

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

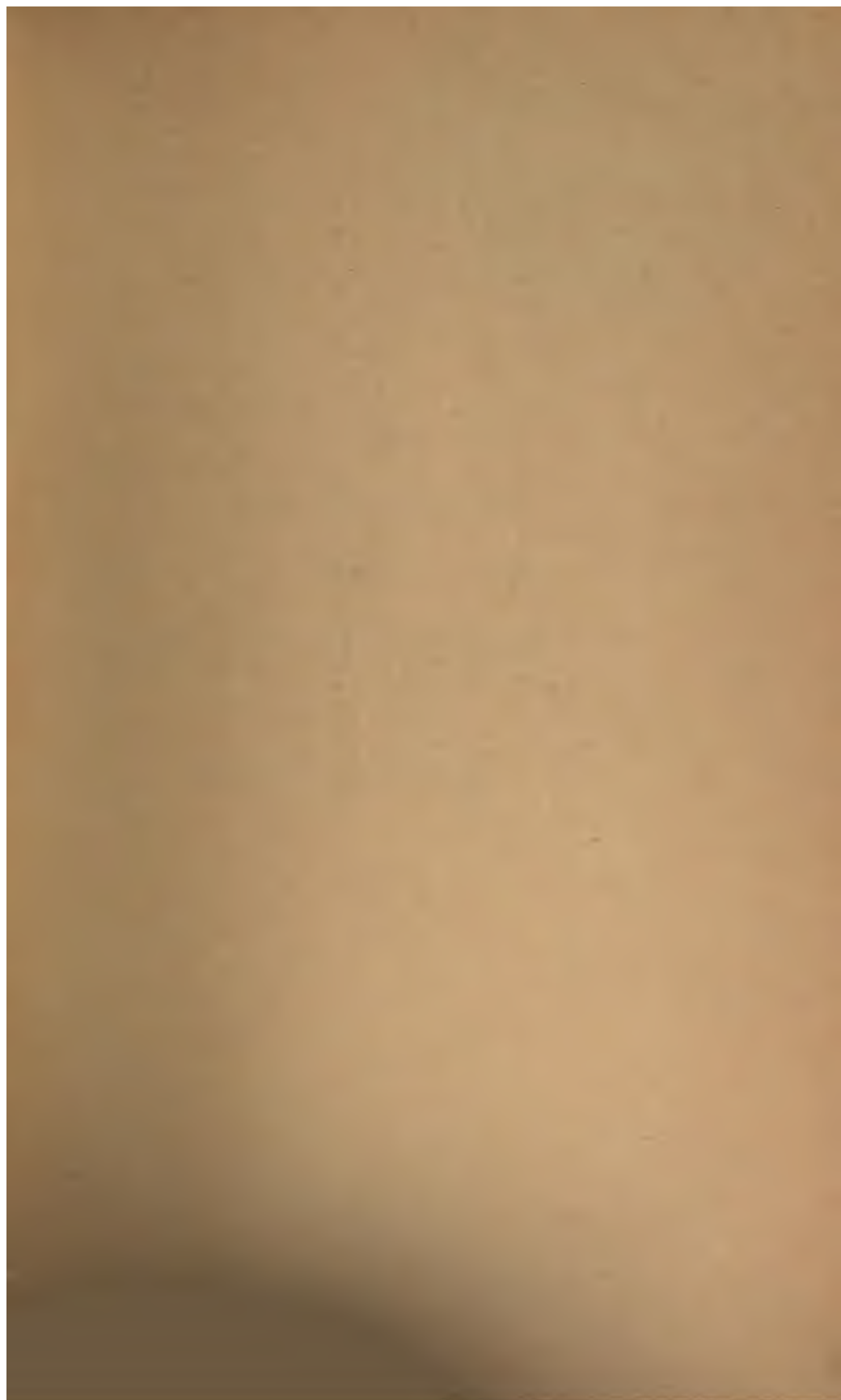

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY

CORPUS

DOCUMENTORUM

INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS

NEERLANDICAE

HOOGESCHOOL VAN GENT

Werken van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis

IX

CORPUS
DOCUMENTORUM
INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS
NEERLANDICAE

VERZAMELING VAN STUKKEN
betreffende de
PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

uitgegeven door

Dr. PAUL FREDERICQ

GEWOON HOOGLEERAAR AAN DE FACULTEIT VAN WIJSBEGEERTE EN LETTEREN
DER HOOGESCHOOL VAN GENT

EN ZIJNE LEERLINGEN

VIJFDE DEEL
TIJDVAK DER HERVORMING IN DE ZESTIENDE EEUW
Eerste vervolg
(24 September 1525-31 December 1528)

GENT
J. VUYLSTEKE

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

GENT, DRUKKERIJ I.-S. VAN DOOSSELAERE

1902

55

INHOUD

	Blz.
VOORBERICHT	IX
CHRONOLOGISCHE LIJST VAN KETTERS EN KETTERIJEN IN DE NEDERLANDEN (24 Sept. 1525-31 Dec. 1528)	XII
CHRONOLOGISCHE LIJST VAN PAUSELIJKE EN BISCHOPPELIJKE INQUISITEURS IN DATZELFDE TIJDSVERLOOP	XXXVI
CHRONOLOGISCHE LIJST VAN BULLEN, PLAKKATEN EN ANDERE VERORDENINGEN DER GEESTELIJKE EN WERELDLIJKE MACHTEN	XLIII
VERZAMELING VAN STUKKEN BETREFFENDE DE PAUSELIJKE EN BISCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE ZESTIENDE EEUW (eerste vervolg : 24 September 1525-31 December 1528)	1
AANHANGSEL VAN NAGEKOMEN STUKKEN :	
a) OP DEEL IV	392
b) OP DIT VIJFDE DEEL	420
AANGEHAALDE HANDSCHRIFTEN EN DRUKWERKEN	432
VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN	445
CHRONOLOGISCHE LIJST DER STUKKEN :	
a) NAGEKOMEN STUKKEN OP DEEL IV	453
b) STUKKEN VAN 24 SEPT. 1525 TOT EINDE 1528	456

Degenen, die zich de moeite zouden getroosten, in eenig tijdschrift of dagblad, dit werk te bespreken, zullen mij zeer verplichten, indien zij er mij kennis van willen geven, en alle recht op mijne dankbaarheid verwerven met mij een afdrukje hunner recensie te laten geworden.

P. F.

VOORBERICHT

Aan de nagedachtenis van Prof. Robert Fruin van Leiden, op wiens vriendschap ik trotsch was, draag ik dit vijfde deel op.

Zijn roem behoeft zulke hulde stellig niet; maar ik vervul hiermede eenen plicht van dankbaarheid en innige hoogachting.

In het Voorbericht van deel IV heb ik eenige uitleggingen gegeven over het ontstaan en de voorbereiding dezer verzameling van stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke Inquisitie der Nederlanden in het eerste tijdvak van de Hervorming der 16de eeuw. Aldaar heb ik ook dankbaar de namen opgesomd van dooden en levenden, wier hooggewaardeerde hulpvaardigheid ik mocht ondervinden voor de samenstelling van deel IV, hetgeen insgelijks voor de stukken van deel V het geval was.

Erkentelijk voeg ik er de namen bij der heeren Cuvelier, van het Algemeen Rijksarchief te Brussel, en van priester A. Van Hove, hoogleeraar te Leuven.

Eene gansch bijzondere vermelding verdient ook mijn secretaris de heer A. Blyau, die mij bij de proefcorrectie en de opsporingen, die er mede in verband stonden, onschatbare diensten heeft bewezen. De chronologische lijsten zijn, onder meer, zijn werk.

Ik had geraamd, dat dit vijfde deel de stukken zou hebben omvat gaande van einde September 1525 tot en met het jaar 1531. Die stof bleek echter overvloedig genoeg om er niet één, maar twee deelen mee te vullen, zoodat deze bundel met einde 1528 sluit.

Het beloofde algemeen Register op het geheele tijdvak 1514-

1531 moet dan ook tot het volgende zesde deel verschoven worden. -

Over den inhoud van dezen bundel zij terloops aangemerkt, dat de algemeene rijksarchieven van 's Gravenhage en van Brussel de meeste stof hebben geleverd. Dit vijfde deel is vooral rijk aan uittreksels uit rekeningen. Wij vestigen in 't bijzonder de aandacht van den lezer op n^r 740 (blz. 370-389), dat een volledig overzicht geeft der werkzaamheden van 't Hof van Holland in zake van kettervervolgning tijdens een vol jaar (1528).

Niet alleen stukken betreffende de gewesten onder de kroon van keizer Karel V worden hier aangetroffen, maar, nog meer dan in deel IV, ook stukken aangaande zekere landstreken, die later bij de Nederlanden van het Bourgondisch-Habsburgsch huis werden ingelijfd, als : het bisschoppelijk prinsdom Utrecht (Sticht en Overijsel), slechts in 1528 ingepalmd, het hertogdom Gelderland, in 1543, en het bisschoppelijk prinsdom Luik, dat tot op 't einde der 18de eeuw zijne hoedanigheid van onafhankelijken staat in het Duitsche Rijk behouden heeft.

Nog een enkel woord over het uitgebreid *Aanhangsel*, dat niet minder dan 40 blz. beslaat.

Dit *Aanhangsel* bevat vooral een aanzienlijk getal stukken, die in *Corpus* IV over het hoofd waren gezien : alzoo eene reeks uiterst belangrijke brieven en papieren van den pauselijken legaat Aleander, reeds verschenen in de werken van P. Balan en Th. Brieger.

Die gewichtige verzamelingen waren mij niet ontgaan (ik verwijs er zelfs naar in *Corpus* IV); maar door eene onverklaarbare vergetelheid had ik er de noodige uittreksels niet uit overgenomen in mijn voorgaande deel. Eene welwillende opmerking van den heer priester A. Van Hove, hoogleeraar te Løuven, in zijne zoo waardeerende recensie der *Revue d'histoire ecclésiastique* van Løuven (afl. van 15 April 1901, blz. 370) vestigde mijne aandacht op dit verzuim en verwees mij ook naar een paar stukken voorkomende in het werk van den heer de Marneffe, *La principauté de Liège et les Pays-Bas au XVIe siècle* (1887-1895).

Aan de bereidwilligheid van den heer Dr. J. Prinsen uit

Nijmegen dank ik verder eenige uittreksels uit Geldenhauer's *Annotationes historicae*, die hij zoo goed was mij te zenden nog vóór de uitgave zijner *Collectanea*.

In zijne *Beiträge* gaf Dr. Otto Clemen uit Zwickau nog eenige mij onbekende bronnen op over de Antwerpsche Augustijnen.

Eindelijk zond mij Dr. Ad. Wrede uit Göttingen een nog onbekend uittreksel uit eenen brief van den pauselijken nuntius Chierigati over het vrouwenoproer te Antwerpen in 1522 ten gunste van eenen Lutherschen augustijn.

Aan allen mijnen hartelijksten dank.

Gent, December 1902.

P. F.

CHRONOLOGISCHE LIJST
VAN
KETTERS EN KETTERIJEN
in de Nederlanden.

Tot aanvulling van deel IV.

- 1521.** Vele aanhangers van Wicief en Berengarius in Artois en te Rijsel ontdekt en gevangengenomen, 394.
- De kastelein eener forteres van den heer van Chièvres, die openbaar Luther's leer aanhing, gevangengenomen, 394.
  - Luther's werken te Antwerpen in het Spaansch gedrukt, 394.
  - Luther's leer te Gent openbaar door de Augustijnen gepreekt, 394.
  - Het Sticht, Munster en de overige bisdommen van Nederlandischland aangetast, 394.
  - Luther's leer openbaar in Holland gepreekt, hetgeen Erasmus toegeweten wordt, 395.
  - Keizerlijk bevel tot uitroeiing der Luthersche boeken en tot aanhouding der aanhangers van Luther in Vlaanderen en te Antwerpen, 395.
  - De pauselijke legaat Aleander beijvert zich om te Luik de laatste sporen der Luthersche ketterij uit te wisschen, 399.
  - Rustige toestand te Leuven; toch waren vroeger aldaar, op last van Aleander, tal van Luthersche boeken aangeslagen bij den drukker van het Edict van Worms, 401.
  - Koning *Christiern van Denemarken* van ketterij verdacht, vooral wegens zijnen Lutheraanschen gezant op den Rijksdag te Worms, 402.

- 1521.** Plechtige verbranding, door toedoen van Aleander, van Luther's boeken te Antwerpen, 402-404 en 406, en te Gent, 400 en 405-406.
- De markgraaf van Antwerpen door paus Leo X gelukgewenscht over zijnen ijver in het vervolgen der Luthersche ketterij, 406-407.
  - Bevredigende toestand te Brugge; toch zijn er daar en elders in Vlaanderen en Brabant nog eenigen, waaronder schepenen, secretarissen en kanunniken, de Hervorming genegen, 407-409.
  - De Kartuizers en de Benedictijnen te Brugge lichtelijk met ketterij besmet, 408 en 410, en door Aleander met berooving van hunne goederen bedreigd, 410; de Brugsche Augustijnen van besmetting vrijgebleven, 410.
  - Te Gent wordt de toestand met den dag beter, 410.
  - *Praepositus*, de welsprekende prior der Antwerpsche Augustijnen, te Antwerpen terug, verwekt er ondershands veel beroering, 410; de ketterij breidt zich te Antwerpen weer uit, vooral begunstigd door de Duitsche kooplieden en eenige Maranen, 410 en 412.
  - Willem, bisschop van Straatsburg, zendt den prins-bisschop van Luik Erardus vander Mark een boek, met de vraag of het kettersch is, 411.
  - Brussel en Henegouwen niet besmet, maar Holland erg aangetast, 412.
  - *Erasmus* en *Praepositus* stichten, naar het oordeel van Aleander, veel kwaad, de eerste in Holland, de andere te Antwerpen, 412; maatregelen beraamd om hen tot zwijgen te brengen zonder schandaal te verwekken, 412 en 414.
- 1522.** Mr. *Cornelis Grapheus* ligt gevangen in het klooster van de derde orde van St. Franciscus te Brussel, 265.
- De augustijn (*Hendrik van Zutphen*), wegens het preeken van Luther's leer op bevel der Landvoogdes in de St. Michielsabdij te Antwerpen gevangengezet, door een vrouwenoproer bevrijd, 415.
- 1522-1523.** De kettersche Augustijnen van Antwerpen op bevel der Landvoogdes allen gevat en opgesloten, 415, drie hunner gevangen te Brussel, 265; twee dezer verbrand, 265 en 416-417; de derde gevangen gehouden op water

- en brood (1 Juli 1523-1 Maart 1524), 265; de goederen der Antwerpsche Augustijnen geïnventariseerd, 415, en hun klooster geslacht, 209 en 415.
- 1523.** *Cornelis Hoen*, in Den Haag gevat, naar St. Geertruidenberg overgebracht en aan de commissarissen uitgeleverd, 265-266; zijne goederen geïnventariseerd, 265-266.
- *Jan Severins* van Holland, langen tijd te Brussel gevangen, 265; al zijne goederen en die zijner vrouw verbeurd verklaard, 266.
  - *Jan Vigneron* en *Innocentius Servais* te Nijvel en *Jan Gillis*, gezegd *le veule Josne*, tot eene geldboete veroordeeld, 266.
- 1523?** Eenige Lutheranen, te Woerden gevangen, door den inquisiteur onderzocht, 416.
- 1523-1524.** De Duitscher *Severin* te Brussel veroordeeld tot gevangenzitting op water en brood, 265.
- 1524.** Verbreiding der Luthersche ketterij in de Nederlanden, 417.
- *Pierrette Pourreau*, als tooverheks en Waldenze te Fleurus gevat, maar bij gebrek aan bewijzen weer losgelaten, 213.
- 1525.** De augustijn *Nicolaas* te Antwerpen in eenen zak verdronken, 92, 209 en 420.
- *Willem Dircss.* alias *Den roeyen cuper*, te Utrecht gevangengezet, 63.
  - *Jan van Woerden (Pistorius)* ligt gevangen in Den Haag, 9; zijn geding en zijne terechtstelling, 28-29, 92-93 en 420; lied op zijnen marteldood, 78-80.
  - *Lambrecht die glaesmaicker* van Delft ligt gevangen in Den Haag, 9, 12-13 en 29.

DEEL V.

- 1525.** De klerk *Arnoldus Egouy*, als Lutheraan te Delft gevangen, ontsnapt uit de gevangenis, 6-7.
- De schoolmeester *Willem*, in Den Haag gevangen, 9.
  - Broeder *Nicolaas*, augustijn van Dordrecht, in Den Haag gevangen, 9.
  - *Cornelis die Clerck* of *vuyten Blencvliet*, in Den Haag gevangen, 9; naar Den Briel overgebracht, 30-31.
  - Broeder *Christoffel*, augustijn van Dordrecht, in Den Haag gevangen, 9.

- 1525.** Mr. *Ysbrant*, priester, *Jacob Janss.*, boekbinder, *Klaas Corneliss.* en *Jan Ysbrantsz.* in Den Haag gevangen, 9-10.
- *Jacob Jansz.*, lantaarnmaker (of ketelboeter), *Jacob* (of *Jan*) *Gerytsz.*, brouwer, Mr. *Dirk Allaertz. de blinde*, *Willem Cornelisz.*, timmerman, *Maarten die boucke-binder* (of *die bouckeprinter*), *Man Janss.*, *Marijtjen Thomasdr.*, begijn, en *Trijnten* (of *Reym*) *Jansdr.*, gevangen te Leiden, naar Den Haag overgebracht, 10-12 en 86; volbrengen hunne boetedoening en herroepen te Leiden, 12. — *Dirk Allaertz.*, van Amsterdam naar Leiden overgebracht, 32; herbegint te preeken na zijne veroordeeling, waarop het Hof van Holland last geeft hem uit Amsterdam te verdrijven, 76.
  - *Frans Willemszoen* van Amsterdam, in Den Haag gevangen, 10.
  - Mr. *Pieter*, vicecureit der St. Hippolytuskerk te Delft, gevat, 92; gevangen op de Voorpoort in Den Haag en naderhand overgebracht naar het Predikheerenklooster aldaar, 10; zijn vonnis, 75; herroept in Den Haag, 75.
  - Mr. *Frederik (Hondebeke)*, rector te Delft, gevat, 92; ligt gevangen in Den Haag, 10; zijn vonnis, 75; herroept in Den Haag, 75.
- 1525-1526.** Mr. *Willem Ottenzoen (Ottonis)* van Utrecht, priester, te Hoorn gevat, 89; in Den Haag gevangen, 10; overgebracht naar Medemblik, 21; teruggebracht naar Den Haag, 73, 77 en 109; zijn geding, 74, 98 en 110; doet boete en herroept, 77, 109, 112 en 114; huwt te Monnikendam en vlucht met zijne vrouw naar Embden 111-114; onderzoek betreffende hem en zijne aanhouding bevolen, 114-116.
- 1525.** *Barend Baerntsz.* gevangen in Den Haag, 10.
- Een monnik gevangen in Den Haag, 10.
  - *Jan van Eempden*, gevangen in Den Haag, 10; zijn vonnis, 75; herroept in Den Haag en te Amsterdam, 75.
  - Mr. *Jan Sartoris*, rector te Amsterdam, in Den Haag gevangen, 10; veroordeeld tot gevangenzitting te Heusden, 34; naar het slot van Heusden overgebracht, 27; terug naar Den Haag gebracht, 33-34; naar 's Hertogenbosch overgebracht, 34, en aldaar veroordeeld, 76; het vonnis te Amsterdam voltrokken, 76.

- 1525.** *Adriaan Jacobszoen*, huikmaker, in Den Haag gevangen, 10; zijn vonnis, 75; herroept in Den Haag en te Amsterdam, 75.
- De priester *Gerijt Pietersz. van Wormer* wordt van Muiden naar Den Haag overgebracht, omdat hij in zijn kettersch gevoelen volhardt, 88; blijft in Den Haag gevangen, 10-11; wordt teruggebracht naar het slot van Muiden, 21; zijn geding, 72; doet boete en herroept in Den Haag, 77, 109 en 123.
  - *Aaffjen Gerijt Listincx*s van Amsterdam, gevangen in Den Haag, 11 en 13; haar vonnis, 75; herroept in Den Haag, 75, en doet nog eens boete te Amsterdam, 76 en 80.
  - *Coman Aernt, Aent van Gorinchem, Coman Wouter, Zeger Janszoen, Bouwen die cuyper* en *Jacob die harnasmaicker* gevangen in Den Haag als besmet met Lutherij, 13.
  - *Jan Le Grue*, kettersche priester van Orcq, door het kapittel van Doornik veroordeeld, 18-19; Karel van Croy, bisschop van Doornik, zich in zijne rechten gekrenkt achtend, eischt, in een tweede protest, de nietigverklaring van het geding en de uitlevering van den priester aan hem en den inquisiteur, 18-19; omstandig verhaal van den oorsprong van het geschil tusschen den bisschop en het kapittel, 23-27; onderhandelingen tusschen den bisschop en het kapittel, 121-122 en 127-130; vereffening van het geschil door eene overeenkomst, 135-136 en 138-139.
  - De augustijn *Jacob Noy* van Geervliet en andere personen van die plaats, verdacht van ketterij, 29.
  - Een augustijn (*Jacob Noy* of broeder *Nicolaas*?) overgebracht naar Den Briel, 30-31.
  - *Gerardus Geldenhauer* ontmoet in Duitschland *Gerhard Hecker* en *Jacob Praepositus*, 420, en *Nicolaas van Brussel*, gewezen pastoor te Antwerpen, 427.
  - Verbreiding der Hervorming te Middelburg, 430.
  - Acht personen volbrengen hunne boetedoening te Leiden en negen te Amsterdam, 74-75.
  - *Lijsbeth in die Spiegel*, veroordeeld, 75; herroept in Den Haag en te Amsterdam, 75.

- 1525.** *Jacoba van Woerden*, met den priester *Johannes Custodis* gehuwd, 75; in Den Haag gevangen, 9; overgebracht naar Woerden, 20-21; aldaar gevangen, 175; veroordeeld tot „ inscalatie „, openbare afzwering en boetedoening in het klooster van de Lee, 75-76; haar echtgenoot *Jan Custodis* te Woerden gevangen, 175.
- *Jan Zevertsz.*, boekbinder, uit Leiden gebannen en zijne goederen verbeurdverklaard, 38.
  - *Jacob Rutten* van Antwerpen (wegens ketterij?) te Utrecht verbrand, 40.
  - Zekere boekskens over de Epistelen van St. Paulus, door *Doen Pietersz.* gedrukt, moeten, op last van het Hof van Holland, te Amsterdam verbrand worden, 63.
  - *Lieven Zomere*, pasteibakker te Antwerpen, en zijne vrouw *Lijsbeth*, wegens het begunstigen van Lutheranen voor tien jaar gebannen, 64.
  - *Mr. Sebastiaan Noutsenus* en zijn knecht *Judocus Lamberti*, geboortig van Gent, wegens het begunstigen van Lutheranen door den Antwerpschen magistraat bij verstek tot levenslange verbanning veroordeeld, 64-65.
  - Heer *Gielis*, voormalige pastoor van Melsen, verblijft te Antwerpen, 64-65.
  - *Nicolaas Christi*, priester van het begijnhof te Bergen-op-Zoom, staat te Leuven vóór den inquisiteur Nicolaas Coppin terecht wegens ketterij, 42-43 en 62; zijn verhoor, 43-47; getuigenverhoor, 47-62; wordt veroordeeld tot herroeping en boetedoening, 68-71.
  - Den pastoor van 't Oude Gasthuis te Delft wordt verboden nog te preeken, 77-78.
  - *Summa doctrinae* der kettische Loisten van Antwerpen, 81-84.
  - Onderzoek te Monnikendam, 84.
  - Eenige broeders van het Fraterhuis te Doesburg van ketterij verdacht en aangeklaagd, 89.
  - *Cornelis Wyman* te Utrecht onschuldig bevonden aan ketterij en zijn aanklager gestraft, 89-90.
  - Vervolging tegen de Lutheranen te Antwerpen, 92.
- c. **1525.** De vrijgeesten *Coppin* en *Quintin (Couturier Picart)* verspreiden hunne leerstelsels, de eerste te Rijsel, de tweede in Brabant, 94.

- 1526.** *Pieter Notebart* te Kortrijk als Lutheraan tentoongesteld en verbannen, en zijne kettersche boeken verbrand, 96-97.
- Zes mannen en twee vrouwen, die aan de Sacramenten niet geloofden, te Leuven tentoongesteld, 98 en 429-430.
  - *Isabella*, de gemalin van koning *Christiern II van Denemarken*, sterft te Zwijnaarde bij Gent in het evangelisch geloof, 428-430.
  - Kettersche schimpschriften te Amsterdam aan de deur der St. Pieterskerk en aan de biechtstoelen aangeplakt, 106.
  - Maatregelen door den Raad van Holland genomen tegen de ketters van Monnikendam, 111-112.
  - De schout van Monnikendam door het Hof van Holland gedagvaard wegens het huwelijk van *Willem Ottonis*, 113-114; bevel tot inhechtenisneming van dezen priester en anderen te Monnikendam, 115; onderzoek betreffende hem en zijne aanhangers door het Hof van Holland te Amsterdam ingesteld, 113 en 115.
  - Onderzoek te Antwerpen, 108.
  - Een boekbinder en zijn knecht, *Peter Loy de schalidecker*, *Schoelant Jan*, de vrouw van *Ad. Formants* en haar broeder, *Than Brodric*, de juffrouw *in de Tenneschotel*, *Rochus de Kelnere* of *de droochscherder*, *Mr. Peter barbier*, en *Rut de cousmaecker*, samen tien personen, waaronder twee vrouwen, allen van de secte der Loïsten, volbrengen te Antwerpen hunne boetedoening en hunne boeken worden verbrand, 116-118.
  - Onderzoek tegen de vrouw van *Peter Frimotit*, *Rochus de Kelnere* en *Peter de taelspreker*, te Antwerpen wegens Lutherij vervolgd, 117-118.
  - De gebannen koning *Christiern II van Denemarken* bedreigt den markgraaf van Antwerpen, omdat hij de Lutheranen straft, 120.
  - Amsterdam en Delft staan bij de Landvoogdes in verdenking geheel Luthersch te zijn, hetgeen door de Staten van Holland wordt ontkend, 120.
  - Toestand in Holland en te Antwerpen, 123.
  - Vele geestelijken van beider kunne in Holland verlaten hun klooster, 124.
  - *Yde Pouwels* van Monnikendam door het Hof van Holland

veroordeeld tot tentoonstelling en boetedoening, omdat zij hare dochter in haar huis aan eenen priester ten huwelijk gegeven heeft, 126, 157 en 173.

- 1526.** *Klaas van Midwoud, Reylof Jacobsz., Jannetje Schoemackers* en haar zoon *Neel Jan, van Melles Cornelis* te Hoorn tot eene boetedoening veroordeeld wegens het bijwonen van geheime vergaderingen, 126.
- Onderzoek tegen eenen ketter, die in de kerk te Ertvelde eene schandelijke schilderij had geplaatst, 130-131.
  - *Otto Bollix Janssoen* te 's Hertogenbosch bevestigt onder eede, dat hij geen schuld heeft aan de ontvluchting zijner dochter *Margriet* uit het klooster te Rossem, 131-132.
  - Eenige personen komen te 's Hertogenbosch in verzet tegen het gerecht, bij gelegenheid van het vangen van eenen Lutheran, 133.
  - Een augustijn preekt te Delft een kettersch sermoen en wordt deswegen gedagvaard, 133-135; Mr. *Beuckel*, die onder dat sermoen nota's nam, weigert voor het Hof van Holland te getuigen en wordt gevangen gehouden, 133-134.
  - De priester *Nicolaas Christi* van Bergen-op-Zoom verschijnt vóór den inquisiteur met tien priesters, die getuigen van zijn onberispelijk gedrag sedert zijne veroordeeling, 137.
  - *Jan Cornelisz.* te Leiden veroordeeld tot eene boetedoening wegens zijne kettersche gesprekken, 139-141.
  - Toestand der Hervorming in de Nederlanden en werkzaamheid van *Hinne Rode* in Holland en Friesland, 141.
  - Kettersche briefjes in de St. Pieterskerk te Leiden gestrooid, 142.
  - *Klaas Henricxz.* te Hoorn beboet en voor zes jaar gebannen wegens zijne kettersche gesprekken en het bezitten van een kettersch lied, 148.
  - *Michiel Neetzone* en *Jan vanden Steene*, boekbinders, te Gent voor vijftig jaar gebannen wegens hunne kettersche gesprekken en het koopen van kettersche boeken, 148-149.
  - *Jan de Pruet*, ketelboeter, te Gent voor vijftig jaar gebannen wegens het houden van kettersche vergaderingen, 149.
  - *Jehan Adam* te Namen gebrandmerkt, tentoongesteld en binnen de stad gebannen wegens zijn smadelijk spreken van Maria en de heiligen, 149.

- 1526.** Hertog Karel van Gelderland geeft last het lijk eener ketterische vrouw te Arnhem te laten ontgraven en verbranden, 150.
- *Maarten (Mathysz.) van Bergen*, door het Hof van Holland veroordeeld tot levenslange verbanning uit Holland, Zeeland en Friesland wegens het verkoopen van een kettersch boek en het bezitten van een kettersch lied, 151-152.
  - *Philips Hois* of *Hoefft*, de zadelmaker *Cornelis vanden Steyn* en een priester (van Deventer) te Arnhem gevangen, 303; de twee eersten gebrandmerkt, 95.
  - *Juffrouw van Wely* en twee juffrouwen van Nijmegen, te Arnhem als ketters terechtgesteld, de twee laatsten verbrand, 153.
  - Negen Lutheranen, waaronder twee begijnen, worden te 's Hertogenbosch tentoongesteld, herroepen en volbrengen hunne boetedoening, en hunne boeken worden verbrand, 150-151 en 153.
  - De boekdrukker *Hans van Remunde* te Antwerpen veroordeeld tot eene bedevaart wegens het drukken van Lutherische boeken, 154-155.
  - *Hendrik Henricxsens* van Bergen-op-Zoom en *Tanneken Zwolfs* van Brussel te Antwerpen veroordeeld tot eene bedevaart wegens het verspreiden van Luthersche boekjes, 155.
  - Drie priesters van Monnikendam gehoord en gevangengezet als verdacht kwalijk te gevoelen van het H. Sacrament, 156-157; één hunner ontslagen, 157; de deken van Naaldwijk belast met het geding van *Gerbrand Pauw* en *Jan Jacobssoen*, de twee andere verdachte priesters van Monnikendam, 160-161.
  - Toestand te Monnikendam, 156-158, en te Leiden, 158.
  - Eene vrouw te Monnikendam tot eene boetedoening veroordeeld, 157.
  - *Peter Govertsz.* te Amsterdam tot eene bedevaart veroordeeld wegens het herbergen van verdachte personen, 159.
  - *Jan Ysbrantsz.*, alias *Jannegen Compt inne*, schoenlapper, te Amsterdam wegens zijn smadelijk spreken van eenen priester tot zes jaar ballingschap veroordeeld, 159-160; appelleert van het vonnis, 162.

- 1526.** Een boekverkooper en een ander persoon van Amsterdam, bij wie kettersche boeken gevonden zijn, door den magistraat vervolgd, 162.
- Eenige Friezen, wegens ketterij uit hun land gebannen, mogen te Amsterdam verblijven, 162-163.
  - *Willem Tanckes*, door het Hof van Friesland te Leeuwarden veroordeeld tot tentoonstelling, doorboring zijner tong, boetedoening en herroeping, wegens het lasteren van de H. Maagd, 163.
  - Twee geestelijken van Breda, wegens ketterij tot eene boetedoening veroordeeld, krijgen verzachting van straf, 165-166.
  - Verspreiding der Luthersche gedachten onder de jongere monniken van het Fraterhuis te Doesburg, 167; verbanning van eenige novicen en kastijding van eenigen dezer te Arnhem, 167.
  - Een kettersch sermoen te Delft, op Hemelvaartavond, gepreekt door den terminaris van de Augustijnen, 168.
  - Twee religieusen verlaten het klooster van Ste-Anna te Delft, 168-169.
  - Onderzoek te Amsterdam betreffende *Willem Ottenz.*, 169; zijn huwelijk, 169.
  - Onderzoek te Egmond betreffende *Floris Diricx*, gevangen, 169.
  - Onderzoek te Monnikendam, 169.
  - Onderzoek te Leiden, 169-170; vier personen gevangen genomen en onder borgtocht ontslagen, 170.
  - *Adriaan Claessen* en zijn broeder, wevers, als Lutheranen en wegens geweldpleging op eenen geestelijke te Delft aangehouden, 170.
  - *Willem Oltonis* en *Gerijt van Wormer*, priesters, *Thielman de Cruyenier*, *Dirk de Houtstapellair* en de priesters *Gerbrand Pauw* en *Jan Jacobssen* van Monnikendam, vervolgd, 170.
  - Bevel tot aanhouding van *Thielman Cruyenier* en *Dirk de Houtstapellair*, 175; gevangen, 175-176 en 388.
  - *Adriaan Janssen inden Witten Hondt* te Delft gedagvaard wegens het verspreiden van een lied over Jan van Woerden, 171-172.

- 1526.** *Pouwels Koenenz., Andries Reynenz., Heyman Ysbrantssen, Jan de Wael, Oetger Ysbrandtssen, Ysbrand Janssen, Weyntgen Jansdr., Griete Pouwels en Ysbrand Jan Fredericaz.,* allen van Monnikendam, als Lutheranen gedagvaard, 171.
- Bevel tot aanhouding te Amsterdam en te Monnikendam van *Dirk van Leiden*, alias *den Blinden*, 171-172.
  - Onderzoek betreffende het geweld door *Pieter en Louw Jacobssen en Daam Gerytsoen*, alias *Daniaan*, gepleegd in het klooster van Galilea buiten Monnikendam, 172.
  - Kettersche redrijkersspelen te Amsterdam, 172.
  - Een priester gevangengenomen door den stadhouder van Friesland, 172.
  - *Willem Voldersgraft*, 173.
  - Mr. *Dirk van Utrecht* wordt verboden school te houden, 174.
  - Heer *Ghysbrecht* en *Barend die monnick* te Woerden gevangen, 175.
  - *Volkul Ellert*, de vrouw van *Gerijt Hans, Remmet Gerbrantsz. die glaesmaker* en *Jan Mourisz.* te Hoorn wegens godslastering tot eene boetedoening veroordeeld, 176.
  - *Lamsz. Motton* te Ieperen wegens ketterij vervolgd, 177.
  - *Philips Goessens* te Mechelen als godslasteraar gegeeseld en zijne tong afgesneden, 177.
  - *Hanskin Luucx*, geboortig van Gent, als Waldenze te Veurne vervolgd, 178.
  - *Barbele Scietcatte* van Volkegem (bij Oudenaarde) als ketterin vervolgd, 178.
- 1522-1527.** Een pachter te Serlées (Suarlée, vrijheid Namen) als ketter vervolgd, 182.
- 1522-1527.** Twee vrouwen, *Jacoba* en *Katherina*, de eerste te Brogne en de tweede te Erpen (vrijheid Namen) als Waldenzen vervolgd, 183.
- 1522-1527.** *Maion*, de vrouw van *Jacob Borghet*, te Namen wegens haar verzaken aan God en de H. Maagd veroordeeld tot de kaak, 183.
- 1522-1527.** Zekere *Agnes*, te Saubraine (vrijheid Namen) als Waldenze vervolgd, 183.

- 1526-1527.** *Ulco Diriax.*, kettersche priester uit Friesland, ligt 327 dagen gevangen op de Voorpoort in Den Haag (9 Maart 1526 — 30 Jan. 1527) 135 en 386; wordt daarop naar het huis van Rupelmonde overgebracht, 386.
- 1527.** De pastoor van Grave preekt Luthersche ketterijen en wordt deswegen vervolgd, 184.
- *Balthazar van Zeene* en zijne vrouw *Monica van Upstaele* te Gent wegens ketterij gebannen, 185-186.
  - Verspreiding der ketterij te Amsterdam en te Delft, 187-188, en te Hoorn, 189.
  - Dansers uit Artois en Picardië, 189-190.
  - *Ecolampadius* als verspreider der ketterijen over het H. Sacrament, 190.
  - Onderzoek te 's Gravenzande betreffende eenen twist ontstaan ter oorzake van Lutherij, 193.
  - Onderzoek te Amsterdam over kettersche boeken en over twee brieven uit Duitschland aan de stad gezonden, 192-195.
  - Zekere *Herman*, door den Amsterdamschen magistraat vroeger veroordeeld tot eene bedevaart wegens zijne kwade opinie, en *Pieter Govertsoen*, beiden te Amsterdam vervolgd wegens het binnenbrengen in de stad van schandelijke brieven, 195.
  - *Jan Severtz.*, kreupele, en *Brecht*, de vrouw van *Barend de Guldenberch*, door schepenen van Amsterdam veroordeeld wegens het bezitten van kettersche boeken, 195 en 197; het Hof van Holland, oordeelende dat door den magistraat de plakATEN niet werden nageleefd, vraagt de overbrenging van *Jan Severtz.* naar Den Haag, 211, en gaat tegen het vonnis in beroep, 197 en 218; de magistraat beklagt zich hierover bij den graaf van Hoogstraten, 218-219; verdere onderhandelingen hierover tusschen den magistraat en het Hof van Holland, 219-220 en 221.
  - *Gregoriaan die Bascouter*, van Amsterdam, die aldaar het eerst de ketterij verspreidde en vervolgens een geheel jaar ongemoeid te Haarlem verbleef, vertrekt vandaar, 195-196; onderzoek te zijnen huize, 195; zijne aanhouding bevolen, 310.
  - Heimelijke conventiculen en preeken te Haarlem, 195;

eenigen van degenen, die er deel aan namen, door den magistraat niet zwaar gestraft, 196; sommigen aangehouden op last van het Hof van Holland, 195-196; onder de verdachten bevinden zich verwanten en vrienden van den schout en van den magistraat, 196.

- 1527.** Een verloopen monnik preekt te Monnikendam in 't openbaar, gekleed met den tabbaard van den secretaris der gemeente, 196, en bezoekt eene wegens hare kwade opinie gevangen vrouw, 196; schout, burgemeesters, schepenen en secretaris dezer stad deswegen vóór het Hof van Holland gedagvaard, 196.
- Bevel van het Hof van Holland tot overbrenging naar Den Haag van eene vrouw, te Leiden gevangen wegens haar kwaad gevoelen van het H. Sacrament, 196-197.
  - De schout van Dordrecht naarstig aan het werk tegen de ketters, 197; verscheiden personen aldaar gestraft, 197.
  - De baljuw van Putte aangespoord te handelen tegen de ketters, 197; onderzoek betreffende Lutheranen aldaar, 315.
  - *Johanna*, de weduwe van *Lambrecht vanden Kerchove*, de begijn *Heyhwoige*, dochter van *Hendrik Snoeck*, Mr. *Hendrik de Bye*, *Willem de Glaesmekere*, *Daneel Goossens*, *Jan van Rode*, *Jan*, zoon van *Jan Hermanss.*, van Bergen, en de begijn *Herswijn* betalen de boete, waartoe zij door schepenen van 's Hertogenbosch veroordeeld waren wegens Lutherij, 204.
  - De magistraat van Amsterdam verdedigt zich bij het Hof tegen de beschuldiging niet streng genoeg te zijn jegens de ketters, 205-208.
  - Broeder *Herman Haeck* steunt te Amsterdam de zusters, die hun klooster willen verlaten, 207-208.
  - Eene vrouw uit Westenrijk in Den Haag gehoord als getuige in de zaak van twee Luthersche vrouwen, aldaar gevangen, 212.
  - *Marie de Beauvolz* en *Pierrette Pourreau* als tooverheksen en Waldenzen te Fleurus gevangengenomen, onderzocht en verbrand, 213-216.
  - Vele tovenaars en Waldenzen in Brabant, Henegouwen en Namen vervolgd en ter dood gebracht, 217.
  - Ketteren te Doornik met gevangenschap, geldboete, openbare

boetedoening of het dragen van een kruis op hun kleed gestraft, 217-218.

- 1527.** Lutheranen te Antwerpen met geldboeten en het dragen van een kruis op hun kleed gestraft, 218.
- De ketter *Lambrecht Lambrechtsze de slotemaecker* door het gerecht van Den Briel veroordeeld tot eene openbare boetedoening, herroeping en drie maanden gevangenschap, 222; tekst zijner herroeping, 223.
  - Lutheranen, in Den Haag gevangen en door commissarissen onderzocht in het bijzijn van den deken van Naaldwijk, ontkennen hetgeen hun ten laste wordt gelegd, 225.
  - Een Nederlandsch boekskén van *Johannes Eckius* over de Lutheranen, zonder toelating te Delft gedrukt, 225-226; de Landvoogdes beveelt het te doen verbieden en verbranden en den drukker te vervolgen, 232; het wordt bij plakkaat verboden, 306-307.
  - Onderzoek te Haarlem betreffende de verdachten en de gehouden conventiculen, 226-227, en betreffende *Vranck vander Hove*, 227.
  - *Jan Pouwels de cuyper*, wegens zijn kwalijk spreken van het H. Sacrament te Amsterdam vervolgd, 227; door den magistraat veroordeeld tot gevangenschap en openbare boetedoening, 229.
  - *Johanna de Walsche*, weduwe van Hendrik Henrickx de Nijvelere, de schilder *Jan van Conincaloo* en zijne vrouw *Elizabeth*, de tapijtwever *Pieter vanden Bosche* en zijne vrouw *Margriet*, *Aerd van Honkele* en zijne vrouw *Katharina*, *Christiaan Dermoyen*, *Willem de Clerck* en zijne vrouw *Barbele*, *Jan de Vogelaere* en zijne vrouw *Johanna*, de tapijtwever *Hendrik Rosteyt* en zijne vrouw *Margriet*, *Jan de Buelere*, de tapijtwever *Willem Leemans*, de schilder *Everard van Orley* en zijne vrouw *Elizabeth*, *Jan Screybach*, de tapijtwever *Jan Backx* en zijne vrouw *Geertruida*, *Jan Ghietels* alias *Cateels*, *Johanna de Mascerna* alias *de Vette Johanne*, de tapijtwever *Jan van Ophem*, de schilder *Jan Dons* (of *Tons*) *de oude* en zijne vrouw *Anna*, *Gielis Ymbrechts*, *Marie vander Steehaigen*, *Pieter de Pannemakere de jonge*, *Joos de Puttere*, *Jeronimo Soliot*, de advocaat *Jan der Kinderen* en

zijne vrouw *Marie van Neerighen*, *Willem vander Cammen* alias *Reymbouts* en zijne vrouw *Anna*, *Huibrecht Sleymaert* alias *in Sint Annen*, de tapijtwever *Pieter de Pannemakere de oude* en zijne vrouw *Margriet*, *Hendrik Homborch* en de schilder *Valentijn van Orley* en zijne vrouw *Barbele*, samen 41 personen, allen te Brussel veroordeeld tot zware geldboeten en bepreekt wegens het bijwonen van de preeken van *Mr. Nicolaas vander Elst*; de tien laatsten daarenboven veroordeeld tot verbanning met verbeurdverklaring van een deel hunner goederen, om het preeken in hun huis te hebben laten geschieden, 233-235, 237-242 en 317. — De schilder *Bernard van Orley* en zijne vrouw *Agnes Segers*, de schilder *Jacob Tseraerts* en de tapijtwever *Jan van Lennicke* (volgens Alph. Wauters) om dezelfde redenen eveneens vervolgd, 233-234 en 317.

- 1527.** Ongeveer 60 kettters te Brussel tijdens dit jaar gestraft, 316.
- Twee personen van Gorcum komen naar Den Haag getuigen betreffende den Lutheraan *Jasper de Coninck* van Brugge, 220; deze ketter herroept in Den Haag en te Gorcum, 242.
  - *Lodewijk Roelants*, broeder der Augustijnenorde, die zijne ketttersche dwalingen erkende, te Leuven veroordeeld tot herroeping en gevangenschap in een klooster, 243-244; tekst zijner herroeping, 245.
  - *Bertout Willemsz.* (van Haarlem) en zijne aanhangers als Lutheranen vervolgd, 286.
  - Meer dan negentig poorters van Haarlem als getuigen gedaagd in de zaak der Lutheranen, 290.
  - *Bertout Willemsz.*, *Jan van Alphen*, *Adriaan Mairtynsz.*, *Klaas Maertenz.*, *Cornelis Lambrechtsz.*, *Cornelis Maertenss.*, de platijnmaker *Dirk den Doeff*, *Joost Pieter Thamezsoons*, weduwe van *Hendrik Jansz.*, *Jacob Kerstantsz.*, *Pieter Heinricxz.*, de zuivelkoopman *Jan Laurysz.*, *Mathijs Cornelisz.*, *Doeman Wouter*, *Willem Ysbrantz.*, *Pieter Volckertsz.* en zijne vrouw, *Frans de Smit* en zijne vrouw, *Hendrik Jacopsz.*, de brouwer *Klaas Joesten* en zijne vrouw, de uitdraagster *Aagt Huygen* en *Lambrecht Claesz.* alias *Blacuwen Lambrecht*, samen 23 personen, allen

poorters van Haarlem, door het Hof van Holland tot verschillende boeten veroordeeld, 245-246.

1527. Lutheranen te Rijsel, Dowaaï en Orchies vervolgd, 257.

- *Dieuwer van Mallen*, te Hoorn wegens haar kwaad gevoelen van de biecht en het H. Sacrament gevangen en naar Den Haag overgebracht, 196, (197?) en 204; bevel tot inhechtenisneming van haren echtgenoot *Jan van Mallen* en haren zoon wegens het plegen van geweld aan 't huis van den schout, 196; zij wordt overgebracht naar de Voorpoort in Den Haag, 247-248; wordt veroordeeld, overgebracht naar Hoorn om er te herroepen, en teruggebracht naar Den Haag, 247-248; vier vrouwen van Hoorn komen naar Den Haag getuigen in de zaak van *Dirk van Mallen*, 231.
- *Dirk Teyling*, te Leiden gevangen, overgebracht naar de Voorpoort te 's Gravenhage, 247-248.
- *Aagt Jacobsdr.*, gevangen op de Voorpoort in Den Haag, 248.
- *Ludolphus Lochem* en *Rottardus Zoer*, broeders in het Fraterhuis te Doesburg, vluchten uit het klooster, na reeds lang onrust verwekt te hebben, 248-249.
- *Jasper Janss.*, gevangen op de Voorpoort in Den Haag, 249.
- *Maroye Dupont*, als Waldenze en tooverheks te Tongrinne vervolgd en verbrand, 249-251.
- *Marten Mathysz. van Bergen*, vroeger uit Holland gebannen, thans te Leeuwarden wegens zijn kwalijk spreken van God en het H. Sacrament veroordeeld tot doorboring zijner tong en eeuwigdurende verbanning uit Friesland, 252.
- Eene vrouw van Haaltert staat als Waldenze terecht, 252-253.
- De goudsmid *Cornelis Bauwens* te Gent als Lutheraan veroordeeld tot het bidden om vergiffenis en het betalen eener boete, 253.
- *Jan van den Bossche*, spangenmaker, te Maastricht vervolgd wegens het bezitten van een kettersch boek, 253.
- De magistraat van Maastricht beveelt een algemeen onderzoek tegen de verdachten van Lutherij, 254.
- Lutheranen preeken te Valencijn; twee hunner, de priester *Antoon Rudan* en een minderbroeder, gevangengezet op het kasteel te Kamerijk, sterven aldaar. Het rumoer,

hieruit ontstaan, lokt vervolgingen en veroordeelingen uit, 254-255.

- 1527.** *Marie Concludt*, uit Henegouwen gebannen wegens hare betrekkingen met tooverheksen en Waldenzen, 255.
- *Jan Joestez.*, boekbinder te Delft, en zijn dienaar *Adriaan Jansz.* van Blenckvliet gevat en te Delft onderzocht wegens het verkoopen van kettersche boekjes, 259-260.
  - *Jan Corbel* te Duinkerke veroordeeld tot eene boete, openbare boetedoening, ballingschap en verbranding zijner kettersche boeken, 267.
  - Gestoorde preek te Leiden, 268 en 314.
  - Lutheranen te Valencijn vervolgd, 269.
  - De schoenmaker *Jan van Berne* te Maastricht vervolgd, 270, en veroordeeld tot herroeping van zijne kettersche dwalingen, 271-272.
  - De priester *Willem Ottonis*, die herroepen had en zijne boetedoening volbracht, huwt en ontsnapt aan de opzoekingen, 270-271.
  - *Wendelmoet Claesdochter* van Monnikendam, gevangen, wordt overgebracht naar Den Haag, en verscheiden leden der regeering van Monnikendam worden vóór het Hof van Holland gedaagd, 229-230; wordt door commissarissen van het Hof onderzocht in het bijzijn van den deken van Naaldwijk en is bevonden kwalijk te gevoelen van het H. Sacrament en de menschelijke instellingen, 225; het Hof stelt voor haar op een slot gevangen te leggen, 225; de Landvoogdes belast den deken van Naaldwijk met haar geding, 232; wordt van de Voorpoort in Den Haag naar het slot van Woerden overgebracht, 236-237; ligt aldaar gevangen, 312; wordt teruggebracht naar Den Haag, 274, 279 en 315; wordt verscheiden malen ondervraagd, 275-276 en 279-280, en door monniken en vrouwen bepreekt, 276-277 en 280-281; wordt door den deken van Naaldwijk kettersch verklaard en aan de wereldlijke macht overgeleverd, 272-273, 277 en 281; het Hof van Holland veroordeelt haar tot verbranding en verbeurdverklaring harer goederen, 272-273, 277 en 281; voltrekking van het vonnis te 's Gravenhage, 273, 277-279, 282-283 en 285; heeft 157 dagen gevangen gelegen op het slot te Woerden en 5 dagen op de Voorpoort in Den Haag

(12 Juni-20 Nov. 1527), 385-386 en 388; lied op haren marteldood, 283-285; onderzoek te Delft en te Leiden betreffende het drukken en verkoopen van een « schandeloos quoyer » over haar, 370-371 en 381.

- 1527.** *Katharina Bouwen* uit Westenrijk gevangen op de Voorpoort in Den Haag, 251 en 315; door het Hof van Holland veroordeeld, volbrengt hare boetedoening op het huis te Oost (of West?)-Voorne, 270 en 313.
- Open brief van *Gerardus Geldenhauer Noviomagus* aan keizer Karel, gericht tegen de geloofsvervolgingen, 292-295.
- c. **1527.** Open brief van denzelfde aan hertog Karel van Gelderland in denzelfden zin, 298-302.
- 1526-1527.** Twee Luthersche vreemdelingen als kettters door den magistraat van Veurne verzonden vóór het geestelijk Hof van Terenburg (Terwaan) te Ieperen, 302-303.
- 1526-1527.** De barbier *Jan Paeuwaert*, te Ieperen veroordeeld tot eene boetedoening en eene geldboete wegens zijnen omgang met verdachte personen, 303.
- 1527.** Bij den pastoor en den vicaris van Witmarsum worden ketttersche boeken gevonden, 304.
- *Jaspar Bernard*, te Doornik als Lutheraan gevangen, wordt aan het geestelijk Hof overgeleverd, 304.
  - *Dieuwer*, de vrouw van *Jan van Mallen*, van Monnikendam, wegens haar kwalijk spreken van het H. Sacrament en de biecht veroordeeld tot herroeping vóór het Hof van Holland en vóór het gerecht van Hoorn en tot betaling harer gevangenskosten, 305.
  - De ketterij te Rijsel door de onbekwame geestelijken in de hand gewerkt, 319.
  - De priester *Gerijt van Wormer* door den inquisiteur veroordeeld, volbrengt zijne boetedoening op het huis te Muiden, 267.
  - *Jan Severtz. de crepel*, te Amsterdam gehoord, 227; yerkoopt een boek van Luther, 308; zijn vonnis, 309; zijne overbrenging naar Den Haag bevolen, 310.
  - Een in Den Haag aangehouden persoon beweert priester te zijn, 308.
  - Twee priesters, die hun geestelijk gewaad gelaten hebben, te Haarlem, 308; hunne aanhouding door het Hof van Holland aanbevolen, 308.

- 1527.** De pastoors en de heiliggeestmeesters van Westenrijk en Blenckvliet moeten naar Den Haag komen getuigen in de zaak van eenen gevangen Lutheraan, 311.
- Eene vrouw van Hoorn naar Den Haag gedagvaard als getuige in de zaak van *Aagt Balcheeus*, 311.
  - Onderzoek betreffende Lutheranen te Hoorn, 312.
  - *Jan Sartoris*, schoolmeester te Noordwijk, en *Dirk Pieterssoen*, priester, naar Den Haag ontboden, 312.
  - *Cornelia Cornelisz*, eene non (van Delft?), gevangen op de Voorpoort in Den Haag, 313.
  - *Adriaan Jansz.*, van 's Gravenhage, te Leeuwarden gevangen en onderzocht, 313.
  - Mr. *Jan Hubrechts*, gewezen schout van Amsterdam, *Cornelis Benninck* en Mr. *Pieter Colyn*, te Amsterdam van ketterij verdacht, 232; de Landvoogdes beveelt een onderzoek, 232; getuigen te Amsterdam gehoord over de gewelddaden die eerstgenoemde zou gepleegd hebben in het klooster van Ste-Lucia te Amsterdam, 377-378; *Cornelis Benninck* gedagvaard, 380; het geding geschorst, 319-320.
- 1527-1528.** Onderzoek te Middelburg, 246. Mr. *Adriaan Cordatus* te Vilvoorde door den inquisiteur onderzocht, 246; gevangen, 327; anderen van Middelburg als Lutheranen vervolgd, 327.
- 1528.** De inquisiteur te Leuven uitgenoodigd om te Vilvoorde het geding van eenige aldaar gevangen Lutheranen te beginnen, 390.
- *Ale Jan van Doens*, *Arien Lijsbeth Clapsdr.*, *Ale Philips*, *Anna Splinters*, *Cornelis Maertsze de messmaecker* en *Cornelis de Decker* wegens het bijwonen van geheime sermoenen in het Zuideindsche gasthuis van Den Briel veroordeeld tot het vragen om vergiffenis en gevangenisstraf, laatstgenoemde enkel tot eene boetedoening, 325-327.
  - De oudekleerkooper *Christiaan Boeye* te Antwerpen als ketter veroordeeld tot "inscalatie", gevangenschap en boetedoening, 328.
- 1527-1528.** *Cornelis Woutersz.* alias *Cooperen Potken*, schoenmaker van Dordrecht, in 1525 wegens het maken van een kettersch boek veroordeeld tot herroeping *sub pena*

relapsi, 202-203 en 224, heeft de hem door den inquisiteur-generaal opgelegde straf niet volbracht, 198 en 224; heeft een tijdlang te Wittenberg, Bremen en elders in Duitschland verbleven en is vervolgens naar Antwerpen gekomen, 198-201 en 224; doet aldaar eenen brief drukken gericht tot den magistraat van Dordrecht, en eenen tweeden voor de gemeente van die stad, 198 en 224; komt daarop naar Dordrecht, waar hij die boekjes uitdeelt, 199, 202 en 224; trekt zijne vroeger gedane herroeping in, 199-200, 203 en 224; wordt door den schout van Dordrecht gevangengenomen, 202-203 en 224, en een onderzoek wordt aldaar tegen hem begonnen door den griffier van het Hof van Holland, 198-201, 202-203, 209-210 en 310; wordt overgebracht van Dordrecht naar de Voorpoort in Den Haag, 212 en 224; wordt onderzocht door commissarissen van het Hof van Holland in het bijzijn van den deken van Naaldwijk, gesubdelegeerde van den inquisiteur-generaal, 224; volhardt in zijne dwalingen, 225; het Hof stelt aan de Landvoogdes voor hem op een slot gevangen te leggen, 225; stukken betreffende zijn geding, 290 en 314; het Hof van Holland vraagt verdere instructies aan den inquisiteur-generaal te Leuven, aan den stadhouder van Holland en anderen, 378-379; de Landvoogdes belast den deken van Naaldwijk met zijn geding, 232; nieuwe ondervragingen, waarbij hij in zijne dwalingen volhardt, 322-323; het Hof, hierin gesteund door den deken van Naaldwijk, hernieuwt zijn voorstel tot opsluiting, 323; ligt in het geheel 329 dagen gevangen in de giol van de Voorpoort in Den Haag, tot op den dag dat hij door de Gelderschen werd verlost (3 April 1527 — 11 Maart 1528), 387.

528. *Peter Janszoen* te Amsterdam veroordeeld tot eene bedevaart wegens storing der mis en het bedreigen van eenen priester, 328-329.
- *Brecht*, de vrouw van Barend die Guldenberch, gehoord, 227; te Amsterdam veroordeeld tot eene boete wegens het houden van conventiculen in haar huis, 329.
  - *Trijn*, de weduwe van Hendrik Lambertszoen, en *Clap op Grietje*, te Amsterdam veroordeeld, de eerste tot eene

bedevaart, de andere tot acht dagen opsluiting, wegens " quade manieren " op St. Lebuinusdag, 329-330.

- 1528.** *Jacob Rodes*, zadelmaker, te Antwerpen als ketter vervolgd, 330.
- De regeering en de poorters van Amsterdam door den heer van Hoogstraten beschuldigd van ketterij, 331.
  - Een kettersch priester te Luik op den oever der Maas verbrand, 331.
  - *Albert Dirca de Geldersman* te Amsterdam veroordeeld tot eene geeseling en eene bedevaart wegens het openlijk eten van vleesch in de vasten, 332.
  - *Hans Schroeder* van Bremen, te Amsterdam veroordeeld tot eene tentoonstelling en het bidden om vergiffenis wegens het uitschelden van twee observanten, 332.
  - Twee personen van Gorcum vóór den deken van Naaldwijk als getuigen gedagvaard, 333.
  - *Jan Jansz.* van Monnikendam en *Herman Gheritsz.* te Amsterdam veroordeeld tot eene boete wegens het onregelmatig herbergen van " zekere gasten ", 333.
  - *Jacob van Keymuelen* te Gent veroordeeld tot het bidden om vergiffenis, afbranding van zijn haar, brandmerk en vijftig jaar ballingschap wegens het voeren van kettersche gesprekken, 333-334, 343 en 344-345.
  - *Jan Dirksz.* van Amsterdam te Delft veroordeeld tot eene geeseling, doorboring zijner tong met tentoonstelling en eene geldboete wegens zijn kwalijk spreken van het H. Sacrament en het bezitten van zeker liedeken, 334-335.
  - Broeder *Mathias Kempis* ontvlucht uit het Fraterhuis te Doesburg, 335.
  - Het beslag gelegd op de goederen van *Jacob van Grovenberg*, in Spanje als ketter gevat en later weer losgelaten, opgeheven, 336.
  - Zes Lutheraansche dienaars van koning Christiern van Denemarken te Lier aangehouden en naar Vilvoorde overgebracht, 326.
  - *Hendrik van Westfalen*, geboortig van Kleef, kettersche augustijn, gehuwd, 338; te Kortrijk aangehouden, 340 en 343; door het geestelijk Hof van Doornik lang gevangen gehouden, onderzocht en gevonnist, 337-338 en 340; als ketter bepreekt en ontwijd, 337-338, 340 en 342; aan de wereldlijke macht overgeleverd, 338-340

en 342; verbrand en zijne goederen verbeurdverklaard, 338-343 en 431.

- 1528.** Een herder, die deelneming in het lot van Hendrik van Westfalen had laten blijken, gevangengezet en tot boetedoening veroordeeld, 340 en 342.
- De ketter *Vestale* (?) te Doornik verbrand, 340.
  - *Haquinot Trenquelier* (als ketter?) te Doornik ter dood gebracht, 342.
  - *Joos de Backere*, ridder van Rhodes, te Gent veroordeeld tot de kaak, doorboring zijner tong, afbranding van zijn haar en het dragen van een kruis op zijn kleed wegens het voeren van kettersche gesprekken, 343 en 389.
  - *Lijsbeth inden Spiegel* te Amsterdam gedagvaard, 380, veroordeeld tot eene geldboete en het dragen van een kruis op haar kleed wegens het breken van eene vroegere veroordeeling voor ketterij, 345-346.
  - *Dieuwer Slocken* (of *Dieuwer Reyersdochter*) van ter Heide-aan-Zee, aldaar aangehouden en naar Delft overgebracht, 372-373; getuigen van Monster, ter Heide en 's Gravenhage gehoord in haar geding, 376-377; ligt 97 dagen gevangen op de Voorpoort in Den Haag, (23 April-30 Juli 1528), 386-387; veroordeeld tot eene tentoonstelling, doorboring harer tong, drie jaar ballingschap en eene geldboete wegens hare kettersche gesprekken over de sacramenten, 347-348.
  - Het vonnis, door schepenen van Delft uitgesproken tegen den glazenmaker *David Jorysz.*, door het Hof van Holland verbroken en vervangen door een stranger, dat hem veroordeelt tot eene geeseling, doorboring zijner tong, tentoonstelling, drie jaar ballingschap, eene geldboete en de kosten van het geding, 349-352.
  - *Gijsbrecht Aelbrechtsz.*, kleermaker van Delft, te Leiden veroordeeld tot eene geeseling, boetedoening, gevangenisstraf en tien jaar ballingschap wegens het verspreiden van kettersche geschriften, 353.
  - *Quirijn Gerijtsz.*, kaardenmaker, te Leiden veroordeeld tot eene boetedoening en gevangenisstraf wegens zijne kettersche gesprekken over het H. Sacrament, 354.
- 1527-1528.** De Lutheranen *Jacob van Schoenhove*, *Adriaan Vanderverenne*, *Lanchelot* en *Adriaan Peels* te Brugge tentoongesteld en hunne boeken verbrand, 355.

- 1527-1528.** De hoedenmaker *Hector van Dommene* als ketter te Brugge met zijne boeken verbrand, 355.
- 1528.** *Stans Claesz.*, van Waal-en-Burg op Tessel, gedagvaard, 380; vervolgd wegens het huisvesten van den wegeloopen monnik *Willem Bruynnessesz.* van Alkmaar, die in het huis van den beschuldigde in het huwelijk getreden was, 356-359.
- Het lijk van den augustijn *Lambrecht*, die in zijne Luthersche ketterij volhardde en zonder biecht stierf, te Brussel naar de galg gesleept en aldaar begraven, 360-361.
  - *Wolfert Vrankenz. die sloetemaker* van Amsterdam, te Delft gevangen, 377-378; getuigen gehoord in zijn geding, 377-378; vraagt een tegenonderzoek, 356; ligt in het geheel 66 dagen gevangen op de Zuidpoort te Delft (21 Juli-25 September 1528), 387; te Delft veroordeeld tot eene tentoonstelling, doorboring zijner tong en eene geldboete of ballingschap, wegens zijn kwalijk spreken over het H. Sacrament, 364-365; voltrekking van het vonnis, 388-389.
  - De koopman *Damiaan de le Motte* en de tapijtwever *Jan de le Frelie* om hunne Luthersche gevoelens te Doornik tot eene geldboete veroordeeld, 365.
  - *Cornelis vander Plassen* te Antwerpen veroordeeld tot één jaar ballingschap wegens het verkoopen van ketttersche boekjes, 365.
  - *Hillebrand van Zwolle* te Amsterdam veroordeeld tot de kaak, herroeping, doorboring zijner tong en levenslange verbanning wegens zijn kwalijk spreken over het H. Sacrament, 366.
  - De Lutheranen te Arnhem dapper bevochten door Mr. Lubbert Boemhouwer en Mr. Gerrit Schapschoen, kapelanen van den hertog van Gelderland, 366-367.
- 1527-1528.** *Joachim Utendale*, barbier, te Ieperen tot eene boetedoening en eene geldboete veroordeeld wegens zijnen omgang met verdachte lieden, 389.
- 1528.** Geschil met het geestelijk hof van Terenburg, te Veurne opgerezen aangaande den Lutherschen klerk *Adriaan Cluyse*, 390.
- De moeder en de zuster van Mr. *Willem Voldersgraft (Gnapheus)* in Den Haag gevangengenomen, 372;

laatstgenoemde, in wier huis men tijdens de vasten vleesch gevonden had, verhoord, 374.

1528. Onderzoek betreffende *Frans Croesinck*, 372.

- Onderzoek betreffende twee personen te Delft gevangen, 372.
  - *Jan de Snier* te Wateringen aangehouden, 373; onderzoek betreffende dezen persoon en zijnen broeder *Evoout Jacobsz.*, mede te Delft gevangen, 373.
  - Mr. *Nicolaas Jansz. van der Elst*, gewezen vicecureit der St. Jacobskerk te Antwerpen, te Leiden gevangen en verhoord, 373-375 en 379-380; vele personen van Amsterdam en Leiden gehoord, 380; zijn geding, 382-383 en 384; sterft te Leiden in de gevangenis, 377.
  - *Dignum Gerijtsdr.* van Aarlenderveen en *Neeltje Symon Claesdr.* van Utrecht, tezelfder tijd als Van der Elst gevat, te Leiden gevangen en verhoord, 373-374, 375 en 379-380.
  - Onderzoek te 's Gravenhage betreffende *Klaas Coebel*, in wiens huis men vleesch gevonden had op verboden dagen, 374.
  - Onderzoek te Dordrecht betreffende eenen ketterschen augustijn, die aldaar zijne leerstelsels verspreidt, 375.
  - Een getuige in de zaak van *Jan van Haestrecht van Schoonhoven*, te Delft gevangen, gehoord, 375-376.
  - Onderzoek te Antwerpen betreffende eenen ketterschen priester van Lillo, die een tijdlang te Amsterdam verbleef, 379.
  - *Tijtegaele, Willem Willemsz., Sonderdanck* en anderen te Amsterdam gedagvaard, 380.
  - Onderzoek te Leiden bevolen tegen degenen, die kwaad gevoelen hebben van het H. Sacrament, 381.
  - Een onderzoek bevolen omtrent « zekere quoyerkens » te Amsterdam gedrukt en verkocht, 381-382.
  - Den schout van Leiden waakzaamheid aanbevolen over het voorgenomen schoolhouden van Mr. *Willem Voldersgraft (Gnapheus)*, 382; den baljuw van Geervliet de aanhouding van *Gnapheus* bevolen, 382.
  - Jan Bree, burgemeester van Monnikendam, met den oudsten burgemeester der stad en de naaste bloedverwanten van wijlen *Dirk Pieterss.* naar Den Haag ontboden, 384-385.
  - De aanhouding bevolen van eenen ketter van Monnikendam, 385.
-

CHRONOLOGISCHE LIJST

VAN

PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITEURS

in de Nederlanden

(24 September 1525-30 December 1528).

Tot aanvulling van deel IV.

- 1521.** De karmeliet *Nicolaas van Egmond* preekt te Antwerpen bij gelegenheid van de verbranding van Luther's boeken aldaar, 403-404.
- De predikheer *Jacob van Hoogstraten*, doctor in de godgeleerdheid en inquisiteur in de provincie Keulen, werkzaam in Holland, 263.
- 1521-1522.** De inquisiteur *Frans vander Hulst*, keizerlijke raadsheer in den Raad van Brabant, werkzaam in Brabant (buiten Brussel), in Vlaanderen en in Holland, 262.
- 1521-1522.** *Lodewijk Cornelle (Coronello)* en *Jan Quintana*, doctors in de godgeleerdheid, als inquisiteurs werkzaam te Brussel, 263.
- 1522.** Dezelfden werkzaam te Antwerpen, 263.
- *Lodewijk Cornelle* als inquisiteur werkzaam te Gent en te Brugge, 263.
- 1522-1523.** De inquisiteur *Frans vander Hulst* werkzaam te Mechelen, Leuven, Antwerpen, Vilvoorde en Nijvel, 262.
- 1521-1523.** De inquisiteurs *Nicolaas van Egmond* en *Jacob Lathomi* werkzaam te Antwerpen, Brussel, Vilvoorde, Nijvel en Mechelen, eerstgenoemde daarenboven ook in Holland en Henegouwen, 263.

- 1523.** *Jacobus Lathomi* als inquisiteur werkzaam in Holland, 263.
- De inquisiteurs *Jacob van Hoogstraten* en *Ruardus Tapper* van Enkhuizen werkzaam te Vilvoorde en te Brussel, 263-264.
  - De inquisiteur *Ruardus Tapper* werkzaam in Holland, 264.
  - De inquisiteur *Godschalk Rosemond* werkzaam te Brussel, 264.
  - De inquisiteur *Jan van Valenciijn* werkzaam te Nijvel, 264.
- 1523?** Een inquisiteur met den vicaris van het bisdom Utrecht werkzaam te Woerden, 416.
- 1522-1524.** De inquisiteur *Frans vander Hulst* werkzaam op verschillende plaatsen, o. a. te Brussel, 260-263.
- 1525.** De Landvoogdes zendt den grootkanselier de Gattinara eenen brief voor den Keizer, betreffende de nadeelen, die kunnen spruiten uit de aanstelling door den Paus van kardinaal *Erardus vander Mark* tot algemeenen inquisiteur in de Nederlanden, 417-418.

DEEL V.

- 1525.** De inquisiteur-deken van Leuven (*Nicolaas Coppin*) werkt omtrent vijf weken lang van 's morgens tot 's avonds met de leden van den Raad van Holland in de zaak der Lutheranen, 7.
- De inquisiteur *Nicolaas Coppin* doet met eenen collega en twee leden van den Raad van Holland een onderzoek te Leiden en te Delft voor de gedingen van verscheiden verdachten, 8.
  - Mr. *Herman van der Goude*, doctor in de H. Schrift, en Mr. *Roelof van Monnikendam* doen, als gesubdelegeerde commissarissen, een onderzoek te Amsterdam, 14.
  - Karel van Croy, bisschop van Doornik, eischt de verbreking van het vonnis door het kapittel uitgesproken tegen Jan Le Grue, ketterschen priester van Orcq, en diens uitlevering aan hem en den inquisiteur, 18-19.
  - De inquisiteurs *Nicolaas Coppin*, *Godschalk Rosemond* en *Ruardus Tapper van Enkhuizen* werkzaam in Holland, 20.

- 1525.** Mr. *Gerijt Sukeroede*, officiaal van Utrecht, werkzaam in Den Haag, 21-22.
- De inquisiteur (*Jan Frelin*) van Rijsel, bijgestaan door *Joannes Lansel*, predikheer te Rijsel, treedt op in het kettergeding door het kapittel van Doornik begonnen tegen Jan Le Grue, ketterschen priester van Orcq, 23-27.
  - Theodorus Hezius over het schandelijk getwist tusschen Erasmus en de Leuvense godgeleerden *Nicolaas van Egmond* en *Vincentius van Beverwijck*, 421-427.
  - De gesubdelegeerde van den inquisiteur *Nicolaas Coppin* met de raadsleden Mr. Jasper van Hoogelande en Mr. Jan van Duivenvoorde werkzaam te Amsterdam, 40-41.
  - De inquisiteur *Nicolaas Coppin* leidt het onderzoek tegen Nicolaas Christi, ketterschen priester van het begijnhof te Bergen-op-Zoom, 42-62, en spreekt, bijgestaan door *Geeraard van Erpecom*, den officiaal van Luik in Brabant, zijn vonnis uit, 68-71.
  - Mr. *Gerijt Suyckeroede*, officiaal van Utrecht, werkzaam in de zaak van den priester Gerijt van Wormer, 72; reist van Utrecht naar Den Haag, 75.
  - De bisschop van Utrecht dringt aan op het besluiten van het geding tegen den priester Willem Ottonis, 74.
  - Mr. *Herman van der Goude*, doctor in de godgeleerdheid, werkzaam te Amsterdam met Mr. *Roelof van Monnikendam*, Jan van Duivenvoorde en Jasper Lievijszoen, 81.
  - Onderhandelingen tusschen *Nicolaas Coppin*, Mr. *Herman van der Goude*, den graaf van Hoogstraten en het Hof van Holland, 87; tusschen dezelfden betreffende den priester Gerijt van Wormer, 88.
  - De deken van de Ste-Mariakerk te Utrecht en Mr. *Herman van der Goude* naar Den Haag ontboden, 87.
  - De predikheer *Vincentius Theodorici van Beverwijck* (of *van Haarlem*) door den generaal zijner orde aangesteld tot inquisiteur in het bisdom Utrecht, 90.
  - *Jan de Bonmont* of *de Bono Monte*, predikheer, inquisiteur in het bisdom Atrecht, 428.
- c. **1525?** Op bevel der Landvoogdes moet *Nicolaas Coppin* onmiddellijk de godgeleerde Faculteit van Leuven bijeenroepen, om te beraadslagen over het geval van eenen priester, die niet tot inkeer komen wil, 93-94.

- c. **1525?** De predikheer *Franciscus de Beka*, inquisiteur in het bisdom Utrecht, 94.
- 1525-1526.** De inquisiteur *Nicolaas van Egmond* en de raadsheer Godevaart de Meyer doen te 's Hertogenbosch een onderzoek, 95-96, en schrijven aan *Nicolaas Coppin* en aan den officiaal van Luik te Diest, 130.
- 1526.** Onderhandelingen tusschen het Hof van Holland en den officiaal van Utrecht betreffende Willem Ottonis, 98, en tusschen den vicaris van Utrecht en het Hof van Holland betreffende denzelfde, 116.
- *Jan Slachecken*, proost der Ste-Mariakerk te Utrecht, en de deken der St. Lebuinuskerk te Deventer door den bisschop van Utrecht Hendrik van Beieren aangesteld tot commissarissen voor de uitroeiing der Lutheranen, 107.
  - De inquisiteurs *Nicolaas Coppin* en *Ruardus Tapper* werkzaam te Antwerpen, 108-109 en 118-119.
  - De inquisiteur-deken van Leuven, zijn gesubdelegeerde de deken van Naaldwijk en Mr. *Hugo van Assendelft*, gesubdelegeerde van den officiaal van den bisschop van Utrecht, zijn met verscheiden leden van het Hof van Holland werkzaam in het geding van Willem Ottonis, 112.
  - Erasmus over de inquisitoriale macht van *Nicolaas Coppin* en *Nicolaas van Egmond*, 132.
  - De priester Nicolaas Christi van Bergen-op-Zoom, wegens ketterij veroordeeld, verschijnt te Leuven vóór den inquisiteur (*Nicolaas Coppin*) met tien priesters, die getuigenis afleggen van zijn onberispelijk gedrag sedert zijne veroordeeling, 137.
  - De inquisiteur *Vincentius Theodorici van Beverwijk* sterft te Leuven, 90.
  - De inquisiteur *Johannes van Baerle*, predikheer, en de kanunnik *Hendrik vander Molen* leiden de kettervervolging te 's Hertogenbosch en veroordeelen er negen Lutheranen, 150-151 en 153.
  - Een inquisiteur werkzaam te Arnhem, 153.
  - Mr. *Pieter van der Goude*, deken van Naaldwijk, wordt door de Landvoogdes belast met het geding tegen Gerbrand Pauw en Jan Jacobssoen, verdachte priesters van Monnikendam, 160-161; door het Hof van Holland

wordt daarvoor eene commissie voor hem verlangd, 160-161.

- 1526?** *Nicolaas Coppin*, in het bijzijn van *Ruardus Tapper*, verzacht het vonnis, dat twee geestelijken van Breda wegens ketterij tot eene boetedoening veroordeelde, 165-166.
- 1526-1527.** Mr. *Pieter van der Goude*, deken van Naaldwijk, spreekt, als gesubdelegeerde van den inquisiteur-generaal *Nicolaas Coppin*, gedurende die twee jaren tien of twaalf vonnissen uit, 379.
- 1527.** De Landvoogdes beveelt den inquisiteur *Nicolaas Coppin*, gezamenlijk met de afgevaardigden van den bisschop van Luik, een onderzoek in te stellen tegen den Luther-schen pastoor van Grave, 184.
- Dezelfde deken leidt in Den Haag het proces van twee vrouwen, gevangen wegens hun kwalijk gevoelen aangaande het H. Sacrament en andere dwalingen, 197.
  - Dezelfde deken woont het onderzoek bij door commissarissen te 's Gravenhage gedaan tegen Cornelis Woutersz., 224, en Wilhelme (Wendelmoet) van Monnikendam en meer andere gevangenen, 225.
  - Erasmus over den schier gelijktijdigen dood van de Nederlandsche inquisiteurs *Nicolaas van Egmond*, *Vincentius van Haarlem*, *Godschalk Rosemond* en *Jacob van Hoogstraten*, de eerste overleden te Leuven, de laatste te Keulen, 228.
  - De deken van Naaldwijk wordt door de Landvoogdes belast met de gedingen van den hervallen ketter Cornelis Woutersz. van Dordrecht en van Wendelmoet Claesdochter van Monnikendam, 232.
  - De inquisiteur *Nicolaas Coppin* spreekt te Leuven het vonnis uit tegen Lodewijk Roelants, broeder der Augustijnenorde, 243-244.
  - Dezelfde inquisiteur en de bestuurder van het bisdom Kamerijk gezamenlijk door de Landvoogdes belast met de leiding der gedingen tegen de Lutheranen te Valencijn, 269.
  - De deken van Naaldwijk spreekt, als gesubdelegeerde van den inquisiteur-generaal, te 's Gravenhage het vonnis uit tegen Wendelmoet Claesdochter van Monnikendam, 272, 273, 277 en 281.

- 1527.** De inquisiteur *Mr. Pieter van der Goude*, deken van Naaldwijk, spreekt het vonnis uit tegen *Dieuwer*, de vrouw van *Jan van Mallen*, van Hoorn, 305.
- De deken van Naaldwijk correspondeert met *Nicolaas Coppin* betreffende de zaak van *Cornelis Woutersz.*, 314.
  - *Nicolaas Coppin* straft te Brussel ongeveer zestig ketters, de eenen door het vuur, de anderen op andere wijze, 316.
  - De predikheer *Jan Frelin*, te Rijsel, door *Nicolaas Coppin* tot inquisiteur over Waalsch-Vlaanderen aangesteld, vervolgt streng de ketters in dat gewest, 317-319.
  - Een inquisiteur ondervraagt te Vilvoorde den ketter *Cordatus* van Middelburg, 246.
- 1527-1528.** *Mr. Thomas Ghisberti*, gesubdelegeerde van *Nicolaas Coppin*, doet te Middelburg een onderzoek betreffende *Mr. Adriaan Cordatus* en andere Lutheranen, 327.
- 1528.** De inquisiteur *Nicolaas Coppin* uitgenoodigd om te Vilvoorde het geding van eenige gevangenen Lutheranen te beginnen, 390.
- De predikheer *Dirk van Goerre*, inquisiteur, sterft te Leuven, 321.
  - De deken van Naaldwijk en het Hof van Holland stellen aan de Regeering voor den ketter *Cornelis Wouterz.* in den kerker op te sluiten, 323.
  - De deken van Naaldwijk hoort twee getuigen van *Gorcum*, 333.
  - De pauselijke en bisschoppelijke inquisiteurs, waaronder de officiaal *Balthazar de Cordes*, spreken te Doornik het vonnis uit tegen den ketterschen augustijn *Hendrik van Westfalen*, 337-338 en 340.
  - De inquisiteur-generaal te Leuven gevraagd naar instructies in het geding van *Cornelis Woutersz.*, 378.
  - Betaling van twee sommen aan den voormaligen inquisiteur *Frans vander Hulst*, wegens zijne voorschotten gedaan in de zaak der Lutheranen, 362-363.
  - *Mr. Pieter van der Goude* onderzoekt te Leiden de bekentenissen van den gevangenen ketter *Nicolaas van der Elst*, gewezen vicecureit der St. Jacobskerk te Antwerpen, en van *Neeltje Symon Claesdr.*, 379-380.

- 1528.** De graaf van Hoogstraten correspondeert met *Nicolaas Coppin* betreffende den ketterschen priester Nicolaas Jansz. van der Elst, 383.
- De Landvoogdes correspondeert met *Nicolaas Coppin*, 390.
- c. 1528.** De predikheer *Petrus Scheveling*, inquisiteur (te 's Gravenhage?), 391.
-

CHRONOLOGISCHE LIJST
VAN
BULLEN,
PLAKKATEN EN ANDERE VERORDENINGEN
DER
GEESTELIJKE EN WERELDLIJKE MACHTEN.

Tot aanvulling van deel IV.

- 1521**, *Maart 13*. De pauselijke legaat Aleander beveelt den prins-bisschop van Luik Erardus vander Mark en zijne ambtgenooten de pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers in hun bisdom ten uitvoer te brengen, 395.
- *April 5*. Afkondiging door den bisschop van Utrecht, op verzoek van den legaat (Aleander), van de pauselijke bul tegen Luther, 396-397.
  - *April 8*. Afkondiging door den prins-bisschop van Luik van de pauselijke bul tegen Luther, alsmede van de bul op de boekencensuur (van 4 Mei 1515), 397-398.
  - *Juli*. Breve van paus Leo X gericht tot den markgraaf van Antwerpen, om hem geluk te wenschen over zijne werkzaamheid in het vervolgen der Luthersche ketterij en het verbranden der Luthersche boeken, 406-407.
- 1525**, *April 21*. Breve van paus Clemens VII gericht tot kardinaal Erardus vander Mark, prins-bisschop van Luik, waarin hij hem aanspoort den ijver van de Landvoogdes der Nederlanden tegen de kettters wakker te houden, 418. (Zie ook blz. 427.)

1525, *April 21*. Breve van paus Clemens VII gericht tot de Landvoogdes om haar aan te sporen de kettters in hare gewesten streng te vervolgen, 419-420. (Zie ook blz. 427.)

DEEL V.

1525, *September 24*. Derde plakkaat van keizer Karel V tegen de Lutheranen, gericht tot den Raad van Holland, 2-5.

— *September 25*. Volmacht door de Landvoogdes verleend aan den stadhouder en den Raad van Holland, om het voorgaande plakkaat te interpreteren, 5-6.

— *September 27*. De Landvoogdes beveelt de kloosters van Holland geen andere predikanten uit te zenden dan die wel geoefend zijn in hun vak, niet zullen preeken van Luther's leeringen of die van andere kettters, en niet langer zullen uitblijven dan de week dat ze mogen preeken, 17.

— *November 3*. De Landvoogdes regelt de rechtspleging tegen de kettters te Rijsel, 38-39.

— *November 4*. Eerste antwoord van hertog Karel van Gelderland op de breve van paus Clemens VII betreffende het geding hangende tusschen Mr. Jan Inghenwinkell, proost van Deventer, en den drossaard der Veluwe, 39.

— *November ?* Tweede uitvoeriger antwoord van hertog Karel van Gelderland op bovengenoemde pauselijke breve, 66-68.

— *December 3*. Besluit van den Raad van Kampen tegen degenen, die ketttersche boeken bezitten of drukken of ketttersche gesprekken voeren, 71-72.

— *December 9*. Het Hof van Holland beveelt de burgemeesters van Monnikendam het plakkaat tegen de Lutheranen aldaar stipt te onderhouden, 73.

Einde 1525. Instructie voor de rechterlijke ambtenaars van Holland in zake *miati fori*, 78.

1526, *Januari 15*. Bevel van den prins-bisschop van Luik Erardus vander Mark betreffende het drukken en verkoopen van Luthersche boeken, het prediken, het lezen der mis, het hooren der biecht, het sluiten van huwelijken door verdachte personen en in verboden omstandigheden en het houden van bijzitten door de geestelijken, 99-101.

- 1526, *Januari 18.* Bevel van keizer Karel aangaande het geschil tusschen den magistraat van Amsterdam en den keurbisshop van Utrecht betreffende de geheime huwelijken, 102-105.
- *Januari 20.* De magistraat van Leiden belooft tien karolusgulden aan dengene, die de personen kan aanwijzen, welke den vorigen dag kettersche schimpschriften aan de deur der St. Pieterskerk en aan de biechtstoelen hebben angeplakt, 106.
  - *Maart 9.* Besluit van de Staten van Holland verbiedende te preeken met open deuren, behalve in de kerken en in de kloosters der biddende orden, 120.
  - *Maart 13.* Resolutie der Vroedschap van Haarlem, waarbij aangekondigd wordt, dat de magistraat de plakaten tegen de Lutheranen stipt zal onderhouden, 121.
  - *April 12.* Bevel van keizer Karel, gericht tot den stadhouder en den Raad van Holland, betreffende de weggelooopen geestelijken, 124-125.
  - *Mei 18.* De Landvoogdes schrijft aan den Raad van Holland, dat de ordonnantie, waarbij bevolen wordt, dat geen geding door geestelijken tegen hare onderzaten ingespannen, buiten het land mag plaats hebben, berust op oude gewoonten, 132.
  - *Juni 1.* Overeenkomst gesloten tusschen den bisschop en het kapittel van Doornik, waarbij hunne wederzijdsche rechten, in zake van kettervervolging tegen de suppoosten van gemeld kapittel, worden vastgesteld, 135-136.
  - *Juni 16.* Open brief van bisschop Jan van Croy en het kapittel van Doornik, waarbij zij bovengemelde overeenkomst bekendmaken, 138-139.
  - *Juli 13.* De magistraat van Leiden verhoogt den prijs, beloofd aan degenen, die de verspreiders en aanplakkers van kettersche opschriften aanduiden, en bedreigt de daders met strenge straffen, 142.
  - *Juli 17.* Vierde plakkaat van keizer Karel tegen de Lutheranen, gericht tot den Raad van Vlaanderen, 143-147.
  - *October 29.* De magistraat van Antwerpen verbiedt het verkoopen, drukken, lezen of bewaren van kettersche boeken, waaronder diegene geteld worden met verdachte voorrede, 154.

- 1526**, *November 14*. Het gerecht van Amsterdam verbiedt te prediken tenzij met toelating van den pastoor en van het gerecht, 158-159.
- *December 23*. Plakkaat van George Schenck, gouverneur van Friesland, gericht tot den magistraat van Leeuwarden, betreffende het bezitten van kettersche boeken, 164-165.
- 1527**, *Januari 16*. De magistraat van Antwerpen verbiedt Engelsche Nieuwe Testamenten, te Antwerpen gedrukt, en die nu aldaar, als alom in Engeland, verbrand worden, te bewaren, 184-185.
- *Maart 7*. De Landvoogdes beveelt den Groot-Baljuw van Henegouwen het keizerlijk plakkaat van 22 Maart 1521 tegen Luther en zijne aanhangers opnieuw in Henegouwen af te kondigen, met bijvoeging van zware straffen tegen de nalatige ambtenaars, 186-187.
- *Maart 11*. De Raad van Holland besluit het prediken te verbieden elders dan in de parochiekerken en de kloosters der biddende orden, 187-189.
- *Maart 14*. Herhaling van het keizerlijk plakkaat van 24 September 1525 tegen de Lutheranen, in Holland afgekondigd, 190.
- *Maart 20*. Nieuwe afkondiging van het keizerlijk plakkaat van 22 Maart 1521 tegen Luther en zijne aanhangers, gedaan te Bergen door Jacob van Gaver als Groot-Baljuw van Henegouwen, 191.
- *Maart 20*. De Groot-Baljuw van Henegouwen zendt aan de grafelijke ambtenaars en aan de steden van dat gewest een afschrift der voorgaande afkondiging en beveelt hun dat stuk te Ath en op de andere gebruikelijke plaatsen insgelijks te laten afkondigen en zijne bepalingen na te leven, op strenge straf, 191.
- *Mei 18*. Publicatie uitgaande van baljuw, mannen van leen en gerecht van Den Briel, waarbij verboden wordt de ketters, die boete gedaan hebben, lastig te vallen, 230.
- *Mei 25*. De Landvoogdes gelast den Raad van Holland de plakATEN stipt uit te voeren en de nalatige ambtenaars streng te straffen en beveelt de Dietsche boekjes over Eckius' stellingen tegen Luther, te Delft gedrukt, te verbranden en den drukker te vervolgen, 231-232.

- 1527**, *tusschen Maart 16 en Juni 11*. De magistraat van 's Hertogenbosch doet twee afschriften van het mandement betreffende de Lutheranen uithangen vóór de kerk en het raadhuis, 237.
- *Augustus 14*. Besluit van den magistraat van Maastricht, waarbij een algemeen onderzoek bevolen wordt tegen de verdachten van Lutherij, 254.
  - *September 4*. De Landvoogdes en de Geheime Raad geven den procureur der stad Rijsel nauwkeurige onderrichtingen omtrent de wijze, waarop het plakkaat tegen de Lutheranen aldaar moet toegepast worden, 255-259.
  - *October 29*. Bevel der Landvoogdes aangaande de regeling der inquisitie te Valencijn, 269.
  - *December 3*. Plakkaat van keizer Karel, gericht tot den stadhouder en den Raad van Holland, Zeeland en Friesland, over de rondreizende en vreemde geestelijken en leprozen in Holland en Friesland, 286-288.
  - *December 6*. Verordening van den Antwerpschen magistraat overeene algemeene processie met het H. Sacrament, om God te bidden voor den Keizer, zijnen broeder, hunne landen en de onderdrukking der ketterij, 288.
  - *December 17*. Besluit van het Hof van Holland, waarbij den schout van Enkhuizen geboden wordt den deken van West-Friesland ten allen tijde in het uitoefenen van zijn ambt behulpzaam te zijn, 289.
- 1528**, *Januari 18*. Plakkaat van keizer Karel, gericht tot den Raad van Holland, over de drukkers en de weggelooopen geestelijken, 320-321.
- *Februari 4*. Bevel van den stadhouder van Holland : 1° tot afkondiging in de steden van Holland van het plakkaat van 18 Januari 1528, 2° verbiedende dat rederijkers nog hunne spelen vertoonen, tenzij deze vooraf door de regeering der stad werden onderzocht en goedgekeurd, 324-325.
  - *Juli 11*. Verordening van den magistraat van Doornik betreffende de openbare bepreeking en ontwijding van den ketterschen augustijn Hendrik van Westfalen, die den volgende Maandag op de Markt zou plaats hebben, 337.
  - *Juli 18-21*. De Staten van Holland besluiten tot het eerbiedigen der stadsprivilegiën in zake van kettervervolging, 344.

1528, *Augustus 7*. Het gerecht van Amsterdam verbiedt te drukken zonder voorafgaande toelating van den magistraat 354.

— *December 6*. Besluit van den Raad van Kampen, waartop bijzonder bevel des Keizers, de weggelopen geestelijken uit de stad gebannen en geheime vergaderingen preeken verboden worden, 367-368.

— *December 7*. Nieuw plakkaat van keizer Karel, gericht den Raad van Holland, de aanhouding bevelende van weggelopen geestelijken, 368-370.

VERZAMELING VAN STUKKEN

BETREFFENDE

DE PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE

INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

tijdens de zestiende eeuw.

Eerste vervolg.

391.

1525, *September 24, 's Gravenhage*. Derde plakkaat van keizer Karel V tegen de Lutheranen, gericht tot den Raad van Holland. — De Keizer herinnert, dat hij in 1521, om de ketterij te keer te gaan, verboden had nog langer Luthersche boeken te koopen, te verkoopen of te lezen en deze overal had doen verbranden. Later heeft hij opnieuw verboden deze boeken nog te drukken, en alle wereldlijke en geestelijke overheden geboden daar het oog op te houden. Niettegenstaande dit, wordt de Luthersche ketterij overal meer en meer verspreid en gepredikt. De evangeliën en andere geestelijke geschriften worden door het volk alom in het « Duitsch » gelezen en besproken, wat veel bijdraagt tot de verspreiding der ketterij.

Om dit te keer te gaan, verbiedt de Keizer alle openbare of geheime vergaderingen, waar men geestelijke geschriften zou lezen in 't Latijn, « Duitsch » of Waalsch, of waar men over godsdienstsaken zou spreken. De overtreders van dit bevel zullen de eerste maal met eene boet van twintig Carolus-gulden of drie maanden opsluiting in hun huis gestraft worden. De tweede maal zal de straf stijgen tot veertig Carolus-gulden of zes maanden opsluiting in eens anders huis; en de derde maal, tot tachtig Carolus-gulden of een jaar ballingschap uit het land. De plaatselijke rechters zullen deze straffen kunnen verminderen of vermeerderen. De boeten zullen gelijk verdeeld worden tusschen den aanklager, den rechter

en den Keizer, zonder inkrimping der macht van den algemeenen inquisiteur, indien er ketterij tusschen is. De boeken van Luther en zijne aanhangers, en alle andere zonder titel, zullen in het openbaar verbrand worden. Degenen, die er, na de afkondiging van dit plakkaat, nog zouden bezitten, zullen uit den lande gebannen worden, op verbeurte van lijf en goed. Geene boeken zullen mogen gedrukt, gekocht of verkocht worden zonder goedkeuring van den Raad, op straf van verbeurdverklaring van een derde van de goederen en van eeuwigdurende verbanning der overtreders. Verdachte boeken moeten aan de plaatselijke overheid gebracht worden en de Raad zal beslissen of zij mogen verhandeld worden. De schoolmeesters zullen slechts boeken mogen uitleggen over grammatica, logica en rhetorica. Des Zondags zal het evangelie en epistel van den dag slechts uit een grammaticaal oogpunt mogen uitgelegd worden. Dit plakkaat moet, op strenge straf, overal zonder uitstel afgekondigd worden.

t Placcaet vande Lutheranen.

Kaerle, bijder godlicker goedertierenheyt gecoren keijser vande Romeynen, altijd vermeerder sRijcxs, coninck van Germanien, etc. onsen lieven ende getrouwen den stadthouder, president ende luyden van onsen Raide in Holland, saluyt ende dilectie.

Alsoe inden jaere XVe een ende twintich tot onsen kennisse gecomen was, dat vele ende diversche dwalingen, quade leringen ende ketteryen gestroyt, gepreect ende onder den gemeenen simpelen luyden gesayt worden ende oick bij geleerde gesustineert ende dagelicx meer gepresen ende gevoet worden bijde boucken van Martinus Luther ende zijne volgers, adherenten ende faultoers, soe hebben wij int selve jaer, naer behoirlicke ende rechtelicke condempnatie vandien zelven Martin Luther ende zijnen leringen bij onse opene brieve van placacete, alle die boucken vanden voerss. Luther ende zijnen adherenten ende faulters doen verbieden vercoft, gecoft ofte gelesen te worden, up zekere peyne in die zelve placcaeten begrepen. Ende up dat die zelve opinie gheelick vuyten herten van de mensche soude mogen commen, hebben bevolen, dat alle die voerss. boucken gebrant ende openbaerlick int vuyr geworpen souden worden, ende voerts bij naderen onsen brieven up zekere groote comminatie geordonneert, datmen die voerss. oft gelycke boucken nyet meer en soude prenten, up dat die memorie vande voerss. Luther ende zijnen faultuers gheelick geextirpeert mochte worden; inhorterende tot dien eynde allen kerstelicken prelaten, waerlicke vorsten ende heeren, ende bevelende allen onsen ondersaeten die hant hier an te houden, up dat theylige kersten gelove in wesen mochte blijven ende die arme simpele luyden bij nyewichejden ende subtylheyden nyet verleyt en worden. Alle welcke onse diligentien nyet tegenstaende, wij zijn int zeker geadverteert geweest, dat noch dagelicx zoe langer soe meer tgemeen volck bedrogen ende bij veel nyewichejden, perverse

opinion verleyt wordt, censdeels bij eenige ongeleerde, die sonder consent van haeren oversten int heymelick preecken den evangelien, diezelve ende andere heylige scriften interpreterende naer haere sinlicheyt ende nyet naden rechten verstande der heyliger doctoren, poogende alle nyewicheijden up te brengen. Boven desen dat veel predicanten, religieusen ende anderen hem vervorderen up ten preecstoel te verhalen die dwalinge vanden voerss. Luther ende zijnen adherenten, mitsgaders dopinien van voergaende gecondempneerde kettters ende ketteryen, ververschende die memorie vande menschen ende brengende hem luyden die selve opinie int hoeft, daer van zylyuden te voeren noyt gedacht ofte gehoirt en hadden; roupende denzelven predicanten mede zeer indiscretelick tegens den ghenen, die mitter voerss. quade leringe eenichsins gediffameert mogen wesen, zulcx, dat men vuyt hoeren roupen ende seggen die persoenen ende plecken kennen mach tot confusie van hemluyden ende daer duere hemluyden saicke gegeven wordt omme in huere opinien te verharden. Oick verstaen wij, dat die voerss. dwalinge censdeels toecomt ende gevoet wordt vuyt dien, dat die leecke ende ongeleerde persoenen die Duytsche evangelien ende andere geestelicke scriften dagelick lesen nae hueren verstande ende naer die woerden liggen, ende daervan mit malcanderen diversche disputatien hebben, nemende tgunndt dat hemluyden behaichlick is ende nyet attenderende totten rechten verstande.

Ende alsoe ons, ter eeren ende love van onsen Heere onse scepper, duer wiens goedertierenheyt ons is gegeven die moderatie ende tregiment nyet alleen vanden Roomschen keyserrijcke, maer oick van anderen onse conincrijcken, princelijcheyden ende heerlicheyden, betaempt ende toebehoert te dwingen die vianden van onsen gelove ter obedientie van zijner Godlicker Majesteyt ende tamplieren die glorie ende passie ons Heeren, ende bijsaender onse ondersaeten te houden in goede ende vasten gelove van God almachtig, statuyten ende ordonnancie der heylige Roomscher kercke, bij advyse van zekere geleerde inden heyliger Scriften, dan thoeft, president ende luyden vanden Secreten Raide, den stadthouder, president ende luyden van onsen Raide in Hollant geordonneert ende gestatueert hebben, ordonneren ende statueren mitsdesen, dat van nu voertaen geen persoenen vergaderinge sullen mogen maicken int heymelick oft int openbair om te lesen oft spreken van die evangelie, depistole van Sinte Pauwels oft andere geestelicke scriften in Latijne, Duytsche ofte Walsch, noch die selve scriften te interpreteren ofte up dinterpretacie ende verstant van dien te disputeren in wat manieren dattet zij, mitsgaders dat van nu voertaen geen persoenen int heymelick oft openbaer binnen hueren huysen ofte daer buyten over tafele ofte in geselschaps sullen mogen disputeren vanden articulen vanden heyligen gelove, sacramenten vanden kercken, de macht vanden constitutie, van den paus, de consilie, biscoppen ende anderen oversten, noch oick vande ceremonie vande kerke ende andere gelijke saicken, up peynen van voor de eerste reyse, die bevonden ende achterhaelt wordt bij wettige getuygen contrarie gedaen te hebben, te verbueren jegens ons twintich karolus guldens; dewelcke sonder voorder delay hij gehouden sal worden te namptiseren nyet tegenstaende gewoenten ofte privilegien ter contrarien, oft, bij gebreke dat hij die nyet betalen en mochte, drie maenden binnen zijnen huysse gebannen te worden sonder daer vuyt te mogen gaen, up arbitrale correctie; voer

die tweede reyse, up peijne van viertich karolus guldens, of, bij gebreke als voorn, een half jaer buyten zijn huysse in een anders huys gebannen te worden, up gelijcke peijnen als boven; ende voer die derde reyse, up peijne van tachtich karolus guldens of, bij gebreke van dien, een geheel jaer gebannen te worden buyten den lande daer hij woenachtig is; waer van wij de kennisse ende judicatuere committeren onse wethouders vande plecken daert zelve geschien sal; den welcken wij autoriseren die voerss. alternative peijnen te mogen altereren, vermeerderen oft verminderen, naer den eysch vande materie. Ende zullen vanden voerss. pecuniele peijnen die aanbengers hebben een derdendeel, dofficier vanden plecke, een derdendeel, ende dat derde derdendeel tot onse prouffyte; ende dit al onvermindert tofficie vanden inquisituer generael in saicken daer ketterye bevonden sal worden.

Gebieden ende statuieren voert, dat alle die boucken van Martinus Luther, Pomerani, Carlostadii, Melancton, Ecolompadij, Fransisci Lamberti, Jone ende andere inden heyliger scriften mit Luther gevoelende, mitsgaders alle die boucken, die sonder tytel geprent zijn, gebrocht zullen worden in een openbaer plaetse ende aldaer tot polvere verbrant; up peynen, indien yemant nae die publicatie van desen bevonden wordt die voerss. boucken bij hem te hebben, dat die selve gebannen sal worden vuyten bedrijve ende jurisdictie van onsen landen daer hij woenachtig is, uptie verbuerte van zijn lyff ende verliesinge van zijn goet. Ende omme te schouwen de dwalingen ende errueren, die vuyt die menichfuldicheyt vanden geprenten boucken gecommen is ende noch souden mogen commen, ordonneren wij bij desen, dat van nu voertaen geen boucken geprent sullen worden binnen onse landen, ofte boucken die buyten onse landen geprent zijn ofte geprent sullen worden, gecoft oft vercoft sullen mogen worden, ten zij dat die eerst bij die vanden Raiden in onsen landen, daer die geprent oft gebrocht sullen zijn, geadmitteert waeren; up peynen, indien yemant ter contrarie dede, twaere die prenter, cooper oft vercooper, van verliesinge van tderde paert van zijnen goeden ende boven dien vuyter plecke daer hij woenachtich soude zijn, eewelicke gebannen te worden. Ende oft gebuerde, dat eenige boucken, die nu geprent zijn ende boven nyet gespecificeert en staen, bevonden worden suspect te wesen ende in te houden eenige quade leeringe, sullen die zelve gebrocht worden onse regierders vande plecke, diewelcke die selve boucken verthoonen sullen die van onsen Raide, omme uptie coopinge ende vercoopinge vanden gedisponeert te worden.

Insgelijcx ordonneren ende statuieren mitsdesen, dat die schoelmeesters binnen dese landen ende heerlicheden voertaen huere discipulen geen andere boucken leeren ende exponeren en sullen dan *grammaticalia*, *logicalia* ende *rethorica*, up dat inconvenienten, die vuyt die menichfuldicheyt vanden nyeuwen boucken ende andere leeringen, die tot noch toe gebuert zijn, geschouwe mogen worden; welverstaende datmen up sonnedagen ende heilige dagen dat evangelie ende depistole van dien dage sal mogen exponeren *grammaticaliter et non mystice*.

Ende, want wij mit alder ernst dese voerss. ordonnancie, statuyten ende edict onverbrekelick onderhouden willen hebben, soe ordonneren ende bevelen wij u mits desen terstont ende sonder eenich vertreck overal binnen

uwē bedrijve, ter plecke daer men gewoenlicken is vuytroupingen ende publicacien te doene, dese selve ordonnancie, statuyten ende edict openbarelicken voerden volcke te doen vuytroupen, condigen ende publiceren, bevelende eenen yegelicken zeer scerpelicken die selve te onderhouden, observeren ende achtervolgen nae hueren vorme ende inhouden, procederende en doende procederen jegens den overtreders ende transgressuers van dien zeer rigorueselick ende strengelick bijden peynen ende bruecken boven verclaert sonder eenich verdrach of dissimulatie, want ons alsoe gelieft. Ende van des te doene wij u geven volcomen macht, auctoriteyt ende speciael bevel. Ontbieden daeromme ende bevelen allen anderen onsen officieren, justicieren ende ondersaeten, dat zij, int doende tguntd dat voerss. is, mit alle tguntd des daeran cleven mach, ernstelick verstaen, obedieren, alle hulp, axstencie ende bijstandt doen, sonder des te laeten in eeniger manieren up alle tguntd des zij ons duchtende zijn. Des toirconden hebben wij onsen segel hier beneden up tspaceium van desen doen drucken.

Gegeven in onsen dorpe van den Hage, upten XXIII dach van Septembris int jaer ons Heeren duysent vijfhondert vijf ende twintich, ende van onsen rycken, te wetene vanden Roomschen, etc. tzevenste, ende vanden Spaenschen ende andere, etc. thienste.

Ondergeteychent: Bijden keyser in zijn Raede. L. Dublioul.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 93; besproken door de Hoop Scheffer, *Geschiedenis*, blz. 22,37. Schier gelijkluidende herhaling van dit plakkaat op den 14 Maart 1527 (zelfde Memoriaelboek, fol. 154.) Zie verder op dien datum.

392.

1525, September 25, 's Gravenhage. Brief van de Landvoogdes over het plakkaat tegen de Lutheranen. — Zij verklaart aan den stadhouder en den Raad van Holland de noodige macht te verleenen om het voorgaande plakkaat, tegen de Lutheranen uitgevaardigd, te interpreteeren.

Roerende die saicken Lutheryane.

Alsoo onlancx, omme te verhueden die erreuren ende quade dwalingen, die binnen den landen van Hollant geresen waeren ende noch souden moegen rysen deur ende vuyt die secte Lutheriane, van wegen der K. M^t binnen de voerss. landen gepubliceert is sekere ordonnancie ende open brieven van placate, inhoudende diversche pointen ende articulen, op de welke sommige persoenen by avonture souden moegen maecken eenige zwarieheyden ende difficulteyten, die selve ordonnancie ende placcaete anders verstaende dan naden gerechten verstande vandyn; soe is by onse genadige vrouwe regente ende gouvernante, willende hier inne voersien ende alle twyfelachticheyt aen zyde leggen, die interpretacie van tvoerss. placcaet ende ordonnancie gecommitteert ende committeert haer genade mits desen den stadhouder, president

ende luyden vanden Rade in Holland, gevende den selven macht ende auctoritheyt tvoerss. placcaet ende ordonnancie, mit dat daer vuyt spruyten ende rysen ende de materie eenichsins aangaen mach, te interpreteren ende te verclaeren naeden rechten verstande vandyen ende sulcx alst behoert ende betaempt verstaen te zyn.

Gegeven in den Haege, den xxv^{en} dach in Septembri anno xv^e vyf ende twintich.

Ondergeteykent: Marguerite.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 93.

393.

1525, September 25, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de som betaald aan den procureur-generaal en zijne dienaars, voor hunne buitengewone werkzaamheden in zake van ketterij.

Meester Reynier Bruynt, raedt ende procureur generael vanden selven Hove, die somme van vyftich ponden van veertich grooten pondt, die hem by mynen heeren vander Financie vander K. M^t toegevonden zyn ter cause van zekere extraordinaryse arbeyt, by hem langhe tyde gedaen inde materie van den Lutherianen. Noch zes ende dertich ponden ten pryse als voiren, van die te distribueren onder syn zes dienaers, by hemluyden in gelycke arbeyt verdient. Belopende tsamen zes ende tachtich pondt ten pryse voirss., blyckende by de ordonnancie van myn heeren vander Rekeninghe, in date den xxv^e dach van September anno xv^e xxv, mitsgaders quitancie by de handt vanden selven procureur gescreven; waeromme hier LXXXVI fl.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

394.

1525, September 25, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van twee zijner leden naar Delft om een onderzoek in te stellen over het feit, dat de wegens ketterij aangehouden geestelijke Arnoldus Egouy uit zijne gevangenis ontsnapt was.

Meester Reynier Bruynt, procureur generael vanden voirss. Hove, ende Philippus van Vuytwyck, secretarys, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst zyn binnen der stede van Delft ende informatie gedaen upt ontcommen ende uuytbreecken vander vangnisse aldaer gebeurt by eenen clerck genoempt Arnoldus Egouy, die aldaer byden procureur gevangen gemaeckt was, omdat hy besmet was metter secte Lutheriane; voer welcke

reyse den selven meester Reynier ende Philippus van Vuytwyck toegereet is die somme van twee ponden, veerthien scellingen van xl. grooten tpondt, die hem by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende byde ordonnancie, begrypende quitancie, hier overgelevert in date den xv^{en} Septembris anno xv^o xxv ; waeromme hier ii fl xiiii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

395.

1525, September 25, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de som betaald aan Claes van Dam, substituut van den procureur-generaal, wegens zijne werkzaamheden in de zaak der Lutheranen.

Claes van Dam, substituut van den procureur generael, die somme van vyff ende twintich pondt van xl grooten tpondt, die hem byde heeren vander Financie toegevonden zyn ter cause van diversche extraordinaryssen arbeyt int stuck vande Lutheranen, blyckende by de ordonnancie van myn heeren vander rekeninge in date den xxv^{en} September anno xxv, mitsgaders quitancie; waeromme hier xxv fl .

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

396.

1525, September 25, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van verscheidene zijner leden in de zaak der Lutheranen.

Die heere van Assendelft, ridder, meester Joest Sasbout, raeden ordinarijs, mitsgaders Mr Arendt Sandelyn, greffier van den Raede in Hollant, elxs veertich ponden van veertich grooten Vlaems tpondt, hemlyuden toegevonden ter cause van dat zy mitten deken van Loeven, inquisitoer, den president ende anderen heeren vanden Raede, ontrent vyff weecken achterceenvolgende van smorgens tot savonts gebesongeert inde saicken vanden Lutheranen ; bedragende tsamen ter somme van hondert ende twintich ponden ten pryse voirss., blyckende byde ordonnancie onder die hanteyckenen vanden voirss. hoeft ende tesorier, geteyckent A. de la Laing ende Ruffault, mitsgaders, J. Cornelissoen, ende oick by de quitancie upten rugge vande selve ordonnancie (1), byden voirss. heeren van den Raede ende den greffier geteyckent, hier overgelevert ; waeromme hier cxx fl .

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

397.

1525, September 26, 's Gravenhage, Leiden en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van twee zijner leden naar Leiden en naar Delft, om de kettermeesters bij te staan in het onderzoek tegen de Lutheranen.

Meester Reynier Bruynt, raedt ende procureur-generael vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden selven Hove mit Philippus van Vuytwyck, secretarys, gereyst syn mitten deken van Loeven, inquisitoir, ende zyn college, eerst binnen der stede van Leyden ende nae tot Delft, om den voirss. inquisitoer te assisteren ende die processen te helpen instrueren tegens den suspecten ende gediffameerden vander secte Lutheranen; in welke reyse die voirss. procureur-generael ende secretarys gevaccert hebben veerthien daghen, te weten, die voirss. procureur tot tweendertich stuvers ende die voirss. secretaris tot tweentwintich stuvers sdaechs, factt zevendertich pondt zestien scellingen van xl grooten tpondt, die hem byden voirss. Hove toegetaxeert zyn ende by desen ontfangen betaelt, blyckende by de ordonnancie, begrypende quitancie, hier over geleverd in date den xxvi^{en} dach Septembris anno xxv; waeromme hier xxxvii ff. xvi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploiten.

398.

1525, Mei 11, — September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten betaald aan de twee cipiers der Voorpoort in zake van de volgende kettters, die aldaar gevangen zaten, met vermelding van den tijd hunner gevangenschap: Jan van Woerden; Mr Willem, schoolmeester; broeder Nicolaas, augustijn te Dordrecht; Cornelis Vuyten Blencvliet; Lambrecht die glaesmaicker; broeder Crystoffel, augustijn te Dordrecht; Jacobinyn van Woerden; Mr Ysbrant, priester; Jacob Janss., boekbinder; Claes Corneliss.; Jan Ysbrantsz.; Jacob Janss., lantaarnmaker; Jacob Gerytsz., brouwer; Dierick Allaertsz. de Blinde; Willem Cornelisz; Maertyn, boekbinder; Man Janss.; Marytgen Thomaesdochter, begyn; Trynken Jansdochter; Frans Willemsz. van Amsterdam; Mr Pieter, onderpastoor

---

(1) Als die bedoeld in den post over Claes van Dam n° 395.

te Delft; Mr Frederyck, rector te Delft; Willem Ottenz., priester te Utrecht; Baerent Baerentz., monnik; Jan van Eemden; Mr Jan Sartoris, rector te Amsterdam; Adriaen Jacobsz., heuyckmaecker; Geryt, priester te Wermer; Aefgen Geryt Listincxs, van Amsterdam.

Gheryt Roeloffszoen ende Dierick Govaertszoen, cypiers vander Voerpoerte vanden voirss. Hove, betaelt die parcelen hier naer verclaert vanden gevangen upte Voerpoerte gebrocht, roerende dic secte vanden Lutheranen :

Eerst van heer Jan van Woerden, die den xi^{en} dach in Meye anno xxv gebrocht is uptie voirss. Voerpoerte uptie riddercamer ende aldaer gelegen totten xvii^{en} dach July daer aen volgende excluz, maict den tyt van zeven ende tsestich daghen; ende van dat hy den xvii^{en} July geleyt wordt inde gayoel ende aldaer gebleven totten xv^{en} Septembris daer aenvolgende, maickende den tyt van een ende tsestich daghen; daer voeren hemluyden toegetaxeert is voer elcken dach opte ghyoele, drie groten, ende uptie riddercamer sdaechs zes grooten Vlaems, alsoet een extraordinaryse saicke was, ende van licht daer men hem mede waecte, facit veerthien pondt zestien scellingen van xl grooten tpondt.

Noch van dat meester Willem scoelmeester uptie voirss. Voerpoerte gebrocht is upten laesten dach van Meye anno quo supra ende geleyt uptie riddercamer ende ontslegen den xv^{en} Septembris daer aen volgende, maickende den tyt van hondert ende acht daghen; daer voeren hem toegetaxeert zyn zes grooten sdaechs, facit zestien pondt vier scellingen van veertich grooten.

Noch van dat uptie selve Voerpoerte gebrocht is den viii^{en} dach in Julio anno ut supra eenen broeder Nicolaes, augustyn tot Dordrecht, ende eenen Cornelis vuyten Blencvliet, die getaxeert zyn voer twee daghen, elcx sdaechs drie stivers, ende noch vanden x^{en} July totten xxi^{en} Septembris excluz, maickende tsamen voer elcx bysondere den tyt van drie ende tzeventich daghen tot drie groten sdaechs, facit thien pondt negenthien scellingen van xl groten.

Noch van dat uptie Voerpoerte gebrocht is den eersten Septembris anno ut supra eenen Lambrecht die Glaesmaicker, die aldaer gelegen heeft thien dagen tot drie stivers sdaechs ende zes gelycke dagen up drie grooten sdaechs, facit xxxix sc., ende vor tlicht daermen hem mede waecte, twee stivers, facit twee ponden eenen scelling van xl grooten tpondt.

Noch van dat uptie selve Voerpoerte den tweeden dach Septembris gebrocht is een broeder Crystoffel, augustyn tot Dordrecht, die den xxi^{en} dach der selver maendt ontslegghen worde, maickende den tyt van negenthien daghen; daer voeren hemluyden toegetaxeert zyn drie stivers sdaechs, belopende tsamen twee pondt zeventhien scellingen van xl grooten tpondt.

Noch van dat uptie selve Voerpoerte gebrocht is den xi^{en} Septembris een Jacobinyn van Woerden ende is ontslegen den xxi^{en} der selver maendt excluz, maickende den tyt van vyfthien geheele dagen, die hemluyden toegetaxeert zyn tot drie stivers sdaechs, facit twee pondt vyff scellingen van xl grooten.

Noch van dat den vi^{en} Septembris gebrocht is uptie Voerpoerte meester Ysbrant, priestere, Jacob Janss., bouckebinder, Claes Corneliss. ende Jan

Ysbrantsz., die daer gelegen hebben totten xix Septembris incluyt, maickende den tyt van veerthien daghen; voer welcke personen ende elcken van hen den cypiers toegetaxeert zyn drie stuyvers sdaechs, facit acht ponden acht scellingen van veertich groten pondt.

Noch zyn uptie selve Voerpoerte gebrocht den x^{en} Septembris, by handen vanden schout van Leyden, acht gevangens by namen Jacob Janss., lantaermaicker, Jacob Gerytz., brouwer, Dierick Allaertz. de Blinde, Willem Cornelisz., Maertyn die bouckebinder, Man Janss., Marytgen Thomaesdochter, bagyn, ende Trynken Jansdochter, ende zyn ontslegen den xix^{en} Septembris incluyt, maickende voer eenen yegelycken thien daghen, ende voer hun achten tachtich dagen; daer van den voirss. cypiers voer elcken persoon sdaechs toegetaxeert is drie stuyvers sdaechs, facit twaelf pondt.

Noch is uptie selve Voerpoerte den xv^{en} Septembris gebrocht eenen Frans Willemszoen van Amsterdam, die aldaer gelegen heeft tot den xix der selver maendt incluyt, maickende vyff daghen, bij tauxatie als voeren tot drie stuyvers sdaechs facit xv sc.

Noch is opte selve Voerpoerte gebrocht den eersten Septembris meester Pieter, vicecureyt van Delft, ende aldaer gebleven tot den xxii^{en} der selver maendt exclusiv, dat hy int cloester vande predicaren alhier inden Haeghe gebrocht worde, maickende den tyt van xxi geheele daghen, by tauxatie als voeren tot drie stuyvers sdaechs facit iii § iii sc.

Alle welcke parthyen te samen gerekent beloopden ter somme van drie ende tseventich pondt acht schellinge van veertich grooten.

Noch hebben die voirss. cypiers inde voirss. cedulle ofte declaratie overgelevert dese navolgende personen, die nade ontslaginge vande voergenoempde persoenen opte Voerpoerte noch gevanghen bleven leggende :

Eerst meester Frederyck, rectoer tot Delft, die uptie selve Voerpoerte gebrocht worde opten eersten dach Septembris ende daer leggende bleeff totten xxvii^{en} daghe der selver maendt inclusiv, maickende zeven ende twintich daghen, by tauxatie als voeren tot drie stuyvers sdaechs facit iii § i sc.

Noch zyn uptie Voerpoerte gebrocht den tweeden Septembris Willem Ottenzoen van Vuytrecht, priester, Baernt Baerntsz., eenen monick, ende Jan van Eempden, ende aldaer gebleven tot den xxvii^{en} dach van der selver maendt incluyt, maict een tyt van elcx vanden voerss. vier personen zes ende twintich daghen, by tauxatie die tsamen comen hondert vier daegen, te weten voer elcken van den drie personen tot drie grooten sdaechs ende Jan van Eempden by tauxatie tot drie stuyvers sdaechs, facit ix § xv sc.

Noch is uptie selve Voerpoerte den zesten Septembris gebrocht eenen meester Jan Sartoris, rectoer van Amsterdam, ende Adriaen Jacobszoen, heuyckmaicker, ende aldaer gebleven totten xxvii^{en} dach der selver maendt incluyt, maicken den tyt van vier ende veertich geheele daghen voer den voirss. twee personen, ende elcken van hen by tauxatie tot drie stuyvers sdaechs, afgetrocken zeven ende eenen halve stuver aen drie dagen, die merster Jan int gayoel geteert hadde; blyft noch de somme van vi § iii sc. vi d.

Noch is uptie selve Voerpoerte den xix^{en} Septembris gevangen gebrocht eenen heere Geryt, priester van Wermer, ende is aldaer gevangen gebleven totten xxvii^{en} der selver maendt inclusiv, maict den tyt van neghen daghen; daervan den cypiers toegetaxeert zyn vyff dagen tot drie grooten ende vier

tot zes grooten sdaechs, facit ter somme van negenthien scellingen, zesse penningen.

Noch is uptie selve Voerpoerte gevangen gebrocht den xxii^{en} Septembris Aefgen Geryt Listincx van Amsterdam ende den xxiii^{en} der selver maendt gedelogeert, maict eenen dach tot tauxatie als voeren, drie stuvers.

Alle welcke partyen van verteerde costen upte Voerpoerte gedaen tsamen belopende zyn die somme van een ende tnegentich pondt zesthien scellingen van xl grooten, blyckende byde voirss. tauxatie, begrypende ordonnancie ende quitancie daeraen gehecht onder die handen vanden hoeft ende tresorier generael vande Financie des Keyzers, ondergeteyckent A. de la Laing ende Rufault, in date den xxvii^{en} Septembris anno xv^o xxiv, hier overgelevert; waeromme hier xci ₰ xvi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

399.

1525, April 11, — September 27, Leiden en 's Gravenhage.

Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten in de gevangenissen te Leiden der volgende ketters: Reym Jansdochter, Marytgen Thomasdochter begijn, Jacob Janszoen Ketelboeter en Mr Dierick de Blinde. — Ander uittreksel uit dezelfde rekeningen over de vervoerkosten van Leiden naar 's Gravenhage van Mr Dierick de Blinde, Jacob Janszoen, Man Jansz., den boekdrukker Maerten, Willem Corneliszoen, Jan Gerytszoen, Reym Jansdochter en de begijn Marytken Thomasdochter. — Daarbij komt de rekening van andere onkosten door hun geding veroorzaakt.

Huych Pietersz., cypier van Leyden, ter cause dat eene Reym Jansdochter, was heeckelester, byden schout der voirss. stede upte vangenisse der selver stede van Leyden, geheten Schoenverdriet, gestelt is geweest upten elfsten Aprilis anno xxv^o xxv, ende bleeff aldaer gevanghen elf daghen tot twee stuvers sdaechs, facit xxii st.; ende worde upten xxii^{en} der selver maendt Aprilis vergelogeert tot binnen den huuse vanden cypier ende aldaer gebleven totten thiensten Septembris anno quo supra, datse al hier inden Haege gebrocht wordt opte Voerpoerte, tot drie stuvers sdaechs, facit xxi st.

Noch van dat Marytgen Thomasdochter, baghyn, insgelycx upten xi^{en} Aprilis gevangen gebrocht is upte voirss. vangenisse binnen Leyden, genoempt Schoenverdriet, tot upten thiensten Septembris, datse inden Haghe upte Voerpoerte gebracht is, daer off zy gelegen heeft op Schoenverdriet hondert ende zeventhien dagen tot twee stuvers sdaechs, facit xi ₰ xiiii sc., ende sessendertich daghen binnen den huuse vanden cypier, tot drie stuvers sdaechs, facit v ₰ viii sc.

Noch van dat Jacob Janszoen, ketelboeter, upten negentwintichsten Aprilis

gevangen gemaict is geweest ende gestelt op Scoenverdriet, ende daer ghebleven zeven daghen tot twee stuvers sdaechs, facit XIII sc., ende werde binnen den huysen vanden cypier geleyt opten zesten dach voirss. tot thienden dach Septembris, dat hy inden Haeghe gevoert ende gebrocht worde, tot drie stuvers sdaechs, facit XII ss III sc.

Noch van meester Dierick de Blinde op Scoenverdriet gelogcert worde opten vyfsten Augusti anno voirss. ende bleeff aldaer totten thienden Septembris, dat hy inden Haeghe gevoert ende gebrocht worde, tot twee stuvers sdaechs, dat zyn zeven ende dertich dagen, facit III ss XIII sc.

Alle welcke partyen tsamen belopen ter somme toe van drie ende tsestich pondt twee schell. van veertich grooten, die den voirss. Huych by mynen heeren vande Financien des Keyzers toegetaxeert ende by desen ontfangere betaelt zyn, blykende byde ordonnantie van date den xxvii^{en} Septembris anno xv^o xxv, ondergeteykent A. de la Laing ende Ruffault, hier overgelevert, begrypende quitancie; waeromme hier LXIII ss II sc.

Phillips Nachtegael, schout der stede van Leiden, die deur bevel van onsen g. v. ende scrijven van desen Hove den thienden Septembris anno xv^o xxv gebracht heeft acht gevangens van Leyden inden Haeghe, besmet metter secte Lutherianc, als: blinde meester Dierick, Jacob Janszoen, ketelboeter, Man Jansz., Maerten, bouckeprinter, Willem Corneliszoen, tymmerman, Jan Gerytzoen, brouwer, Reym Jansdochter ende Marytken Thomasdochter, bagyn. Ende daernaer tot diverschen stonden inden Haeghe ende tot Leyden deur de ordonnantie ende bevel als voeren gins ende weder gecomen is geweest, ende den voirss. gevangens doen voeren ende gebracht heeft bynnen Leyden ende huere penitencien ende abjuratiën helpen doen ende upt scavot doen stellen. Daer voeren hem, mitsgaders zyn extraordinaryse oncosten van wagenhuyer, scavotten te doen maicken, zynen dienaers ende anders, by mynen heeren vande Financien des Keyzers toegetaxeert ende by desen ontfanger betaelt is die somme van acht ponden twaleff scellingen van veertich grooten Vlaems tpondt, blykende by ordonnantie in date den xxvii^{en} Septembris anno xv^o xxx, ondergeteykent: A. de la Laing ende Ruffault, hier overgelevert; waeromme hier XVI ss XII sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

400.

1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten van Lambrecht die glaesmaicker van Delft, bewaakt ten huize van Claes van Dam, substituut van den procureur-generaal.

Claes van Dam, substituyt vanden procureur-generael van desen Hove, eerst van dat tzyne huysen deur bevel vanden president vanden Grooten Raede ende andere commissaryssen gebrocht es enen Lambrecht die glaesmaicker van Delft den xvi^{en} dach Septembris ende aldaer gebleven totten

xix^m der selver maent incluz, twelck maickende is drie dagen, daervoeren hem sdaechs toegetaxeert is vier stuvers, facit xii stuvers.

Noch van twee dienaers, die den selven Lambrecht nacht en dach bewaeren den voirss. tyt van drie daghen, daervoeren elcken dienaer toegetaxeert is vier stuvers sdaechs, faciunt vier en twintich scellingen.

Noch voer kaerssen, byer ende anders by nacht ende buyten tyde gehadt, by tauxatie als voeren, zes stuvers belopende, die voirss. partyen tsamen in als ter somme van twee pondt twee scellingen van xl grooten tpondt, die hem by myn voirss. heeren vander Financie toegetaxeert zyn ende by desen ontfangere betaelt, blyckende byder ordonnancie, in date den xxvii^m Septembris anno xxv, ondergeteykent : A. de la Laing ende Ruffault, mitsgaders quitancie, hier overgelevert ; waeromme hier ii fl ii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

401.

1525, *September 27, 's Gravenhage.* Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten van de volgende Lutheranen, bewaakt ten huize van Jacob Ballemaicker: Coman Aernt, Aent van Gorinchem, Coman Wouter, Zeger Janszoen, Bouwen die Cuyper, Jacob die harnasmaicker en eene vrouw genaamd Aefken.

Jan Pietersz. ende Andries Meeuszoen, gezwoeren boden vanden voirss. Hove, die deur ordonnancie vanden voirss. Hove ten huysse van Jacob Ballemaicker alhier inden Haege bewaert hebben diversche nachten ende dagen ende oick binnen den Predicaren cloester inden Haege Coman Aernt, Aent van Gorinchem, Coman Wouter, Zeger Janszoen, Bouwen die cuyper, Jacob die harnasmaicker ende een vrouwe parsoen, genoempt Aefken, gevangens ende besmet vande secte Lutheriane; daer voeren den selven by mynen heeren vande Financien des Keyzers toegetaxeert is die somme van zeven ponden thien scellingen van xl grooten, die hem by desen ontfangere betaelt zyn, blyckende byde ordonnancie in date den xxvii^m Septembris anno xxv, ondergeteykent : A. de la Laing ende Ruffault, hier overgelevert ; waeromme hier vii fl x sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

402.

1525, *September 27, 's Gravenhage en Amsterdam.* Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van geestelijke en andere personen tegen de Lutheranen.

gevangen gemaect is geweest ende gestelt op Scoenverdriet, ende daer ghebleven zeven daghen tot twee stuvers sdaechs, facit XIII sc., ende werde binnen den huysen vanden cypier geleyt opten zesten dach voirss. tot thienden dach Septembris, dat hy inden Haeghe gevoert ende gebrocht worde, tot drie stuvers sdaechs, facit XII ff III sc.

Noch van meester Dierick de Blinde op Scoenverdriet gelogeert worde opten vyfsten Augusti anno voirss. ende bleeff aldaer totten thienden Septembris, dat hy inden Haeghe gevoert ende gebrocht worde, tot twee stuvers sdaechs, dat zyn zeven ende dertich dagen, facit III ff XIII sc.

Alle welke partijen tsamen belopen ter somme toe van drie ende tsestich pondt twee schell. van veertich grooten, die den voirss. Huych by mynen heeren vande Financien des Keyzers toegetaxeert ende by desen ontfangere betaelt zyn, blykende hyde ordonnantie van date den XXVII^{en} Septembris anno xv^o xxv, ondergeteykent A. de la Laing ende Ruffault, hier overgelevert, begrypende quitancie; waeromme hier LXIII ff II sc.

Phillips Nachtegael, schout der stede van Leiden, die deur bevel van onsen g. v. ende scrijven van desen Hove den thienden Septembris anno xv^o xxv gebracht heeft acht gevangens van Leyden inden Haeghe, besmet metter secte Lutheriane, als: blinde meester Dierick, Jacob Janszoen, ketelboeter, Man Jansz., Maerten, bouckeprinter, Willem Corneliszoen, tymmerman, Jan Gerytsoen, brouwer, Reym Jansdochter ende Marytken Thomasdochter, bagyn. Ende daernaer tot diverschen stonden inden Haeghe ende tot Leyden deur de ordonnancie ende bevel als voeren gins ende weder gecomen is geweest, ende den voirss. gevangens doen voeren ende gebracht heeft bynnen Leyden ende huere penitencien ende abjuratien helpen doen doen ende upt scavot doen stellen. Daer voeren hem, mitsgaders zyn extraordinaryse oncosten van wagenhuier, scavotten te doen maicken, zynen dienaers ende anders, by mynen heeren vande Financien des Keyzers toegetaxeert ende by desen ontfanger betaelt is die somme van acht ponden twaleff scellingen van veertich grooten Vlaems tpondt, blykende by ordonnancie in date den XXVII^{en} Septembris anno xv^o xxx, ondergeteykent: A. de la Laing ende Ruffault, hier overgelevert; waeromme hier XVI ff XII sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

400.

1525, *September 27, 's Gravenhage.* Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten van Lambrecht die glaesmaicker van Delft, bewaakt ten huize van Claes van Dam, substituut van den procureur-generaal.

Claes van Dam, substituyt vanden procureur-generael van desen Hove, eerst van dat tzyne huysen deur bevel vanden president vanden Grooten Raede ende andere commissaryssen gebrocht es eenen Lambrecht die glaesmaicker van Delft den xvi^{en} dach Septembris ende aldaer gebleven totten

xix^{de} der selver maent incluz, twelck maickende is drie dagen, daervoeren hem sdaechs toegetaxeert is vier stuvers, facit xii stuvers.

Noch van twee dienaers, die den selven Lambrecht nacht en dach bewaeren den voirss. tyt van drie daghen, daervoeren elcken dienaer toegetaxeert is vier stuvers sdaechs, faciunt vier en twintich scellingen.

Noch voer kaerssen, byer ende anders by nacht ende buyten tyde gehadt, by tauxatie als voeren, zes stuvers belopende, die voirss. partyen tsamen in als ter somme van twee pondt twee scellingen van xl grooten tpondt, die hem by myn voirss. heeren vander Financie toegetaxeert zyn ende by desen ontfangere betaelt, blyckende byder ordonnancie, in date den xxvii^{de} Septembris anno xxv, ondergeteykent : A. de la Laing ende Ruffault, mitsgaders quitancie, hier overgelevert ; waeromme hier ii ssc ii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*,

401.

1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten van de volgende Lutheranen, bewaakt ten huize van Jacob Ballemaicker : Coman Aernt, Aent van Gorinchem, Coman Wouter, Zeger Janszoen, Bouwen die Cuyper, Jacob die harnasmaicker en eene vrouw genaamd Aefken.

Jan Pietersz. ende Andries Meeuszoen, gezwoeren boden vanden voirss. Hove, die deur ordonnancie vanden voirss. Hove ten huise van Jacob Ballemaicker alhier inden Haege bewaert hebben diversche nachten ende dagen ende oick binnen den Predicaren cloester inden Haege Coman Aernt, Aent van Gorinchem, Coman Wouter, Zeger Janszoen, Bouwen die cuyper, Jacob die harnasmaicker ende een vrouwe parsoen, genoempt Aefken, gevangens ende besmet vande secte Lutheriane; daer voeren den selven by mynen heeren vande Financien des Keysers toegetaxeert is die somme van zeven ponden thien scellingen van xl grooten, die hem by desen ontfangere betaelt zyn, blyckende byde ordonnancie in date den xxvii^{de} Septembris anno xxv, ondergeteykent : A. de la Laing ende Ruffault, hier overgelevert ; waeromme hier vii ssc x sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

402.

1525, September 27, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van geestelijke en andere personen tegen de Lutheranen.

Meester Harman van der Goude, doctoer inder heyliger Scrifte, ende meester **Roeloff van Monickedam**, licenciaet, gesubdelegeerden omme informatie te doen tegens die geene, die sustineren wilden die secte Lutheriane, ter cause van hoere vacatien gedaen binnen der stede van Amsterdam om informatie aldaer te doen indie Lutheriaensche secte, in welke reyse die voirss. meester **Harman** toegetaxeert is hondert tweentwintich daghen tot twee pondt van XL grooten sdaechs, ende meester **Roeloff** hondert veerthien dagen tot zes ende dertich stuyvers sdaechs, compt tsamen ter somme toe van vierhondert zeven ende veertich pont vier scell.

Noch **Meester Aerndt van Zeyst**, licenciaet ende advocaat in den Raedt van Hollant, substituyt vanden procureur fiscael, die ter ordonnancie vanden voirss. Hove mitten voirss. gesubdelegeerden commissaryssen gebesongneert heeft binnen der stede van Amsterdam tegens die geinificeerde mitter secte Lutheriane, voer welke reyse ende vacatien hem toegetaxeert zyn hondert elf daghen tot tweendertich stuyvers sdaechs, belopende ter somme toe van hondert zeven ende tzeventich pondt XII sc.

Noch meester **Gheryt Bruynoms**, wonende tot Amsterdam, notarius, die de voirss. gesubdelegeerden inden voirss. besognatie by hem genomen hadden ende inde voirss. saicke gescreven ende die processen gegrosseert, ende geseten heeft ter audiencie inde consistorie ende die acten genoteert, daer voeren hem toegetaxeert zyn hondert negen daghen tot zes stuyvers sdaechs, belopende ter somme van tweendertich pondt veertien scellingen.

Noch **Jan Sael**, stadthoede, die de voirss. commissaryssen ende gesubdelegeerden genoemen hadden inde plaetse van eenen deurwaerder, die de getuygen dachvaerden om te commen deposeren by informatie precedente ende ordinarys, daer voeren hem toegetaxeert zyn hondert zeventhien daghen tot twee stuyvers sdaechs, belopende ter somme van elf pondt veerthien scellingen.

Noch diversche boeden ende tuygen, die de voirss. gesubdelegeerden betaelt hebben, die toegetaxeert zyn vier pondt twee scellingen van XL grooten tpondt.

Alle welke percelen te samen belopen ter somme van zes hondert drie ent zeventich ponden zes scellingen van XL grooten, die hem by myn heeren vander Financie toegetaxeert zyn ende by desen ontfanger betaelt, blyckende byde ordonnancie in date den xxvii^{ma} Septembris anno xxv, ondergeteyckent: **A. de la Laing** ende **Ruffault**, mitsgaders quitancie daer onder gestelt, hier overgelevert; waeromme hier vi^c LXXIII ff vi sc.

Broeder Philippus van Naerden, procuratoer vanden Jacopynen cloester alhier inden Haege, die partyen hier na verclaert:

Erst van verteerde costen ende logeringe, die de suffraganen van Vuytrecht ende abten van Sinte Pouwels ende van Oesbrouck buyten Vuytrecht gehadt ende gedaen hebben binnen den selven convente mit heurluyder familie ende dienaers den tyt van zes daghen, facit acht ponden twee scellingen van veertich grooten.

Noch voer zes ende dertich stopen wyns, acht pondt veerthien scellingen.

Noch voer gelycken wyn zeventhien stoep min een pint, drie pondt acht scellingen.

Noch van teercosten ende logycen binnen den zelve convente gedaen by zes personen van Amsterdam, die aldaer gesonden waren deur bevel van onsen

g. v., mitgaders twee boeden, ende gelegen thien daghen, twaleff pondt ten pryse als voeren.

Noch van montcosten ende logeringe binnen den selven convente gedaen by eenen meester Geryt Pelt, die aldaer byden commissaryssen gesonden was ende gebleven den tijt van veerthien daghen, twee pont twaleff scellingen.

Noch van gelycken costen ende logeringe binnen den selven conventen gedaen byden viceureyt vander nyeuwer Kercke tot Delft, die aldaer gesonden was ende logieerde vier dagen, facit twaleff stuyvers.

Noch by desen ontfanger betaelt den suffragaen oft wybisscop boven zyn costen voer een gratuiteyt, twintich Karolus gulden, tstück gerekent tot tweentwintich stuyvers, facit tweentwintich pont van xl grooten.

Noch den pater vande Claren ten Briele, van dat hy gepredicte heeft, zes pondt twaleff scellingen.

Belopende alle die voirss. partijen tsamen ter somme van drie ent sestich pondt zes scellingen van xl grooten, die hem by ordonnancie van myn voirss. heeren vander Financie vander K. M^t by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende byder selver ordonnantie, in date den xxvii^{en} Septembris anno xv^e xxv, ondergeteykent : A. de la Laing ende Ruffault, mitgaders die quitancie daer onder gestelt ; waeromme hier LXIII § vi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.

403.

1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het optimmeren van een verhoog in de groote zaal van het Hof.

Joest Jans, meester tymmerman vanden voirss. Hove, ter cause van een stellaige van houte by hem gemaict ende gestelt over die groote saele van den voirss. Hove, vyftich roevoeten lanck ende twintich voeten breed, daer voren hem by myn voirss. heeren vander Financie toegetaxeert is die somme van acht pondt van xl grooten Vlaems tpondt, die hem by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende by de ordonnancie in date den xxvii^{en} Septembris anno xv, ondergeteykent : A. de la Laing ende Ruffault, mitgaders quitancie, hier overgelevert ; waeromme hier viii §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.

404.

1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de levering van de wassen kaarsen, waarmede verscheidene Lutheranen hunne boetedoening volbrachten.

Claes Doenz. ende Jacob Adriaenz., kaersmaickers inden Hage, ter cause van vierentwintich wassen kaerssen by hemlyuden geleverd deur ordonnancie vanden voirss. Hove eenige personen geinficeert mitten Lutheriaensche secte om haer penitencie mede te doen, die somme van negen ponden zes scellingen van xl grooten tpondt.

Noch zes scellingen ten pryse als voren van twee gelycke kaerssen, die hy twee priesters geleverd heeft.

Belopende tsamen ter somme van negen ponden twaleff scellingen van xl grooten, die hen by myn heeren vande Financie toegetaxeert zyn ende by desen ontfanger betaelt, blyckende by de ordonnancie in date den xxvii^{en} Septembris anno xxv, ondergeteickent A. de la Laing ende Ruffault, mitsgaders quitancie, hier overgelevert; waeromme hier ix fl xii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.*

405.

1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het leveren van allerlei benodigheden voor de terechtstellingen van ketters.

Jan de Pape, scilder inden Hage, die partyen hier naervolgende:

Eerst van dat hy gemaickt heeft negen colletten van canifas, ende die geluwe geverwet, daerup gescreven mit groote letteren zulke propositien als die procureur generael hem by minuten geleverd hadde ende die voer uptie borst gesteld ende die sommigen achter, mit kelcken ende sommige mit boucken ende anders; daer voeren hem voer elcke stuck toegetaxeert syn twaleff grooten.

Noch zeven ellen canifas om die collecten te maicken, delle vyff grootte, ende een groetgen van gaern.

Belopende die voirss. twee partyen ter somme van drie pondt twaleff scellingen van veertigh grooten, die hem by desen ontfanger betaelt zyn, achtervolgende die ordonnancie van myn voirss. heeren vander Financien, die in date den xxvii^{en} Septembris anno xv^e xxv, ondergeteyckent: A. de la Laing ende Ruffault, mitsgaders quitancie, hier overgelevert; waeromme hier iii fl xi sc. vi d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.*

406.

1525, September 27, 's Gravenhage. Brief van de landvoogdes Margaretha aan de kloosters van Holland over de predikanten. — De kloosters mogen slechts predikanten uitzenden, die in hun vak

wel geoefend zijn. Deze mogen van geene kettersche stelsels gewagen, en, zoo zij hieraan te kort komen, moeten zij gestraft of afgezet worden. De terminarissen moeten, na het eindigen van hunnen termijn, terstond naar hun klooster terugkeeren en hunne preeken staken. De wethouders zullen daarop het oog houden, en tegen de nalatige kloosters zal de Landvoogdes de noodige maatregels nemen.

Noch een brief gescreven aende cloesteren ende conventen roerende dat zij niemant vuyt seynden en sullen omme te preken dan die mit bequaem, voersienich, verstandig ende van goede manieren is.

Marguerite, etc.

Eersame, lieve ende beminde. Wy zyn volkomelicken onderrecht, dat die dwalinge, die onder den gemeenen volke geresen is, meest toecompt ende gekommen is vuyt die indiscreten sermonen van de predicanten, religieusen ende anderen; om waerinne te remedieren is onse meeninge, dat ghy voertaen nyemant en sult vuytseynden omme te preken ofte gedogen binnen uwen convente te preken, dan den geenen die voersienich, verstandich ende van goede manieren zyn ende wel geexerciteert ende geoeffent in de manieren van preken; ende dat ghy denzelven zulkx onderwyst, alleer hy preken sal, dat hy hem wachte tgemeen volck te scandaliseeren mit onbehoirlicke fabulen, redenen ende narratien, als oick wel geschiet is; dat hy oick niet en vermane van Martinus Luther oft zyne leeringen noch oick van dopinie vande ketters, die hier voertyts geweest zyn; den selven uwen predicanten adverteerende, zoe verre zy contrarie deden, dat zy daervan by u gecorrigeert sullen worden ende gesuspendeert van tofficie, welcke correctie ghy ten effecte sult brengen van tpreken te benemen.

Boven desen is onse meeninge, dat die terminaryssen van uwen convente nyet langer en sullen mogen blyven in huere termynen dan die weke die zy sullen preken, ende diezelve weke geexpireert zynde, ter stont weder tot huys ende hueren convente keeren, sonder voer ofte nae dezelve weke hem vorder in die termynen te mogen onderwinden. Waerom wy u adverteren, tensinde dat, indien die contrarie gebuerde, ons van noode zoude zyn vorder daerinne te voersien tot uwen schande ende schade, twelck wy alsnu om beters willen gelaten hebben; ende hebben niettemin gelast onsen wethouders ons te adverteren, indien contrarie van desen gebuerde ende ghy hierinne gebrekelick waert.

Eersame, lieve ende beminde, ons Heere God zy mit u.

Gescreven in den Hage, den xxvij^{en} Septembris anno xxv.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde memoriaelboek van Sandelijn*, fol. 97 en verso; in verjongde spelling afgedrukt bij G. Brandt, *Historie der Reformatie*, blz. 97; besproken door de Hoop Scheffer, *Geschiedenis*, blz. 22, 23.

407.

1525, September 27, Doornik. Notarieele acte van het tweede protest van Jan Corvilain namens Karel van Croy, bisschop van Doornik, tegen de bemoeiïgen van het kapittel in zake van den ketterschen priester Jan Legrue. — Op dien dag verscheen Jan Corvilain namens den bisschop vóór het kapittel, herinnerde aan zijn protest van 28 Augustus en stelde vast, dat het kapittel nochtans tot het uitspreken en het uitvoeren van 't vonnis tegen den priester Jan Legrue was overgegaan. Hij eischte van het kapittel, dat de nietigheid van dit geding werd uitgesproken en dat de priester aan den bisschop en den inquisiteur zou uitgeleverd worden. Daarvan nam het kapittel eenvoudig acte; waarop Jan Corvilain zijn herhaald protest door den notaris Walrant de Harduin liet opmaken.

In nomine Domini, amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quod, anno ejusdem Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto, indictione decima tertia, mensis vero Septembris die vigesima septima, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Clementis divina providentia pape septimi anno secundo, coram venerabilibus viris dominis de capitulo insignis ecclesie Tornacensis, in eorum loco capitulari ad sonum campane capitulariter congregatis, in meique notarii publici ac testium subscriptorum ad hoc vocatorum specialiter et rogatorum presentia, personaliter constitutus honorabilis vir Johannes Corvilain, promotor causarum curie episcopalis Tornacensis ac procurator cognomine (sicut dicebat) reverendi in Christo patris et domini nostri domini Caroli de Croy, Dei et apostolice sedis gratia episcopatus Tornacensis administratoris, prelibatis dominis de capitulo seriose dicit et remonstravit, quod quiquidem vigesima octava die mensis Augusti novissime transacti, ipse promotor advisatus et certioratus, quod dicti domini de capitulo in predicto eorum capitulari loco convenissent et congregati essent, ut ad promulgationem seu pronunciationem sententie magistri Johannis Le Gru, presbyteri, curati parochialis ecclesie de Oreke juxta Tornacum (quem de et super crimine heresis accusaverant) procederent, eisdem dominis de capitulo cognitionem et diffinitionem omnium et singularum causarum sive materiarum crimen heresis tangentium vel concernentium, signater illius pro qua illic (ut premittitur) convenerant, ad solum ordinarium et inquisitorem pravitatis hereticæ et ad nullos alios etiam quantumcumque exemptos tam de jure quam delegatione apostolica spectare et pertinere dixerit et declaraverit, necnon in eventum quo pre (1). . . . domini de capitulo in predicta causa heresis (cujus cognitio ad ipsos nullo modo spectabat) ulterius procederent, de nullitate . . . processus et sentencie

(1) Met stipjes hebben wij de leemten aangeduid, die een rond gat in 't stuk voor oorzaak hebben.

et aliorum omnium et singulorum inde sequendorum tanquam re et non iudice et preter ordinem. . . . et gesta seu fienda et gerenda expresse protestatus fuerit, ac tandem ex habundanti in eventum predeclaratum ad . . . apostolicum seu ad illum vel illos, ad quem vel quos appellare licebat, appellaverit; ipsi tamen domini de capitullo (premiss. . . . etiam. . . . venerabilis ac circumspectus vir dominus et magister Petrus Cottrel, archidiaconus Brugensis et vicarius predicti episcopatus Tornacensis, eisdem dominis de capitullo certas rationabiles oblationes pro lite et controversia vitandis fecisset) non obstantibus, contra prelibatum magistrum Johannem Le Gru, presbyterum, de et super crimine heresis (ut premittitur) accusatum usque ad sententiam diffinitivam illiusque executionem inclusive (perperam tamen et indebite) processerant; quapropter dictus promotor, nomine procuratorio predicto, antefatos dominos de capitullo quatenus sententiam et processuras predeclaratas tanquam a non iudicibus (ut premittitur) latam et factas unacum omnibus et singulis inde sequentibus revocarent, cassarent et annullarent et illa nullum effectum sortiri debere declararent, necnon prefatum magistrum Johannem Le Gru in et prelibati reverendi in Christo patris ejusve officiariorum et inquisitoris predicti manibus, ut in eum via juris procedere valeant, ponerent et remitterent, urbane rogavit et requisivit, protestans dictus promotor iterato in eventum quo dicti domini de capitullo sic requisiti premissa facere recusarent seu plus debito differrent, sese eos tam conjunctim quam divisim pro omnibus et singulis dampnis et interesse processorum occasione factis et passis seu fiendis et patiendis prosequitur ipsosque dominos prefatos, quatenus sub penis dampnorum et interesse predictorum ab eis recuperandorum talem custodiam de persona prelibati magistri Johannis faciant, quod de illa tempore et loco congruis responderent et computum reddere possint et valeant expresse preadvians; quiquidem domini de capitullo sic requisiti et preadviasi, postquam dictum promotorem ad se revocari fecissent, illi vocis organo venerabilis viri domini Quintini de Cappela, presidentis, quod eum bene audiverant, responderunt; dictus autem promotor hanc responsionem pro refutatoria nomine quo supra acceptans et ut prius de appellando protestans, petiit et requisivit a me notario publico sibi de et super premissis omnibus et singulis fieri atque tradi publicum instrumentum unum vel plura.

Acta fuerunt hoc anno, loco, indictione, mense, die et pontificatu suprascriptis, presentibus ibidem providis et honestis viris Philippo Sauvaige, clerico curie Tornacensis, notario et practiculo jurato, et Natali de Torsy, ejusdem curie cipario, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Walbrandus de Harduin, artium magister, sacris apostolica et imperiali autoritatibus necnon venerabilis curie episcopalis Tornacensis notarius ac ejusdem curie practiculus juratus, quia suprascriptae remonstrationi, requisitioni, protestationi et preadvisationi ceterisque aliis omnibus et singulis (dum sic, ut supra scribuntur, fierent, dicerentur et agerentur) unacum testibus superne nominatis presens et personaliter interfui eaque sic fieri vidi, scivi et audivi; ideo huic publico instrumento exinde confecto et alterius manu fideliter scripto, siquidem meum manuale consuetum apposui in robur et testimonium premissorum omnium et singulorum requisitus et rogatus.

W. HARDUIN.

Rijksarchief te Brussel, Reg. *Évêché de Tournai*, N° 1327.

408.

1525, September 28, 's Gravenhage en andere plaatsen in Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald aan de kettermeeesters Nicolaas Coppin de Montibus, Godschalk Rosemondts en Ruwaert Tapper van Enkhuizen, voor hunne vacatiën in zake van ketterij.

Meester Nycolaus Montibus, deken van Sinte Pieters tot Loeven, Goedschalck Roesmondts ende Riewaert van Eynkhuysen, doctoren inder godtheyt, ter cause van vacatiën ende reysen mitgaders extraordinaryse costen bij hemlyuden gedaen binnen den lande van Holland tegens diversche personen vanden secte Lutheriane :

Eerst den deken vijff ende negentich dagen, tot acht scellingen grooten Vlaems sdaechs; faciunt twee hondert achten twintich pondt van xl grooten.

Noch den selven hondert vyff en negentich pondt veerthien scellingen, ter cause van gelycke vacatiën ende andere costen by hem gedaen.

Den voirss. meester Goidscalck ende Riewaert vyff ende negentich dagen elcxs, tot zes scellingen acht grooten sdaechs, ter cause van gelycke vacatiën ende voirss. saicken gedaen; facit voer hoer beyden drie hondert tachtich pondt.

Belopende die voirss. sommen tsamen acht hondert drie pondt veerthien scellingen van xl grooten, blyckende by de ordonnancie van myn heeren vande Financie van de K. M^t in date den xxvii^{en} Septembris anno xv^o xxv, gestelt onder die declaratiën vanden selven vacatiën ende geteyckent: A. de la Laing ende Ruffault, mitsgaders die quitancie onder die hanteyckenken van den voirss. doctoren daer up gegeven in date den xxviii^{en} Septembris anno xv^o xxv, hier overgelevert; waeromme hier viii^o iii^o xiiii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploiten.

409.

1525, September 28, 's Gravenhage, Woerden, Muiden en Medenblik. Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over: 1° de reis van eenen bode en twee dienaars met eenen brief naar den kastelein van Woerden, en met verscheidene gevangenen naar het klooster van Steyn buiten Gouda; 2° de reis van verscheidene dienaars met eenige gevangenen naar den kastelein van Muiden; 3° de reis van sommige andere dienaars insgelijck met gevangenen naar den kastelein van Medenblik.

Jorys Ottenzoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den voirss. Hove mit twee dienaars vanden procureur

generael gereyst is mit zekere besloten brieven ende mit zekere gevangens tot aenden casteleyn van Woerden, ende voirts binnen den cloester van Steyn buyten der Goude; voer welcke reyse den selven boede toegetaxeert is, mit die oncosten van sciphuyer ende wagenhuyer, tweentwintich dagen tot zes stuvers sdaechs, die by desen ontfangen betaelt zyn, blyckende by ordonnancie in date den xxxiii^{en} Septembris anno xv^c xxv hier overgelevert; waeromme hier vi § xii sc.

Jan Pietersz., gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden voirss. Hove mit twee procureurs dienaers ende besloten brieven gebrocht heeft zekere gevangen anden casteleyn van Muyden om aldaer bewaert te worden; voer welcke reyse, mitsgaders dextraordinaryse costen van sciphuyer ende wagenhuyer mitten dachgelden vanden dienaers, den selven boede byden voirss. Hove toegetaxeert is negenendertich daghen tot zes stuvers sdaechs, die by desen ontfangen betaelt zyn, blyckende byde ordonnancie in date den xxviii^{en} Septembris anno xv^c xxv hier overgelevert; waeromme hier xi § xiii sc.

Dierick Aelbrechtsz., gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den selve Hove gereyst is mit zekere gevangens ende besloten brieven, met hem nemende twee dienaers vanden procureur generael, tot anden casteleyn van Medenblich; voer welcke reyse ende vacatien vanden boede ende dienaers, mitsgaders dextraordinaryse oncosten, den selven boede byden selven Hove toegetaxeert zyn voer hen xxiii daghen tot zes stuvers sdaechs, ende voer extraordinaryse oncosten vier Rijnsche guldens zes stuvers, die by desen ontfangen betaelt zyn, blyckende byde ordonnancie in date den xxviii^{en} Septembris anno xv^c xxv hier overgelevert; waeromme hier ix § xii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

410.

1525, September 30, 's Gravenhage en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht, om den officiaal en Mr Cornelis de Capella naar den Haag te ontbieden.

Heynrick Adriaensz., gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur ordonnancie van den selven Hove gereyst is bynnen der stede van Vuytrecht om den officiaal van Vuytrecht ende meester Cornelis de Capella, dat zy hem vinden souden inden Haeghe; daer voeren hem byden voirss. Hove toegetaxeert is zes daghen tot zes stuvers sdaechs ende by desen ontfangen betaelt, blyckende byde ordonnancie in date den lesten Septembris anno xxv; waeromme hier xxxvi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

411.

1525, September 30, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof Holland over de somme betaald aan Geryt Luke-roede, officiaal van Utrecht, wegens zijne werkzaamheden tegen de Lutheranen te 's Gravenhage.

Meester Geryt Lukeroede, officiaele van Vuytrecht, die somme van twintich Karolus gulden, tstück gerekent tot tweentwintich stivers, die hem toegesonden zyn voer zekere vacatien by hem gedaen in den Haege in die materie vanden Lutheranen, die by ordonnancie van myn heeren van de rekeninge by desen ontfanger betaelt syn, blyckende by ordonnancie hierovergelevert in date den lesten Septembris anno xxv ; waeromme hier xxij fl.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

412.

1525, Juli, Augustus en September, Doornik. Omstandig verhaal der beginselen van het geschil tusschen het kapittel en den bisschop Karel van Croy opgerezen over het kettergeding ingespannen tegen Jan Le Grue, pastoor van Orcq, die tot herroeping en levenslange gevangenzitting werd veroordeeld. — Het kapittel, *sede vacante* handelende, had Jan Le Grue, pastoor van Orcq bij Doornik, als verdacht van kettersche leeringen in Juli vóór zich laten verschijnen en gevangen gezet. Gedurende eene maand ondervraagden hem eenige afgevaardigde kanunniken in zijnen kerker, doch hij volhardde in zijne ketterijen. In Augustus werd Karel van Croy bisschop van Doornik. Daarna schreef het kapittel naar Rijsel aan den inquisiteur (Jan Ferlin, predikheer,) dat hij te Doornik den ketterschen priester zou komen onderzoeken. Met zijnen ordebroeder Jan Lansel kwam dan ook de inquisiteur en gedurende drie dagen was hij met het kapittel werkzaam ; waarna hij nochtans verklaarde, dat de kennis der zaken van ketterij niet aan het kapittel, maar aan den bisschop met den inquisiteur toekwam, hetgeen door het kapittel uitdrukkelijk werd tegengesproken. Den 27 Augustus verscheen Jan Corvilain om namens den bisschop protest tegen het verhandelde aan te teekenen. Tegelijk

verklaarde Pieter Cotrel, aartsdiaken van Brugge en vicaris-generaal, dat men niet voortgaan mocht zonder den bisschop; doch hij stelde een verzoeningsmiddel voor. Dit werd door het kapittel van de hand gewezen en het zette zijne beraadslagingen voort, na vijf aanhangers van den bisschop (waaronder Cotrel) uit zijn midden te hebben verwijderd. Toen weigerde de inquisiteur de kanunniken verder bij te staan, zeggende dat hij sedert 24 jaren in het bisdom Doornik zijn ambt van inquisiteur had uitgeoefend zonder ooit door 't kapittel te zijn gedagvaard geworden; waarop het kapittel hem liet gaan na daarvan eene acte te hebben laten opmaken. Daar het kapittel de zaak alleen voortzette, verscheen op nieuw Jan Corvilain om daar verbod op te leggen; herhaalde malen, doch te vergeefs vroeg hij daar acte van. Niettegenstaande dit alles sprak het kapittel zijn vonnis tegen den pastoor Jan Le Grue uit: hij werd tot eene openbare herroeping zijner ketterijen en tot eene levenslange gevangenzitting veroordeeld. Tegen dit vonnis ging de ketter niet in beroep. Op eenen daarop volgenden zondag herriep hij in bijzijn van eene groote volksmenigte.

Constito legitime venerabilibus et circumspectis viris dominis de capitulo ecclesie Tornacensis, jurisdictione episcopali et ordinaria sede vacante eo tempore fungentibus, quod quidam magister Johannes Le Grue, presbyter, artium magister, curatus ecclesie parochialis de Orka juxta Tornacum, eorum subditus et in dicta ecclesia beneficiatus, nonnullas propositiones hereticas, erroneas, piarum aurium offensivas, populum a devotione retrahentes et heresim notorie sapientes tam suis parochianis quam aliis diversis personis publice predicaverat et docuerat et in divertis locis privatim dixerat et disseminaverat, ex quibus quamplures utriusque sexus persone fuerant et erant male edificate, prefatum magistrum Johannem tanquam eorum subditum beneficiatum et justiciabilem, instante causarum officii dicti capituli promotore, coram eis personaliter citari et evocari fecerunt.

Item, et certa die capitulari de mense Julii novissimi preteriti, ipsum sic citatum evocatum et comparentem ac per dictum promotorem super hujusmodi articulis accusatum et articulatum ac (ut prima facie apparebat) suspectum in camera cloquematorum dicte ecclesie loco prisonie constitui fecerunt.

Item, certis sequentibus diebus ad ulteriorem inquisitionem procedere cupientes, certis ex eorum confratribus ad dictum prisonarium super sibi impositis audiendum, interrogandum et examinandum ordinarunt et deputarunt, qui spatio unius mensis durante et amplius diversis et iteratis diebus et vicibus prefatum prisonarium, juris ordine forsitan non observato, audierunt, examinerunt et interrogarunt.

Item, et licet prefati deputati diversis disputationibus et equissimis rationibus dicto prisonario pluries in medium deductis certas ex dictis propositionibus hereticas et erroneas fuisse et esse sepissime demonstrassent et verissime

comprobassent, nichilominus prefatus prisonarius aliquas ex dictis propositionibus per eum confessatas argumentis et allegationibus per eum in oppositum factis tanquam bonas sustinens et eas aliter quam sane qualificans et in eisdem corde indurato pertinaciter et presumptuose persistens, a sua dampnabili opinione dismoverti seu ad melius sentiendum quoquo pacto per eos induci seu flecti non potuit.

Nota : quod precedentia ante et sequentia post possessionem episcopatus facta fuerunt. (1)

Item ex quo prefati sic deputati premissa considerantes, certa die capitulari de mense Augusti novissimi preteriti (post possessionem tamen episcopatus Tornacensis pro parte reverendi in Christo patris domini Caroli de Croy electi et administratoris ejusdem adeptam, a quo tempore prefati domini de capitulo nullam jurisdictionem episcopalem seu ordinariam pretendere poterant nec habebant) relationem de per eos actis, in examinando dicto prisonario et ejus pertinacia, fecerunt verbalem, solum ad hoc ut ipsi domini de capitulo deliberarent qua via aut quibus modis esset contra dictum prisonarium procedendum.

Item, qua relatione audita, ipsi domini volentes hujusmodi hereses extirpare et contra dictum prisonarium ulterius procedere, dominum inquisitorem heretice pravitatis ad suum processum faciendum evocari ordinarunt et ad hoc litteras ad eum tunc Insulis existentem expresse miserunt ipsum eisdem litteris rogantes ut ad hanc civitatem accedere vellet ad certas ex dictis propositionibus per prisonarium confessas qualificandum ulteriusque contra eundem, sicut opus et juris esset, procedendum.

Item quiquidem dominus inquisitor prefatis litteris satisfaciendo associatus fratre Johanne Lanset, lectore conventus fratrum predicatorum opidi Insulensis, ad hanc civitatem accessit et in loco capitulari, presente dicto prisonario, cum eisdem deputatis primo et deinde die sequenti, prisonario absente, in domo magistri Nicolai de Tières, dicte ecclesie canonici, et cum eisdem deputatis super propositionibus per prisonarium confessatis communicavit, quas altero die ad dictorum deputatorum instantiam et requisitionem prout melius et sanius potuit visitavit et qualificavit.

Item, hiis propositionibus per eum qualificatis, et antequam ulterius procederet, dictus dominus inquisitor dixit et declaravit nonnullis ex dictis deputatis, quod cognitio et diffinitio causarum in materia heresis ad episcopum et diocesanum cum inquisitore tam jure ordinario quam ex delegatione apostolica spectare debebat et spectabat, inquirens et interrogans ab eis quo modo in presenti negotio procedere intendebant, per hoc satis innuere volens quod cognitio et diffinitio non ad eos, sed ad dominum episcopum spectare debebat.

Item cui inquisitioni et interrogationi per dictos deputatos responsum extitit, quod prefati domini de capitulo ex privilegio fuerant et erant in possessione cognoscendi contra eorum subditos in materia heresis quodque alias, dum casus occurrerat, de eisdem cognoverant et cognoscere consueverant.

Item, hoc per dictum dominum inquisitorem intellecto et presupposito,

(1) Deze woorden staan op den rand van 't stuk geschreven.

dem dominus inquisitor die lune xxviii^a mensis Augusti novissimi preteriti circa horam octavam ante meridiem comparuit in ecclesia Tornacensi juxta primum hostium ingressus loci capitularis, paratus ad contra prefatum prisonarium unacum dictis deputatis prout juris esset sentencialiter procedendum et diffiniendum.

Item, et eodem domino inquisitore, donec a prefatis dominis deputatis ad locum capitularem ad premissa evocaretur, ibidem expectante, comparuit coram eo magister Johannes Corvilain, causarum officii curie Tornacensis promotor, qui tamquam scindicus et procurator dicti domini electi et administratoris in notarii publici et testium presentia dixit et declaravit eidem domino inquisitori cognitionem et diffinitionem in materiis heresis ad dominum episcopum diocesanum et ordinarium et non ad dictos dominos de capitulo, ut bene sciebat, de jure spectare debere et spectare, protestans expresse, casu quo ad hujusmodi sententiam cum dictis dominis de capitulo judicibus, ut dicebat, non competentibus procedere vellet seu procederet, de nullitate processus, sentencie ferende et omnium et singulorum inde sequendorum tanquam temere usurpatorum et attemptatorum.

Item, et eadem die xxviii^a Augusti, omnibus et singulis dominis de capitulo per juramentum ad sonum campane ad contra dictum prisonarium sentencialiter procedendum capitulariter congregatis, venerabilis et circumspectus vir magister Petrus Cotrel, archidiaconus Brugensis, dicti domini electi et administratoris vicarius generalis, dixit et declaravit ad ejus noticiam immediate devenisse, quod dominus inquisitor heretice pravitatis fuerat per eorum litteras ad eum expresse missas requisitus et evocatus ad certas propositiones per dictum dominum curatum prisonarium predicatas et disseminatas qualificandum, paratus et expectans ad ulterius in presenti negotio, quod notorie erat materia heresis, sentencialiter procedendum et diffiniendum; quod ipsi domini de capitulo nec ipse dominus inquisitor sine auctoritate domini episcopi ordinarii facere poterant nec debebant, cum cognitio omnium causarum in materia heresis ad episcopum diocesanum tam jure ordinario quam ex delegatione apostolica indubie spectet et pertineat.

Item, et nichilominus ne videretur eisdem dominis de capitulo, quod prefatus dominus vicarius illo medio vellet impedire quominus contra eundem prisonarium, ut juris est, procederetur, aut quod sententia ferenda differretur, obtulit eisdem dominis de capitulo per modum expedientis, salvo tamen jure dicti domini electi et administratoris suorumque successorum episcoporum Tornacensium et absque prejudicio partium hincinde, quod pro hac vice duntaxat procederetur et fieret sententia conjuncta et communi manu; ad quam oblationem seu modum expedientis prefati domini et capitulum non intendentes nec hujusmodi oblationem acceptantes, dictum dominum vicarium necnon Balthasarem de Cordes officialem, Guillerum Bernard sigilliferum, Nicolaum Cotrel receptorem generalem, Leonem Haccart secretarium, dicte ecclesie canonicos tanquam dicti domini electi officarios et in hac materia suspectos, scrutatis prius tamen eorum opinionibus, a capitulo discedere fecerunt, ipsisque absentibus, ad sentencie prolationem, premissis non obstantibus, procedendum esse deliberaverunt et concluserunt.

Item, quam conclusionem insequendo statim post dictum inquisitorem ad dictum locum capitularem evocari et ibidem per magistrum Anthonium de

May, eorum presidentem, requiri fecerunt, ut ad diffinitionem negotii et sentencie prolationem contra prefatum prisionarium unacum ipsis ibidem ad hoc congregatis interesse, procedere et sentenciare vellet.

Item, et ad quam requisitionem prefatus dominus inquisitor respondit, quod, obstantibus allegationibus et protestationibus per dictum Corvillain nomine dicti reverendi in Christo patris domini electi et administratoris, ut premitteretur, in suam propriam personam factis, in hujusmodi materia ulterius procedere de jure non poterat nec debebat, eis allegans cap. *Multorum de heresi* et alia ad propositum faciencia, petens iteratis vicibus ab hujusmodi onere absolvi et supportari.

Item, prefati domini de capitulo, persistentes quod dominus inquisitor ulterius procedere deberet, non obstantibus per eum allegatis, iterum allegaverunt possessionem quam habere dicebant de puniendo eorum subditos et beneficiatos in materia heresis; ad quod idem dominus inquisitor denuo respondit, quod jam xxiiii annis elapsis fuerat continue in officio Inquisitionis in diocesi Tornacensi commissus, numquam tamen, durante eodem tempore, fuerat pro aliqua materia heresis per capitulum evocatus; quo audito, dicti domini de capitulo prefatum dominum inquisitorem abire permiserunt et tandem, ut prius petierat, ab ulteriore executione supportarunt et de hujusmodi supportatione seu exoneratione petierunt ab eorum secretario actum sive instrumentum.

Item, ad dicti domini promotoris et scindici notitiam devenito, quod prefati domini de capitulo, dicto domino inquisitore excusato, supportato et absente, nitebantur ad sentencie prolationem contra dictum prisionarium in loco capitulari ad jus audiendum existentem procedere, accessit prefatum locum capitularem et ibidem coram eisdem dominis capitulariter congregatis et antequam prefatam sentenciam protulissent, dixit et declaravit, quod immediate intellexerat, quod ipsi domini de capitulo, etiam absente domino inquisitore, erant ibidem congregati ad ferendam certam sentenciam contra magistrum Johannem Le Grue prisionarium de crimine heresis, ut dicebatur, evictum; ad quod faciendum nullam habebant auctoritatem, cum cognitio et diffinitio omnium causarum in materia heresis ad dictum episcopum diocesanum cum domino inquisitore tam jure ordinario quam ex delegatione apostolica solum spectet et pertineat, protestans nomine quo supra, casu quo ad hujusmodi sentenciam procederent, de nullitate processus sentencie ferendae et omnium inde sequendorum et ex habundanti in hujusmodi eventum a gravamine seu gravaminibus per eos inferendis formaliter et expresse eodem nomine quo supra appellavit ad sanctam sedem apostolicam seu illum vel illos ad quem vel quos appellare licebat et licuit, et de hujusmodi sua appellatione datis arris ab eorum secretario persona publica et notario apostolico actum sive instrumentum sibi dari et tradi petiit et repetiit; qui quidem secretarius, arris refutatis et non acceptatis, sed rejectis, hujusmodi actum sive instrumentum tunc nec deest pluries requisitus sibi tradere denegavit et denegat, dicens inhibitionem per prefatos dominos, ne hujusmodi actum traderet, sibi expresse fuisse factam.

Item, hiis omnibus non obstantibus, prefati domini de capitulo, non habentes respectum ad ea, que prefati domini vicarius, inquisitor ac promotor respective dixerant et declaraverant, ad sentenciam diffinitivam absque eodem

domino inquisitore contra dictum prisonarium temerarie processerunt, ipsum inter alia ad, certa die sibi deputanda, in publico sermone hujusmodi propositiones revocandum et eas abjurandum et ad perpetuos carceres, salvo eorum moderamine, condemnantes.

Item, a quaquidem sententia dictus prisonarius minime appellavit, sed eandem emologando, certo die dominico inde sequenti, in sermone publico per eum facto coram maxima populi multitudine hujusmodi propositiones juxta qualificationem dicti domini inquisitoris publice revocavit et eas expresse abjuravit et certa alia fecit, que in prefata sententia continebantur.

Rijksarchief te Brussel, *Reg. Évêché de Tournai*, N° 1326.

413.

1525, October 1, 's Gravenhage en Heusden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode met brieven voor den kastelein van Heusden, bij wien hij, bijgestaan door twee procureursdienaars, den gevangen rector van Amsterdam gebracht had.

Jorys Ottenz., gezworen bode vanden voirss. Hove, die deur ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit besloten brieven van onsen g. v. anden casteleyn van Huesden, mit hem nemende twee procureurs dienaers, ende aldaer gebrocht den rector van Amsterdam; daer voeren hem bijden voirss. Hove, mitgaders die dachgelden vanden dienaers ende andere extraordinaryse costen van wagenhuyr, scipshuyr ende anders, toegetaxeert is eenen ende dertich dagen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bij de ordonnancie hier overgelevert in date den eersten Octobris anno xxv; waeromme hier ix fl vi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.*

414.

1525, October 2, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald aan Jacob Willemszoen, smid, voor werk verricht ter gelegenheid van het gevangenzetten en de terechtstelling van Jan van Woerden (Pistorius).

Jacob Willemszoen, meester smidt van den voirss. Hove, eerst van dat hij binnen der maendt van Septembry anno xxv tot veel ende diversche stonden, sochtens ende savonts, deur onthiet ende bevel vanden procureur generael vanden zelve Hove, vuyten stock ende inden stock geset heeft eenige

Lutherianen ende daer toe geleverd spyckers ende yseren banden, daer voeren hem tsamen togetaxeert is acht scellingen.

Noch van dat hij geleverd heeft aen tscavot, datter upt Hoff gemaect worde, doemen den priester van Woerden barrende, twee hondert middel nagelen, thondert vier stuyvers, facit viii sc.

Noch van twee yseren vorcken, die hij gemaect ende geleverd heeft mit een tcooppe, doemen den priester barrende, thien scellinge.

Noch van twee ijsere platen bij hem gemaect, daermen den preekstoel mede vastmaecte, twee stuyvers.

Belopende die voirss. partyen tzamen ter somme van acht ende twintich scellingen van xl grooter tpondt, die hem bij mijnen heeren vander rekenin- ghe togetaxeert zijn ende bij desen ontfangere hem betaelt, blijkende bij de ordonnancie in date den tweeden Octobris anno xvc xxv, mitgaders quitan- cie; waeromme hier xxviii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvan- ger der exploitien.

415.

1525, October 3, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onkosten van de terechtstelling van Jan van Woerden (Pistorius) en andere Lutheranen.

Den meester vanden scarpes zwaerde, van dat hij den xv^{en} lestleden gebrandt heeft eenen heer Jan van Woerden, daer voeren hem bijden selven Hove togetaxeert is een geheele justicie, vier pondt vier scellingen van xl grooten.

Noch voer duysent elsen tacken, thondert drie stuyvers, facit xxx sc.

Noch voer thurff, twee pondt twee scellingen ten prijse voirss.

Aen riet, drie scellingen.

Aen glenye, drie scellinge drie penningen.

Voer acht pondt buschruyt, twee pondt elf scellingen.

Voer een geluwe bonet, die de gecondempneerde upt hoeft hadde, eenen scelling zes penningen.

Noch voer vijftalve ellen geluwe laickens, delle acht stuyvers, facit xxxvi sc.

Aen roet laicken, daar men cruyschen of gemaect heeft voer heer Jan ende andere Luterianen, een pont negenthien scellingen.

Vanden rock ende cruysen ende eenen kelck te maicken, zeven scel- lingen.

Aen wijn ende broet, drie scellingen.

Aen een koerde ende snoer, daermen hem mede worchde ende bandt, vijff scellingen.

Van den turff, tacken ende anders te voeren upt scavot, zes scellingen.

Die knechts van der justicie, twintich scellingen.

Voer vijff pinte olye ende een halve, die pint een braspeninck, facit vi sc. Een pot van een vertken.

Noch de Keyser Joest, de tymmerman, van een stoel daer heer Jan up stont, eenen steel in een vorck ende in een haek gemaickt, vier kercke sparren om te decken overmidts den regen, eenen woelstock, den pael geboert daer hij aen brande, een witboomen planck gespijckert voer die gevangnisse, daer die glaesmaicker van Delft lach boven die pijn Camere, eene planck voer tglas voer 't vrouwen camerken indie poerte, die somme van veerthien scellingen.

Die biecht vaders, twaleff een halve scelling ende twee stoep wijns.

Belopende in als die voirss. partyen ter somme toe van zestien pont vijfthien scellingen zes penningen van xl grooten tpondt, die bij desen ontfanger betaelt zijn, blijckende bij dordonnancie in date den iii^{en} Octobris anno xxv hier overgelevert; waeromme hier xvi §. xv sc. vi d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

416.

1525, October 4, Geervliet. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van Andries vander Bronckhorst naar Geervliet voor een onderzoek aangaande Mr Jacob Noy, augustijn, en anderen van ketterij verdacht.

Andries vander Bronckhorst, die bij deser ordonnancie vander K. M^t ende onse g. v. gereyst is geweest binnen Geervliet int Zuytlandt, ende aldaer mitten pater vander Claren ende deken vander Briele, mitsgaders Engel Diericsz. als secretarys by hem daer toe genomen als adjonct, ende hem geïnformeert upten persoen van meester Jacob Noy, zekere religeusse vanden Augustijnen oerden ende andere omtrent der selven plecken wonende ende converserende, die beruft waren te sustineren die secte Lutheriane; voer welke vacatie ende reysen den voirss. Andries vander Bronckhorst by desen Hove toegetaxeert ter cause van zijn verleyde penningen ende costen hier inne gedaen, in als die somme van vier en dertich pondt vijfthien scellingen zes penningen van xl grooten tpondt, die bij ordonnancie vanden voirss. Hove bij desen ontfanger betaelt zijn, blijckende bij de ordonnancie in date van vierden Octobris anno vijf en twintich, begrijpende quitancie; waeromme hier xxxiiij § xvsc. vj d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

417.

1525, October 8, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam met brieven voor den schout aangaande de Lutheranen.

Daniel Claesz., gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur ordonnancie vanden selven Hove mit zekere besloten brieven gereyst is geweest binnen der stede van Amsterdam aen den schout, roerende die saicken Lutheriane; daer voeren hem bijden voirss. Hove toegetaxeert ende bij desen ontfanger betaelt is vier dagen tot zes stuvers sdaechs, blijkende bij ordonnancie in date den viii^m Octobris anno xxv; waeromme hier xxiiii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.*

418.

1525, October 9, 's Gravenhage, Den Briel en Rugghe. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode, die, bijgestaan door eenen dienaar, eenen ketterschen Augustijn en eenen anderen persoon Cornelis vuytten Blencvliet naar Den Briel gebracht had.

Dierick Aelbrechtsz., gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven, mit hem nemende eenen dienaar, gebrocht heeft eenen Augustijnbroeder mit een Cornelis vuytten Blencvliet binnen der stede vanden Briele ende int cloester te Rugghe over Mase; daer voeren hem bijden voirss. Hove, mitter extraordinaryse oncosten van sciphuyer ende wagenhuyer mitsgaders die dachgelden vanden dienaar, toegetaxeert zijn negen scellingen grooten Vlaems, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijkende bij die ordonnancie in date den ix^m Octobris anno xxv hier overgelevert; waeromme hier ii fl xiiii sc.

419.

1525, October 9, Geervliet, Den Briel en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onkosten gedaan door den baljuw van Voorne ter gelegenheid van het gevangen nemen en overbrengen van Geervliet naar Den Briel van Cornelis die Clerck en van eenen Augustijn, alsmede over de onkosten van hun gevangenschap.

Franchoys vande Werve, bailliu vanden lande van Voirne, die deur bevel vanden voirss. Hove mit zijn dienaers gevangen gebracht heeft eenen Cornelis die Clerck ende van Geervliet gehaelt ende gebracht binnen den Briel, insgelycx gevangen, een broeder van Sint Augustyns oerden, welcke twee personen beruft waren vander secte Lutheriane, die bij de bailliu voirss. gevangen gehouden sijn, tot dat zij onthouden waren bijden comissaryssen,

die deselve bailliu gesonden heeft in den Haege; voer welcke reyse bij hem gedaen van montcosten vanden selve gevangen, sciphuyer, boedeloen ende arbeyt van den dienaers, die hij den Hove bij verclaringe overgegeven heeft, die bij advys vanden procureur-generael zoe voer zijne vacatien ende extraordinarysse costen inde selve declaratie verclaert, toegetaxeert zijn die somme van twee ponden negen scellingen groten Vlaems, belopende in ponden, scellingen ende penningen van xl grooten ter somme van veerthien pondt, veerthien scellingen, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijkende bij taxatie ende ordonnancie in date den ix^{en} Octobris anno xv^e xxv ende quitancie hier overgelevert; waeromme hier xiiij fl xiiij sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.*

420.

1525, October 9, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Delft, om den gardiaan der Minderbroeders uit te noodigen naar den Haag te komen voor de zaak der Lutheranen.

Heynrick Adriaensz., gezworeen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven binnen der stede van Delft aenden gardiaen vanden minrebroeders, dat hij hen selven alhier inden Hage vinden soude up Woensdachs doen commende, roerende den Lutheranen; daer voeren den selven boede bijden selven Hove toegetaxeert is zes stuvers ende bij desen ontfanger betaelt, blijkende bijde ordonnancie hier overgelevert in date den ix^{en} Octobris anno xve xxv; waeromme hier vi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvan-
ger der exploiten.*

421.

1525, October 9, 's Hertogenbosch. Uittreksel uit eenen brief der landvoogdes Margaretha aan keizer Karel over de Lutheranen in Holland.

Monseigneur, je vous ay cy devant advisé de la conduite de l'abbé du Parcq. Il sest trouvé en ceste ville au jour que javoye assigné aux Estas; mais, pource que je ne my suis trouvée précisément audit jour (que est advenu, parceque l'affaire des Luthérans en Hollande n'a esté si tost widié que jesusse espéré), ledit abbé, après avoir ici séjourné aucuns jours, s'en est retiré deux jours avant ma venue.

Rijksarchief te Brussel, Reg. *Correspondance*, deel I, fol. 284.

422.

1525, October 11, 's Gravenhage, Amsterdam en Leiden.
Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen dienaar naar Amsterdam, om den blinden ketter Dierick naar Leiden over te brengen.

Cornelis Jan Bollenz., exploitier vanden voirss. Hove, die deur bevel van den procureur generael vanden selven Hove gereyst is binnen der stede van Amsterdam mit zekere besloten brieven anden schout der zelve stede, ende aldaer eenen gevangen ghaelt, genoempt blinden Dierick, ende den selven gebracht mit twee dienaers in een schuyte over tmeer binnen der stede van Leyden inder vangnisse der selver stede, om bijden commissaryssen gehoert te worden; voer welcke reyse hem bijden voirss. Hove toegetaxeert is vijff dagen, tot acht stuyvers sdaechs, mitsgaders zijn extraordinaryse oncosten van dien dienaers ende gevangen dat zij verteeden ende van schuyt-huyre, tsamen acht ende twintich stuyvers; belopende in als ter somme toe van drie ponden acht scellingen van xl grooten, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie, begrijpende quitancie, hier overgelevert in date den xi^{en} Octobris anno vijff ende twintich; waeromme hier iii ₧ viii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploiten.

423.

1525, October 18, Amsterdam. Veroordeeling van Maucke Meinouwe tot eene bedevaart naar Hoorn en eene gevangenzitting van tien dagen wegens het uitschelden van zoogezegde kettters.

Gecundicht den xviii^{en} Octobris a^o xxv.

Alsoo Maucke Meynouwe haer vervordert heeft de luyden naer te roepen, seggende: « *Kettters, kettters, ende ghy houdt schoele in uwen huys* » met meer diergerlyke woorden, al 't welck tendeert omme twydracht ende commotie in de goede stede van Aemstelredame te maken, ende myne heeren van den gerechte nyet willen by haer noch by yemant anders gedaen te werdden noch laten blyven ongestraft, maer corrigeren ten exemple van anderen, seggende dacromme de voirss. Meynouwe over voer correctie, dat zy, in beteringhe van haer misbruyck, eene bedevaert doen sal tot onse Lieve Vrouw te Hoorn, scheidende vuyte stede voor in sonnendaeg naestcomende, daer off brengende behoerlicke beschyt, en daernaer gaende ende liggende thien dagen lanck op Sinte Oelofs poerte te biere ende broede op correctie van de stede.

Actum ut supra, presentibus Jan Hubrechts, scout, Frans Claes Leynensz.,

Floris Fransz ende Allert Baelens, burgemeesters, Peter Aema, mr. Peter Olye, Jacob Pieterz. Haring ende Cornelis Sybrants Buyck, schepenen.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D.*, fol. 104 (oud).

424.

1525, October 24, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam voor de zaak der Lutheranen.

Adriaen Jansz., gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden procureur generael vanden selven Hove gereyst is binnen der stede van Amsterdam anden persoon vanden schout, roerende saicke Lutheriane; voer welcke reyse den selven boede bij middel van zijn affirmatie toegetaxeert zijn twee daghen tot zes stuvers sdaechs, die bij desen ontfanger betaelt zijn, blijkende bij de ordonnancie hier overgelevert in date den xxiii^{en} Octobris anno xxv; waeromme hier xii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

425.

1525, October 24-26, Heusden en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onkosten der gevangenschap te 's Gravenhage van Jan Sartoris, rector te Amsterdam.

Noch worde, opten xxiiij^{en} octobris lestleden, bijden dienaer vanden castleyn van Huesden opte ridderscamer vander seluer Poerte gebrocht een meester Jan Sartoris, aler rectoer tot Amsterdam, die den xxvj^{en} der seluer maent daer aen ontlegen worde; dwelck maent den tyt van drie dagen, sdaechs tot vier scellingen, beloopt twaleff scellingen.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den exploitien*, fol. lxx verso.

426.

1525, October 26, Heusden, 's Gravenhage en 's Hertogenbosch. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de zaak van Jan Sartoris, schoolmeester te Amsterdam. — Van

ketterij verdacht werd hij te Huesden gevangen gezet en van daar naar den Haag en dan naar 's Hertogenbosch overgebracht.

Jan de Bastaert Marchereel ende Hans van Breda, dienaers vanden coninc leyn van Huesden, die deur bevel vanden voirss. Hove eenen meester Sartoris, scoelmeester van Amsterdam, die gecondempneert was, over dat hij mitter Lutheriaensche secte besmet was, te Huesden gevangen blijven, den selven van daen gevangen gebrocht hebben alhier inden Hertenbosch Voerpoerte; daer voeren hemlyuden bijde voirss. Hove toegeten zijn elcxv vijff daghen tot zes stuvers sdaechs.

Noch van onkosten van scip ende schuythuyer van Huesden tot in den Haag, een ende dertich scellingen.

Noch elf scellingen van verteerde montkosten bijden gevangen coninc wegen verteert.

Noch van xxiii daghen dat hij gevangen geweest is tot Huesden voer avontkosten, sdaechs tot drie stuvers, facit iii § ix sc.

Nocht van dat die selve dienaers deur tscrijven van onsen g. v. den meester Jan van Huesden tot 's Hertogenbosche gevangen gebrocht het soe voer wagenhuyer als verteerde kosten, twee ende dertich stuvers.

Belopende die voirss. parthyen tsamen ter somme toe van thien pondt scellingen van veertich grooten tpondt, die desen ontfanger gelast sij betaelen; gelyck hy gedaen heeft, blijkende bijde ordonnancie, begriep quitancie, hier overgelevert in date den xxvi^{en} Octobris anno xv^o xxv; w omme hier x § iiiii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontfanger der exploiten.

427.

1525, Juli 9 en October 31, Breda en Toledo. Uittreksel uit de instructie door de landvoogdes Margaretha en haren Raad van Breda gegeven aan de twee gezanten, die naar Spanje bij koning Karel gingen, aangaande de kettervervolging en de geestelijken zaken, met het antwoord van Z. M. op ieder punt, gegeven te Toledo.

Mémoire au sieur de Pradt, chambellain, et à messire Jehan Hannart, premier secrétaire et audientier de l'Empereur, de ce que de la part de Meis. ils auront à faire vers Sa Maesté.

Luy diront l'erreur et abus est en plusieurs lieu de pardeça de la seigneurie luthéraine, principalement à Gand, en Anvers, à Bois-le-Duc et Amsterdam, à Delft, à Berghes sur le Zom et autres lieux de Hollande, en Haynau et au pays de Luxembourg.

Responce de l'Empereur : Il desplaist grandement à Sa Majeste desdits erreurs et abus, et voudroit bien estre délivré des autres grands affaires pour y pouvoir bien remédier. Et à cest effect Sa Majesté a toujours désiré la paix universelle entre les princes chrestiens, à laquelle il travaille...

Mémoire : Ils présenteront à l'Empereur un concept que Madame, à l'advis de son Conseil, luy envoie sur le fait des éveschez et des gens d'église, moyennant la confirmation duquel par nostre saint père, il peut sembler que l'Empereur prouffiteroit grandement à sa hauteur et du support de ses subjectz ; et luy supplieront le vouloir envoyer à ses ambassadeurs à Rome pour en solliciter l'accord de nostre saint père.

Responce : Sa Majesté y pourvoyera en temps convenable.

Mémoire : A l'aventure si l'Empereur n'avoit receu les lettres par lesquelles Madame l'a averty que pour rebouter et estaindre la secte luthérienne elle a cydevant à nostre saint père luy consentir leuer sur le clergé de pardeça la somme de vij^m ducats pour une fois, luy diront qu'elle n'en ait responce. Et pour ce de la part de ma ditte dame luy requieront que son bon plaisir soit en escrire bien affectueusement à notre dit saint père.

Responce : L'ayde sur le clergé contre luthériens, ce n'est pas petite somme, si l'on la pouvoit avoir ; mais ny de Romé ny de par dela l'on n'en a icy eu nouvelle. Et seroit bien entendre par quel moyen, leuer si grosse somme ; car, sceu le moyen, l'on pourroit lors donné ordre de la forme de la demande sans déclarer la somme, afin que le pape fust plus facile qu'il ne seroit à concéder ainsy en confus, en luy exprimant si grosse somme, que ce seroit plustot reculer que d'avancer.

Mémoire : Luy diront que pour le reboutement des luthériens, Madame, considérant que la source procède ou contempt des extorsions que les gens d'église en plusieurs endroix font aux laïcs, a escrit aux officiers principaux de ces pays et aux gens des loix des villes, qu'ils fissent diligente inquisition et information des griefs et foules desdits gens d'église, et entre eux à leur advis conçussent le remède et luy envoyassent par escript, et que l'intention de Madame soit de communiquer les dites informations et advis particuliers aux Consaulx des pays, assavoir à chacun ceux de leur jurisdiction, et le tout aux gens du Privé et du Grand Conseil de Sa Majesté, et par leur advis ordonner du remède, et icelluy communiquer aux gens d'église et les induire et, en tant que besoing seroit, les presser d'entendre à la raison.

Responce : Ce seroit bonne oeuvre ; mais qu'il se face par bon conseil, et avant que l'exécuter, l'on le consulte Sa Majesté.

Mémoire : Madame a cydevant assez adverty l'Empereur des différens esquelz elle estoit avec les évesques et gens d'église pour raison de leur jurisdiction, mais que elle trouve plus de difficulté et de desroy au diocèse de Liège que es autres ; et que puis un an ença ils ont usé largement d'excommunications et de cez (1) es villes comme es villages ; et que Madame pour remède a esté contrainte user de mainmise aux biens temporels des officiers dudit diocèse, et que à ce moyen ils ont levé les cez ; et que elle soit délibérée

(1) Interdict.

de ne plus dissimuler de la conservation de la hauteur de l'Empereur audit diocèse ne en autres.

Responce : Il est bien d'y pourveoir par bon conseil et non souffrir chose indeue ny préjudiciable à la hauteur de Sa Majesté.

Mémoire : Ainsi ordonné par ma ditte dame au conseil de l'Empereur, auquel estoient messieurs de Palerme, de Buren, de Hoochstrate, de Berghes et autres du Conseil et des finances de l'Empereur, à Breda le ixe jour de juillet l'an xve xxv. Ainsi signé : *Marguerite*, moy présent du *Blioul*.

Responce : Donné en nostre cité de Toledo, le dernier jour d'Octobre l'an de grace xve xxv. *Charles*. Par ordonnance de Sa Majesté : *Lallemand*.

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Hs. n° 16072, fol. 155
volg. ; Rijksarchief te Brussel, Reg. *Correspondance*, deel I,
fol. 295-307; afgedrukt bij Lanz, *Staatspapiere*, blz. 15, 19,
26-29; gedeeltelijk aangehaald bij Henne, deel IV, blz. 335,
noot 1 en 2; blz. 328 en 329, noot 3.

428.

1525, October, Amsterdam. Uittreksel uit de protocellen van Andries Jacobsz. over een verzoekschrift der Amsterdammers aan de Landvoogdes om de afstelling te vragen van den proost en den deken wegens hun slecht gedrag en hunne onbekwaamheid. — Een tweede artikel nopens de slechte tucht in de kloosters werd door den Raad van Holland niet goedgekeurd.

Pour ce que le provisor et doyen, qui gouvernent à ceste huere, ne sont point de bonne ou honneste vie, et aussi ne guères doctes, (dont le mal de la secte Luthérane, qui est (merchy Dieu) maintenant estainct, se pourroit realumer, dont beaucoup des mauz sensuiroient), supplient Madame, que luy plaise tant faire faire devers Monsr d'Utrecht et le Doompveoest d'Utrecht, que la ville Aemstelredamme soit pourveue des provisor et doyen bons et honnestes de vie, affin que les subgetz de l'Empereur à eulx prègnent exemple de bien vivre, et aussi tant faire faire que les desraisonnables et excessives exactions pécunielles, qui se font journellement à grant dommage, travail et regret des subgetz de l'Empereur, ne se facent plus, à quoi par eulx mesmes ne scèvent parvenir, veu quilz ont sollicité et fait leur devoir et mieulx devers Monsr d'Utrecht et le Doompveoest dessusdit, pour avoir des aultres bons ; et ilz nont riens à ceste heure obtenu. (1)

---

(1) Apostille : Madame en fera parler au Doompveoest d'Utrecht et en escripvera à Monsr d'Utrecht.

Omtrent een laatste artikel, waarop men eerst 't advies van den Raad van Holland inwon, die 't schande achtte dit aan de Landvoogden te vragen, werd besloten het weg te laten; het luidde aldus:

Pour ce aussi que aucune pères et mères des cloestres en la ville de Aemstelredamme ne tiennent bon et honnest gouvernement, comme il assez appert par linformacion prinse par M^r. Abel de Colster, conseiller de l'Empereur à la Haye, et que desjà aucunes seurs ont obtenu du S. M^e. saint père le pape *indulta apostolica*, dabandonner leur cloistre et yssir, comme icelles ont fait, et quil est apparent que beaucoup des aultres ensuiveront leur passage, au cas que on ne y pourvoye, suppliant très humblement quil soit accordé aux bourgermaistres et aultres de la loy de la ville de Aemstelredamme, quant ilz seront requis par aucuns manans et habitans de quelque cloestre, soy informer sur les faultes et excès des pères et mères dicelluy cloestre, et iceulx destituer, et quelque aultre bon en leur place remettre par la pluspart des convantuaelz dicelluy cloistre, silz trouvent estre vray ce dont ilz sont diffamez sans en avoir consent de Monsr d'Utrecht ou les visitateurs de cloistres, veu et considéré que desia Monsr d'Utrecht a fait faire deffendre aux pères et mères des cloestres estans à Aemstelredamme, quilz ne souffrent nullement séculier venir aux cloestres pour senquéir et informer des faultes dessusdites, et quil est ce doubter que ceste deffense est practiqué par les gouverneurs des cloestres, etc.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*,
deel I, fol. 104 verso.

429.

1525, October, Mechelen en Amsterdam. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over het verhandelde te Mechelen aangaande de klacht der Amsterdammers tegen hunnen pastoor Gerrit Peters.

Ceux d'Amsterdam demandant deux choses, premièrement d'avoir lofficie du doyen à eulx ou du moins la nomination du doyen, — Nae dat de doomproost al geseyt hadde, soe seyde ik hem, dat heer Gerit Petersz., onse pastoer, een priester van quade leven was ende ongeleert, committerend veel faulten in syn officie; waerop hy seyde, dat hy goen quade dienacren hebben noch houden woude int officie, al soude hy daer nyet een myte ofte obol off hebben, ende dat hy een te Aemstelredamme senden soude, die hem op als informeren soude.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*,
deel I, fol. 103.

430.

1525, November 1, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van 't Hof van Holland over het verbeurdverklaren der goederen van den boekbinder Jan Zevertsz. van Leiden.

Ander resten van ontfanck van gerechte ende gebannen persoenen gevallen voer ende buyten tyde deser rekeninghen.

Van Marytgen, huysvrouwe van Jan Zevertsz., bouckebinder van Leyden, by sentencie vanden voirs. Hove gebannen ende verclaert alle zyn goeden geconfisqueert tegens die K. Ma^t., die de K. Ma^t. sculdich gebleven es by desen ontfangers voergaenden v^o. rekeninge fol. xvij die somme van hondert ponden van xl grooten tpont, spruytende ter cause vandat zy vuyt consente van myn heeren vander rekeningen tegens desen ontfanger gecoft heeft alle trecht, actie ende toeseppen, dat die selve K. M^t. competenteerde tot die voirs. geconfisqueerde goeden, mits dat zy gehouden worde die selve K. M^t. te betaelen tot vyff alreheylygen daghen; waeromme hier over den eersten termyn verschenen es alreheylygen dach anno xxv, xx ff .

Op den rand: Van deser aterminacie is der camere kenlic onder armoede ende schulden wil.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van den exploitien* (1 Maart 1525 — laatsten Februari 1526), fol. xiiij verso.

431.

1525, November 3, Brussel en Rijsel. Uittreksel uit eenen brief der Landvoogdes over de proceduur tegen de ketters te Rijsel. — Op vraag der schepenen laat de Keizer de rechtspleging tegen de ketters te Rijsel in hunne handen, op voorwaarde dat zij de keizerlijke plakكاتen zullen naleven.

Sur la requête des échevins de Lille, que de tous temps et par privilège et usage, ils ont accoustumé de connaître en première instance de leurs bourgeois et manans sous leur juridiction de tous et quelconques cas, sans aucuns en excepter, et duis naguères aient comme de cas d'hérésie, et que par les placcartz adressés à la Gouvernance, Sa Majesté avoit commis la connaissance et judicature de ceux desdits villes et chatellenie infectés desdites sectes, à deux conseillers du Conseil ordonné en Flandre, au grant préjudice desdits remontrants, ils requièrent que Sa Majesté les fasse jouir de leur privilège et leur laisse la connaissance de tous les manans et habitants de leur juridiction, infectés de la secte luthérienne; l'empereur, à meure délibération, a consenti et accordé la judicature de leurs bourgeois et manans, soubz condition qu'ils procéderont selon la forme et teneur des statuts et placcartz sans aucun chan-

gement, altération, etc., et que sur leurs loyautés et en leurs consciences ils garderont l'honneur et conscience de l'empereur et d'icelle reine, vers Dieu et le monde, à peine qu'elle y pourveeroit en cas de négligence.

Bruxelles, 3 novembre 1525.

Stadsarchief te Rijsel, *Registre MNO*, fol. 38; aangehaald bij Houdoy, *Chapitres de l'histoire de Lille*, blz. 58-59.

432.

1525, *November 4, Arnhem*. Eerste antwoord van hertog Karel van Gelderland op Clemens VII's breve over het geding hangende tusschen meester Jan Inghewijnkell, proost van Deventer, en den drossaart der Veluwe. — De hertog betuigt zijn innig leedwezen, dat men hem en zijnen drossaart te Rome bij den paus voor verdachte Lutheranen heeft doen doorgaan. Schier geheel Duitschland weet hoe valsch die aantijging is. In een volgend schrijven zal hij over de zaak zelve antwoorden.

Post oscula pedum beatissimorum devotissime recommendamus nos sanctitati vestrae.

Beatissime pater. Breve s. v. scriptum pro venerabili viro Johan Inghewynkell, praeposito Daventriensi, cum ea qua potuerimus reverentia accepimus et intelleximus, mirum in modum dolentes quod in eo legimus et animadvertimus nos et drossatum nostrum coram sanctitate vestra delatos accusatos esse quasi Lutherani essemus, id quod falsissimum esse tota fere novit Germania et Christum Deum testem habemus et invocamus contra omnes, qui hoc s. v. pessime pro dolor! et iniquissime persuaserunt. De quo tamen et ceteris in breve dicto contentis plenius deliberantes respondebimus et rescribemus cum primis ad sanctitatem vestram, quam Deus in omni felicitate salvam et incolumem et quam maxime longevam conservet.

Ex opido nostro Arnhemensi, iij mensis Novembris anno xv.

Charles
obedientissimus filius
Carolus, dux Gelriae, Juliae
comes Zutphaniae.

Archief te Arnhem, in het Lib. XII geregistreerd; afgedrukt bij G. van Hasselt, *Stukken voor de vaderlandsche historie*, deel II, blz. 75, 76.

433.

1525, (*vóór November 9*), *Utrecht*. Uittreksel uit de *Stadskameraars-rekeningen* over de gevangenschap van Jacob Rutten

van Antwerpen, die verbrand werd. — De stadschirurgijn heeft hem moeten verbinden, daar hij gekwetst was. Ook hebben de burgemeester en « die vive » hem dikwijls bezocht.

Kettery. Item, soe heeft mr. Aelbert, stadt surgyn, wt bevel vanden viven, eenen, genoemt Jacob van Antwerpen, die verbarnt worde, verbonden inde gevangenis, alsoe hy gaters in syn hooft gevallen hadde doer syn besuectheydt, daer hy over gegaen heeft 6 daghen 5 ff.....

Item, soe heeft Peter Geritsz. van Merenbosch, borgermr. vanden vive, met syn vennoten in 't yerste gevangen gehadt eenen Jacob Rutten, ende was van Antwerpen, die overmits onnatuerlyke dingen hy bedreven, ten brant is gewesen; soe hebben sy dickwijls daerom op de Poort moeten gaen, eer sy hem tot lyden konden brengen, ende mit veele vanden Rade ende geleerden beraden, soe hy mit menichvuldighe siekten besuyet was, daer sy omme grote neersticheyt gedaen hebben, tot twe reysen midden geleerden verteert 28 ff.

Stads-kameraars-rekeningen te Utrecht; afgedrukt bij Dodt, Archief, deel III, blz. 211.

434.

1525, November 9, Utrecht. Uittreksel uit de *Stads-kameraars-rekeningen*, over het gebeurde ter gelegenheid der verbranding van eenen persoon van Antwerpen (Jacob Rutten).

Rechten metten vier. It., alsoe 's donred. voor S. Meertensd. inden wynter, een van Antwerpen metten vier gerecht worde, ende daer seker vrese inne opstont, ende die scherprechter daerdoor gewont worde, tot eer vande stal ende die justitie voort te gaen, is Jacob, die greefmr., voort gegaen in meere dienst dan syn dienst vermocht. 3 gl.

Stads-kameraars-rekeningen te Utrecht; afgedrukt bij Dodt, Archief, deel III, blz. 211.

435.

1525, November 10, 's Gravenhage en Amsterdam, Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van een zijner leden naar Amsterdam, waar hij met een ander lid en den algemeenen inquisiteur Coppin tegen de kettters werkzaam is geweest.

Meester Jaspas van Hoogelande, raedt vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden voirss. Hove gereyst is binnen der stede van Amsterdam, aldaer hij eerst met meester Jan van Duvenvoird, mede raedt.

ende na mitten gesubdelegeerden vanden deken van Sinte Pieters tot Loeven, inquisitoer generael vande Lutheriaensche secte ende ketterie, geboesongert ende hem geïnformeert heeft, zijn besoigne in geschrifte gesteld ende oick die processen gemaickt tegens den ghenen, die in dese salcke ende secte Lutheriane culpabel bevonden zijn; in dewelck doende ende voer zijne vacatien bijden voirs. Hove den selven meester Jaspar toegetaxeert zijn acht en vijftich dagen tot xxxij stuyvers sdaechs, belopende ter somme toe van tweenegentich ponden, zestien scellingen van xl grooten Vlaems tpoint, die bij desen ontfanger betaelt zijn, blijckende bijde ordonnancie hier overgelevert in date den thiensten Novembris anno xxv, begrijpende quitancie; waeromme hier xcij ₰ xvi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

436.

1525, Mei 6-10 en November 13 en 14, Bergen-op-Zoom en Leuven. Acte van den notaris Willem Cavertson over het onderzoek geleid door den algemeenen inquisiteur Coppin tegen Nicolaas Christi, priester van het begijnhof te Bergen-op-Zoom, van ketterij beticht. — Op 6 Mei begon het onderzoek met het aflezen der beschuldiging door den procureur Jan Macquet opgesteld. Den 7^{den} en 8^{den} Mei antwoordt de beschuldigde op de 29 artikelen hem voorgelegd, artikelen waarvan telkens enkel het begin wordt aangehaald. Op 8^{den} en 9^{den} Mei heeft men de onderzaging der getuigen, die waren : Jan van der Noot, kanunnik; Catharina van Cleve; Hubert Andriesz. de Palude, priester; Godfried Lieshout, kanunnik; Margaretha van Diest; Elizabeth Deenens gezegd Tabbaerts; Gertrudis van Gruemingen, begijn; Soeta, weduwe van Willem Begge; Frans Linsa, schilder; Nicolaas van Woude, priester; Martinus Oomen, priester; Dirk de Leydeckere; Dorothea Peters, vrouw van Jacob Judocusz.; Johanna Adriaens, al de voorgaande van Bergen-op-Zoom, en Johanna Willems, van Breda. Op 10 Mei brachten Johanna Willems en Soeta, weduwe van Willem Begge, eenige wijzigingen toe aan hunne verklaringen. Dan volgt nog eene acte over de getuigenis van Margaretha van Diest en de veranderingen in de verklaringen der twee hooger gemelde getuigen op 13 November opgesteld. Daarna komt eene andere van dezelfde dagteekening, waaruit blijkt, dat de betichte afschrift van de beschuldigingen vroeg,

mitsgaders eene indaging, hem gestuurd op 14 Mei, om op eenen volgenden dag te verschijnen.

Uit de antwoorden van den beschuldigde en van de getuigen blijkt, dat men, na eenige algemeene vragen, handelde over een vroeger onderzoek door Vander Hulst tegen Nicolaas Christi begonnen (3de artikel); over het loopende gerucht dat hij zou Lutheran zijn (5de art.); over zijnen omgang met verdachten (art. 4), o. a. met eenen zekeren Nicolaas van Antwerpen (art. 6) en twee priesters, die van ketterij verdacht waren (art. 7); over beschuldigingen tegen hem ingebracht en over een geheim onderzoek door den priester Willem Brant ingesteld (art. 8); over gesprekken of sermoenen aangaande den Paus (art. 9), aangaande de gehoorzaamheid verschuldigd aan de voorschriften van anderen in godsdienstzaken (art. 10 en 11), tegen de regelen van kloosterorden en van den vasten (art. 12), tegen het *Credo*, dat hij als zijnde geen goed geloofsformulier besprak (art. 13), tegen het vagevuur en de biecht (art. 14), en o. a. de biecht der begijnen (art. 16), aangaande de eer aan de heiligen te bewijzen (art. 17) en over hunne macht (art. 18), over de mogelijkheid zalig te worden zonder het gebruiken van uiterlijke godsdienstteekens (art. 19), o. a. het maken van het kruisteeken (art. 20), tegen de bedevaarten (art. 21), aangaande den huwelijken staat en het priesterschap (art. 22, 23 en 24), over den rijkdom der priesters (art. 24). Eindelijk wordt ook bevonden, dat hij kettersche boeken bezat.

Coram domino inquisitore.

Universis et singulis presentia acta visuris, lecturis et audituris nos Nicolaus Copyn de Montibus, etc., notum facimus, quod anno, etc. comparuerunt coram nobis in presentia fidelis nostri Wilhelmi de Cavertson, Leodiensis dyocesis, publici sicut apostolica et imperiali auctoritatibus notarij, providi viri, etc., ex una et honorabilis, etc. ex altera partibus magistri Johannis Maquet, procuratoris fisci sanctissimi domini nostri pape eoque nomine actoris, contra dominum Nicolaum Cristi, curatum beghinagii opidi Bergensis supra Zomam, Leodiensis dyocesis, reum inquisitum.

Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo vicesimo quinto, mensis May die sexta, coram domino et magistro Nicolao Coppy de Montibus, decano ecclesie collegiate beati Petri Lovaniensis, Leodiensis dyocesis, inquisitore heretice pravitatis in hiis dominiis inferioribus Cesaree Majestati subiectis, a sancta sede apostolica cum illa clausula: Et eorum quemlibet insolidum etc. deputato, comparuit providus vir magister Johannes Macquet, tamquam

procurator fisci sanctissimi domini nostri pape eoque nomine agens, qui hujusmodi procuratorio nomine dedit et exhibuit nonnullos articulos contra dominum Nicolaum Cristi, curatum beghinagii opidi Bergensis supra Zomam, ibidem presentem, ponens et articulans ac petens, prout in papiro sive cedula hujusmodi articulorum dixit contineri; prefatus vero dominus Nicolaus, apposita manu sua dextera pectori, sacerdotale prestitit solemniter juramentum calumpnie, tunc colligens respondendi dictis articulis medio et sub dicto juramento ad diem crastinum et horam quartam post meridiem aut eo circa. Super quibus etc. Actum in pretacto opido in domo ad intersignum falconis, presentibus ibidem domino et magistro Waltero de Hertoge, juris licentiato, et magistro Michaele Borckhout, clerico Leodiensis dyocesis, testibus.

Deinde, die septima dicti mensis May, hora quarta post meridiem, coram nobis decano inquisitore prefato, in presentia notarij supratracti, in pretacta domo, comparuit dictus Nicolaus reus inquisitus, qui quamdam papiri cedulam certa interrogatoria, que testibus contra eum producendis fieri et juxta que eos interrogari petiit, necnon certas protestaciones in se (ut asseruit) continentem exhibuit, petens et protestans, prout in eadem dixit contineri, super articulis contra eum exhibitis; medio juramento calumpnie per eum hesterno die prestito respondit prout sequitur:

Et primo ad primum articulum incipientem *Primus est pro fundanda jurisdictione vestra etc.*, respondet, quod hujusmodi articulum credit.

Ad secundum articulum incipientem *Secundus est, quod prefatus Johannes etc.*, respondet, quod hujusmodi articulum credit fore verum.

Ad tertium articulum incipientem *Utertus declarando, quod ipse reus fuerit infamatus etc.*, respondet prefatus reus se credere, quod, dum magister Franciscus van der Hulst, in articulo nominatus, fuit in opido Bergensi supra Zomam rediens ex Hollandia, prout articulatur, idem magister Franciscus cepit aliqualem informationem contra reum super fama, que tunc super articulatis volabat contra reum, que tamen processit (uti dicit) et ortum habuit ab ejusdem rei emulis, inter quos subjunxit unum fuisse magistrum Michaelem Brant, canonicum Bergensem; dicitque etiam, quod prefatus magister Franciscus tempore articulo in Bergis supra Zomam venit mane et eodem die zero recessit fuitque illo die reus vocatus in prandio per Anthonium van Ghendt, burgimagistrum de Bergis, apud quem in prandio fuit. Credit tamen, quod diutius in prandio et post prandium ibidem mansit, ne ipsi reo fieret aliqua confusio et violencia; nec aliter credit hujusmodi articulum fore verum.

Ad quartum articulum incipientem *Item quod reus ipse per certum suum amicum Lovanij residentem etc.*, respondet, quod hujusmodi articulum non credit fore verum.

Ad quintum articulum incipientem *Item quod hec fama etc.*, respondet, quod contents hujusmodi articuli sibi sunt ultra premissa aliena et sic eundem ultra preconfessata non credit.

Ad sextum articulum incipientem *Item quod ipse reus habuit multam et magnam conversationem etc.*, respondet se non novisse aut adhuc noscere aliquem Lutheranum; quare respondet, quod hujusmodi articulum non credit. Credit tamen se aliquando communem conferentiam habuisse cum Nicolao Antwerpiensi articulo et hoc, antequam per dictum inquisitorem correctus fuit, sed exposit nunquam.

Ad septimum articulum incipientem *Item quod propter hanc vehementem* etc., respondet se credere, quod demandatus fuit coram dominis de capitulo articulado, quodque iidem mandarunt, quod devitaret duos sacerdotes de re Lutherana suspectos, prout ex post dicit se devitasse, salvo quod, modico tempore elapso, alterum eorum in domo et expensis suis recepit, quia est pauper sacerdos; et aliter non credit.

Ad octavum articulum incipientem *Item quod plus est* etc., respondet, quod hujusmodi articulum, prout jacet et ad finem ad quem tendit, non credit; sed bene credit se dixisse, quod magister Michael Brant, canonicus Bergensis, ipsum reum accusasset in mensa domini decani Bredensis de heresi Lutherana, presente domino Roberto de Palude, notario sigilli in Dyest, quodque propterea non esset ausus comparere Dyest et ibidem solito more sollicitare causas bonorum virorum; creditque etiam, quod propterea quidam Henricus de Campo, procurator curie ibidem, amicus rei, impetravit et obtinuit quasdam litteras salvi conductus pro reo.

Deinde ad nonum articulum incipientem ibi *Deinde clarius specificando* etc., et primo super particula incipiente, videlicet *Quod Romanus pontifex* etc. et aliis particulis sequentibus usque ibi *Verum, premissis non obstantibus*, etc., respondet particulariter et divisim per verbum: credit.

Insuper ad decimum articulum incipientem *Verum, premissis non obstantibus*, etc., usque ad undecimum articulum incipientem *Item dixit alibi certo alio tempore* etc., respondet, quod non credit particulariter et divisim respondendum. Credit tamen, quod fuit in domo Theodrici articulati in prandio, ubi inter convictores, inter quos dominus Hubertus Andree erat unus, fuit habita mentio de obediencia.

Ad undecimum articulum incipientem *Item dixit alibi certo alio tempore* etc., respondet particulariter et divisim per verbum: non credit, saltem prout articulus jacet et ad finem ad quem tendit.

Ad duodecimum articulum incipientem *Item dan moet ghy regulen houden* etc., respondet se credere se dixisse hec verba: *Soe ghy woen regule houdt, soe segghe ick u, dat abusen syn ende u abusen syn tegen die evangelie Godts, regulam tamen tercię regule sancti Francisci (uti dicit) approbando; insuper fatetur se aliquando dixisse hec vel similia verba *Gelooft egheen dwase oft sotte gheloften; als ghyt gelooft hebt, soe eest u berouwen; beraedt u altyt roysselycken met eenen geleerden man, eer ghy geloeft; oft geloeft, dat ghy egheen molensteenen en sult dragen oft egheen slypsteenen eeten*, que dixit bono zelo, uti ipse reus dicit, non volens aliquid propterea nec intendens in vilipendium tercię regule sancti Francisci. Et ultra premissa respondet per verbum: non credit etiam particulariter respondendum.*

Ad decimum tertium articulum incipientem *Item quod ipse reus non solum, ut prefertur*, etc. et precipue ad clausulam incipientem *Et primo certam fidem* etc., respondet se credere, quod predicando seu sermocinando populo posuit differentiam inter credere Deum, credere Deo et credere in Deum, dicendo quod nos christiani articulis fidei credendo dicimus: Credo in Deum etc.; etiam se dixisse de fide viva et mortua scilicet quod, quum legitur: Credo in Deum etc., ut hystoria quedam, quod hoc non sufficit, sed cum illo requiruntur opera bona; et aliter hujusmodi articulum, prout jacet et ad finem, ad quem tendit, non credit etiam divisim respondendum.

Ad decimum quartum articulum incipientem *Item wildi u ouders zielen verlossen* etc., respondet se credere, quod aliquando predicando dixit se sentire de misericordia Dei, quod est tam magna, quod posset salvare animas ex purgatorio, si Christi fideles insequendo ritum et morem ecclesie rogent pro eis, et habeant bonam fidem, addendo: si aliquis commisisset omnia peccata mundi, obtineret illorum veniam et remissionem cum fide viva, quam exposuit esse fidem cum operibus juxta capitulum Ezechielis xvij, ubi dicit haberi *Si injustus averterit se ab injusticia sua* etc., et juxta Scripturam, *In quacumque hora ingemuerit peccator* etc.; et aliter non credit hujusmodi articulum fore verum.

Ad decimum quintum articulum incipientem *Item dicit: Dan coemyt ghy* etc., respondet, quod hujusmodi articulum non credit.

Ad decimum sextum articulum incipientem *Item diabolico instinctu* etc., respondet se credere dixisse aliquando in sermone ad populum bono zelo, quod ipse beghine non tenerentur esse adeo stricte in confessionibus, et hoc quia molestus fuerat per eas in confessionibus dicentes se audivisse sermones; quod in confessione singula essent strictissime explicanda, etiam quasi circumstantie, que sibi reo videbantur non necessarie, fuissent necessarie, consolando pusillanimes, quodque hujusmodi sermones fierent propter homines habentes largam conscientiam, et non propter eas; et aliter hujusmodi articulum non credit.

Ad decimum septimum articulum incipientem *Preterea licet dominus Deus laudandus sit in sanctis suis* etc., respondet se credere et tenere, quod dominus Deus laudandus sit in sanctis suis, quodque sanctis debeatur honor et reverencia, seque dixisse de beata virgine, quod non est Dea, faciendo suum thema *Fecit michi magna quod potens est* etc., reprehendendo populum seu beghinas dicentes: *Hy en pryst die moeder Gods niet als hy plach*, desuper in sermone respondendo dixit: *Als ick segge, datter af gescreven staet, waerom segdy, dat icse nyet en pryse! sy es alder eeren weert, sy was mascht voer dis geboerte, in de geboerte ende nae de geboerte, te wetene haer soens. Ick en wilse nyet groter maken dan sy en es*, addens quod per premissa non voluit derogare eius honori, sed ea dixit bono zelo ulterius faciendo sermonem qualiter fuit concepta sine originali peccato. Et ultra premissa respondet per verbum: non credit.

Consequenter deinde: die octava dicti mensis May, iterum comparuit coram nobis, decano et inquisitore, et in presentia notarij prementionati, dominus Nicolaus reus inquisitusque, continuando suam responsionem hesterni die inchoatam.

Ad decimum octavum articulum incipientem *Item dat men die heyligen niet en heeft te doene* etc., respondet se credere, quod aliquando in sermone ad populum dixit sanctos esse honorandos et solum Deum adorandum, increpando ulterius eos, qui eum infamassent, ipsum dixisse sanctos non fore honorandos; fatetur etiam se dixisse hec vel similia verba: *Die heyligen en hebben egheen macht sonder God*, allegando ad propositum primo Johannis capitulo *Advocatum habemus* etc.; similiter se aliquando dixisse: *Ghy wilt van God eenen coopman maschen*, sed non ad sensum articulatum, et verisimiliter credit dixisse: *God en es egheen appeldwaes*, sed non ad sensum prout articula-

tur; fatetur etiam se dixisse hec verba vel similia: *En sal ich u nimmer meer af connen gebringen die hoykens oft die rallinge van den seven psalmen, oft die gebekens van den heiligen? Coopt Evangelije boeckens ende leest daer inns. Soe moegt ghy die Evangelie verstaen.* Dicit tamen se prius dixisse, melius esse dicere unum *Pater noster* cum devotione et attentione, quam labiis dicere multas orationes sine devotione, allegando illud Ezechie. xxix, *Populus hic labiis me honorat* et etiam illud Mathei vj^{to} *Orantes ne sitis multiloquentes* etc., et ex illis intulit pretacta verba et ad illum sensum. Dicit etiam se non intellexisse de libris Evangeliorum suspectis aliquantulum heresi Lutherana; et ultra premissa respondet ad hujusmodi articulum per verbum: non credit.

Ad decimum nonum articulum incipientem *Item ontsteect ghy* etc., et primo super prima particula extendente se usque ibi *Want God* etc., respondet, quod non credit se verba articulata dixisse in effectu prout articulantur, sed hec verba fatetur se dixisse: *Het es nu een werelt, God die moet hem lyden met eender kerssen, maer men moet den duvel twee kerssen ontsteken*; sed se dixisse bono zelo et non animo malo, sed tamquam quoddam proverbium.

Ad secundam particulam ejusdem articuli incipientem *Want God* etc., respondet se credere dixisse: *God heeft ons salich gemaect sonder onsen toedoen*, allegando illud ad titulum 3um *Apparuit benignitas* etc.

Ad vicesimum articulum incipientem: *Item ghy en sult u nyet teykenen metten teyken des cruys* etc., respondet se bene dixisse hec verba: *Ghy en sult egheen ydel cruysen maken; maer, als ghy cruysen maect, soe doeghet met devocien, denckende hoe dat Christus comen es van den hemel in der eerden ende heeft ons gebracht van der slincherhant in de rechte hant.*

Ad vicesimum primum incipientem *Prout scilicet dampnavit* etc. usque ad particulam *Nam, cum quedam mulier* etc., respondet se bene dixisse ad populum: *Ghy soudt beevarden gaen, maer ghy gaet duvelsvaerden; want, ghinct ghy beevarden, ghy soudt al biddende gaen*, dampnando ulterius abusus, qui fiunt in peregrinationibus.

Ad clausulam et particulam pretactam incipientem *Nam, cum quedam mulier* etc. usque ibi *Quemadmodum* etc., respondet se credere, quod dominus Deus distribuit sanctis suis prout articulatur, quodque ipse reus semel increpavit quamdam mulierem, que attribuit sancto quem visitavit, quod sua proles erat sanata, et non domino Deo, dicens eidem, quod haberet bonum concilium desuper cum confessore docto et experto, non volens aliquantulum derogare sanctis.

Ad clausulam incipientem *Quemadmodum etiam dampnavit* etc., respondet, quod hujusmodi clausulam non credit.

Ad vicesimum secundum articulum incipientem *Item quod licet virginitas* etc., respondet credere se dixisse, *dat den houwoelycke staet es den eervoerdichsten staet metten priesterlycken staet van der werelt*; et aliter non credit, quia non commendavit matrimonium supra virginitatem.

Ad vicesimum tertium articulum incipientem *Item quod licet sacerdotibus* etc., respondet se non credere hujusmodi articulum prout jacet et ad finem ad quem tendit, sed credit se bene jocose dixisse, quando sacerdos haberet concubinam: *Het es getroudt volck.*

Ad vicesimum quartum articulum incipientem *Item quod ipse reus volens dampnare etc.*, usque ad clausulam incipientem *Item dat gheensins etc.*, dicit se non credere verba theutonice articulata dixisse, sed fatetur dixisse, quod superfluum sacerdotum vel ecclesiasticarum personarum per eosdem deberet erogari pauperibus juxta illud xij, *Quod, prima aurum habet ecclesia, etc.*, allegans et alia ad hoc facientia, volens homines inducere ad elemosinas.

Ad clausulam incipientem *Item dat gheensins etc.*, respondet se non credere dixisse verba articulata prout articulantur et in quantum dixerit; de quo tamen non recordatur; non fatetur se dixisse in malam partem.

Ad vicesimum quintum articulum incipientem *Item quod auctoritatis apostolica inhibitorium est etc.*, respondet, quod hujusmodi articulum credit fore verum.

Ad vicesimum sextum articulum incipientem *Quod hujusmodi littere etc.*, respondet, quod hujusmodi articulum credit fore verum.

Ad vicesimum septimum articulum incipientem *Premissis tamen non obstantibus etc.*, respondet se credere, quod habuit librum seu tractatum Lutheri *De captivitate Babilonica*, sed hoc fuit ante prohibitionem articulata; et dicit quod, facta prohibitione, eundem tractatum combussit, et ultra premissa respondet, quod hujusmodi articulum non credit.

Ad vicesimum octavum articulum incipientem *In cuius corroborationem etc.*, respondet, quod hujusmodi articulum prout jacet non credit, sed dicit verum esse, quod in domo articulata dixit, quod peniteret, quod tempore juventutis non melius studuit; quodque extunc haberet libros certos scilicet *Sermones Testamenti novi*, quos extunc non expressit seu nominavit, ut dicit, sed illos animo concepit, ex quibus dixit se nunc plus sapere ad sermocinandum populo quam prius.

Ad ultimum articulum incipientem *Quod premissa etc.*, respondet, quod credit de creditis, de non creditis non credit.

Hujusmodique responsione ut premittitur facta, magister Johannes Macquet, procurator fisci, eoque nomine agens ac presens, acceptavit confessata et negata; obtinuit ad probandum admitti ad octo dies proximos et interim; prefatus vero dominus Nicolaus reus inquisitus interrogatoria hesterno die per eum exhibita repetit apud acta, petens testes per dictum procuratorem fisci producendos desuper examinari illaque eisdem testibus exponi.

Primo. Eadem die octava mensis May pretacti citatus fuit per Wilhelmum de Caverton, notarium prefatum, dominus Johannes Van der Noot, canonicus regularis, confessor monialium cenobij beate Marie in opido Bergensi supra Zomam, productus per magistrum Johannem Macquet, promotorem seu procuratorem fisci eoque nomine agentem, receptus per dominum inquisitorem, apposita manu sua dextera pectori suo sacerdotali, juravit dicere veritatem super interrogandis; deinde interrogatus respondit prout sequitur:

Et in primis, reducto juramento etc., interrogatus ex officio super noticia partium, et exposit juxta interrogatoria per reum data, respondet ipse testis, quod reum inquisitum a xx annis retro preteritis novit communi noticia quodque idem et domini ecclesie collegiate dicti opidi non sunt boni amici, et hoc propter quemdam processum, qui paulo prius inter eos fuit; ad alia interrogatoria negative respondet. Insuper interrogatus per notarium et inquisitorem

generaliter de fama et vita domini Nicolai (1), respondet se nichil desuper scire, salvo quod audiverit eum aliquando famari de sermonibus per eum factis propter eius discrepantiam ab aliis predicantibus; quodque propterea ipse testis eundem reum increpavit, dicendo quod abstineret; ad que idem reus respondit, quod predicaret Evangelium, addens quod, etsi ipse reus propterea demandaretur per ipsius testis fratrem, videlicet cancellarium Brabantie modernum, quod non compareret. Super interrogatorijs generalibus etatis ac condicionis et fame est sufficiens.

IJ. Eadem die Catherina de Cleve, filia quondam magistri Gerardi, citata fuit, producta et recepta ut precedens, ac, tactis per eam sacrosanctis Deij in ymagine crucifixi, juravit dicere veritatem super interrogandis in forma; deinde examinata deposuit prout sequitur :

Et in primis, reducto etc., super noticia partium et juxta interrogatoria per partem ream data *an ne sit inducta* etc. interrogata, respondet, quod procuratorem officij producentem non noscit. Sed reum inquisitum noscit, quem a novem vel decem annis citra novit noticia communj, non attenens alicuj partium quodque citata et amore Deij est depositura; ad alia negative respondet, salvo quod aliqua hanc materiam inquisitionis concernentia proprius dixit magistro Michaeli Brant, canonico Bergensi supra Zomam, tamquam illj, qui potuit remediare, petiitque quod, dum aliqui testes venirent examinandi super pretacta materia, quod et ipsa similiter audiretur in honorem sanete fidei, salvo etiam, uti dicit, quod aliquando conferenciam habuit cum certis beghinis beginagij opidi Bergensis supra Zomam loquentibus de remedio suorum, uti dicit, deponendorum.

Deinde super materia predicationum et primo super undecimo articulo incipiente *Item dixit alicj* etc., examinata testis respondet se non audivisse sermonem, in quo hujusmodi articulata per reum predicata fuissent, sed quod illa bene dici audivit ab aliis, quod predicata per reum fuerunt.

Item super decimo tercio articulo incipiente *Item quod ipse reus non solum* etc., examinata testis respondet hujusmodi articulum quoad verba theutonica eidem inserta fore verum, causam scientie reddens, quia ipsa testis sermonem, in quo reus hujusmodi verba dixit, audivit et propter iteratam communicationem propterea et dolorose seu lamentabiliter per ipsam testem et certas alias beghinas dictj beghinagij habitam memorie sue commendavit, deditque et exhibuit nobis parvam cedulam, in qua, uti dixit, suam depositionem, antequam ad deponendum veniret aut vocata extitit, descripserat, addens quod, prout melius recordatur, descripta in eadem cedula fuerunt verba prolata per reum, cuius cedula tenor sequitur et est talis :

Tot haer toe en hebt gy geen gelove gehadt, maer ghy hebt vertwoyffelt geweest, ende gy en mocht niet salich worden met den gelove, dat gy tot haer toe gehadt

---

(1) Hier staat in volle letters *Cornelij*, wat blijkbaar een misslag van den afschrijver is, evenals eenige regels vroeger *Sermones Thesauri novi* (voor *Testamenti*) bij misslag afgeschreven werd en Luther's bekend werk *De captivitate Babilonica* als *De captione Babilonica* wordt opgegeven.

hebt; maer, wil ic u plat out seggen? maer gy syt altemael ongelovich, ghy. Och helich gelove, hoe lange hebt gy geslapen! u Credo in Deum is dat u g-löve? het is een quack; het is een istorial gelove, en ic plocke noch boven bide cante ende gy en syt niet waert, dat ghyt horen sult, maer het sullen u noch al ander seggen, ... Op sinte Marten dach ende op synte Lauwoereis dach onsteket gy die heyligen een karse; gy onsteeket die duvel toe.... op synte Nicolaus dach.... Die hechte staet gaet boven alle state ende veel so helich worden.

Insuper examinata super decimo sexto articulo incipiente *Item diabolico instinctu* etc., respondet hujusmodi articulum quoad verba theutonica eidem inserta fore verum, causam scientie reddens, quia ipsa testis interfuit sermoni, dum reus eadem verba predicavit; sed non scit aut recordatur, quando hoc fuit, salvo quod, prout melius credit, accidit inter festa sanctj Martinj et Nativitatis Christi ultime, et in ecclesia beghinagij pretacti.

Super decimo septimo articulo incipiente *Preterea licet* etc., examinata testis dicit, se nichil de contentis hujusmodi articulj deponere scire, salvo quod aliquid de ejusdem contentis dici audivit a quadam Maria vidua, vendente species et Antwerpie commorante.

Super decimo octavo articulo incipiente *Item dat men die heyligen* etc., examinata testis respondet, se tantum de contentis hujusmodi articulj deponere scire ac verum esse, quod reus huius cause, in quodam suo sermone per eum facto, non recordans de die, dixit hec verba: *Weest gelovige menschen, aenbidt enen God; ten leghet aen gheen bidden, ten leghet aen gheen vasten; coopt van die nieuwe Exangelie boeckskens, leest daer in, studeert daer in ende sucht voer u sonde, ghy sult salich worden*, causam scientiae reddens, quia ipsa testis audivit.

Super vicesimo secundo articulo incipiente *Item quod licet virginitas* etc., examinata testis respondet, verba theutonica articulata per reum fuisse prolata in ecclesia beghinagij pretacti ac in sermone per reum facto et, prout melius recolit, ipso die sanctj Nicolaj ultime transacto, causam scientiae reddens, quia ipsa testis hujusmodi sermonem audivit.

Item interrogata ipsa testis per dominum ex officio, an ne ultra premissa ipsa testis umquam audiverit ex reo aliqua que fuerint contra fidem, respondet se audivisse a quadam juvencula vocata Johanna, filia Adrianj, oriunda de Bergis et habitante apud ipsam testem, qualiter eadem Johanna, prima die presentis mensis Maij, interfuit sermonj rei in dicto beghinagio, ubi reus dixit: *Infernum non esse factum pro fidelibus, sed pro infidelibus*; dicens ulterius quod sunt adhuc alique scientes longius de hac materia, petens an illas posset nominare prout, consentiente domino inquisitore, nominavit personas sequentes, videlicet: Elizabeth Deens seu Tabbaers, domicellam dictam Everdeys, apud monasterium Fratrum Minorum dicti opidi Bergensis habitantem, Johannam, uxorem Cornelij Coenrats, apud hospitale, Claram, uxorem Angelj pellificis, quasdam Adrianam, Dorotheam et Annam, earundem Adriane et Dorothee ancillam, in dicto beghinagio commorantes, Johannam de Breda ad intersignum rose prope et extra portam Bergensem dictam *Wou-sche porte* commorantem. Creditque etiam, utj dixit, quod dominus Cornelius van Bieselingen, capellanus ecclesie Bergensis, sciat de premissis longius, scilicet dominus Hubertus dictus de Zeelant.

Postremo ipsa testis generaliter interrogata respondet, quod est oriunda ex

Middelburgo, virgo, quadraginta novém annorum, jam in pretacto opido Bergense moram faciens, bonorum nominis et fame.

III. Eadem die citatus fuit, productus, receptus et juravit utj precedentes, dominus Hubertus Andree de Palude, presbyter Traiectensis, capellanus sive vicarius ecclesie Bergensis supra Zomam, testis, et deposuit prout sequitur :

Et in primis reducto etc., interrogatus super noticia partium ac juxta interrogatoria ex adverso fierj requisita respondet, quod actorem producentem non noscit; reum inquisitum a duodecim annis citra novit communi noticia; ad alia interrogatoria generaliter negative respondet.

Deinde examinatus super decimo articulo incipiente *Verum, premissis non obstantibus*, etc., supra quo ipse testis producit, respondet se tantum de contentis hujusmodi articuli deponere scire ac verum esse, quod alias die duodecima Augustj anni precedentis ipse testis presens fuit et vocatus ad cenam apud Theodricum de Leydeckere in articulo nominatum, in qua cena coram fuerunt dominus Nicolaus Christi reus, prefatus Theodricus, eius uxor et unus mercator extraneus, etatis inter xxv et xxx annos, utj testj apparebat, aliter ipsum mercatorem non noscens, utj dicit; ipseque dominus Nicolaus reus inter cenandum dixit et protulit verba articulata, prout articulatur, volens per illa, utj testj videbatur, dampnare obedienciam et ab illa alios retrahere; causam scientiae reddens, quia presens fuit et audivit, utj predeposuit.

Super vicesimo quarto articulo incipiente *Item quod ipse reus volens dampnare* etc., examinatus testis respondet se audivisse, quod reus protulit verba theutonica in articulo descripta, que etiam per eum prolata fuerunt in domo predictj Theodricj de Leydeckere, in opido de Bergis supra Zomam commorantis, et in cena ac presentibus alijs, utj ad predictum decimum articulum deponens expressit; et videtur sibj testj, quod illa dixit volens dampnare ac inculpare vitam prelatorum et sacerdotum ac dare alijs occasionem in eos obloquendi; causam scientiae reddens per ea, que predeposuit, quia scilicet presens fuit et audivit.

Super vicesimo quinto articulo incipiente *Item dat gheensins* etc., respondet et deponit, reum similiter dixisse verba theutonica articulata, que dixit, die, loco et presentibus, prout supra deposuit, causam scientiae reddens ut supra.

Super vigesimo octavo articulo incipiente *In cujus corroborationem* etc., deponens dicit hujusmodi articulum fore verum, causam scientiae horum et omnium suorum predepositorum reddens, quod premissis omnibus per eum depositis interfuit ipse testis et pretacta verba per reum proferri audivit, utj dicit.

Super generalibus examinatus respondet, quod presbyter est, utj predeposuit, xlij annorum vel circiter, bonorum nominis et fame.

IIII. Eadem die citatus fuit, productus, receptus et juravit dominus Godefridus Lieshout, presbyter et canonicus ecclesie Bergensis, testis ut precedentes, ac deposuit prout sequitur :

Et in primis reducto etc., interrogatus super noticia partium respondet, quod actorem producentem non noscit, reum vero a novem decem annis retro preteritis tamquam ejus vicinum ac noticia communi novit; ad alia negative respondet, salvo quod uno mense vel quinque septimanis elapsis per virgina-

rum capellanum Bergensem exhibita fuit seu producta in capitulo Bergense quedam cedula, continens diversos articulos non catholicos, concernentes personam Nicolaj rej de dictis per eum in sermonibus et conviviis; quodque hujusmodi cedula fuit scripta manu domini Huberti Andree de Palude dictj Badt.

Deinde examinatus fuit super materia producendi. Et primo super quarto articulo incipiente *Item quod reus ipse per certum suum amicum Lovanij residentem rogari fecit* etc., examinatus testis dicit se de hujusmodi articuli contentis nescire; dicit tamen verum esse, quod ipse testis ad instanciam magistri Michaelis Brant scripsit litteras ad quemdam suum amicum in Lovanio, ad obtinendum commissionem inquisitionis faciente super fama, que erat contra reum in Bergis supra Zomam, quodque illa fieret duobus viris doctis et probis, et hoc ad parcendum expensas; dicit etiam, quod exposit reus retulit ipsi testi, quod credebat se fuisse citatum ad Lovanium. auctoritate domini inquisitoris, sed scripsit, quod non fuit citatus, et propterea non comparuit.

Pretermisiss in super alijs articulis, super quibus ipse testis non producitur, interrogatus fuit postremo generaliter et respondet se fore etatis sufficientis ac bonorum nominis et fame; ad alia sibj generaliter facta interrogatoria negative respondet.

V. Eadem die citata fuit per me notarium subscriptum domicella Margaritha van Dijest, relicta quondam Symonis Everdeij, in opido de Bergis supra Zomam commorans, que producta per actorem juravit, ex commissione domini inquisitoris michi notario facta, et deposuit prout sequitur:

In primis reducto etc., interrogata super noticia partium, ac interrogatorijs pro parte rea fierj requisitis, eadem testis respondet, quod actorem producentem non noscit, reum vero noscit, quem novit ab xvij annis et ultra, audivitque ipsa testis diej, quod magister Michael Brant sollicitavit contra reum secreta; sed dicit se firmiter credere, quod idem magister hoc fecit amore fidej. Credit etiam ipsa testis, utj dicit, quod domini principalis ecclesie Bergensis egre ferunt magnum concursum populi ad beghinagium Bergensem et sermones rej et quod pauci veniunt ad eorum ecclesiam. Dicit in super testis loquens, quod sunt aliquae devote beghine in beghinagio pretacto, que bene vellent reum non (?) esse destitutum a cura beghinagij, quia beghinis ipsis, uti testis dixit, videtur, quod dictus reus sit nimis suspectus de heresi Lutherana, etiam quia sunt, utj testis dicit, et contingunt multe conversationes inter reum curatum et magistras beghinagij pretactj, quodque dicte devote beghine propterea famam contra pefatum reum curatum de secta Lutherj fecerunt seu ampliarunt. Dicit etiam dicta testis se audivisse a quadam Anthonia de Haltheren, beghina dictj beghinagij, quod fuerunt in eodem beghinagio nonnullae beghine stantes firmiter in fide, que nunc haberent fidem non rectam; quod sibi testj eadem Anthonia cum querela conferendo exposuit, utj ipsa testis etiam subjunxit; ad alia sibj testi facta interrogatoria eadem testis negative respondet, causam scientiae suorum predepositorum reddens ex hijs et per ea, que superius deponens dixit.

Deinde super materia dictj promotoris seu procuratoris fisci coram vobis exhibita, et primitus super qua particula decimj tercj articulj incipientis Et

primo circa fidem etc., super prioris articuli parte examinata, testis respondet, se bene audivisse dici ab alijs, quod reus prefatus plura in hujusmodi particula contenta dixisse debuisset; sed dicit ipsa testis, quod illa non audivit a reo; dicit tamen eadem testis verum esse, quod ipsa semel presens fuit in beghinagio Bergense ac certo prandio ibidem, in quo fuit etiam reus pretactus; fuitque habita mentio in eodem prandio de fide, et inter prandendum dixit ipsa testis, quod parum sciret loquij de fide, sed maneret in fide, in qua decesserunt ipsius testis parentes; ad que reus ridendo dixit: *Hoc est fatue dictum de sapiente muliere, qualis tu es; quid tu scis, in qualj fide decesserunt!* Nec aliter de contentis hujusmodi articulj ipsa testis deponere scit, utj dicit, insuper omissis intermediis articulis de consensu predictj rej.

Super decimo octavo articulo incipiente *Item dat men die heyligen etc.*, examinata testis respondet, se nescire deponere de ejusdem articulj contentis; consequenter, omissis alijs articulis, de consensu producent testem posterius.

Super clausula viginti secundi articulj incipiente *Quemadmodum etiam dampnavit etc.*, examinata testis respondet, se nescire deponere de hujusmodi clausule contentis.

Super generalibus interrogatorijs interrogata, ipsa testis respondet prout supra, ac alijs articulis, super quibus ipsa testis non producitur, pretermissis, quod etatis est sufficientis necnon status et fortune competentium ad deponendum in dicta causa. Ad alia sibj facta interrogatoria negative respondet.

VJ. Elizabeth Deenens, dicta Tabbaerts, testis citata, producta, recepta ac juravit prout precedentes, die tamen Martis nona dictj mensis Maij et ulterius examinata, deposuit prout sequitur:

Et in primis reducto etc., super noticia partium etc., ac juxta interrogatoria partis rej *an ne sit inducta etc.*, interrogata respondet, quod producentem non noscit, reum vero a quatuor vel quinque annis citra novit noticia communj; ad alia sibj facta interrogatoria eadem testis generaliter et negative respondet, salvo quod noscit aliquas beghinas, que protulerunt et dixerunt aliquando ea, super quibus reus infamatus est.

Super materia producendi et primo super decimo septimo articulo incipiente *Preterea licet dominus Deus etc.*, respondet, quod ipso festo beate Marie Virginis, videlicet Purificationis vel Conceptionis, (uter esset de quorum altero non recordatur) reus in sermone suo, quem tunc fecit in beghinagio opidi Bergensis, dixit verba theutonica in articulo descripta prout articulantur, causam scientiae reddens, quia ipsa testis illa per eum proferrj audivit.

Deinde super decimo octavo articulo incipiente *Item dat men die heyligen etc.*, respondet se similiter in quodam sermone rej (sed quando hoc fuit non recordatur) audivisse, quod idem reus dixit: *Dat men die heyligen nyet en heeft van doene voer voersprakere*, dicens ulterius: *Gaet selve tot God, ghy en hebt egheen voersprakere te doene, het es een ander dinck voer God te gaene ende voer die menschen*, dicens ipsa testis ulterius, quod ipse reus subjunxit hec verba vel similia: *Voer den Keyser oft andere heeren mocht ghy voersprakere hebben; voer God en hebdi se nijet te doene*; dicit etiam ipsa testis se audivisse ab eodem reo (sed an eodem sermone vel alio non recordatur), quod dixit ad populum: *Ghy acht God als een fluytmaker, coopmanneken oft appeldroaes, als ghy*

die heyligen begheert voer een christofel oft voersprake. Insuper dicit ipsa testis se audivisse (sed an in eodem sermone vel alio similiter non recordatur), quod reus dixit ad populum hec verba: *Die heyligen en hebben egheen macht voer ons te bidden*; nec aliter de contentis hujusmodi articulj deponere scit, salvo quod, prout dicit, residuum articulj bene dicj audivit a diversis beghinis dictj beghinagtj, sed non a reo; causam scientiae reddens per ea, que superius deponendo dixit.

Super decimo nono articulo incipiente *Item ontsteecht etc.*, respondendo dicit se audivisse, quod reus in quodam sermone ad populum dixit: *Ontsteecht ghy die heyligen een kersse, ghy ontsteecht er den duvel twee*, residuum vero ejusdem articulj, videlicet: *God sal ons salich maken sonder ons toedoen*, dicit se non audivisse a reo, sed bene ab alia beghina fide digna, utj dicit, causam scientiae reddens per ea, que superius deponendo dixit.

Super quinto articulo incipiente *Item quod hec fama volavit etc.*, respondendo dicit diu fuisse famam in dicto opido Bergensi, quod ipse reus non bene sentijt de fide, fuitque suspectus de heresi Lutherj ultra quatuor annos, quodque propterea elapsis circiter duobus annis ad xiiij dies latitavit et hoc propter timorem, quia adfuerunt certj doctores extranej; et dicebatur tunc, quod venerant ad reum capiendum; et aliter nescit.

Super decimo tercio articulo incipiente *Item quod ipse reus etc.*, ac clausula incipiente *Et primo circa fidem*, examinata testis respondet, se audivisse et interfuisse, ubj reus in quodam sermone suo dixit populo: *Tot hier toe en hebt ghy egheen gelove gehadt, maer ghy hebt vertwoyfelt gewoest; wille icht u plat vuyt seggen? ghy syt allemael ongelovich; och heyligh gelove, hoe langhe hebby geslapen! Uoen Credo in Deum es dat u gelove? het is eenen quack.* Dicit ulterius, quod in domo domicelle Elizabeth Tabbaerts, in dicto opido Bergensi sita, certo tempore ante Nativitatis Christj festum, unde jam in eodem festo ultime elapso duo annj effluerunt, dum et postquam soror-ipsius testis in eadem domo decessisset, et ipsa testis propterea ploraret, idem reus ibidem presens dixit ad ipsam testem hec verba vel ipsis similia: *Waer omme woendi? u suster es wel*; ad que testis respondit: « Ego etiam spero, quod bene sit et parentes mej similiter »; ad que reus dixit: *En hebben zy anders egheen gelove gehadt dan ghy noch en doet, soe en laese ick daer nyet eenen Ave Maria voer*; tuncque ipsa testis quesivit an reus dubitaret de salute parentum testis; reus vero respondendo quesivit testj, que esset sua fides; et postquam ipsa testis incipisset dicere *Credo in Deum* in lingua theutonica, et antequam perfecisset, dixit reus: « Non habes aliam fidem? » Et dum testis quereretur dicendo: « Domine, est illa mala fides? In hac fide decesserunt mej parentes, et ego similiter volo etiam in eadem decedere », respondit reus hec verba vel similia: *Wel blyffter in ende sterfter in*; dicit tamen, quod in dicta conferencia nullus alius fuit presens quam ipsa testis et reus; causam scientiae reddens per ea, que superius deponendo dixit.

Super decimo septimo ut supra.

Ulterius interrogata ipsa testis ex officio per nos decanum et inquisitorem prefatum, anne ultra premissa aliquid sciret, ex quo suspicarij posset reum suspectum de heresi, respondit eadem testis, quod in nondinis Bergensibus, in Bavonis festo penultime elapso, sepius vidit in domo rej, quod plures fuerint extranej congregatj mercatores, quodque ibidem reus tenebat scholas et habue-

runt diversos libros; causam scientiae reddens, quia id vidit, nec tamen scit quales librj fuerunt. Addens etiam ipsa testis, quod dictus reus semel dixit sibj testj in domo dicte domicelle Elizabeth Tabbart, in qua ipsa testis moratur duobus annis et ultra effluxis, quod eam scilicet testem diligeret ut venerabile sacramentum.

Postremo pretermisiss alijs articulis, super quibus testis non producitur, super generalibus dicit, quod est minime coniugata, bonorum nominis et fame; ad alia negative respondet, salvo quod est etatis sufficientis ad deponendum. Et fuit etc.

VII. Gertrudis van Gruemingen, beghina beghinagij opidi Bergensis supra Zomam, testis citata, producta, recepta, iuravit utj testis immediate precedens; deinde examinata dixit prout sequitur:

Et in primis reducto etc., interrogata super noticia partium ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit inducta etc.*, respondet, quod reum a xv annis citra novit ac adhuc noscit ut suum curatum; ad alia negative respondet.

Deinde de materia producendi, et primo super quinto articulo incipiente *Item hec fama volavit etc.*, respondet reum ab eo tempore, quo frater Jacobus augustinianus Antwerpie fuit captus, fuisse famatum de secta Lutherana in opido Bergensi pretacto quodque sibj testj hoc aliquando Antwerpie et aliquando in Hollandia fuit impropertatum, ac ipsa testis hortata est aliquando, utj dicit, reum, ut se caveret de talj fama, utj predeposuit contra eum laborantem, causam scientiae reddens ex hijs, que predeponendo dixit.

Super undecimo articulo incipiente *Item dixit alibj etc.*, respondet se multociens presentem fuisse ac etiam audivisse, ab ipso reo in sermonibus suis, ubj dixit hec vel similia verba: *Vertoeyfelde menschen, dat ghy soe vertoeyfelt syt, dat ghy woen vryen wille overgeeft ende syt menschen gehorsaem. Van waer ist commen? Ich en vinde nergens gescreven staen, dat men menschen gehorsam wesen sal, want wy syn vry kinderen ende beeldehens Gods, ende ghy gheeft woen vryen wille over*; de alijs vero ejusdem articulj contentis dicit se non recordare, causam predepositorum suorum reddens ex iisdem suis predepositis.

Super duodecimo articulo incipiente *Item dan moet ghy regulen houden etc.*, respondet hujusmodi articulum fore verum, salvo quod non recordatur; memoriam habet illorum verborum videlicet: *Ghy sult met woen regule voer duysent duvelen varen*; nec aliorum similium, videlicet *voer duysent duvelen sullen zy varen*; quia, utj ipsa testis dicit, sepe avertit suas aures, quando reus aliqua illis similia diceret; causam scientiae reddens, quia ipsa testis multociens presens fuit, ubj per eam predeposita fuerunt per reum predicata.

Super decimo tercio articulo incipiente *Item quod ipse reus etc.*, ac super clausula incipiente *Et primo circa fidem etc.*, respondet hujusmodi articulum fore verum; salvo quod non bene recordatur verborum sequentium, scilicet: *Ende ghy en syt nyet werdich dat ghyt hoort, mer het sullen u noch de ander seggen*. Sed dicit se ab eodem bene audivisse, quod surgerent adhuc maiores et doctores eo, qui pretacta per testem predeposita predicarent. Dicit etiam ipsa testis, causam scientiae predepositorum reddens, quod predeposita contingerunt in sermonibus factis per reum, ubj ipsa testis etiam fuit presens, et illa audivit; deinde dicit ipsa testis verum esse, quod in hyeme ultime trans-

acta, alias de tempore nqn recolens, semel accessit ipsum reum, querendo ab eodem quare tantum predicaret de fide, et quare non predicaret prout in principalj ecclesia dicti opidi Bergensis et apud Minores ibidem predicatur, ac quare jam plus predicaret quam solitus fuit predicare, respondit tunc idem reus, quod jam haberet alios libros et illos jam melius quam prius visitavit et inquisivit et quod prius erravit.

Dicit insuper ipsa testis se audivisse in sermone rej, qualiter idem dixit hec verba : *Die priesters op den stoel seggen u wel : Eest dat ghy eenen vastendach eens brect, soe doedy een dootsonde; brect ghy dyen twee werf, soe doedy twee dootsonden; item drywerf, dry dootsonden; ende soe dickwille als men brect, soe vele dootsonden. Ich hebbe tselve oock wel voortyts geprect, dwelck my leet es ende ich wederroep; ich en hadde myn boecken nyet wel doorsocht : sy hebben seven jaer gesloten gestaen; ich hebse nu badt doersocht; ende als men u alsoe prect, soe naempt uoen stoel ende gaet strycken, of blyfft sitten ende en slater egheen gade op; die Heere es ontfermerctich, ghy sult Hem bidden; ten leet aen gheen vasten.*

Super decimo octavo incipiente *Item dat men die heiligen etc.*, respondet se bene audivisse in sermone rej, quod reus dixit populo hec verba : *Die heylighen en hebben egheen macht voer ons te bidden; wy en behooven egheen voersprake. Vertwifelt volck, God wilt alleen gebeden syn. En sal ich u nemmermeer af connen ghebringen die hoykens oft die rallinghe van den seven psalmen oft die ghebekens van den heyligen? Coopt van die nieuwe Evangely boeckkens, ende leest daer inne, soe moegt ghy dat Evangely verstaen.* Nec aliter deponere scit de hujusmodi articuli contentis, causam scientiae reddens per ea, que predeposuit.

Super generalibus respondet, quod est etatis, conditionis et fortune sufficientium; ad alia negative respondet.

Et fuit, etc.

VIII. Soeta, relicta quondam Wilhelmj Begge, prope et extra oppidi Bergensis supra Zomam commorans, testis citata, producta, recepta, juravit ut precedens et ex post eodem die examinata, deposuit prout sequitur :

Et in primis reducto etc., super noticia partium etc. et interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit inducta* etc., interrogata testis respondet, quod reum multis annis novit ab eo scilicet tempore, quo fuit custos ecclesie principalis dicti opidi Bergensis, producentem vero non noscit; ad alia negative respondet particulariter et divisim respondens.

Super materia producendi, et primo super vicesimo primo articulo incipiente *Prout similiter dampnavit peregrinationes etc.*, examinata testis respondet, se bene audivisse, quod reus in sermonibus suis dampnavit peregrinationes, dicens quod multa mala contingunt in peregrinationibus, quodque potius deberent dicj *duvelsvaerden*, addens idem reus quod, si ymago crucifixi in villagio de Sprundel tribus leucis ab opido pretacto distante, ad quam multe peregrinationes fiunt, esset secata et divisa, ipse reus ad eandem ymaginem se bene calefaceret; causam scientiae reddens, quia ipsa testis pretacte predicationj interfuit.

Pretermisiss alijs articulis, super quibus testis non producit, et interrogata super generalibus et rogata, dicit, ut supra, quod est honorum nominis et

fame; ad alia negative respondet, salvo quod est sufficientis etatis ad deponendum.

Et fuit, etc.

IX. Franciscus Linsa, pictor et civis opidj de Bergis supra Zomam, testis citatus, productus, receptus, juravit utj testis precedens. Deinde examinatus eodem die, deposuit prout sequitur.

In primis reducto etc., interrogatus super noticia partium ac juxta interrogatoria ex adverso fierj requisita *utrum ne sit inductus* etc., respondet ipse testis, quod reum novit decem annis et ultra, communi noticia; ad alia sibi facta interrogatoria negative respondet.

Super materia producendi et primo super quinto articulo incipiente *Item quod hec fama volavit* etc., examinatus testis respondet, se audivisse dictum reum fuisse diffamatum, quod foret Luterus per unum annum et ultra, et hoc in dicto opido Bergensi. Nec aliter de contentis hujusmodj articulj aut interrogatorijs circa eundem factis deponere scit, ut dicit, addens se nunquam audivisse rej sermones et quod hoc citra dictum tempus audivit propter famam pretactam contra reum laborantem, causam scientiae reddens ex hijs, que predeposuit; pretermisissique ceteris articulis, super quibus testis non producitur, interrogatus super generalibus dicit ut supra; ad alia negative respondet, salvo quod est etatis et conditionis sufficientium ad deponendum.

X. Dominus Nicolaus de Wouda, presbyter, capellanus ecclesie collegiate de Bergis supra Zomam, testis citatus, productus, receptus ut precedens, ac apposita manu, etc., juravit etc.; deinde examinatus, deposuit prout sequitur:

In primis reducto etc., super noticia partium ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit inductus* etc., interrogatus testis respondet, quod dominum Nicolaum ultra viginti quinque annos retro preteritos novit, ad alia generaliter et negative respondet.

Super materia producendi et primo super quinto articulo incipiente *Item quod fama volavit* etc., examinatus testis respondet, reum esse et ultra dimidium annum fuisse diffamatum de heresi Lutherj in opido Bergensi supra Zomam, quodque ipse testis hanc famam inter vulgares ejusdem opidj audivit, scilicet quod versatus fuit idem reus cum suspectis de dicta heresj. Nec aliter de contentis hujusmodi articulj aut interrogatorijs circa eundem e postero datis et sibi factis deponere scit, utj dicit.

Postremo, omissis alijs, super quibus ipse testis non producitur, interrogatus ad alia negative respondet, salvo quod est etatis, status et fame sufficientium ad deponendum.

XJ. Dominus Martinus Oomen, presbyter, subcuratus ecclesie parrochialis et collegiate beate Gertrudis in Bergis supra Zomam, testis citatus, productus, receptus, juravit utj testis immediate precedens.

Deinde eodem die examinatus, deposuit prout sequitur:

In primis reducto etc., super noticia partium etc. ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit inductus* etc., interrogatus testis respondet, quod dominum Nicolaum reum a duobus annis retro preteritis vel eocirca novit; ad alia interrogatoria negative respondet, salvo quod aliquj articulj contra reum exhibi-

bitj sunt significatj domino inquisitorj per magistrum Michaellem, in interrogatorijs factis, utj ipse testis dicit.

Super quinto articulo incipiente *Item quod fama volavit etc.*, examinatus testis respondet, quod ultra unum annum audiverit esse contra reum rumorem, quod idem reus esset secte Lutherj, et hoc in opido Bergensi pretacto et hoc ultra unum annum, ubj etiam audivit similem rumorem de reo ab aliquibus Antwerpiensibus. Nec aliud de contentis articulj hujusmodi aut super interrogatorijs deponere scit, ut dicit.

Super vicesimo quarto articulo incipiente *Item quod licet sacerdotibus etc.*, examinatus respondit, verum fuisse et esse, quod dimidio anno et ultra effluxo, alias de tempore non recolens, ipse testis presens fuit in prandio in domo officialis foranej territorij Bergensis, in dicto opido sita, ubj ipse reus dixit, quod, si quis concubinarijs sacerdos cognoscat concubinam suam affectu conjugali, quod non peccat mortaliter; et fuerunt ibidem presentes dominus officialis, prefatus testis et reus, ac prout sibj testj videtur adhuc alijs, de quibus non habet memoriam; dicit tamen idem testis, quod videtur sibj testj, quod dictus reus magis protulit dicta verba ad complacendum suo hospiti, qui concubinarijs fuit, utj ipse testis dicit, quam quod vellet rej veritatem asserere; causam scientiae reddens ex suis predepositis. Omissis alijs articulis interrogatus fuit ipse testis super interrogatorijs generalibus, quibus testis respondet ut supra, alijs ejusdem negative respondens.

XIJ. Theodricus de Leydeckere, civis et incola opidi Bergensis supra Zomam, testis citatus, productus, receptus, juravit tactis sacrosanctis ut preedens, ac examinatus, deposuit prout sequitur:

Et in primis reducto etc., super noticia partium ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit etc.*, interrogatus testis respondet, quod reum inquisitum ab eo tempore, quo fuit curatus beghinagij in opido Bergensi, novit communj noticia; ad alia negative respondet.

Super materia producendi et primo super decimo articulo incipiente *Verum, premissis non obstantibus*, etc., examinatus testis respondet se de contentis hujusmodi articulj deponere nescire.

Super vicesimo quarto articulo incipiente *Item quod ipse reus etc.*, examinatus testis respondet, se audivisse et interfuisse ubj reus dixit, capiendo se ipsum, utj subjunxit, per nasum, quod ecclesiasticj dumtaxat deberent habere expensas, et quod superesset darent pauperibus, nec aliter deponere scit, causam scientiae reddens per ea que predeposuit.

Super vicesimo octavo articulo incipiente *In cujus corroboracionem etc.*, examinatus testis respondet se nichil de contentis hujusmodi articulj deponere scire.

Super generalibus interrogatorijs interrogatus, testis dicit, quod est vir coniugatus ac alijs ut supra; ad alia negative respondet, salvo quod est etatis et condicionis sufficientium ad deponendum.

XIJJ. Dorothea Peters, uxor Jacobj Judocj, in quantum idem jam vivat, quod jam ignorat, utj dicit, in opido de Bergis supra Zomam commorans, testis citata, producta, recepta, utj immediate precedens, ac examinata, deposuit prout sequitur; petit tamen supportari a juramento.

Et in primis reducto etc., super noticia partium ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit* etc., interrogata testis respondet, quod dominum Nicolaum reum a xxx annis vel circa noticia communi novit; ad alia interrogatoria negative respondet.

Super materia producendi et primo super decimo tercio articulo incipiente *Item quod ipse reus* etc., ac clausula incipiente *Et primo circa fidem* etc., examinata testis respondet, quod nichil certj de contentis hujusmodi articulj esset ausa deponere, et sic dimissa fuit eadem testis absque eo quod ulterius examinaretur aut interrogaretur.

XIIII. Johanna Adriaens, minime conjugata, oriunda ex opido Bergensi supra Zomam et ibidem commorans xxxvj annorum vel circiter, testis citata, producta, recepta, jurata, prout Theodricus de Leydeckere precedens, ac examinata eodem die deposuit prout sequitur :

Et in primis reducto etc., interrogata super noticia partium ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit* etc., interrogata testis respondet, quod reum novit a xv vel xvj annis retro preteritis; citra, ad alia sibi facta interrogatoria negative respondet.

Super materia producendi et primo super sexto articulo incipiente *Item quod ipse reus* etc., examinata testis respondet, quod reus inquisitus conversationem habet cum hominibus de Lutherj secta suspectis; causam scientiae reddens, quia uxor Henricj Hoeck, pistoris, in opido pretacto commorantis, apud quem recipitur in nudinis Bergensibus quidam Philippus Franckart, mercator Antwerpiensis vendens cerea de Norenberch cum suo familiarj, qui mercator et ejus servitor sunt etiam de secta Lutherj, utj testis subiunxit, suspecti, dixit sibj testj, quod reus apud eundem mercatorem in domo dictj Henricj conversatur, quodque idem Henricus commotus fuit semel et litigavit in suam uxorem et eam verberare voluit, ex eo quia eadem uxor defendere voluit et excusare quamdam candelam fuisse accensam in domo vicinj ante ymaginem beate Marie Virginis.

Deinde super decimo nono articulo incipiente *Item ontsteecht* etc., examinata testis respondet, quod secunda die dominica ante festum Purificationis ultime effluxum, prout melius recolit, ipsa testis fuit in sermone facto per reum in beghinagio pretactj opidj, in quo idem reus dixit hec verba : *God sal u salich maken sonder u toedoen*; quibus per testem auditis ita ipsa commota fuit, utj dicit, quod non attendit ad alia tunc per eundem reum dicta, subiungens eadem testis, quamvis bene vellet quod ipsa non ita sepe audivisset sermones rej, quia ipse reus, utj ipsa testis etiam subiunxit, prima die hujus mensis Majj adhuc dixit in sermone, per eum in dicto beghinagio facto, cuj ipsa testis interfuit et quem audivit, utj dicit, « quod patibulum erat factum pro malefactoribus et infernus erat factus pro infidelibus et non pro fidelibus ». In quo etiam sermone reus quinquagenties et ter nominavit fidem, quia ipsa testis ex proposito ad id attendit et numeravit, exhortans audientes ad fidem interiorem, ex quibus videbatur testj, quod actus exteriores reprobavit; addens ipsa testis, quod videtur sibj testj, quod reus aliter predicat quam alij dominj in alijs ecclesiis. Ulterius dicit ipsa testis, quod idem reus dixit in sermone ipsa die sancte Crucis ultime per eum facto, quod Dominus noster nos iustificavit absque meritis et operibus nostris. Nec aliter de contentis hujusmodi articulj

dicit se deponere scire, causam scientiae reddens ex hijs, que superius deponendo dixit.

Omissis alijs articulis, super quibus ipsa testis non producitur, interrogata super generalibus interrogatoriis, respondet ut supra.

XV. Johanna Willems de Breda, minime conjugata, xlv annorum, oriunda de Breda, moram faciens in opido de Bergis supra Zomam, testis citata, producta, recepta, juravit, utj testis prout testis immediate precedens. Et ulterius examinata eodem die respondit prout sequitur.

Et in primis reducto etc., interrogata super noticia partium ac interrogatorijs ex adverso datis *an ne sit* etc., respondet ipsa testis, quod reum noscit ac ab octodecem annis retropreteritis novit; ad alia sibj facta interrogatoria generaliter et negative respondet.

Deinde super materia producendi et primo super undecimo articulo incipiente *Item dixit alibj* etc., respondet se tantum veritatis de hujusmodj articulj contentis deponere scire an verum esse, quod reus, citra festum Nativitatis ultime effluxum, predicavit, quod non erat necesse obedire preceptis superiorum nec quisque esset obligatus eis esse obediens, addens idem reus hec verba articulata : *Want wy syn vry hinderen ende beeldekens Godis; causam scientiae reddens, quia ipsa testis premissa audivit.*

Super duodecimo articulo incipiente *Item dan moet ghy* etc., examinata testis respondet, se tantum veritatis de hujusmodi articulj contentis deponere scire ac verum esse, quod reus in quodam suo sermone, in beghinagio dictj opidj Bergensis facto, dixit hec verba : *Item dan moet ghy regulen houden, ende moet tsorydachs ende des woensdachs vasten ende des maendachs vleesch derven: ghy sult int ordel Goeds weten, hoe dat ghy met uwen regel caren sult; nec aliter super hujusmodj articulj contentis deponere scit; causam scientiae predepositorum reddens, quia ipsa testis illa audivit.*

Super decimo tercio articulo incipiente *Item quod ipse reus* etc., et signanter super clausula incipiente *Et primo circa fidem* etc., examinata testis respondet, se tantum veritatis de hujusmodj articulj contentis deponere scire ac verum esse, quod reus in quodam sermone per eum facto dixit hec verba : *Och, heyllich gelove, hoe langhe hebt ghy geslapen! Uoen Credo in Deum, es dat u gelove! Het es eenen quack, het es een hystoriael gelove! Ich plucke noch boonen by den cante: het sullen u noch grooter seggen; addens adhuc hec vel similia verba idem reus, ut ipsa testis dixit : *Ich ben van den cleynen hondekens die bassen: ick hoope, dat wy noch met eenen monde het wordt Gods seggen sullen.* Causam scientiae reddens, dicit eadem testis, quod premissa verba audivit et prolationj earundem interfuit.*

Super decimo quarto articulo incipiente *Item wildj u ouders zyelen* etc., examinata testis dicit, se tantum de hujusmodj articulj contentis deponere scire ac verum esse, quod reus in quodam suo sermone dixit hec vel similia verba : *Hebt goet gelove! Al haddy alle die sonden van der werelt gedaen, hebby goet gelove, sy sullen vergeven syn; mer twyfelt ghy een haerpijl, zy en sullen u nyet vergeven syn, maer ghy sult verduempt syn; non addendo in illo sermone aliquid, utj ipsa testis dicit, de confessione, penitencia seu satisfactione. Dicit tamen eadem testis, quod exposit et in quodam alio sermone reus premissa iteravit et addidit de confessione; causam scientiae suorum predepositorum reddens, quia premissis interfuit et ea audivit.*

Super decimo septimo articulo incipiente *Preterea licet etc.*, examinata, testis respondet, quod bene recordatur, quod in festo Conceptionis beate Marie Virginis ultime elapso reus in suo sermone tunc etiam in dicto beghinagio facto dixit, quod non voluit facere de beata Virgine ydolam; nec plura ipsa testis memorie sue commendavit, ut dicit; causam scientiae reddens, quia dicte predicationi interfuit.

Super decimo octavo articulo incipiente *Item dat men die heyligen etc.*, examinata testis respondet, quod ipse reus in quodam suo sermone dixit hec vel similia verba: *Ghy acht God als een coopmanneken, als ghy die heyligen begheert voer eenen Christoffel: die heyligen en hebben egheen macht voer ons te bidden. En sal ich u nemmermeer af connen gebringen die hoykens oft die rallings van den seven psalmen oft die geboekens van den heyligen!* nec aliter de contentis hujusmodj articulj deponere scit; causam scientiae reddens, quia ipsa testis premissa ac sermonem, in quo hujusmodj predicata ac dicta fuerunt, audivit; addens etiam ipsa testis, quod pluries fuit in sermonibus rej, quod aures suos et auditum avertit et circa alia cogitavit, ex proposito ne verba rej audiret, precipue dum aliquid inciperet dicere, quod concerneret fidem.

Super vicesimo articulo incipiente *Item ghy en sult etc.*, examinata testis respondet, quod in sermone quodam per reum facto audivit eundem dicentem: *Ghy en derft egheen cruycen maechen: houdt u alleene aen tghelooe!* causam scientiae reddens ex predictis.

Super xx primo articulo incipiente *Prout similiter dampnavit etc.*, examinata testis respondet, se bene audivisse, quod reus in sermonibus suis dampnavit peregrinationes, dicens hec vel similia verba: *Het en syn egheen beevaerden oft heylichvaerden: het syn duvelsvaerden!* nec aliter de contentis hujusmodj articulj deponere scit; causam scientiae reddens ut supra, videlicet quia per eum predeposita audivit et illis interfuit.

Super vicesimo quarto articulo incipiente *Item quod ipse reus etc.*, examinata testis respondet, se tantum de hujusmodi articulo deponere scire ac verum esse, quod reus aliquociens in sermonibus suis dixit hec vel similia verba, *dat prelaten, biscoppen ende andere groote hansen sculdich syn arm te roesen van goeden ende egheenen rychdomme te suecken oft te begheren, ende dat Gods goeden waren, dat zy daer af niet meer sculdich en waren te nemen dan hunne nootdorft: dander horde den armen toe;* addens ipse reus aliquando: *Het syn nu gulden staven ende hulden biscoppen: hier voertijts hebben geweest hulden staven ende gulden bisschoppen;* causam scientiae reddens, quia ipsa testis premissa audivit et dictis sermonibus interfuit.

Omissis alijs articulis, super quibus ipsa testis non producitur, interrogata fuit super interrogatorijs generalibus et respondens, dixit prout supra, ac bonorum nominis et fame; ad alia negative respondet. Et fuit etc.

Die Mercurij, decima dicti mensis May, iterum comparuit penes me notarium, Johanna Willems, testis immediate precedens, petens verba in depositione sua et per eam, ut testis, ad vicesimum quartum articulum hesternae die addita, hec videlicet: *Het syn nu gulden staven ende hulden biscoppen: hier voertijts hebben geweest hulden staven ende gulden biscoppen,* delerj et pro non depositis haberj, quia citra depositionem hujusmodj factam ortum est testj dubium, an hujusmodi verba a reo vel alio predicante eadem testis audi-

verit, utj dicit; quodque propterea, utj subjunxit, pro nulla re vellet persistere in hujusmodi verbis medio suo juramento prestito, permanens tamen et persistens in residuo sue depositionis, hesternae die factae, ac addens ceteris verbis per eam in dicta depositione ad xx quartum articulum depositis et expressis hec vel similia verba : *Wisten die arme lieden, wat recht dat zy tot onsen goeden hebben, wy en souden die van onser doren nyet quyt worden ;* que verba populo dicta fuerunt per reum prefatum, utj dicit, in quodam suo sermone dimidio anno vel eo circa elapso per reum facta, causam scientiae reddens, quia hujusmodi verba per ipsum reum prolata dicta testis audivit, utj etiam dicit.

Deinde comparuit Soeta, relicta quondam Wilhelmj Begge, petijt sue depositionij pro exoneratione conscientie sue addj, qualiter ipsa audiverit, quod reus dixit in quodam suo sermone hec verba : *Men en soude heyligen eeren oft aenbidden oft eghen licht bernen dan voer theylich sacrament : ghy sult alleene God aenbidden.*

Tenor vero relationis Wilhelmj de Cavertson, notarij et commissarij, quoad examen certe testis vice et ex commissione nova examine necnon quoad petitiones aliarum duarum testium coram eo utj notario factas, actis hujus cause inseritur nostro ex mandato, eidem ad instantiam magistrj Johannis Macquet, promotoris seu procuratoris fisci, eoque nomine agentis in opido Lovaniensi, Leodiensis dyocesis, facto anno pretacto, die tamen decima tertia mensis Novembris, ac sequitur et est talis :

Venerabilj et egregio viro domino et magistro Nicolao Coppyn de Montibus, sacre theologie professorj, decano ecclesie collegiate divj Petrj Lovaniensis, Leodiensis dyocesis, inquisitorj heretice pravitatis in dominijs inferioribus Catholice Majestatj subditis, unacum nonnullis vestris in ea parte collegis, a sancta sede apostolica cum clausula : Et vestrum quemlibet insolidum etc. deputato, Wilhelmus de Cavertson, publicus sacris apostolica et imperialj auctoritatibus notarius, reverens et obediens in mandatis.

Noveritis, quod, anno a Nativitate Dominij xv^o xx quinto, die octava mensis May, ad instantiam providj virj magistrj Johannis Macquet, promotoris seu procuratoris fiscj sanctissimj dominj nostrj pape, eoque nomine agentis, citatam auctoritate vestra ymmo verius apostolica domicellam Margaretam van Dyest, relictam quondam Symonis Everdey, tamquam testem ad jurandum de perhibendo testimonium veritatis super interrogandis in causa inquisitionis ejusdem promotoris seu procuratoris fiscj coram vobis pendente contra dominum Nicolaum Christi, quam, utj profertur, citatam, dictus promotor illico coram me tamquam vestro in ea parte commissario produxit, que recepta, tactis per ea sacrosanctis Dej in ymagine crucifixj, juravit solempniter se dicturam veritatem super interrogandis. Consequenter commissionem vestram michi hodie factam reducto sibj testj per me ad memoriam hujusmodj juramento eaque de penis periurij debite avisata fuit, etiam per me notarium et commissarium vestrum interrogata, primo super noticia partium in pretacta causa litigantium, quamdiu eas noverit etc., necnon super interrogatorijs per prefatum reum coram vobis hesternae die in presentia mej, notarij et commissarij, datis et exhibitis, et testibus contra eum

producentibus in hac causa fierj requisitis, *an ne sit* etc., examinata testis respondet utj in depositione ejusdem. Acta fuerunt premissa in domo dicte testis, sita in pretacto opido Bergensi supra Zomam, Leodiensis dyocesis.

Insuper noveritis, quod anno et mense prescriptis, die tamen decima, comparuerunt in eodem opido successive coram me Wilhelmo de Cavertson, utj notario prefato, Johanna Willems, in ordine decima quinta, et Soeta, relicta quondam Wilhelmj Begge, in ordine septima, testes, hesterna die per vos, dominum decanum et inquisitorem in presentia mej, notarij supra nominatj, audite et examinata in causa prementionata. Et dicta Johanna Willems petiit verba in depositione sua etc. Prefata vero Soeta petiit etc. Acta, ut supra.

Et hujusmodi omnia et singula, per et coram me, notario praefato, respective supranominata facta, refero et notifico vobis, venerabili et egregio viro decano et inquisitorj prefato domino. Sic subscriptus Wilhelmus de Cavertson, quoad premissa notarius.

Premissis siquidem testibus sic, ut premittitur, citatjs, productjs, receptjs, juratjs, ac mediantibus eorum prefati juramenti auditis et examinatis in opido Bergensi supra Zomam, ac illico domino Nicolao Christi, reo inquisito, coram nobis inquisitore prefato in presentia notarij subsignatj constituto et petentj concessa copia articulorum procuratoris fiscj sueque responsionis ad illos facte in hac causa. Necnon termino proponendi peremptorie in eadem causa ad unum mensem tunc proximum, dicto reo statuto per nos tandem eodem anno quo supra die tamen decima tertia mensis Novembris, hora quarta post meridiem vel eocirca, comparuit coram nobis Lovanij, in domo nostre solite residentie, in presentia notarij prefatj infra scripti, magister Johannes Macquet, promotor seu procurator fiscj eoque nomine agens in hac causa habens et suis in manibus habens quandam papirj cedulam petitionem in se, utj asseruit, continentem, petens per nos dicj, decernj et declararj aliasque et alia fierj juxta tenorem ejusdem.

Et ulterius eodem promotore seu procuratore instante et ex superabundantj patente, decrevimus citationem contra dominum Nicolaum Christj, reum in hac causa, per quemcumque notarium viva voce faciendam, seu exigendam ad comparendum coram nobis die crastina, hora vesperorum, in pretacta domo nostre solite residentie, ad videndum et audiendum sibi per nos denuo et eo super abundantj statim ante proponendum peremptorie in hac causa, si et in quantum peremptorie proponere voluerit.

Tenor vero supratacte cedule papirae petitionis sequitur et est talis :

Anno et mense suprascriptis, die decima quarta hora vij ante meridiem, citatus fuit per me notarium subscriptum ad instanciam magistrj Johannis Macquet, promotoris seu procuratoris fiscj, eoque nomine agente in hac causa, dominus Nicolaus Christj, ejusdem cause reus, ad comparendum post meridiem hujus diej, hora vesperorum, coram domino et magistro Nicolao de Montibus, decano sanctj Petrij Lovaniensis et inquisitore etc., in domo sue solite residentie, ad videndum et audiendum sibj statim ante proponendum peremptorie, si et in quantum proponere voluerit.

Exactum in hospitio venerabilis virj Lovanij sito ac datum ut supra.

437.

1525, November 13, Utrecht. Uittreksel uit de besluiten des Raads aangaande Willem Dirksz., *den roeyen cuper*. — Hij wordt gevangengezet, in afwachting dat de kettermeesters hem zullen onderzoeken.

Des Manendages na Translatio Mertini.

Die Raet contra Willem Dirksz., roeyen cuper genoemd, alse dat hy mit Luyters werken ofte leringen omgaen ende hem behelpen soude, dat bewyse-lick waer by den kettermeysters, die welcke begeert hadden, dat men hem seker wesen soude: Willem voirss. antwoerde, dat hy nyet geseyt noch gesproken had, hy en wout mitte heylich Evangelie ende sunte Pauwels bewysen, ende dat men hem contrarie nyet bewijsen soude. Hy is gesloten op joncker Peters camer, dair hem die kettermeyster examineeren sellen; is hy onschuldich, dat hy genyeten sel, ende is hy sculdich, dat hy gestraft worde als recht is.

Rijksarchief te Utrecht, *Raedsdagboek*, fol. 28.

438.

1525, November 18, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam, nopens het verbranden van ketttersche boeken, bij Doen Pietersz. gedrukt.

Jorys Ottenzoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den selven Hove gereyst is geweest mit zekere besloten brieven anden schout van Amsterdam, roerende dat hy zekere boucxkens van Sinte Pouwels epistelen geprent by Doen Pietersz. verbranden soude; voer welke ryse den selven boede by desen Hove toegetaxeert zyn vyff daghen tot zes stuvers sdaechs, die hem by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende byde ordonnancie in date den xviii^{en} Novembris anno xxv hier overgelevert; waeromme hier xxx sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6^e *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

439.

1525, November 18, Antwerpen. Veroordeeling tot tien jaren verbanning uitgesproken door den magistraat tegen Lieven Zomere, pasteibakker, en zijne vrouw Lisbeth, die in 't huis van

Sebastiaan Noutsenus met (heer Gielis), den voormaligen pastoor van Melsen, en andere Lutheranen gesproken en deze begunstigd hebben.

Ghecorrigeert by heeren Clase van Lyere, ridders, schoutet, burgermeesteren, scopenen ende raide vander stadt van Antwerpen, opten xviii^{en} dach van Novebri anno xv^o ende xxv.

Lieven Zomere, pasteybackere, ende Lysbeth, zyn wyf, overmidts dien dat zy, tegens tgebot vanden Heere ende vander stadt, gheconverceert hebben, ten huuse van Meesteren Sebastiane Noutsenus, metten prochiaen van Melssen ende anderen, besmet zynde vander Lutheriaenscer ketterien, ende dien favoriseeren, daerof de Heer ende de Stadt wel gheinformeert zyn, selen porren binnen sonnenschyne vuyter stadt ende vryheyt, ende binnen den derden daghe vuyten mercgreescape van Antwerpen, ende buyten den selven blyven woonen den tyt van thiene jaren, elck op zyn hant.

Stadsarchief van Antwerpen. *Correctieboek*, 1513-68, fol. 27 verso; afgedrukt bij Génard. *Antwoerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 143-144. — Zou deze Lieven Zomere, misschien dezelfde zijn als de bakker Lieven de Zomere, die op 28 Juni 1522 te Gent met zijne Luthersche boeken tentoongesteld werd en door den Keizer begenadigd werd, maar die aldaar op 9 Juni 1525 nogmaals op een schavot moest herroepen en tot eene ballingschap van 50 jaren uit 't graafschap Vlaanderen werd verwezen? (Zie *Corpus IV*, n° 49, 75, 76, 305 en 309.)

440.

1525. November 18. Antwerpen. Veroordeeling bij verstek tot levenslange verbanning uitgesproken door den magistraat tegen meester Sebastiaan Noutsenus en zijnen knecht Judocus Lamberti, geboortig van Gent, omdat zij heer Gielis, den voormaligen pastoor van Melsen, en andere Luthersche apostaten gehuisvest en geheime ketttersche bijeenkomsten gehouden hebben.

Ghecorrigeert by heeren Clase van Lyere, ridders, schoutet, burgermeesteren, scopenen ende raide vander stadt van Antwerpen, opten xviii^{en} dach van Novebri anno xv^o ende xxv.

Meester Sebastiaan Noutsenus ende Judocus Lamberti van Ghendt, zyn knechten, overmidts dien dat sy, tot twee diverse tyden, ghevoepen geweest hebben tot heeren verantwoerden, omme hen te verantwoerden voer den Heere ende der Stadt van dat sy, contrarie den geboden ende bevelen

onlancx geleden ghepubliceert, ghehuyst ende gelogeert hebben heeren Gielise, prochiaen anderwylen van Melsene, ende andere apostaten, ende oeck van dat zy vergaderinge ende scolen ghehouden hebben aengaende der leeringen ende Luyteriaenscer ketterien, ende nyet ghecompareert en hebben, selen porren binnen sonnenschynne, vuyter stadt ende vryheyt, ende binnen den derden daghe vuyten margreefscape van Antwerpen, ende nimmermeer wederomme binnen denselven comen, elck op zynen hals.

Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboek*, 1513-68, fol. 28 verso; afgedrukt bij Génard, *Antwerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 144.

441.

1525, November 21, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van een zijner leden en eenen secretaris naar Amsterdam, om een onderzoek in te stellen aangaande de misbruiken der geestelijke jurisdictie en der kloosters. — In het klooster der Witte Nonnen werd hun dit niet toegestaan.

Meester Abel van Coulster, raedt, ende Geryt van Loo, secretarys vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst sijn geweest binnen der stede van Amsterdam ende informatie gedaen opte abuysen ende ongeregtheid vander geestelicker juricdictie, ende oick vanden conventen, mannen ende vrouwen: ende naer dat zy eensdeels informatie genomen hadden, sijn gegaen int convent vande Witte Nonnen, aldaer zijluiden den pater verthoent hebben hoerluyder commissie, die voer antwoerde gaff, dat mijn Heere van Vuytrecht hem gesonden hadde een zekere inhibitie, verbiedende byden selven, dat hij geen waerlijcke personen toelaten en soude omme aldaer visitacie te doen oft informatie te nemen, opte pyne van banne ende twee duysent ducaten, van welke inhibitie die commissarys gebrocht heeft copie, ende voirst van als rappoert gedaen; voer welke reyse ende vacatien tvoirs. Hoff den selven meester Abel van Coulster ende Geryt van Loo, ende elcken van hem, toegetaxeert heeft den tijt van negen daghen, te weten die voirss. meester Abel tot tweendertich stuyvers ende Geryt van Loo tot tweentwintich stuyvers sdaechs, belopende te samen ter somme toe van vier ende twintich ponden zes scellingen van xl grooten tpondt, die hem bij desen ontfangen betaelt sijn, blijkende bij die ordonnancie hier overgelevert in date den *xxi^{en}* Novembris anno *xxv*, begrijpemde quitancie; waeromme hier *xxiiii* *g* *vi* *st*.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien*.

442.

1525, November (?), Arnhem. Tweede uitvoeriger antwoord van hertog Karel van Gelderland op Clemens VII's breve over het geding hangende tusschen hem en den proost van Deventer. — Nooit heeft hij of een zijner ambtenaars er aan gedacht dien geestelijke te beleedigen, maar hij heeft een rechtmatig geding ingespannen om zijne goederen terug te krijgen, welke de proost onrechtvaardig heeft bezet. Verder vertelt de Hertog hoe hij die goederen verloren heeft. Had de Paus dit alles geweten, hij had zijne laatste breve niet geschreven. De Hertog verdedigt zich tegen de aantijging als zou hij de Lutheranen ondersteunen : hij wil de ketterij niet met geweld van wapenen onderdrukken, maar door wijze, bezadigde wetten. Hij eindigt met het verzoek, dat de Paus die verdenking van ketterij zou laten varen, en zoodoende hem niet beletten aan zijn recht te komen.

Sequitur clara et longa supplicatoria responsio domini ducis mei gratiosissimi super breve et scripta apostolica ad gratiam suam emissa.

Post beatissimorum pedum oscula devotissime exhibita humillime recommandamus nos Sanctitati Vestrae.

Beatissime pater. Breve Sanctitatis Vestrae scriptum pro venerabili viro Johanne Inghewynckell, praeposito Daventriensi, et datum Romae xiiij Septembris cum ea qua potuimus reverentia accepimus xxix Octobris, intellegimusque agnoscentes in eo Sanctitatis Vestrae voluntatem, qua cupit boni Pastoris vero ac justo fungi officio, quod nos quoque cum ea qua possumus devotione et humilitate imploramus et obsecramus, ut huic nostro responso et his literis legendis et audiendis adhibeat, non minus quam eorum informationibus et persuasionibus, qui breve istius impetrarunt. Nos enim neque dicto domino praeposito nobis alioqui charissimo (et cuius operam in negociis nostris fidelissimam quandoque experti sumus) neque cuique homini precipue ecclesiasticis et religiosis personis iniuriam quamcunque inferre unquam cogitamus. Actionem vero justam nos suscepisse non dubitamus ad quaedam bona patrimonij et domini nostri recuperanda, quae ipse ac predecessores sui praepositi Daventrienses multos ante annos nullo iuris recti titulo occuparunt; plurima enim ducatum et dominiorum nostrorum bona distracta, alienata et iniquissime, proh dolor! fuerunt occupata. Cum avus noster dux Arnoldus decimum quartum aetatis annum vix agens dominari inciperet, et consiliariorum suorum vel negligentia vel perfidia multa non satis diligenter curaret, moxque genitor noster dux Adolphus captus et vita defunctus est, ipseque ego puer iam quinquennis cum sorore septenni statim captus et hereditate mea paterna spoliatus sum, ac sic viginti omnino annos in exilio simul et in captivitate cum transigerem, dominia ac bona ditionis nostrae omnia

ibacta fuerunt potestati inimicorum nostrorum, qui ea distrahere, dividere, alienare et occupare iniquissimis modis non sunt veriti; atque ita testimonia litterarum seu codicillorum plurima interim vel perierunt vel in manibus hominum aut occupantium retenta fuerunt, ut difficillimum sit, invenire a quibus verissima dominiorum nostrorum bona occupentur: incipimus tamen nunc dies plura ac plura invenire. Ad hoc enim omnem animum nostrum conuertimus, instigante non dubie optimo ac justissimo Deo, ne iniqui illi occupatores animas suas in perpetuam damnationem amplius precipitent. Cum itur haec, de quibus nobis cum praeposito Daventriensi controversia est, eiusmodi esse clarissime invenimus, ut justissimo haereditatis titulo ad matrimonium ac dominium nostrum legitime sint spectantia, ergo jure, legibus, consuetudine et privilegiis nobis et ditioni nostrae concessis et consuetis agimus et utimur ad ea recuperanda, nullam vim intentantes, descriptionem sane possessionis, quam presumere videtur, nullam ducimus, potestatem quae plurimis bellorum et infinitis pene tumultibus et turbationibus interrupta semper fuerit, et occupator talis ac tali tempore nullo licet longissimo annorum circuitu prescribere poterit et malefidei possessor nullo tempore praescribit, neque possessio vetari recte poterit, sed ecclesiastica occupatio, quoque dici non possunt ea bona, quae nunquam ecclesia possessit, sed diximus occupavit. Tot tantae nobis factae sunt iniuriae, beatissime pater, patrimonio ac dominio nostro distrahendo, alienando et occupando, ut neque scribi neque dici facile possit. Id scilicet, quod felicis recordationis pater nostro decimo predecessori Sanctitatis Vestrae quam potuimus clare et ad eum per oratores nostros maxima cum querela declarare iam dudum fecimus. Quae si Sanctitas Vestra audivisset ac intellexisset, non dubitamus ad haec nobis breviter scripturam et missuram non fuisse; vehementissimo namque dolore nos afficit, quod in brevi Sanctitatis Vestrae legimus haec verba: Sapiunt enim praemissa illam pestiferam et damnatam heresin Lutheranam c. - . Sed tamen haud falso suspicamur ex quorum relatu et informatione haec scripserit Sanctitas Vestra. Praepositus enim Daventriensis nuncium ratum Drossati nostri litteras illi tradentem, primo statim verbo interrogavit (quod minime de eo sperassem), num et nos quoque Lutherani essemus: Quod nos verbum revocantes in animum maxima cum querela ad huius sacro sanctae ecclesiae vestrae apostolicae auctoritatem deferimus et deponimus Christum eum testem invocantes injuriam maximam verbo illo et imprudenti et impio nobis factam. Certe si Lutheranum videatur esse patrimonium distractum colligere, alienatum et occupatum recuperare secundum leges, jura, privilegia et consuetudines patriae, quanto magis Lutheranum erit, si praelati ecclesiae Christianae aliorum patrimonia contra jura, leges, consuetudines et privilegia patriae occupare et retinere non verentur. Subvenimus saepe pro patrimonio nostro vel recuperando vel defendendo vi atque armis maxima pericula, in quibus, si nos succumbere et mori contigisset, nihil minus nobis iam Christi martiribus felicitatis in regno coelorum pro ea morte debitum datum fuisse conscientia secura et Christianissimo firmiter animo creditum et quomodo Lutheranum erit, id est haereticam perdere poteris animam non vi neque armis, (quod facile in hys possemus exemplo multorum principum Christianissimorum), sed modeste legibus, iure, privilegiis et consuetudine patriae idem agere. Humillime igitur et cum ea qua possumus devotione

obsecramus, ut Sanctitas Vestra nos nostrosque officiales liberare dignetur suspicionē haeresis tam impiae, quam totis viribus persequimur et extirpare conamur, quod scilicet toti fere Germaniae notissimum est, et Deo omnipotenti teste et adiutore ad hoc utimur eamque reiteratis viribus verissime significamus Sanctitati Vestrae, quam etiam similiter devotissime obsecramus, ut non sinat impedimentum nobis aliquod aut gravamen ex sinistra et iniqua adversarii persuasionē in patrimonio nostro iustis modis recuperamus fieri, nos enim coram iudice competenti secundum leges, iura et privilegia et consuetudinem patriae agimus, iniuriam nulli inferentes, id quod, cum nunc ex hoc nostro responso et hys litteris clarissime intelligere poterit Sanctitas Vestra, non dubitamus eandem faciles ac benignas aures adhibituram nostris istis justissimis ac humillimis precibus.

Recommendamus devotissime et in caeteris omnibus offerimus, ut vere Christianum et obedientissimum filium decet, nos nostraque omnia Sanctitati Vestrae, quam Christus Dominus in omni felicitate salvam et incolumem et Ecclesiae suae sanctae, quam maxime longevam, conservet.

Ex opido nostro Arnhem etc. xxv.

Archief van Arnhem, in het Lib. XII geregistreerd; afgedrukt bij G. Van Hasselt, *Stukken voor de Vaderlandsche Historie*, deel II, blz. 76-79.

443.

1525, December 1, Leuven. Notarieele acte verklarende dat Hendrik Hamerot, die den officiaal van Luik moest vervangen in de zaak van den ketterschen priester Nicolaas Christi van Berg-op-Zoom, den vorigen dag te Leuven gekomen was; doch de inquisiteurs hadden niet gezeteld. — De tekst der daging van Hamerot is er aan toegevoegd.

Anno quo supra, die Veneris, prima mensis Decembris, hora xj in meridie, in mej notarij publicj et testium subscriptorum ad hoc vocatorum et rogatorum presentia personaliter constitutus Henricus Hamerot, tamquam promotus seu procurator officij curie Leodiensis, eoque nomine agens in hoc negotio, coram domino officialj Leodiensj, in Dyest residente, contra reum cause presentis exponens, se vocatum et citatum juxta tenorem memorialis, quod propterea ad manus meas exhibuit et infra copiatum est, quodque propterea comparuit die penultima mensis Novembrjs veniens ad hoc opidum Lovaniense et ibidem expectavit prolationem sentencie juxta tenorem dictj memorialis, et quia audivit, utj subiunxit, dominos iudices nondum esse deliberatos, substituit meque et alios procuratores curie divinj consistoris Lovaniensis licet absentes tamquam presentes et quemlibet insolidum transferens et transfundens etc., donec etc. Super quibus etc.

Actum in camera scriptoria domus Johannis Kolen, notarij universitatis Lovaniensis, Leodiensis dyocesis, presentibus ibidem magistro Johanne

Hauboyt et magistro Cornelio Nicolaj, clericj Tornacensis et Traiectensis dyocesis, testibus etc.

Tenor vero pretactj memorialis sequitur et est talis :

Officiales Leodienses, citetis peremptorie in et ad ecclesiam collegiatam et parochialem sanctj Petrij, opidj Lovaniensis, Leodiensis dyocesis, coram nobis ad feriam quartam proximam, hora vesperorum, post festum sancte Catherine virginis et martiris proxime preteritum, Henricum de Hamerot surrogatum, in locum Walterj de Eersel, procuratoris officij agentis contra dominum Nicolaum Christj, presbyterum reum, ad audiendum jus dicj seu nostram in eadem causa ferrj et promulgarij sententiam diffinitivam ulterius etc. Sic subscripsi Blomaert, etc.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne*, Inventaire, deel XV, liasse n° XLVII.

444.

1525, December 2, Leuven. Notarieele acte de veroordeeling bevattende van Nicolaas Christi, priester in het begijnhof te Bergen-op-Zoom. — Vóór den inquisiteur Nicolaas Coppin en den officiaal van Luik in Brabant Gerard de Erpecom, verschenen dien dag de beschuldigde en de procureur, vragende de zaak tot een einde te brengen, hetgeen wordt toegestaan. Daarop volgt het vonnis, waarbij Nicolaas Christi veroordeeld wordt tot herroeping te Leuven en te Bergen-op-Zoom en tot het offeren van twee kaarsen ter eere Gods en der heiligen in de kerk der H. Gertrudis te Bergen-op-Zoom. Tot het volgende feest van den H. Johannes Baptista (24 Juni of 24 September) wordt hem verboden nog te prediken en biecht te hooren. Zoo hij daarna opnieuw wil prediken, moet hij het getuigenis kunnen overleggen van tien priesters, verklarende dat hij intusschen van goed gedrag was⁽¹⁾. Bovendien wordt hij veroordeeld tot de kosten van het geding.

Deinde, die Sabbatj, secunda dictj mensis Decembris, hora decima ante meridiem seu eocirca, coram nobis Nicolao Coppyn de Montibus, inquisitore prefato, necnon venerabilj viro domino et magistro Gerardo de Erpecom, officiaj Leodiensj, in Brabantia residente, in presentia providj virj magistrj Wilhelmj de Cavertson, notarij supra et infra signatj, comparuerunt magister Johannes Macquet, promotor seu procurator fisci, eoque nomine agens in hac causa, et dominus Nicolaus Christj, reus inquisitus in eadem causa, quj

---

(1) Dit gebeurde reeds op 15 Juni 1526.

magister Johannes tam suo quam Henricj de Hamerot, procuratoris fiscalis, cuius substitutionem hesternam die factam respexj, in actis novibus, necnon dominus Nicolaus prefatus petiverunt hinc inde, et cum instantia debita requisiverunt, nos inquisitorem et dictum dominum officialem quateam in hac causa concludentem sententiam nostram diffinitivam in eadem dare, ferre et pronunciare vellemus et dignaremur. Quare nos decanus et inquisitor prefatus necnon officialis, non delato per eundem dominum officialem appellationj pro parte promotoris curie sue, utj dixit, interposita, conclusimus in eadem causa, necnon sententiam nostram diffinitivam, in presentia venerabilium virorum dominorum et magistrorum Petrj Zelle, logum, et Dyonisij Wisschaven, canonicj ecclesie collegiate sanctj Petri Lovaniensis, canonum decretorum doctorum, necnon dominj Petrj van de Male, canonicj dicte ecclesie sancti Petri Lovaniensis et sancte sedis apostolice protonotarij, magistrorum Adrianj de Cluetingen et Johannis Moels licentiatorum ad subscripta vocatorum, ac ad interessendum ascriptorum, tulimus et promulgamus nostram diffinitivam sententiam prout et quemadmodum in quadam papirj cedula per nos inquisitorem prefatum lecta seu promulgata, cuius tenor inferius descriptus est, continetur et habetur, qua lata et utj profertur promulgata, illico et incontinentj prefatus dominus Nicolaus hujusmodj sententia parendo et tenorem ejusdem sequenda, revocando, recognovit ibidem primo errorem suum, quod temerarie, impudenter ac non satis pie in sermonibus locutus est de fide, de operibus bonis et cultu sanctorum. Et ulterius abjuravit omnem heresim Lutheranam et quaecumque aliam, de qua infamatus est, quodque Martinus Lutherus sit legitime condemnatus per sanctam apostolicam. Deinde, apposita manu sua dextra pectorj, sacerdotalj jurejurando promisit observare, sentire de fidej articulis, sacramentis ecclesie, potestate pontificis id omne, quod sancta Romana ecclesia docet, predicat, disponit et observat; quod, si contrarium fecerit, severitatj canonum se subiecit, agnoscens eum corrigendum ac puniendum pena hereticis relapsis debita. Super quibus promissis omnibus et singulis prefatis, magister Johannes Macquet nominibus quibus supra et dominus Nicolaus Christj petiverunt ipsis respective conficj et tradj documenta.

Acta fuerunt hec in loco capellarj inferiorj ecclesie collegiate divj Petri Lovaniensis, presentibus ibidem, unacum prefatis dominis doctoribus, protonotariis et licentiatibus vocatis et assumptis, honorabilibus viris dominis et magistris Johanne Fabrij et Johanne Rudolphj de Munchendamis, presbyteris et capellanis, ac Henrico de Cluetingen, vicario dicte ecclesie collegiate divj Petri, testibus ad premissa etiam vocatis et rogatis.

Tenor vero cedule papirje, unde supra fit et habetur mentio, sequitur et est talis :

Nos decanus Lovaniensis, sacre theologie professor, inquisitor generalis heretice pravitatis Germanie Inferioris, Flandrie ac aliorum dominorum Comarj subiectorum, necnon officialis Leodiensis, in Dyest residens, iudices considerans, quod m. Nicolaus, de heretica pravitare et precipue Lutherana delatus et infamatus fuerit, ex officio et potestate nobis traditus, volentes omnem heresim extinguere ac predictas pravitates, quantum in nobis est, a predicta Landia sacra purgare, informavimus super omnibus et singulis, de quibus

apud nos delatus et diffamatus fueras. Informationeque habita ac actis attentis per utrumque fiscum productis et exhibitis, dicimus, pronunciamus et declaramus te de predicta secta Lutherana ac erroribus hereticam pravitatem concernentibus fuisse et esse diffamatum, et ideo merito de predictis erroribus te corrigere deberemus. Quia tamen sponte obtulistj velle emendare eosque omnes, si qui sint, revocare, ac omnem heresim Lutheranam et quamcumque aliam abiurare; attendentes quod ecclesia Romana neminj claudit gremium sponte redeuntj, de providorum virorum nobis assistentium consilio ac matura super cunctis actis habita deliberatione, te ad predictam revocationem et abiurationem faciendam recipimus, Christi nomine invocato pro tribunalj sedentes ac solum Deum et justiciam pre oculis habentes, te ad predictam revocationem et abiurationem faciendam in hoc loco et in Bergis coram decano et assumendis per eum viris utriusque status ecclesiasticis et secularibus condemnamus et insuper te ab omnj sententia excommunicationis necnon quibuscumque censuris absolventes; pro specialj penitentia per eandem nostram diffinitivam sententiam condemnamus te ad dandum duas tedas, quamlibet ponderis quatuor librarum, in honorem Dej et omnium sanctorum, in ecclesia collegiata beate Gertrudis opidj de Bergen supra Zomam et hoc in festo purificationis nostre Domine proxime. Cuj interdicimus exercicium cure beghinagij, predicationem et auditionem confessionum in hac dyocesi Leodiensj et Traiectensj, usque ad festum Johannis Baptiste inclusive. Exposit si ad actus priores predicationis et auditionis confessionum admittj cupias, coram nobis decem presbytorum sacerdotum testimonio neutrj partium suspectorum apparere facies de tue interim vite integritate, morum probitate et fidelj conversatione ac ydoneitate ad priores actus tibj nostra gratia concedendos; alias tam diu a predictis actibus suspendimus, donec super hijs gratiam nostram merueris obtinere. Necnon in expensis utriusque processus condemnantes, taxationem nobis reservando.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne*, Inventaire, deel XV, liasse n° XLVII.

445.

1525, December 3, Kampen. Besluit des Raads tegen degenen, die kettersche boeken bezitten of drukken of kettersche gesprekken houden. — Wie kettersche boeken bezit, moet ze binnen de acht dagen aan burgemeesteren overleveren; op straf van boete is het verboden zulke werken te drukken of over die « materien » te spreken. Al wie tegen dit gebod handelt, zal als ketter en onchristen gestraft worden.

Publicatie op Sonnendach den tij Decembris anno mccc.

Scepenen ende Raedt gebieden, dat alle borgeren ende inwoeneren, die in horen huysen hebben eyne boecken by Marten Luter ofte bij eyne van sijnen discipulen ofte navolgers gemaect, als *Die Duytsche theologie*; idem

het *Nye Testament* nyes gedrukt mitter gloesen, item het *Pater noster* mitter gloesen, want de beyde gloesen vals sint, ende alle andere dergelycke boecken in Duyssche ende in Latijn, die bij den Stoel van Romen verboeden ende gecondemniert sint, dat sij deselven boecken altosamen brengen sullen bynnen acht daege naestcomende in des borgermeysters handen by eene pene van xxv gold gulden; ende dat nymant alsulcke boecken alhyr in der stadt meer brengen en sullen by den koer vors.; en dat men oeck gienerleye dergelycke offte andere vreemde materien hyr in der stadt prenten offte doen prenten sullen, dan by expresselicke consent van scepenen ende Raede byden selven coer voers.; ende wie na desse daegen bevonden worde eynige van alsulcke boecken in synen handen offte in syner woeninge hebbende, sall insgelijx telckens xxv golden gulden gebroecken hebben.

Voert gebiedten Scepenen ende Raedt, dat nymant, hy uutheems offte inheems, van sulcke offte dergelycke materien en spreecke noch vermane int cleyn noch int groot, heymelick noch openbaer, byder penen vors.

Ende alle diegene, die daerby sint en sulx horen, ende den burgemeysters van stonden an neyt an en brengen, sullen ellix de selve pene gebroecken hebben; ende alle weerden ende weerdinnen sullen hoere gaste, dies nyet en weeten, daerop waerschouwen offte sullen selfs de vors. pene opleggen ende betaelen.

Ende daerto salmen den inbreeckers van dessen geboeden als kettters ende als oncristen luyden straffen, altydt tot guetdoncken van scepenen ende Raedt, na gelegentheyt ende eyssche van horen misdaet.

Daer sall hem een ygelick na weeten te richten, want men dencket scarpelicken sonder barmharticheyt te straffen.

Stadsarchief van Kampen, Reg. *Digestum novum* 1450-1567, fol. 98; ontleed in het *Register van charters en bescheiden van Kampen*, deel II, blz. 251; afgedrukt door Velthuisen in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, deel XVII, blz. 108.

446.

1525, December 4, 's Gravenhage en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht met brieven voor den officiaal aangaande zekeren Gheryt van Wormer.

Jan Claeszoen, gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur believe ende bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven binnen der stede van Vuytrecht anden parsoen van heer Geryt Suyckeroede, officiaal van Vuytrecht, roerende eenen heer Gheryt van Wormer; daer voeren den selven boede bijden voirss. Hove togetaxeert zijn acht daghen tot zes stuyvers sdaechs, die bij desen ontfangen betaelt zijn, blyckende bijde ordonnancie in date den iii^{en} Decembris hier overgelevert; waeromme hier ii £ viii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

447.

1525, December 9, 's Gravenhage en Monnikendam.
Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Monnikendam met brieven aan de burgemeesters over het onderhouden van het plakkaat tegen de Lutheranen.

Philippus Claeszoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den selven Hove gereyst is geweest mit zekere bealoten brieven binner der stede van Monickedam aenden burgemeesters aldaer, roerende dat zij tplaccaet vanden Luterianen in alle zijne punten doen onderhouden souden; voer welcke reyse den zelven boede bijden voirss. Hove *toegetaxeert* zijn thien geheele daghen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijckende bij de ordonnancie in date den ix^{en} Decembris anno xv^o xxv, mitsgaders die tauxacie daerup gevolcht, hier overgelevert; waeromme hier iii §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

448.

1525, December 12, Medenblik en 's Gravenhage.
Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald aan den kastelein van Medenblik en twee zijner dienaars, voor de kosten van het gevangen houden te Medenblik en het overbrengen naar den Haag van Mr. Willem van Utrecht.

Den casteleyn van Medenblijck :

Eerst van dat meester Willem van Vuytrecht, gevangen upt huys te Medenblijck, aldaer gelegen heeft vanden xxvij^{en} Septembris anno xv^o xxvi totten xxvj^{en} Decembris anno voirss., beyde die dagen incluyz, maicken eenen tijt van negen ende twintich daghen, tot twee stuvers sdaechs, facit ter somme van ii § xvij st.

Noch Jacob van Borck ende Cornelis Halfpart, dieners vanden casteleyn van Medenblijck, die mitten voirss. Mr. Willem van Medenblijck gecommen zijn alhier in den Haghe deur scriven ende ordonnancie vanden voirss. Hove, ende onder wege te coste gehadt aen schuythuyer ende wagenhuyer vier pont negenthien scellingen van xl grooten.

Noch vanden voirss. meester Willem costen tusschen Medenblijck ende den Haeghe, zeven stuvers.

Noch den voirss. Jacob ende Cornelis voer hoere vacatien van dat zij den voirss. meester Willem van Medenblijck inden Hage gebrocht hebben, den tijt van acht daghen, elcxs tot zes stuvers sdaechs, facit iiii § xvi st.

Belopende die voirss. partyen tsamen ter somme van acht ende veertich pont van veertich grooten tpondt, die hem bijden voirss. Hove toegetaxeert zijn ende hem bij desen ontfanger betaelt, blijkende bijde ordonnancie, begrijpende quittance daer up geexpedieert, hier overgelevert, in date den xii^{en} Decembris anno xv^o xxv; waeromme hier xiiij §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

449.

1525, December 21, Utrecht en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode van Utrecht naar den Haag, met eenen brief van den bisschop van Utrecht vragende het geding tegen Willem Ottonis te besluiten.

Ghysbrecht Pietersz., gezworenen boede van Vuytrecht, ter cause dat hij alhier inden Haghe gebrocht heeft zekere commissie van mijnen Heere van Vuytrecht, roerende eenen heer Willem Ottonis, gevangen, om te procederen tegens den zelven tot pronunciatie van zijnen sentencie; daer voeren hem bijden voirss. Hove toegetaxeert is den tijt van zes geheele daghen, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie in date den xxi^{en} Decembris anno xv^o xxv hier overgelevert; waeromme hier xxxvi st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

450.

1525, September 27 en December 22, Holland en Utrecht. Twee rekeningen over de werkzaamheden van meester Cornelis de Capella, notaris, in zake van verschillende ketters, o. a. den vicecureyt van Delft, den rector van Delft, Adriaen die heuyckmaicker, Aefken Listincx, Lysbeth in die Spiegel, Jan van Eempden, Jacoba van Woerden (weduwe van Pistorius), en Jan Sartorius, rector van Amsterdam.

Meester Cornelis de Capella, notarius publicus ende procureur postulant vanden Hove van Hollandt:

Eerst voer zessentwintich sentencien, copien ende haer scrijven, gemaect inde materien vanden correctien vanden Lutheranen, voer elcxs thien stivers, facit xiii §.

Noch vande selve sentencien openbaerlijcken ter executie te stellen, vierenwintich stivers.

Noch dat hij deur last ende bevel vanden commissaryssen [over] die selve

materien vande inquisitien vander secte Lutheriane gereyst is binnen der stede van Leyden ende aldaer up Sinte Matheus dach processie mitten heylighen sacramenten doen draghen ende zekere sentencien aen acht parsonen aldaer ter executie gestelt, drie daghen tot vier scellingen grooten sdaechs, facit iii § xii st.

Noch den selven ter cause van dat hij gereyst is deur bevel als boven te Amsterdam ende aldaer negen personen die voirss. sentencien mit alle solempnityten ter executie gestelt, vijff daghen tot vier scellingen gr. sdaechs, facit 6 §.

Noch dat hij gereyst is mit brieven van onse G. V. binnen der stede van Vuytrecht ende aldaer gehaelt ende alhier inden Hage gebrocht den officiael van Vuytrecht, daer voeren hem toegetaxeert sijn, eerst van verleyde costen van wegehuyren ende anders, bij affirmatie, veerthien scellingen grooten, facit iiiii § iiiii st.; voer zijne vacatien, zes dagen tot vier scellingen grooten Vlaems sdaechs, facit vii § iiiii st.

Noch ter cause van verleijde penningen den poertiers van Vuytrecht betaelt, bij affirmatie, eenen scellinge grooten Vlaems.

Noch den selven voer zes sentencien bij hem gemaict, daer voeren hem toegetaxeert sijn voer elcke sentencie thien stuvers, belopende ter somme toe van vyff pondt van xl grooten tpont.

Noch van dat hij die voirss. sentencie ter executie gestelt heeft, daer voeren hem toegetaxeert is twee scellingen grooten Vlaems.

Alle welke partyen tsamen belopen ter somme van negen ende dertich pondt vier scellingen van veertich groten, die hem by mijn heeren vande finacie toegetaxeert sijn, blijckende bijde declaratie, mitgaders quitancie, daer onder gestelt, hier overgelevert in date den xxvii^{en} Septembris anno xxv; waeromme hier xxxix § iiiii sc.

Den zelve meester Cornelis :

Eerst voer zes sentencien bij hem gemaict deur bevel vanden commissarysen tegens den vicecureyt van Delft, den rectoer van Delft, Adriaen die heuyckmaicker, Aefken Listinx, Lysbeth in die Spiegel ende Jan van Eempden, voer elcke sentencie twee scellingen grooten Vlaems, belopende drie ponden twaleff scellingen van xl grooten.

Noch van zijne vacatien om die voirss. sentencien openbaerlijcken binnen den Haghe ter executie te stellen ende abjuratie te doen doen ende die in gescrifte en cedullen te stellen, vier schellingen grooten Vlaems, facit xxiiii st.

Noch dat hij deur bevel vanden grave van Hoehstraeten, mitsgaders desen Hove, gereyst is binnen der stede van Amsterdam ende aldaer tegens Lijsbeth indie Spiegel, Adriaen die heuyckmaicker ende Johan van Eempden hoere sentencien ter executie gestelt openbaerlycken, als hij inden Haege gedaen hadde.

Noch van dat hij deur bevel als voeren gereyst is geweest mit bealoten brieven aenden casteleijn van Woerden ende aldaer zekere sentencie ter executie gestelt tegens eene genaempt Jacoba van Woerden, die mit een priester in echte was gegaen, genoempt Johannes Custodis, ende haer te inscaleren ende haer abjuratien openbaerlycken te doen doen, achtervolgende die voirss. sentencie, ende der selver te brengen int convent vander Lee om

aldaer haer penitencie te doen ende voldoen, zeven daghen, tot twintich stuyvers sdaechs, facit vii ƒ.

Noch voer zijn adjonct Cornelis Jacobszoen, gezworen boede vanden voirss. Hove, gelycke zeven dagen tot zes stuyvers sdaechs, facit ii ƒ ii st.

Noch den selven van dat hij deur bevel vanden voirss. Hove wederomme upten xliiii^{en} Octobris gereyst is binnen der stede van Amsterdam, ende aldaer zekere sentencie tegens Aefken Listinx ter executie gestelt, ende haer penitencie, navolgende tinhouden vander selver sentencie, te doen doen.

Noch den selven Mr. Cornelis van dat hy deur expres bevel vanden voirss. Hove gereijst is binnen der stede van Amsterdam, ende aldaer gevoert ende gebracht eenen meester Jan Sartorius, rector van Amsterdam, die tot tsHertogenbosche gecondempneert was, executerende ende ter executie stellende die sentencie tegens hem gegeven, zes daghen tot twintich stuyvers sdaechs, facit vi ƒ, ende, bij affirmatie, voer teercosten, vrachten ende wagenhuyer, vier scellingen grooten Vlaems, facit xxiiii st.

Noch van dat hij deur bevel van den voirss. Hove gereijst is binnen der stede van Amsterdam mit zekere besloten brieven aenden schout ende burgemeesters aldaer, omme hemlyuden te informeren, dat zekere gecondempneerde vander secte Lutheriane, die huer penitencie van cruceu ende kelcken te dragen nyet en droegen of en voldeden, up heur opperste cleet; ende dat zij eenen blinden, die aldaer tot Amsterdam sichtent zyn condempnatie ginck preecken van huysse tot huysse, mit confusie uuyter stede soude gedreven worden ende soe veel doen, dat over hemlyuden hier te Hove ende oick aen mijn G. V. gheen clachten meer en quamen, zes dagen tot twintich stuyvers, facit vi ƒ.

Noch van dat die voirss. meester Cornelis deur bevel vanden voirss. Hove gemaect heeft ter presentie van den substituyt vanden procureur generael vanden zelven Hove zekere inventarys ende geinventorieert alle die boucken wesende totten bibiloet (*sic*) inden Hage, al navolgende tplaccaet ende bij eede gesteret byden voirss. bibilioet, van twee scellingen grooten Vlaems, facit xij st.

Alle welcke partyen te samen belopende zijn ter somme toe van zes ponden twaleff scellingen vier penningen grooten Vlaems, maickende negen en dertich pondt veerthien scellingen van veertich grooten tpondt, die den voirss. meester Cornelis byden voirss. Hove toegetaxeert zijn ende bij desen ontfangen hem betaelt, blykkende bijde declaratie houdende aen thoef van elck artyckeke taxacie, mitsgaders dordonnancie in date den xij^{en} Decembris anno xxv, begrijpende quitancie, hier overgelevert; waeromme hier xxvij ƒ xiiij sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

451.

1525, December 23, Hoorn, Wormer en Amsterdam.
Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis

van twee boden en eenen notaris naar Hoorn, Wormer en Amsterdam met brieven aangaande Gerijt Pietersz. en Willem Ottonis, priesters, die moesten herroepen en in een klooster boete doen.

Dierick Aelbrechtsz. ende Jorys Ottenz., gezworenen boeden vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst zijn geweest mit Mr. Cornelis vanden Cappelle, notarius, mit zekere besloten brieven aende stede van Hoorn, den dorpe van Wormer ende den convente vande Regulieren buyten Amsterdam ende Hoorn, roerende heere Gerijt Pietersz. ende Willem Ottonis, priesteren, die om te doen revoceren hoere arroeren ende inden conventen penitencien te doen; voer welcke reyse, assistencie ende vacacien den selven boden, ende elcx van hemlyuden, bij den selven Hove toegetaxeert zijn negen daghen, tot zes stuvers sdaechs belopende, die bij desen ontvanger hemlyuden betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie in date den xxiii^{en} Decembris anno xv^o xxv hier overgelevert; waeromme hier v § viii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploiten.

452.

1525, December 24, Medenblik en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar den kastelein van Medenblik, opdat deze den gevangene Willem Ottonis naar den Haag zou zenden.

Govaert Jansz., gezworenen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden voirss. Hove mit zekere besloten brieven gereyst is anden casteleyn van Medenblijck, inhoudende, dat hij van stonden aen optie Voerpoerte vanden selven Hove seynden souden eenen heer Willem Ottonis van Vuytrecht, aldaer upt slot tot Medenblijck gevangen; voer welcke reyse den selven boede bijden voirss. Hove toegetaxeert zijn elff daghen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontvanger betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie in date den xxiii^{en} Decembris anno xxv hier overgelevert; waeromme hier iii § vi st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploiten.

453.

1525, December 30, Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Delft, opdat het gerecht den pastoor van 't oud gasthuis zou verbieden te preeken.

Philippus Claesz., gezworenen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den selven Hove gereyst is geweest mit zekere besloten

brieven binnen der stede van Delft anden gerechte aldaer, roerende dat zij den pastoir van toude gasthuys interdiceren souden nyet meer te spreken; daer voeren hem bijden selven Hove toegetaxeert ende bij desen ontfanger betaelt is twaleff stuyvers, blijkende bijde ordonnancie hier overgelevert, in date den xxx Decembris anno xv^e xxv; waeromme hier vi sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

454.

Einde 1525, 's Gravenhage (1). Uittreksel uit eene instructie voor de rechterlijke ambtenaars van Holland in zake *miati fori*. — Zij zijn verplicht bij preventie kennis te nemen van alle delicten, onder anderen van heiligschennis, godslastering, tooverij, enz., al hetwelk zoowel den wereldlijken als den geestelijken rechter behoort.

Memorie voordien officiers vander K. M.

Casus miati fori. Dat zy, conseruerende trecht vanden Keyser, tegens alle waerlicke persoenen by preuentie kennisse nemen van allen delicten in huer jurisdictie vallende, ende bysonder van ouerspel, meyneedicheyt, sacrilegie, van fortse off geweldede gedaen in kercken, goedshuysen ofte geestelycke persoenen, van blasphemie, van touerye ende andere delicten, die men soude mogen seggen te syn *miati fori*, toebehoerende zoe wel ten wairlicke als geestelycke gerechte.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 104 verso.

455.

1525, 's Gravenhage. Lied op den marteldood van Jan de Backer (Pistorius) van Woerden.

Historie van een Martelaer verbrant.

Na de wijse : *Van Munster*.

Nv heffen wy een nieu liet aen.
Heer, groot wonder (2) hebby ghedaen
In Hollant inden Haghen;
Daer heeft bekent u godlick woort
V knecht, al sonder vertsgahen.

---

(1) Dit ongedagteekend stuk is ingelascht tusschen een van 27 September 1525 en een van 18 Januari 1526.

(2) Eph. 1, 4.

Een christen man heeft daer gheweest,
 Van God begaeft met den heyligen Geest,
 Van Woerden was hy gheboren ;
 Seer heylich van leven en wel gheleert,
 Een vat Gods, wtvercoren.

Daer waren vergaert met fellen moet
 De meesters van Leuven, heel verwoet,
 Met monicken en met papen ;
 Sy zijn vervolgers des godlicken woorts,
 Sy en connens niet missaken.

Stephanus (1) moet heeft hy ghehadt,
 Gods woort heeft hy vast aengevadt,
 Hy en wilder niet af scheidten ;
 De dulle papisten en (2) vreesde hy niet,
 Wat sy grimden oft wat sy seyden.

Dit saghen de papisten met eenen nijdighen moet ;
 Sy wouden storten d'onnoosel bloet,
 Haer schande also te wreken ;
 Maer hy prees altijt Gods liefde soet
 Met singhen ende met preken.

Hy sprack zjn broeders soo lieflick aen :
 „ Ick gae u voren, volcht ghy my na. „
 Sy antwoorden met ghesanghen :
 „ Och, broeder, strijdt (3) vroom, en vreesst u niet :
 „ Christus sal u ontfanghen. „

Hy stont so blijdelick aenden staeck,
 Hy gevoelde van binnen der liefden smaeck.
 Hy sprack met eenen moede :
 „ Heer Jesus (4), ontfangt mijnen gheest tot u,
 Ende (5) vergevet hen, die my dooden. „

De weerlicke heeren som wisten wel bet,
 Maer twert hen vanden schriben belet,
 Sy ginghen Pilatus ganghen ;
 Sy leverden de wolven d'onnoosel bloet
 Na allen haer verlanghen.

-) Acto. 7, 58.
-) Esa. 51, 7; Matt. 10, 28; Jerem. 1, 8.
-) Esa. 51, 7; 4. Esd. 15, 3.
-) Mat. 27, 5.
-) Act. 7, 59, 6; Matth. 5, 44; 1. Cor. 4, 12.

Suypt op, ghy wolven, der martelaren bloet,
 Suypt op, en vervult uwen nijdigen moet;
 Tast toe, en snijt van tgebraden!
 Is (1) Cain van Abel zijns broeders bloet
 Nemmermeer te versaden?

Schriftuerliche Liedekens, met noch sommige Lofsangen ende Ghebeden, van nieus vele vermeerdert, ghebetert, ende ghestelt op A. B. C. Tot Leyden, by Jan Paedts Jacobsz. ende Jan Bouwensz. 1505, fol. 215-216. — Komt ook voor in drie oudere drukken: *Veelderhande Liedekens*, 1556; *Veelderhande geestelike Liedekens*, 1558 en 1563. Zie Dr. F. C. Wierder, *De Schriftuurlijke Liedekens* (1900), blz. 80.

456.

1525, *Amsterdam*. Uittreksel uit een gelijktijdig handschrift over ketters te Amsterdam. — Aeffgen Listincxs en anderen hebben, in tegenwoordigheid der Landvoogdes en der doctoren van Leuven, boete gedaan voor hunne kettersche dwalingen.

Eerst es all claer ende notoir, dat int eerste als die Luthersche secte vpstondt binnen Amsterdam, dair groete infectie geweest es vander seluer secte, als gebleecken es anno xxv, dat veel ende diuersche ingesetenen der seluer stede, als Aeffgen Listincxs met meer andere, voirde doctoren van Loeuen in presentie van onse G[enadige] Vrouwe van Bourgoingnen saliger memorie hoer dwalinge bekent hebben ende dairvan penitentie gedaen.

Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, Handschrift der 16de eeuw, fol. 1, dragende n° 23 van den Catalogus Meulman, blz. 5; uitgegeven door C. A. Cornelius, *Geschiede des Münsterischen Aufruhrs*, deel II, blz. 403-413.

457.

1525, *Amsterdam en 's Gravenhage*. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald aan Gerijt van Loo, secretaris van het Hof, voor zijne werkzaamheden tegen de Lutheranen te Amsterdam.

Gerijt van Loo, secretarys vanden voirss. Hove, hondert twaleff ponden vier scellingen, die hem bij onsen G. V. ende die hoeft ende tresorier vande Financie bij haer wesende toegetaxeert zijn, ter cause dat hy hondert ende twee daghen geassisteert hadde binnen der stede van Amsterdam den commissarys-

(1) Gen. 4, 8.

sen, die inde saicke ende inquisitie teghens die Lutheriaensche secte informatie deden, ende zekere reysen ende andere vacatien deur bevel vanden voirss. Hove bij hem gedaen ende bij ordonnancie vandie vanden voirss. Financien bij desen ontfanger betaelt, blijckende bijder ordonnancie mitte declaratie vande vacatien, mitsgaders quitancie, hier overgelevert; waeromme hier cxij § iiij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

458.

1525, Amsterdam en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam met brieven voor Jan van Duvenvoorde, Jaspas Lievijnszoen en Herman van der Goude, opdat zij samen zouden werken tegen de Lutheranen met Roeloff van Monnikendam.

Cornelis Lenaertszoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven binnen der stede van Amsterdam aen meesters Jan van Duvenvoorde, Jaspas Lievijnszoen ende Harman van der Goude, doctoer inder godtheyt, inhoudende dat zyluiden, achtervolgende die belieste van onsen G. V. ende mijn heeren die stadhouder, besongneren souden inde saicke vande Lutheranen mit meester Roeloff van Monickedam, die aldaer mede bescreven was; voer welcke reyse den selven boede bijden voirss. Hove togetaxeert is ende bij desen ontfanger betaelt, vier dagen tot zes stivers sdaechs, blijckende bijde ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxiii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

459.

1525, Antwerpen. Leerstelsels der kettische Loisten (aanhangers van Eligius Pruystinck gezegd Loy de Schaliendecker).

Summa doctrinae quorundam hominum, qui nunc Antwerpiae et passim in aliquibus Brabantiae et Flandriae locis permulti reperiuntur, ac nunc Loistae ab auctore Eligio, homine illiterato et mechanico, nunc Libertini a carnis libertate, quam illorum doctrina permittere videtur, appellantur.

Principio vehementer nituntur verbis Scripturae, in quibus Deus omnibus hominibus Christianis, Judaicis, Turcis per suam legem supplicium et damnationem minatur. Item contra omnibus hominibus salutem per suum verbum

promittit. Quemadmodum igitur minae legis, sic etiam evangelica promissa ad omnes simpliciter homines pertinent, cum apud Deum non sit acceptio personarum (1).

Si quis dicat: Qui credit, is demum salvabitur, respondent primum, fidem esse donum Dei, quare non convenire divinae bonitati, ut exigit a quoquam, quod illi non dederit, quod absque illius dono haberi non potest. Deinde: Quis, inquit, arroget sibi fidem, et asserere ausit, quod vere credat? Cum igitur omnes fide destituantur, necessario fatendum est, nequaquam propter fidem homines salvari, sed propter solam divinam misericordiam, quam omnibus hominibus se exhibiturum promisit.

Praeterea si fide et oratione adduci possit Deus, ut misereatur, jam videretur mobilis et inconstans Deus, quod ab illius natura abhorret.

Postremo si quis existimet, quod Deus fidem suam respiciat, et quod propter fidem suam salutem consequatur, is sibi fidem suam idolum constituit. Quis enim, inquit, prior dedit illi, ut retribuatur illi, quia ex ipso et per ipsum sunt omnia?

Accumulat igitur magnam vim Scripturarum, quibus Deus iudicium et damnationem minatur omnibus, qui legem suam transgrediantur. Cum igitur omnes homines legem transgrediantur, consequitur necessario, ut omnes damnentur, cujusmodi testimonia sunt: « Maledictus omnis, qui non permanserit etc. » (2). Item: « De omni verbo otioso reddet homo rationem », et: « Non auditores legis, sed factores justii, et qui sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt, et quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur » (3).

His ex contrario opponunt promissiones divinas, quibus Deus asserat se omnium velle misereri omniumque peccata remittere, cujusmodi sunt *Jerem. 31*: « Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Jacob foedus novum etc. Hoc erit pactum, quod feriam etc. Dabo legem meam in visceribus illorum et in corde eorum scribam eam etc., quia propitiabor iniquitati eorum et peccati eorum non memorabor amplius » (4). Haec, inquit, pugnare inter se videntur, quod Deus et puniet et remittet peccata. Nam si puniet, quomodo remittet, et si remittet, quomodo puniet?

Ad haec, si Deus omnes condemnet, ubi ejus misericordia et promissiones? et si pro immensa sua misericordia omnes salvet, quis tandem erit locus ejus justitiae? Quodsi alios per suam justitiam condemnet, alios vero per suam misericordiam salvos faciat, jam apud Deum esset acceptio personarum, quod ab eo alienissimum est.

Quare necessarium est, ut justitia Dei in omnes homines exhibeatur, atque item ejus misericordia et promissio omnibus hominibus tandem conferatur, ut omnibus divinis verbis sua veritas constet, neque alterum alteri exitio sit. « Nam coelum et terra transibunt etc. » (5).

(1) *Rom. 2, 11. Eph. 6, 9.*

(2) *Gal. 3, 10.*

(3) *Rom. 2, 12.*

(4) *Jerem. 31, 31-34.*

(5) *Matth. 24, 35. Marc. 13, 31. Luc. 21, 33.*

Hic mos atque haec ratio eorum, Scripturam cum Scriptura, hoc est legem, cum promissis remittendi. Nam simplicibus et imperitis haec adversa sibi et pugnancia videntur, atque in id potissimum incumbunt, cum in aliquem incidunt, ut incertos et dubios homines reddant, credantque, ita pugnare Scripturam secum, cum eam conciliare nequeant.

Tum si quis eos roget: Quomodo intelligenda et concilianda erit Scriptura? respondent: Nos neque eruditi neque doctores sumus. Quid de hisce Scripturae locis vobis videtur? Nam et nos eum doctorem quaerimus, qui hos scrupulos nobis eximat. Atque in hoc potissimum eorum artificium spectatur, cum obscuros et in speciem pugnantes Scripturae locos congerunt et hominibus offundunt, cujusmodi sunt: « Qui spiritum Christi non habet, hic non est ejus » (1). Item: « Non permanebit Spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est » (2), et « Qui in carne sunt, Deo placere non possunt » (3). Quis igitur asserat, se habere spiritum Christi et quis non fateatur se adhuc in carne esse? Item scriptum est: « Qui, natus est ex Deo, non peccat » (4), et contra: « Qui dicit, se peccatum non habere, mendax est » (5). Item Christus dixit Judaeis: « Solvite templum hoc etc. » (6). Jussit igitur se interfici, quum nunc Judaeis mors Christi imputetur? Induravit Deus cor Pharaonis, quae igitur ejus culpa?

Hujusmodi locos subinde imperitis atque etiam peritis secum disceptantibus objiciunt, idque variis modis, quos longum esset commemorare. Cum igitur jam percussos et dubio homines affectos vident, tandem multis precibus impelluntur, ut explicant hos Scripturae nodos et pugnam tollant, idque non faciunt, nisi sibi fidem adhiberi putent.

Ad hanc igitur conciliationem, quam putant, adhibent septimum caput *ad Rom.*, quod mire secum facere existimant, ubi Paulus duplicem hominem constituit: alterum animale, exteriorem, carnalem, qui ex carne et sanguine natus est, qui non percipit ea, quae Dei sunt; alterum interiorem et spiritualement, qui ex Deo natus est. Inter hos duos homines perpetua est pugna; siquidem caro concupiscit etc. et spiritus etc.

Animalis ille homo infidelis est legi Dei inobediens et voluptatum sectator. Interior vero, qui ad imaginem Dei conditus est et ex Deo natus, hic nunquam operibus carnis assentitur, sed oppugnat perpetuo, doletque ob hanc rebellionem carnis et miseram suam captivitatem deplorat, per quam impediatur, cur minus id quod velit, faciat. Quare nunquam peccat spiritus, tametsi caro peccet, et quemadmodum caro non potest non peccare, sic non potest peccare spiritus, cum ex Deo natus sit. Quare exclamare cogitur: « Miser ego homo, quis me liberabit etc. » (7).

Ad hos duos homines omnes Scripturae superiores locos et similes referunt et

(1) *Rom.* 8, 9.

(2) *Genesis*, 6, 3.

(3) *Rom.* 8, 8.

(4) *1 Johann.* 3, 9.

(5) *1 Johann.* 1, 8.

(6) *Johann.* 2, 19.

(7) *Rom.* 7, 24.

464.

1525, Leiden en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan eenen bode, die tweemaal naar Leiden gereisd is met brieven voor den schout, opdat hij de gevangenen naar den Haag zou doen overbrengen.

Dierick Aelbertsoen, gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit brieven vanden procureur generael binnen der stede van Leyden anden schout aldaer, ende vanden selven antwoerde gebrocht hebbende, wederomme des avondts gereyst naer Leyden ende andere brieven anden schout gebrocht, roerende dat hij die gevangens alhier inden Haghe brengen soude; voer welke reyse den voirss. boede bijden selven Hove toegetaxeert ende bij desen ontfanger betaelt zijn vier dagen, tot zes stuvers sdaechs, blijkende byde ordonnancie, begripende quitancie, hier overgelevert; waeromme hier xxiii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

465.

1525, Amsterdam en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het verblijf te Amsterdam van eenen bode, die vandaar voor het Hof brieven medegebracht heeft, hem door Mr Jaspas Lievenszoen medegegeven.

Daniel Claeszoen, gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel van meester Jaspas Lievenszoen, raedt vanden selven Hove, verthoeft heeft binnen der stede van Amsterdam omme te hebben brieven vanden selven meester Jaspas adresserende an desen Hove, ende dat hij deur bevel vanden voirss. meester Jaspas gereyst is van Amsterdam; daer voeren hem bijden voirss. Hove toegetaxeert is drie daghen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij dezen ontfanger betaelt zijn, blijkende bij de ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xviii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

466.

1525, 's Gravenhage, Amsterdam, Leuven en Hoogstraten. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reizen van eenen bode naar Amsterdam, Leuven en Hoogstraten met brieven van het Hof.

Phillips Claeszoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den selven Hove gereyst is met zekere besloten brieven aen meester Jaspar Lievensz., raedt, wesende tot Amsterdam, die welcke meester Jaspar den selven boede wederomme gesonden heeft mit zekere besloten brieven aen die van den Hove, ende terstont, deur bevel van den selven Hove, met het tselve proces mit sekere besloten brieff voertgereyst is naer Loeven an den deken van Sinte Pieters ende van daer naer Hoehstraeten aen mijn heere die stadhouder van Hollant, ende daer naer wederom gereyst is binnen der stede van Amsterdam anden persoen van meester Harman, doctoer, ende, wederom gecommen zijnde, weder bijden selven Hove gesonden tAmsterdam mit zekere besloten brieven anden selven meester Harman; voer welcke reyse ende vacatien den selven boede bijden voirss. Hove toegetaxeert zijn vier ende twintich dagen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijckende bijde ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier vii § iij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

467.

1525, 's Gravenhage, Utrecht en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht, bij den deken van Ste-Maria, en naar Amsterdam, bij Mr Harman van der Goude, om hen uit te noodigen onmiddellijk naar den Haag te komen voor de zaak der Lutheranen.

Cornelis Lenaertsz., gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden selven Hove gereyst is geweest mit zekere besloten brieven, eerst binnen der stede van Vuytrecht aen den deecken van Sinte Marien tUtrecht, van daen mit andere brieven binnen Amsterdam aen meester Harman vander Goude, roerende dat zij mit alder diligencie alhier inden Haege commen souden omme mit hem te communiceren ende spreken vander saicke Lutheriane; voer welcke reyse hem bijden voirss. Hove toegetaxeert is zeven dagen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij dezen ontfanger betaelt zijn, blijckende bijde ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ii § ii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

468.

1525, 's Gravenhage, Mechelen, Leuven en Brussel. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Mechelen bij den graaf van Hoogstraten; met

brieven over den ketter Gerijt van Wormer, en zijne verdere reis naar Leuven en Brussel met brieven van en voor den graaf.

Philippus Claeszoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel vanden voirss. Hove getogen ende gereyst is mit zekere besloten brieven aen mijnen heere die grave van Hoechstraten, stadthouder van Hollant, wesende tot Mechelen, roerende dat die castelijn van Muyden alhier gebrocht had de gevangen Gerijt van Wormer, ter cause dat hij persisterde in zekere opinie smaeckende de secte Lutheriane; ende is die selve boede, deur last van mijnen heere den stadthouder, mit zekere zijne besloten brieven gereyst anden deken van Loeven ende vanden selven deken antwoerde anden voirn. mijnen heere den stadthouder mit besloten brieven binnen der stede van Bruessel gebrocht, ende van daen aen desen Hove; voer welcke reyse ende vacatien den selven boede bijden selven Hoeve toegetaxeert sijn den tijt van negen ende twintich dagen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfan-ger betaelt sijn, blijkende bijde ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier viii fl xliiii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

469.

1525, 's Gravenhage en den Briel. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar den Briel met brieven voor den pater van het Sinte-Claraklooster, die dan mede naar den Haag kwam om tegen de Lutheranen te prediken.

Dierick Reyerszoen, gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven van onsen G. V. anden pater van Sinte Claren cloester binnen den Briele, die mit hem gecommen was alhier inden Haege omme te preecken tegens de secte Lutheriane; voer welcke reyse, mitsgaders costen van schuythuyer ende wagenhuyer, den selven boede bijden voirss. Hove toegetaxeert is acht scellingen grooten Vlaems, die bij desen ontfan-ger betaelt sijn, blijkende bijde ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ii fl viii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

470.

1525, Hoorn. Uittreksel uit Velius' *Chroniick* over het gevangenzetten van eenen begijne-pater (Willem Ottensz.). — Het Hof van Holland beval den schout, den deken van Friesland allen

bijstand te verleenen, doch wel toe te zien dat de gevangene niet uit Hoorn verwijderd werd.

Ter selver tijdt [1525] hadde de deecken voorschreven een vande bagijnepaters hier tot Hoorn in gevangenisse ghestelt, die seer berucht was van Lutherije. Het welcke ten Hoof verstaen zijnde, werdt gheschreven aen onsen schout, (die doen was eenen Mr. Antonis Sonck), dat hy den deecken, des versocht zijnde, soude doen alle hulp en bystant, om over dese en alle andere van ghelijcken misdaet recht en justitie te doen na behooren, maer neerstigh toe sien, dat den gevanghen niet buyten Hoorn na Wtrecht of elders vervoert soude werden. Wie dese pater was en hoe de saeck voort met hem afiep, heb ick tot noch toe niet wijders connen vinden.

Velius, *Chronick van Hoorn*, blz. 125.

471.

1525, Doesburg. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkronijk van het Fraterhuis te Doesburg over de ketterij in de Nederlanden. — Ook enkele broeders werden verdacht en aangeklaagd.

Item hoc tempore [anno m^o ccccc^o xxv^o] nondum cessavit doctrina Luterana... His diebus satis pacifice fratres inter se conversantur, diligenter operi manuum suarum insistentes. Verumptamen de noua opinione suspecti nonnulli sunt, nam apud ducem [Gelriae] delati sumus et huiusmodi novi studii accusati, et praecipue unus ex nostris presbyteris ex nomine in curia huiusce reus denunciatus est.

Handschrift door W. Moll medegedeeld in 't *Kerkhistorisch Archief*, deel III, blz. 112.

472.

1525, Utrecht. Uittreksel uit de besluiten des Raads over het geval van Cornelis Wyman, die, na eene valsche aanklacht, onschuldig werd bevonden gezegd te hebben, dat men, na den afloop der loterij, al degenen, die tot de secte van Luther niet behoorden, *opte kop slaen woude*. — De aanklager Reyer Slory werd wegens laster tot 14 dagen huiszekering en tot boetedoening voor den Raad veroordeeld.

Luterye. Want Reyer Slory aengeseyt heeft Cornelis Wyman, dat hy totten huise van Mr. Henrick, clockegieter, geseyt soude hebben, dat, als die loterye gedaen was, dat men dan, die van horen sect nyet en ware, *opte kop slaen woude*; daer Cornelis voors. nyet aen en lyt, mer syn lyff bysetten wil, nyet

gedacht noch gesproken te hebben; waerop Reyer voors. gracie begeert ende die saeck aen den Raet gekeert heeft; soe sleten Scepenen, Rade ende Oudermans, dat hy 14 daghe in syn huys bliven sel gesekert ende daernaer voor den Rade komen ende bidden den Raet om vergiffnisse. Dit heeft Reyer voors. geswooren te doen. Ende heeft nae gebeden.

Stadsarchief van Utrecht, *Besluiten des Raads*; medegedeeld bij Dodt, *Archief*, deel VII, blz. 123; vermeld door Van Asch van Wijck in de *Berigten van het Historisch Genootschap*, deel IV, 2° stuk, blz. 112.

473.

1525, Zieriksee. De predikheer Vincentius Theodorici van Beverwijck (of van Haarlem) wordt door den generaal zijner orde tot inquisiteur in het bisdom Utrecht aangesteld en sterft te Leuven het volgend jaar.

P. Mag. Vincentius Theodorici de Beverwyck alias de Harlemo dictus a loco professionis.... haeticos continuo insecutus, a reverendissimo P. Francisco Ferrariensi, totius ordinis nostri magistro generali, haeticae pravitate inquisitor per dioecesim Trajectensem renunciatus est anno 1525 (in capitulo provinciali Ziericzeënsi), quod munus zelose exequens et iterato apud nostros regentis fungens officio, praemature fato (in conventu nostro Lovaniensi) e vivis abreptus est die 4 Augusti 1526.

Archief van het Predikheerenklooster te Gent, HS. *Chronicon conventus Buscoducensis*, vervolg bevattende de *Historia conventus Harlemiensis*, fol. 77. — Bij Quétif en Echar, deel II, blz. 66, en bij de Jonghe, *Des. Bat. dom.*, blz. 66-67, vindt men nagenoeg dezelfde aanteekening. Zie ook Monseur, blz. 91 en 92.

474.

1525, Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de som ontvangen van Willem Goudt, rentmeester van Holland en Friesland, om de commissarissen, die tegen de kettters werkzaam waren, te betalen.

Van Willem Goudt, rentmeester generael van den bede over Hollandt ende Frieslandt, die somme van vijfhondert ponden van veertich grooten, die den selven rentmeester geordineert zijn geweest bij mijnen heeren vanden Financie desen ontfanger te leveren vuyt die penningen van sijnen ontfanck, omme die bij my, ontfanger, van sKeysers wegen besteedt ende geemployeert

te worden inde betaelinghe van de vacatien ende andere oncosten vande commissarissen, die gevaceert hebben int stuck vande informatie ende executien van die Luteryanen inden lande van Hollandt; waeromme hier die voirss. 5^e §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien van 't Hof van Holland* (1 Maart 1525-28 Februari 1526), fol. 32.

475.

1525, Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over vijfhonderd pond ontvangen van den rentmeester van Noord-Holland, Dierick Goidscalcxsz., om de commissarissen, die tegen de Lutheranen werkzaam waren, te betalen.

Van Dierick Goidscalcxsz., rentmeestere van Noerthollandt, gelijcke somme van vijfhonderd ponden van veertich grooten, die den selven rentmeester geordonneert zijn geweest bij mijnen heeren vander Financie desen ontvanger te leveren, up tgunndt dat den selven rentmeestere sculdich gebleven is de K. M^t. in reste ende bij sloete van sijne rekeninghe vanden jaere vijffthien hondert vier ende twintich, omme die voirss. vijf hondert pondt van sKeyzers wegen mede besteedt ende geemployeert te worden inde betalinge vande voirss. vacatien ende andere oncosten van de commissaryssen, die ghevacheert hebben int stuck vande informatie ende executien vande voirss. Luteryanen inden lande van Hollandt, als voeren; waeromme hier 5^e §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien van 't Hof van Holland* (1 Maart 1525-28 Februari 1526), fol. 32.

476.

1525, Nederlanden. Uittreksel uit de kronijk van het klooster te Amersfoort over de uitbreiding der ketterij en de kettervervolging in de Nederlanden en over de zaak van Pistorius. Bijzonderheden over de vervolgingen te Antwerpen tegen eenen Augustijn, die in eenen zak verdronken werd, te Delft tegen den rector der scholen en te Woerden tegen Johannes Pistorius.

Ann. 1525. Iterum repullulant undique Lutherani, et hydrae more uno capite acciso septem subolescere visa. Ex his Augustinianus quidam, dum viam illam Antverpiae et aliis multis in locis fortiter praedicaret et defenderet, in ecclesiis praedicare vetitus est. Una dierum condixit populo et civibus Antverpianis locum spatiosum ante monasterium monialium nostri capituli, Facons nomine, Antverpiae sub divo, ubi ultra duo millia hominum confluisse referuntur.

Quibus dum praedicasset, advenit marckgravius Antverpianus et, captivum post praedicationem abducens, culeo i. e. sacco illum includens, in Scaldim, quae civitatem praeterfluit, submersit. Exinde ibidem magna facta fuit persecutio Lutheranis et intenta, pluribus fuga elapsis et pecunia mulctatis.

Nedum autem in Antverpia, sed pene in omnibus regionibus nobis vicinis Brabantia, Flandria, Gelria, maxime Hollandia, crudescit persecutio. Nam illustrissima domina Sabaudiae ducissa Margareta, amita Caroli Imp., cum dominis suis et consilio superiori in Haga Comitum in Hollandia districtam fecit inquisitionem fieri super Lutheranis, praecipiens scultetis et burgimagistris omnium civitatum totius Hollandiae praesentari sibi in Haga cunctos Lutheranos, quorum habebat nomina descripta, tam sacerdotes quam religiosos viros item seculares pariter et foeminas, sub interminatione vitae et officiorum suorum in casu quo nollent, et privilegia civitatum tutari conarentur (scilicet ne quisquam civium extra suam civitatem deberet pertrahi in jus, non obstante quod vellent ipsi de iisdem judicare) contra dicente domina sibi in mandatis a Caesarea Majestate datum, ut nulla libertas aut privilegium quibuscunque civitatibus suffragaretur in et super titulo haereseos et factionis Lutheranae. Qua ex causa mecum venerabili priore seu suppiore advocato in visitatione aliquot monasteriorum Hollandiae, tum existens pro tempore cum eodem in Delft civitate vidi rectorem scholasticorum capi per scultetum civitatis, concurrentibus omnibus scholasticis post eum; similiter et vice-curatum ecclesiae S. Hippolyti Delfensis. Hi pariter eodem die deducti fuere captivi in Hagam sistendi consulatui majoris curiae et inprimis dominae Sabaudiae. Capti et abducti praeterea et alii ex eadem civitate; item aliqui ex Leydis, Harlemo, Amsterdamo et aliis oppidis vicinis captivi abducti in Hagam, ibidem examinandi et plectendi.

Hi omnes undique collecti, mares et foeminae, spirituales et seculares per diversas custodias deputati, singuli citati, examinati seorsim. Aliqui resilierunt, abjurata secta. Qui omnes in proscenium omnibus in ludibrium expositi, publice in altum evecti revocationis suae cum confusionis nota sustulerunt opprobrium, abjurantes et contestantes pariter, si in similem haereseos notam inciderent, poenam velle experiri canonicam et censuram supplicii extremam. Aliqui autem constantiores aut si mavultis pervicaciores sunt relegati in exilium ad fortalitia quaedam in Muden, in Ripelmondam, in Villamfortem et alia loca munita, ut tam diu retinerentur ibidem captivi, pane tribulationis et aqua angustiae sustentandi, ut aut resipiscerent aut miseria tabescentes interirent.

Sed ut summam eis manum terroris imponerent, insignem magis ex Lutheranorum numero sacerdotem quendam secularem ex oppidulo Woerden natum, dominum Johannem Backer, illic professione hujus tituli vinctum et longo tempore detentum abduxerunt ex Woerden, ubi sacerdotium abdicaverat et uxorem publice in matrimonium duxerat, quique aliquando ibidem praedicaverat, et jam sibi quaestum panes pinsendo parabat, unde et Pistor, *die Backer*, dictus fuit. Is homo cum saepius per castellanum de Woerden et alios affines et amicos compellatus esset, ut uxorem abdicaret, et sacerdotii sui ordinem attenderet et resipisceret, respondit se Deum timere, continentem esse non posse, ac in sacerdotio, in fornicatione, in incestu aut sacrilegio extra statum matrimoniale nolle pollui, licitum sibi fore, ex Paulo contestans, sacerdotem unius uxoris virum esse debere. « Quod si papistae », inquit, « aut Antichristus,

hoc in me ferre noluerint, ut in sacerdotio matrimonialiter et legitime vivam, conversione S. Pauli mihi donata, habeat Antichristus, » ait, » suum sacerdotium, et dimittat mihi purum Christi matrimonium, et suis tribuat impurum coelibatum. » His et aliis ex causis cum consulentibus non acquiesceret, et dogma Lutheranium incessanter praedicaret et teneret, mandato et citato eodem in curiam venire super his rationem reddituro, venit, captus et inclusus fuit. Qui dum ibidem teneretur, nec resilire vellet, a domina Margareta dominus et magister Jacobus suffraganeus episcopi Trajectensis, episcopus Ebronensis, in Hagam a Trajecto accersitus, postquam per sententiam definitivam fuisset condemnatus, a domino Ebronensi est degradatus in praesentia aliquorum abbatum, scilicet de conventu S. Pauli in Trajecto, de Laurentii in Oostbroeck et S. Adelberti in Egmont. Post degradationem autem traditus fuit curiae seculari et facto solenni sermone publice, toto concilio et omni astante populo, a quodam fratre Minorita incenditur congeries ignis. Inquiritur rursus, si velit mutare sententiam et invenire eorum gratiam, respondit: eorum gratiam non requirere, Domini Creatoris gratiam petere se velle et pro ejus veritate et sacrae Scripturae mortem praesentem desiderare, incinerationem sui tantum unius horae spatio facile contemnere, ut ad praesentiam Domini, sicut optabat, posset pervenire. Induitur ergo flava tunica et exuitur sacerdotalibus vestibus; quibus ablatis, dixit: « Jam omnem meum decorem et speciem perdidici, floccipendens earum ablationem. » Tandem ad palum ligatus oravit pro occisoribus: « Domine », ait, « ne statuas illis hoc peccatum », et iterum: « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum », et incensis stipulis, mappis et malleolis, dum ignis in pyram elevaretur, cantare coepit: *Te Deum laudamus*, et inclamare Jesum, quousque potuit, nec prius destitit, nisi suffocato se ab igne et fumo cum voce pariter et vitam ei ademerunt. Contigerunt haec post nativitatem S. Mariae ann. 1525.

Kronijk van het klooster *de Bircht* te Amersfoort (1395-1541),
bij Matthaëus, *Fundationes et fata Ecclesiarum*, blz. 521-523.

477.

(c. 1525?, *Mechelen?*). Brief der Landvoogdes aan Nicolaas de Montibus over eenen ketter, die niet tot inkeer wil komen. — Zij beveelt hem onmiddellijk de godgeleerde Faculteit bijeen te roepen om over het geval te beraadslagen. Het vonnis moet haar toegesonden worden.

Marguerite, etc.

Vénéralle, très chier et bien amé, Pour ce que désirons que le procès de ycelle personne chargé de la secte de hérésie luthérienne soit vuydé et expédié attendu sa longue détencion, et quil nest vraysemblable quil se vuelle amender et retourner à la foy de nostre mère sainte Église, nous vous ordonnons bien expressément que incontinent après la réception de cestes appelez vers vous ceulx du collège dela facultez de théologie ensemble du droit canon et, se mes-

tier est, véez et avisiez par ensemble ledit procès et, ce fait, aduisez de la sentence quj se deura rendre, laquelle nous enuoiez par le syndique de linquisition pour par luj estre prononchée et mise à exécution quil appartiendra. Et ny vuellez faire faulte. Atant, vénérable très chier, etc.

A vénérable nostre très chier et bien amé maistre Nicolas de Mons, docteur en sainte théologie, doyen de l'église St Pierre à Louvain et inquisiteur dela foy.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne* (1862), n° 47. — Dit ongedateerd geheimzinnig stuk, zeer slordig in klad geschreven met allerlei doorgehaalde woorden, ligt bij andere van de Landvoogdes aan den inquisiteur Coppin uit het jaar 1525.

478.

c. 1525?, *Utrecht*. Aanteekening over den predikheer Franciscus de Beka, inquisiteur in het bisdom Utrecht.

P. Franciscus de Beka, praedicator generalis, prior [conventus Ultrajectini] et haereticae pravitatis inquisitor per episcopatum Ultrajectinum.

Archief van het Predikheerenklooster te Gent, Hs. *Chronicon conventus Buscoducensis*, vervolg bevattende de *Historia conventus Ultrajectini*, fol. 15.

479.

c. 1525, *Rijsel en Brabant*. Aanteekening van Calvijn over de vrijgeesten Coppin, die te Rijsel, en Quintin (Couturier Picart), die in Brabant hunne leerstelsels verspreiden.

.... A quindecim annis et eo plus, Flander quidam nomine Coppinus Insulanus, vir indoctus, cui nihil omnino erat quo se promoveret, praeter audaciam, faeces istas, in ea civitate, qua natus erat, commovere coepit. Postea subortus est alius nomine Quintinus, qui tantum colligit famae, ut prioris extinxerit memoriam: adeo ut hujus sectae caput et auctor existimetur. Et qua superbia ganeo iste praeditus est, hac existimatione vehementer oblectatur, ac diligenter cavet, ne mentionem faciat illius magistri, aut ab eo quicquam videatur didicisse. Hic ex Hannonia aut circa eam regionem natus est.

Calvijn, *Instructio adversus libertinos* in *Opera omnia* (Amsterdam, 1667), deel VIII, blz. 376. — Calvijn zegt nagenoeg hetzelfde over Coppin en Quintin in zijn werk *Contre la secte des libertins*, blz. 159. Van den vrijgeest Quintin zegt Flor. de Raemond: « Quintin Couturier Picart commença de dogmatiser l'an 1525 en Brabant, au temps que tout le monde batoit sur l'enclume de l'hérésie » (*Hist. de la naissance, progrès et décadence de l'hérésie de ce siècle* (Rouaan, 1623), deel II, blz. 236). Aangehaald bij Jundt, *Histoire du panthéisme populaire au moyen âge et au XVIIe siècle*, blz. 123-124.

480.

1525 of 1526, Arnhem. Acte van 1549 van de schepenen dier stad getuigende over het brandmerken van twee Lutheranen aldaar te dien tijde. — De zadelmaker Cornelis van den Steyn en Philips Hoefft werden wegens ketterij in 't openbaar door den scherprechter op hunne kinnebakken gebrand.

Wy burgemeesteren, scepenen ind Raedt der stadt van Arnhem, doen kondt ind bekennen myt desen apenen brieve voer die waerheyt certificierende, dat voer ons in onser tegenwordicheyt ind in scependom erschienen zyn onse mytburgere Claes van Oeuer, Heymerick Dericks, Derick ind Johan Serryss, gebroderen, die myt ons daer to myt recht requiriret, geeytscht ind gebaet weren, umb getuichnyse der waerheyt to geven; ind hebben durch dwanck des rechten wy myt hon eendrechtelick getuycht ind gesacht, dat ons wittich ind kondich is, dat onse gen. l. here Kaerll, hartoch van Gelre, lofflicker gedachten, Cornelis van den Steyn, saelmaicker, ind eenre geheyten Philips Hoefft, umb den Lutteraenschen handel, ind dat sy sich nyet gehalden hadden als guede kersten lude, toestonde, alhyer bynnen Arnhem apenbaer die brant op ter kenebacken, avermytz den scherprichter, heefft doen setten, dat ongeverlich anno vyff off ses ind twyntich lestleden geschiet is, enz.

Actum op ten 19 Juny anno 49.

Schepen-Actenboek der stad Arnhem; afgedrukt bij G. van Hasselt, Geldersch Maandwerk, deel I, blz. 7 en 8.

481.

1525-1526, 's Hertogenbosch. Rekening van den schout Hendrik Dachverlies over zijne werkzaamheden en die van zijnen stadhouder en van zijnen klerk tegen de Lutheranen. — Hij heeft den inquisiteur Nicolaas van Egmond en den raadsheer Godevaert de Meyer in hun onderzoek moeten bijstaan en heeft twee Lutheranen in zijn huis gevangen gehouden.

Den selven hoogeschoutet [Hendrik Dachverlies], die gevaceert heeft inder stadt vanden Bossche den tyt van vi weeken, ende dat ten bevele vanden commissarissen ons heeren des Keysers, tegen de Lutheranen, die selve Lutheranen gevangen ende geapprehendeert heeft, ende heeft soe lange moeten sitten int examineren vanden selven als die voirsz. commissarissen, te weten magister noster Egmonda en meester Godevaert de Meyer, raedt ordinaris in Brabant, als dat hy binnen den selven tyde nyet en heeft connen zyn officie bedienen tot zynen grooten achterdeele ende scaden;

ende want den voirs. comissaris huer costen getaxeert, gepasset ende betalt zyn geweest, ende hem daer buyten gelaten, die gehadt hebben sdaegs twee cronen; soe eyscht dieselve schoutet voer zynen arbeyt ende loon voer elcken dach xxxvj st., beloopende de voirsz. xlij dagen op lxxv Rinsg[uldens], xij st., *qui valent* in munten deser rekeninge xvijij f. xxij s. gr.

De selven scoutet, die tot zynen huysse gevangen gehouden heeft twee vanden voirs. Luterianen, ten bevele vanden voirs. comissarissen, den tyt van vj weken, die maken 42 dagen, elcken te vier stuyvers sdaegs, voer heur costen tsamen xvi Rinsguldens xvj st., *qui valent* iijij f. iij s. gr.

Den selven schoutet van dat zyn stadhouder ende clerck gevaceert hebben den tyt van vj weken lanck duerende, ten bevele vanden commissaris vanden Luterianen, die voirsz. Luterianen verbarende (?) ende leydende voer die commissarissen ende wederom brengende inden gevangnisse, soe hem dat bevolen ende geordonneert was den tyt voerscreven tot hueren grooten verdriete ende laste, daer af elck gevaceert heeft, als voirsz. is, xlij daigen, sdaeghs te vi stuyvers, v f. vj s. gro. (1).

Rijksarchief te Brussel, *Rekening van den schout van 's Hertogenbosch*, van Kerstmis 1525-1526, fol. 14 verso en 15. (*Chambres des comptes*, n° 12996.)

482.

1525-1526, *Kortrijk*. Uittreksel uit de rekening van den schout over de tentoonstelling en de verbanning van Pieter Notebaert, Lutheraan, alsmede over het verbranden zijner kettersche boeken.

Audit escoutète, d'avoir constitué prisonnier en ladite ville Pierre Notebart, supchonné de luterie....

(1) Tegenover dezen post der rekening vindt men de volgende apostille der Rekenkamer: "Dese schoutet hadde behoort van desen costen hem te doen betalen, alear hy die voirsz. gevangenen gerelaxeert soude hebben gehadt, ende dit sonder cost van onsen heere den Keyser, het ware geweest vanden voirsz. gevangenen oft vanden gheestelijcken Hove, soe dat soude behoeren.... Niettemin, want dese officier vercleert heeft, dat hy by ordonancie ende bevele vanden commissarissen heeft moeten die voirs. gevangenen ontslaen, ende dat oic schynt redelic te zyne, dat hy dair af verzien ende gerecompenseert werde, so mach hy vervolgen te Hove om provisie hier op te vercrygen ende hem te doen betalen, daer ende alsoe dat geordineert sal werden." — De schout werd inderdaad later betaald bij bevel der Rekenkamer: "Hendrik Dachverlies, van costen by hem als hoochschoutet in tquartier van sHertogenbosch gedaen tegen die Lutharianen aldaer, met commissie ons heeren des Keyzers totten inquisitoers *hereticae pravitatis* geadjungeert, xvijij f. xvij s. gr." (*Rekening van Jan Baw*, rentmeester in 't kwartier van 's Hertogenbosch, *ad annum* xxx).

Audit pendeur, d'avoir pillorisé ledit Notebart, lutérian, et de ce attain, par deux livres de très-mauvaise sorte de Luter sur luy trouvez, contenans en effect grandt blasme et injure à la vye de tous sains et vierges, du saint-père le pape et ses cardinals; et pour ce ledit Pierre pillorisé l'espace d'une heure, et iceulx deux livres bruslez devant ses piez; et incontinent après ledit Pierre banny ung an hors du pays de Flandre....

Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Antoine de la Barre, bailli de Courtrai, de 1525-1526*, fol. x; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 320, noot 1.

483.

1526, Januari 12, 's Gravenhage en Leiden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Leiden met brieven voor het gerecht over de terminarissen.

Heynrick Adriaensz., gezwoeren boede van den voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit zekeren besloten brieven binnen der stede van Leyden anden gerechte aldaer, roerende dat zij die termynarysen nyet langer en gedogen te blijven inder selver stede dan die weecke dat hueren termijn duert; voer welcke reyse den zelven boede bijden voirss. Hove toegetaxeert ende bij desen ontfangen betaelt is die somme van twaleff stuyvers, blijkende bijde ordonnancie hier overgelevert, in date den xii^{en} January anno xxv, stilo curie; waeromme hier xii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

484.

1526, Januari 12, Oudenaarde. Uittreksel uit de stadsrekeningen over een wijngeschenk eenen minderbroeder aangeboden, om bij laste van schepenen een boek onderzocht te hebben.

Item, ghepresenteert, den xii in Lauwe, den gardian van den Frereminueren, van dat hij, bij laste van scepenen, ghevisiteert heeft zekeren bouc, ij stope wijns te x schellingen den stoop, heft xx sch. p.

Stadsarchief van Oudenaarde, *Stadsrekeningen*, 1525.

485.

1526, Januari 13, 's Gravenhage en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht met brieven voor den officiaal, aangaande Willem Ottonis.

Severyn Jansz., gezwoeren boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove haestelijcken gereyst is mit zekere besloten brieven anden officiaal van Vuytrecht, inhoudende dat hij commissie seynden soude op meester Hugo van Assendelft ende Franschoys Sonck oft een van hemlyuden, nopende die saicke van heer Willem Ottonis; voer welcke reyse den selven boede, mit zijn extraordinaryse oncosten daer inne gerekent van schuythuyer ende anders, in als byden voirss. Hove toegetaxeert thien scellingen groeten Vlaems, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijckende bijde ordonnancie in date den xiii^{en} January anno xxv, stilo curie, hier overgelevert; waeromme hier iii fl .

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger de exploitien.

486.

1526, Januari 14, Leuven. Uittreksel uit de *Chronycke van Antwerpen* over de tentoonstelling op het schavot te Leuven van zes mannen en twee vrouwen, die aan de Sacramenten niet geloofden.

Anno 1525, den 14 January, soo stonden te Loevene opt schavodt 6 mans ende 2 vrouwen, die onder hunlieden, gelyck hun voorouders wel over 80 jaeren, gehouden hadden een ketterye, dat sylieden gheen werck en maeckten van de Heyligen Sacramenten; maer aen hunlieden lyff en heeft men nyet gedaen, maer sylieden syn verbonden in groote dingen op hun lyff.

Chronycke van Antwerpen, blz. 26. — Schier gelijklydend bericht in 't *Antwoersch Chronyckje*, blz. 27, dat als jaar 1526 opgeeft en als datum niet den 14^{en}, maar den 4^{en} Januari.

487.

1526, Januari 15, Luikerland. Bevel van den Luikschen prins-bisschop en kardinaal Erardus vander Mark tegen het drukken en verkoopen van Luthersche boeken; het prediken, het lezen

der mis, het hooren der biecht, het sluiten van huwelijken door verdachte personen en in verboden omstandigheden, en het houden van bijzitten door de geestelijken tegen betaling eener jaarlijksche geldboet aan hunne oversten. (Er zijn er, die hunne bijzitten niet gedurende één, twee of drie, maar tien, vijftien, twintig en meer jaren houden.)

Erardus de Marcka, miseratione divina tituli sancti Crisogonis presbiter cardinalis, archiepiscopus Valentinus, episcopus Leodiensis, dux Bullonensis et comes Lossensis, universis et singulis archidiaconis, abbatibus, prepositis, decanis et capitulis, archipresbyteris seu decanis ruralibus, ecclesiarum et capellarum rectoribus universoque clero nostris curis commisso, salutem in Domino sempiternam.

Cum frequenter sanctissimi domini nostri rescriptis ac brevibus moniti etiam ex pastoralis officii debito agrum dominicum culture nostre ab Altissimo commendatum a uepribus noxiisque et sterilibus herbis pestifere et damnate Lutherane secte nedum expurgare, sed, ne temporis hujus malitia hominumque nequitia ac desidia paulatim succrescat, cultu assiduo prospicere confusionum scandalorumque materiam prescindere et ecclesie ac sanctorum patrum decreta necnon sanctissimi domini nostri Clementis pape septimi, reverendissimi in Christo patris ac domini Laurentii Campegii, sancte Romane ecclesie cardinalis sancteque sedis apostolice dudum per Germaniam de latere legati, ordinationes et statuta diligenter, ut tenemur, exequi cupiamus, sane perpendendo et recta iudicii statera pensando hanc perniciosam zizaniam eo potissimum fomite tam late pullulasse, quod impressoribus librariisque et bibliopolis libros quoslibet et chartas imprimere illosque venditioni publice exponere, omnibus preterea exteris et ignotis minimeque per ordinarium receptis et approbatis presbyteris maxime religiosi predicationis officium exercere, divina, presertim missam, in diversoriis et locis prophanis celebrare, sacramentum conjugii non precedentibus bannis seu proclamationibus debitis extra faciem ecclesie prophanare, sacerdotibus insuper contra patrum instituta et honestatis clericalis decentiam in suis incontinentiis et cupiditatibus insordescere, focarias seu concubinas instar uxorum publice fovere suasque incontinentias annuo tributo a prelatibus suis sub umbra correctionis redimere, summa licentia et impunitas fuit in scandalum plurimorum.

Quocirca omnibus et singulis impressoribus librariisque et aliis quibuscumque nobis subditis sub excommunicationis et centum nobilium ad usus pios applicandos pena districte inhibemus, se libros aliquos preter antiquos et usitatos ac ab ecclesia receptos seu per nos aut commissarios nostros prius examinatos et admissos imprimere aut venditioni publicae vel privatim exponere presumant, pena nihilominus contra librorum Lutheranorum detentores ac lectores a sancta sede apostolica et imperiali maiestate decreta in suo robore permanente.

Statuimus insuper ordinamusque, ut nullo decreto religiosi vel seculares cujuscumque conditionis persone per nostram dyocesim ad predicationis officium in ecclesiis, capellis vel aliis locis publicis seu privatis admittantur

seu recipiantur, nisi prius a nobis seu nostro in spiritualibus vicario diligenter examinati et ydoneati ac admissionis sue sufficiens testimonium sub litteris nostris patentibus per vicarium nostrum subscriptis et sigillo nostro munitis ostenderit; quod etiam determinari et ..... observari desuperque dudum a nobis mandatum teneri districte precipimus.

Similiter nulli presbiteri aliunde promoti missas celebrare aut officium sacerdotale exercere per nostram dyocesim presumant, nisi prius de titulo promotionis coram nobis aut vicario nostro sufficienter docto et licentia desuper obtenta.

Preterea, cum multos intelleximus confessores patres tam seculares quam religiosos etiam forenses et ignotos conventibus monialium nostre dyocesis prefectos seu per illos assumptos aut electos esse, commissione et licentia a nobis minime obtentis, ordinamus et volumus atque sub excommunicationis pena districte precipiendum mandamus omnibus et singulis presbyteris et confessoribus antedictis, quatenus suas commissiones, si quas habeant, infra trium mensium spacium a tempore publicationis presentium nobis aut vicario aut sigillifero nostro exhibeant, mandantes et inhibentes dictis religiosis et conventualibus sub eadem pena, ne tales admittantur aut de cetero assumantur seu recipiantur, nisi a nobis aut vicario ac sigillifero nostro prius examinati atque de vita et moribus comprobati litteras remissionis obtinuerint et ostenderit.

Item inhibemus et interdicimus sub excommunicationis pena omnibus presbyteris tam religiosis quam secularibus, ne de cetero in diversoriis, oratoriis privatis seu locis prophanis super altare portabili divina celebrare omnibusque tam secularibus quam ecclesiasticis personis nobis subditis sub eadem pena, ne celebrare volentes admittere presumant, nisi licentia speciali desuper a nobis obtenta.

Item interdicimus sub pretactis excommunicationis et viginti nobilium piis usibus applicandorum penis omnibus presbyteris nobis subditis, ne de cetero presumant aliquas personas nisi proclamationibus solemniter praemissis et illas in facie ecclesie copulare, similiter et quibuscumque personis ne presumant alio modo contrahere aut se copulari permittere, nisi talibus personis ex causis legitimis concessa fuerit a nobis extra ecclesiam in loco honesto contrahendi licentia; similiter non presumant aliquibus parochianis suis seu aliis litteras testimoniales ad finem alibi extra nostram dyocesim contrahendi concedere.

Ceterum, cum sacerdotes et clericos nostrae dyocesis frequenter monitos ad continentiam viteque castimoniam et honestatis clericalis observationem a nobis adhortatos surdis auribus monita preterire suasque incontinentias annua et certa ac statuta pecunie porcione a suis prelatiis et archidiaconis seu potius eorum officialibus redimere ac sub eisdem quasi sub tributo turpis questus vivere et ita, assumpta ex facilitate immo certitudine venie peccandi audacia, continue recidivos et incorrectos insordescere certo et notorie constat, adeo ut plerisque nedum uno, duobus vel tribus, sed decem, quindecim, viginti ac ultra et infra annis concubinas publicas et ex illis animalia circa focum gradientia in domibus suis palam fovisse illisque turpiter et scandalose adhesisse necnon pollutis et coinquinatis interim membris sacra tractasse et divina celebrasse adeo fuerit et sit evidens, ut nulla possit ter-

giversatione celari, nos igitur, cupientes tantis scandalis obviare et salutem nedum clericorum hujusmodi, sed et subditorum missas talium audientum et sacramenta ecclesiastica de manibus illorum sumentium salutem recte consulere, prelatorumque nostrorum seu potius officialium antedictorum evidentem et inexcusabilem negligentiam immo potius dampnabilem abusum supplere et debita animadversione corrigere, vobis, conciliorum decanis et universis officialibus nostris ac aliis desuper requirentes committimus et sub excommunicationis pena districte precipientes mandamus, quatenus omnes et singulos presbyteros notorios concubenarios conciliorum vestrorum tam in generali quam in specie ex dispositione juris a divinis suspensos auctoritate nostra moneatis et requiratis, quatenus statim et indilate suas focarias et concubinas licentient et a cohabitatione atque consortio suo animo non recidivantes secludant neque interim, quousque adhererint et monitis nostris non paruerint, divinis se immisceant; alioquin eos et eorum quemlibet tamquam a jure suspensionis auctoritate nostra suspensos declaretis, denunciatis ac teneatis, donec et quousque absolutionis beneficium a nobis desuper meruerint obtinere; et ulterius quatenus si suspensi et ut tales declarati insorderint seu publice adherere et cohabitare atque in suspensione hujusmodi divina celebrare presumpserint, eos, quos per facti evidentiam et notorietatem indubitata reos atque conscios noveritis, ad certam diem juridicam coram officiali nostro contra aliquem curie nostre spiritualis promotorem ad videndum contra ipsos ut irregulares procedere et tales declarare citetis, prout nos eosdem tenore presentium monemus, requirimus, declaramus et denunciavimus atque citavimus respective mandantes nihilominus prefato officiali nostro, quatenus tam contra dicti officiali et turpis questus auctores rationem tam evidentium abusus hujusmodi inquirat et tam ipsos quam ab eis dispensatos et tributorem sacerdotes secundum canonicas sanctiones debite coherceat et corrigat.

In quorum omnium et singulorum premissorum fidem, robur et testimonium sigillum nostrum ad causas presentibus litteris manu nostra subsignatis duximus imprimendum.

Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo vicesimo sexto, mensis Januarii die decima quinta. *Sic subscriptum* : Erardus.

De mandato antedicti domini mei reverendissimi cardinalis et episcopi, Robertus de Palude, per copiam.

Rijksarchief te Brussel, *Archives de l'abbaye de St-Gertrude à Louvain*, Carton 13, stuk n° 7.

488.

1526, Januari 18, Mechelen. Bevel van keizer Karel gericht tot zijnen eersten deurwaarder aangaande het geschil tusschen den Magistraat van Amsterdam en den keurbisschop van Utrecht nopens de geheime huwelijken. — De procureur-generaal van Holland heeft den Keizer gemeld, dat de Magistraat van Amsterdam

een bevel uitgevaardigd had, inhoudende dat alle huwelijken in het openbaar moesten geschieden; dit in uitvoering der plakكاتen tegen de Lutheranen, opdat geen ontvluchte geestelijken meer mits betaling in het huwelijk zouden kunnen treden. Daartegen had de keurbisschop van Utrecht een mandaat uitgevaardigd, op straf van interdict bevelende, het statuut van den Magistraat te niet te doen. De procureur verdedigde de houding van den Magistraat. De Keizer gebiedt zijnen eersten deurwaarder het mandaat van den bisschop te doen vernietigen en daartoe alle mogelijke middelen te gebruiken.

Roerende dat statuut gemaect bij die van Amsterdam op de maniere van trouwen ende proclamatie van dien.

Kaerle, bijder gracie Goeds gecoren Roemsch keyser, altijd vermeerder srycx, coninck van Germanien, van Castillen, etc., den yersten van onsen duerwaarderen ofte sergant van wapenen hier up versocht, saluyt.

Wij hebben ontfangen die oetmoedige supplicatie van onsen lieven ende getrouwen raedt ende procureur generael van Hollant, meester Reynieren Brundt, inhoudende hoe dat, seker tijt voerleden, bij onsen openen placcaten geordonneert ende bevolen is die constitutien ende ordonnancien vanden heyliger Kercke te observeren ende achtervolgen, gelyck men van oudst gewoonlick is geweest te doene, sonder daer van ofte vande machte van onse heylige vader die paus te disputeren, noch oick die dwalinge ende opinie van Luther in eeniger manieren te vermanen, ordonnerende ende bevelende alle onse officieren ende justicieren van onse landen van Hollant hier nae hem te regulieren ende goede naersticheit te doen, dat die secte van Luther geeviteert ende die ordonnancie van die heylige Kercke geobserveert soude zijn, up dat alle scandele ende andere errueren geeviteert soude mogen worden, die onlanx hier te voeren bevonden zijn gebuert te wesen; navolgende welcke voerss. placcaten ende onse bevelen die schout, burgemeesteren ende gerechte onser stede van Amsterdamme, bevindende die constitutie synodael ende ordonnantie vande heyliger Kercke inde materie vande huwelicke staet nyet geobserveert ende onderhouden hadden geweest binnen derselver stede, ende dat, mits gevende provisoer ende deeken aldaer sekere somme van penninge nae die rijedom ende qualiteyt vanden gheene die in hulicke wilde gaan, waeren toegelaeten int hejmelick bij nachte ende ontijde te trouwen sonder eenige voergaende geboden ende proclamatie, daer vuyt gebuert zijn veele scandele ende inconvenienten, alsoe diversche persoenen, van te voeren gehudt zijnde ofte *per verba de presenti* verbonden in huwelick met een ander, hebben bij dese maniere gecontraheert ende huer hulick geconsummeert, mitsgaders oick professide religieusen, die vuyt den cloester geloepen waeren, zijn in hulick gegaen ende heymelick toe gelaeten te trouwen, sonder proclamatie, omme sekeren penningen den deken ende provisoer daer voer betaelt, als bij informatie gebleken is ende die gedeputeerde van Utrecht onlanx van onsen wegen gethoent inden dachvaert tot Scoenhoven, dwelck al verhoet soude zijn geweest

ende nyet gebuert hebben, indien met voergaende proclamatie int openbaer *in facie ecclesie* die hulicke ende trouwe gebuerde, nae inhoud die constitutie synodael ende ordonnantie vande heyliger Kercke. Waeromme die voern. scout, burgemeesteren ende gerechte van Amsterdam, willende hier inne voersien navolgende onse voorss. bevelen ende placcaten, hebben met rijpe deliberatie van Raede ende advys van geleerden gestatueert ende, up zekere peijnen tappliceren tot onse ende onsen stede van Amsterdam proffijt, gelast ende bevolen onsen ondersaeten, inwoeners der selver stede van Amsterdam, dat se int contraheren ende vergaderinge vande hulicke staet die dispositie van geestelicke rechten, ordonnantie sinodael ende loeffelicke gewoente, observeren ende nae behoirlicke precedente bannen, geboden ende proclamatiën, gaen trouwen openbaerlijck *in facie ecclesie*, sonder malcanderen te voeren heymelicke trouwe te geven. Welcke voerss. statuyt is ijmmers in redenen gefundeert ende geheel conform die geestelicke rechten ende loeffelijcke gewoenten ende gestatueert vuyt goede rechtvaardige saicke, omme te eviteren scandele, offendicule ende andere inconvenienten, die in voertijde gebuert sijn. Zoe dat die voern. schout ende andere vanden gerechte, obedierende onsen placcaten ende bevel, grootelick te prijsen sijn ter cause van dese voern. constitutie ende en behoeren ymmers ter cause van de selve statuyten, bysondere van eenige geestelicke prelaten oft rechters, nyet getravelliert oft gevexeert te wesen, noch geroupen te worden buyten onsen lande ende provincie. Deses nyetjegenstaende theeft belieft die elect van Utrecht ende den domproest ende archidiaken aldaer, die voern. schout ende gerechte van Amsterdam, bij sekere rygoreuse mandaet, gelast ende bevolen tvoorn. duechdelicke statuyt, up peijne vande banne, interdickt ende duysent mark silvers, te revoceren openbaerlijck ende vuyt den register der selver stede te deleren als nul negeen ende van onweerden, als gedaen ende gestatueert bij die des gheen macht en hadden, contrarie die liberteyt vanden Kercke; die selve schout ende gerechte citerende tot zekeren dage tUtrecht voer haer consistorie, buyten onsen lande van Hollant, directelick contrarie dat indulte van Leo, paus in zijn leven, omme te doen satisfactie vuyt saicke als boven, den fiscael aldaer willende, mitsdien die voern. elect ende archidiaken in hoire consistorie, in hoer eygen saicken die kennisse nemen, nyet jegenstaende dat up diversche articulen, van onsen wegen geexhibeert indie dachvaert tot Schoenhoven, die gedeputeerde van Utrecht geaccordeert hebben met onsen commissarysse aldaer ende eendrachtelick overcommen sijn, dat van nu voertaen geen rygoreuse provisie, inhoudende geestelicke censuren oft anders, geexpedeert souden worden, bysondere tegens onsen officiers ende justiciers ter cause van jurisdictie oft anders, maer datmen eerst dieselve officiers oft hueren oversten bij besloten brieve soude adverteren van hoer voernemen, omme, soe verre zij dat nyet en remedieren ofte hoer excuse suffisant nyet over en screven, alsdan daer inne geremedieert te worden, alst nae recht behoeren soude. 't Is oick soe, dat tvoorn. pretense mandaet vanden elect ende archidiaken confuselicken inhoudt, dat die voern. vanden wet van Amsterdam, usurperende die geestelicke jurisdictie, souden van geestelicken saicken die kennisse nemen ende beletten provisoer ende deken justicie texerceren oft zijn mandaeten ende

censuren geextendeert te worden, twelck mitter waerheyt nyet bevonden en sal worden, want en onderwinden hem die selve vande wet van Amsterdam van onsen wegen alleen dan van saicke tot hoere vierschare behoerende ende daer van nae rechten die waerlicke rechter bij preventie die kennisse mach nemen, noch en doen provisoer ende deken van Amsterlant in hoere officie geen belet, wanneer zij onse jurisdictie tegens recht ende redenen nyet en usurperen, daer aen zy ymmers nyet en delinqueren. Soe dat vuyt alle dese volcomelick blycken mach, dit pretense mandaet vande voern. elect ende archidiaken van Utrecht wel confuselick ende onberaden jegens rechts privilegie ende concordaten nulliter geexcedeert te wesen, hebben daeromme die selve vanden wette van Amsterdamme vande concessie vanden voern. mandaet ende executien van dien haer grotelick beclaecht ende tselve onsen president ende die suppliant te kennen gegeven, ende zijn beduchtende, dat die voerss. elect ende domproest, sonder regardt te nemen up tgunndt dat voerss. is, souden willen prosequeren, nae dexpiratie vanden termijn van negen dagen geprefigeert die voern. vanden wette, dat statuyt te revoceren, dese incivile ende inique begonste procedueren, gelijk zij in voertijden in anderen saicken wel gedaen ende geattempteert hebben; ende souden mit dien die voern. scout ende andere vanden wette in die censuren van banne ende interdicit verclaren gevallen te wesen, in welcken gevalle die priesters souden *a divinis* cesseren ende die voern. schout ende gerechte van Amsterdam vanden gemeen volck voer geexcommuniqueert geeviteert worden, in welcke gevalle onsen stadt van Amsterdam sonder goidsdienstende oick sonder exercitie van justicie soude wesen, daer vuytgeschapen waere bysonder in dese tijt te mogen gebueren diversche inconvenient. Omme al twelck te verhoeden ende tot conservatie van onse hoecheyt, jurisdictie ende heerlicheyt, onser voerss. procureur generael van ons onse behoirlicke provisie versocht heeft.

Waeromme wij, de saicken voerss. overgemerct, u ontbieden ende committeren mits desen, dat, indien u blijcke van tgunndt dat voerss. is, soe veele alst genouch zij, ghij in dien gevalle doet scerpelick bevel van onsen wegen, up zekere groeten peynen van gelde jegens ons te verbueren, den voern. elect ende archidiaken van Utrecht oft hueren officialen oft dient behoiren sal ende ghij versocht sult worden, dat zij van stonden aen ende sonder vertreck casseren, revoceren ende te nyete doen tvoern. pretense mandaet, boven gementioneert, met alle datter aencleeft ende vuytgevolcht is; laetende de schout, burgemeester ende gerechte onser voerss. stede van Amsterdam, vuyt saicke vanden voern. duechdelicke statuyt met dat daer aen cleeft, ongemolesteert, ende hem wachten van gelijcke meer te doen, daer doer onse jurisdictie ende hoecheyt geusurpeert of geprejudiceert soude mogen wesen, hemlyden daer toe bedwingende bij alle wegen ende maniere van bedwange, redelick ende tamelick. Ende in gevalle van oppositie, delay ofte verbreck, indien u blijcke als boven, de voern. bevelen up peynen stadthoudende ten minsten van tvoern. pretense mandaet te surcheren ende vuyt crachte van dien nyet vorder te procederen, die voerss. elect, archidiaken ende anderen hueren officieren dien behoeren sal, daer toe bedwingende, soe verre noot zij, bij arresten van allen huere temporele goeden binnen onsen lande wesende ende stellingen van dien in onsen

handen, committerende tot bewaernisse der selver goeden sofficiënten notabelen mannen, die daer of sullen weten te responderen; waer toe wij u auctoriseren, sonder die hant daer of te trecken, ter tijt toe, dat zij de voern. bevelen effectualiter geobediert sullen hebben, of dat, partijen gehoert, anders geappointeert zij; dachvaert den voergenoemde elect, archidiaken ofte hueren officieren, die behoeren sal, te commen ende te compareren tot eenen sekere tamelicken dage voer onsen lieven ende getrouwen die stadthouder, president ende luyden van onsen Raide in Hollant, omme te seggen die redenen van huerluyden oppositie, delay oft vertreck; tantwoorden onsen procureur generael up alsulcken eysche ende conclusie, als hij jegens hemlieden ende elcken van hen tot conservatie van onsen jurisdictie sal willen nemen ende kyesen, ende voorts te procederen nae rechte, overschrijvende den voerss. dage wes ghij hier inne gedaen sult hebben den voerss. Raide in Hollant, den welcken wij bevelen ende quitteren, dat zij, die parthien gehoert sijnde, doen ende laeten geschien goet cort recht ende expeditie van justicie. Ende omme dies wille, dat de voern. elect, archidiaken ende hoeren officialen hen houdende zijn vuyt onse onderdanicheden of in plecke, daer men dexecutie van dese nyet en soude gehengen oft toelaeten, wij willen, dat alle de bevelen, exploiten ende daginge, die hier omme gedaen sullen wesen aende persoenen van huerre procureurs, officiers ende bewinders van huere saken, oft bij openbaere vuytroepinge inde naeste stede van onses onderdanicheyt van huere residentie, daer men vuytroepinge gewoonlick is van doene, van sulcken crachten, weerden ende effecten zijn, of zij gedaen waeren aen hueren eygen persoenen ofte warachtige woenstede, ende voere sulck hebbende die selve geauctoriseert ende auctoriseren mits desen, want ons alsoe gelieft, nyet jegenstaende eenige brieven surreptielicken vercregen oft te vercrigen ter contrarie.

Gegeven in onsen stadt van Mechelen, den xviii^{en} dach van Januariu int jaer ons Heeren duysent vive ende twintich, ende van onsen rijcke, te weten vanden Roomsche ende Germane, dachste, ende van Castillien ende andere, thienste.

Ondergeschreven: Bij den Keyser in zijn Raide. *Ende geteyckent*: L. Dublioul.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 106.

489.

1526, Januari 20, Leiden. De Magistraat belooft tien Carolusgulden aan dengene, die de personen kan aanduiden, welke den vorigen dag kettersche schimpschriften aan de deur der St-Pieterskerk en aan de biechtstoelen aangeplakt hebben. — Dat men zich wel wachte iets dergelijks weer te doen: zoo het minderjarige kinderen geweest zijn, zullen de ouders daarvoor boeten. Wie de daders kent en ze niet aangeeft, zal gestraft worden.

Afgelesen den xx^m in Januario anno 1526.

Alzoe up gister morgen an die kerckdoere van Sinte Pieters ende an enige biechtstoelen vanden terminarissen zekere diffamoese cedelen gecliemt geweest zyn, seer injurioselicken luydende, zoewel upten schout, die een rechter is van Keyzers wegen, als upten religiosen, contrarye den edicte der K. M^t., luydende van woirde te woirde gelyck hier nae volcht :

Dese stoel wilmen vercoepen ende nyet verhuieren,
Want die biechtheyncxten sellen hyer nyet dueren;
Dat waerom seldy cortelick hoeren :
God wil, men salt nyet langer smoeren.

Die anderde cedele hout in :

Dese vier stoelen zyn al te coep ende nyet te huyr,
Want, watmen hier coept, tys arch ende alte duyrt.

Die derde cedele hout in :

Siet toe, siet toe, o lieve heer schout,
We u! want ghy den cappen(1) thoeft up hout.

Die vierde cedele houdt in :

Ghy vrome mannen, hoet uwe vrouwen
Voor alle monicken, of tzal u rouwen.

Alle welcke diffamoese, injurioese woirden, zoe dorper, vyleyn ende onducedelick zyn, datse tenderen tot dyen eynde, dat de ghene, die dezelve cedelen gedicht ende oeck gestelt hebben, om de biechte te nyet te doen, de religiosen te nyete te doen, alle cerlicke dochtsame vrouwen hoir eere te nae ende theylige kersten gelove te brengen in zulcker verachtunge, alst (God betert) is in sommigen plaetzen, dat God almachtich verbieden wil, ende is een zaecke, die grotelicken te straffen ende te corrigeren staet; soe dat tgerechte eenen ygelicken doen weten, dat, indien dair yemant is, die weet wye dat deze cedulen ander voirs. kercke doere ende anden biechtstoelen gecliemt heeft, dat hy come ende gheeft den gerechte te kennen : men zel hem vander stede wegen terstont geven thien gouden Carolus guldens; waerschuwende voert eenen ygelicken, hy zy man of wyff, jonck of oudt, dat zy hem wachten zulcx te doen ende, indien bevonden wordt tzelve gedaen te zyn by kinder beneden hoeren jaeren, dat zel men anden ouders of dair zy mede in woenen, waren zy van buyten, verhaelen. Ende indien bevonden wordt, dat yemant weet wye dat gedaen heeft en verzwegen is, dat zalmen corrigeren anden geenen, diet verzwegen heeft, gelyck of hy den principalen waer, diet gedaen heeft. Tgerechte zullen dair nae doen vuytzien ende scarp vervolch up doen ende, indien zy iemant bevinden zulcx gedaen te hebben, zullen den zelve corrigeren ten exemple van alle anderen. Elick wacht hem van misdoen ende zegt den anderen voert.

Stadsarchief te Leiden, *Aflesingh Boeck A*, blz. 32-33; afgedrukt met eenige afwijkingen in de *Kronijk van het historisch Gezelschap te Utrecht*, 4^e jaargang, 1848, blz. 73-74.

---

(1) Monniken.

490.

1526, Januari 21, Vollenhoven. Brief van Hendrik van Beieren, gekoren bisschop van Utrecht, aan den Magistraat der stad Kampen, waarbij hij hem meldt, dat hij als commissarissen tot uitroeiing der Lutheranen aangesteld heeft Jan Slachecken, proost der Sinte Mariakerk te Utrecht, en den deken der Sint Lebuinuskerk te Deventer.

Onsen lieuen vrunden Borgermeesteren, Sceppen ende Raede onser stat Campen.

Henrick, van Goets genaden elect tUtrecht, palsgreue by Ryn ende her-touch in Beyeren.

Lieue vrunde. Soeals die Lutheriaensche dwalinge, Got betert, vast seer onder den cristen menschen multipliciert is, ende enige onse ondersaten in elcken oerten onses gestichs, soe wael bynnen als buyten steden geseten, als ons bycompt, daermede oick bevlecket synt, ende wij dieselue dwalinge tot conseruatie des cristen gelouens gerne extirpiert segen, hebben wij den werdigen onsen lieuen andechtighen heeren Johan Slachecken, proest der kercken Sinte Marien tUtrecht, ende decken Sancti Lebuyni bynnen onse stad Deunter, mit elcken anderen gecommiteert omme te inquireren wie die ghenen zijnt, die mitter deseluer dwalinge beheept zijnt, ende dieselue te corrigieren nae behoren; begeren daeromme, dat ghij die handt daer mede an holden ende denselfsten onsen gecommittiertten by u commende omme sulcke inquisitie aldaer bynnen onse stad te doen, behulplick zijn ende bystandt doen wollen, omme die ghene, soe mitter seluer dwalinge genoteert vinden sullen, gecorigcert werden. Hier aen sult ghij Godt den Heren genaem dienst ende ons besunder gefallen bewijsen; ende versculden sulkerne. Gode beuolen.

Gescreuen op onse slote Vollenhoe, xxj^e Januarij anno xxvj^o.

HENRICUS.

Stadsarchief van Kampen, oorspronkelijk papieren stuk met de eigenhandige handteekening des bisschops en met zijn geheim zegel; ontleed in het *Register van charters en bescheiden van Kampen*, deel II, blz. 252, n° 1750; afgedrukt door B. P. Velthuisen, *Cureiten of pastoors van Kampen vóór de Hervorming* in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, deel XVII, blz. 112, waar de datum van 23 Jan. verkeerdelijk wordt opgegeven.

491.

1526, Januari 29 en volgende, Antwerpen. Rekening van Joost Laureins over zijne werkzaamheden in een onderzoek tegen kettters (Loisten) van Antwerpen.

A Messire Josse Laureins, la somme de six vingt quatre livres dudit pris pour, par ordonnance, estre parti de Malines, lieu de sa résidence, le **xxixe** jour de Janvier quinze cens vingt cinq, et allé audit Anvers, pour illecq, avec les inquisiteurs, docteurs de Louvain et autres, procéder à l'examination et correction de plusieurs personnaiges diffamés et attains de la secte et hérésie luthériane, à l'exemple d'autres.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Comptes de Jean Micault, receveur général des finances de l'Empereur*, (1526) Registre B, 2333, fol. 196; aangehaald bij Dehaisnes, *Inventaire*, deel IV, blz. 382; afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° VI.

492.

1526, (*Januari en Februari*), *Mechelen en Antwerpen*. Rekening over het betaalde aan Nicolaas Coppin de Montibus, Ruwaard Tapper, den griffier Jacob de Rouck, den notaris Caverson en den procureur-fiscaal Jan Macquet, voor hunne werkzaamheden tegen kettters (Loïsten) van Antwerpen.

A messire Nicolas Coppin de Montibus, doyen de St Pierre à Louvain, inquisiteur; Rewardus Tapper de Enchusia, docteur en théologie; maistre Jacques de Rouck, chantre de Louvain, scribe de la cour de Cambrai; Guillaume Caverson, notaire dudit inquisiteur; et Jehan Macquet, procureur fiscal de l'inquisition luthériane, la somme de 408 livres 14 solz du pris de xl gros, pour semblable somme que deue leur estoit, pour, par ordonnance, estre parti dudit Louvain, lieu de leurs résidences, et allé à Malines, par devers ma dame l'archiduchesse et le Privé Conseil et des finances, et depuis à Anvers pour procéder a examination et correction de plusieurs personnes diffamez et actains dicelle secte et hérésie luthériane, à l'exemple d'autres.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Comptes de Jehan Micault* (1526), Registre B. 2333, fol. 195 verso; aangehaald bij Dehaisnes, *Inventaire*, deel IV, blz. 381-382; afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° IV.

493.

1526, (*Januari en Februari*), *Mechelen en Antwerpen*. Uittreksel uit de keizerlijke rekeningen over de werkzaamheden van Nicolaas Coppin de Montibus, Ruwaard Tapper, den griffier Jacob de Rouck, den notaris Caverson en den procureur-fiscaal Jan Macquet, tegen de kettters te Mechelen en te Antwerpen

A messires Nicolas Coppin de Montibus, doyen de Saint Pierre à Louvain, inquisiteur, Rovardus Tappere de Enkuisia, docteurs en théologie; Jacques de Rouck, chantre de Louvain, scribe dela court de Cambray; Guillaume Cauerson, notaire dudit inquisiteur; et Jehan Macquet, procureur fiscal de linquisition luthériaine, pour vacacions par eulx faictes à Malines et Anuers pour la correction desdits luthériains ès mois de januiet et féurier xxv, iiiie viij liures xiiij sols.

Rijksarchief te Brussel, *Revenus et dépenses de Charles-Quint* (1520-1530), fol. 250-251; aangehaald bij Henne, deel IV, blz. 330, noot; afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loisten*, Bijlagen, n^o V. — Henne schrijft verkeerd *suffragant* in plaats van *scribe*.

494.

1526, *Februari 4, 's Gravenhage*. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangeniskosten van Gerijt van Wermer en Willem van Utrecht, die, de eerste van 1 November, de ander van 19 December, tot 23 December, dag hunner herroeping, in de gevangenis der Voorpoort te 's Gravenhage gezeten hadden.

Gerijt Roeloffszoen ende Dierick Govaertszoen, cypiers vanden Voerpoerte alhier inden Haege, die, upten eersten dach van Novembri anno xxv, bij den dienaers vanden casteleyn van Muyden gebrocht is uptie voirss. Voerpoerte eenen genaempt heere Geryt van Wermer, priester, die besmet was mitter secte Lutheriane ende begeerde te revoceren, welcke heer Geryt geleyt worde opte Ridder camer, aldaer hij gelegen heeft tot upten xxiii^{en} Decembris lestleden, dat hij zijne opynie openbaerlycken revoceerde; twelck maict, beyde die daghen incluys, den tyt van drye en vijftich daghen tot vier stovers sdaechs, facit x s xii st.

Noch is, upten xix^{en} Decembris lestleden, bij den dienaeren vanden casteleyn van Medenblyck upte voirn. Voerpoerte gebrocht eenen meester Willem van Vuytrecht, oick priester ende besmet met die voirss. secte, die oick begeerden te revoceren, die aldaer gelegen heeft totten voirn. xxiii^{en} Decembris, dat hij revoceerde; twelck maickt den tijt van vijff geheele dagen, drie dagen gerekent tot drie grooten ende die ander twee dagen tot vier stovers, facit ter somme van xii st. vi d.

Welcke voirn. twee partyen tsamen belopen ter somme toe van elf ponden vier scellingen zes penningen van xl grooten, die hem byden voirss. Hove toegetaxeert zijn ende bij desen ontfanger betaelt, blijkende bijde ordonnantie, begrijpende quitancie, hier overgelevert, in date den vierden dach in Februario anno xxv, stilo curie; waeromme hier xi s iiii st. vi d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

A Messire Josse Laureins, la somme de six vingt quatre livres dudit pris pour, par ordonnance, estre parti de Malines, lieu de sa résidence, le xxixe jour de Janvier quinze cens vingt cinq, et allé audit Anvers, pour illecq, avec les inquisiteurs, docteurs de Louvain et autres, procéder à l'examination et correction de plusieurs personnaiges diffamés et attains de la secte et hérésie luthériane, à l'exemple d'autres.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Comptes de Jean Micault, receveur général des finances de l'Empereur*, (1526) Registre B, 2333, fol. 196; aangehaald bij Dehaisnes, *Inventaire*, deel IV, blz. 382; afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° VI.

492.

1526, (*Januari en Februari*), *Mechelen en Antwerpen*. Rekening over het betaalde aan Nicolaas Coppin de Montibus, Ruwaard Tapper, den griffier Jacob de Rouck, den notaris Caverson en den procureur-fiscaal Jan Macquet, voor hunne werkzaamheden tegen kettters (Loïsten) van Antwerpen.

A messire Nicolas Coppin de Montibus, doyen de St Pierre à Louvain, inquisiteur; Rewardus Tapper de Enchusia, docteur en théologie; maistre Jacques de Rouck, chantre de Louvain, scribe de la cour de Cambrai; Guillaume Caverson, notaire dudit inquisiteur; et Jehan Macquet, procureur fiscal de l'inquisition luthériane, la somme de 408 livres 14 solz du pris de xl gros, pour semblable somme que deue leur estoit, pour, par ordonnance, estre parti dudit Louvain, lieu de leurs résidences, et allé à Malines, par devers ma dame l'archiduchesse et le Privé Conseil et des finances, et depuis à Anvers pour procéder a examination et correction de plusieurs personnes diffamez et actains dicelle secte et hérésie luthériane, à l'exemple d'autres.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Comptes de Jehan Micault* (1526), Registre B. 2333, fol. 195 verso; aangehaald bij Dehaisnes, *Inventaire*, deel IV, blz. 381-382; afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° IV.

493.

1526, (*Januari en Februari*), *Mechelen en Antwerpen*. Uittreksel uit de keizerlijke rekeningen over de werkzaamheden van Nicolaas Coppin de Montibus, Ruwaard Tapper, den griffier Jacob de Rouck, den notaris Caverson en den procureur-fiscaal Jan Macquet, tegen de kettters te Mechelen en te Antwerpen

A messires Nicolas Coppin de Montibus, doyen de Saint Pierre à Louvain, inquisiteur, Rovardus Tappere de Enkuisia, docteurs en théologie; Jacques de Rouck, chantre de Louvain, scribe dela court de Cambray; Guillaume Cauerson, notaire dudit inquisiteur; et Jehan Macquet, procureur fiscal de linquisition luthériaine, pour vacacions par eulx faictes à Malines et Anuers pour la correction desdits luthériains ès mois de januiet et féurier xxv, iij^e vij liures xiiij sols.

Rijksarchief te Brussel, *Revenus et dépenses de Charles-Quint* (1520-1530), fol. 250-251; aangehaald bij Henne, deel IV, blz. 330, noot; afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n^o V. — Henne schrijft verkeerd *suffragant* in plaats van *scribe*.

494.

1526, Februari 4, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangeniskosten van Gerijt van Wermer en Willem van Utrecht, die, de eerste van 1 November, de ander van 19 December, tot 23 December, dag hunner herroeping, in de gevangenis der Voorpoort te 's Gravenhage gezeten hadden.

Gerijt Roeloffszoen ende Dierick Govaertszoen, cypiers vanden Voerpoerte alhier inden Haeghe, die, upten eersten dach van Novembri anno xxv, bij den dienaers vanden casteleyn van Muyden gebrocht is uptie voirss. Voerpoerte eenen genaempt heere Geryt van Wermer, priester, die besmet was mitter secte Lutheriane ende begeerde te revoceren, welcke heer Geryt geleyt worde opte Ridder camer, aldaer hij gelegen heeft tot upten xxiii^{en} Decembris lestleden, dat hij zijne opynie openbaerlycken revoceerde; twelck maict, beyde die daghen incluyt, den tyt van drye en vijftich daghen tot vier stuvers sdaechs, facit x ^{ss} xii st.

Noch is, upten xix^{en} Decembris lestleden, bij den dienaeren vanden casteleyn van Medenblyck upte voirn. Voerpoerte gebrocht eenen meester Willem van Vuytrecht, oick priester ende besmet met die voirss. secte, die oick begeerden te revoceren, die aldaer gelegen heeft totten voirn. xxiii^{en} Decembris, dat hij revoceerde; twelck maickt den tijt van vijff geheele dagen, drie dagen gerekent tot drie grooten ende die ander twee dagen tot vier stuvers, facit ter somme van xii st. vi d.

Welcke voirn. twee partyen tsamen belopen ter somme toe van elf ponden vier scellingen zes penningen van xl grooten, die hem byden voirss. Hove toegetaxeert zijn ende bij desen ontfanger betaelt, blijkende bijde ordonnantie, begrijpende quitancie, hier overgelevert, in date den vierden dach in Februario anno xxv, stilo curie; waeromme hier xi ^{ss} iiii st. vi d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten*.

geabjureert hebben, zoe hebben wy hemlyden deselve overgesonden in een billet.

Myn heeren, visiterende de voirscreve drie brieven byden voirscreven heer Willem gescreven, bevinden dat hy daerinne mentie maect van eenige woerden ofte toesegginge, die wy ofte eenige van ons hem hier voirtsyts gedaen souden hebben, twelck ons vervreemt, gemerct, als wy verstaen konnen, nyemant van ons mitten selfden heer Willem oyt woert gesproken hebben dan alleenlicken de heere van Assendelft, meester Joost Zabout ende de procureur generael, als commissaryssen geordonneert mit myn heere den president vanden Grooten Raide, de heere van Aigny, de deken van Loven, generael inquisitoer, ende de andere doctoren in theologie, ten tyde als myn G. V. ende uwer E. laetstwerff hier inden Hage waeren; ende nae dat deselfde heer Willem gevoert is geweest op thys te Medemblick, zoe en heeft nyemant van ons mit hem weder gesproken, ter tyt toe dat hy doer ordonnantie vanden voirscreven inquisiteur gebrocht is alhier omme te revoceren ende abjureren; ende hier wesende, zoe zyn van sKeyzers wegen by hem gesonden geweest de voirscreven heere van Assendelft ende meester Joost Zabout, vergeselschapt mit den deken van Naeltwyck, gesubstitueert vanden voirscreven inquisiteur, meester Hugo van Assendelft, gesubstitueert vanden officiaal des biscops van Utrecht, de voirscreven Claes van Dam, substituyt, ende meester Cornelis Vander Capella, als notaris, omme den selven heer Willem te interrogeren, off hy bereyt was de voirscreve revocatie ende abjuratie te doen naevolgende zyn voirgaende sryven. Ende nae ons de voirscreven heere van Assendelft, in absentie vanden voirscreven Sasbout, gerelateert heeft, zoe gingen zy alle te samen genoech gelyck upte Vuirpoorte ende worde de voirscreven heere Willem voir hem allen gebrocht, sonder dat yemant int particulier mit hem sprack, ende alsoe hy difficulteyt maecte te willen abjureren, zeggende dat God verboden hadde geheelick nyet te zweeren, zoe worde hy sulcx daer off onderwesen byden voirscreven deken van Naeltwyck, dat hy te vreden was de voirscreve abjuratie te doen. Ende vermaende alsdoe de selve heer Willem oeck, dat hy beduchte, dat die van Utrecht, die hem zeer hatich waeren, hem wederom souden vangen, nyet tegenstaende de voirscreve revocatie ende abjuratie; daer op hem byden voirscreven commissaryssen geseyt worde, dat, indien hy hem voirtaen eerlicken droech, de voirscreven van Utrecht en souden hem nyet doen, om de selfde saecken willen, alsoe hy tot de selve revocatie ende abjuratie byden officiaal aldaer off zynen gecommiteerde ontfangen was, sonder dat zy mitten zelfden heer Willem eenige voerder woerden hadden dan alleenlicken dat hy teyckende zyn consente, dat hy voir hemlyden gedragen hadde, ende gingen gelyckelicken off, latende alleenlick den voirscreven substituyt byden voirscreven heer Willem; van alle twelcke wy uwe E. adverteren.

Up huyden hebben wy eenen anderen brieff ontfangen vanden vicarius van Utrecht, mitsgaders de voirscreven copien vanden brieven gescreven byden voirscreven heer Willem aen zynen voirscreven vader daer inne geleyt, ende noch een andere copie byden selven heer Willem, zoe tschynt, gescreven aen zynen voirscreven vader, daerinne hy mentie maect van zyn huysvrouwe, die hy tot Monickendam getrouwt heeft; in welcken brieff

oick geinsereert staet een maniere van een huwelicxe voirwaerde tusschen hem ende zyne gepretendeerde huysvrouwe gemaect, welcke huwelicxe voirwaerde, zoet daer vuyt schynt, geteyckent soude wesen byde handt vanden voirscreven schout ende meer andere inwoenders van Monickendam; van welcken brieff wy uwe E. oeck copie hier inne besloten overzeynden. Ende omme te bewaeren trecht vanden Keyser ende te procederen tot correctie tegens alle dengeenen, die over dit huwelick geweest hebben ende consent daertoe gedragen hebben, zoe hebben wy by ons bescreven alhier te comen den voirscreven schout van Monickendam, omme van hem te verstaen de waerheyt ende die geheele gelegentheyte van deser saecke, ende hem hier te houden in vangenisse, om voort tegens hem ende allen den gheenen, die wy bevinden zullen culpabel, geprocedert te worden, by apprehensie off verdachvaerdinge personeel, sulcx als wy bevinden zullen ter materie dienende, daer inne wy ons oock employeren zullen naer allen onsen vermoegen. Ende overmits dat inden selven brieff mentie gemaict wordt, dat tot Amsterdam soude wesen eenige broeders ende susters favoriserende den voirscreven heere Willem ofte zyn secte, zoe hebben wy belast Jan Benninck hem daer up te informeren, ende tguent dat hy bevinden sal, in geschrifte te stellen ende ons over te bringen.

Inden voirliden somer is, tot versoucke vanden Staeten van Hollandt, by myne G. V. regel ende ordonnancie gemaect opten getale vanden notarysen, ende is daer by verclaert, dat elcke stede zekere getal van notaryssen soude mogen nomineren omme geadmitteert te worden totter exercitie vander voirscreven officie. Nu ist zoe, dat wy dagelicx clachten hoeren, dat de voirscreven steden oft huere regierders nomineren nae huere faueur eenige nyet zeer daer toe bequaem oft expert zynde, lactende andere bequamer achter, onder dexel dat zy geassisteert moghen hebben den gecommitteerden vanden voirscreven inquisiteur oft anders, daer inne wy nyet en mogen voersien noch remedieren, overmidts dat de voirscreven steden de nominatie hebben als voirscreven is. Waer omme ons dunct, ter correctie, dat goet waer dat myne voirscreven G. V. desen Hove auctori-seerden, dat soe wannecr eenige vanden steden recuseren zullen yemant vande bequaemsten notarysen te nomineren, sonder tegens hem te weten to allegeren eenige souffisante saecke ofte redenen, dat alsdan myne G. V. aucto-risere tvoirscreven Hoff alsulck een te mogen accepteren, nyet jegenstaende dat hy byden steden nyet genomineert en is. Alle twelcke wy uwer E. guet-lick te kennen geven, biddende dat de selve believe dit danckelick te nemen ende over ons te gebieden uwer E. beliefte, die wy altyt volbringen zullen naer allen onsen vermogen. Kenne God, die u, hoege, eedele ende zeer mo-gende heere, gesparen ende bewaeren wille lang levende, salich ende gesont.

Gescreven inden Hage, den xix^{en} dach van Februaris anno xxv, stilo curie Hollandie.

Uwer E. zeer goetwillende dienaren,
Die president ende luyden vanden Raide
des Keyzers in Hollandt, etc.

C. MAISEN.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'Etat et de l'Audience*,
liasse n^o I.

498.

1526, Februari 19, 's Gravenhage en Monnikendam.
Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar den schout van Monnikendam, om hem uit te noodigen naar den Haag te komen voor de zaak van Willem Ottenzoen.

Jennis Pietersz., gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven anden schoudt van Monickendam, inhoudende dat die selve schout, aengesien sbriefs, commen soude alhier inden Haege om saicken roerende heer Willem Ottenzoen; voer welcke reyse den voirss. boede bijden zelve Hove toegetaxeert zijn zeven daghen tot zes stuyvers sdaechs, die bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie in date den xix^{en} February anno xv^e xxv, stilo curie, hier overgeclevert; waeromme hier ii § ii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de Rekening van den ontvanger der exploitien.

499.

1526, Februari 19, 's Gravenhage en Monnikendam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van Claes van Dam, substituut van den procureur-generaal, naar Monnikendam, om aldaar Willem Ottonis te vangen. — Deze kettersche priester, alhoewel hij herroepen had, was getrouwd. Daar hij voortvluchtig was, kon de substituut enkel eenige « informacien » over hem medebrengen.

Claes van Dam, substituut vanden procureur generael, die deur bevel vanden voirss. Hove gereyst is mit zeven dienaers ende Jan Danielsz., exploitier, tot binnen der stede van Monickedam in Waterlant, omme aldaer te apprehenderen eenen heer Willem Ottonis, geboren van Vuyttrecht, die een wyff getrouwet hadde, nyet jegenstaende dat hij cortelinge te voeren binnen den Haghe openbairlycke gerevoceert hadde al Luytters ketterye; maer alsoe de selve heer Willem fugityff was, heeft die selve substituut hem van als geïnformeert ende tselve den Hove overgebracht; voer welcke reyse ende vacatien den voirss. substituut bijden voirss. Hove toegetaxeert zijn zeven dagen, den substituut tot achtien stuyvers sdaechs, elcken dienaar zes stuyvers, ende den deurwaerder tot acht stuyvers sdaechs; voer wagenhuyere, scip-huyre ende anders, elff pondt achtien scellingen van xl grooten tpondt; belopende ter somme toe van vijff ende dertich ponden veerthien scellingen

ten prijse als voeren, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bij de ordonnancie, begrijpende quitancie, hier overgelevert, in date den xix^{en} Februarij anno xxv, stilo curie; waeromme hier xxxv §§ xiiii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

500.

1526, Februari 20, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam voor de zaak van Willem Ottenz.

Adriaen Lubbertzsoen, gezwoeren boede van voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie van den zelve Hove gereyst is mit zekere besloten brieven binnen der stede van Amsterdam aen Jan Benninck, raedt, om hem te informeren van zekere saicken roerende heer Willem Ottenz.; voer welke reyse den selven boede bijden voirss. Hove toegetaxeert zijn vijff daghen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie in date den xx^{en} Februarij anno xxv, stilo curie, hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

501.

1526, Februari 21, 's Gravenhage, Monnikendam en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Monnikendam met brieven voor den Magistraat, hem uitnoodigende Willem Ottenz. en andere Lutheranen te vangen, en over de reis van eenen anderen bode naar Utrecht bij den vicaris voor de zaak van dienzelfden priester.

Andries Meeusz., gezwoeren bode vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonnancie vanden selven Hove gereyst is mit zekere besloten brieven binnen der stede van Monickedam, roerende dat die regierders van dien eenen heer Willem Ottenz. ende andere, in eene cedulle gemencionneert, ende oick die ghene, die vander secte Lutheriane ende ketterye besmet waren, souden apprehenderen ende den voirss. overleveren; voer welke reyse den voirss. boede bijden voirss. Hove toegetaxeert zijn zeven daghen tot zes stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bijde ordonnancie in date den xxi^{en} Februarij anno xv^o xxv, stilo curie, hier overgelevert; waeromme hier ii §§ ii st.

Jan Joly, gezworen boede vanden voirss. Hove, die deur bevel ende ordonancie vanden voirss. Hove mit zekere besloten brieven van den selven Hove gereyst is binnen der stede van Vuytrecht andon vicarius aldaer, houdende antwoerde up zijne brieven andon voirss. Hove gesonden, roerende eenen priester genaempt heer Willem Ottenzoen; voer welcke reyse den selven boede bijden voirss. Hove togetaxeert zijn zes daghen tot zes stivers sdacchs, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bijde ordonancie in date den xxi^{en} February anno xv^c xxv, stilo curie, hier overgelevert; waeromme hier xxxvi st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien.*

502.

1526, Februari 26, Antwerpen. Uittreksel uit de *Chronycke van Antwerpen* over de boetdoening van tien kettters (Loïsten). — Onder hen bevonden zich Loy de schalidecker, Jan Schoelant, enz., en ook twee vrouwen.

Anno 1525, den 26 February, werdt alhier eene stellagie gemaect, daer op waeren den cancelier, raetsheeren ende borgemeesteren, den marckgrave ende schepene van Antwerpen, aldaer den opper-prochiaen een sermoen begonste; ende int preken quamen daer 10 persoonen oppe, daer twee vrouwen onder waeren, elck met eene keerse, een droech een tortse. Ende corts liet hy het preken mits den groote geruchte van der volcke, ende corts quam het processie generael over de merekt, aldaer de schutters int harnasch stonden, van den stadthuys totter Braderystraten toe, ende de reste van den ambachten waren op haer cameran, ende oock van de gulden, oock int harnasch sommige. Ende de groote clocke luyde; ende doen theylich Sacrament quam, soo dede men hunlieden som een mantelken aene; op deen stont theilig Sacrament, op d'ander Luther met veel duyvelen, ende op sommige, boecken; ende alsoo volchden sy theylich Sacrament in de kercke; ende van daer gingen sy weder opt stadthuys, ende men dede hunlieden haer mantelkens aff, ende clek ginck thuyswaerts, ende men verbrande hunlieder boecken; daer wirt een huycxken voor eenen diefken gedragen voor eenen stercken (1) man. — Eenen boeckbinder, syn knecht (2), een Peeter Loy de schalidecker, Schoelant Jan, Ad. Formants huysvrouwe, haer broeder, *Than Brodric*, Iffrau in de tennenschotel, Rochus de droochscherder, meester Peeter barbier, Rut de cousmaecker; ende *Joos Blanchaert was sieck.*

Chronycke van Antwerpen, blz. 26 en 27. — De woorden in cursiefletter gedrukt zijn overgenomen uit het *Antwoerssch Chronykje* (blz. 27-28), alwaar een gelijkkluidend bericht te vinden is. — Ook afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° VII.

(1) Het *Antwoerssch Chronykje* heeft « siecken ».

(2) Het *Antwoerssch Chronykje* heeft « syn knechten prekende ».

503.

1526, Februari 26, Antwerpen. Uittreksel uit de *Chronijcke van Nederlant* over de boetedoening der tien Loïsten.

Den 20 (*sic*) Februarii 1525 werden tAntwerpen acht oft negen personen, soo vrouwen als mans, voor het stadthuys op een schavot gestelt om de leeringe van Luther, ende haer boecken voor hen verbrant, hebbende elck een geschildert roccken met boecken, ende moesten daer mede in de processie gaen met een brandende keerse in de handt. In desen tijdt was groote beroerte onder tvolck van die predicatie van Marten Luther. Ende tvolck lieper seer nae. Ende het quam soe verre, dat die lieden seyden tot malckanderen: « Wat geloove hebde ghy, Predickheeren oft Augustyns geloove? »

Chronijcke van Nederlant van N. De Weert, afgedrukt bij Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, blz. 92-93. — De laatste volzin van dezen brok wordt ook vermeld in de *Chronijck der stad Antwerpen* van Bertrijn (blz. 76), onder datum van 31 Juli 1525. — Afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° VIII.

504.

1526, Februari 26, Antwerpen. Rekening van den schout van Antwerpen over de kosten van het onderzoek tegen de kettters (Loïsten) aldaar.

Ander wtgegeven van zekeren costen gedaen, nemende die informacie tegens die Lutherianen, binnen den tyde deser rekeninge tAntwerpen gecorri-geert geweest zynde.

Desen scouteth, die welcke by handen zyns clercs gedebourseert ende betaillt heeft :

Ierst den mannen van leone ende andere voere huere vacacien van twee dagen ende andere costen godaen, nemende die informacie tegen de huysvrouwe Peeters Frimotit, Lutherianc, iijj Karolus guldens x stivers.

Item voere de costen vanden deponenten aldaer deponeert hebbende, iijj Karolus guldens iij 1/2 stivers.

Item betaillt voere de costen vanden sergeanten, die Rochus de Kelnere tot Oirderen gehaelt hebben, xxxi stivers.

Item voere den cost van den wagene, xxx stivers.

Item voere die costen soe wel vanden genen, die desen schoutet informacie gegeven hebben, als vanden commissarysen ende andere gemoeyt geweest

hebbende mit Peeteren de taelspreker, Luteriaen, iij Karolus guldens xvij stuvers.

Item voere dlaken vander cappen van eenen monick, iij Karolus guldens x stuvers.

Item voere dmaeckgeld vander voirseyden cappen ende vanden mantens oft pectoralia, xxiiij stuvers.

Item voere dlywaet, daer men die voirseyden mantens oft pectoralia of gemaect heeft, ij Karolus guldens x stuvers.

Item den schilder, die de voirseyde mantens oft pectoralia bij nachte geschildert heeft, v Karolus guldens.

Item den voirseyden scoutet, denwelcken voere zynen arbeyt, vacacien ende moeyte, in desen by der heeren vander Financien toegevueght is xxx Karolus guldens, ende den sergenten oft diniers, insgelycx by appointemente als boven, toegevueght xij Karolus guldens.

Comende tsamen deze parten, blickende byder declaracien ende den appointemente der heeren vander Financien daerop dienende, in daten ija^m Marcii anno XXV, hier overgegeven, ter sommen van tseventich Karolus guldens xv l/2 stuvers, *qui valent* xvij fl xij s. x. d. ob.

Op den bladrand : Want het schijnt dat deze kosten extraordinair zijn ende niet en behoeren te comen ten laste van desen schouthet, mer souden dairaf behoeren betaillt te worden by de commissarise ende vanden goeden vanden selven Lutheranen.

Gesien dordonnancie vanden heeren vander Financien, hierop dienende, hier overgegeven, ende bezondere, want onse Genadige Vrouwe tAntwerpen wesende hen heeft doen relaxeren, sonder iet te geven, gelijc die voirseyde scouthet selve dat in deser cameran heeft geaffirmeert, *transseat*.

Rijksarchief te Brussel, *Comptes de l'écouille d'Anvers, 1526-1526* (n° 1206). — Aangehaald bij Génard, *Antwerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 160 en 161; insgelijks bij Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, blz. 92 en 93, noot 2. Afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loïsten*, Bijlagen, n° IX.

505.

1526, Januari 8-Maart 3, Leuven, Mechelen, Antwerpen, Brussel en Diest. Nicolaas Coppin, Ruwaard Tapper, Willem de Caverson, Jacob de Roeck en Jan Macquet erkennen verschillende sommen ontvangen te hebben voor hunne werkzaamheden tegen kettters van Antwerpen (Loïsten).

Nous, Nicolas Coppin de Montibus, doyen de Saint Pierre à Louvain, inquisiteur, Rewardus de Enchusya, docteurs en théologie, Jacques de Rouck, chantre de Louvain, scribe de la court de Cambrai, Guillaume Caverson,

notaire dudict inquisiteur, et Jehan Macquet, procureur fiscal de linquisition luthériane, confessons avoir receu de Jehan Micault, conseiller et receveur général des finances de l'Empereur, la somme de quatre cens huit livres quatorze solz du pris de quarante gros monnoie de Flandres la livre; comme par le commandement et ordonnance dudict seigneur Empereur, de madame la Régente, de messieurs du privé Conseil et des finances estans lez elle, il nous a baillié et délivré comptant pour semblable somme que deue nous estoit, pour, par ordonnance que dessus, estre parti de la ville de Louvain, lieu de noz résidences, et allé à Malines, par devers madite dame et messieurs du Conseil, et depuis à Anvers, pour procéder à l'examination et correction de plusieurs personaiges diffamez et acteus dicelle secte et hérésie luthériane, à l'exemple d'autres.

En quoy faisant, nous certiffions et affermons en noz consciences avoir vacqué et esté occupé, assavoir moy, inquisiteur, par l'espace de cinquante quatre jours entiers, commençans le vij^e jour de janvier dernier passé et finissans tous ensuyvans, qui au pris de quarantehuit solz, du pris de deux gros dicte monnoye le solt, que ma esté taxé et ordonné prendre taxé pour chacun jour, *videlicet* vj^{xx} ix ^{ss} xij s.

Moy, de Enchusia, par l'espace de quarante cinq jours, commençans le xvij^e dudit mois de janvier, au pris de quarante solz par jour, *videlicet* iij^{xx} x ^{ss}.

Moy, de Rouck, par l'espace de onze jours, commençant le xxe de février, que lors je fuz envoyé par monseigneur de Cambrai pour procéder à la correction desdits luthérians, audict pris de xl solz, *videlicet* xxij ^{ss}.

Moy, Caverson, par l'espace de quarante huit jours tant à Bruxelles, Diest, comme audict Anvers, pour ledict affaire, aux pris de trente solz par jour, *videlicet* lxxij ^{ss}.

Et moy, Macquet, par l'espace de trenteneuf jours entiers, commençans le xxij^e dudict janvier, audict pris de xxx solz, *videlicet* lvij ^{ss} x s.

Et que par mesdicts seigneurs de finances esté taxé et ordonné à nous, Caverson et Macquet, pour les escriptures et coppies, tant des responces personnelles de ceulx qui estoient accusés, comme des dépositions des tesmoins produitz par moy, Macquet, fiscal, comme pour les articles nottés de sentences et abjurations faites par lesdits accusés, assavoir : à moy, Caverson, xxx ^{ss} xij s. et à moy, Macquet, vj ^{ss}.

Reviennent les dites parties ensamble à ladite somme de iij^e vij ^{ss}. xiiij s. dudict pris.

De laquelle et pour la cause que dessus, nous sommes contens et bien paieiz et en quitons l'Empereur, sondict receveur général et tous autres.

Tesmoingz les seingz manuez de trois ou quatre de nous comis en l'absence des autres, le iij^e jour de mars lan mil cinq cens vingt cinq.

Nicolaus Coppin, Ruwardus Tapper de Enchusia, Willelmus de Cavertson, procurator, et dominus Jacobus Roeck, Johannes Macquet.

• Rijksarchief te Brussel, *Acquits de Lille*, carton n° 1158. — Origineel. — Afgedrukt bij J. Frederichs, *De Secte der Loisten*, Bijlagen, n° VIbis, blz. 58.

506.

1526, Maart 6, Mechelen. Uittreksel uit eenen langen brief van de landvoogdes Margaretha aan keizer Karel, vol klachten over den gevluchten koning Christiern II van Denemarken, die onder anderen te Antwerpen den markgraaf bestraft en bedreigd heeft, omdat hij er de Lutheranen kastijdt.

Si faut jl que je vous dis, que auant son partir dAnuers, jl [le roy de Denne-
mareke] parla au maregraue, lequel à mon ordonnance de vostre part auoit
pris plusieurs luthériens, et luy demanda qui le mouuoit de prendre et tra-
uailer les bons marchans et gens de bien. Et combien que ledict marcgraue
luy dit, qujl neust rien fait que à mon ordonnance et que pour raison doffice
faire deuoit, que ce néantmoins le roy le menassa bien rudement et entre
autres choses luy dit, qujl luy pourroit encores couster la teste.

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Handschrift n° 16071,
fol. 66; afgedrukt bij K. Lanz, *Correspondenz des Kaisers
Karls V*, deel I, blz. 194; besproken bij Henne, deel IV,
blz. 147.

507.

1526, Maart 9, Amsterdam. Verbod uitgevaardigd door de Staten van Holland te preeken met open deuren, behalve in de kerken en in de kloosters der biddende orden. — Met gesloten deuren wordt zulks slechts toegelaten in de gasthuizen en in de vrouwenkloosters. Dit alles opdat de klachten, als zouden Amsterdam en Delft geheel Lutheraansch zijn, zouden ophouden.

De president verclaert hoe tlaunt, bijzondere Amsterdam ende Delft in
Hollant, by myn G[enadige] V[rouwe] gedefameert zyn van de secte Luthe-
riane, spruytende uuyt prescaysen (1) in cappellen ende gasthuysen, daer
partielicheyt uuyt commen mochte; ergo verboden mit geen opene deuren te
preken dan in de parochiekerken ende cloosteren vande biddende oerdene,
maer wel in sieke gasthuysen, leprosen ende cloosteren van vrouwen, mit
beslooten deuren; daer tegens veel geseyt es geweest by den voirs. gedepu-
teerden, die begeeren te weeten heur dilateurs. Maer es hem geseyt, dat zy
dat sullen boven versoucken ende hen daer purgeren.

Stadsarchief van Amsterdam, *Resolutiën der Staten van
Holland.*

---

(1) Predicatiën(?).

508.

1526, Maart 13, Haarlem. Uittreksel uit de *Resolutien der Vroedschap*, waarbij den Magistraat geboden wordt de plakaten tegen de Lutheranen te onderhouden en deze ketters te keer te gaan.

Alsoe fame es, dat de dwalinge van de Lutheraensche opinie by eenighe alhier in Haerlem gesustineert wordt, soe sullen die schout, burgemeesters en schepenen naestelyck toesien, dat daerinne voorsien ende correctie gedaen wordt alst behoirt, nairvolgende die placaten ende mandementen van den Keyser daeroff gepubliceert, sonder eenige simulatie.

Stadsarchief te Haarlem, *Resolutien der Vroedschap*.

509.

1526, Maart 19, Doornik. Notarieele acte van de onderhandelingen tusschen het kapittel en Jan Corvilain namens den bisschop, over het vereffenen van het geschil opgerezen ter gelegenheid van het kettergeding tegen den priester Jan Le Grue ingespannen. — Op dien dag verscheen Jan Corvilain vóór het kapittel en herinnerde, dat hij tweemaal tegen hunne bemoeiingen namens den bisschop protest had aangeteekend. Het kapittel bracht daartegen niets anders in dan zijn recht, alleen gevestigd op het gebruik. Corvilain stelde hun voor dat punt door twee deskundigen te laten onderzoeken; zoo niet, zou de bisschop zich gedwongen achten zijn recht door alle middelen te vervolgen. Daarop vroeg het kapittel een uitstel tot na Paschen. (Van dit alles liet Corvilain door den notaris Jan de Cat eene acte opmaken.)

Protestatio nomine domini facta contra dominos de capitulo Tornacensi in materia heresis (1).

In Dei nomine, amen.

Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quod, anno a nativitate ejusdem Domini millesimo quingentesimo vicesimo sexto, mensis Martii die decima nona, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Clementis divina providentia pape septimi anno quarto, in mei notarii testiumque infrascriptorum presentia,

---

(1) Op den rug van 't stuk.

personaliter constitutus in capitulo ecclesiae Tornacensis honorabilis et discretus magister Johannes Corvilain, tanquam procurator et eo nomine reverendissimi in Christo patris et domini domini Caroli de Croy, episcopi Tornacensis, qui dictis dominis de capitulo capitulariter congregatis, decano absente, seriose exposuit: quod, licet alias dictis dominis de capitulo ante sentencie prolationem in causa heresis contra magistrum Johannem Le Grut, presbyterum, curatum de Orka juxta Tornacum, remonstraverat, quod illius cause noticia et cognitio spectabat et pertinebat de jure ad dictum reverendissimum dominum Tornacensem et, non obstante hujusmodi remonstratione, ipsi domini de capitulo ad dicte sentencie diffinitive prolationem contra eundem Le Grut processerant, unde dictus procurator protestatus fuerat et appellaverat, ab eisdemque citra gratiose petiverat statutorum privilegiorumque eorum exhibitionem, quod facere recusaverant, allegantes solum possessionem et consuetudinem, dictus procurator denuo petiit et exhortatus est prefatos dominos de capitulo ad litium anfractus evitandum, quatenus amicabili via assumere vellent aliquem peritum, qui una cum assumendo per dictum reverendissimum dominum Tornacensem sese summarie informarent de dicta allegata per eos consuetudine, ut ipsum negotium post hujusmodi informatione simpliciter et de plano diffinerent et terminarent, et, si dictam viam recusarent, protestabatur expresse, quod per dictum dominum reverendissimum Tornacensem non stat quominus lis et differentia ista amicabili via terminetur, sed jus suum persequi compelleretur. Quibus omnibus (ut premititur) expositis, dicti domini de capitulo, matura deliberatione prehabita, per organum honorabilis viri domini Quintini de Capella, canonici et presidentis dicti capituli, responderunt per modum remonstrationis gratiose, quod jam instabant dies devotionis, propterea rogantes dictum reverendissimum Tornacensem, quatenus pro presente super responsione petita patientiam habere vellet et dignaretur usque ad festa Pascalia proxime ventura, quo tunc sperabant, Deo opitulante, erga suam reverendissimam dominationem tantum efficere quam per bonam communicationem negotium supradictum, salvo jure cujuslibet, via amicabili pacificaretur. De et super quibus praemissis omnibus et singulis prelibatus procurator reverendissimi domini Tornacensis petiit a me notario subscripto sibi fieri atque tradi publicum instrumentum unum vel plura.

Acta fuerunt hec in dicto capitulo ecclesiae Tornacensis, anno, mense et pontificatu prescriptis, presentibus ibidem discretis viris Philippo Sauvage, curie Tornacensis practico, et Natali de Torsy, quondam curie Tornacensis cipario, testibus ad premissa vocatis et rogatis.

Et quia ego Johannes de Cat, clericus Tornacensis, publicus apostolica auctoritate ac venerabilis curie Tornacensis notarius juratus, premissis omnibus et singulis presens et personaliter interfui eaque sic fieri vidi, scivi et audivi, idcirco huic presenti publico instrumento mea manu scripto signum meum manuale, in talibus fieri solitum, apposui. Hic me propria manu subscribente in fidem et testimonium premissorum requisitus et rogatus.

Johannes de Cat, f. Nichasii.

510.

1526, Maart 22, Sevilla. Uittreksel uit eenen brief van Willem des Barres, secretaris des Keizers, aan de landvoogdes Margaretha over de Lutheranen in Holland en te Antwerpen. — Willem des Barres meldt aan de Landvoogdes, dat hij den Keizer hare brieven overhandigd heeft en hem over den toestand in Holland en te Antwerpen gesproken heeft.

Et pour ce, Madame, que le jour que ledit Richard arriva icy, qui fut le 10e de ce mois, ledit seigneur Empereur fit son entrée en ceste ville et le soir et le lendemain ses nopces, ne me fut possible avoir audience à Sa Majesté jusques au 14e de ced. mois, quand luy présentay voz lettres, déclairay les causes de lenvoy dud. Richard....

Madame, le 18e de ced. mois l'Empereur me fit venir en la chambre de son Conseil....

Pareillement luy touchay deux motz de linfection des communes et Luthériens d'Allemagne, dont lintencion principale estoit pour tendre à liberté; le commencement de l'inclinacion à ce de ceulx de Hollande et d'Anvers, où avyés esté contraincte de aller pour y remédier; et que par lexemple de ces choses faisoit à craindre que, si les subjectz de par delà, au lieu quilz espèrent support par la paix, silz congnoissoient quon les voulut mener à nouvelles charges pour la cause que dessus et non furnir à celles de delà, lon leur donnast occasion faire chose qui desplairait à Sad. Majesté.

Rijksarchief te Brussel, Reg. *Correspondance*, deel I, fol. 323, 324, 327; aldaar, Reg. *Collection de documents historiques*, deel III, fol. 180-191 verso.

511.

1526, Maart 24, 's Gravenhage en Muiden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen deurwaarder naar Muiden om den ketter Gerijt van Wormer, die herriep, naar den Haag over te brengen.

Harman Harmanszoen, exploitier van den Hove, mit zekere besloten brieven gereyst is geweest aenden casteleyn van Muyden ende aldaer gehaelt ende alhier inden Haghe uptie Voerpoert gebrocht eenen heer Gerijt van Wormer, besmet metter secte Lutheriane, die zijn dwalinghe revocceerde; voer welcke vacatien den selven Harman bij den voirss. Hove, mitsgaders voer zijn extraordinaryse oncosten van eenen knecht ofte dienaer, mitsgaders schuythuyer ende teercosten, hem toegetaxeert is die somme van acht ponden twaleff scellingen van veertich grooten tpon, die

hem bij desen ontfanger betaelt sijn, blijckende bij de ordonnancie in date den **xxiiii^{en}** Marty anno **xv^e** vijf ende twintich, naer scrijven van den Hove van Hollandt, hier overgelevert; waeromme hier viii **ƒ** xii sc.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploiten.*

512.

1526, April 12, Mechelen. Bevel van keizer Karel, gericht tot den stadhouder en den Raad van Holland, over de wegge-loopen geestelijken. — Daar vele geestelijken van beider kunne hun klooster verlaten hebben om als wereldlijken te gaan leven en dit groot gevaar voor het geloof oplevert, zoo beveelt de Keizer, dat niemand nog verder zulke geestelijken mag huisvesten. Wie hunne schuilplaatsen kent, moet ze dadelijk, op straf van boet, aangeven. De geestelijken, die van den Paus de toelating verkregen hebben hun klooster te verlaten, doch hiertegen beroep hebben zien aanteekenen, moeten onmiddellijk terugkeeren, tot wanneer over hunne zaak bepaalde uitspraak gedaan wordt.

Van die geestelike luyden verloopende vuyt haere conventen.

Bijden Keyser :

Onse lieven ende getrouwen die stadhoudere, president van onsen Rade in Hollandt, saluyt ende dilectie.

Alsoe tot onser kennisse gecommen is, dat diversche religieusen, zoo mans zoo vrouwe personen, in onsen lande van Hollant geprofessyt, dagelijcx vut hueren cloesters loopen ende trecken sonder orloff van hueren overste, ende sommighe van dien in werlicke habiten int openbair duer die werlt loopen ende gaen ende andere sich heymelich ende secretelick houden ende soo deen zoo dander dissolutelick leven, dit al in contempte van religie van der heylicher Kerken ende van onsen heylighen geloeve ende tot groete scandalizacie vandien, ende meer wesen mochte, indien dat dair toe nyet voerzien en woerde : Soo ist, dat des voerss. is gemerct ende, omme tselve te remedieren, u ontbieden ende scarpelic bevelen, dat ghij van stonden aen over alt landt van Hollant ende tot allen plecken, waer men publicatie gewoenlick is te doene, doet publiceren ende vutroupen ende van onsen wegen scerpelick gebieden ende bevelen, dat nyemant, wie ende van wat condicie hij zij, mans off vrouwen persoinen, voortaan hem ende voidere egheene geprofesside religieusen personen, mans off vrouwen, vuyt hueren cloesters geloopen off zonder orloff getrocken, te receptorene, te logeren off te bistaen off enichzys te favoriseeren, in wat manieren dat het zij; ende dat die gheene, die enighe verlopen religieusen personen geloogeert off gefavorizeert zullen hebben, insgelicx die gheene, die weten off kennisse hebben off hebben zullen waer

die selve vutgelopen religieuse personen geweest off geconverseert hebben off converseeren zullen, tselve van stonden aen denuncieren ende overdragen den overste officier vander plecken, daer tselve weesen ofte geschien mochte, om die selve vluchtighe ende verloopen religieusen persoonen bij den voirss. officier gepresenteert ende geleevert te worden den oversten van den cloosters, daer die selve religieuse persoonen geprofessijt zijn geweest, up die peyne van twe hondert gouden Karolus guldens van onser munte te verboeren bij allen den geenen ende iegelic van dien, dier daer tegens doen off commen sullen, ende soo dicwijls ende telcker reyse dat gebueren soude. Ende insgelicx van onsen wegen doet gebieden, dat alle religieuse geprofessit persoonen, die bij dispensacie vanden paus vuyt hueren cloosters getrocken zijn, zoe verre vander voirss. dispensacie of vander appointemente of vonnisse daer upgegaen geappelleert waere, in hueren godshuys wederom treecken ter tijdt toe huere saicken eyndelicken gedicideert zijn; ende dat alle die ghene, die de selve persoonen gelogiert, gesustineert of gefavoriseert hebben off daer aff geweten hebben of weten sullen te spreken, tselve denunceren ende overdragen den oversten officier vanden plecken, om bij hem vanden voerss. religieusen persoonen gedaen te worden als voerss. is, up gelijcke peijne, ende die te verbuerene bij een yegelic, die daer af in gebreke waere, ende soe dickwils alst gebueren mochte, als boven. Die voerss. peyne ende amende te distribueren, te weeten : deen helft tot onsen proffijte, den vierendeel van den anderen helft tot proffijte vanden denunciateur off anbringere, ende tandere vierendeel van den officier, die executie dair af doen sal ende tot observatie van onser voerss. ordonnantie ende ghebot procedeert ende procederen doet tegens den overtreders, bij executie vander voerss. peyne, sonder delay, dissimulatie of verdrach. Des voerss. is te doene, geven wij u volcommen macht, auctoryteyt ende sunderlinge bevel bij desen, ende ontbieden allen onsen rechteren, justicieren, officieren ende ondersaten, dat zij u in dit doende ernstelick verstaen ende obedieren, want ons alsoe gelieft.

Gegeven in onsen stadt van Mechelen onder onsen contresegel, hier up gedrukt in placcate, den xii^{en} dach van Aprille, int jaer duust vijfhondert ses ende twintich naer Paesschen.

Ondergeschreven : Bij den Keyzer in zijnen Rade. *Geteykent* : L. Dublioul.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 112 verso; letterlijk herhaald fol. 231 onder den titel : * By den Keysere : Roerende vuytgelopen religieusen * en andermaal, met enkele wijzigingen, in den brief van den Keizer aan den Raad van Holland, dezen met het afkondigen van 't plakkaat waarvan kwestie gelastende (7 December 1528). (Ook aldaar fol. 232 verso en volg.)

513.

1526, April 18, 's Gravenhage. Vonnis door 't Hof van Holland uitgesproken tegen Yde Pouwels van Monnikendam, die

in haar huis hare dochter aan eenen priester ten huwelijk gegeven had. — Zij wordt veroordeeld tot tentoonstelling op een schavot in den Haag en te Monnikendam en tot boetedoening.

Yde Pouwels van Monickendamme.

Alsoe Yde Pouwels van Monickendamme, buyten pyne ende bande van ysere, voirden Houe van Hollant onder andere bekend ende geconfesseert heeft, dat sy gehenget ende gedoecht heeft, dat haer dochter binnen haeren huuse onder dexel van huwelyck by eenen priester tot diuersche stonden geslapen heeft, breeder blyckende by haer confessie;

Op welke confessie de procureur generael vanden selue Houe, naer dat hy de voorsz. Yde ter cause voirz. aengesproken heeft gehadt ende oick de voirz. Yde recht begeert hebben gedaen te worden;

Soe js byden voirz. Houe, gesien de voirz. confessie, de voirz. Yde gecondempneert ende condempneert haer tHoff mits desen geleyt te worden op scaut staende alhier in den Hage optie Plaetse ende aldaer te staen ontrent den tyt van een ure, hebbende eenen brief voer haer borst, daerinne gescreuen sal staen: *Hier staet Yde Pouwels, omdat zy gedoecht heeft, dat haer dochter binnen haeren huuse by eenen priester onder tdeuel van huwelyck geslapen heeft*; ende daer naer geleyt te worden tot Monickendam, aldaer zy mede op eenen rechtdach gestelt sal worden op een scaut of op de kaecke ende daerop staen oick den tyt van een ure, hebbende eenen brief voer haer borste, inhoudende als voirseyt js; ende dat bouen dien zy aldaer gehouden sal sijn drie sonnendagen aen malcanderen volgende te gaan voer die processie, sonder heuycke op haer hooft, mit een barnende wassen kaerse in haer handt.

Gedaen inden Hage, by president, Ysselmonde, Duenuoirde, Coulster, Zabout, Pynssen; ende gepronunchieert opten xvij^{en} dach van April anno xxvj naer Paesschen.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminole Sentencien* (18 Januari 1504 tot 13 September 1529), fol. 161 verso en 162.

514.

1526, April 20, Hoorn. Uittreksel uit een stadsregister, over het straffen van vijf Lutheranen. — Onder hen was eene vrouw. Zij worden tot eene boetedoening veroordeeld, omdat zij in het huis van een hunner, Reylof Jacobsz., geheime vergaderingen gehouden en tegen de plakaten gehandeld hebben.

« Claes van Midwoud, Reylof Jacobsz., Jannytge schoemackers (?) mit haer zoen Neel Jan, van Melles Cornelys, » veroordeeld « inde processie te gaen bloots hoofde ende baervoets » met eene waskaars van 1/2 fl , om die te offeren voor het Sacrament.... « omdat zylyuden heymelick vergaderinge gehouden hebben ten huuse van Reylof Jac...., van te preken ende anders, contrarie placate der K. M., ende suspect zyn vande secte Lutheriane. »

Stadsarchief te Hoorn, *Register van resolutien*, enz. (1381-1527).

515.

1526, April 30, Doornik. Notarieele acte van de onderhandelingen tusschen het kapittel en den vicaris-generaal Jacob van Thielt namens den bisschop, over het vereffenen van het geschil opgerezen ter gelegenheid van het kettergeding tegen den priester Jan Le Grue ingespannen. — Op dien dag verscheen de vicaris-generaal vóór het kapittel en herinnerde, dat hij, korten tijd vóór Paschen, drie middelen van verzoening namens den bisschop had voorgesteld en dat het kapittel daarop een uitstel tot na de aanstaande kerkelijke plechtigheden had bekomen. Het kapittel eischte tegelijk, dat de bisschop den gevangenen geestelijke Jan Carpentier, verdacht van ketterij, zou in vrijheid stellen. De vicaris-generaal verklaarde daarin toe te stemmen, op voorwaarde dat Carpentier aan den bisschop en aan het kapittel eenen borgtocht stortte. Het kapittel weigerde welkdanige voorwaarde aan te nemen en hield al zijne vroegere rechten staande. (Van dit alles liet de vicaris-generaal door de notarissen Laurens van Tiedeghem en Walrant van Harduin eene acte opmaken.)

In nomine Domini, amen.

Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quod, anno ejusdem Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto, indictione decima quarta, mensis vero Aprilis die ultima, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Clementis divina providentia pape septimi anno tertio, coram venerabilibus viris dominis de capitulo insignis ecclesiae Tornacensis in eorum loco capitulari ad sonum campane capitulariter congregatis in nostrorumque notariorum publicorum ac testium subscriptorum ad hec vocatorum specialiter et rogatorum presentia, personaliter constitutus scientificus et egregius vir dominus et magister Jacobus de Thielt, presbyter, canonicus ecclesie collegiate beate Marie Curtracensis, Tornacensis diocesis, ac vicarius generalis reverendi in Christo patris et domini domini Karoli, Dei et apostolice sedis gratia Tornacensis episcopi, prelibatis dominis de capitulo seriose remonstravit et ad eorum memoriam reduxit, quod, quamquam eis non licuisset nec liceat aliquem pro crimine heresis punire aut hujus criminis cognitionem sumere, sed debuissent hactenus et deberent iidem de capitulo quorumvis de et super crimine predicto accusatorum punitionem criminisque hujusmodi cognitionem predicto reverendo in Christo patri aut ejus officariis necnon inquisitori pravitatis heretice, ad quos pretacti criminis cognitio de jure spectare dignoscitur, reliquisse et relinquere, ipsi nichilominus domini de capitulo prefati ad cujusdam magistri Johannis Le Grut, presbiteri, curati

(ut asseritur) de Orques, dicte Tornacensis diocesis, qui de predicto crimine heresis accusatus fuit, punitionem (non obstante quod pro parte antefati reverendi in Christo patris, quantum fieri potuit, rescitum ac de nullitate processus in eum per dictos de capitulo agitati et sententiae desuper ferende protestatum fuisset) de facto et nulliter processerant; unde et propter que prelibatus reverendus in Christo pater justissimam de ipsis capitularibus conquerendi et eos in jus vocandi causam habere et potiri asserebat predictus dominus vicarius; sed nichilominus tamen et, premissis non obstantibus, prememoratus reverendus in Christo pater et dominus dominus Tornacensis episcopus, cupiens et desiderans (sicut subungebat dictus vicarius) eosdem de capitulo modo quo decet caput membra sua tractare et cum eisdem capitulantibus in pace et concordia vivere necnon omnimodam litis et controversiae materiam fugere et extinguere, eosdem capitulantes paucis ante Paschalia festa novissime preterita diebus super amicabile communicatione cum eis facienda et habenda requiri fecerat, necnon ex habundanti ipsum dominum vicarium, sicut dixit, apud eos denuo miserat, ut illis tres vias, quibus ad concordiam amicabilem pervenire possent, nuntiaret et aperiret, prout et easdem vias ipsis capitulantibus viva voce nuntiavit et aperuit: primam scilicet, quod ipsi domini de capitulo nonnullos de suis canonicis et confratribus deputarent ad cum ipso reverendo ejusve officariis gratiose communicandum et inter se amicabilem et absque strepitu aut forma iudicii, si possibile foret, concordandum; secundam vero, quod ipse reverendus in Christo pater et domini de capitulo juris arbitros seu arbitratores et amicales compositores sibi in hac civitate Tornacensi vel Brugis, Gandavi, Mechliniae seu Lovanii infra certum tempus assumerent; et tertiam, quod iidem domini de capitulo, qui se ab ordinario exemptos asserunt, virum quemdam probum et doctum sibi eligerent et in eum ut et tamquam iudicem suum consentirent, coram quo prelibatus reverendus jus suum experiri posset, rogans dictus dominus vicarius antefatos dominos capitulantes et eos obnixè deprecans, quatenus pro pace consequenda unam viarum predeklaratarum assumere et processuras per eos inchoatas interim suspendere vellent atque dignarentur.

Qui quidem domini capitulantes antefato domino vicario, postquam inter se, nobis omnibus interim a loco capitulari retractis, deliberassent, vocis organo venerabilis viri domini Quintini de Capella, officium presidentis exercentis, responderunt et confessi fuerunt verum fuisse et esse, quod paucis diebus ante festum Pasche novissime preteritum ipsi domini de capitulo fuerant pro parte dicti domini episcopi super communicatione prementionata summati et requisiti, quodque huiusmodi petitam communicationem propter impedimenta (quibus ad causam sacri Quadragesimalis et etiam Paschali tunc proxime instantium festorum divini officii exercitio detinebantur et occupabantur) postposuerant et distulerant, paratos nichilominus se offerentes (sicut dicebant) sese bone et debite communicationi cum prelibato reverendo in Christo patre ejusve officariis fiende et habende submittere, proviso tamen et non alias quod ipse dominus episcopus seu ejus officarii magistrum Johannem Carpentier, eorum subditum (quem per dictos officarios captum et in prisoniis curie Tornacensis in prejudicium eorum possessionis mancipatum fuisse et esse dicebant) ab eisdem prisoniis relaxarent et resta-

biliarent. Item et quum prememoratus vicarius ad premissam responsionem replicando dixisset et allegasset dicti magistri Johannis captionem et imprisonmentem fuisse per dictos officarios factam pro eo, quod ipsi domini de capitulo, contra appellationem pro parte antefati domini episcopi a primis gravaminibus sibi per eosdem de capitulo illatis interjectam ac promissam communicationem pretactam, attemptantes eundem magistrum Johannem de et super simili crimine heresis diffamatum coram eis evocare et examinare aut alias de crimine predicto cognoscere presumpserant et, ne ex premissis nimium antefato domino episcopo ejusve jurisdictioni oriretur dispendium, sed ut vie facti per dominos de capitulo conjuncte resisteretur, obtulissetque nichilominus dictus dominus vicarius predicti magistri Johannis Carpentier elargitionem facere seu fieri procurare, si et dum ipse magister Johannes cautionem prestaret tam coram prefato domino episcopo vel ejus officialiis quam apud dictos capitulantes de fiendo jure coram illo seu illis, qui post debitam communicationem seu processum fiendi decisionem iudices sui comperirentur et ordinarentur, vel proviso etiam quod, absque prejudicio communicationis fiende seu concordie subsequende, processus ipsius magistri Johannis per officialios episcopi et predictos dominos de capitulo conjunctim et communi manu pro hac vice fieret et terminaretur.

Ipsi domini capitulantes, post reiteratam deliberationem inter se factam et habitam, denuo responderunt et in hoc perstiterunt, quod ipsi volebant prepetitam elargitionem fieri absque aliqua cautione per sepefatum magistrum Johannem officialiis episcopi fienda quodque absque hujusmodi elargitione ac ipsorum de capitulo possessionis restabitione non intendebant ab inceptis per eos prosecutionibus desistere nec eas prosecutiones suspendere. Quapropter ipse dominus vicarius petiit a nobis, notariis subscriptis, de et super oblationibus ac omnibus aliis suprascriptis publicum instrumentum unum vel plura fieri atque tradi.

Acta fuerunt hec Tornaci in predicto loco capitulari, anno, indictione, mense, die et pontificatu suprascriptis, presentibus ibidem venerabilibus et providis viris domino et magistro Guilliermo Bernard, presbytero sigillifero, et Johanne Corvilain, promotore dicte curie Tornacensis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et quia ego Laurentius de Thiedeghem, curie Tornacensis publicus apostolica auctoritate ac venerabilis curie episcopalis Tornacensis notarius et ejusdem curie scribe juratus, predictis oblationibus per prenommatum dominum vicarium factis ac omnibus aliis et singulis suprascriptis unacum prenommatibus testibus presens fui, cum subscripto notario, eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco huic presenti instrumento super hoc confecto, manu alterius fideliter scripto, signum meum, in talibus fieri solitum, unacum signo manuali ipsius notarii subscripti, apposui hic, me propria manu subscribente, in fidem et testimonium eorundem premissorum requisitus.

Et ego Walrandus de Harduin, artium magister, sacris apostolica et imperiali auctoritatibus necnon venerabilis curie episcopalis Tornacensis notarius ac ejusdem curie commissarius et auditor juratus, quia premissis omnibus et singulis, sicut supra scribuntur, unacum scribe et testibus prenommatibus presens et personalis interfui, eaque sic fieri vidi, scivi et audivi, idcirco

huic publico instrumento exinde confecto signum meum manuale consuetum, unacum signo manuali ejusdem scribe, apposui in robur et testimonium premissorum omnium et singulorum requisitus et rogatus.

De Thiedeghem.

de Harduin.

Rijksarchief te Brussel, *Évêché de Tournai*, n° 1330.

516.

1526, April 30, 's Hertogenbosch. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de reis van eenen bode met brieven van de commissarissen tegen de Lutheranen aan den officiaal van Luik te Diest en den deken van Leuven.

Item, den lesten Aprilis, Direk Fonck, bode voirs., vut bevelen vanden scepenen gerdien te peerde met brieven vanden meester inder godheyt, commissaris des Paeus ende Keyzers, met zynen collegen alhier bynnen deser stede gedeputeert wesende inder saken der ketterryen van Marten Luyter, etc., gesonden aen den officiaal van Luydick tot Dyest residerende ende voerts tot Loeven aenden deken aldair, ende brocht weder antwoordt.

R. A. Van Zuijlen Jr, *Inventaris der archieven van de stad 's Hertogenbosch, Stads Rekeningen 1399-1800*, deel I, blz. 412. — De commissaris, te 's Hertogenbosch werkzaam, was Nicolaas van Egmond, zooals blijkt uit eenen post der rekening van hetzelfde jaar, een wijngeschenk vermeldende aan « Egmonda, commissaris vanden Luteranen ». *Ibidem*, blz. 414.

517.

1526, Mei 2 en volgende, Ertvelde. Rekening van George d'Espleghem over zijne werkzaamheden tegen eenen ketter, die te Ertvelde in de kerk eene schandelijke schilderij had doen oprichten en tentoonestellen.

A maistre George d'Espleghem, la somme de six vingt dix neuf livres dix solz de pris de xl gros, pour, par ordonnance, estre parti de Malines, le second jour de May quinze cens vingt cinq (*sic*), et allé à Gand devers le prieur des Augustins et le procureur du seigneur Empereur en Flandre, et delà au villaige d'Ertvelde, pour prendre informacion du personnage qui, en l'église d'illecq, avoit fait érigier et mettre en une verrière scandaleuse figure d'aucunes ymages en dérision de Dieu et de ses apostres et de la foi chrétienne.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Comptes de Jehan Micault* (1526), Registre B. 2333, fol. 219 verso;

aangehaald bij Dehaisnes, *Inventaire*, deel IV, blz. 333. — Aldaar vindt men ook de volgende melding: « Et au premier voyage à ung paintre pour avoir fait ung patron et pourtraicture de la verrière mise à Edeveld, qu'il avoit délivré à madicte dame ».

518.

lei 12, 's Hertogenbosch. Acte van de schepenen dier le verklaringen van Otto Bollix Janssoen, die onder sigd heeft, dat hij in niets schuld heeft bij het ontvluchochter uit het klooster van Rossem. — Nooit heeft hij aangeraden, of haar kettersche boeken gegeven, of overproken. Ook weet hij niet, waar zij zich na hare vlucht heeft.

eenen yegelicken, die dese onse oepenen brieven van certificacn ofte horen lesen, ende sunderlingen den eersame, vromen ende Henricks Collart, amptman van Boemel, Boemelreweerde eerde, onsen goeden vryent, saluyt.

onen ende Raidt der stad van 's Hertogenbosch, doen condt, cerdie gerechte waerheit, dat op huyden, datum van deesen, voor er van den legen schouthen der vorschreve stadt ende ons in den mpareert is Otto Bollix Janssoen, onsen inwonenden medepoir- t ter manisse des richters gestaifts eedts mit opgerichten vingeen gezworen, getuych verclaert ende affirmeert waer te wesene erna volget :

lat hij noyt off nyc geraden noch begeert en heeft, dat Margriet, wesende een suster vanden goidshuyse off cloester tot Rossum, cloester soude gaen, noch en heeft dairtoe geraeden off oick y somwylen hem quam versuecken, gelick die gewoenten van van Rossum ende ander cloesteren zyn ; mer syn goede meynongeyt geweest, als sy hem quam versueken, dat sy altyt wederomme voirscreven soude gaen, ende heeft noyt geweeten, dat sy ter blyven solde; ende synen goeden wille is altyt geweest ende y noch in tselver cloester quame ende weer; mer soe sy van diere als t schynt, nyet en is geweest, soe heeft zy haer heymelic vergehouden omtrent drie daigen buyten synen huuse, soe dat hy, et en wist, waer dat zy haer onthielt. Oick is die goede mynonghecht, ende weer wael van den sin, indien syn dochter voirsz. doen e behelpen tot Rossem in tselver cloester, omme daerinne te tott te dienen.

efft hy, deponent, der voirschreve Margrieten, syne dochter, noyt he boecken gecofft, gegeven off geseyndt, off by ennighe andere n copen, geven off seynden, die contrarie weren Godt ende der cken.

Verclaerden noch hy, die tuycht, dat hy hem noyt off nye en heeft beholpen noch oick ennigsints onderwonden met deser nyewicheyt vander Luteryen, contrarierende der heyliger kercken in enniger manieren.

Ende want dit aldus van ons gerichtlick geschiet ende gepassiert is, soe hebben wy, Schepenen ende Raidt voirschreven, den segel *ad legata* der voirschreve stadt hier beneden op 't spatium doen drucken.

Gegeven opten 12 dach der maent van Meye in 't jaer ons Heeren 1526.

Oorspronkelijk stuk op perkament met groot zegel van 's Hertogenbosch; afgedrukt bij G. Van Hasselt, *Geldersch Maandwerk*, deel I, blz. 8-10.

519.

1526, Mei 16, Basel. Uittreksel uit eenen brief van Erasmus aan Frans Molinus over de regeling der kettervervolging in Engeland en in de Nederlanden.

Inquisitionis summa apud Anglos commissa est Standicio franciscano (tu conjicito caetera), Lovanii Nicolao Montensi theologo, cui junctissimus est Egmundanus.

Erasmus, *Opera omnia*, deel III, pars I, blz. 937.

520.

1526, Mei 18, Mechelen? Brief der Landvoogdes aan den Raad van Holland over de geestelijke rechtspleging. — Zij meldt, dat de ordonnantie, waarbij bevolen wordt dat geen geding door geestelijken tegen hare onderzaten ingespannen buiten het land mag gebeuren, berust op de oude gewoonten.

Wyse ende voorsienige Heeren.

Wy hebben ontfæen uwe letteren, by dewelcke ghyluyden aen ons versuet u te willen overzenden die copie autentycke vande ordonnantie, by dewelcke eenen yegelicken verboden zoude zyn, up groote peenen, den ondersaeten van desen lande voor gheen gheestelicken rechttere, ordinarys oft gedelegueert, te betrecken elders dan binnen desen voors. lande, ende indien de zake by appellatie aen den stoel van Romen oft elders gedeulueert worden, dieselidde saken nergens elders te doen committeren dan in deselve dese landen; waerop, voorsienige Heeren, by desen onsen bryeff wy u aduerteren, naerdien wy hebben doen visiteren die registren vanden Hove, dat, aengaende de voirs. ordonnantie, wy niet beuonden en hebben by geschrifte, nemaer want die usantie, zulcx als wy beuonden hebben by oude prothocollen van onsen supposten, dewelcke zeker redelyck es ende oirboirlyck den ondersaeten vanden voirs. landen.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 123.

521.

1526, Mei 19 en volgende, 's Hertogenbosch. Rekening van George d'Espelghem over zijn onderzoek te 's Hertogenbosch aangaande personen, die tegen het gerecht oproer gemaakt hadden, bij gelegenheid van het vangen van eenen Lutheraan aldaar.

A maistre George d'Espelghem,..... item, pour estre parti de Malines, le xixe dudit mois de May, et allé à Bois le Duc, pour soy informer sur aucunes rébellions faites contre justice par aucuns bourgeois dicelle ville en l'appréhension d'un luthérian, qui, comme il avoit esté rapporté à madicte dame, estoit par eulx recoux.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Comptes de Jehan Micault* (1526), Registre B. 2333, fol. 219 verso; aangehaald bij Dehaisnes, *Inventaire*, deel IV, blz. 383.

522.

1526, Mei 30, 's Gravenhage. Brief van den Raad van Holland aan den graaf van Hoogstraten, stadhouder, over eenen zekeren Mr Beuckel, die te Delft gedurende het kettersch sermoen van eenen augustijn nota's nam en weigerde aan den Raad uitleg daarover te geven, en over de zaak van eenen ketterschen priester uit Friesland, Ulco genaamd. — Beuckel heeft geweigerd uitleg te geven, voorwendende dat hij afhing van de Hoogeschool van Leuven. Daarop heeft de Raad hem gevangengezet, doch tot nog toe heeft hij niet willen getuigen. De augustijn werd gedagvaard, maar is niet gekomen. — Ulco, in den Haag gevangen, dringt aan, opdat men met zijn geding zou aanvangen. De Raad vraagt wat daarmede te doen, daar niemand naar Ulco omziet.

Hooge, eedele ende mogende Heere, wy gebieden ons mit alder reverencie aen uwe E.

De selve believe te weten, dat, opten xvij^{en} dach van deser maent, by ons gecomen is die prior vanden Predicaren cloester alhier inden Hage, te kennen gevende, dat binnen der stede van Delft een terminarys onderhouden wordt vanden Augustynen ordene, die welcke veel quade leeringe preecte, ende dat onder andere op Ascentioens avont lestleden de voirscreven augustyn, staende opten preeck stoel inde Nieuwe Kercke binnen der voirscreve stede, sach over hem staen eenen genoempt meester Beuckel, dewelcke noteerde ende stelde in geschrifte tgundt dat de voirscreven augustyn preecte, daer deur deselve augustyn gemoveert worde ende beriep denselven overluyt

int sermoen, duer welcken beroepen een murmuratie ende beroerte onder tvolck gebuerde, ende was gescapen daer vuyt quaet gecomen te hebben, en hadde tselfde nyet mit wysheynt beleyt geweest; welcke beroerte ende murmuratie die regierders der voirscreve stede ons oick hebben doen te kenne geven, zoe dat wy vuyt desen hebben gesonden den procureur generael van desen Hove binnen der voirscreve stede omme hiervan informatie te nemea, als hy eensdeels gedaen heeft, ende de voirscreven procureur heeft oick onder andere by hem ontboden den voirscreven meester Beuckel, begerende dat hy hem soude willen seggen de waerheynt van tgunnt, dat hy van dese sake ende vanden sermoenen vanden voirscreven augustyn wiste, twelck de voirscreven meester Beuckel nyet en heeft willen doen, maer geseyt, dat hy nyet en stonde onder desen Hove, maer was een suppoest vander Universiteyt van Loeven, ende dat hy hadde een cruyne ende mits dien nyet schuldich te deposeren: twelck de voirscreven procureur generael ons gerelateert heeft ende oick verthoent zekere protestatie hyden voirscreven meester Beuckel by geschrifte gestelt, by de welke wy bevonden, dat de voirscreven Beuckel screeff, dat de voirscreven augustyn was een ketter ende dat hy veel quade leeringen zeyde onder dat volck, twelck hy bereet was hem aen te seggen ende tegens hem gaen in vangenisse ende over hem waermaken voer competente rechters; vuyt twelcke wy gemoveert zyn geweest den voirscreven meester Beuckel te beschryven by ons te comen, ende gecomen zynde, hebben van hem begeert, dat hy de waerheynt soude willen seggen van tgunnt, dat hy vanden voirscreven augustyn wiste; twelck hy niet doen en wilde, zeggende dat hy stont onder die Universiteyt van Loeven ende nyet schuldich en was voer ons by zynen eede te deposeren. Ende alsoe wy anders van hem nyet gecrigen en consten, zoe hebben wy den voirscreven meester Beuckel doen logeren in die vangenisse van desen Hove, nemende consideratie dat de voirscreven prior zyn delatie refereerde aenden voirscreven meester Beuckel, ende oick, dat deselve Beuckel by geschrifte overgegeven hadde, dat de voirscreven augustyn een ketter was ende over hem wilde waer maken; waer an ons dunct, onder correctie, dat wy nyet anders gedaen en hebben dan wy behoerden te doen, om alsoe te comen tot kennisse der waerheynt in dese sake ende de schuldigen te mogen pugneren, ende remedieren, dat gelycke beroerte nyet meer en gebuere; hebben boven desen op huyden gesonden anden voirscreven meester Beuckel den substituyt vanden procureur generael ende hem doen vraegen, off hy noch nyet gedelibereert en was te deposeren ende ons de waerheynt te seggen van tgunnt, dat wy hem souden vragen de voirscreven sake angaende; daer op hy verclaert heeft, dat hy tselfde nyet doen en wilde noch sculdich en was voer ons te doen; mits twelcken, omme die rechte waerheynt vander sake te weten, hebben wy anden voirscreven meester Beuckel gesonden den voirscreven prior vander Hage, die ons dese sake eerst angebrocht hadde ende hem gereferereert hadden anden selven Beuckel; maer, wat onderwys deselve prior hem gedaen heeft, en wil voer ons niet deposeren; zoe dat wy hem noch houden liggen in vangenisse ter tyt toe, hy bet beraden ende bedacht sal wesen.

Wy hebben oick ontboden den voirscreven augustyn, om hem te hooren op tgunnt dat van hem geseyt is geweest, mitsgaders op die voirscreve beroerte ende zyn preecken, maer en is noch nyet gecomen. Van alle twelcke wy uwe

E. adverteren, omme vande toecompste ende gelegentheit van dese sake geadvertteert te wesen, op aventure off yemant de sake uwe E. anders anbrochte.

De selve uwe E. weten oick wel, dat hier in vangenisse noch leyt eenen heere Ulco, priester, die by den stadthouder van Vrieslant hier gesonden is geweest overmits zekere seditie, die hy in Vrieslant stroyende was; welcke heer Ulco dagelycs zeer solliciteert om expedicie. Begerende daer omme, dat uwe E. ons believe te laeten weten, wat wy mitten selven heer Ulco doen zullen, want dair nyemant en is, die naer hem taelt, ende van wegen des heeren van Utrecht en is nyemant, die hem dese sake onderwint.

Hoege, eedele ende mogende Heerc, onsen Heere God die wil uwe E. gesparen langlevende, salich ende gesont.

Gescreven inden Hage den xxx^{en} May anno xxvi.

Uwe E. zeer goetwillende dienacren,
De president ende luyden vanden Raide des Keyzers
in Hollant, etc.

A. SANDELIN.

Aen mynen Heere de grave van Hoehstraeten, etc.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*,
liasse n^o I.

523.

1526, Juni 1, Doornik. Notarieele acte, bevattende de overeenkomst gesloten tusschen den bisschop en het kapittel van Doornik, waarbij hunne wederzijdsche rechten in zake van kettervervolging tegen de suppoosten van gemeld kapittel worden vastgesteld. — Wanneer een der suppoosten van ketterij zal verdacht zijn, zal het kapittel tegen hem mogen procedeeren; maar wanneer hij er schuldig aan bevonden is, zal het kapittel, vooraleer verder te gaan, den bisschop of zijnen algemeenen officiaal raadplegen, die met het kapittel, of zijne afgevaardigden, en met den inquisiteur het vonnis zal vellen. Indien het kapittel echter ééne maand verwijt eenen suppoost te vervolgen, nadat het daartoe door den bisschop aangezocht werd, zal deze, zonder medewerking van het kapittel en met den inquisiteur alleen, de zaak tot een einde mogen brengen.

Super controversia seu questione vertente et que verisimiliter oriri formidabatur inter reverendissimum dominum dominum Carolum de Croy, Deique et apostolice sedis gratia electum et administratorem ecclesie seu episcopatus Tornacensis ex una, et capitulum dicte ecclesie ex altera partibus, super inquisitione, cognitione et jurisdictione criminis heresis commissi per supposita ejusdem capituli vel unde persone subjecte capitulo antefato

diffamate seu suspecte reputate fuerint, asserentibus predictis reverendissimo domino Tornacensi per suos vicarios officiales et promothorem, hujusmodi cognitionem, inquisitionem, punitionem et correctionem cum inquisitore fidei contra dicti capituli supposita ad se spectare et pertinere, et capitulo antefato per certos suos deputatos ad se solos, excluso prefato reverendissimo, hujusmodi punitionem pertinere ex inveterata et prescripta possessione seu usu ab immemorabili tempore, quotiens casus occurrit, post multiplices communicationes et altercationes invicem utrimque habitas, tandem concordatum fuit in modum qui sequitur :

Videlicet quod, quotienscumque aliquis ex suppositis dicti capituli aliquam propositionem hereticam vel erroneam dixisse aut sustinuisse infamatus seu suspectus fuerit, ipsi domini de capitulo poterunt super huiusmodi crimine contra eum ad inquisitionem in forma juris procedere; sed ubi compertum sit examinatum suppositum hujusmodi hereticam vel erroneam propositionem dixisse aut sustinuisse, antequam ad aliquam sententiam qualificandam, scilicet huiusmodi propositionem vel partem ipsius, ad revocationem cogendo aut alias diffiniendo, procedant, tenebuntur inprimis accedere per se vel suos deputatos prefatum dominum dominum reverendissimum electum vel suum officialem generalem in sua civitate Tornacensi et eum de casu heresis ipsius subditi ac toto processu inquisitionis informare, qui una cum dictis de capitulo aut suis deputatis, necnon inquisitore heretice pravitatis, ad ipsarum propositionum qualificationem, ordinationem et sententiam in forma juris procedet, ipsamque sententiam, ordinationem et qualificationem tanquam primo nominatus nomine prefati reverendissimi domini cum prefatis de capitulo et inquisitore, in loco capitulari pronuntiabit; et quotiens capitulum negligens fuerit in inquirendo de hujusmodi heresi vel suspitione in suis suppositis uno mense post summationem factam per promothorem ipsius reverendissimi, eo casu, elapso eodem mense, licebit eidem reverendissimo vel suo officiali de hujusmodi crimine heresis cum inquisitore in supposita predicta, omisso eodem capitulo, cognoscere et sentenciare; et his mediantibus omnia per pretactas partes seu eorum ex parte occasione praemissorum hinc inde agitata habebuntur hac vice pro infectis, salvo tamen in omnibus bono placito prefati reverendissimi domini electi, qui infra quindecim dies hanc concordiam ratificare et approbare tenebitur; alioquin habebitur infecta, partibus in pristino suo jure et prosecutione permanentibus.

Actum Tornaci, die prima mensis Junii, per et inter venerabiles et egregios viros dominos et magistros Jacobum de Thielt, vicarium, Henricum de Balliolo, officialem Brugensem, Joannem Corvillain, promothorem Tornacensem, ex parte ejusdem domini reverendissimi, necnon Quintinum de Capella, capituli presidentem, Petrum Bernard, Nicolaum Defieres, Miquelam de la Buisxière, canonicos dicte ecclesie, Paschasium Froymont, baillivum, et Adrianum Fauconier, dicti capituli consiliarios et ex parte ejusdem ad premissa commissarios deputatos.

Anno Domini millesimo quingentesimo vicesimo sexto.

H. DE BAILLIOLO.
FOURNIER.

Rijksarchief te Brussel, *Évêché de Tournai*, n° 1329.

524.

1526, Juni 15, *Leuven*. Acte waarbij de notaris Willem de Cavertson verklaart, dat de priester Nicolaas Christi van Bergen-op-Zoom, die wegens ketterij veroordeeld geweest was (1), vóór den inquisiteur is verschenen met tien priesters, die getuigen van zijn onberispelijk gedrag sinds zijne veroordeeling.

Anno a natiuitate Dominij millesimo quingentesimo vigesimo sexto, mensis Junij die decima quinta, dominus decanus et inquisitor heretice prauitatis prefatus [Nicolaus Coppin de Montibus], ad instanciam sibj pro parte dominij Nicolaj Christj rej inquisitj huius cause factam, receptionem testimonij decem presbyterorum sacerdotum neutrij partium suspectorum super vite integritate, morum probitate et fidelj conuersatione ac ydoneitate ad actus priores dominij Nicolaj Christi sibj concedendos aliosque juxta tenorem sentencie contra eum ad instanciam procuratorum fiscalium etc. late, secunda mensis Decembris annj xv^e xxv, per eundem dominum inquisitorem et dominum officialem Leodiensem in Dyest residentem commisit magistro Petro Zuiaert, sententiaro dictj dominij officialis, si eidem magistro Petro similis commissio fiat per ipsum dominum officialem, alioquin alterj eiusdem dominij officialis et sue curie notario, cuj hujusmodj commissio per sepedictum dominum officialem fierj continget, necnon michj notario subscripto coniunctim. Super quibus, etc.

Actum in presentia Henricj de Hamerot, procuratoris fiscalis reverendj dominij episcopi Leodiensis, eoque nomine alterius actorum huius cause, in domo prefatj dominij inquisitoris, presentibus ibidem magistris Philiberto de Brugellis et Ludouico Le Waayette, clericis Cameracensis dyocesis, testibus ad premissa vocatis et rogatis; et me Wilhelmo Cauertson, notario.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne* (1862), Inventaire, deel XV, liasse n° XLVII.

525.

1526, Juni 16, *Doornik*. Open brief van den bisschop Jan van Croy en het kapittel van Doornik, waarbij zij de overeenkomst bekendmaken, welke zij gesloten hebben omtrent het vaststellen hunner wederzijdsche rechten in zake van kettervervolging tegen

---

(1) Op 2 December 1525. — Zie ons stuk n° 444, blz. 60-71; — en verder ook de stukken van 6 Mei-14 November en van 1 December van hetzelfde jaar (n° 436, blz. 41-62, en n° 443, blz. 68-69).

de suppoosten van gemeld kapittel. (De tekst der overeenkomst is nagenoeg dezelfde, als die der notarieele acte hierboven onder N° 523 geplaatst.)

Concordata inter reverendissimum dominum Tornacensem et capitulum ejusdem super modo procedendi contra supposita dicti capituli in materia heresis (1).

Universis presentes litteras inspecturis Carolus de Croy, electus confirmatus et administrator perpetuus insignis ecclesie Tornacensis, et capitulum ejusdem ecclesie, decano absente, salutem in Domino.

Cum nuper inter nos electum et administratorem ac capitulum predictos controversia sive questio moveri verisimiliter formidabatur super inquisitione, cognitione et jurisdictione criminis heresis commissi per supposita ejusdem capituli vel unde persone subjecte nobis capitulo antefato diffamate seu suspecte reputate fuissent, asserentibus nobis electo et administratore per nos seu nostros officarios vicarios, officialem et promotorem hujusmodi cognitionem, inquisitionem, punitionem et correctionem cum inquisitore fidei contra dicti capituli supposita ad nos spectare et pertinere, nobis vero capitulo de contrario dicentibus et asserentibus hujusmodi inquisitionem, cognitionem et decisionem per nos seu deputatos nostros in supposita hujusmodi nostri capituli, secluso domino episcopo et ejus officariis, fieri debere et ad nos pertinere ex antiqua et approbata consuetudine, eaque usi fuerimus quotiens casus occurrerit a tempore immemoriali, tandem post multiplices communicationes et altercationes per nostros deputatos invicem hinc inde habitas, concordavimus et appunctuavimus in modum qui sequitur :

Videlicet quod, quotiescunque aliquis ex suppositis nostri capituli aliquam propositionem hereticam vel erroneam dixisse aut sustinuisse infamatus seu suspectus fuerit, nos capitulum super hujusmodi crimine contra dictum suppositum nostrum ad inquisitionem in forma juris procedere poterimus; sed, ubi compertum fuerit dictum suppositum nostrum hujusmodi hereticam vel erroneam propositionem dixisse aut sustinuisse, antequam ad aliquam sententiam qualificandam, scilicet hujusmodi propositionem vel partem ipsius, ad revocationem cogendo aut alias definiendo procedamus, tenebimur prius accedere per nos aut nostros deputatos reverendum dominum electum et administratorem vel suum officialem generalem in civitate Tornacensi, et eum de casu heresis dicti suppositi nostri ac toto processu inquisitionis informare, qui una nobiscum aut nostris deputatis necnon inquisitore heretice pravitatis ad ipsarum propositionum qualificationem, revocationem et sententiam in forma juris procedet ipsamque sententiam, ordinationem et qualificationem tanquam primo nominatus nomine dicti domini electi et administratoris cum nobis capitulo et inquisitore fidei in loco nostro capitulari pronuntiabit.

Et quotiens nos capitulum negligentem fuerimus de inquirendo de hujus-

---

1) Deze titel staat op den rug van het stuk geschreven.

modi heresi vel suspitione in nostris suppositis, eo casu uno mense elapso post summationem nobis factam per promotorem dicti domini electi et administratoris, licebit eidem domino electo et administratori vel suo officiali de hujusmodi crimine heresis cum inquisitore in supposita nostra, et nobis omissis, cognoscere et sententiare. Et hiis mediantibus per nos electum et administratorem seu officarios nostros ac per nos capitulum seu deputatos nostros hinc inde agitata habebuntur hac vice pro infectis. Et ut hujusmodi concordia firmior et validior sit inter nos permansura, nos Carolus de Croy, electus et administrator prefatus, et nos capitulum antedictum sigilla nostra presentibus litteris duximus apponenda, anno Domini millesimo quingentesimo vicesimo sexto, mensis Junii die decima sexta.

De mandato capituli,
J. FOURNIER.

Stadsarchief te Brussel, origineel op perkament.

526.

1526, Juni 23, Leiden. De schepenen van Leiden veroordeelen Jan Cornelisz. tot eene boetedoening wegens kettersche gesprekken.

Afgelzen den 23^{en} in Junio a^o 1526.

Correxie vande kettery. — Alzoe Jan Cornelisz., leydecker, vermaert geweest is, dat hy zeer qualicken beuoelt ende afgryselicke opinie heeft vanden heyligen eerweerdigen Sacramente des outaers, contrarye twarachtige kerstelicke ende apostolicke geloue, ende dat, als hy gehoert heeft, dat desclue zyn dwalinge gecomen was ter kennisse, ende verduchtende was de justicie, heeft hem geabsenteert vuyt der stede van Leyden ende enighe van zyn vrienden ende magen uytgesonden an den schout ende den gerechte om te hebben geleye ende zyn saecke te verantwoorden, ende omdat de zaecke zoe zwaer ende zoe vuytgenomen groot is, zoe hebben den schout ende den gerechte de saecke geleyt in deliberacie om te weten of zy den voirsz. Jan Cornelisz. geleyde zouden geuen of nyet. ende updat zy tot volcomen kennisse vander saecke zouden mogen comen ende die ende diergelicke valsche opinien textirpieren, hebben geconsenteert int geleye ende hem een zckeren prefixen dach beteykent om hem te comen verantwoorden: up welcken dach hy gecompereert is; ende hem vanden voirsz. saecke gevraecht ende dat hy hem int eerste heeft willen excuseren, zeggende, dat hy droncken was, zoe heeft hy gescyt, hoe dat, upten eersten wercken dach nae die Paesch heylige dagen lestleden, hy mit Cornelis Euertsz., leydecker, zyn meester, ende mit Adriaen, zyn meesters knecht, geweest is tot Warmonde int mannencloester wercken; ende dat des achternoens, als zy gingen inbyten, zoe worde de gastmeester spreckende vander vergaderinge, die in Duytslant was, ende zeyde: " Die boeuen makent zoe qualicken: zy neemen de kelcken ende de ciboryen ende werpen theylige Sacrament dairvuyt upt outaer off onder de voet

ende en passen dair nyet up », mit meer ander woorden, dair hy vorder geen ga up en sloech. Daerup die voirsz. Jan Cornelisz. zeyde : « Wat leyt daer an bedreuen? Ist meer dan broot? » Daerup die gastmeester zeyde : « Ist nyet dan broot? Wat zoudt gy dat segghen? Tys God ende mensche! » Daerup die voirsz. Jan Cornelisz. zeyde : « Ten is niet meer dan broot »; ende hy nam een stuck broot ende seyde : « Off ick dat eet ofte dat, tys alleens! » Doen zeyde die voirsz. gastmeester : « Hoe zoude dat comen! » Daerup die voirn. Jan Cornelisz. zeyde : « Sinte Matheus zeyt int 24de: « Wacht v voir de valsche profeeten, want zy zullen tegens v seggen : « Christus is dair », zoe en gact dair nyet; ziet, dit hobbe ick v te voeren geseyt, of zy v zeyden : « Hy is in de woestine, of in die plaetse, of in een verburgen plaetse », ende geloeft ze nyet. Alzoe den blicxem comt vuyt den Oesten ende wederschynt inden Westen, soe zel wesen die toccoomste des menschen zoen. » Ende zeyde voirt : « Sint Pouwels scryft int 17de in twereck der Apostelen tot die mannen van Athenyen, Pauwelus staende int middel van den leerschole : « Ghy, mannen van Athenyen, ic vinde v al touergelouich (te verstaen datse meer geloefden dan zy behoirden), verby gaende v godsdienst; nv heb ick geuonden eenen dūtaer daervp stont gescreuen : « Den onbekenden God », denseluen God, die ghy godsdienst doet, weet, dat hy is een Heer der hemelen ende der aerden. Alzoe en woent hy niet in tempelen, die mit handen gemaect zyn, noch en wordt van geenen menschen handen geeert, als diegeene, die nyemant en behoeft. » Ende als die voirsz. Jan Cornelisz. geseyt ende gestraft is van zyn dwalinge, zoe is hy vp zyn knyen geuallen ende heeft bekent zyn grote dwalinge ende gebeden om gracie, seggende : « Ick begeere penitencie te doen ende my te beteren ende beloue van nu voirtan te leuen ende te steruen als een kersten mensche ende de geboden vander heyliger kercken gehoersaem ende onderdanich te wesen. » Ende den schout ende den gerechte, ziende zyn oetmoedicheyt, hebben hem doen opstaen ende zyn geleye verlanget den tijt van vierthien dagen om te onderzoecken, of hy oick volstandich blyuen zoude in zyn berou ende doechdelicke voirnemen ende belofte, ende hem belast onvermaent weder by den gerechte te comen vpten dach, als zyn geleye cypireren zoude; vp welcken dach hy weder byden gerechte gecomen is, ende hem gevraecht of hy bereyt was zyn penitencie te doen; daerop hy ter antwoorde seyde : « Myn Heeren, ick ben bereyt alst v belieft », vallende vp zyn knyen ende biddende om gracie. Ende alzoe deze saecke van groter gewichte is, en hebben in der correxie nyet willen doen buyten consent, wille ende aduys vanden prouisoer ende deecken van Rynlant, ende hebben lange mit hemlyuden gecommunicceert ende des voirsz. Jan Cornelisz. correxie eendrachtelicken gesloten, te weten, dat alzoe onse moeder, die heylige kercke, geen sondaren en versmaect, die hem willen beteren ende penitencie doen, mer die goedertierenlick in genaden ontfanct, ende oeck dat den prouisoer, deecken ende gerechte meer geneycht zyn tot ontfarmharticheyt dan tot strengheyt van justicie, ende dat Jan Cornelisz. voirsz. zyn dwalinge openbaerlick vpter stedehuys voir prouisoer, deken ende gerechte bekent heeft ende zyn absolucie ontfangen ende zyn juramente gedaen : dat Jan Cornelisz. staen sal vp een schaudt, hebbende an een rocxken ende crage, dair voir ende after een kelek op gefigureert staet, ende een barnende wassekaerse van een pont in zijn handt, barrevoets ende bloetshoofs, ende sel van

tschauodt gaen nae Sinte Pieters kercke toe, hebbende de barnende wassekaerse in zyn handt, ende doen zyn gebedt voir theylige eerwaardige Sacramente ende offeren aldaer de voirsz. waskaerse; ende zel voort vp morgen wederomme comen in een paer linden clederen mit tselue rockgen hebbende an zyn lyff, mit die kelcken dair vp, hebbende in zyn handt een wassekaerse wegende een pont, ende dairmede gaen in Synte Pieters kercke voir de cruycen, ende als die processie weder in der kercken comt, gaen voor theylige Sacrament ende bidden God om gracie ende de voirsz. kaerse aldaer offeren; zel die voirscreuen Jan Corneliszoen Sonnendages dairan tot Sinte Pancraes gaen ende doen gelyck hy in Sinte Pieters kercke vp morgen doen zel; desgelycx Sonnendages daeran in Onser Lieuer Vrouwen kercke; ende dit al gedaen in manieren voirsz., zoe sel Jan Cornelisz., vpt eerste datmen doet processie generael, van gelycke gaen in een paer linden clederen voir die cruycen, hebbende tselue rockgen an mit die kelcken ende mit een barnende kaerse in zyn handt, ende als die cruycen in Sinte Pieters kercke weder comen, zyn gebet spreken voir twairdige heylige Sacramente ende die zelue kaerse aldair offeren; ende zelt voortan een jair lanck vp zyn vpperste cleet een kelck dragen ten exemple van allen anderen, vpdat eenen ygelicken hem wachten mach zyn Heer zyn Godt te blasfamieren; ende dit al vp correctie vander stede.

Elcx zie voer hem, want indien men beunden kan, dat yemant deze ende desergelycke blasfemieen spreke, die zel men straffen ende corrigeren nae gelegentheydt der zaecken.

Stadsarchief te Leiden, *Correctieboek E, in dato*; afgedrukt bij P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen*, blz. 81-83.

527.

1526, Juli 9, Straatsburg. Uittreksel uit eenen brief van Bucerus aan Zwingli over den toestand der Hervorming in de Nederlanden en over de werkzaamheid van Hinne Rode in Holland en Friesland.

Tota Hollandia et Frisia per Rodium et alios quosdam pure jam sapit, resipiscunt quotquot et per Flandriam, Brabantiam atque Geldriam sunt Christiani.

..... Argent. ix Jul.

Hulderici Zuinglii Opera, uitgave van Melch. Schulerus en Jo. Schulthessius, deel VII, blz. 521. — Over Hinne Rode, zie J. J. van Toorenenbergen, *Hinne Rode, in betrekking tot de Anabaptisten*, in het *Archief voor Ned. kerkgeschiedenis*, deel III, blz. 90-101.

528.

1526, Juli 13, Leiden. De Magistraat verhoogt den prijs, beloofd aan degenen, die de verspreiders en aanplakkers van kettersche opschriften aanduiden. — De daders worden met strenge straffen bedreigd.

Ofgelesen den 13^{en} in Julio 1526.

Alzoe upten 20^{en} dach in Januario lestleden zekere injurioese, diffamoese ende ondochdelicke brieuen oftē cedullen in grof scryft gestelt zyn ande stoelen vanden terminaryssen ende oick ande doere van Sinte Pieters kercke, al tenderende tot destructie ende verderfnisse van onse heylige kersten geloue, soe dat tgerecht zekere penningen gestelt hebben tot profyt vanden genen, die tzelue den gerecht anbrenge; ende alsoe die somme te cleyn was, zoe en is alnoch nyemant gecomen, die tzelue gcopenbaert heeft. Ende alsoe men nu beuint, dat enige valsche ketters zekere briefgens ofte cedullen stroyen inder kercke omtrent theylige eerwairdige Sacraments huys ende tot andere verscheyden plaetsen, inhoudende: *God ist vroet, dat ghy hem inder kercke gheen goet en doet, want hy en is dair nyet; voirt: Ghy en wilt den Euangelie nyet swygen, daerom zullen v die monicken bedriegen*; mit meer andere cedullen. Ende want dit zekere grote afgryselicke blasphemien zyn, te zeggen of te scryven, dat men God inder kercken gheen dienste en doet, noch dat hy inder kercke nyet en is, twelck tgerecht noch geen goede kersten menschen en behoeren te lyden, soe doen tgerecht eene ygelicken weten, dat, indien dair yemant is, die wecten, wye dat deze cedullen of diergelycke in der voorsz. kercke ende tot andere plaetsen gestroeyt, geleyt of geworpen hebben, dat hy come ende geue tzelue tgerecht te kennen, men zel hem van der stede wegen van stonden an geuen die somme van vyftich gouden Karolus guldens; wairschuwende voirt eenen ygelicken, hy zy man of wyff, jong of oudt, dat zy hem wachten zulcx te doen; want, indien men tzelue bevindt, men zel tzelue corrigieren ende strengelicken straffen an lyf ende goet, nae gelegentheyt vander zaicke; ende indien men hevindt tzelue gedaen te zyn by jongers beneden hoere jaeren, dat men tzelue straffen zel an den ouders vanden zeluen jongers of anden genen, dair mede zy in woenen.

Stadsarchief te Leiden, *Aflezingsboek A.*, fol. 136.

529.

1526, Juli 17, Mechelen. Vierde plakkaat van keizer Karel tegen de protestanten, gericht tot den Raad van Vlaanderen. — De Keizer stelt vast, dat de ketterij in Vlaanderen dagelijks toeneemt ondanks zijne twee vroegere plakkatē. Als oorzaken geeft

hij op : de onvermoeibare propaganda der ketters, het lezen van den Bijbel in het Nederlandsch en in het Fransch en de onhandigheid der geestelijkheid in hare sermoenen, waar de kettersche dolingen in 't lang en in 't breed in uitgelegd worden, zoodat zij hierdoor algemeen bekend geraken, hetgeen voor 't vervolg streng verboden wordt. De Keizer heeft enkele godgeleerden alsmede zijnen Geheimen Raad over dit plakkaat geraadpleegd. Hij verbiedt deel te nemen aan vergaderingen, waar over den Bijbel wordt gehandeld, en de Luthersche stelsels of andere ketterijen voor te staan tegen de leeringen der Kerk. Hierop zijn de straffen als volgt vastgesteld : Voor de eerste overtreding, 20 Carolusgulden boete of, kan men die boet niet betalen, eene ballingschap van drie maanden; voor de tweede maal, 40 gulden boete of een half jaar ballingschap; voor de derde maal, 80 gulden boete of eeuwige ballingschap. Ook mogen de rechters deze straffen wijzigen. Het geld der boeten komt voor een derde den aanklager, voor een ander derde den rechter en voor 't laatste derde den Keizer toe. Zonder beroep zijn deze straffen en zij onttrekken de veroordeelden niet aan de macht van den algemeenen inquisiteur, die het vaststellen der ketterij in zijne macht heeft. Alle kettische boeken zullen openbaar verbrand worden; de bezitters ervan zullen eeuwig uit Vlaanderen gebannen worden, op de verbeurte van lijf en goed. Geene boeken mogen voortaan gedrukt, gebonden, verkocht of gekocht worden, tenzij zij vooraf door den Raad van Vlaanderen goedgekeurd werden; de overtreders (drukkers, binders, koopers of verkoopers) zullen een derde van hun goed verliezen en eeuwig gebannen worden. Reeds vroeger gedrukte boeken, die verdacht zijn, zullen ook aan de goedkeuring van den Raad onderworpen worden. De schoolmeesters en alle anderen, die onderwijzen, zullen hunne leerlingen de kettersche stelsels niet mogen leeren noch eenige geschriften van ketters als schoolboeken gebruiken.

Bijden Keyser.

Onsen lieuen ende ghetrauwen, den president ende luyden van onsen Rade geordonneert in Vlaendren, salut ende dilectie.

Alzoe, in tjaer vichthien hondert ende eenentwintich, tonser kennesse ghecommen was, dat vele ende diuersche doolinghen, erreuren, quade leeringhen ende ketteryen, ghestroijt, ghespreekt ende onder de ghemeene

lieden ghezayt wierden, ende ooc bij eeneghe geleerde ghesustineert ende gedeffendeert, ende daghelijcx meerdre vp resen, pulluleerden ende gevoet wierden bij middele vanden boucken van eenen Martin Luther, zijne adherenten, naervolghers ende fauteurs: Wij, omme daer inne te remedierne, ende de voornocmde erreuren, heresien ende quade opinien te **supprimeerne**, hadden int tselue iaer, naer behoirlicke condempnatie vanden zeluen Martin Luther ende zijne leeringhen, bij onse opene brieuen van placate ghedaen verbieden alle de boucken vanden voorseyden Martin Luther, zijne adherenten ende fauteurs, ende gheinterdiceert de zelue vercocht, ghecocht ofte gelesen te werdene, vp zekere peynen inde zelue placaten begrepen. Ende ten hende dat de zelue quade opinien ghoheelic ende al vuter herten vanden meynsschen zoude moghen geweert worden, hadden beuolen, dat alle de voorseyde boucken openbaerlic in tvier geworpen ende verberrent zouden werden. Ende voorts hebben bij andere onse letteren, vp zekere groote comminatie, gheordonneert, datmen de voorseyde boucken of gelijcke niet meer en zoude moghen prenten, om dat de memorie ende quade leeringhe vanden voorseyden Luther ende zijne fauteurs gheheelic ende al gheextirpeert zoude moghen werden, exhorterende ende vermanende te dien fijne alle gheestelicke prelaten, weerlicke heeren ende princen, beuelende allen onsen onderzaeten de handt daer aen te houdene, ten hende dat theleghe kersten ghelouue vulstandich ende in wezene zoude moghen bliuen ende dat de aerme simple lieden bij subtielheden ende nieuwicheden niet verleet en worden.

Al welc debuoir ende dilligencie niet ieghenstaende, wij zijn te vullen gheaduerteert, dat noch daghelicx zo lanx zo meer het ghemeen volc van onsen lande ende graeiscepe van Vlaendren bij middele vanden voorseyde quade opinien ende suspecte leeringhen bedroghen ende verleet wordt, eensdeels bij toe doene van eeneghe ongeleerde, die zonder consent van hueren heuuresten int heymelicke ende secretelic predicken dEuangelien, die midtsgaders andere heleghe gheschriften interpreterende naer huere zinnelicheyt ende niet naeden rechten verstande vanden docteurs vander heleger kercke, pynende voorts alle nieuwicheden voort te bringene; bouen desen, dat eeneghe predicanten, religieusen ende andere, hemlieden veruorderen vp den preeckstoel te verhalene de erreuren, dolingen ende quade opinien vanden voorseyden Luther ende zijne adherenten, bringende ooc voort de opinien van anderen heretijcken, ketters ende ketteryen, tanderen tijden ende hier voortijts ghecondempneert, die veruerschende inde memorie vanden meynsschen ende die bringhende in valsche ende damnable opinien, danof zij te vooren noynt ghedocht, ghepeynst noch ghehoort en hadden, roupende de zelue predicanten mede zeere indiscretelic iegens de ghone, die vanden voorseyde quade leeringhen ende doctrien eenichsins ghesuspicionneert of godiffameert moghen wesen, zo datmen vuten zeluen roupene ende indiscreten zegghene de persoonen ende plecken godelicx kennen mach, thuerlieden blaemte ende confusie, daermede hemlieden occasie ghegheuen werdt inde zelue heure quade opinien te verhertene. Oec zo verstaen wij, dat de voorseyde dolinghen ende erreuren eensdeels toecommen ende ghevoet worden, vute dien dat leecke, simple ende ongheleerde persoonen, de Walsche ende Vlaemsche Euange-

lien ende andere heleghe ghescrijften lesen naer hueren verstande ende naer der lettre, danof met elcanderen ende bij vergaderinghen diuersche disputacien hebben, nemende tghuendt, dat hemlieden behaghelicxt es, ende niet attenderende ten rechten verstande. Ende alzo ons, ter eeren ende loue van God almachtich, (duer wiens goedertierenheit ons gegeuen es de moderatie ende tregement, niet alleene vanden keyserijcke, maer ooc vanden anderen onsen conincrijcken, princelicheden ende heerlicheden), betaemt ende toebehoort te dwinghene de vianden van onsen gelooue ter obediencie van sijne goddelicke Maieiteit ende te vermeerderen de glorie vander passie ons Heeren, ende zonderlinghe onse onderzaten te houdene in goeden vasten gelooue, statuuten ende ordonnancie vander heleger Roomssche kercke, so hebben wij bij aduise van zekere gheleerde inder Heyliger Scrijften ende vanden hoofde, president ende lieden van onsen Secreten Rade gheordonneirt ende gestatueert, ordonneren ende statueren bij desen, dat van nv vortae niement, van wat state, qualité of conditie hij zij, hem en veruoodere, buuten plecken ende tijden daertoe geordonneert, te houdene of present te zijne tot eeneghe vergaderinghen van volcke, wesende ghenouch conuentelick, ende ongheoorloofde vergaderinghen, omme aldaer te lesen, spreken, confereren of predeken vande Euangelien, Epistelen van Sinte Pauwels of andere ghescrijften vander Helegher Scrijften, in Latijne, Vlaemisch of Walsche, noch aldaer de zelue te interpreteren of vp tverstant van dien disputeren of confereren, in wat manieren dattet zij.

Van ghelijcken, dat van nv voortan gheene persoonen, van wat state, qualité of condicie zij zijn, hem en veruooderen te achteruolghene, prekene, onderwijzene, noch in gheender maniere te allegierene, de leeringe of doctrine vanden voornoemden Martin Luther ende andere leeringhen ende doctrine ghereprobeert, zonderlinghe nopende den sacramenten vanden altare, vander biechte ende andere sacramenten vander kercke; van ghelijcken aengaende der eere ende reuerencie vander helegher moeder ons Heeren, Maria; vanden helegghen santen ende santinnen, huer beelden ende ymaigen; ooc nopende der macht ende auctorité vande concilien, vanden paus, vanden bisscoppen, prelaten vander kercke; den bedinghen ende suffragen ouer de doode; onderhoudene vanden vastendaghen ende abstinencien, ende alle andere zaken, inghestelt, gheordonneert ende beuolen bijder heleggher kercke.

Voort, dat niement, wie hij zij, gheoorloft en zij, in theymelicke of in topenbaer, binnen hueren huusen of daer buuten, ouer tafel of in ghezelscepe, yet te doene, zegghene of profererene, het zij prekende, lezende, disputerende, diuiserende of confererende, eeneghe zaeken, die eenichsins het simple ende gemeen volc zouden moghen roeren, mouueren, diuarteren of distraheren vanden geloue, reuerencie vanden sacramenten, heere ende deuocie vander ghebenedide moeder Gods ende Gods helegghen, vanden bedinghen ende suffragen ouer de doode, vanden vastendaghen ende acten van abstinencie, ende generalic van al tguendt, dat ons moedere de heleghe kercke beuelt ghedaen ende gheobserueert te zijne, naer dinstitucie ende introductie vanden kersten gheloue.

Ende dit al, vp peyne, voor die eerste reise, datmen beuonden ende achterhaelt zal wesen ende met kennesse van zaeken te wette verwonnen,

te verbuerne twintich Karolus gulden, oft, bij gebreke dat hij die niet betalen en mochte, drie maenden vut onsen lande van Vlaendren ghebannen te wordene, zonder daer inne den voorseyden tijt gheduerende weder te moghen commen, vp arbitrale correctie; voor die tweede reyse, vp peyne van veertich Karolus guldenen, oft, bij gebreke van dien, als vooren een half iaer vut onsen voorseyden lande ende graefscepe ghebannen te wordene, vp ghelijcke peyne alsbouden; ende voor die derde reyse, vp peyne van tachtentich Carolus guldenen, of, bij gebreke van dien, eeuwelic ghebannen te wordene vut onsen voorseyden lande ende graefscepe van Vlaendren, zonder daer in te moghen commene, vp verbuerte van liue ende goede; committerende nietmin den wethouders van der plecken, daer tselue gheschien zal, de voorseyde peynen ende mulcten te moghen vermeerderen of minderen, ende in effecte die civilic of crimenelic moghen veranderen ende altereren thuerer discretie : waer toe wij de selue wethouders ende iusticiers gheautoriseert hebben ende auctoriseren bij desen. De welke peynen pecuniaire ghedeelt ende ghedistribueert zullen zijn, te wetene : een derdendeel ten proffijte vanden anbringhere, dander derde ten prouffijte vanden officier vander plecke, die danof dexecutie doen zal, ende tderde derdendeel tonsen prouffijte. De welke peynen, boeten ende mulcten, ghewijst zijnde, gheexecuteert zullen wezen, niet iegenstaende eeneghe opposicien oft appellacien. Ende dit al onvermindert officie vanden inquisiteur generael in zaken daer heresie of ketterye zal beuonden wezen.

Ghebieden ende statuieren voorts, dat de boucken van Martinus Luther, metgaders Pomeranij, Carolostadij, Melanchthonis, Ecolampadij, Franciscj Lambertj, Ione ende andere zijne adherenten met hem geuoelende, ende alle Euangelien, Epistelen, Prophetien ende andere boucken vandaer Helegher Schrifturen, in Duytsh, Vlaemsch of Walsch, gheappostilleirt, ghegloseirt, of hebbende prefacien off prologue, inhoudende dolinghen, erreuren of doctrine vanden voorseyden Luther ende zijne adherenten, bijder helegher kercke ghereprobeert of repugnerende der ghemeene leeringe ende doctrine vander zeluer, waer ende in wat plecken de selue ghescreuen of gheprent zijn, metgaders alle de boucken die zonder tijde gheprent zijn, inhoudende ghelijcke doctrine ende leeringhe, gebrocht zullen worden in een openbaer plaetse ende aldaer te puluere verberrent, vp peyne, indien yemandt naer de publicatie van dezen beuonden werdt de voorseyde boucken bij hem thebbene, dat die gebannen zal worden vut onsen lande ende graefscepe van Vlaendren, vp de verbuerte van zijn lijf ende goeden.

Ende, om te schuwene de dolinghen ende erreuren, die daghelicx spruuten vuten grooten getale ende menichfuldicheyte vanden geprenten boucken, so hebben wij geordonneirt ende ordonneren bij desen, dat van nu voortan gheen boucken geprent en zullen werden binnen onsen lande van Vlaendren, noch ooc boucken, die buuten onsen lande geprent zijn of geprent zullen werden, ghebonden, ghecocht, noch vercocht en zullen moghen wesen in onsen voorseyden lande van Vlaendren, ten zij dat die eerst bij die van onsen Rade in onsen voorseyden lande gheadmitteirt waeren, vp peijne, indien yement ter contraricn dadc, het waere de prentere, bindere, coopere of vercoopere, vanden verliese vanden derden deel van zijnen goeden, ende

bouen dien eeuwelic gebannen te werdene vuten zeluen lande van Vlaendren.

Ende oft ghebuerde, dat eeneghe boucken, die nu geprent zijn ende bouen niet gespecificeert en staen, beuonden worden suspect te zijne ende in te houdene eenighe quade leeringhen ende doctrinen bouen gemencionneert, zullen de zelue gebrocht worden den regierders ende onsen officers vander plecken; de welcke gehouden zullen wesen de zelue boucken vlieden te bringhene, omme danof inspectie te nemene, ende vp tcoopen ende vercoopen van dien bij vlieden geordonneert ende gedisponeert te wordene, alsoet behoeren zal.

Insgelijcx ordonneren ende statueren bij desen, dat de schoolmeesters ende andere, die binnen onsen voorseyden lande van Vlaendren hemlieden occuperen met ionghers te instruerene of leerene, van nu voortan hemlieden verdraghen huere ionghers ende disciplen eenichsins te instruerene naer de voornoemde leeringhen ende doctrine ghereprobeert, of de boucken bouen genoempt, of andere ghelicke opinie smakende, te lesene, learne of exposeerne in eenegher manieren.

Ende, want wij met alder ernst dese voorghenoemde ordonnancie, statuut of edict, onuerbrekelic onderhouden willen hebben, so ordonneren ende beuelen wij v bij desen, terstont ende zonder vertreck, ouer al onsen lande ende graefsepe van Vlaendren, daermen ghewoonlic es vtroupinghen ende publicacien te doene, van onsen wegen de zelue ordonnancie, statuut ende edict openbaerlic voor den volcke te doen vut roupen ende publicieren; beuelende van onsen wegen eenen yghelicken zeere scerpelic de zelue tonderhoudene ende tachteruolgene naer huere vorme ende inhoudene, procederende ende doende procederen ieghens de ouertreders ende transgresseurs van dien zeere rigoreuselic, bijden peynen, bruecken ende mulcten bouen verclaert, sonder verdrach ende simulacie: want ons alsoe gelieft.

Ende van des te doene gheuen wij v vulcommen macht, auctoriteyt, ende zonderlinghe beuel bij desen: ontbieden daeromme ende beuelen allen onsen officers, dienare ende ondersaten, dat v doende tguent des voorseyt es ernstelic verstaen ende obedieren, behulp, assistencie ende bijstant doen, sonder des te latene in eenegher manieren, vp al tghuendt, dat zij ons duchtende zijn.

Ghegheuen in onser stadt van Mechelen, den xvij^{en} dach Julij, anno xv^e ende xxvj.

Onderaan staat: Bij den Keyser in sijn Rade.

L. DU BLOUL.

Origineel berustende op het Prov. Staatsarchief te Gent, *Reg. Correspondance du Conseil de Flandre*, deel VIII, fol. 43; afschrift in het Stadsarchief te Gent, *Reg. A, Ouden gheluwon bouck*, fol. 49 r°-50 v°; afgedrukt met onbeduidende wijzigingen in de *Placcaeten van Vlaendren*, deel I, blz. 103-107. — Bor, *Nederl. Historien*, deel I, blz. 6, spreekt over de plakكاتen van 8 Mei 1521, 29 April 1522, 12 April 1526, 14 Oct. 1526. Hij ontleedt dit laatste en vervolgt: "Tot uitvoeringe werden in Holland gecom-

mitteert meester Jan van Duyvenvoorde, ridder, en meester Jasper Lievensz. van Hooglande, raden in Holland, die sonder lange forme van proccs sommierlijk, so haest doenlijk is, recht doen soudē. — Te Gent werd dit plakkaat den 13 Augustus uitgevaardigd. Zie Stadsarchief te Gent, *Reg. A*, fol. 48 v° en 50 v°.

530.

1526, Augustus 12, Hoorn. Claes Henricxz. wordt tot zes jaar ballingschap veroordeeld wegens kettersche gesprekken en het bezitten van een kettersch boek, waaruit hij op straat en in zijn huis gezongen had.

Claes Henricxz. in Bourgougnen, met 6 kar. guld. beboet en uit het baljuwschap van Medenblik en de jurisdictie van Hoorn voor 6 jaren gebannen op straf des doods, omdat hij tot vele ende diuersche stonden openbaerlicken gedisputeert ende gesproken heeft van de Evangelien ende die Epistolen van Sinte Pauwels ende op die interpretacie ende verstande van dien gelet ende, dat arger is, heeft wt zyne selfe témérité in despexie ende veramadenisse vander macht ende constitutie vanden paeus ende tot illusie ende bespoutinge vande ceremonyen ende loeflycken gewoonten vander heyliger kercke, by hem gehouden een scandaloes bouxken beginnende : « Wy willen, etc. » sonder eenige titel van den genen, diet gemaict of geprent heeft, ende tselue openbairlycken gesongen byder straten ende binnen zyn huys voirden gasten, ende alsoe tselue scandaloes liedeken diuersche simpel menschen, soe wel landt-luyden als anderen, verbreet ende voert geleert heeft, twelck ongetwifelt wel te presumeren is.

Archief te Hoorn, *Register van Resolutien*, enz. (1534-1537).

531.

1526, Augustus 13, Gent. Michiel Neetezone en Jan vanden Steene, boekbinders, worden tot vijftigjarige ballingschap veroordeeld, omdat zij boeken van Luther gekocht en behouden en over zijne stellingen met anderen gesproken hebben.

Den wijsen in Ougste int zelue jaer xxxvj.

Michiel Neetezone ende Jan vanden Steene, boucbinders, hoe zy anders ghenaeamt ofte ghebnyaemt zyn, elc vyftich jaren vuten lande ende graefscpe van Vlaendren, omme dicswille dat zy, nietjegenstaende ende contrarie den mandementen der K[onig]lycke M[ag]estelt] voortyts vutgheleyt,

hemlieden veruordert. hobben te coopene ende binnen huerlieder huiezen te hebbene zeker quantitheyt vanden boucken ende leeringhen van Martinus Luther ende ooc ter zeluer causen, ende die faouriserende met anderen te communicierne ende argueerne; welcke zaken zyn van quaden exemple, niet sculdich te lydene zonder hooghe criminele pugnitie.

Stadsarchief te Gent, *Bouc ende Register vanden Ballinghen*
(1 Oct. 1472-13 Juni 1537), fol. 203 r° en v^o.

532.

1526, Augustus 13, Gent. Jan de Pruet Kethelaere wordt tot vijftigjarige ballingschap veroordeeld wegens het houden van kettersche vergaderingen.

[*Den vijftien in Ougste int zelue jaer xxvj.*]

Jan de Pruet Kethelaere, hoe hy anders ghenaeemt ofte ghebynaemt es, vyftich jaren vuten lande ende graefsepe van Vlaendren, omme dieswille dat hy, nietjeghenstaende ende contrarie den mandementen der K[eizerlycke] M[ajesteit] voortyts vutgheleyt, hem veruordert heeft te faouriseerne de leeringhe van Martinus Luther, houdende danof tzyne huuze ende elders diuersche communicatien ende vergaderinghen met anderen; welcke zaken zyn van quaden exemple niet sculdich te lydene zonder pugnitie.

Stadsarchief te Gent, *Bouc ende Register vanden Ballinghen*
(1 Oct. 1472-13 Juni 1537), fol. 203 v°.

533.

1526, September 15, Namen. Uittreksel uit de rekening van den meier over Jehan Adam, die om zijn smadelijk spreken over de maagd Maria en de heiligen, gebrandmerkt en tentoongesteld werd en gedurende een jaar in de stad moest gevangen blijven.

Audit maistre Jehan pour auoir par condampnacion de justice flastry et marqué dune ymage de fer chault vng appellé Jehan Adam au droit costé de la fache, le xve jour de septembre audit an xxvj, et après demora en tel estat sur leschaffault vne heurre durant, et puis fu bany vng an dedens la ville sans en pooir partir; et ce pour auoir parlé et détesté contre lhonneur et réuérance de la Vierge Marie, aussi des sains; et pour ce iij s. iijj d^{rs}.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Hemptines, mateur de Namur, de 1523-1527*, fol. xix verso (n° 15548); afgedrukt bij Henne, deel IV, blz. 322, noot 1.

534.

1526, September 17, Arnhem. Brief van hertog Karel van Gelderland aan zijnen ambtman te Tiel en Bommelerweert, hem gebiedende in de eerste vier plaatsen het lijk eener Luthersche vrouw te laten ontgraven en verbranden.

Kairle, hertouch van Gelre ind van Guylich ind greue van Sutphon.

Lieue getrouwe. Wy verstaen woe aldair eyn vrouwe, kranck geworden, idt heylighe sacrament ind ander sacramenten verachtende ind versmaedende gestorven is, welcke ketterye ind dwaelynge haluen, omb behoerlicke straffonge ind executie dair op tlaiten geschien in exempell van anderen, ain onss stadt ind geestlicheyt aldair ernstlick doin schryuen; beuelen v dairomme mit ernst, ghy van onss wegen oick die handt dair aen haldt, idt vurg. licham van derseluer vrouwen therstont opgegrauen ind verbrant werde, ind ons den dach, wanniert geschien sall, verwittighen omb onsen scherp-richter, die sulx doen sall, dairby to schicken; dess versien ind verlaiten wy ons tot v gonselicken.

Gegeuen in onss stadt Arnhem op ten xvii dach Septemb., anno xxvi.

CHARLES.

KREYNOK.

Unsen lieuen getrouwen Henrick Collert van Lyenden, amptman in onsen lande van Tielre ind Boemelre weerden.

Archief te Arnhem, Lade B der Rekenkamer; afgedrukt bij G. van Hasselt, *Stukken voor de vaderlandsche historie*, deel III, blz. 49-50.

535.

1525, October 1-1526, October 1, 's Hertogenbosch. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de onkosten van de tentoonstelling en de boetedoening van Lutheranen en over het verbranden hunner boeken aldaar.

Item, den graftmeker, van het ocsael te bereyden, dair die Luyteranen ofte kettters opstonden in Sint Jans kerke, huer terminatie ontfangende, betaelt 2 st.

Item, noch anderwerff, van die kendelers opt ocsael te versetten, ter correctien vanden kettters, betaelt 2 st.

. . . Item, betaelt voer rys, dair die Luyteranen boecken opte Merct in gebrant zyn, 11 1/2 st.

. . . Item, den costeren van Sint Jans voer 6 ₤ was, dair die kersen af gemaickt zyn, die de Luyteranen, by ordinantie van den kettermeesteren in de processie om tGewanthuys droegen, vanden ₤ 5 st., vz. 30 st.

R. A. van Zijlen Jr., *Inventaris der archieven van de stad 's Hertogenbosch, Stads-Rekeningen 1399-1800*, deel I, blz. 416 en 417.

536.

1526, October 7, 's Hertogenbosch. Aanteekening over de kettervervolging aldaar geleid door den inquisiteur Johannes van Baerle, predikheer, en den kanunnik Hendrik vander Molen. — Negen Lutheranen, waaronder twee begijnen, herriepen in de St. Janskerk en werden tot eene boete van één jaar veroordeeld.

Anno 1526, die 7^a Octobris, primum actum inquisitionis in haeticos celebrarunt Buscoduci F. Joannes Baerll, s. th. doctor ac inquisitor, hujus conventus filius, et dominus Henricus vander Molen, canonicus ecclesiae collegiatae s. Joannis Evangelistae, in odaeo praefatae ecclesiae, condemnantes 9 personas, inter quas duas begginas, haeresi Lutherana infectas, ad recantationem ac unius anni poenitentiam publicam.

Archief van het Predikheerenklooster te Gent, HS. *Chronicon conventus Buscoduccensis*, fol. CII.

537.

1526, October 8, 's Gravenhage. Banvonnis door 't Hof van Holland uitgesproken tegen Maarten van Berghen, die een kettersch boek verkocht had en in het bezit van een kettersch lied bevonden was.

Martin van Berghen gebannen.

Alsoe Martin van Berghen jn Henegouwen, geungen alhier, buyten pyne ende banden van yseren bekend heeft voerden Houe van Hollant, dat hy, bouen ende contrarie de placaten vander K. M^t. oueral gekondicht, dairbj verboden js eenen ygeliken eenige boucken te coopen of te vercoopen, geprent of noch te prenten, ten zy dat die eerst geuisiteert ende geadmitteert zyn, te coft gehadt ende gedragen heeft jn desen lande van Hollant een boucksken vol dwalinge ende erreur, gehieten *tBoucksken vanden euangelisschen schoemaker ende vanden papisten coerheeren*, ende tselue boucksken vercoft aen Zessel de barbier, wairomme dezelve Martin geungen gemaict js byden schout vander Goude, ende, jn vangenisse zynde, onder hem beuonden zeker fameus liedekeyn, twelk hy dyckmael gelesen hadde, ende js gebrocht optie Voorpoorte ende vangenisse van desen Houe, ende want tselue js van quaden exempel, als gedaen teghen ende jn versmadenisse vanden voors. verboden;

Soe ist, dat voors. Hof, jnden name ende van wegen des gekoeren keyzers vanden Romeynen, coninck van Germanien, van Castillen, etc., graue van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, den voorn. Martin ter cause voorsz. gebannen heeft ende bant mits desen vuyten voors. landen van Hollant, Zeelant ende

Vrieslant, tot ewighen dage, opte verbeurnisse van zyn lyf, ende te ruymen Hage ende Hageambocht bynnen sdaichs zonnenschyn, ende bynnen den vij^{en} dach die voers. landen.

Gedaen jnden Hage by mynen heeren de president, meester Jan van Duenuoorde, Abel van Coulster, Franchoys Coebel, Jaspas Lieuynsz., Joost Sasbout ende Willem Pynsz., raitsluyden van Holland.

Is gepronuncieert den vij^{en} dach jn Octobrj, anno xv^e xxvj.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminels sentencien* (18 Januari 1504 tot 13 September 1529), fol. 163.

538.

1526, October 8, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de zaak van Maarten van Berghen. — De schout van Gouda had bij hem een kettersch boek en een kettersch lied ontdekt : daarom wordt hij voor eeuwig gebannen uit Holland, Zeeland en Friesland.

Ander ontfanck van sentencien van confiscacien gepronuncieert by den voirs. Houe binnen tyde deser rekeninghe, roerende die Lutriaene.

Meerten van Bergen in Henegouwe, die bekendt heeft, dat hy, contrarie die placcaten vande K. M^t., gecoft ende gedragen heeft in deese landen een bouckxken vander euangelieser scoenmaicker ende vanden papisten coeheren (*sic*), ende, deselue geuangen gemaict synde byden scout vander Goude, onder hem beuonden was seckere fameeus lydekyn, dat hy dyckmale gelesen hadde, ende gebrocht optie Voirpoirte vanden voirs. Houe, ende alsoe tselue was van quaden exemple, als gedaen jegens ende in versmadenisse vande voirs. gebooden, js die voirn. Meertyn by sentencie vanden voirs. Houe gebannen geweest vuyten lande van Hollandt, Zeellant ende Vrieslant, tot ewighen dage, optie verbeurnisse van zyn lyff, ende te ruymen Haech ende Haechambocht binnen sdaigs sonnenschyn, ende binnen den derden dach die voirs. landen, blyckende byder sentencie, hier ouergeleuert, jn date den vij^{en} Octobris, anno xv^e zes ende twintich. Ende alsoe by de voers. sentencie geen confisquacie van goeden verclairt en js, wairomme hier — Nyet.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van den exploiten* 1526, fol. 22 verso.

539.

1526, October 21, 's Hertogenbosch. De inquisiteur Jan van Baerle, met den kanunnik Hendrik van der Molen en twee keizerlijke commissarissen, spreekt aldaar het vonnis van negen Lutheranen.

Anno praefato (1526), 21 Octobris, (R. ac ex. P. mag. Joannes Baerlenus) unacum mag. Henrico vander Molen, ecclesiae collegiatae S. Joannis Buscoduci canonico, necnon duobus commissariis regiis, ex odaeo praefatae ecclesiae, sententiam dixit in novem utriusque sexus cives Buscoducenses de haeresi Lutherana convictos ac resipiscentes, plures hinc inde sacri officii actus exercuit, quousque ad vitae terminum ardentissimo zelo perfunctus est.

Archief van het Predikheerenklooster te Gent, Hs. *Chronicon conventus Buscoducensis*, fol. XXXII-XXXIII.

540.

1526, Mei 19 tot October 22, Arnhem. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de kosten der gedingen door de schepenen en den kettermeester ingesteld tegen de juffrouw van Wely, Philips Hoiss (Hoefft), den zadelmaker (Cornelis van den Steyn), eenen priester en twee juffrouwen van Nijmegen, waarvan de twee laatsten verbrand werden.

Gericht over die Luthers gesinde.

Omtrent Sunt Laurens (1) hebben die burgermeesters den richter geschenckt tot Claiss van Oever, doe men joffer van Wely richten solde, ix quart ad iiiij st. die quart.

Item, op Manendach na S. Lucasdach (2), doe dat gericht was mit Phs. Hoiss ind den salemaicker mytten priester, doe sijnt mijn joncheren van Mydachten, die richter, burgermeesteren, schepenen, totten Beghijnen gegaen ind dair laitien haelen xvj quart wijns; noch nae iiij quart.

Item, op Saterdach na S. Lucasdach (3) hebben onss heren mytten Luthers onledich geweest omtrent den heelen dach ind sijnt des auonts myt burgermeesters ind schepenen gegaen teren tot Bleessen, xxxix quart ad iiiij st.

Item, die stede hefft den kettermeister geschenckt tot Geryt Alleyn xij quart ad vj st.

Item, doe men die twee jofferen van Nijmegen int raithuys verwaren solde op Pynxter auont (4), ind waren op Sunt Johans poirt des nachts ind voirt int raithuys hent totten middage.

Item, gegeven van dat holt ind rijss to voeren vant gericht indt raithuys, dair men die twe jofferen myt barnen sold, myt in toe draigen, xij st.

Stadsrekening van Arnhem (1526), medegedeeld door I. A. Nijhoff in Kist en Moll's *Kerkhistorisch archief*, deel II, blz. 275-276; ook overgedrukt bij C. Hille Ris Lambers, *De kerkhervorming op de Veluwe*, bijlagen, blz. XCIII en XCIV.

(1) 10 Augustus.

(2) 23 October.

(3) 30 October.

(4) 19 Mei.

541.

1526, October 29, Antwerpen. Gebod van den Magistraat over het verkoopen, drukken, lezen of bewaren van kettersche boeken, waaronder diegene met verdachte voorrede. De straffen zullen volgens de keizerlijke plakaten toegepast worden.

Geboden ende vuytgeroepen by heeren Clause van Leyere, riddere, Schouteth, Burgermeesteren, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen, opten XXIX^m dach van Octobri anno XXVI.

Men cundicht ende gebiet, van sHeeren ende vander stadt wegen, dat nyemant, van wat state oft conditie hy zye, out noch jonck, hem en voerdere te vercoopene, te veylene, te printene, te lesene oft by hem te houdene ennige boecken suspect vander Lutheraenscher ketteryen, maer dat hem een yegelyck daer af wachte; ende dat alle de ghene, tzye printers oft andere, die ennige diergelycke boecken hebben met valsche prologen oft anderssins suspect vander voers. ketteryen, de selve brengen in handen vanden Heere, opte pene van scerpelic, sonder verdrach, gecorrigeert te worddene, nae inhoudt ende luyt der geboden ons genadighs Heeren sKeyzers dien aengaende, alhier ter poyen af gepubliceert.

Stadsarchief te Antwerpen, *Gebodboek*, vol. A, fol. 128 verso; afgedrukt bij Génard, *Antwoerssch Archievenblad*, deel II, blz. 319.

542.

1526, October 30, Antwerpen. Veroordeeling tot eene bedevaart ten Heiligen Bloede te Wilsenaken, uitgesproken door den Magistraat tegen Hans van Remunde, boekdrukker, die Luthersche boeken gedrukt had.

Gecorrigeert by heeren Clause van Lyere, riddere, Scouteth, Burgermeesteren, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen, opten XXX^m dach van Octobri anno XXVI.

Hansken van Remunde, boeckprintere, overmits dien dat hy, contrarie ende in verachtinge der mandementen ende bevelen van onsen aldergenadichsten heere den Keyser, alhier te poeyen af gepubliceert, hem gevoirdeert heeft te printene zekere boecken, inhoudende de leeringe der Lutheraenscher ketteryen, daerof de Heere ende de Stadt te vollen geïnformeert zyn, sal porren, binnen sonneschyne, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden dage, vuyten mercgreefscape van Antwerpen, ende doen een pelgrimagie

ten Heyligen Bloede te Wilsenaken, ende, na de brieven daeraf overgesonden, nyet wederomme inne comen, hy en hebbe ierst sHeeren ende der Stadt gemoede, op zyn vorste lith.

Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboek*, 1513-68, fol. 30; afgedrukt bij Génard, *Antwoerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 159. — Op den bladrand staat: « Littere peregrinationis dicti Joannis fuerunt presentate dominis marchioni et magistratui XXIX^a die mensis Martii anno XXVI (XXVII n. s.) et habet facultatem et consensum domini et oppidi intrandi marchionatum et oppidum.

VANDER RYT. »

543.

1526, October 30, Antwerpen. Veroordeeling tot eene bedevaart naar Boulogne en Parijs, uitgesproken door den Magistraat tegen Hendrik Henricxsens van Bergen-op-Zoom en Tanneken Zwolfs van Brussel, die Luthersche boekjes verkocht en uitgedeeld hadden.

Gecorrigeert by heeren Clause van Lyere, riddere, Scouteth, Burgermeesteren, Scopenen ende Raide vander stadt van Antwoerden, opten XXX^{en} dach van Octobri anno XXVI.

Henric Henricxsens, geboren van Berghen-opten-Zoom, ende Tanneken Zwolfs, van Bruessele, overmits dien dat zy alle beyde sekere boecxkens diversschen lieden vercocht ende gedistribueert hebben, inhoudende insgelycx de ketterie ende leeringe van Martinus Luther, contrarie ende grootelic in versmadenissen vanden bevelen ende geboden van onsen allergenadichsten heere den Keysere, daeraf de Heere ende de Stadt oic wel geïnformeert zyn, selen porren, binnen sonneschyne, vuyter stadt ende vryheyte ende, binnen den derden dage, vuten mercgreefscapen van Antwerpen, ende doen de pelgrimage nabescreven, te wetene: de voers. Henrick tOnser Liever Vrouwen te Boenen, ende de voers. Tanneken tOnser Liever Vrouwen te Parys, ende, na de brieven by elcken van hen daeraff overgesonden, nyet wederomme inne comen, sy en hebben ierst sHeeren ende der Stadt gemoeye, elck van hen op syn vorste lith.

Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboek*, 1513-68, fol. 30; afgedrukt bij Génard, *Antwoerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 159-160. — Op den bladrand staat: « Dicta Anna Svolfs presentavit litteras peregrinationis dominis den XXVI^{en} dach Junii anno XXVII° ende hebben deselve geconsenteert inne te comene. Littere peregrinationis dicti Henrici Henricxsens fuerunt presentate dominis marchioni et magistratui XXI die mensis Novembris anno XXVI°, sed non habet facultatem neque consensum domini et oppidi intrandi. »

544.

1526, October 30, 's Gravenhage, Monnikendam en Leiden.
 Brief van het Hof van Holland aan den gouverneur van het graafschap over de maatregels genomen tegen drie verdachte priesters van Monnikendam en tegen andere Lutheranen van deze plaats en van Leiden. — Van deze drie priesters van Monnikendam, die over 't Heilig Sacrament kwalijk gevoelden, werden er twee gevangengezet in den Haag; de derde werd onder zekere voorwaarden ontslagen. Aangaande de kettervervolging was de Magistraat van Monnikendam het niet eens met den pastoor. Het Hof zal den toestand onderzoeken. Ook te Leiden zijn er verdachte personen, die door den burgemeester werden aangeklaagd. Het Hof zal dat insgelijks onderzoeken.

Hoeghe eedele moegende Heere, wy gebieden ons met alle reverentie aan Uwe E.

De selve believe te weeten, dat, zekeren tyt geleden, wy geadverteert zynde, dat binnen der stede van Monickendamme zekere priesters waeren, die qualicken gevoelden van dat Heylige Sacrament, hebben in deliberatie geleyt gehad, hoe wy daerinne souden mogen remedieren ende procederen, gemerct dat ons medebroeder meester Franchois Cobel ende de substituut vanden procureur generael, die wy te voeren binnen der voirscreve stede gesonden hadden om informatie te doen opten geenen, die van der secte Lutheriane gediffameert waeren, zekere resistentie gedaen was ende huer informatie nyet en hadden mogen volbringen. Ende naer wy hiervan met malcanderen gesproken hadden, hebben belast onsen medebroeder, den heere van Assendelft, die ten Berge bij Uwe Ex^{te}. reysen soude, hiervan Uwe E. te spreken; ende de selve heere van Assendelft thuis gecomen zijnde, hebben wy van die voirscreve sake weder gecommuniceert ende gesonden den procureur generael van desen Hove ende meester Pieter van Sinte Pieters, secretarys, binnen der voirscreve stede, die de voirscreve priesters gehoort hebben ende huere depositie gestelt by geschrift, die welcke wy Uwe E. hiermede overzeynden.

Ende alsoe wy by de selve informacie bevonden, dat die voirscreve priesters van dat Heylige Sacrament getwyffelt hadden ende scheenen qualicken te gevoelen, zoe hebben wy weder daerop gecommuniceert ende eyntlich gedelibereert die voirscreve priesters alhier te beschryven, mitgaders den schout ende een burgmeester der voirscreve stede ende oick eenen Jan van Saenen, oudt burgmeester, opdat de selve priesters geen suspitie hebben en souden; ende gecompareert zijnde, hebben die voirscreve priesters, tot drie in getaele (1), in presentie vanden voirscreven scout ende burgmeesters

---

(1) Gerbrant Paul, Jan Jacobs en een derde. Zie verder ons stuk op 15 Nov. 1526 (n° 548).

nden Raidt gehoirt, haer quaet gevoelen verhaelt ende haer deposicie gelesen, diewelcke, wy hemlyuden gehoort, scheenen alsnu ander gevoel te hebben; nyetemin wy hebben twee van der voirscreve priesters doen logeren op die vangenisse van desen Hove ende daer naer hemlyuden doen hoeren by sekere commissarissen van desen Hove, die welcke huer deposisie gestelt hebben by geschrifte, ende zeynden de selve mede aen Uwe E.; ende als vanden derten, alsoe ons bleeck, dat de selve zeer gequeest hadde geweest in zyn hoeft ende vuyt dien scheene midden hoofde ende zinnen nyet wel bewaert te wesen, oick dat hy voir ons verclaerde, dat hy nyet en wist hoe dattet by quam, dat hy voerden procureur generael sulcx geseyt hadde als zyne deposicie inhielde, ende nu verclaerde, dat hy van dat Heylige Sacrament gevoelde aldat een goet kersten menschen schuldich was te gelooven ende daeran nyet en twyffelde, dat hy oick nyet gelaeten en hadde misse te doen duer versmadenisse, maer doer quade dispoicie ende crancheyt van zyn gesichte, twelck hem somtyts overquam overmits de voirscreve quetsuerè in zyn hoeft, soe hebben wy den selven priester ontslegen op hantastinge, die hy gedaen heeft, altyt tot vermaninge vanden Hove wederin te comen; hebben oick den selven belast op Alreheyligendach ende Kersdach beyde naestcomende misse te doen, soe verre hy wel te passe is, ende soe verre hy geen misse doen en mach, dat hy sal gaen te biechte ende openbaerlick gaen mit devocie ten heyligen waerdigen Sacramente ten aensien van allen menschen, ende hem voertaen sulcx drage, als een goet priester sculdich van doen; twelck hy ons beloeft heeft te doen.

Hier naer hebben wy den voirscreven scout ende burgmeesters verhaelt die menichfoudige clachten, die wy dagelycs verhoorden, als dat binnen Monickendamme veel persoenen gediffameert waeren ende geweest hadden vander secte Lutheriane ende dat zy, als regierders, daer van geen pugnitie en deden noch gedaen en hadden, hemlyuden wel scerpelich bevelende ende lastende huere diligencie ende naersticheyt te doen om te corrigeren die geene, die hier van suspect of culpabel souden moegen wesen, of anders de K. M. soude geoirsaect wesen mitte overhandt daerinne te voersien tot verderffnisse der voirscreve stede ende allen den inwoenders vandien. Dairop die voirscreve scout ende burgmeesters ons voer excusatie zeyden, dat zy altyt haer diligentie gedaen hadden; ende sulcx hadden zy noch zeer cortelinge gecorrigeert twee vrouwe personen, die by de informatie vanden voirscreven procureur generael mede belast waeren, te weten: die een doen staen op die kaccke ende doen gaen voer die processie, ende dander alleen voer die processie doen gaen; zeyden noch soe veel meer, dat hemlyuden zeer leet was, dat de stede van Monickendamme aldus gediffameert was, ende en consten nyet weten van waen dese diffamie mochte comen, gemerct dat zy binnen der stede ongelyck min gerufs bevonden of hoerden vande voirscreve secte dan als zy buyten quamen, welcke diffamie zy vermoeden ende wel sekerlick suspiceerden te comen ende oirspronck gehadt te hebben vuyt den pastoer van Monickendamme, die gaerne alleen soude regieren de voirscreve stede, soe wel int waerlick als int geestelick, allegerende daertoe diversche redenen, die scheenen te sluyten ende apparentie te hebben, die welcke wy bij geschrifte hebben doen stellen, ende geconcludeert de selven pastoer mit zynen capellaen ende oick den coster, die hem adhereren, te

ontbieden naer desen hoechtyt van Alderheyligen voer ons, om hemluyden te hoeren op die voirscreve clachten vanden scout ende burgemeester, ende dat in presentie vanden selven schout ende burgemeester, ist noot. Ende van t'gundt, dat alsdan geschien sal, zullen wy Uwe E. int lange adverteren. Wy bevinden oick, dat binnen de voirscreve stede een groote partyelicheyt is tusschen den voirscreven pastoor ende zynen vrunden ende sommige andere, daervuyt dese diffamie eensdeels compt.

Hoeghe eedele ende moegende Heere, wes Uwe E. hierinne voirder belieft van ons gedaen te hebben, zullen wy volbringen naer allen onsen vermoegen, de selve Uwe E. noch adverterende, dat wy, geadverteerd zynde vanden voirscreven here van Assendelft van t'gundt, dat Heynrick Floryazone, burgemeester der stede van Leyden, tot Sinte Gertruydenberge geclaecht hadde vande gebreken, die binnen der selven stede souden zyn van sommige, die qualicken gevoelden van dat heylige Sacrament, hebben ter stont aldaer gesonden gehadt onsen medebroeder meester Jan van Duvenvoorde, die welcke zyn informatie alsnoch ten vollen niet gedaen en heeft. Maer sal dese heylige dagen aldaer weder reysen ende zyn informatie voldoen, ende de selve voldaan zynde, zullen Uwe Ex. van als adverteren, begerende aen de selve Uwe Ex. dese onse diligentie voerdanckelick te nemen ende te laeten weten Uwe E. belieft, die welcke wy in desen ende allen anderen saken altyt volbrengen zullen naer onsen vermoegen. Kenne God, die U, hoeghe eedele mogende Heere, gesparen wille in eenen langen, saligen ende gesonden levenen.

Gescreven in den Hage, den xxx^{en} Octobris a^o xxvj.

Uwe E. zeer goetwillige dienaeren, die president ende luyden van den Raide des Keyzers in Holland, enz.

A. SANDELIN.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*, liasse 1bis, oorsponckelijk stuk; gedeeltelijk afgedrukt door D. J. M. Wüstenhoff, *De priorij van Galilea nabij Monnikendam in het Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*, deel VII (1898), blz. 144-145, noot 3.

545.

1526, November 14, Amsterdam. Verbod te prediken zonder toelating van den pastoor en van den Raad.

Alsoe men daghelycx bevyndt sommige predikanten dwalingen te preken inde goedshuysen op de stoele der wairhey, makende mits dien groote murmuratie onder t'volck ende twyfelachtigheyden inde herten der menschen, daer uuyt veele periculen van sielen gescapen te comen, soe hebben myne heeren van den gerechte, bij goetduncken ende consent van de pastoren van beyde kercken, geordonneert, dat nyemant, noch geestelicke noch waerlicke

priester, van nu voort aen hem vervordere te preken in eenige van beyde prochien, capellen ofte andere goedshuysen, geen vuytgesondert, dan by express consent ende believeu van de pastoren ende myne heeren van den gerechte.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 114 verso.

546.

1526, November 14, Amsterdam. Veroordeeling van Peter Govertsz. tot eene bedevaart naar Rijsel wegens het spreken van oproerige woorden en het herbergen van verdachte kettters.

Alsoe Peter Govertsz. tot meer reysen ende noch op eergisteren lestleden hem vervordert heeft te spreken veele ende diuerse woorden tenderende tot con . . . ende omme beroerte binnen dese goede stede te maken, ende oock te herbergen luyden suspect vander secte Lutherane, contrarie dordonnancie deser stad vercundicht in tjaer xxij verleden, 't welck myne heeren van der gerechte nyet doeghen en willen gedaen te werden by yemande noch laten blyven ongestraft, seggen daeromme den selven over voor correctie, dat hy by daghe sonneschyn sal gaen vuyter stede ende heure vryhede, doende een bedevaert tot Onse Lieve Vrouwe te Insul, etc.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 106.

547.

1526, November 14, Amsterdam. Veroordeeling van Jan Ysbrantsz., schoenlapper, alias *Jannegen Compt inne*, tot eene verbanning gedurende zes jaar wegens het uitschelden van eenen priester.

Gecundicht den XIII^{ten} dach Novembris a^o XV° XXVI, presentib. de scout, alle de burgermeesters, excepto Floris Jansz., ende alle de scepenen, excepto Jacob.

Alsoe Jan Ysbrantsz., scoenlapper, alias in de wanderinghe genaempt *Jannegen Compt inne*, in Sonnendach lestleden siende coomen de capellaen van der Oude Kercke in 't Sint Oloffscapelle omme 't woord Goeds den menschen te vercundighen, ende hy hem vervoordert heeft vuyte capelle te gaen, seggende, dat sommige luyden hoorden : *Ich wil thuys gaen, ick heb lange genouch verleyders van God gehoert*, ende meer diergelycke woorden, tot groote cleynachtigheyt ende scandale van den predicant ende oftreckinge van de menschen van de hoeringe des woordts Goeds, daer mede de edele siele des menschen gespyst ende gevoet werdt; 't welck myne heeren van den gerechte nyet en willen doogen gedaen te werden by yemande, noch laten

blyven ongestraft, seggende daeromme de selve over voer correctie, dat hy by daghe sonneschyn gaen sal vuyte stede ende heure vryhede en daer nyet weder inne comen binnen sess jaeren naestcomende, op de verbuerte, indien hy contrarie dese correctie dade, van openbaerlycken gegeselt te werdden ende weder vuyt te gaen ende blyvende vuyt de tyt van sess jaeren an een geduerende, ende indien hy alsdan vóór de tyt van sess jaeren voirm. wederomme inne quame, op de verbuerte van zynen rechter hant.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 196 verso.

548.

1526, November 15, 's Gravenhage en Monnikendam.

Brief van het Hof van Holland aan Antoon van Lalaing, graaf van Hoogstraten en gouverneur van het graafschap, over het geval van Gerbrand Pauw en Jan Jacobssoen, verdachte priesters van Monnikendam, en over de maatregels te nemen om den deken van Naaldwijk met dit kettergeding te kunnen gelasten. — Daags te voren heeft de Raad eenen brief van den gouverneur over die zaak gekregen alsmede eenen brief der Landvoogdes aan meester Pieter vander Goude, deken van Naaldwijk, hem met het kettergeding tegen de twee priesters gelastende. De Raad doet opmerken, dat vander Goude geene regelmatige aanstelling als inquisiteur in Holland van wege den algemeenen inquisiteur Nicolaas Coppin, deken van Leuven, gekregen heeft. Om geldig te kunnen tusschenkomen, moet dienvolgens vander Goude eene algemeene of speciale aanstelling bekomen. De Raad verzoekt den gouverneur voor vander Goude liefst een algemeene commissie aan den Leuvenschen opperinquisiteur te vragen. Onmogelijk de twee priesters uit Monnikendam te bannen, daar de geestelijke rechter geen grondgebied bezit; maar de schuldigen zullen op andere wijze naar behooren gestraft worden.

Hoega eedele mogende Heere, wy gebieden ons mit alder reverentie aen Uwe Ex.

De selve believe te weten, dat wy op gisteren, den xiiij^{en} deser maent, hebben ontfangen eenen brief van Uwe E., mitgaders die informatien dien wy Uwe E. gesonden hadden nopende zekere priesters van Monnikendam, gevangen op die Voerpoerte van desen Hove, by namen heer Gerbrand Pauw ende heer Jan Jacobssoen, die gediffameert zyn van de secte Lutheriane ende andere quade opinien. Wy hebben oick gesien eenen besloetenen brief by onse Genadige Vrouwe gescreven aen meester Pieter Vandergoude, deken van Naeltwyck, by de welcke Haer Genade van hen begeert te procederen

tegens die voirscreve priesters ende huere proces [te] maken by advyse van eenige van desen Raide ende die selve te pugneren nae gelegentheyte van haer misdaet.

Wairop wij Uwe E. in den besten te kennen geven, dat de voirscreve deken van Naeldtwyck geen generale commissie en heeft van den inquisitoer generael den deken van Loeven, om in desen landen te mogen procederen tegens allen den geenen, die besmet mogen zyn vande voirscreve secte of andere heresie, noch oick geen speciale commissie in dese sake, zoedat de voirscreve deken van Naeldtwyck geen auctoriteyt en heeft om kennisse hiervan te mogen nemen.

Is daeromme van noode, dat men den voirscreven deken doen hebbe goede ende behoirlicke commissie generale vanden voirscreven deken van Loeven, om te mogen procederen ende pugneren al den geene van desen landen, die mit eenige heresie besmet mogen wesen, of ten minsten speciale commissie in dese sake, hoewel ons dunct, dat beter waere, dat hy hadde generale commissie in behoirlicke ende breede vorme, want het groote cost is voor den Keyser altyt te scrijven om speciale commissie te hebben, ende oick soe vertreckt daer deur die expedie vanden gevangen. Dus sal Uwe E. believe te doen scrijven anden voirscreven deken van Loeven om die voirscreve commissie generale ofte speciale te hebben, ten eynde dat die voirscreve gevangens mogen geexpediert worden.

Uwe E. scrijft mede, dat men die voirscreve priesters soude bannen vuyt de voirscreve stede; twelck en sal nyet mogen geschien, want den geestelicke rechter geen banninge en mach doen, overmits gebreck van terretoire; maer men sal wel anderen goeden punitie doen, de voirscreve commissie gecomen zynde.

Hoeghe eedele mogende Heere, onse Heere God die wil Uwe E. gesparen in vrolickede ende lange leven.

Gescreven in den Hage, den xv^{en} Novembris anno xxvj.

Uwe E. zeer goetwillende dienaeren, die president ende luyden vanden Raide des Keyzers in Holland, enz.

A. SANDELIN.

Aen mijnen Heere de graeve van Hoechstraeten, etc.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*, liasse 1bis, oorspronkelijk stuk.

549.

1526, December 10-16, Amsterdam. Uittreksel uit de Protocollen van Andries Jacobs over uitleggingen door den Magistraat aan den Raad van Holland gevraagd over de zaak van den ketter Jan Ysbrantsz. en anderen. — Voor die eerste zaak mag de Magistraat alle stukken aan den procureur generaal leveren. Aangaande twee burgers, bij wie kettische boeken gevonden zijn, zal de Ma-

gistraat handelen volgens de plakaten. Aangaande eenige Friezen, wegens ketterij uit hun land gebannen, meldt de Raad, dat de Magistraat ze te Amsterdam mag laten wonen, zoolang zij zich goed gedragen.

Alsoe Jan Ysbrantsz., scoenlapper, alias Jannegen Compt inne, hadde doen verdachvaerden de schout ende de scepenen, ter saken dat hy gebant is de tyt van sess jaeren, alst blyct by thouck vander correctie, soe hebben myne heeren vanden gerechte gesloeten, datmen tproces tegens den voorn. Jan Ysbrantsz. vervolgen sal totter stede costen, want de privilegie der stede luyt, dat banninge zyn voortganck sal sorteren, ende besondert dat dese banninge spruyt *de secta Lutherana*; ende indien de banninge syn effect nyet sorteren en soude, soe souden de heeren vanden gerechte de Lutheranen nyet mogen ofte weten te bedwingen; ende alsoo tvoirsz. articul ende andere den Raedt by geschrifte overgelevert zyn geweest, soe heb ick deselve articulen mit hoeren apostillen hier gestelt.

Articulen overgelevert by de gedeputeerden der stede van Aemstelredamme:

Die van Aemstelredamme versoucken, dat mynen heeren vanden Rade nyemant, die byder stede van Aemstelredamme gecorrigeert is oft noch gecorrigeert sal [werdden] ter saken vander secte Lutherane, tsy by banninge oft anders, consenteren eenige provisie oft oeck nyet en verleen en eenige mandament, alszy onlanx gedaen hebben eenen Jan Ysbrantsz., die die van der wet verdachvert heeft, ter saken dat hy vj jaren vuyter stede ende heure vryheit gebant is, ende dat oeck de voirs. verdachvaerdinge ten daghe dienende oft ende te nyete gedaen mach werdden achtervolgende der stede privilegie, oft dat de procureur generael tproces sal anvaerden.

Apostilla. Mynen heeren vanden Rade verclaren, dat zy geen provisie ofte mandament meer en zullen passeren oft verleen inde saecken *de secta Lutherana*; ende angaende tmandement van Jan Ysbrantsz. sullen die van Aemstelredamme hoeren stucken ende informatien over mogen leveren den procureur generael, die ten dage dienende tproces sal anvaerden, indien materie ende redene daer toe staen ende dattet bevonden werdt alsoe te behoeren.

Wat correctie die vander Wet behoeren te doen over een bokencooper, onder welck gevonden zyn *Annotationes Philippi Melanthonis in Evangelium Johannis, eiusdem in Evangelium Mathaei cum scolis non inruditis, et in Epistolam Pauli ad Galatas commentarius* ende een boeckge genoempt *Græd ofte stille der misse ofte canon misse*.

Item over een andere, onder welck gevonden is een boekxgen genoempt *Vigille in despectum vigiliarum mortuorum, quae canuntur in ecclesia*.

Apostille horum duorum articulorum is: die van Aemstelredamme sullen hen reguleren in dese twee articulen nae tplaacet der Key. M^t.

Oft die vander Wet gedoogen sullen inder stede van Aemstelredamme te blyven sekere luyden, die byden Raedt van Vrieslant vuyten lant van Vrieslant gebant zyn *de secta Lutherana*, oft nyet.

Apostilla. Dien vanden Raedt dunct, dat die van Aemstelredamme den gebanden uuyt Vrieslant wel sullen mogen laten blyven inder stede, indien zy

van nievts nyet en misdoen, hen voor de Wet roepende ende waerscouwende, dat zy hen wachten van misdoen.

(Het laatste artikel betreft bedelarij. — De apostil is gegeven 12 Dec. 1526, " *presentibus* Assendelft, Duvenvoerde, Yselmonde, Coster, Sasbout, Jasper Lievens, procureur generael, Puissoen ende Marten Jacobs van Naerden, raetsheeren *.)

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel I, fol. 134 verso; zie de Hoop Scheffer, *Geschiedenis*, blz. 485.

550.

1526, December 20, Leeuwarden. Het Hof van Friesland veroordeelt Willem Tanckes, wegens het lasteren van de maagd Maria, tot tentoonstelling, het doorboren zijner tong, eene boetedoening en openbare herroeping.

Alzoo den Houe van Vrieslant genoeg bleken is ende soo wel by zyn eygen confessie, dat tegenwoirdige Wilhelmus Tanckes inde reyne jonckfrouw Maria ende moeder Goids schandelyck geblasphemeert heeft, etc., twelck een saicke is, die, allen anderen ten exempel, nyet en behoirt ongestraft te blyuen, tvoors. Hoff, rytelick daerop geleth hebbende van wegen Kon. Keys. Majesteit ons aldergenadichsten Heeren, meer geneycht tot barmherticheyt dan tot strengheyt van justicien, condempneert hem, dat hy byden scherprichter myt eenen myter op zyn hooft hier voor der cancelryen opt schaut geleyt ende gebonden sall worden ende daer blyuen staende den tyt van eenre uren myt een schrift op zyne borst ende op zynen rugge : *Dese heeft geblasphemeert jnde reyne jonckfrouw Maria*, etc., ende daerna sal hy met eenen yser doer zyne tonghe gesteken worden; ende voirts sal op Sondach naestcomende int dorp tAignium (1) mytten seluen myter ende scriften ende myt eender wassen keersen in zyn handt voor der processien gaen ende daer nae voor Onser Lieuer Vrouwen de selue kaersse offeren ende spreken eenen *Aue Maria*, biddende om vergiffenisse ende jnt openbaer wederroepen tgene, dat hy gesproken heeft, en dat by pene van vuyten lande gebannen te werdden.

Actum opten xx^{en} dach Decembris anno xxvj. Present Martena, Herama, Rattallar, Alphen, Cameronnier ende Bauwetten. Int concluderen is J. Botnya oick present geweest, doch nyet jnt pronuncieren.

Her Mathyas, pastoir tAngum, Ton van Dockum, grietman van Dongeraedel Oostersyde, ende Thyettye Hottyez, syn substituyt, hebben gecertificeert by eenen brief by hen dryen onderteekent, dat Wilhelmus syne penitencie voldaan heeft. Actum in vigilia Natiuitatis.

Archief van het Gerechtshof te Leeuwarden, *Crimineel-Sententieboek 1510-1542*, fol. 42; zie de Hoop Scheffer, *Geschiedenis*, blz. 485; Reitsma, blz. 25, 26.

---

(1) *Anjum* is nu de naam der plaats.

551.

1526, December 22, Leeuwarden. Plakkaat van George Schenck, gouverneur van Friesland, gericht tot den Magistraat van Leeuwarden, aangaande de kettersche boeken. — Al wie boeken van Luther, Melanchton, Ecolampadius, enz. bezit, moet dese, op zware straf, binnen de drie dagen na de afkondiging van het edict aan den Magistraat overleveren. Deze moet ze onmiddellijk in de kanselarij brengen, opdat ze er verbrand worden.

George Schenck, vryheer tot Tautenburch, etc., Roomsche Keyserliche Mayesteyt stadtholder generael, sampt die Raiden geordonneert in Vrieslant, den eersamen, wysen, onsen lieuen besunderen burgemeesteren, scepenen ende raiden der stad Leeuwarden, saluyt :

Alsoo tonser kennisse gecomen is, dat veele ende diuersche ondersaete Keyserliche Mayesteyt in Vrieslant die boecken van Martinus Luther ende zynen adherenten in huere huysen houden ende lesen, dewelcke by der Keyserliche Mayesteyt ende der heyliger kercken verboden ende als ketterye geacht ende gecondemneert zyn; ende zoo ons expresselick by Keyserliche Mayesteyt beuolen is, dat wy nyet lyden en zouden, dat sulcke ende diergelycke boecken in Vrieslant gecocht, vercocht, gelesen of derseluer opinien gesustineert soude worden : Soo ist, dat wy geordonneert ende gestatueert hebben, ordonneren ende statueren vermyts desen, dat nyemandt, wie hy zy, geestelick oft wairlyck, de boecken van Martinus Luther, Pomerani, Karolostady, Melanthonis, Ecolampady, Francisci Lambertii, Jonae ende andere, in der Heyliger Scriften met Luther geuoelende, sampt alle die boecken in Latyn oft in Duytsche, dese materie beroerende, die myt tytelt oft sunder tytelt geprint zyn, en leese, coope oft vercoope, noch huere opinien int heymelick oft openbair en sustinere; ende indyen dair eenyge personen, geestelick oft weerlick, wesen mochten in uwer stede, die ytlick van de voorscreuen boecken hadden, sullen die selue personen sculdich wesen, drie dagen nae de publicatie van desen, die te leueren in vwen handen, die welcke wy v oick ernstelick beuelen van stonden aen, sunder die lange by v te houden, hier in der cancelryen te Leeuwarden te leueren, om voir den huysen aldair tot pulver gebrandt te worden, op pene, indyen yemandt drie dagen nae de publicatie van desen beuonden wordt die voorscreuen boecken by hem te hebben, dat die selue staen sal tot onsen ernstigen straffe ende correctie, nae qualiteyt van de delict. Ende op dat nyemandt van deser onser ordonnantie, statuyt ende edict, ignorantie en pretendere, ontbieden ende beuelen wy v, dat ghy deselue alomme in uwer stede totter plaetsen, dair men publicatie gewoontlick is doene, publiceren ende vercundigen, ende de copien auctentycke van dyen op alle kerckdoeren doet hechten ende vestigen, want wy sunder verdrach oft dissimulatie tegens die oertraders van deser ordonnantie, statuyt ende edict, gedencken te doen procederen : dairomme zyt hier inne nyet versuymelick, want den Keyser also gelieft.

Datum Leuwarden, onder Keyserlicke Maysteits secreet segel, in placcate hier op gedruet, den xxij^e dach Decembris, anno xv^e ses ende twintich.

(Onder stont gescreuen) Tautenburch.

Schwartzonberg, *Groot Placaat en Charter-boek van Vriesland*, deel II, blz. 514.

552.

1526? December, Leuven en Breda. Acte van den notaris Willem Cavertson bevattende een vonnis van den inquisiteur Nicolaas Coppin, waarbij twee geestelijken van Breda, van ketterij verdacht, tot eene boetedoening veroordeeld werden. — Driemaal zou die boetedoening, bestaande in het openbaar offeren van kaarsen, plaats hebben : op Nieuwjaardag, Driekoningendag en O. L. V. Lichtmis. Na brieven ontvangen te hebben van wege het kapittel van Breda en andere getuigenissen, verandert de inquisiteur de openbare boetedoening in eene aalmoes in brood, aan de armen van Breda te geven. Deze verzachting der straf niet in het bijwezen van getuigen gebeurd zijnde, weigert de notaris er acte van op te maken.

Nos, etc., confessione etc. attenta, declaramus vtrumque eorum nobis suspectum de heresj Lutherana, quapropter condempnamus vtrumque ad abiurandum coram nobis huiusmodj et quamcumque aliam heresim huiusmodique abiurationem per eos et eorum quemlibet iterandum coram dominis decano et capitulo diue Virginis Marie opidj Bredensis ac assumendis per dominos decanum et capitulum in loco eorum capitularj, et insuper vos et vtrumque vestrum a sententia excommunicationis et quibuscumque censuris absoluentes, reabilitamus, reponimus et restituimus vos ad priora beneficia, officia seu ministeria, quibus de jure suspensj et priuatj fuistis, iniungentes et precipientes, quod deinceps jurejurando affirmabitis id totum seruare, quod ecclesia Romana docet, praedicat et obseruat; quod si secus actum fuerit et vos desuper lapsos cognouerimus, ad grauiiores penas, juxta juris dispositionem, procedemus; et vt aliqua signa externa penitencie appareant, et illam, que intus est, efficaciter demonstrent, quod eandem abiurationem et promissionem fierj per vos in loco capitularj diue Virginis Marie coram dominis decano, capitulo et suppositis ecclesie per eosdem dominos decanum et capitulum assumendis, vt reparetur honor et Dej cultus scandalumque tollatur huius occasione partum et ortum; volumus insuper et ordinamus, quod in tribus festis Circumcisionis Dominj, Regum et Purificationis proxime, quisque vestrum ad genua constitutus, tempore eleuationis venerabilissimj sacramentj in ipsa summa missa, habeat candelam ceream ardentem in manibus ante et circa altare sedentes in choro, illamque,

huiusmodj eleuatione facta, offerat et dimittat in eadem ecclesia ad dictamea dominorum decanj et capitulj prefatorum.

Receptis siquidem per venerabilem et egregium virum dominum et magistrum Nicolaum Coppyn de Montibus, artium et sacre pagine professorem, decanum ecclesie collegiate beatj Petrj opidj Louaniensis, Leodiensis dyocesis, inquisitorem, etc., litteris clausis venerabilium virorum dominorum decanj et capitulj diue Virginis Marie opidj Bredensis, dicte dyocesis, vnacum confessione dominorum Iosephi dArensten et Cornelij Hoesden, vtj presbyterorum et capellanorum dicte ecclesie Bredensis per eosdem capellanos subscripta et dictjs litterjs introclusa (1) illisque debite per eundem dominum decanum et inquisitorem debite vt supra assumptis et visitatis, dominus decanus coram Rewardo Ode Zelle, domino Jo. Fabrj et Jo. de Walacria, et interessentibus venerabilibus viris dominis et magistris Rewardo Tappart de Enchusia, artium et sacre pagine professore,.... suam declarationem, voluntatem, et ordinationem desuper pronunciauit in scriptis in modo et forma sequentibus :

Dominus decanus, inquisitor prefatus, prout supratacta declaratione et ordinatione factis et expost per probatos viros informatus de vita et conuersatione prioribus ipsorum reorum extra casum confessionis facte attestisque sepius per ipsos capellanos, et cognitis tandem die.... mensis Decembris annj...., de cordialj et zelosa promissione reorum circa mutacionem et alterationem errorum seu defectus in melius, ita quod exinde reparari, etiam si quj offensj sunt, accedens et honor Dej restaurari, poterunt, alijsque causis ante se merito mouere debentibus, alteramus et commutamus vltimam partem sentencie de candelis cereis ardentibus habendis et offerendis festis Circumcisionis Dominj, Regum et Purificationis proxime, in hunc modum, videlicet quod, loco illorum, albj panes duorum modiorum triticij mensure de Breda distribuentur aliquo die dominico seu festiuo ordinando per dominum decanum diue Marie Virginis Bredensis, et pauperibus Christj, expensis eorumdem reorum.

Notandum quod hec mutacio et alteratio fuit facta per decanum post meridiem in domo sua, die pretacta; sed quia non fuit passata coram testibus, recusauj dare documentum.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne*, Inv. deel XV, liasse n° XLVII.

558.

1526, *Doesburg*. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkronijk van het Fraterhuis te Doesburg over de verspreiding der Luthersche gedachten in dit klooster. — Vooral de jongere monniken waren aangetast, wat veel last en wanorde medebracht.

(1) Hier volgen eenige regels, overladen met doorgeschrapte en bijgeschreven woorden, zoodat de zin moeilijk te ontcijferen was. De leemten zijn in het handschrift.

In huius anni [mⁱ cccccⁱ xvjⁱ] initio non modica fratrum ac totius domus nostrae fuit turbatio; nam fratres iuniores novae doctrinae, scil. Luteranae, scriptis (ut praefertur) inhaerentes ac credentes, amplius iuxta institutum seniorum nostrorum ac patrum radi, ut mos eatenus fuerat, ac tonderi omnino renuebant et denegabant. Sub praetextu autem infirmitatis huiusmodi inconsuetum morem praesumebant. Denique, cum pertinaciter valde ac confederate huic praesumpto proposito inhaerent atque insisterent perseverarentque, multum nimium tota domus agitata est et conturbata. Igitur cum iam aliquandiu fratres animo haesissent, quid faciendum esset, atque inter se non parum dissentirent, tandem ad hoc deducta res est, ut scil. ista una vice raderentur super pectinem, de cetero autem facerent iuxta decretum et consilium patrum in colloquio, quibus causa diffinienda ac decernenda deferenda esset. Sed cum huiuscemodi negotium ad patrum iudicium perlatum esset, omnino dissuasere et in contrarium decrevere, nequaquam talia scil. admitti debere, ob quodcumque etiam dispendium, morem mutare antiquum.

Handschrift door W. Moll medegedeeld in 't *Kerkhistorisch Archief*, deel III, blz. 112.

554.

1526, *Doesburg*. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkronijk van het Fraterhuis te Doesburg over de ketterij te Doesburg. — Verscheiden novicen werden uit het klooster gebannen. Anderen vluchtten. Eenigen werden te Arnhem, op bevel van hertog Karel van Gelderland, gevangen en gestraft.

Nondum hoc anno [m^o ccccc^o xx^o vj^o] saeva bestia, Luterana scil. secta, quiescit..... Ipse novi iam in anno praesente novem religiosos ad minus, qui in Doesborch quondam scolas frequentare solebant, qui suis iam ex monasteriis pulsi sunt, et alios plures novi de Doesborch, qui itidem ipsi, nemine repellente, fugere. Sed quod magis dolendum, non minus haec a multis laudantur quam impune etiam aguntur.

Dux Karolus etiam nonnullos huius partis in Arnhem capi fecit et puniri.

Handschrift door W. Moll medegedeeld in 't *Kerkhistorisch Archief*, deel III, blz. 113.

555.

1526, 's *Gravenhage*. Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan de heeren van den Raad, den procureur generaal, deurwaarders, boden, cipers, enz.,

wegens hunne werkzaamheden in de gedingen tegen de volgende Lutheranen : den terminaris der Augustijnen, Willem, die te Delft een kettersch sermoen predikte; twee ontvluchte kloosterlingen van Ste-Anna te Delft; Willem Ottenz.; Florys Diricx van Egmont en anderen van Monnikendam; Lutheranen van Leiden; Adriaen Claessen van Delft en zijnen broeder uit den Haag; Geryt van Wormen, Thielman de Cruyener, Dirick de Houtstapellair, Gerbrandt Pane, Jan Jacobssen, allen van Monnikendam; Adriaen Janssen van Delft; Pouwels Koenenz., Andries Reynenz., Heyman Ysbrantssen, Jan de Wael, Oetger Ysbrandtssen, Ysbrant Janssen, Weyntgen Jansdochter en Griete Pouwels, allen van Monnikendam; Dirck den blinde van Leiden; Pieter Jacobssen, Lou Jacobsz. en Daem Gerytsoen van Monnikendam; rederijkers, die te Amsterdam in hunne spelen de Kerk bespot hadden; eenen priester, door den stedehouder van Friesland gevangen; de Lutheranen op het kasteel van Woerden gevangen; Yde Pouwels van Monnikendam; Willem Voldersgraft; twee Lutheranen van Amsterdam; Mr Dirick van Utrecht; Jan Coster, priester, en zijne zoogezegde vrouw, Jacoba, Ghysbrecht en Barent die Monnick. — Eenige andere posten over zaken met ketterij in verband komen er ook nog in voor.

Ander vuytghewen van vacacien, reysen, executien ende andere onkosten gedaen by die heeren vanden Rayde, procureur generael, synen substituydt, secretarissen ende andere inde saiche vandie Lutriane, by ordonnancie vanden voirs. Houe.

Meester Reynier Bruynt, procureur generael, die deur beuel ende ordonnancie vanden voerscr. Houe gereyst is tot binnen der stede van Delft ende aldair gedaen seckere jnformacie op zekere sermoenen opten Ascencioensavont gepredict byden terminarys vanden Augustynen ende op die insolencien, die onder tvoirs. sermoen geschiede, ende die den Houe jn gescrifte oergebracht; voir welcke reyse hem byden seluen Houe toegetaxeert is drie dagen tot twee ende dertich stuuers tsdaichs; ende voir eenen geswoeren boide, die de procureur generael twee daghen mit hem genomen hadde, xij stuuers, facit tsamen vyff ponden viij s. van xl grooten tponde, die hem by desen ontfanger betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begripende quitancie, ouergelcuert in date vanden iij^{en} Juny anno xv^e xxvj, hier overgeleuert; daarom hier v ff viij s.

Phillips van Vuytwyck, secretaris, vandat hy doer beuel ende ordonnancie vanden voirs. Houe twee dagen geuaceert heeft tot binnen der stede van Delft, nemende jnformacie opt vuytgaen van twee religieusen vuyten conuente

van Ste Anna aldair; voir welke reyse den seluen secretaris byden voirs. Houe toegetaxeert js twee ponden vier scellingen van xl groote tpondt, die hem by desen ontfanger betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, hier ouergeleuert, jn date den lesten Junij anno xv^e xxvj; wair omme hier ij § iij s.

Jan Benninck, raidt vanden voirs. Houe, die deur beuel ende ordonnancie vanden seluen Houe gereyst js tot Amsterdam om hem te jnformeren opt leuen, conuersacie ende mit wyen eenen heer Willem Ottenz. tot Amsterdam geconnerseert hadde ende jn wadt manyeren, wair hy thys gelegen hadde; voir welke reyse den seluen commissarys byden voirs. Houe toegetaxeert js vyff daghen tot twee ende dertich stuuers tsaichs, belopende jn als vij § van xl grooten tpondt, die hem by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xxj^{en} Marcij anno xv^e xxv, stilo curie Hollandie; wairomme hier vij §.

Meester Franschoys Cobel, raidt, wesende int quartier van Amsterdamt ende Waterlandt om andere saicken, die deur scriuen vanden voirs. Houe ende tseggen van Claes van Dam, substituyt, hem geïnformeert heeft opt huwelicke van eenen heer Willem Otte zoon, priester; voir welke reyse den seluen commissarys byden voirs. Houe toegetaxeert js zes dagen tot tweendertich stuuers tsaichs, facit ix § xij s. van xl grooten tpondt, die hem by desen ontfanger betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, hier ouergeleuert, jn date den xxij^{en} Marcy anno xv^e xxv, stilo curie Hollandie; wairomme hier jx § xij s.

Meester Reynier Bruynt, procureur generael, ende meester Pieter van Sinte Pieters, secretarys vanden voirs. Houe, mit hen nemende Dirick Mathysen deurwairder, die deur beuel ende ordonnancie vanden seluen Houe gereyst zyn tot Egmondt ende dairontrent ende aldair gedaen seckere jnformacie tot belastinghe van Florys Diricx, eenen gevanghen, ende van daen voirts binnen der stede van Monickendam roerende seckere excessen ende oick quaide opynien, die by enige aldair vanden wairdigen Sacramente ende anderssins die materie Lutheriane concernerende geschiet syn ende gehouden worden; voir welcken reysen ende vacacien den seluen meesters Reynier Bruynt ende Pieter van Sinte Pieters, secretarys, ende den voirs. deurwairder byden voirs. Houe toegetaxeert js thien daghen, te weten : die voirs. procureur generael tot xxxij stuuers tsaichs, meester Pieter van Sinte Pieters, secretarys, tot tweentwintich stuuers tsaighs, ende die voirs. deurwairder tot vij stuuers tsaichs, facit jn als dertich ponden twaelfschellingen van xl grooten tpondt, die hen by desen ontfanger betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, jnhoudende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xvij^{en} Octobris anno xv^e sessentwyntich; wairomme hier xxx § xij s.

Meester Jan van Duuenvoird, raidt ordinrarys vanden voirs. Houe, Claes van Dam, secretarys ende substituyt vanden procureur generael, ende Claes Claessen, deurwairder vanden voirs. Houe, die deur beuel ende ordonnancie vanden voirs. Houe gereyst zyn allen vuyten Haige tot binnen der stede van Leyden ende aldair gedaen seckere jnformacie jegens seckere persoenen binnen Leyden woonende, die seer beruft waeren vander secte Lutheriane ende quade geoelen hadden van twairdighe Sacrament ende anders, welke jnformacie zy den Houe ouergeleuert hebben; voir welke reysen, vacacien, marren ende keren den seluen commissarys, substituyt ende deurwairder

byden voirs. Houe toegetaxeert js elcx den tyt van zes geheele daghen, te weten : die voirs. commissarys tot tweendertich stuuers, den secretarys tweentwintich stuuers ende den deurwairder tot acht stuuers tsaichs, facit achtien ponden xij s. van xl grooten tpondt, die hem by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xxj^{en} Octobris anno xv^o sessentwintich; wairomme hier xvij fl xij s.

Den seluen commissarys, secretarys ende deurwairder, die deur beuel ende ordonnancie als bouen gereyst zyn vuyten Hagen tot binnen der stede van Leyden om hen voirdts tjnformererengaende die secte Lutheriane ende selfs te xamineren ende te hoeren die vier persooenen, die byden schoudt ende gerechte gevangen ende op caucie ontslaghen wairen; voir welcke reyse hen byden voirs. Houe toegetaxeert js twee daigen, te weten : die voirs. commissarys tot xxxij stuuers tsaichs, den secretarys tot xxij stuuers ende den deurwairder tot vij stuuers tsaichs, facit ses ponden vyff scellingen van xl grooten tpondt, die hen by desen ontfanger betaelt zyn, blyckende by de ordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den achsten dach van Novembrj anno xv^o sessentwintich; wairomme hier vj fl iij s.

Claes van Dam, substituyt vanden procureur generael, die deur beuel ende ordonnancie vanden voirs. Houe gereyst js vuyten Haige tot binnen der stede van Delft mit vyff dienaers om aldair tappreherenderen eenen Adriaen Claessen, weuer, wonende tot Delft, mitsgaders zyn broeder, oick weuer, wonenden jnden Haige, ter causen dat zy befaemt waren vander secte Lutheriane, ende alsulcx eenen heer Arent Heynricxz., procurator van Sinte Martenskasse, vp gisteren zekere grooten violencien gedaen hadden, als hem zyn monstrance byder straete gaende vuyter handt geslagen ende gesmeeten hadden om vier off vyff stucken, dreygende hem mit metssen te smyten ende te griuen; voir alle welcken reyse den seluen substituyt byden voirs. Houe toegetaxeert js twee dagen tot xvij stuuers tsaichs ende elcken dienaer tot vyffuen toe, die hy mit hem genomen hadde, elcx ses stuuers tsaichs, ende dairenbouen van wagenhuyre, alsoot jnder nacht, was ende oick indie vorst, quaet om te reysen, die somme van xv scellingen, ende noch dairenbouen gegeuen ende betaeldt ses dienders vanden schoudt van Delft, die hem assistencie deden jnden nacht ende dage, die somme van sessentwintich scellingen; facit in als ses ponden zeuenthien scellingen van xl grooten tpondt, die hem by desen ontfanger betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xxvij^{en} Novembris anno xv^o xxvj; wairom hier vj fl xvij s.

Mecster Cornelis de Cappella, procureur postulandt voirden voirs. Houe, betaeldt die somme van vyff ponden vij s. vij d. groten Vlaems, die hem byden voirs. Houe toegetaxeert syn voir zyn vacacie, sallarys ende vuytgeleyde penningen, te weten : jerst van heer Willem Ottessen ende heer Geryt van Wormen, priesters; noch, naderhandt, jn Octobrj lestleden, van Thielman de Cruyenyer ende Dirick de Houtstapellair ende noch van heer Gerbrandt Pane ende heer Jan Jacobssen, oick priesters van Monickendam, alle befaemt vander secte Lutheriane; blyckende by dacte van tauxacie vanden voirs. Houe, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xvij^{en} Decembris anno xv^o xxvj; wairom hier xxxij fl vj s.

Ander vuytghewen van vacatien van deurwairders ende boiden indie voirs. saicke vandie Lutheranen.

Florys Jacobssen, deurwairder vanden voirs. Houe, die tot versoucke vanden procureur generael vanden seluen Houe gereyst is vuyten Haige tot binnen der stede van Delft, tot drie diuersschen stonden, mit zeckere opene brieuen van mandemente om te daichuairden eenen Adriaen Janssen inden Witten Hondt te compareren voir den voirs. Houe jn persooone, op peyne pecuniele, om aen te hoeren zulcken eyssch ende conclusie als die voirs. procureur generael op hem soude willen doen ende nemen, ter causen van dat die voirn. Adriaen gedestribueert soude hebben een lyedekyn nopende dexecucie gedaen alhier inden Haige an wylen eenen heer Jan van Woirden; voir welcke reyse den seluen deurwairder byden voirs. Houe toegetaxeert js vyff scellingen groten Vlaems, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den ij^{en} May anno xv^e xxvj; wairomme xxx s.

Jan Danielssen, deurwairder vanden voirs. Houe, die tot versoucke vanden procureur generael mit seckere openen brieue van mandemente gereyst js vuyten Haige tot binnen der stede van Monnickendam om te verdachuairden seckeren persooonen, te weten : Pouwels Koenenz., Andries Reynenz., Heyman Ysbrandtsen, Jan de Wael, Oetger Ysbrandtsen, Ysbrandt Janssen, Weyntgen Jansdochter ende Griete Pouwels te compareren in persooone, up peyne pecuniele, teenen zeckeren ouerleden dage, om taenhoeren sulcken essch ende conclusie als die selue procureur generael vp hemlyuden soude willen doen ende nemen ter cause van tLuyterspel, blyckende by die relatie vanden seluen deurwairder; voir welcken reyse den seluen deurwairder byden voirs. Houe toegetaxeert js voir zyn vacacien, verleyden penningen ende extraordinarys oncosten elff geheele dagen tot viij stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, hier ouergeleuert, jn date van den ix^{en} May anno xv^e xxvj; wairom hier ij § iij s.

Den seluen deurwairder van dat hy, opten xxiij^{en} dach van Februario anno xv^e xxv, na scrieuen vanden voirs. Houe gereyst js vuyten Haige tot binnen der stede van Amsterdam mit seckere brieuen van mandemente criminele, begrypende apprehense opten persooone van meester Dirck van Leyden alias den blynden, zoe verde hy hem konde vinden ende van tgewyde weesende; mitsgaders twee beslooten brieuen van assistencie, deen anden bailliu van Waterlandt woonende tAmsterdam ende dander addresscherende anden schout, scepenen ende burgemeesters van Monnickendam, spreckende den voirs. bailliu ende hem gegeuen syne brieue, ende heeft hem gegeuen Frans van Bosschuysen, zyn substituyt; ende des anders snachts mit een schuyte gereyst nae Monnickendam, ende heeft aldair secretelicke doen vergaderen die voirs. schout, burgemeesters ende scepenen van Monnickendam ten huize van Jan van Zanen ende hemlyuden geleuert die voirs. heure missiue, ende begeerde, achtervolgende tijnhouden vandien, assistencie te hebben om te commen tot furnissemene van zyne voirs. missiue; wairup zylyuden hem ter andtwoirde ghauen, dat die voirs. meester Dirick van Leyden alias den blynde, ipsa die Anthonij lestleden, by eenen Pouwels Koenenz. ontrendt den auont wech gevoert wordde mit een schuyte, sonder datmen wiste wair hy

was, twelcke zyluyden genouch by eede affirmeren wilden, soe dat hy mitsdyen in presencie vanden voirs. Frans van Bosschuysen als substituyt gegaen is ten huysen aldair die selue meester Dirick alias den blynden laeste zyn habitacie gēhouden hadde binnen Monnickendam voirn., te weten by name Ysbrandt Jan Fredricxz., ende heeft hem van wegen der Ko. Mat. geeychiet te compareren in persoone, op peyne van banne ende confiscacie van zynen goiden, teen seckere ouerleden daighe om te comen hoeren sulcken eyssch ende conclusie als die voirs. procureur generael up hem zoude willea doen ende nemen achteruolgende die dispositie vanden voirs. mandementen, blyckende by zyne relatie dairvan zynde; ende heeft voidrds die voirs. exploitien, vuyt crachte van seckere acte van ordonnancie vanden voirs. Houe, vp zynen name geexpedieert ende geinformeerd binnen den conente van Galilea buyten Monnickendam vp seckere violencien, crachten ende gewelden by Pieter Jacobsen ende Lou Jacobsz., gebroeders, ende Daem Gerytsen alias Daniaen geperpetreert binnen den voirs. conuente ende dieselue den Houe ouerghebrocht; voir welke reysen den seluen deurwairder byden voirs. Houe voir zyn vacatien, reysen ende anders toegetaxeert is acht daighen tot vijf stuuers tsdaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, in date den xij^m May anno xv^e xxvj; wairomme hier ij 8 iij s.

Florys Jacobsen, deurwairder vanden voirs. Houe, die tot versoucke vanden procureur generael vanden voirs. Houe gereyst is vuyten Hage tot binnen der stede van Delft ende aldair ter executie gesteldt seckere opene brieuen van vierde diffaultt ende vierdewerff ex habundantj gedachuert eenen Adriaen Janssen inden Witten Hondt te compareren voirden seluen Houe op seckere peyne pecuniele, etc.; voir welke reyse den seluen deurwairder byden voirs. Houe toegetaxeert is eenen dach tot vijf stuuers tsdaechs ende twee stuuers voir de relatie, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, in date den v^m July anno xv^e xxvj; wairomme hier x s.

Jorys Ottez., geswoeren boide vanden voirs. Houe, die gereyst is mit seckere beslooten brieuen vanden seluen Houe anden schoudt, burgemeesters ende gerechte van Amsterdam roerende seckere spelen voirden stadthuys ende binnen ander huysen aldair gespeelt by sommighen rethoryckers tot confuys, derisie ende bespottinghe vande sacramenten der heyliger kercke ende andere goiden institucien; voir welke reysen den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert is vyff dagen tot zes stuuers tsdaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by de ordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, in date den v^m Marcy anno xv^e xxv, stilo curie Hollandie; wairomme hier xxx s.

Gillis vanden Berge, geswoeren boide, van dat hy mit seckere beslooten brieuen gereyst is an myn Genadige Vrouwe ende den stedhouder van Vrieslandt roerende eenen priester byden voirs. stadhouder geuangen; voir welke reyse byden voirs. Houe den seluen boide toegetaxeert is sessendertich daghen tot ses stuuers tsdaichs, facit xxxvj s. grooten Vlaems, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, in date den xxij^m Marcy anno xv^e xxv, stilo curie Hollandie; wairom hier x 8 xvj s.

. Cornelis Joostenz., geswoeren boide vanden Houe, van dat hy mit seckere besloten brieue vanden seluen Houe gereyst js anden castelleyn van Woirden, jnhoudende die selue brieuen vanden Lutheranen aldair gevanghen, datmen hem bouen soude leggen; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js vier daghen tot vj stuuers tsaichs, facit xxiiij s., die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den vij^{en} Aprilis anno xv^o xxvj nae Paesschen; waerom hier xxiiij s.

Jorys Ottessen, gezwoeren boode, die mit seckere besloten brieuen vanden seluen Houe gereyst js anden bailliu van Waterlandt ende schoudt, burge-meesters ende gerechte van Monnickendam roerende Yde Pouwels van Monnickendam; voir welcke reyse ende die coste van tvoirs. wyff, vande wagenhuyre ende sciphuyere den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js thien daghen tot ses stuuers des daechs, die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xxvij^{en} jn Aprile anno xv^o xxvj; wairomme hier ijij ƒ.

Adriaen Janssen, gezwoeren boide, van dat hy mit seckere besloten brieuen vanden voirn. Houe haestelicke gereyst js an myne Genadige Vrou roerende meester Willem Voldersgraff, ende noch eenen brieff vanden procureur generael addresserende an myn heere die graue van Hoichstraeten, etc.; voir welcke reysen, marren ende keren mitten extraordynarys oncosten ende anders den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js thien dagen tot ses st. tsaechs, die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xx^{en} Aprilis anno xxvj nae Paesschen; wairom hier ijij ƒ.

Cornelis Joostenz., geswoeren boode, die mit seckere beslotenen brieuen vanden voirs. Houe gereyst js tot binnen der stede van Delft, roerende dat die prouisoer ende deken van Delflandt den pastoors jn hoiren bedrieue in gescrifte gheuen souden die heylighen daighen, die men voirtaen soude vieren; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js eenen dach elc tot ses stuuers tsaighs, die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xvij^{en} May anno xv^o xxvj; wairomme hier vj s.

Willem Adriaenssen, boide vanden voirs. Houe, die gereyst js mit seckere besloten brieuen vanden seluen Houe an prouisoir ende deken van Kermerlandt, roerende dat zy op Maendaghe doen jerstcommende jnden Halge souden commen; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js achtien stuuers, die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xxj^{en} Marcy anno xv^o xxv, stilo curie; wairom hier xvij s.

Gillis vanden Berge, boide vanden voirs. Houe, die tot Delft gereyst js mit seckere besloeten brieuen vanden seluen Houe aen eenen broeder Willem vander Augustynen oirden; voer welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js eenen dachgeldt tot ses stuuers sdaichs, die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, in date den xxix^{en} May anno xxvj; wairomme hier vj s.

Den seluen boide, van dat hy mit seckere besloten brieuen vanden voirs, Houe gereyst js tot Dordrecht anden pater vanden Augustynen aldair, roerende dat hy eenen broeder Willem, termynaris der stede van Delft, angesiensbrieffs (1), alhier inden Haige seynden saude; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert es drie daghen tot vj stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert, jn date den xxx^{en} May anno xxvj; wairom hier xvij s.

Daniel Claessen, gezwoeren boide, die mit seckere besloten brieuen vanden seluen Houe gereyst js an myn heere die graue van Hoechstraeten roerende eenen broeder Willem, augustyn, termynaris der stede van Delft, etc.; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js twaelf dagen tot ses stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, jn date den lesten May anno xv^e xxvj; wairomme hier iij § xij s.

Andries Meeusz., gezwoeren boide, die gereyst js mit seckere besloten brieuen vanden voirs. [Houe] anden schout ende gerechte van Delft, jnhoudende dat zy hoere gedeputeerden seynden souden alhier inden Haige om gejstrueert te commen nopende die predicacien alhier jnden Haige; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js eenen dach tot zes stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie hierouer geleuert jn date den vij^{en} Junij anno xv^e xxvj; wairomme hier vj s.

Cornelis Thielmanssen, gezwoeren boide, die gereyst js mit seckere besloten brieuen vanden procureur generael tot Amsterdam an Claes van Dam, zynen substituyt, roerende die apprehensie van twee Lutrianen; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js vyff daghen tot zes stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, hier ouer geleuert, jn date vanden xxvij^{en} Junij anno xxvj; wairomme hier xxx s.

Gouert Janssen, gezwoeren boide, die gereyst js tot binnen der stede van Delft mit seckere besloten brieuen, jnhoudende dat die vanden gerechte verbieden souden eenen meester Dirick van Vtrecht geen scoele meer binnen der voirs. stede te houden; dair voren byden voirs. Houe den seluen boide toegetaxeert js eenen dach tot zes stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, hier ouergeleuert, jn date den xij^{en} Julij anno xv^e xxvj; wairomme hier vj s.

Phillips Claessen, gezwoeren boide vanden voirs. Houe, die gereyst js tot Loeuen mit seckere besloten brieuen vanden seluen Houe anden deken aldair, roerende twee Lutherianen van Amsterdam leggende optie Voirpoirte; voir welcke reyse den seluen boide toegetaxeert js vyfthien daghen tot zes stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert; wairom hier iij § x s.

---

(1) Na kennis genomen te hebben van den brief.

Gouert Janssen, gezwoeren boode, die myt seckere besloeten brieuen vanden seluen Houe gereyst js an mynheere die graue van Hoichstraeten, stadthouder generael, roerende seckere priesters van Monnickendam, gevangen; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js seuenthien dagen tot ses stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangter betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert; wairomme hier v ƒ l j s.

Jorys Ottesz., boide, die mit seckere besloten brieuen vanden voirs. Houe gereyst js an myn heere die graue van Hoichstraten, stadthouder generael, wesende tot Bruysel, roerende die andtwoirde op zynen brieuuen vande twee priesters van Monnickendam, gevangen optie Voirpoorte vanden voirn. Houe; voir welcke reyse den seluen boide byden voirs. Houe toegetaxeert js veertien dagen tot ses stuuers tsaichs, die hem by desen ontfangter betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie hier ouergeleuert; wairomme hier iij ƒ iij s.

Andere extraordonnarys vuytghueuen van diuersschen partyen roerende die voirs. Lutherianen.

Aelbrecht van Egmond, castelleyn opten huuse ende sloete van Woirden, betaeldt die zomme van ix ƒ xij s. viij d. groten Vlaems, die hem byden voirs. Houe toegetaxeert zyn, blyckende by seckere acte van tauxacie vanden seluen Houe, begrypende mede quitancie, jn date den ix^{ten} May anno xv^{ten} xxvj, van dat hy heer Jan Coster, priester, Jacoba, des voirs. heer Jans geseide huysvrouwe, heer Ghysbrecht ende noch eenen genoempt Barent die Monnick, deur-ordonnancie vanden voirs. Houe geuangen gehouden heeft opten voirs. huuse ende sloote tot zynen coste, mitsgaders voir anderen vacacien van zyn dienders ende anders, breder verclaert jn seckere twee declaracien ghehecht andie voirs. acte van tauxacie, tsamen hier ouergeleuert; wairomme hier die voirs. ix ƒ xij s. viij d. Vlaems, facit lvij ƒ ij s.

Broeder Claes Spruyt, van dat hy vuyt beuel ende scrieuuen vanden voirs. Houe gecommen js alhier inden Haige ende gedaen seckere depositie jegens twee Lutherianen, geuangen; dair voeren hem byden voirs. Houe toegetaxeert js twee ponden van xl grooten tpondt, die hem by desen ontfangter betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert; wairomme hier ij ƒ s.

Jan van Leyden, cipyer ende stockbewairder van Amsterdam, betaeldt xxv stuuers voirde costen van twee daghen van vyff gevangens hem byden substituyt vanden procureur generael geleuert den xxiiij^{ten} Junij anno xxvj; noch die waekers van Amsterdam, die den schout mitten substituyt assistencie deden om vader Thielman ende Dierick Stapellair te apprehenderen, vier ende twintich stuuers; belopende tsamen drie ponden negen scellingen van xl groot tpondt, die hem by desen ontfangter betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie hier ouergeleuert; wairomme hier ij ƒ ij s.

Jacob Meesz., Dirckgen Brechten, Heynken ende Adriaen Procureur, dienairs vanden procureur generael, van dat zy gewaert hebben eenen Dirck Houtstapellair, die beneden inde Poirte leggende was, alsoe hy gesepareert moste weesen van Thielman De Cruyener, dwelcke befaemt was vander secte Lutheriane; voir welcke nacht waeckens die dienairs voirs. elcx byden

voirs. Houe toegetaxeert js drie stuuers, facit xij stuuers, die hem by desen ontfangher betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, begrypende quitancie, hier ouergeleuert; wairom hier xij s. (1).

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen vanden exploitien (1 Maart 1526-31 December 1526)*, fol. XLVII verso-LV verso.

556.

(1526), *Hoorn*. Vonnis van den schout en het gerecht waarbij Volkul Ellert, de vrouw van Geryt Hans, Remmet Gerbrantsz. en Jan Mourisz., wegens kettersche gesprekken tot eene boetedoening veroordeeld worden.

Alsoe de scout ende heeren vanden gerechte by deuchdelycke informatie te vollen geïnformeert zynde, dat Volkul Ellert, Geryt Hans wyff, Remmet Gerbrantsz. die glaesmaker ende Jan Mourisz. deur quade ingeuinge vanden boosen gheest hon veruordert ende nyet ontsien hebben tot diuersche stonden te blasphemeren ende ontamelycken te spreken tegens Godt almachtich ende theilige Sacrament des altaers, dair deur, soe te verdachten is, die mogentheit ende goetheit Goids geestelycken in vertoont is, ende wel simpele harten verleyt mogen wesen ende noch meer doen soude, indien hierinne nyet geremedieert ende correctie gedaen worde,..... hierop gehadt tadvijns van sommige geleerden, hebben den voirs. blasphemateurs voir correctie ende emende arbitrale ouergeuonden, dat zyluyden up morghen sullen gaen in de processie, immediate naer theilige eerwaerdige Sacrament, bloots hoefts ende bloetsvoets, te weten Jan Mourisz. ende Vokul voirs., hebbende elcx een barnende waskeers wegende een half pont in hoiren handen, ende Remmert Gerbrantsz. voirsz. een barnende toertse, gaende inte middel, ende sullen elcx hebben een figuer van een kelck mitten hostien voir ende achter up haer ouerste kleet, ende, nae tincomen vander processie, die voirs. barnende lichten in hoir self personen offerende voir theilige Sacrament inde parochie kercke, ende sullen elcx dairenbouen gehouden wesen den Heer te gheuen drie gulden ende acht stuuers current ende by gebreke van desen te verwachten grooter ende zwaerder correctie arbitrale;

Gebiedende alle personen ende eenen yegelycken, dat zy de voirs. personen nyet en minderen in woorden noch in acten (?), want men sal tselue zwaerlycken corrigeren.

Archief te Hoorn, *Register van resolutien, heuren, enz. (1331-1527)*. — Ongedagteekend stuk.

---

(1) Geheel deze post is doorgehaald. Op den rand staat : « Hier by gebreke van ordonnancie omme der seluer redenen wille duerslegen. »

557.

1526, Ieperen. Uittreksel uit de rekening van den baljuw over de kosten van het geding van den ketter Lamsz. Motton.

Payet Dieryc de Poure, clerc de ce bailliage, lequel fust enuoyé à Gand à cheual pour consulter l'affaire entre ledit bailly d'une part et ceulx de la court de Therrouwane d'autre part, touchant vng prisonnier nommé Lamsz. Motton, lequel fust constitué prisonnier par ledit bailly, à cause d'avoir soustenu les propositions et querelles contraire à la sainte esglise, et fust ledit Dieryck vacant à ceste cause quaterre jour, à xl s. par. le jour, montent ensamble iiiij ₰ xvj s. par.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Nicolas de Halewin, bailli d'Ypres, de 1526*, fol. xij verso (n° 14553); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 317, noot 2.

558.

1526, Mechelen. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw over de terechtstelling van Philips Goessens, die wegens godslastering veroordeeld werd tot eene geeseling en het afsnijden van een deel zijner tong.

Au bourreau de la ville d'Anvers, lequel, par che que pour lors nauoit en ladite ville de Malines aucun bourreau, fut mandé venir audit Malines pour illecq exécuter un Philippe Goessens, lequel estoit prisonnier audit Malines, à cause de plusieurs énormes et détestables sermens par lui dis et proférez de sa bouche en despit de Dieu, blasphemant son digne nom; et lequel bourreau fut par diuerses journées attendant audit Malines, tant que la sentence fut pour che rendue, qui fut telle que ledit Philippe seroit tout nut batu de verges autour du marchiet, et en aprez mis sur vng hout et illecq lui copper la langue, laquelle sentence fut par ledit bourreau mise à exécution.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jean vander Aa, écoute de Malines, de 1526*, fol. iiiij recto (n° 15666); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 322, noot.

559.

1526, Veurne. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Veurne over het kettergeding van Hanskin Luucx, geboortig van Gent, verdacht te behooren tot de Waldenzer secte.

Et premiers, enuoyé le lieutenant de ce baillj à Bruges et à Gand pour soy informer de la vie et conuersacion de Hanskin Luucx, filius Danneels Bastart, natif de Gand, chergié de pluisieurs vaudoyseries et autres fineses, ce qui fut trouué véritable; auquel voyaige cedit lieutenant a vachié cinq journées à xxxij s. par. le jour, monte vijj ₤.

Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Anthoine de Ghistelles, bailli de Furnes, de 1526*, fol. xv recto (n° 14090); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 270, noot.

560.

1526, Volkegem (bij Oudenaarde). Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Aalst en Geeraardsbergen over het geding van de ketterin Barbele Scietcatte, van Volkegem.

Lesdits rendans donnent à congnoistre que certain procès a esté mue et intenté par Ferry de Lannoy, seigneur de Fresnoy, alors grant baillj d'Alost, par aduis des messieurs de la Chambre des comptes à Lille, à lencontre le seigneur de Pamele pardeuant messieurs de Conseil en Flandres, pour et à cause de l'appréhension de Barbele Scietcatte, de la paroiche de Volckeghem, terroir d'Alost et seigneurie dudit seigneur de Pamele, chargé de hérésie, la cy auant a esté procédé et le lieutenant soubz le nom dudit Ferry de Lannoy, seigneur de Fresnoy, a esté condempné ès despens dicelluy procès; lesquels despens ont esté par lesdits seigneurs de Conseil en Flandres modéré et taxé à la somme de ij^e iij^e xix ₤ ix s. par., monnoye de Flandres....

Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Étienne de Liedekerke, bailli d'Alost et de Grammont, de 1526*, fol. lvj recto en verso (n° 13568); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 329, noot 4.

561.

1526, Leuven. Acte van den notaris Willem Cavertson, vermeldende dat hem allerlei stukken, die hij echt bevond, voorgelegd werden, waaruit blijkt dat Nic. Coppin, deken van St-Pieters te Leuven, de macht van algemeenen inquisiteur in de Nederlanden bezit. — Daarin worden besproken en gedeeltelijk medegedeeld: 1° de aanstelling van Vander Hulst; 2° de klachten der landvoogdes Margaretha over hem aan Clemens VII; 3° de bul van den paus aan den legaat, hem bevelende een onderzoek te doen en, zoo noodig, Nicolaas Coppin te benoemen; 4° de aanstelling als inquisiteur in de Nederlanden van N. Coppin door den legaat; 5° zijne aanstelling door den paus; 6° het persoonlijk karakter van die aanstelling alsmede van die zijner collega's.

**Ecce commissio officij inquisitionis totaliter innitens singularj industrie
sue persone, hic nominatim ad id electe (1):**

**Dudum felicis recordationis Hadrianus papa 6, considerans Lutheranam
resim etc. Inferioris Germanie partes inuasisse, cupiensque canceroso illj
mbo viam precludere, ne latius serperet, motu proprio per litteras in
vna brevis ad Franciscum vander Hulst, (cuius religionem, doctrinam,
sudentiam et rerum experientiam et, quod in hac re precipuum estimabat,
sua domus Deij zelum, unde optima et prestantissima in hoc negotio expectarij
essent, sue Sanctitatj, cum in minoribus esset, notissima ac compertissima
sue asserebat) ipsum fecit et creavit eisdem in partibus inquisitorem
retice pravitatis generalem, cum potestate vnam vel duas personas in
gnitate ecclesiastica constitutas aut in sacra theologia graduatas ad idem
lectum deputandj, prout factum est, et per ipsos consequenter ceptum
quirj et procedj ad earumdem litterarum executionem.**

**Postmodum vero, eodem Hadriano defuncto, domina Margareta predic-
tam partium pro Carolo etc. rectrix, anno m^o xxiiij, declaravit felicis**

[1) Op den rand leest men :

**Per hec verba, ex quibus patet fuisse querimoniam de personis inquisi-
tum et petitum super his providerj, et quia consequenter committitur
lme prudentie ipsius Legatj Cardinalis se informare num expediret
os amouerj et alios ipsorum loco deputarij, patet hic specialiter fuisse
cumspiciendum de persona seu personis ad negocium inquisitionis idoneis,
in quidem in perpetuum, quod nec petitum fuit nec facile fuisset prestare
o pace et quiete, ad quam hic agebatur, (quoniam scirj nequiunt quj et
ales essent illj, quj hic consequenter designatis in dignitate succederent
tempore futuro) sed loco illorum, de quibus erat querimonia, quod constat
r premissa fuisse, dumtaxat personaliter constitutos. Quamuis secundum
morem videatur in genere humano haberj posse specialis fiducia de inte-
litate et solertia eorum, qui alijs ad dignitatem prelatj sunt, attamen quum
am, in casu amotionis illorum, de quibus supra committit Adrianus papa
cumspicionj ipsius Legatj : an hos tres vel duos aut vnum ex eis et quem
orum loco deputet; et quia idem legatus, hanc commissionem exequens,
gnificat eosdem tres sibj et pape de pretactis gratis et rerum gerendarum
xteritate plurimum commendatos, non verum probabile, quod ipse, hos
anes et singulos inquisitores creans, tam sit nixus titulo dignitatis eorum-
m, quam plurime illj ipsorum commendationj de pretactis gracijs, huius-
odj autem commendatio non facile sperarij poterat nec confidj futura in
tribus ipsorum ad huiusmodj dignitates successoribus, maxime cum
sile contingat ad huiusmodj dignitates assumj minores xl. annis, et tamen
s ipsum exigit ad idoneitatem inquisitoris constituendj, vt annum saltem
at etatis sue xli^{mum}, per Clementinam et eodem titulo. Quamobrem viderj
test, quod nullatenus fuisset oportune prospectum circa querimonias de
sonis inquisitorum, sj, sine delectu qualitatis et gratie personalis, solj
endo titulo dignitatis..... ..um super futuros inquisitores..... voluissent
statiq; papa et legatus omnes prenominatorum locorum prepositj, prioris,....**

recordationis Clementj 7° illius successorj, quod multorum querele ad ipsam delate essent de personis per ipsum Hadrianum ad extirpandam prefatam heresim deputatis, adeo quod aliqua scandala inde exorirj formidabantur, quare supplicabat apud ipsius Sanctitatem pro oportuno super his remedio.

Vnde mandauit idem Clemens papa per suas litteras L. Cardinalj ad partes Legato de latere, de cuius eximia prudentia et in rebus agendis dexteritate specialem in Domino fiduciam habebat, vt se de premissis informaret et, sj comperiret prefatos per Hadrianum deputatos inquisitores ad officium huiusmodj exequendum minus idoneos fore, aut pro pace et quiete expedire alios eorum loco deputarj, quod ipse illos amoueret, ac eorum loco prepositum sanctj Martinj Iprensis et priorem prioratus scolarem in Montibus ac theologie professorem magistrum Johannem Copin, decanum sanctj Petrij Louaniensis, de quorum integritate et solertia specialem in Domino fiduciam habebat, vel duos vel unum eorum, prout sibj magis videretur expedire, inquisitores generales in dictis partibus crearet et constitueret.

Ad quarum litterarum executionem procedens idem L. Cardinalis comperit per informationem, sibj viderj expediens, pro pace et quiete ac prefatarum heresium extirpatione, deputatos per Hadrianum papam amouerj ac eorum loco alios surrogarj; quare ipsos amouit seu absoluit ab huiusmodj inquisitionis officio. Et nihilominus cupiens prauitatem hereticam in prefatis regionibus penitus extirparj, predictos prepositum et priorem ac theologie professorem magistrum N. decanum apud sanctissimum dominum nostrum papam et se de integritate et solertia rerumque gerendarum dexteritate plurimum (ut assererat) commendatos, absentes tamquam presentes, et quemlibet eorum insolidum, omnibus melioribus via, modo, forma et ordine, quibus potuit ac debuit, generales in dictis partibus heretice prauitatis inquisitores instituit et creauit auctoritate apostolica cum plena et omnimoda potestate omnia faciendj, que ad huiusmodj officium spectant.

(1) Nouissime vero ac paulo post premissa, nempe anno m^o xxv, obtenta

(1) Op den rand vindt men het volgende :

Quum hec bulla non loquatur ad perpetuam rei memoriam, sicut nec velle ex litteris precedentibus, imo cum hic subiiciatur causa et occasio concessionis eiusdem et super quibusnam petito fuisset per sedem apostolicam prouiderj, quod vtique non fuit vt prefatj inquisitores, per ipsum L. Cardinalem creatj inquisitores vt supra, fierent aut declararentur inquisitores perpetuj, sed vt expeditius possent procedere, non magis potest concludj ex hac bulla, quod successores prepositj et prioris hic nominatorum successorj sunt in hac commissione, quam ex litteris precedentibus, maxime cum hec bulla non creat ipsos nec constituit inquisitores, sed narrat et supponit officium inquisitoris post informationem, de qua in precedentibus, fuisse ipsis commissum per ipsum L. Cardinalem; super quo fundamento facile potest intelligj, quod innitatur specialis illa fiducia, quam hic dicit Pontifex se habere de ipsorum in his discretione.

dit a prefato Clemente certa bulla ad eosdem prepositum et priorem a theologie professorem magistrum Nicolaum (in litteris vero supra nominabatur per errorem Johannes) Copin, decanum, eodem videlicet modo quo supra intitulatos, per quam, prenarratis summatim premissis, et quod antea Cardinalis sic creasset ipsos et eorum quemlibet inquisitores generales et quod ipsij officium huiusmodj inquisitionis diligenter studerent exequi, sed quod, propter difficultatem tam loco et tempore quam in eandem consentiam cum ordinarijs locorum ipsorumve officialibus conueniendj, minus non succedebat ex huiusmodj inquisitionis officio successus, atque haec, quod pro parte dicte Margarete fuerit apud ipsum Sanctissimum humiliter supplicatum, vt pro huiusmodj pestifera labe eradicanda in premissis oportune prouidere de benignitate apostolica dignaretur, agnoscens idem Sanctissimus suum esse pro salute gregis dominicj dicte nepharie heresj manij quo poterat salubrij remedio obuiare, discretionj vestre, de qua in his specialem in Domino fiduciam gerimus, (inquit ipse ad eosdem, modo dicto supra prenomatos), mandamus, quatenus vos vel duo aut vnus vestrum, er vos, vel alium seu alios, adhibitis (sj vobis videbitur) dictis locorum ordinarijs, vel sine illis, vocatis vocandis, omnes et singulas causas heresim sapientes, in prefatis partibus ac dominijs exortas et quas exorirj contigerit, adiciatis et, in quibus vobis videbitur, de consilio aliquorum proborum virorum, in theologia aut iure peritorum, aut vnus, duorum vel plurium clericorum vel laicorum per ipsam Margaretam, sj voluerit, vobis adiungentur, sublato quouis diffugij obstaculo, decidatis; cum absolute illorum, vos penas per vos infligendas incurrere contigerit, nobis et successoribus nostris Romanis pontificibus ac durante vestre delegationis huiusmodj officio vobis reseruata; et infra cum potestate eos, quj ad veritatis lumen redire et heresim abiurare voluerint, ab omnibus excommunicationis, suspensionis, etc. censuris et penis, de consilio et assensu illius vel illorum canonicorum seu et ecclesiastica dignitate constitutorum, quem seu quos dicta Margareta uixerit deputandum seu deputandos, et non alias, in forma ecclesie consueta absolueudj et super irregularitate dispensandj (1); et infra: Et ad omnia et singula premissa, si et quando expedire videritis vnum, duos vel plures, in theologia et iure huiusmodj peritos, in prouincijs et locis, de quibus vobis videbitur, cum similj vel limitata facultate assumendj, subdelegandj et deputandj.

Queritur numquid, prescriptis factis, occasionibus, modis et terminis prescriptarum omnium litterarum diligenter consideratis, delegatio seu creatio prefatorum prepositij et prioris ad pretactum inquisitionis officium cum facultatibus in eisdem litteris contentis, de iure censerj debeat fuisse et esse realis, tamquam facta loco ac dignitatibus ipsis et ita transisse ad successores eorundem prepositij et prioris, de quibus in predictis litteris, an potius existimanda sit huiusmodj commissio fuisse personalis et extincta cum

---

(1) Op den rand: He clause de consilio et assensu deputandorum per Margaretam et de durante huiusmodj delegationis officio non consonant hanc delegationem esse perpetuam.

personis eorundem (1)? Nam ut verum est ipsos fuisse deputatos sub titulo prepositi et prioris sine proprii nominis expressione, ita nihilominus vestri ipse L. Cardinalis attestari Sanctissimum ac se habuisse fiduciam in eo, quod ipsi ac dictus theologie professor N. Copin, decanus, ipsorum collega, plurimum fuissent apud utrumque ipsorum commendati de integritate, solertia et rerum gerendarum dexteritate. Sane Pauor et post eum Decius habentur quum abbas de officio deleg. dicunt ad cognoscendum, an commissarius sit personalis, ita ut extinguatur cum persona, an vero realis, ita ut transmissus ad successores in dignitate, non tam est attendendum ad nomina propria vel appellativa in dispositione posita, quam ad alia eius verba et ad subiectam materiam, an inquam, ardua multum fuerit; item notat idem Pauor Johannes de Imola post Innocen. et feli. in c. fi. eo ti., quod verba: confidentes de industria seu circumspectione vel prudentia, significant electam industriam persone; que decisiones sonant commissionem, de qua in casu, personaliter.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne*, Inv. deel IV, liasse n° XLVII.

562.

1522-1527, *Namen*. Uittreksel uit de rekening van den meier over de kosten van een kettergeding, dat zonder gevolg bleef.

A Pière Francette, sergant de Namur, pour auoir esté à Mielle sur enquestes pour vng censsier demorant en la franchise de Namur au lieu de Serlées, chargé estre hérétique et tel accusé par aucuns qui y auoient esté prisoniers, dont judiciairement ne sceult estre attainé; si a vacqué ledit Pière en ladite enqueste trois jours, païé pour ce xij s.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Hemptinne, maireur de Namur, de 1522-1527*, fol. xxxij recto (n° 1558); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 318, noot 6.

563.

1522-1527, *Namen*. Uittreksel uit de rekening van den meier van Namen over eene zekere Jacoba en eene andere vrouw, Katharina, als ketterinnen der Waldenzer secte vervolgd.

(1) Op den rand: Quod papa hic prescribit, « vt ij, quibus dicti inquisitores per occasionem vellent subdelegare vices suas, debeant esse in theologia et jure periti », satis arguit non esse verisimile, quod ipsorum inquisitorum successores, qualescumque illi forent, vellet et intenderet creare et constituere principales et generales inquisitores.

Pour les despens dune nommée Jaques, natifue et demorant à Broingne (1), prisonnier six jours, prinze pour vauldoize, dont en la fin ne sceult estre attainte, pour ce eslargie et païé ix s.

Audit Jaspin pour les despens dune autre femme nommée Katerine, demorante à Erpen, franchise de Namur, prisonnière noef jours, prinse sur fame quelle portoit et estoit chargée tout comunément estre vauldoize, dont judiciairement elle ne sceult estre attainte, pour ce eslargie et païé xij s. vj d.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Hemptines, mateur de Namur, de 1522-1527*, fol. xxvij verso-xxviiij recto (n° 15548); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 279, noot.

564.

1522-1527, *Namen*. Uittreksel uit de rekening van den meier van Namen over de veroordeeling van de echtgenoot van Jacob Borghet tot tentoonstelling en ballingschap om verzaakt te hebben aan God en de Heilige Maagd.

Audit Jaspin pour les despens dune femme nommée Maion, espeuze de Jacques Borghet, prisonnier trois jours, conuaincue et attainte de auoir renunchié Dieu et la Vierge Marie, pour ce mize au quarquant trois heures et banie après de la ville et franchise de Namur, païé pour ce iij s. vj d^{ra}.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Hemptines, mateur de Namur, de 1522-1527*, fol. xxij verso-xxiiij recto (n° 15548).

565.

1522-1527, *Saubraine (?)*. Uittreksel uit de rekening van den meier van Namen over een onderzoek tegen zekere Agnes, verdacht te behooren tot de Waldenzer secte.

A Thonin le Brasseur pour auoir esté aux enquestes au lieu de Saubrenne pour vne nommée Agnèz, demorant audit lieu de Saubraine, prinse pour vauldoize, païé iij s.

A Anthonet le sergant pour auoir encoires esté aux enquestes au lieu de Seneffe touchant ladite Agnèz, y aiant autre fois esté prisonnière, païé iij s.

Audit Jaspin pour les despens dune nommée Agnès, demorant à Saubraine, prinse pour vauldoize, pour laquelle a cydeuant esté enuoyé aux enquestes et dont est faicte despense prisonnière cincq jours, pour ce vij s. vj. d.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Hemptines, mateur de Namur, de 1522-1527*, fol. xxxj recto en xxxij verso (n° 15548).

---

(1) Brogne, bij Namen, waar Geeraard van Brogne in de 10de eeuw een beroemd klooster stichtte.

566.

1527, Januari 7, Mechelen en Grave. Brief der Landvoogdes aan Nicolaas Coppin de Montibus, waarbij zij hem meldt vernomen te hebben, dat de pastoor van Grave kettersche leerstelsels verkondigt. — Zij beveelt den inquisiteur met de afgevaardigden van den bisschop van Luik naar Grave te gaan om aldaar gezamenlijk een onderzoek in te stellen tegen den pastoor en de andere Lutheranen, die er zich zouden bevinden.

Marguerite, archiduchesse d'Austrice, ducesse et comtesse de Bourgogne, dowaijière de Savoye, régente, etc.

Très chier et bien amé, Pour ce que sommes avertye que le curé de Grave est infecté dela secte lutérienne et a publicquement presché propositions plaines de hérésies luthérianes, dont porroit ensuyr grant inconvenient entre le peuple dela ville, désirans estre pourveu, nous vous requérons et néantmoins ordonnons vous vous disposer de avec les députez du cardinal et évesque de Liège, vous transporter aud. lieu et illec procéder contre led. curé et aultres luthériens que trouverez, selon la teneur de vostre pouvoir et commission. Et ou cas que ny puissez aler en personne, députez quelcun en vostre lieu.... avec le selle de Liège que partir de cestes le jour que vous ou vostre délégué vos y porrez trouver aud. Grave, et ny vuezlez faire faulte.

Atant, très chier et bien amé, nostre Seigneur soit garde de vous.

Escript à Malines, le vij^e jour de janvier xve xxvj.

A nostre très chier et bien amé maistre Nicolas Copin dit de Mons, docteur en sainte théologie et doyen de léglise de St. Pierre à Louvain.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne*, liasse n° XLVII.

567.

1527, Januari 16, Antwerpen. Verbod van den Magistraat Engelsche Nieuwe Testamenten, te Antwerpen gedrukt, en die nu aldaar, als alom in Engeland, verbrand worden, te bewaren.

Geboden ende vutgeroepen by Heeren Clause van Lyere, riddere, Scouteth, Bourgermeesteren, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen, opten XVI^m dach van Januario anno XXVI (oude stijl).

Men cundicht ende gebiet, van sHeeren ende vander Stadt wegen, dat nyemant, van wat state oft qualiteyt hy zy, hem en voidere, int heymelyc oft int openbaer, by hen te houdene ennige Nyeuwe Testamenten alhier inder stadt in Engelsscher talen gedrukt, daeraf de gelycke alomme in Engelant verbrant ende jegenwoerdichlic alhier oic verbrant worden, ende

dat alle de ghene, die diergelycken boecken by hen hebben, deselve bynnen acht dagen naestcomende brengen in handen vanden Heeren, opte pene van scherpelic gecorrigeert te worddene, na inhoud der geboden ons genadighen heeren Keyzers, dien ende gelycke saken aengaende, alhier gepubliceert.

Stadsarchief te Antwerpen, *Gebodboeck*, vol. A, fol. 129; afgedrukt bij Génard, *Antwoerpsch archievenblad*, deel II, blz. 319-320. — Hier wordt William Tyndale's bekende vertaling van het Nieuwe Testament in 't Engelsch bedoeld. Hans van Roermonde, drukker te Antwerpen, was zeer waarschijnlijk de uitgever van eene dier vertalingen, die hij in Engeland aan den man zocht te brengen en waarvoor hij aldaar gevangengezet werd. In 1529 uit zijne gevangenis ontslagen, kwam hij naar Antwerpen terug, en waarschijnlijk is het aan hem te danken, dat toen aldaar eene nieuwe uitgaaf van Tyndale's Nieuw Testament verscheen. Zie de Hoop Scheffer, *Bijzonderheden omtrent de oudste drukken van William Tyndale's vertaling van 't Nieuwe Testament*, in Moll en de Hoop Scheffer, *Studiën en bijdragen op 't gebied der hist. theologie*, deel II, blz. 415-424.

568.

1527, Februari 4, Gent. Uittreksel uit het *Bouc ende registre vanden Ballinghen* over de verbanning van Balthazar van Zeene wegens het houden van kettersche gesprekken, zijn smadelijk spreken over punten van het geloof en het maken van spotprinten.

Den tijt in Sporkele wanj.

Baltazar van Zeene, hoe hy anders ghenaemt ofte ghebynaemt es, vyftich jaeren vuten lande ende graefsepe van Vlaenderen, omme dat hy, bouen der publycke reclamatie by hem ghedaen, ghesustineert heeft diuersche heretiqueuse poynten ende artielen contrarie onsen helegghen kerstenen gheloue, ende eeneghe scandaleuse woorden in versmadenesse vanden helegghen sacramente des altaers ende biechte, vander maghet Marie ende andere santen of santinnen ende vanden gheestelicken state ghesproken, by figueren ghedepingiert ende gheprofereert heeft, diuersche persoonen daer mede onstichtende, ende also beter vuter stede dan daer jnnc; welcke zaken, etc.

Stadsarchief te Gent, *Bouc ende registre vanden Ballinghen* (1 Oct. 1472-13 Juni 1537), fol. 204 verso; reeds gedeeltelijk afgedrukt bij Canaert, *Oud strafrecht*, blz. 499,

569.

1527, *Februari 4, Gent*. Monica van Upstaele, vrouw van Balthazar van Zeene, wordt wegens kettersche gesprekken tot vijftig jaar ballingschap veroordeeld.

[*Den iijm jn Sporkele wwyj.*]

Monica van Vpstaele, twyf van Baltazar van Zeene, hoe zy anders ghenaeamt ofte ghebynaemt es, vyftich jaeren vuten lande ende graefsecepe van Vlaenderen, omme dat zy, sustinerende diuersche heretiqueuse poynten ende articlen contrarie onsen helegghen kerstenen gheloue, zeker scandaleuse woorden jn versmadenese vanden helegghen sacramente des altaers, der biechten, vander maghet Marie ende andere santen ende santinnen ende vanden gheestelicken staete ghesproken ende gheprofereert heeft, diuersche persoonen daer mede onstichtende, ende also beter vuter stede dan daer jnne; welcke zaken, etc.

Stadsarchief te Gent, *Bouc ende registre vanden Ballinghen* (1 Oct. 1472-13 Juni 1537), fol. 204 verso; reeds gedeeltelijk afgedrukt bij Cannaert, *Oud strafrecht*, blz. 499.

570.

1527, *Maart 7, Mechelen en Henegouwen*. Brief der landvoogdes Margaretha van Oostenrijk aan den Groot-Baljuw van Henegouwen. — Te harer kennis is gekomen, dat de ketterij in 't graafschap Henegouwen immer meer veld wint, omdat de overheden het oogluikend aanschouwen. Daarom beveelt zij, dat het keizerlijk plakkaat van 22 Maart 1521 tegen Luther en zijne aanhangers op nieuw in Henegouwen zal worden afgekondigd, met bijvoeging van zware straffen tegen de nalatige ambtenaars. De Groot-Baljuw wordt met een scherp onderzoek naar hun gedrag gelast en hem is bevolen de schuldigen niet te sparen.

A Monseigneur le grant bailly de Haynnau.

Monseigneur le bailly, Pour ce que j'entens que la secte luthérane se multiplie en Haynnau, et que ce procède en partie de la négligence des officiers du dit pays en la correction et pugnicion des entachiés et délinquans en ladicte secte, désirant y remédier, je vous ordonne faire renouveler la publication du placcart que, quant à ce, vous a cidevant esté envoyé, par tous les lieux de Haynnau esquelz lon est acoustumé faire publications, en adjoustant audit placcart paine et amende à la charge des officiers qui

seront trouvez négligens, feust de sen enquérir des faultes et abuz commis en leur jurisdictions de la correction desdis délinquans, la privation de leurs offices et, oultre ce, paine arbitraire; et de vostre part faictes faire inquisition de la conduite desdis officiers et aultres, et procédez et faites procéder contre eulx et aultres délinquans par l'exécution des paines par ledit placcart y indittes et ordonnées, et quil ny ait faulte.

Monseigneur le bailly, nostre Seigneur vous ayt en garde.

Escrypt à Malines le vij^e jour de mars, lan xxvj. *Signé* : Marguerite; et de secrétaire audiencier : du Blioul.

Provinciaal Rijksarchief te Bergen (Mons), *Reg. n° 1 du Conseil de Hainaut*, fol. 16 verso.

571.

1527, Maart 11, 's Gravenhage, Amsterdam en Delft. Uittreksel uit eenen brief van den Raad van Holland aan den graaf van Hoogstraten, stadhouder, over de ketterij te Amsterdam en te Delft en de maatregelen daartegen genomen. — Vernomen hebbende, dat de steden Amsterdam en Delft erg door de Lutherische ketterij aangetast zijn, heeft de Raad bevolen aan Jan van Duvenvoirde te Delft en Mr Jaspar te Amsterdam met de regeering dier steden daartegen maatregelen te nemen. Verder, na beraadslaging, heeft de Raad eindelijk besloten het prediken te verbieden, tenzij in de parochiekerken en de kloosters der bedelorden; op deze laatste plaatsen mag men geene wereldlijken toelaten en moeten de deuren gedurende de preek gesloten blijven. Alhoewel de afgevaardigden der steden daar niet mede instemden, heeft de Raad besloten dezen maatregel uit te voeren.

Hooge, eedele ende mogende Heere, wy gebieden ons mit alder reverentie aen uwe E.

De selve believe te weeten, dat wy, gehoirt hebbende trappoert van myne heere den president van Hollant, daer vuyt wy verstonden, dat onse G. V. angebrocht was, dat dese landen ende bysonder die steden van Delft ende Amsterdam zeer gediffameert waeren vander secte Lutheriane ende andere quade opinien, hebben ter stont gesonden onsen medebroeder, meester Jan van Duvenvoirde, binnen de voirscreve stede van Delft, om mitten regierders vandien te spreken, hoemen daerinne soude best mogen remedieren. Hebben oick gescreven aen onsen medebroeder, meester Jaspar, die te voeren tot Amsterdam gereyst was om die selve sake, om hier van oick te spreken mitten regierders derselve stede. Wy hebben oick hiervan mit malcanderen gecommuniceert ende eyntelick geconcludeert, dat, om in die voirscreve sake te remedieren, geen bequamer middel en was voer den

eersten dan te verbieden, datmen voertan niet en zoude preken dan inde prochiekercken ende die cloesters vanden mendicanten, ende niet gedoogen, datmen meer preken soude in gasthuysen, capellen of oick andere cloesters; ende dat om dieswille, datwy bevonden hebben, dat tmeeste rumoer onder tvolck gecomen is vuyt die sermonen, die inden gasthuysen ende cappellen geschien, mits dat die geene, die daer preken, eensdeels suspect zyn; ende als vanden cloesters, hebben wy toegelaeten den paters vandien aldaer te mogen preken voer de conventualen mit besloten dueren, sonder eenige waerlicke luyden daer by te laeten comen; welcke conclusie hebben wy alhier inden Hage te wercke geleyt ende is byden regierders vanden gasthuysen ende capellen meesters ende oick die paters vanden conventen geaccepteert. Wy hebben die selve conclusie mede voir gehouden die gedeputeerden vanden steden, die hier ter dachvaert waeren op die saicke vanden harinckteelt, ende heeft deselve conclusie, sommige van hemluyden genoech verhaelden die gebreken, die vuyt die voirscreve sermoenen ende predicatien binnen deselve steden geboerden; ende al ist, dat zy daer inne nyet en willen consenteren, zoe zyn wy nochtans gedelibereert de voirscreve conclusie binnen de voirscreve steden ter executie te doen leggen ende dat voir eenen zekeren tyt ende tot dat anders by onse G. V. geordonneert sal zyn; wair van wy uwe E. adverteren, ten eynde, indien de voirscreve steden an deselve uwe E. clachtich quamen, soe veel te doen, dat die voirscreve conclusie geachtvolcht mach worden ten minsten voer eenen zekeren tyt; wy hopen, dat daer deur eensdeels geremedieert sal worden tegens die voirscreve dwalinge.

. . . . .
 Kenne God, die u, hoege, eedele ende mogende Heere, gesparen wille in lange, saligen, gesonden levene.

Gescreven inden Hage, den xj^{en} dach van Maerte anno xxvi, naer tscryven sHoefs van Hollant.

Uwe E. zeer goetwillige dienaren,
 Die president ende luyden van den Raide des Keyzers
 in Hollant, etc.

A. SANDELIN.

Aen mynen Heere de grave van Hoehstraeten, etc.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*,
 liasse n^o I.

572.

1527, Maart 11, Amsterdam, Delft en Hoorn. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over eene zitting van den Raad van Holland, waarin, na eenen dringenden oproep van den voorzitter aan de andere raadsleden om passende maatregels te nemen tegen het uitbreiden der ketterij, besloten wordt het

prediken te verbieden elders dan in de parochiekerken en in de kloosters der biddende orden. In de gasthuizen en kloosters zal men ook met gesloten deuren mogen preeken, maar alleen voor de zieken en de kloosterlingen.

Den xi^{en} dach Martii a^o xv^o xxvij heeft myn heere de president, naede noene, den Staten verthoent by monde, hoe dat tlant van Hollant ende besondert Aemstelredamme, Delff ende Hoerne, by myn G[enadige] V[rouwe] (waer by hy geweest hadde) zeer swaerlick beswaert zyn, dat zy vol Lutherye zyn ende zoe langer zoe meer lutheren, ende meer quaets in tlant maeckt dan voortyts gedaen heeft de partialiteyt van Hoeck en Cabbellauw, ende datmen gesien heeft wat een groote bloetstortinge geschiet is 1 jaer verleden in Duytsschenlant om deser saecke wille, wantter meer dan hondert duysent mannen daeromme verslagen zyn, versouckende met schreyenden ooghen, datmen dese saecke uitte eersten soude willen remedieren, ten eynde tlant van alle inconvenienten (daerinne tlant gescapen was seer corts te coomen) verhoet soude mogen blyven, repeterende tselfde dickwyl ende hertelyck; waerop geseyt is geweest, datmen wel behoort te weten de delatoers ende tgunst zy over tlant gedelateerd hadden, ofte *quod delatores essent plectendi pena talionis atque multis aliis verbis*, ende docht de Raedt goedt ende expedient, datmen *publice* nergens en soude preken (1) dan in prochiekercken en in de cloesteren van de biddende oerden, ende nyet in capellen noch in gasthuysen dan met besloeten deuren ende voorde siecken alleen, inder cloesteren met besloeten deuren voorde geestelycke personen alleen, ende dat te minste *ad tempus probandi*.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel I, fol. 140.

578.

1527, Maart 13, Karthuizerklooster ten Bossche te St-Maartens-Lierde. Uittreksel uit eenen brief van den monnik en humanist Levinus Ammonius aan Jan Molendinus, waarin hij spreekt over dansers, die uit het Atrechtsche of Picardië afkomstig waren. — Hij herinnert er aan, dat, nu ter tijd, vroeger veroordeelde ketterijen op nieuw gezaaid worden, o. a. over het heilig Sacrament. Thans is Oecolampadius een verspreider dier ketterij.

.... Quaesio te, mi affinis, si certi quippiam comperisti de saltatoribus illis Artesiis, ut quidam dicunt, ut alii, Picardis, qui ab eo dominico die,

---

(1) *In margine*: Istud postea ita ordinatum est usque ad dimidium anni.

qui Septuagesima dicitur, nunc usque saltare feruntur, de quibus tota haec regio mira quaedam fabulatur, haud illa quidem satis sibi consona, mihi perscribas aut perscribi facias. Mira profecto res, et his temporibus maiorem in modum accommoda, quum nonnulli damnatos multis retro annis errores excitare conantur: in Eucharistia non est Christum nisi in signo. Non queo satis admirari hominum impudentiam, qui, quum ubique fidem extollant, hic, ubi maxime necessaria est, ablegare non vereantur, quum habeamus ipsum Christum expresse dicentem: « Accipite, hoc est corpus meum ». Equidem cum Erasmo malim discerpi membratim quam ut hoc fatear, quo admissio, de christiana religione actum videri poterit. Tolle hanc fidem, qua credimus totum Christum deum et hominem esse nobiscum vere in sacramento, quid relinquerit rei christianae? Nonne verba illa Christi efficacissima dicturi, ante precamur Patrem, ut nobis corpus et sanguis Filii sui fiat, quur, obsecro te, precamur, si fieri aut posse aut solere non credimus? Certe hoc saltatorum miraculum aut supplicium potius, quod ob huius sacramenti (quod eis saltantibus sacerdos ad aegrotum forte ferebat) neglectam reverentiam pati dicuntur, maxime fidem nostram firmabit. Atque huius adeo damnatae opinionis instaurator est (si Christo placet) Oecolampadius, homo nec admodum doctus, praeter nonnullam linguarum peritiam, nec solido satis iudicio.

Bibliotheek te Besançon, Hs. *Levini Ammonii Carthusiani Epistolae*, blz. 147-148. — Over den Gentenaar Ammonius (Lieven Van der Maude) zie het artikel van P. Bergmans in de *Biographie nationale*, deel XIV, blz. 84-86.

574.

1527, Maart 14, Holland. Herhaling van het plakkaat van 24 September 1525 tegen de Lutheranen in Holland afgekondigd.

Placcaet van de Lutheriane.

Copie.

Kaerle, enz. . . . .

Gegeven opten xiiij^{ten} dach in Meerte anno xv^{de} ende zes ende twintich, nae scriven sHoefs van Hollandt voors., ende van onsen rijcken, te wetene vanden Roemschen, etc. tvij^{de}, ende van de Spaensche ende andere tr^e.

Aldus ondergescreven: Byden Keyser ter relatie vanden stadhouder, president ende Raide van Hollant.

Ondertickent: A. Sandelin.

Gecollationeert tegens tprincipael, accordeert bij mij,

MALSEN.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 154. — Zie hierboven, blz. 1-5.

575.

, *Maart 20, Bergen.* Nieuwe afkondiging van het keizerlijk plakkaat van 22 Maart 1521 tegen Luther en zijne aanhangers, gedaan te Bergen door Jacob van Gaver, heer van als Groot-Baljuw van Henegouwen (1). — Deze ambtenaar heeft den tekst van Margaretha's brief van 7 Maart medegedeeld. Hij laat hij een volledig afschrift van het keizerlijk plakkaat van 22 Maart 1521 volgen, dat reeds in April van datzelfde jaar te Bergen en in andere Henegouwsche steden werd afgelezen.

Contre les Lutérans.

Il a fait assavoir que Monseigneur de Fresin, grant bailly de Haynnau, sire de Madame la régente et gouvernante, contenant: (*Volgt de hierboven, blz. 186-187.*)

1507, en accomplissant son bon plaisir, Monseigneur le grant bailly de Haynnau fait cy endroit, par publication, rafreschissement du placcart en ceste ville de Mons et par toutes les autres bonnes villes de ce pays, le mois d'avril xv° xxj après Pasques, icellui placcart contenant ce qui suit: (*Volgt het plakkaat. Zie Corpus IV, blz. 43-45.*)

Provinciaal Rijksarchief te Bergen (Mons), *Reg. n° 1 du Conseil de Hainaut*, fol. 16-18.

576.

, *Maart 20, Bergen.* Omzendbrief van den Groot-Baljuw van Henegouwen aan de grafelijke ambtenaars en aan de steden van Henegouwen, gewest gericht, waarbij hij hun een afschrift der afkondiging zendt en beveelt dat stuk te Ath en op andere gebruikelijke plaatsen insgelijks te laten afkondigen. Hij verzoekt de steden en stedelijke regeeringen zullen tegen al de schulden en noodige maatregelen nemen (*en faisant de vostre part les diligences des transgresseurs*) op straf van zelve de kastijding, en de voorgaanden brief der Landvoogdes bepaald, te zullen aflezen.

Provinciaal Rijksarchief te Bergen (Mons), *Reg. n° 1 du Conseil de Hainaut*, fol. 18.

Bekleedde dat ambt van 1504 tot 1537.

577.

1527, Maart 23, Rijnland en Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen deurwaarder om het plakkaat (tegen de ketters) af te kondigen.

Andries Gillet, deurwaerder, die mit gelijke brieven van placaten roerende als voeren, gereyst is [naer] Rynlandt, ende voert Schoenhoven, tOude-water, te Woirden, Leyden, Noertwijck ende elders, ende aldaer tvoerscr. placcaet gepubliceert nae ouder gewoente; daer voeren hem toegetaxeert is acht dagen tot acht stivers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blijckende by dordonnantie, hier overgelevert, in date den xxij^e Marty anno voers.; waeromme hier ij ƒ iii s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e Rekening van den ontvanger der exploiten (1527) [Ander vuytgeven van reysen, enz.], fol. lxiii.

578.

1527, Maart 26, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van een raadslid, eenen secretaris en eenen deurwaarder naar Amsterdam om een onderzoek te doen over kettersche boeken, die men dacht in Holland gedrukt te zijn, en over twee brieven uit Duitschland aan de stad Amsterdam gezonden.

Meeester Jasper Lievenz. van Hoigelande, raedt ordonarys vanden Hove van Hollandt, Jan Hendricxz., secretaris ende adjunct, ende Claes vanden Busch, deurwaerder, die deur bevel van den selven Hove gereyst zijn wt den Haige tot Amsterdam, omme aldaer te doen seckere informatie up seckere scandelose bouckxgens, die men seyde in Hollandt gepreent te wesen, ende oec up seckere twee beslootenen brieven gescreven in Duytschelandt an de stede van Amsterdam, roerende die materie van heresie, ende oec geïnformeert wye de gene waeren, die van nyeuwe hadden doen doerstecken seckere dammen ende heur wateren daer deur doen lopen up tie lande van Amsterlant ende andere ondersaten van der K. M^t., in welcke reyse de voers. commissarys, adjunct ende deurwaerder, onder varen, marren, keren ende besongere gevaceert hebben den tyt van dertien dagen, te weten: die voers. commissarijs tot xxxij stivers, den adjunct xxij stivers en den deurwaerder tot acht stivers daichs; ende noch heeft die voerscr. adjonct betaeldt Franc Mathyssz. ende Jacop Jansz., buyren in Amsterlandt, van dat zij gecommen kyn van Ouderkerck tAmsterdam omme te doene hoire deposicie nopende tdeurstecken van den dammen, elcx acht stivers; belopende tsamen ter somme toe

van xlj ƒ iij s. van xl grooten, die hem by desen ontfanger betaeld zijn, blijkende bij dordonnancie, hier over geleverd, in date den xxvi^e Marty anno xxvj, stilo curie; waeromme hier xlj ƒ iij s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

579.

1527, Maart 28, 's Gravenhage en 's Gravenzande. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen commissaris, eenen secretaris en eenen deurwaarder naar 's Gravenzande om een onderzoek te doen over eenen twist ontstaan ter oorzake van Lutherij.

De selve meester Jasper, raidt ende commissarijs, meester Pieter de Sancto, secretaris, ende Claes van den Bossch, deurwaerder van den voers. Hove, die deur bevel van den selven Hove gereyst zijn vuyten Haeghe binnen der stede van tsGravensande, omme henluyden aldaer te informeren up sekere discort aldair onlanxcs up geresen ter cause van de costereye ende scolasterye, oerspronck nemende ter cause van de secte Luteriane, in welke reyse de voerscr. commissarys, secretaris ende deurwaerder gevaceert hebben onder varen, marren, keren en besongeren den tijt van twee daigen, te weten : den voers. commissarijs tot xxxij stuvers, den secretaris xxij stuvers ende den deurwaerder tot acht stuvers daigs; belopende in als ses ponden iij s. van xl groten, die hem by desen ontfanger betaelt zijn, blijkende bij dordonnantie, hier overgeleverd, in date den xxvij^{sten} Martij anno xv^e xxvj, stilo curie; waeromme hier vi ƒ iij s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liiii verso.

580.

1527, April 4, 's Gravenhage, Amsterdam, Haarlem, Monnikendam, Hoorn, Leiden, Dordrecht en Putte. Brief van den Raad van Holland aan den graaf van Hoogstraten, stadhouder, over de verspreiding der ketterij en de maatregelen daartegen genomen. — Naar Amsterdam werd gezonden Mr Jasper om een onderzoek te doen over twee brieven door kettters aan de Wet gezonden bij middel van twee personen, Harman en Pieter

Govertssoen, die, eene bedevaart doende, ze onder weg gekregen hadden. Wegens het bezitten van kettersche boeken werden ook aldaar een kreupele en een ander gestraft, maar te licht volgens den Raad. Te Haarlem hebben twee raadsleden, na onderzoek, bevonden, dat aldaar verbleven had Georgius die Bascouter, die te Amsterdam de ketterij het eerst verspreid had; doch hij was reeds vertrokken. De commissarissen bevonden ook, dat aldaar eenige conventiculen en predikingen hadden plaats gehad, zoodat de Raad eenige burgers had doen vatten; maar de regeering der stad had daartegen geprotesteerd, bewerende, dat dit in hare bevoegdheid viel. De Raad bevond nog, dat de regeering niet alleen nalatig geweest was, maar dat de magen van den schout en sommige leden der regeering niet zuiver waren van ketterij. Daarom verzoekt de Raad den Stadhouder aan de Landvoogdes te vragen, of het niet goed ware, ondanks het protest der stad, het onderzoek voort te zetten. De Raad heeft ook vernomen, dat te Monnikendam een verloopenen monnik gepredikt had, gehuld in den tabbaard van den secretaris der gemeente, waarom de regeering dier stad gedagvaard wordt. Te Hoorn is eene kettersche vrouw gevangen genomen en werden bevelen gegeven om haren man en haren zoon eveneens aan te houden. Te Leiden werd insgelijks eene kettersche vrouw gevangen genomen. Te Dordrecht zijn er ook ketters, maar de schout is aldaar zeer ijverig in het onderdrukken der ketterij. De baljuw van Putte is gedagvaard geworden en gelast streng de plakaten uit te voeren. Op de Voorpoort te 's Gravenhage zitten twee kettersche vrouwen gevangen, tegen wie de deken van Naaldwijk een geding ingespannen heeft. — Dit alles meldt de Raad den Stadhouder en vraagt verdere bevelen. In een postscriptum meldt de Raad nog, dat te Amsterdam verscheiden vonnissen uitgesproken zijn tegen de Lutheranen, van wie in 't begin van den brief gewag werd gemaakt.

Hoega, cedele ende mogende Heere, wij gebieden ons mit alder reverencie aen uwe E.

De selve believe te weten, dat wy onlancs geleden uwe E. gescreven hebben van die diligentie, die wy dagelycs doen om te extirperen de secte Lutheriane ende andere quade opinien regnerende onder den gemeenen volcke, ende om uwe E. nu voirder van onse diligentie te adverteren, zoehouden wy uwe E. indachtich, dat wy gesonden hadden onsen medebroeder meester Jaspas binnen der stede van Amsterdam omme hem aldaer te infor-

meren op die voirscreve sake, mitsgaeders mede op zekere twee brieven gescreven an die vanden wet der selver stede, ende oick op zekere boecxskens, diemen seyde binnen de voirscreve stede gevonden te wesen, welcke informatie de voirscreven meester Jaspas gedaen heeft; ende bevinden by de selve, dat de voirscreven twee schandeloese brieven gebrocht zyn aen die vanden wet voirscreven by twee persoenen, den eenen genoempt Harman ende den anderen Pieter Govertsoen, daer van den eenen, te weten de voirscreven Harman, gecorrigeert was by die vander stadt voirscreven, ter cause van zyn quade opinie, te gaen een bedevaert te Linseel; ende de voirscreven Pieter heeft hem geselschap gehouden, ende, naerlyden de voirscreve informatie, schynt, dat de voirscreve brieven de voirscreve persoenen onder wegen gegeven zyn by sommige actoers vande voirscreve secte, mits twelcken wy belast hebben die voirscreve vanden wet te procederen tegens hemlyden, den selven daer toe dach beteyckenende tusschen dien tyt ende Mey naestcomende, ende oick tegens anderen persoenen, die de voirscreve boecxskens off diergelycke te coop hielden; ende, naer wy konnen verstaen, soe hebben die voirscreve vanden wet gecorrigeert eenen crepel, die de voirscreve boucxskens hadde, ende noch een andere, maer de correctien duncken ons zeer cleyn te wesen; mits twelcken wy gescreven hebben om te hebben copie vanden voirscreven vonnisse, omme daer voerder inne gedaen te worden, alst behoeren sal; dewelcke hebbende, sullen uwe E. van als voerder adverteren ende oick overzeynden alle tguntdt, dat byden voirscreven meester Jaspas gedaen is geweest inde voirscreve sake.

Hier naer, alsoe wy verstaen hadden, dat de voirscreve secte mede begonst te pulluleren binnen de stede van Haerlem, hebben wy aldaer gesonden onsen medebroeders, den heeren van Assendelft ende van Male, die welcke zeer goede diligentie gedaen hebben ende onder andere bevonden, dat binnen de voirscreve stede hem ontrent een geheel jaer onthouden hadde een genoempt Georgius die Bascouter, van Amsterdam, die aldaer deerste geweest is, daer men of weet, die de voirscreve quade opinie eerst tot Amsterdam gesayt heeft; twelck vernemende, die voirscreven onsen medebroeders hebben ter stont belast den substituyt vanden schout der voirscreve stede, in absencie vanden selven schout, den voirscreven Georgius te apprehenderen; welcke substituyt den last angenomen heeft ende heeft naderhandt den voirscreve commissaryssen gerelateert, dat de voirscreven Georgius vuyter stede gereyest was; mits twelcken die voirscreve commissaryssen gesaen zyn binnen den huysse, daer hy hem wel een jaer onthouden hadde, ende hebben zynen huysraet ondersocht ende onder andere bevonden veel brieven by diversche persoenen aen hem gescreven, ende oick copien, die hy wederom gescreven heeft, daer vuyt men claerlick bevindt, dat hy geweest is die principale aucteur ende thoeft van deser secte.

Die voirscreve commissaryssen hebben voirtgedaen huer informatie ende bevonden, dat binnen de voirscreve stede, zeer onlanex leden, diversche conventiculen, heymelicke sermoenen ende disputacien gehouden zyn by avont ende ontyde by veel persoenen, alle twelcke zy by gescrijfte gestelt hebben, in meeninge ons te rapporteren. Hebben oick doen apprehenderen sommige, die inde voirscreve conventiculen geweest zyn; twelck gecomen tot kennisse vande vander wet der voirscreve stede, hebben gesonden sommige van huere

gedeputeerden aen die voirscreve commissaryssen, die welcke, vuyten naem der selver stede, hem opposeerden tegens die voirscreve informatie ende protesteerden, dat zy waeren rechters over die burgeren ende poorters der voirscreve stede ende bereet om te corrigeren den geene, die binnen der selver stede ende huere jurisdictie misdaen mochten hebben, begerende, dat die voirscreve commissaryssen souden willen supersederen van voorder te procederen. Twelck hoerende, die voirscreve commissaryssen hebben gesupersedeert ende ons gedaen huere rappoert. Twelck gehoirt hebbende, heeft ons gedocht, dat de voirscreve protestatie nyet wel gefundeert en was, bysonder gemerct die negligencie vanden voirscreve wethouders, die gedoecht hebben, dat de voirscreve Georgius een geheel jaer binnen de voirscreve stede gewoent heeft ende daer noch was, soemen zeyde, ten tyde als de voirscreve commissaryssen daer quamen; oick bevinden wy, dat zy den geenen, die inde voirscreve conventiculen geweest zyn, nyet volcomelick gecorrigeert en hebben, zoe zy behoerden gedaen te hebben. Wy bevinden oick sommige vande familie ende vrunden vanden scout der voirscreve stede ende oick van sommige vanden wet nyet al suver van dese secte, zoe dat wy weder gesonden hebben onsen voirscreven medebroeder, den heere van Assendelft, binnen der voirscreve stede om de voirscreve commissie ende informatie te volbringen; ende als vande voirscreve protestacie, daarvan adverteren wy uwe E. omme die meyninghe van onsen G[enadige] V[rouwe] ende uwe E. daer of te weten, begerende, dat de selve believe ons by den bringer van desen te adverteren off wy, nyet jegenstaende de voirscreve protestacie, kennisse vande voirscreve sake nemen sullen off nyet, om daer inne te doen de beliefte van onse G[enadige] V[rouwe] ende uwe E.

Naer desen zyn wy oick geadverteert, dat de secte Lutheriane nyet en cesseert binnen de stede van Monickendamme, ende dat aldaer geweest is een persoen, die men zeyt te wesen een verlopen monick, ende heeft geleent gehadt den tawaert vanden secretarys der voirscreve stede ende staen preken int openbaer wel eene ure of twee lang, ende is daer naer gaen visiteren eene vrouwe persoen, die binnen de voirscreve stede gevangen leyt, overmits dat zy zeer veel quade opinien heeft, daer by hy geweest is ende haer geinformeert naer zyn beliefte; deur twelck wy belast hebben den procureur generael van desen Hove te doen expedieren mandement, by de welcke de schout, burgemeesters ende scopenen der voirscreve stede ende oick den voirscreve secretarys in persooone gedachvaert sullen zyn, om dat zy de voirscreven preeckaiige gehengt hebben, ende sullen tegens hem procederen, als wy bevinden sullen te behoiren.

Wy zyn oick geadverteert geweest, dat binnen de stede van Hoern is gevangen een vrouwe persoen, die zeer qualicken gevoelt vande biechte ende dat heylige Sacrament, die welcke wy hier hebben doen brengen om tegens haer geprocedeert te worden; wy hebben oick last gegeven den schout der voirscreve stede van Hoern te apprehenderen den man vande voirscreve vrouwe persoen ende haer zoen, die welcke, in contempte vander apprehentie aen deselve vrouwe gedaen, gecomen zyn mit wapenen ende hebben gedaen groote foertse aen thys vanden voirscreven schout.

Wy hebben oick gesonden tot Leyden, om alhier gevangen te brengen een vrouwe persoen, aldaer gevangen ter cause dat zy qualicken gevoelt van-

dat heylige Sacrament, ende sullen oick tegens haer doen procederen, als behoirt.

Mits dat ons angebrocht was, dat binnen de stede van Dordrecht dese secte ende dwalingen mede begonst op te staen, soe hebben wy aldaer oick gesonden gehadt, maer bevinden, dat die schout der selver stede zeer naerstich is om die gediffameerde te corrigeren ende dat hy sulcx diversche persoonen gecorrigeert heeft ende zyn devoirs wel doet, zoe datmen deur dien binnen der selver stede van dese dwalinge seer luttel te spreken weet.

Wy hebben oick by ons ontboden gehadt den bailiu van Putte ende hem vermaent van diversche dwalingen, die waeren int lant van Putte, ende belast te procederen tegens den culpabelen naer vuytwysen de placcaten vanden Keyser, ende soe verre hy enige verstandicheyt, swaricheyt oft empeschement bevindt, dat hy ons daer van advertere, wy zullen hem bystandt doen, alst behoirt.

Wy hebben hier oick gevangen op de Voerpoerte van desen Hove twee vrouwe persoonen, die qualicken gevoelen van dat heylige Sacrament ende hebben meer andere dwalingen ende quade opinien, tegens den welcken die deken van Naeltwyck mit sommige van onsen medebroeders dagelijcs procedeert, ende sal huere proces zeer corttelinge gemaict wesen, ende tselfde gedaen, sullen uwe E. daer mede af adverteren.

Hoeghe, edele ende mogende Heere, dit es eensdeels die diligentie, die wy in dese sake gedaen hebben, daer van wy uwe E. adverteren, mitsgaders dat wy allen den vasten lang nyet sonderlinx anders gedaen en hebben dan altyt onledich geweest om middelen te vinden om die suspecte persoonen te corrigeren ende doen corrigeren ende om voirts te extirperen de voirscreve quade secte ende dwalinge, zoe dat wy geenentyt gehadt en hebben om processen te visiteren ende justicie te administreren, begerende, dat uwe E. dit danckelick believe van ons te nemen ende over ons te gebieden uwe E. beliefte, die wy altyt volbrengen sullen. Kenne God almachtich, die uwe E. gesparen wille lang levende, salich ende gesont.

Gescreven inden Hage, den vierden Aprilis anno xxvi, naer tscryven sHofs van Hollant.

Naer date van desen, hebben wy ontfangen vanden schout der stede van Amsterdam copien van zekeren vonnissen, by die vande gerechte der stede van Amsterdam gewesen tegens sommige Lutherianen, ende onder andere de vonnissen vanden crepel ende van een andere, boven int begintsel van desen brief geroert; ende alsoe wy bevinden, dat die selve vanden gerechte int geven vanden voirscreven vonnisse de placcaten vanden Keyser nyet onderhouden en hebben, soe hebben wy die voirscreve vonnisse doen betrecken by den procureur generael alhier in reformatie ende oick doen dachvaerden die voirscreve vanden gerechte, omme te hoeren sulcken eysch ende conclusie als de voirscreven procureur tegens hemluyden sal willen nemen, om dat zy de placcaten vanden Keyser nyet geachtvolcht en hebben.

Uwe E. zeer goetwillende dienaren,
Die President ende Raide des Keyser in Hollant, etc.

A. SANDELIN.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*,
liasse n° I.

581.

1527, April 5-7, Dordrecht. Acte van het onderzoek te Dordrecht ingesteld door den griffier A. Sandelin aangaande den ketter Cornelis Woutersz., schoenmaker, bijgenaamd *Cooperen potken*. — Deze bekent, dat, alhoewel hij de straf, hem door den inquisiteur opgelegd, niet volbracht heeft, hij uit Brunswijck naar Dordrecht gekomen is ter wille zijner vrouw. Hij heeft te Antwerpen twee brieven doen drukken voor de regeering en de gemeente van Dordrecht, waarin hij al zijne vroegere meeningen staande houdt en betreurt herroepen te hebben. Hij bekent aan Sandelin, dat dit zijn vast gevoelen nu is. Verder geeft hij uitleggingen over zijn leven en zijne reizen na zijne veroordeeling, doch zonder namen te noemen. Zijne vrouw, eveneens onder-vraagd, geeft meer uitleggingen. Aan de regeering vroeg Sandelin bevel te geven de vlugschriften, door Cornelis verspreid, te doen leveren in handen van den schout; maar dit was reeds gedaan.

Examinatie tot Dordrecht gedaan.

Achterevogende sekere brieven vanden Hove van Hollandt, in date den 5^{en} dach deser jegenwoirdige maent van Aprille, anno xv^e ende xxvi, nae scriven van de selven Hove, inhoudende credencie op my, Aernt Sandelin, greffier vanden voors. Hove, addresserende aenden schout, burgemeesters ende gerechte der stede van Dordrecht, bin ic, Aernt Sandelin voors., upten sesten dach der selver maent gecommen binnen der voors. stede ende, naer dat ic mijn voors. credencie geexponeert hadde, bin ic te selven dage met den schout der voors. stede gegaen opte Vuytpoorte, twelc is een vangenisse binnen den voors. stede, onde hebben aldair bevonden eenen Cornelis Woutersz., schoemaicker, diemen noempt *Cooperen potken*, gesont van lichame, soot scheen, ende wel bij zijnen zinnen ende verstande, den welken ic, vuyt crachte van mijner voors. credencie, gevraicht hebbe, wat hem gemoveert heeft alhier tot Dordrecht te comen, aengemerct dat hij wel wiste, dat hij nyet volbracht en hadde de penitencie hem hier te voren ingestelt van wegghen des inquisiteurs generaels; dairup de voirss. Cornelis mij ter antwoirde gaff, dat zekeren tyt geleden hij gecommen es vuyt een stede oft plaitse genoempt Gosselair, gelegen inden lande van Bruyswijck, tot binnen der stede van Antwerpen, in meninge zijn huysvrouw aldair bij hem te ontbieden ende met hem te nemen oft te vueren tot Gosselair voors.; mair alsoo zijn huysvrouw voors., bij hem ontbooden zijnde, tot Antwerpen niet comen en wilde, is hij, die spreect, bijden geest verweect te scriven ende te doen prenten twee brieven, den eenen adresseerende aenden Raidt der stede van Dordrecht ende den andere ande gemeente aldair; met welcke

brieven hij opten vierden dach des voors. maent gecommen es binnen der selver stede ende heeft deselve brieven oft bochkens gegeven diversche persoonen ende genoeg eenen yegelicken, die hem te gemoet quamen, ten eijnde datmen soude mogen weten zijn meninge, als ende te weten, dat hij alsnoch blyft bij tgundt, dat hij int bouck, by hem hier voortijts gemaict ende openbairlicken verbrant ende int vuer geworpen, gescreven hadde, ende dat een yegelick oic soude moghen weeten, dat hem leet was, dat hij, revocerende tinhouden vandien, de wairheijt alsoo gescandaliseert hadde, ten tijde als hem tselve geinjungeert was van wegen des voors. inquisiteurs. Gevraicht, wair de voors. twee brieven geprent zijn, zeydt, dat hij deselve heeft doen prenten binnen der stede van Antwerpen, sonder dat hij heeft willen nomineren thuis, dair deselve geprent zijn, maer zeydt, dat hij op Sonnedaige, den zesten Marcii lestleden, gegaen es in een prenters huys tot Antwerpen, sonder te willen verclaren in wat strate tselve was, ende bevandt in tselve huys de vrouwe vanden huysse ende vraichde deselve, of zij eenen penninc winnen wilde ende drucken eenen brieff off twee, twelc zij aengenomen heeft te doen; ende dair naer is hij dair weder gecommen omme de voors. brieven te hebben, de welcke hem de voors. vrouwe gelevert heeft in grooten getale. Gevraicht, hoe veel datter wel mochten geprent zijn, zeydt, dat hij wel meent, datter zoe veel gedruet oft geprent zijn, dat men wel hondert jair nae zijn doot vinden sal ende veel luijden dair deur gesticht worden, ende deur meer andere dinghen mede, die hij nu nyet verclairen en wilde; zeydt, dat de plaetse oft name vanden prenter bij zijnen ontheyt niet achtergelaten en is. Gevraicht mede, wair hij tot Antwerpen gelogeert was, zeydt, dat hij tselve nyet sculdich en es te verclaren. De voors. Cornelis, bij mij, commissarius voors., gevraicht zijnde, wat hem gemoeveert hadde, naer de revocacie bij hem gedaen, te rijsen vuyt der stede van Dordrecht, zeydt, dat niemant hem dair toe geraden en heeft, mair dat hij tselve gedain heeft vuyt scaemte ende leetwesen, dat hij, doende de voors. revocatie, de wairheijt alsoo gescandaliseert hadde. Gevraicht voorts, waer hij hem zeedert tvertrecken van Dordrecht binnen den lande van Hollandt onthouden heeft, zeydt, dat hij reysde van Dordrecht naer Leyden, van Leyden tot Haerlem, van Haerlem tot Amsterdam, aldair hij boven drie uren nyet en toefde, ende soe voorts naer Campen ende naer Bremen, sonder te willen nomineren de plaitsen ende persoonen, dair hij gelogeert heeft, alsoo hij deselve nyet en kende; zeydt voorts, dat, als hij eerst reysde vuyt Dordrecht, nyet en hadde boven xliiii oft xliiii stuvers, ende vercofte onder wegen zijnen tabbaert, eer hij tot Bremen conde gecommen; ende wesende tot Bremen, heeft aldair zijn hantwerck ende ambochte gedaen ende dairmede den cost gewonnen, sonder dat hem eenich hulp, subsidie oft bijstandt vuyt desen landen gedaen es; zeyt, dat, als hij omtrent een half jair tot Bremen geweest hadde, is van daer weder gecommen in desen landen, te weten tot Amsterdam, ende van daer tot Delft, aldair hij zijn huysvrou ontbooden heeft, sonder dat hij mij, commissaris voors., heeft willen nomineren de persoonen, dair hij gelogeert is geweest; ende is voorts van Delft gecommen binnen der stede van Dordrecht, aldair hij hem eenen nacht heijmelicken onthielde, ende van daer is weder gereyst naer Gorchum ende naer Antwerpen ende soe voort inden lande van Bruyswijck, dair hij hem zedert onthouden heeft;

zeydt voorts, dat hij dese laetste reyse in desen landen gecommen es vuyt saicken boven verhaelt ende nyet vuyt eenige armoede, want hij paert ende deel heeft in sekere berghen, dairmen silver ende loot vuyt wint, inden lande van Bruyswyck, ende heeft tselve met zynen sueren arbeyt aldair gewonnen, thoonende mij, commissaris voorss., noch een groote clompe, twelc scheen ongefineert silver te wesen ende vuyt den voorss. berghe gecommen was, soe hij seyde; zeydt voorts, dat hij dicwils van Bremen brieven gescreven heeft aen diversche persoonen binnen desen landen userende de kerstelicke vrijhey, sonder deselve persoonen te willen nomineren, maer en heeft gheen geprente boucken overgesonden. Gevraicht, oft hij vande voorss. twee geprente brieven gesonden oft vuytgegeven heeft in andere plaetsen dan binnen der voorss. stede van Dordrecht, zeydt neen, maer vermoet wel, dat deselve alomme verspraeyt sullen worden; zeydt voorts, dat zijn finale meninge es en blijft bij tnhouden der selver twee brieven, ende dat hij deselve tot geen ander meninge gescreven oft doen prenten en heeft, dan dat een yegelick daer by soude moeghen weten, dat hem leet is, dat hij de voorss. revocacie gedaen ende die penitencie geacceptert hadde, ende dat hij alsnoch blijft bij tgundt, dat hij te voeren gescreven hadde int bouck bij hem verbrandt, ten ware men hem beter conste onderwijsen.

Des anderen daechs, te weten den vij^{en} der voorss. maent, bin ic, commissaris voorss., weder gogaen bijden voorss. Cornelis, ende naer communicatie met hem gchadt van tgundt, dat voorss. es, heb ic hem voorgelesen zijn bekennisse ende leetwesen gethoont, gedaen voordende commissaris vanden inquisiteur generael; dewelcke gehoort hebbende, seljde de voorss. Cornelis, dat hem zeer leet was, dat hij tselvde gedaen hadde, ende dat hy op die tijt den geest nyet en hadde, noch zoo vast van gelove was, als hij nu wel is.

Hier naer heb ic, commissaris voorss., bij mij onthouden de huisvrouw vanden voorss. Cornelis, genaempt Lijsbeth, de welck by mij gevraicht zijnde, oft zij nyet geweten en heeft, dat die voorss. Cornelis op comende wech was, zeyde deselve Lijsbeth, dat zy dairvan nyet geweten en heeft, mair seyde, dat, op Sonnedachs vóór onse Lievevrouwe lestleden, bij haer gecomen es binnen der stede van Dordrecht een genoempt Aernt Pleyt, woonende tot Antwerpen omtrent den huysen van cenen Heyman Adriaensz., soe hij seyde, die hair eenen brieff bracht vanden voorss. Cornelis, inhoudende, dat zij tot Antwerpen byden selven Cornelis comen soude; mair zij, die spreekt, en heeft dair nyet willen reijssen, zeggende totten selven Aernt: « Wist ic, dat mijn man zijn dwalinge soude willen laten ende met mij hier comen wonen, ic soude gaerne bij hem reysen », begerende anden selven Aernt, dat hij deselve antwoirde den voorss. Cornelis overbrengen wilde ende hair van zijne meninge adverteren, wair van zij geen antwoirde gecrogen en heeft; mair is den selven Cornelis tot heuren huijse gecommen opten vierden dach van Aprille voorss., dair van zij wel verwondert es geweest, gernerct dat zij hem hadde doen bidden bijden voorss. Aernt, dat, soe verre hij zijn dwalinge ende quade opinie nyet en wilde laten, dat hij binnen Dordrecht nyet comen en soude. Gevraicht voorts, oft zij nyet en wiste die plaetse ende persoonen, dair bij de voorss. Cornelis binnen desen lande gelogeert es geweest, zeydt, dat de

voorss. Cornelis omtrent een half jair tot Bremen geweest hadde, is hij gecommen binnen der stede van Delft, logerende ten huuse van eenen heer Willem opte Watersloot, aldair hij ten selven tijde hair, die spreect, ontbode, ende comende bij hem ten selven huuse, bleef aldair twee daegen, begerende anden selven Cornelis, hairen man, dat hij tot Dordrecht nyet comen en soude; twelc hoorende den selven heer Willem, versprack hair, die spreect, seggende: - Waeromme en soude hij tot Dordrecht nyet comen? Wat heeft hij misdaen? - oft diergelijcke worden; zeydt voorts, dat die voorss. heer Willem gereyst is binnen der stede van Dordrecht omme te vernemen, indien deselve Cornelis dair quame, wat men hem doen soude, ende dat zij wel gehoort heeft, dat die voorss. heer Willem gegaen es anden burgermeester Jan Vranckz., die hem ter antwoirde gaff: "Compt Cornelis binnen deser stede, hij sal vernemen, watmen hem doen sal"; zeydt voorts, dat die voorss. Cornelis, nyet verwachtende dantworde vanden selven heer Willem, gecommen is binnen der voorss. stede ende hem aldair heijmelick onthouden tot haren huuse omtrent twee dagen. Gevraicht, wat tyt tgundt, dat voorss. is, gebuerde, zeydt, dat zij den tyt nyet en soude connen specificeren, dan dat tselfde geschiede omtrent een half jair ofte bet, naer dat die voorss. Cornelis eerst vuyt Dordrecht vertrocken was, ende dat zij anders vanden saicke vanden selven Cornelis nyet en wiste.

(get.) A. SANDELIN.

Nae desen heb ic, commissaris voorss., gesproicken met den schout, burgermeesters ende regierders der voorss. stede, ten eynde dat zij bij edicte souden doen condigen, dat alle die geene, die eenige vanden voorss. geprenten brieven vanden voorss. Cornelis ontfangen hadden, dat zij deselve, binnen xxiiii uren ten langsten, leveren souden in handen van den voorss. schout, ende dat op sekere peynen; dairup de voorss. schout my tot antwoord gegeven heeft, dat, soe geringe hij den voorss. Cornelis geappreheendeert hadde, was gelijk edict ende gebodt gedaen bij openbair clocluydinge, ende dat hij een groot getal vande selve geprente brieven ontfangen heeft.

(get.) A. SANDELIN.

Rijksarchief te 's Gravenhage, bundel stukken getiteld :
Brieven, enz.

1527, tusschen Maart 11 en April 8, Amsterdam. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz., vermeldende, dat de Magistraat van Amsterdam verlangt, dat de afgeschafte heilighdagen van den preekstoel zouden afgekondigd worden en dat er maatregels zouden genomen worden tegen de misbruiken van den deken der stad.

Articulen van beswaernissen overgegeven byde stede van Aemstelredamme in handen vanden commissarissen der K. M. tegens de gescichten van mynen heere van Utrecht.

.....
 Art. 6. Item, die van Aemstelredamme versoucken, dat de offgesette heylige dagen openbaerlyck vanden preeckstoel affgecondicht sullen werdden geen heylige dagen te zyn, ten eynde dat vuyt de twyfelachticheyt van dien geen commotie onder tvolck en gebuere, als eens gescapen was te gebueren.

Versoucken insgelycx, dat mynen heeren de commissarissen sullen willen doen voersien in diverse faulten ende gebreeken, die dagelycx by provisoer ende deken zoc langer zoc meer gecommittcert werdden, ten eynde sKeysers ondersaten van onbehoirlycke exactien ongetraveilleert ende ontlast sullen mogen blyven.

.....

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolen van Andries Jacobsz.*, deel I, fol. 142 verso.

583.

1527, April 9, Dordrecht en 's Gravenhage. Brief van den Raad van Holland aan den graaf van Hoogstraten, stadhouder, over de zaak van Cornelis Woutersz. — De Raad meldt, dat, zoodra hij de aankomst en de gevangenneming van dien ketter te Dordrecht vernomen had, hij naar die stad Aernt Sandelin gezonden heeft, wiens proces-verbaal hij thans opzendt. De Raad vraagt te melden, welke inquisiteur zich met het geding tegen dien hervallen ketter zal gelasten.

Hoeghe, eeddele ende mogende Heere, wy gebieden ons mit alder reverencie aen uwer E.;

De selve believe te weten, dat, úpten vj^{en} daech van deser maent, aen ons gecomen is meester Joost Bets, pensionarys der stede van Dordrecht, mit noch een ander gedeputeerde der selver stede, die ons verthoent hebben, dat opten vierden dach der selver maent, des smorgens omtrent acht uren, gecomen is binnen der voirscreve stede een genoempt Cornelis Wouterssoen, schoemaker, die, geleden ontrent twee jaeren, gecondempneert is geweest by den inquisiteur generael, ter cause dat hy gemaect hadde een zekere bouck, inhoudende diversche dwalingen ende errueren, welcke schoemaker int incomen der voirscreve stede heeft by hem gehad zekere groote menichte van geprenten brieven ende gaff daer van allen den geenen, die hom te gemoet quamen; twelck vernemende, de schout der voirscreve stede heeft terstont naer den voirscreven Cornelis gesien ende hem, omtrent een ure off twee naer dat hy inde voirscreve stede gecomen was, bevonden op

tstadthuys der selver stede, ende nemende den selven Cornelis gevangen, zeyde hy tot den voirscreven schout, dat tselfde van geenen doen en was, want hy willichlick gecomen was inde voirscreve stede ende oick op tvoirscreve stadthuys om den wethouders ende die vanden gerechte te verthoenen, dat hem leet was, dat hy te voeren eenige revocatie van zyn errueren gedaen hadde, ende tot dien eynde hemlyuden oick te geven sommige vande voirscreve geprente brieven, waer van wy wel verwondert zyn geweest; ende, naer datwy die voirscreve geprenten brieven gelesen hadden, hebben gesonden binnen de voirscreve stede meester Aernt Sandelin, greffier van desen Hove, om te vernemen die dispositie vanden voirscreven Cornelis ende oick zyn meeninge, ende is dien achtervolgende de voirscreven greffier aldaer gereyst geweest ende van als, dat hy bevonden heeft, gemaict zyn proces verbael ende ons op huyden overgebracht, mitsgaders mede die originale sentencie tanderen tijden by den voirscreven inquisiteur generael tegens den voirscreven Cornelis gegeven; vande welcke ende oick van tvoirscreven proces verbael wy uwe E. copie hier inne overzeynden ende oick twee vande voirscreven geprente brieven; ende alsoe dit een vreemde sake is ende dat wy by de voirscreve sentencie bevinden, dat de voirscreven Cornelis, soe verre hy weder quame tot zyn eerste erruer, gecondempneert wordt gecorrigeert te worden *pena relapsi*, soe adverteren wy hier van uwe E., ten eynde dat die selve believe ons byden bringer van desen te laeten weten, wye dat onse G. V. ende uwe E. belieft, dat in desen voirdersal procederen: den inquisiteur generael self of den deken van Naeltwyck, zyn gecommiteerde in desen landen; waer van geadverteert zynde, sullen in als volbrengen de goede beliefde van onse G. V. ende uwe E. ende assistencie doen naer allen onsen vermogen den gecene, die onse G. V. ende uwe E. belieft daer toe te committeren.

Hooge, eedele ende mogende Heere, onsen Heere God die wil uwe E. hebben in zyn behoeden.

Gescreven inden Hage, den ix^{en} Aprilis anno xxvi, stilo curie Hollandie, voir Paesschen.

Uwe E. zeer goetwillende dienacren,
Die President ende luyden vanden Raide des Keyzers
in Hollant, etc.
A. SANDELIN.

Aen mynen Heere de grave van Hoechstracten, etc.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*,
liasse n^o I.

584.

1527, April 11, Hoorn en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan den schout van Hoorn wegens het vangen en overbrengen naar den Haag van Dieuwer van Mallen, van ketterij verdacht.

Mecster Anthoenis Sonck, schout van Hoern, de somme van iij ƒ vj s. viij d. grooten Vlaems van seckere vacacien ende verleyde penningen, van dat hij enen Dieuwer van Mallen, befaemt mit de secte Lutheriaene, gevangen heeft ende deur ordonnancie van den Hove deselve gevangen gebrocht up die Voerpoerte in den Haege, blijkende bij seckere ordonnancie van U, myn heeren van der Reckeninge, hier over geleverd, in date den xi^e Aprilis anno xxvj voer Paessche; waeromme hier xix ƒ x s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvan-
ger der exploitien* (1527) [*Ander vuytgeven van officers, enz.*],
fol. lxxij.

585.

1527, April 13, 's Hertogenbosch. Acte der schepenen dezer stad aangaande het betalen eener hooge geldboet door Johanna, weduwe van Lambert vanden Kerchove, en meer andere mannen en vrouwen, verdacht van Lutherij.

Wy, Deventer ende Pelgrim, schepenen in sHertogenbosch, doen condt enen yegelycken, dat opten dach van huden, datum des briefs, voir ons gestaen is geweest Bernart vanden Berghe als executeur ordinaris ons alder genedichsten heren des Keyzers inden Hove van Brabant geordineert, ende heeft bekent ontfangen te hebbene van Henricken van Deventer inden name ende van wegen Johanne, naegelaten wedue wylen Lambrechts vanden Kerchove, die somme van hondert gouden Philippus gulden oft die weerde dair voer, als voer die principael, daer op Bernart voirss. seeghden die voirss. Johanna taxeert te wesene ter cause der Lutheryen, daer mede datse befaempt wees geweest; item, noch thien gouden Karolus gulden van xii stivers tstück, oft die werde dair voir, als voir die costen, die by vertreck van betalinge der voirss. principael penningen ende anderssins tot desen dage toe dairop geloepen syn ende gedaen; ende schaut alsoe die voirss. Bernart als executeur ordinarijs voirss. ende in dien name ende oic van wegen alle des geenre, die totten voirss. penningen interest zouden moigen hebben, daer af geheelic quyt die voirss. Johanna ende hair gueden ende alle andere dair af quitancie behoevende.

Des toirconden, soe hebben wy, scopenen voirss., onze zegelen hier aen doen hangen.

Gegeven opten dartiensten dach in Aprille, des saterdaiges naeden sondach alsmen singt *Judica*.

Evenzoo :

v. Heylwigen, dochter wylen Henrik Snoeck, begyn	54 K.gl.
v. mr. Henricken de Bye, z. w. mr. Henrick de Bye	50 K.gl.
v. Willeme den glaesmckere	54 K.gl.
v. Danelen Goossens	13 K.gl.
v. Jannen van Rode	26 K.gl.
v. Jan, z. w. Jans Hermanss. van Bergen	58 K.gl.
v. Herswyne, begyn	13 K.gl.

Stadsarchief te 's Hertogenbosch, *Schepenregister* n° 131, fol. 113 verso en volg. — Zie ook Aelbertus Cuperinus' *Kroniek*, uitg. door het Brab. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 's Hert. 1848, blz. 96, waar eenigszins andere namen worden opgegeven; Bor, *Gelegenheit van 's Hertogen Bosch*, ('s Grav. 1630, blz. 18), blijkbaar geput uit Cuperinus of diens bron. — Andere gevallen van Lutherij bij Cuperinus, blz. 114; 236; 262; 385 vlgg; en bij Dr C. R. Hermans, *Bijdragen tot de geschiedenis der prov. Noord-braband*, I ('s Hert. 1845), blz. 395 vlgg; uit een hs. in de boekerij van 't Genootschap voormeld, getiteld *Recueil van oude charters, privilegien, etc. van 's Bosch*.

586.

(1527), *April 8-14, Amsterdam en Mechelen*. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over de reis van eenen burgemeester en eenen schepen van Amsterdam naar Mechelen om den Magistraat, dien men aan het Hof beschuldigd had niet streng genoeg te zijn jegens de ketters, tegen deze beschuldiging te verdedigen. — Zij vragen, dat hunne beschuldigers zouden bekend gemaakt worden en gestraft. Daarover onderhandelen zij met den heer van Hoogstraten, den bisschop van Palermo, den president van den Raad van Mechelen en den audiercier. (Omstandig relaas der gevoerde gesprekken.)

Effect van een reyse by Luyt Jacobs, burgermeestre, ende my gedaen vanden Haghe tot Mechelen, vanden vijm^{ten} totten xiiij^{ten} dach Aprilis, beyde de dagen inclus.

Omme tot verstant van dese reyse te coomen, houde jck alhier voor gerepeert de woordden van de president, die hy den xi^{en} Martii lestleden der gedeputeerden vande vj groote steden seyde roerende de saecke Lutheriane: dat dese stede meer dan eenige andere stede in Hollant besmet was mit de secte Lutherane; insgelycx Mr. Cornelis Bogart, voortyts pensionaris deser stede, hadde een brieff gesonden ande burgermeesteren, scepenen ende Raedt deser stede, hoe dat hy geadverteert was, dat de gardiaen van Bruesselen ende andere minrebroederen ten Hove geclaecht soude hebben, hoe dat onlanx binnen Aemstelredamme een man eenen priester, comende vanden outaer ende misse gedaen hebbende, geslagen soude hebben tot bloedens toe, seggende in effect: „Ghy paep, ghy hebt ons tot noch toe met uwe valsche leeringhe bedrogen; men sals nyet langher lyden,“ etc., ende dat de Heeren vanden gerechte van sulcken abuys oft excess geen justitie ofte correctie gedaen en hadden noch gepynt te doene, etc. Hebben daerom de

burgermeesteren deser stede opden eersten deser maent sekere vande Vroetscap vergadert, hen te kennen gevende de groote diffamacie, die over dese stede ginck; die eendrachtelyck gesloeten hebben, dat de stede boven by myn G[enadige] V[rouwe] senden soude omme haer te purgeren vande diffamacie vande secte Lutheriane ende dat der stede gedeputeerden hen vougen souden bij die van Delft, die naest ons meest gediffameert waeren, mits dat die opden xi^{en} Marcii lestl. my geseyt hadden tsamen boven by myn G[enadige] V[rouwe] bereyt te zyn te willen reysen, omme onser beyder excusatie te doen. Ende want zy al boven geweest hadden, soe syn de burgermeestere ende ick alleen te Mechelen gereyst, aldaer wy quamen den x^{en} smiddachs ende hebben gedaen tgunt naevolgt:

Den x^{en} Aprilis nade noene, ende was Woensdach, hebben wy eerst myn heere van Hoochstraten, daernae Laurens Dublioul audiencier, myn heere van Palerme ende den president van Mechelen, hen al verscheyden seggende vande woordden, die myn heer de president van Hollant den xi^{en} Martii lestleden geseyt hadde de gedeputeerden vande vj groote steden, die altyt prenomineert hadde dese stede (als meest besmet vande secte Lutherane); insgelycx geseyt van tanbrengen vande gardiaen van Bruessele; oick mede, dat wy van goede vrunden onderrecht waeren, dat dese stede gediffameert was, dat hier ter stede voele vechtelicke gescheyden ende dootslagen ter saken Lutheriane, mit meer andere woordden, in allen schyne oft binnen deser stede gheen justitie ofte correctie en scheidte over de deliquanten; alle welcke delacien by eenighe quaetwilligen gepraetiseert worden, omme dese goede stede te brengen in indignacie van de Key. M^t., onse alder G[enadigste] V[rouwe], als regente ende gouvernante, ende mynen Heer van Hoochstraten, als stadthouder van tlant van Hollant, dat wij nyet langher hebben cunnen lyden ende verdragen; dat daeromme de regierders ons aldaer gesonden hadden. Begeerden daeromme te weeten onse delateurs ende tgunt van ons gedelateert mochte wesen; ende indien bevonden wordde, dat wy geen justitie gedaen en hadden over de Lutherianen, wy waeren bereyt daer off gestraft te werdden, ende, indient oock bevonden wordde, dat wy justitie gedaen hadden, dat myn G[enadige] V[rouwe] de delateurs soude straffen *pena talionis*, ofte doen straffen by hoere geestelycke rechters ofte hant; ende dat van nu voort an, als yemant over ons delatie ofte clachte doen wilde, dat de delateur zyn clachte ofte delatie in geschrifte soude stellen ende dat myn heere van Hoochstraten ons daerop soude willen bescriven omme ons te verantwoorden.

Daerop myn heer van Hoochstraten ons seyde, dat inde macht der Key. M^t. nochte oock van myn G[enadige] V[rouwe] oft oock andere groote Heeren machte nyet en was de quader luyden tonghen te bedwingen ofte diffamatie te schuwen, ende dat hy van ons nyet sonderlincx gehoort en hadde, zedert dat de correctie over tjaer inden Hage gedaen hadde geweest; ende naedat wy hem weder seyden, dat wy bekenden, dat wy de gemeene fame nyet beletten en mochten, nyettemin datmen wel de delateurs (die privee personen zyn) wel mach coerceren, soe seyde hy ons, dat hem wel voorstonde, dat ten Hove geweest hadden twee moniken; dat wy daeromme den saecke te kennen souden geven myn heer van Palerme ende hem weder spreken, als wy gedaen hebben. Dewelcke ons seyde, dat tgunt byde moniken gedaen hadde

geweest, nyet gedaen en was *animo deferendi sive calumniandi, sed zelo bono*, ende dat hy twee boeckxgen de president van Hollant medegegeven hadde, hem seggende, dat hy daarinne voersien soude, sonder meer. Wij hebben oick **Palerme** geseyt, dattet nyet genouch en is, dat zy seggen dit gedaen te hebben *zelo bono*; seyden oick, dat de monikken over twee jaer clachten te **Bruesselen** over de stede gedaen hadden, roerende van [de] selve diffamateurs, cantilenen gesongen 's nachts, over broeder Spruyten deur; maer de moniken en hadden nyet geseyt, dat men de sangers nyet en wisten te vynden ende dat de stede der anbrenger voor elke anbrengen presenteert hadde te geven iij Karolus, *sive in casu isto de sacerdote, qui non est ita, sed multo aliter, ut patet in libro correctionum et homo ille jam est correctus*; mer wat ernstige begeerte wy daden omme onse delateurs te weeten, wy en hebben daer toe nyet kunnen geraken, dan dat hy altyt seyde, dat wy altyt justitie over de Lutheranen souden doen ende dat hy wel geloofde, dat dese **Lutherye** meest, ymmers gheel, compt ende exerceert wordt byde vreempde luyden, die wy ten uuytersten nyet en straffen (soc hy presumeert) omme hen nyet te verjagen; daerop wy seyden vande correctie gedaen over een man van **Breemen**, ende dat de waerden tanderen tyden belast was, datmen in hoeren huysen vande saeke **Lutherane** nyet spreken en soude; bekende myn heer van **Palerme**, dat dese dwalinghe grootelyck compt deur indiscrete predicatien vande predicanten, die de scamele luyden int hooft brengen tguunt zy noyt gehoirt oft gepeynst en hebben; seyde oick, dat dese dwalingen seer gevoet worde deur de printen van boecken.

De president van **Mechelen** seyde, dat hy van onse diffamatie, binnen drie jaeren (1), nyet meer gehoort en hadde dan vande andere steden; maer was wel waer, dat tlant van **Hollant** buyten slants meer gediffameert was vande secte **Lutheriane** dan eenich ander lant vanden **Keyser**, ende dat wy wel te vreedden souden zyn ende doen justicie over de **Lutheranen**; ende angaende *quod sacerdos esset percussus in templo, dicebat non esse heresis, et quod talis res ante viginti annos esset facta et non sapit heresim*; seyde ons oick, dat de regierders vande stede nyet behoorden correctie te doen over de gheene, *qui male sentit de fide vel de sacramentis ecclesiae, sed solum qui peccat contra placitum imperatoris*, nyet verstaende, dat men precise altyt tplacaet vanden **Keyser** volgen soude, maer dat scepenen soe nae tplacaet gaen souden, alst hen moegelyck wesen soude, anmerckende alle circumstantien vant faict, vande personen, oft die beladen is met kynderen oft daer omme gheel verdorven soude werdden, etc., *quod est pena arbitraria*: die scepenen souden mogen vermeerderen ende verminderen *secundum qualitates supra-dictas*; seyde ons oick, dat de terminarissen buyten hoeren termynen nyet behoiren inde stede te comen omme yet te doen, als....., maer dat wy onderhouden souden tplacaet van myn G[enadige] V[rouwe]; seyde ons oick uuyt hem selven, dat wy te veel cloesters hadden inder stede ende dat wy wel een octroye souden gecrygen, dat de cloesterluyden yemant in hoeren cloesteren souden ontfangen, die nyet uuyt sKeyzers lande waer; seyde ons oick van broeder **Herman Haeck**, dat hy hem (soe hy verstaen hadde) onderwonde

---

(1) 1524.

supplicatien te maeken omme geprofessyde susteren uuyt de cloesteren te helpen; dat wy hem seggen souden, dat hy dat laeten soude, ofte dat wy hem uuyt de stede souden jaghen, etc.; daerop wy weder seyden, dat tHoff *placet* opde dispensatie van den Paeuws gegeven hadde roerende de professie; daerop hy seyde: « Dat is een ander dinck »; seyde oick: « Compter broeder Herman Hacck weder, hy salt becoopen. »

Daudiencier seyt onse begeerte redelyck te wesen ende dat hy gaerne *hest* daerinne doen soude.

Eyntelyck heeft myn heer van Hoochstraten ons geseyt, dat, indien wy yet vernomen, dat wy hem daer off adverteren souden, men soudet ons oick altyt van als adverteren; ende wy hebben altyt by onse versoucke gepersisteert omme altyt onse delateurs te weten ende tgunnd sy delateren ende ons te verantwoorden, ende dat zy hoere delatie in geschrifte sullen stellen, etc.

Hier heeft mede by geweest Reyer Pietersz., die mit de burgermeesters van Antwerpen tot Mechelen om dese saecke reysde.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobs.*, deel I, fol. 144 verso.

587.

1527, April 14, Noord-Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen deurwaarder door West-Friesland (Noord-Holland) om het plakkaat van 14 Maart tegen het houden van vergaderingen en het lezen van kettersche boeken af te kondigen.

Jorys Adriaenz. Crambout, deurwaarder, die mit seckere openen brieven van placcate in date den xiiij Marty, anno xxvi, stilo curie Hollandie, roerende geen conventiculen ende vergaderinge int openbaere ofte int heymelic te houden ende noch occ te mogen hebben ende lesen in Latijne, Duytsch ende Walssch de boucken van Martino Lutero, Pomereani, Carlostady, Melanctoni, Ecolampady, Franciscy Lamberty, etc., maer deselve verbrant te werden, welcke publicacie deselve deurwaarder gedaen heeft int quartier van Westfrieslant als: tot Hairlem, Beverwyck, Alcaer, Hoern, Enchuysen, Grotebrouc ende Medenblyck; daer voeren hem toegetaxeert is xj dagen tot viij stuyvers sdaichs, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blijkende bij dordonnancie, hier overgelevert, in date den xiiij^o Aprilis anno xxvj, stilo curie; waeromme hier iij s vij s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten (1527)* [*Ander vuytgeven van reysen*, enz.], fol. lxiii.

588.

1527, April 16, Mechelen. Uittreksel uit eene breedvoerige instructie der landvoogdes Margaretha voor haren gezant bij keizer Karel in Spanje over hare maatregels tegen de Lutheranen. — De heer Pieter van Rosimbos zal den Keizer onder anderen voor oogen leggen hoe krachtdadig de landvoogdes tegen de ketters gehandeld heeft te Antwerpen, te 's Hertogenbosch, in Holland en overal, en aan Z. M. het afschrift van de breve, aan haar door wijlen paus Adriaan VI daarover geschreven, kunnen vertoonen.

Instruction et mémoire de par madame, madame l'archiduchesse d'Austrice, ducesse et contesse de Bourgoigne, douaigière de Savoie, etc., à messire Pierre de Rosimbos, chevalier, seigneur dudit lieu, son conseiller et premier maistre d'hostel, de ce qu'il aura à faire et exploicter en ce présent voiage d'Espagne, où madite dame l'envoie.

Ne s'est aussi faincte ma dite dame de ensuiuant le vouloir de Sa Maiesté faire procéder contre les leutériens tant en Anvers, assauoir à la démolicien des Augustins, pareillement de l'augustin [nyé] et l'exécution publique y faicte, et aussi à Boisleduc, en Hollande et ailleurs, où besoing a esté; de sorte qu'on a peu congnoistre l'affection qu'elle a d'extiper ladite secte au service de Dieu et à la satisfaction de Sa Maiesté; et pourra monstren à Sa Maiesté le double du brief que feu pape Adrian luy escripuist.

Ainsi fait et conclut à Malines, le xvi d'auril anno xve et xxvi auant Pasques.

Marguerite.

Koninklijk Bibliotheek te Brussel, n° 16071, fol. 24; Rijksarchief te Brussel, Reg. *Correspondance*, deel I, fol. 71; afgedrukt bij K. Lanz, *Staatspapiere zur Geschichte des Kaisers Karl V*, blz. 37 en 41.

589.

1527, April 16, Dordrecht en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van Mr Aernout Sandelijn, griffier, naar Dordrecht, om een onderzoek te doen nopens Cornelis Woutersz., die kettersche boekjes doen drukken en verspreid had.

Meester Aernout Sandelijn, griffier, die deur bevel van den voers. Hove gereyst is tot Dordrecht omme te examineren eenen Cornelis Woutersz.,

alias *Coperen potyhen*, aldaer gevangen, roerende eenige boucxgens bij den voern. Cornelis doen prenten ende bij hem aldaer gestroyt, roerende de dwalinge van Martino Luthero ende zijne adherenten; daer voeren hem bij den voers. Hove toe getaxeert is vier dagen tot xxxij stuvers sdaighs, belopende ses ponden viii st. van xl groten, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blijkende bij dordonnancie hier over geleverd, in date den xvi^e Aprilis anno xxvi; waeromme hier vi ƒ vij st.

Rijksarchief te 's Gravenhaege, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527). [*Ander vuytgeven van vacacien*, enz.], fol. 60. Op fol. 68 staat nog te lezen: Jenny Toly, boode, die gereijst is mit zekere beslotene brieven vanden voern. Hove aen mijn Heere de grave van Hoichstrate roerende een Lutheriaen, gevangen te Dordrecht, genoempt Cornelis Wauterz., scoenmaicker, alias t'Coperen potge; daer voern hem bij desen Hove toegetaxeert is thien dagen tot zes stuvers daigs, die hem bij desen ontvanger betaeldt zijn, blijkende bij d'ordonnancie hier overgeleverd; waeromme hier iii ƒ.

590.

1527, April 17, Delft en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van een raads-lid en eenen secretaris om van de regeering te verkrijgen, dat zij niet zou toelaten, dat er gepreekt worde elders dan in de parochiekerk.

De heere van Warmond, ridder, raedt, etc. ende Philips van Utwijk, secretaris, die deur bevel van den voerse. Hove gereyst zijn tot Delft omme mit die burgermeesters ende regieters aldaer zoe veel te doene, dat zij niet gedoegen en souden voertan anderssins te predicken dan in de prochiekerke aldaer; daer voeren hemlyden bij den voerser. Hove toegetaxeert is vier ponden vi B. van xl groten, die hem bij desen ontvanger betaeldt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgeleverd, in date den xvii^e Aprilis anno xxvj, stilo curie Hollandie; waeromme hier liij ƒ vi B.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527). [*Ander vuytgeven van vacacien*, enz.], fol. liij verso.

591.

1527, April 18, Amsterdam. Aanteekening over onderhandelingen gevoerd tusschen den Magistraat van Amsterdam en den voorzitter van 't Hof van Holland over de aanhouding van Jan Zyvorts.

Den xviii Aprilis 's morgens hebben wy de president gesproken ende geseyt, ende eerst roerenden dat wy de croepel gevangen souden zenden in den Haghe upde Voorpoerte, dat 't selfde soude wesen contrairie deser stede privilegie, ende al ist soe, dat diergelycke in 'tjaer voerleden geschyet is geweest, 'tselfde was geschyet *in causa Lutherana, quae est haeretica, uli privilegium non habet locum*; maer 't gunt Jan Zyvertsz., croepel, gedaen hadde, en was geen ketterye; daer up de president selve replycke maecte.

Eyntelyck heeft hy geseyt, gecommuniceert hebbende met selve van den Rade, dat de Raedt te vreden was, dat hy zyn rechte waer nemen soude, verdragende den gerechte van hem gevangen te leveren in den Hage; want, indien hy ewech loopt, de Raedt sal tot banninghe raden deur de deffaulten, etc.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*,
deel I, fol. 147.

592.

1527, April (tusschen 18 en 22), 's Gravenhage. Aanteekening van Andries Jacobsz., meldende dat een verzoek van den deken en het kapittel van 's Gravenhage, om in de St-Jacobs- en St-Olofskapellen te mogen preeken niettegenstaande het verbod der Landvoogdes, door 't Hof van Holland niet ingewilligd kan worden.

De deken en t'capitteel vander Haghe hebben versocht by requeste, datmen in Sint Jacobs ende Oloffs capellen soude mogen prediken, nyettegenstaande dordonnantie van myn G[enadige] V[rouwe] van nyet te prediken dan alleen in de prochiekercken en in de biddende oirden, de tyt van een half jaer. Die vanden gerecht seggen voer haer advys, datmen dordonnantie van myn G[enadige] V[rouwe] behoort te onderhouden ende, indien die vanden Radt willen toelaten te prediken inde capellen, datmen dan oick toelate predicatien in de gasthuysen, daer arme siecke crancke luyden zyn, die eensdeels gevoet worden deur de aelmisse vande gheenen, die aldaer comen hooren prediken. De raet is van gelycke advys; ergo nihil opde requeste.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*,
deel I, fol. 148.

593.

1527, April 26, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan vrouw Coman

Willems, van Westerwijk, die naar den Haag is komen getuigen in de zaak van twee Luthersche vrouwen.

Liedewij Coman Willems, huysvrouwe vuyt Westenrijc, betaeldt xvii B., van dat zij deur scriven van den voorn. Hove gecommen is alhier in den Haige ende hoire deposicie gedaen voer een seckere commissaris van den voers. Hove roerende twee Lutheriaensche vrouwen, alhier gevangen; blijkende bij der ordonnancie hier overgelevert, in date den xxvi^e Aprilis anno xxvi, stilo curie Hollandie; daeromme hier xviii B.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527). [*Ander vuytgeven van persoenen, enz.*], fol. lxxii. v^o.

594.

1527, April 22-27, Dordrecht en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den substituut Claes van Dam met vier dienaars en boden naar Dordrecht om den lutheraan Cornelis de Scoenmaicker, alias *Coperen potgen*, aldaar gevangen, naar den Haag te brengen.

Claes van Dam, substituut van den procureur generael, die deur bevel van den voerscr. Hove gereyest is vuyten Hage mit vier dieners ende booden, up ten xxij Aprilis anno xxvij, upt veer voer Dordrecht, omme aldaer te verwachten ende te apprehenderen eenen Cornelis de Scoenmaicker alias *Coperen potgen*, Lutheriaen, die aldaer te Dordrecht gevangen lach. Ende upt veer commende, heeft den scoudt der selver stadt ontboden, bij een boode van den selven Hove, die an hem mit brieven gesonden was, dattet geen oerbair ofte tijt en was overmits der gemeente; dat die substituut soude reysen tot int cloester te Heemsteyn ende hem aldaer secreet houden, up dattet de poirters niet en vernamen; dat hij, substituut, alsoo gedaen heeft ende aldaer stille gelegen eenen dach ende nacht. Ende is des anderen-daechs vroich weder up 't voirs. veer gecommen ende heeft aldaer gevonden den voirs. Cornelis, die vuyt der stadt was hieten gaene ende nyet weder daer inne te commen, ende heeft den selven Cornelis alhier uptie Voerpoerte gevangen gebrocht. Int welcke doende, die selve substituut vuyt geweest is onder marren, varen ende keren vier dagen, tot xvij stuyvers sdaigs ende elcken dienaer tot ses stuyvers sdaigs; ende daer en boven betaeldt van wagen ende scuythuyr, alsoo die wagens gins ende weder gehuyrt waeren ende upt veer nae hem wachteden, de somme van drie ponden vier scellinghen van xl groten; belopende in als xi fl xii B. ten prijse voerscr., die hem blij desen ontvanger betaeldt zijn, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den xxvij^a Aprilis anno xv^e xxvij; waeromme hier xi fl xii B.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

595.

1524, September 2-20; 1527, Maart 25-April, 28 Fleurus.

Uittreksels uit de rekeningen van den meier van Fleurus over het vervolgen en verbranden van Marye de Beauvolz en Pierette Pourreau, van de Waldenzer secte. — Laatstgenoemde was een paar jaren vroeger reeds verontrust geworden, maar werd bij gebrek aan bewijzen weder losgelaten; thans wordt ze op nieuw aangeklaagd door hare medegevangene: beiden werden veroordeeld tot den vuurdood.

Le scmedy, ij^e de septembre xve xxiiij fut prinse prisonnière en la prison de l'Empereur nostre Sire audit Fleru, par ledit mayeur [Jehan de Nicquet] vⁿne nommée Pierrette Pourreau, pour ce quelle estoit mal faumée et auoit renommée commune quelle estoit sorcierre et vaudoise, et que plusieurs auoient esté malades, perdut leurs enfans et bestes par elle, ainsy que le bruyt commun en couroit; et laquelle a esté en ladicte prison par le terme et espace de xvij jours entiers, pendant lequel temps lon sest imfourmé de sa vie et estat par tout et à tous ceulx qui le tenoient suspect, meisme a esté bien et au long examinée par justice et par plusieurs fois, nonobstant ce lon na sceu trouué en elle chose par quoy lon eust cause den fère plus auant; ensiéuant quoy a esté ordonné par justice que ledit mayeur le déliureroit hors de prison quicte et ligge de tous despens, comme elle a esté, et dont a esté païé par ledit mayeur au tourrier pour ses despens xvij jours qui font xvij vies gros (1), qui vallent à monnoye que dessus xxxij s. (2), desquelz mesdits seigneurs de Saint Lambert doient la quart parte, et l'Empereur nostre Sire la reste, et qui monte icy en la parte dudit Empereur la somme de xxiiij s. (3).

Item, que le lundy xxve jour dudit mois de mars, an que dessus [xve et xxvij, stil de Liège], fut prinse prisonnière par lesdits mayeurs [Jehan de Nicquet comme mayeur de l'Empereur audit lieu, et Anthoinne de Nicquet, mayeur de par messieurs du chappitre de Saint Lambert de Liège,] audit Fleru vⁿne femme nommée Marye de Beauvolz, natifz de Forchies, pour ce quelle auoit nom de estre sorchière, vaudoise et femme de très maluaise vie, laquelle a esté en ladicte prison par l'espace de xxv jours entiers, pendant

---

(1) Er stond eerst: "pour ses despens parmy l'entrée et lyssue qui vault le double xx vies gros." — Deze en eenige andere posten werden door de Rekenkamer gewijzigd, soms met eene aantekening in margine, hier als minder belangrijk gewoonlijk weggelaten. Bij dezen post luidt ze: "L'Empereur ne doit entrée ne yssue pour ses prisonniers, ergo royé."

(2) Eerst: "xxxv solz vj deniers du par d."

(3) Eerst: "xxxvj s. viij d."

lequel temps lon sest informé de son estat, vie et condicions, ainsy quil sera dit cy après, et laquelle a esté arse et bruslée en ensiéuant sa confession et cognoissance, et pour lesquelz xxv jours a esté payé à Jehan Loth, tourrier, la somme de xxv vies gros, qui vallent icy, monnoye de ce compte, xliij patars vij petis gros, dont les xvij vallent le patart;

A Jehan Denis pour auoir esté au lieu de Traseignies porter lettres à monsieur de Traseignies et à la justice dudit lieu, pour ce que elle auoit esté illec accusées par aucunes ses compaignes, qui auoient esté illec arses et brûlées par justice; et y a esté par trois fois, tant pour auoir informations que pour auoir les confessions des autres; pour lesquelz voiaiges a esté païé audit Jehan Denys la somme de xij patars;

Audit Jehan Denys encoire a esté païé pour auoir esté à Binch en Haynnau porter lettres à monsieur le préuost illec et au baillie de La Marche soy imfourmer de lestat de ladicte prisonnière, pour ce quelle auoit esté en prison ausdits lieux, ouquel voiaige il a vacqué par l'espace de deux jours à liij patars par jour, a esté païé pour ce vij patars;

A la justice dudit Fleru pour auoir esté au lieu de Namur vers messieurs leurs souuerain chief de sens porter la cognoissance que ladicte Marye auoit fait par deuant eulx sans point de contrainte et sauoir comment ilz sen auoient à conduyer; que lors fut ordonné par ledit souuerain quelle seroit mise sur le banque en ensiéuant sadicte cognoissance et bien ostricqué; pour le droit duquel souuerain a esté païé, parmy le droit du sergent qui les assemble, pour ce la somme de xxv patars;

A ceulx de la justice dudit Fleru pour leurs despens dudit voiaige pour hommes et pour cheuaux a esté païé pour ce xxx patars;

A Jehan Denys pour auoir esté audit Namur porter lettres à mesdits sieurs de la justice de Fleru pour eulx aduertire que depuis leur partement lesdits mayeurs auoient fait prendre et appréhender vne appelée Pierrette Porreau, sur l'accusation que ladicte Marye auoit fait sur elle, disant que elle auoit esté dansé avec elle et avec le déauble et mis plusieurs sort, etc., affin que tout dun chemin, eulx estans audit Namur, premier leur retour ilz prendissent conseil sur ceste partye, affin de éuiter despens et traueil; pour lequel voiaige a esté païé audit Jehan Denys v patars;

A messieurs de la justice dudit Fleru pour auoir esté [à] Namur vers messieurs de la haulte court, illec leur souuerain chief de sens la seconde fois porter la confession de ladicte Marye après ce quelle eult esté mise sur le banque, que lors leur fut donné par recharge de leurdit souuerain que en ensiéuant sa confession elle auoit mérité destre arse et brûlée, comme elle a esté; a esté païé pour ce par lesdits mayeurs pour le droit du souuerain, parmy le droit du sergent, xxv patars; et pour les despens desdits de la justice de Fleru pour hommes et cheuaux a esté païé pour ce la somme de xxvij patars;

A frère Pierre de Saint Franchois, frère myneur, et son compaignon, qui ont esté administré et confessé ladicte Marye, a esté donné pour Dieu, pour aidier aux nécessité de leur couent, demy muy de blé, extimé à xvij patars; et pour leurs despens a esté païé pour ce vij patars;

Item, pour deux potz et demy de vin qui ont esté donné à ladicte Marye plusieurs fois, tant après ce que elle a esté mise à torture que à la just

et autrement, au pris de deux patars demy le pot, a esté païé pour ce vj patars et j quart;

Item, pour vnne estacque, fagotz, velourdes et estrain a esté payé la somme de xxiiij patars;

A Bertrand Delmer, charton, pour auoir mené ladicte estacq, fagotz, velourdes et estrain à la justice, a esté païé pour ce vj patars;

A Jehan Delbail, mariscal, pour auoir liuré le chaisne, claux, crampons et fourque, a esté païé pour ce iiij patars;

A Jehan Delbaure, charpentier, pour auoir mis à point lestackue et fait les trous comme il appartenoit, a esté païé pour ce ij patars;

A Jehan Le Brun pour auoir sonné la cloque au aller à la justice, a esté pour ce païé vng patart demy;

A maistre Jehan, maistre de la haulte œuure, pour auoir mis ladicte Marye à torture par deux fois, avec pour auoir fait l'exécution de justice delle, a esté païé pour ce la somme de cinq carolus d'or; et pour ses despens de lui, de son varlet et de son cheual, durant le temps quil a esté audit Fleru par l'espace de vj jours, attendant que messieurs de la justice culrent esté par deux fois vers leurs souuerain porter la cognoissance de ladicte Marye quelle auoit fait, pendant lequel temps il fut malade, par quoy lui conuient auoir à chacun repas demy lot de vin avec du feux en sa chambre, et qui ont monté ij carolus et demy;

A messieurs de la justice dudit Fleru, assauoir : deux mayeurs, sept escheuins, trois sergent et vng clerc, avec les deux confesseurs, qui font emsembles xv personnes au pris de cinq patars chacune personne, et qui montent ensemble pour leur disner après ladicte exécution faite, xxxij patars (1);

Et qui montent toutes ces parties emsembles à la somme de xxij ₰ viij s. ij d. par. de xl gros la liure (2), de laquelle somme mesdits seigneurs du chappitre Saint Lambert de Liège en doient la quarte part et l'Empereur Nostre Sire doit la reste, et qui monte icy en la parte dudit Empereur la somme de xvj ₰ xvj s. ij d. (3).

Item, que le mardy ixe jour du mois dauril, an que dessus, la deuant nommée Pierrette Pourroau fut prinse par lesdits deux mayeurs sur l'accusation que auoit fait sur elle ladicte exécutée, ensemble sur le maluaix bruyt et maluaise faume quel auoit destre sorcières et vaudoise, comme elle estoit; et laquelle a esté en la prison par l'espace de xix jours, en tant que la justice ne peult auoir fait son procès deuant Pasques, au moyen de quoy la conuenu garder jusques après les festes de Pasques, que lors ledit jour elle fut arse et bruslée; et pour lesquelz xix jours a esté païé à Jehan Loth, tourrier de la prison de l'Empereur, xix vies gros, qui vallent icy, à monnoye de ce compte, la somme de xxxij patars xiiij petis gros;

A la justice de Fleru, pour auoir esté à Namur vers leurs seigneurs

(1) *Eerst* : - iiij carolus et xv patars .

(2) *Eerst* : - xxiiij carolus xj patars trois petis gros et demy .

(3) *Eerst* : - xvij carolus viij patars vij gros et demy quars de gros .

souuerain chief de sens porter la confession de ladicte Pierrette, [tant] pour sauoir ce quilz en auroient à faire, que lors leur fut ordonné quelle fuist derechief mise sur le banque, que pour sauoir se elle cognisteroit plus auant, et quelle fuist bien tyrée, comme elle fut; et que quant meisme elle ne cognisteroit plus auant quelle nauoit fait, moyennant quelle demourast de le ce quelle auroit dit, quelle fuist exécutée, arse et bruslée par justice, comme auoit esté lautre; et dont fut païé pour ce audit souuerain chief pour leur drois de ladicte rencharge, parmy le droit du sergent, la somme de xxv patars;

A ladicte justice de Fleru pour les despens quilz ont fait oudit voiaige, tant pour hommes que pour cheuaults, a esté païé pour ce xxvij patars;

Item, pour vne estacque, pour fagotz, velourdes et estrain pour faire ladicte exécution, a esté pour ce païé xvij patars;

A Jehan Del Baure, charpentier, pour auoir mis à point ladicte estacque, receppé et trouué, a esté païé pour ce ij patars;

A Bertrand Delmer, charton, pour auoir menné ladicte femme, les deux frères mineurs, fagotz, velourdes, estrain et estacque à la justice, a esté païé pour ce vj pat.:

A Jehan Gruse, mariscal, pour auoir liuré la chaisne, crampons, claux, foureque et hez pour seruir à ladicte justice, a esté païé pour ce iiij patars;

A Pierre Denys, pour auoir sonné la cloque, quant lon deult aller à la justice, a esté païé pour ce vng patart demy;

Pour trois potz de vin quelle a eu à plusieurs fois, en tant quelle estoit fort débille, tant après ce quelle a esté mise sur le banque comme à la justice et autrement, a esté pour ce païé vij patars demy;

A léglise et couuent de Saint Franchois de Beaulieu, pour ce que par frère Pierre de leur couuent et son compaignon ladicte femme a esté administrée et remonstrée la foy de nostre Seigneur Jhésus Crist, pour les painnes et salaire dudit frère Pierre a esté donné demy muy de blé au pris de iiij patars le scier (?) et qui vallent icy xvij patars; et pour les despens dudit frère Pierre et de son compaignon a esté païé pour ce viij patars;

A maistre Jehan, maistre de la haulte œuure, pour lauoir mis par deux fois sur le banque et fait ladicte exécution par feu, a esté païé par marchié fait avec lui la somme de cinq carolus dor; et pour ses despens de lui, de son varlet et de son elleual, a esté païé la somme de xxj patars;

Et pour le disner de la justice après ladicte exécution faite, où il ny auoit que xiiij personnes qui sont de ladicte justice, car les deux frères myneurs ny furent point à ce disner, au pris de iiij patars et vng quart chacune personne, a esté païé pour ce xxxij pat. (1);

Qui montent emsembles toutes ces parties la somme de xv s. iiij s. ix d. pat. (2), dont messieurs de Saint Lambert doient la quart parte et l'Empereur nostre Sire la reste, qui monte icy en la parte dudit Empereur la somme de xj s. vij. d. val. pat. (3).

(1) Eerst: - lv pat. et j. quart -.

(2) Eerst: - xv carolus viij patars demy gros -.

(3) Eerst: - xij carolus vj patars j. quart et demy quart de gros -.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jehan de Nicquet dit de Langle, maieur de Fleurus, de 1524-1525*, fol. 4 recto; *de 1527*, fol. 3 recto-4 verso (n° 15469); een kort uittreksel daarvan bij Henne, deel IV, blz. 279, noot.

596.

. 1527, April 29, *Zeeland*. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen deurwaarder naar Zeeland, alwaar hij het plakkaat (tegen de Lutheranen) afkondigde.

Cornelis Jacobsz., deurwaarder, die vuyten Hage gereyst is met tvoers. placcate ende behoerlicke attestacie van desen Hove in Seelandt, omme tselve aldair te publiceren in de plecken ende steden, daer men gewoonlicken is publicacie te doene, als : tot Middelburch, Vlissingen, Soutelande, Westcappelle, ter Vere, Cortgene, Sicricxzee, Brouwershaven, Sinte Maertensdijck, der Tholen, Remmerswale ende ter Goes; daer voeren hem bij den voers. Hove toegetaxeert is twintich dagen tot acht stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijkende bij ordonnancie hier overgelevert, in date den xxix^e April anno x^{ve} xxvij; waeromme hier viij fl .

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van reysen, enz.*], fol. lxiiij.

597.

1527 (*April*), *na Paschen, Brabant, Henegouwen, Namen, Salins, Doornik, Lorreinen en Antwerpen*. Uittreksel uit de gelijktijdige kroniek van Robert Macquereau over het verbranden en straffen van Waldenzen en Lutheranen in die gewesten en steden.

Ce temps pendant, après Pasques l'an 15 cent 27, estoit nouvelle de beaucoup de sorchiers et Vauldoix par tous les pays; desquels en Brabant, Haynault et Namur on en fist de grosse persécution, tant qu'ils goustèrent la mort. — Auprès de Salins en Bourgoigne y eult aussi une nittée de sorchiers et Vauldoix de 21 bruslé.

Lors en beaucoup de contrée régnoient les Leuteryens. En la cité de Tournay en y eult qui furent bien pugniz, mais c'estoit pour ce qu'ilz disoient n'estoit pas vraye hérésie, dont l'on ne les fist pas morir; mais ilz empechoient le peuple à beaucoup de choses que les prestres commandoient à faire. Parquoy furent pugniz de l'Église par prison et finalement par la

bourse ou par aultres amendes publicques, à la discrétion des seigneurs, ou d'une enseigne de la croix sur leur poitrine ou sur leur bras.

En la duciet de Lorraine en y eult aucuns bruslez, pour ce qu'ilz preschoient contre les saintes Escriptions si comme la sainte Bible, les Espistres et les saintes Évangilles; et qu'ilz deffendoient à faire beaucoup de choses que journellement se font en l'Église, la cause estoit que on les brusloit.

En la ville d'Anvers pareillement y avoit pluseurs sortes gens que l'on disoit aussi Leuters; lesquelz estoient pugniz pour argent, que journellement on reconnoissoit par les enseignes qu'ilz portoient.

Robert Macquereau, *Histoire générale de l'Europe jusqu'au 5 juin 1527*, blz. 329 en 330.

598.

1527, April 22-Mei 1, Amsterdam en Mechelen. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over eene reis van den burgemeester Luyt Jacobsz. met Andries Jacobsz. als afgevaardigden der stad, naar Mechelen bij den graaf van Hoogstraten om de te niet verklaring te vragen van eene acte van den Raad van Holland, die een vonnis van het stedelijk gerecht tegen twee Lutheranen, Jan Zyvertsz. de Crepel en Brechte, de vrouw van Barent de Guldenburch, verbroken had. — De graaf kan daarin niet tusschenkomen zonder een besluit van den Raad.

Articulen overgegeven byde gedeputeerden der stede van Aemstelredamme, inde name derselver stede, myn Heere de grave van Hoochstraten, stadhouder generael van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

Seggen ende remonstreren de voirs. gedeputeerden, in name als voeren :

Hoe dat die vanden gerechte der voorn. stede onder andere gecorrigeert hebben twee personen, diene genaempt Jan Zyvertsz. de crepel, dander Brechte, Barent de Guldenberchs huysvrouwe, ter saken van sekero misbruyck by hem luyden gecommiteert, alst blyct byde copien van hoerder beyder correctien hier overgeleyt;

Dat de Raedt van Hollant geconsenteert heeft den procureur generael twee mandamenten, waermede de voirs. twee personen verdachvaert syn in persone voirden Raedt voirs., upton eersten sechtdach nae belocken Paeschen, omme de voirs. correctien te sien verclaren nul, negeen ende van onwaerden, by welke mandamenten oeck die vande gerechte (die over de voir. correctien geweest hebben) ten selven dage verdachvert syn, omme an te hooren alsulcken eyssche ende conclusie als de procureur generael voirs. ter cause vande selve correctien op hemluyden doen ende nemen sal willen, etc., alst blyct by copien vanden mandamente hier overgelevert;

Al twelck die vanden Rade de voorn. stede dunct (onder correctie) onredelyck te wesen; hebben daeromme den xvij^{en} deser maend gesonden byden president van Hollant omme hem te verthoenen sekere redenen ende motiven, ten eynde de voirs. mandamenten aff ende te nyet gedaen souden mogen werdden.

Seggen daeromme alsoch tgunt hier naevolcht: (*Volgen dezelfde argumenten, bijna woordelyk, als die aan den president van Holland zijn medegedeeld.*) Versoucken daeromme die van Aemstelredamme, dat myne heere van Hoehstraten, als stadthouder van Hollant, etc., soe veele gelieve te doen, dat de voirsz. twee mandamente aff ende te nyet gedaen mogen werdden ende dat de correctien van de voirsz. twee personen ende andere, die alsoch gecorrigeert sullen mogen werdden, hoer volcomen effect sullen mogen sorteren, als zy voortyts altyt geploecht hebben, sonder die by den procureur generael ofte yemant anders betrocken te mogen werdden, by redenen hier voerz. verhaelt ende tgunt myne heere van Hoochstrate hierby sal willen voeghen.

(*Hoochstraten antwoordde ten laatste:*) Dat hy illico nyet aff en te nyet doen mochte, tgunt by tcollegie van den Raedt gedaen was; nyettemin, indien ons eenich ongelyck gebeurde, wy souden ons weder by hem vynden, met meer diergelycke woerdden, etc.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel I, fol. 148 verso en fol. 150.

599.

1527, Mei 3-8, Amsterdam en 's Gravenhage. Aanteekening van Andries Jacobsz. over onderhandelingen tusschen den Magistraat van Amsterdam en 't Hof van Holland aangaande de houding der schepenen bij het straffen van ketters, eene houding die in hooge mate de ontevredenheid van het Hof had opgewekt. — De Amsterdamsche afgevaardigden wendden de onbekendheid voor van de schepenen met het keizerlijk plakkaat, hetgeen de Raad weerlegde, en de benoeming van zeven schepenen door den Raad zelve, die hierop antwoordde, dat zijn keus niet mag gaan buiten de veertien personen, hem door den Magistraat aangeduid, zoodat hij niet altijd schepenen kan benoemen, die zijn vertrouwen hebben. De Raad houdt het ervoor, dat de uitgesproken vonnissen eigenlijk uitgaan van de burgemeesteren, die toch niet meer dan raadgevende stem hebben.

Seyde oick, dat de scepenen juste ignorancie hadden van tplacact, want al wast soe, dat die vanden Raedt Luyt Jacops, burgermeesteren, ende my den xij^{en} Decembris lestleden advys gegeven hadden, dat wy ons

reguleren souden na tplacact, dat de scepenen van dit jaer daer aff nyet en wisten; want Luyt ende ick dese tegenwoordige scepenen gheen rapport daer off gedaen hadden, ende dat hy ende ick ten tyde vander correctie uuyten stede inden Hage waeren; waerop ons geseyt wordde, dat de scepenen tplacact wel verstaen hadden, want tmerdeel vandien waeren van tententie placact nade texte te volgen, dwelckmen wel bewysen soude, indient noot ware (seyde myn Heeren van Assendelff), maer dat dadvisen vanden Burgermeesteren (die alleen advys mogen geven ende geen sententien) hadden gedaen, dat de correctie aldus gewesen was, ende dat scepenen in dese saecke nyet hadden te doen dan te geven *sententiam declaratoriam, quum talis aut talis incidisset in penam legis*; ende aengaende dat wy geposeert hadden, *quod scabini electi sunt per consilium Hollandiae*, etc., als dat alder eerste artikel seyt, seyden die vanden Rade, dat wy den Raedt oversenden xiiij namen, daer off de Raedt neemt vij personen; maer, want wy de xiiij personen nomineren tot onse wille, soe en cunsten sy ons geen ander vij scepenen thuys senden dan uuyt de xiiij personen: maer indien zy, Raedt, self tot hoeren appetyt mochten kiezen vij scepenen, sy souden ons wel goede luyden setten, etc. Waerop ick hem weder seyde, vragende, oft zy al de electie vande scepenen hadden, ofte zy ons wel luyden souden weeten te beseicken, die alle dinck naede bescreven rechten soude weten te oordelen? daerop zy geen groot antwoirdt en ghaven. Seyden oick die vanden Raedt, dattet wel gesien was, datter geappelleert was by pertie gecondempneerde van scepenen correctie ende dat pertie by thoff ontfangen was in appellatie. *Ratio erat, quod pars condemnata erat convicta, sed non confessa*, met meer andere woordden, etc.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel I, fol. 151.

600.

1527, Mei 8, Gorcum en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de getuigenis van twee personen van Gorcum tegen den Lutheraan Jasper de Coninck, van Brugge, en van eenen persoon van Delft tegen eenen vagebond.

Lambrecht Adriaensz. van der Hulst ende Willem van der Hulst, beyde van Gorcum, xxiiij stuyvers, van dat zij gecommen zijn in den Haige omme te deposeeren in de saicke van de Luteriaene jegens eenen Jasper de Coninck van Brugge, aldaer gevangen; ende Claes Claesz. van Delft iij stuyvers, van dat hij alhier in den Haige gecommen is om hem te interogeceren van eenen rabbauwt, alhier gevangen, genoempt Joichem; belopende tsamen xxvij B., die hemluyden by desen ontfanger betaelt zijn, blijckende bij dordonnancie, hem overgelevert, in date den viij^e May anne xv^e xxvij. wacromme hier xxvij B.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten (1527) [Ander vuytgeven van persoenen, enz.]*, fol. LXXII verso.

601.

1527, Mei 10-12, Amsterdam en 's Gravenhage. Aanteekening van Andries Jacobsz. over de reis van eenen burgemeester en twee schepenen van Amsterdam naar 's Gravenhage om het advies te hooren van den Raad betreffende de twee vonnissen door de schepenen van Amsterdam geveld en door den Raad verbroken. — De Raad zal zijn advies den graaf van Hoogstraten doen geworden.

Effect van een reyse by Hillebrant Jansz., burgemeester, Cornelis Henrichsz., Loen en Cornelis Banninck, scepenen, gedaen in den Haeghe van den x^o tot xiii^o dach May, beyde de dagen incluyt.

Den xi^o dach hebben die van den Rade gecommittceert myne heeren van Assendelft en Yselmonde omme mit ons te communiceren ende soe hebben wy in effect geseyt, tgunt hier naevolgt :

Hoe dat inne onse rapporte gedaen is geweest van de voergaande communicatie ende dat de selve principalycken berust up twee punten, te weten : dat tmeerdeel van scepenen in meeninghe soude hebben geweest den crepel, Jan Zyverts genaempt, te condempneren naede texte van 't placaet, maer dat tselve belet hadde geweest by de burgemeesteren, die alleen advyseurs zyn ofte conseilliers ende geen rechters; ten anderen, dat de scepenen alleen behoert hadden te geven *sententiam declaratoriam, quum talis aut talis persona incidit in penam placiti*, etc.

(De heeren van Assendelft en Yselmonde doen, na de lange discussie, rapport voor den Raad en daarna zegt de heer van Assendelft :)

Dat de Raedt hoer advys boven myne heere van Hoehstrate scriven souden ende dat tselve genouch voer ons wesen soude; waer deur de burgermeesters en de voirsz. twee scepenen den xii^o dach May thuyt gereyest zyn geweest, myn aldaer latende omme te wachten.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel I, fol. 151 verso.

602.

1527, Mei 11-12, Den Briel. Vonnis uitgesproken door den baljuw en het gerecht van Den Briel tegen den ketter Lambrecht Lambrechtz. wegens kettersche dolingen, het lezen van verboden boeken en het bijwonen van verboden vergaderingen. — Daar hij berouw gevoelt, wordt hij enkel veroordeeld tot eene open-

bare boetedoening en herroeping en drie maanden gevangenis in zijn huis. — Daarop volgt de tekst van de herroeping door den veroordeelde gedaan.

Gepubliceert den xii^{en} in Meije 1527.

Alzoe Lambrecht Lambrechtsze de slotemaecker hem zelven qualicken bevoelt heeft vander institucie der heiliger kercken, van tvegevyer, voor tbidden van de zijelen, van dat de Heiligen naer de meijnschen doot voor de zijelen vanden zelven meijnschen nijet bidden en moghen, ende van meer andere abuijssen; ende voort, alsoe hij hem ooc ontgaen heeft tegens de placcaten der Keijsserlicke Maiesteijt, als gelezen te hebben verboden boucken ende ooc geweest te hebben in vergaderinghen, daer men gedisputeert heeft vande heilige Evangelien, Epistelen ende anders, twelcke alzoe nyet en behoert ende is geheel ende al contrarije theilige kersten geloeve ende een zaecke van grooter pugnacie; maer overgemerct tgroote leetwesen, dat dezelve Lambrecht heeft van zijnder dwalinghe, bekenkende dat hij qualicken an tguendt, dat voorscreven is, bevoelt heeft, ende alzoe hij belooft heeft ende belooft noch, nymmermeer de voors. opinien te houden, maer die gansselicken afgaen, bevoelende hem geheelicken daer inne gedwaelt te hebben; soe heeft de voors. Lambrecht hem zelven overgegeven ende verbonden up peynen, te weten, indien hij tot eenighen tijden mach achterhaelt werden dese voors. articulen ende opinien weder gehouden te hebben, alsdan vervallen te wesen als geconvinceert ende verwonnen van ketterijen; ende was deselve Lambrecht begheerende gracie ende genade. Dit overgemerct, gehoert bijden bailliu, burgemeesters, scepenen ende Raedt der stede vanden Brielle, tleetwesen vanden voors. Lambrecht Lambrechtsze, geneghen wesende tot barmherticheijt ende zonder strengheijt van justicie, hebben geordonneert, als dat de voors. Lambrecht gaen zal up Zondag eerstecommende als (alias) morghen vóór de processie, in een paer linnen cleederen, blootshoofs, hebbende een kaersse van een half pont was wegende in ziju handt; ende naer dat de processye innegecommen sal wesen, te bliven staen voor tchoor, verwachtende den voors. bailliu ende gerechte; ende als die bij hem commen zullen, te revoceren alle de articulen ende opinien, voeren verhaelt, ende te bidden den voors. bailliu ende gerechte om verghiffenisse van ziju misdaet ende dat zijluiden om de minne Gods hem tguendt, dat voors. is, vergheven willen; dat gedaen wesende, sal hij de selve kaersse bringhen ende laten voer twaerde heilige Sacrament ten Briel. Voort zal de voors. Lambrecht noch gehouden wesen te houden ziju vangenisse binnen zijnen huijsse den tijt van drie maenden, beginnende upden dach van huijden, datum van desen, ende daer nijet uut te gaen geduerende den zelven tijt dan bij consente vanden bailliu, up de peijne voors.

Inder manieren hier naer volgende zoe heeft de voors. Lambrecht Lambrechtsze, slotemaecker, gerevoeert binnen der kercke vanden Brielle de articulen ende opinien, hier voeren gemencionneert. Actum den derden Zondach naer Paesschen ende was den xii^{en} in Meije 1527.

Ick, Lambrecht Lambrechtze, wederroupe alle de opinien, bij mij gehouden ende daer ic mij qualicken inne bevoelt hebbe;

Te wetene : vander institucie der heiliger kercke, van tvegevyer, van tidden voor den zjelen, van dat de heiligen naer de menschen doot voor de zjelen vanden zelve menschen nijet en zouden moghen bidden ende van meer andere abuijssen;

Voort, alzoec ic oec mijn zelve ontgaen hebbe tegens de placcaten der K. M., als gelezen te hebben verboden boucken, ende dat ic oec geweest hebbe in vergaderinghen, daer men gedisputeert heeft van de heilige Evangelien, Epistelen ende anders, biddende God Almachtich ende U, mijn Heeren den bailliu, burgemeesters, scepenen ende gerechte, dat ghij mij mijne misdaet wilt vergeven om de minne Gods;

Voort zoe beloove ic, Lambrecht Lambrechtze, nymmermeer noch tot gheenen tijden de voors. opinien ende dwalinghen te houden, maer ga die gansselicken ende geheel aff; ende voort zoe verbindet ic, Lambrecht Lambrechtze, mij zelve up peijnen, te wetene, indien ic ter eenigher tijden achterhaelt worde alle ofte eenighe van dese voors. articulen ende opinien weder gehouden te hebben, ofte oec te doen tegens die placcaten der K. M., sij int lezen van eenighe verboden boucken ofte oock in eenighe vergaderinghen te commen, daermen disputeert vande heilige Evangelien, Epistelen ende anders, soe gheve ic, Lambrecht Lambrechtze, mijn zelve over als geconvinceert ende verwonnen te wesen van ketterijen.

Correctie-bouck der stede van den Brielle; afgedrukt bij H. de Jager, De voormalige kerk van het Zuideindsche Gasthuis te Brielle, in 1528 een kweekplaats van de « nieuwe religie » aldaar, in den Navorscher, 2^e serie, deel XII (1879), blz. 450-451.

603.

1527, Mei 12, 's Gravenhage, Dordrecht, Monnikendam en Amsterdam. Brief van den Raad van Holland aan den graaf van Hoogstraeten, stadhoudet, over de zaak van Cornelis Woutersz. van Dordrecht en anderen. — De Raad zendt de verschillende processtukken aangaande zijn eerste en zijn tegenwoordig gedrag, vermeldt zijne ondervragingen en wijst op zijne dolingen. Alhoewel hij hervallen ketter is, denkt de Raad, dat men, om opschudding te vermijden, hem niet mag verbranden, maar hem lang moet gevangen houden. Hetzelfde voor eene ketttersche vrouw van Monnikendam, Wilhelme genoemd. Nog andere verdachten zijn te 's Gravenhage gevangen, doch zij ontkennen kettters te wesen. Eindelijk vraagt de Raad advies over hetgeen moet gedaan

worden met een Duitsch boekje, te Amsterdam verkocht, dat tegen de Lutheranen gericht schijnt te zijn, maar niet volgens de plakaten aan de censuur onderworpen werd.

Eedele, vermoghende, waelgeboren Heere, wy gebieden ons tot uwer E.

Myn heere, Inden jare xxv zoe is hyden deken van Loeven, als principael inquisiteur tegen den gheenen, die besmet zyn vander secte Lutherianen, sekere sentencie ghewesen tegen Cornelis Wauterssoen, schoemaicker, poorter der stede van Dordrecht, daer by hy ghecondempneert is geweest sekere zyn erreur te revoceren ende te abjureren; ende die voerscrevene sentencie, daer off wy uwer E. copie hier inne besloeten seynde, ende vordt inde selve Cornelis wederom viel ende quam in ghelycke ofte andere erreur, dat hy voer nu alsdan ende dan als nu verclaert worde te wesen relaps. Hier nae is de selve Cornelis, sonder de voerscreve penitencie te doen, nae dat hy nochtans geabjurcert ende gherevoceert hadde, vertrocken in Duyslant, tot Wittenborch, tot Bremen ende in andere plaetsen, daer hy hem onderhouden heeft tot nu onlanx, dat hij wederomme ghecommen is binnen de stede van Dordrecht, aldaer stroyende ende sayende sekere geprente bouwkens, die hy heeft doen prenten tot Andwoerpen, zoe hy seyt, inhoudende in effect penitencie ende leetwesen vande voerscrevene revocacie ende abjuracie, welck bouwkens wy oeck hier inne besloeten oversenden; mits twelck die selve Cornelis byden schout van Dordrecht geapprehendeert ende ghevangen es geweest ende aldaer in vangenesse gehouden ter tyt toe, dat wy, achtervolgende tscriven van onse G. V., den selven Cornelis hebben doen brengen inde vangenisse vande Voerpoerte van desen Hove.

Ende nae dat wy, ter presentie vanden deken van Nailtwyck, ghesubdelegeerde vanden voerscreven inquisiteur, by sekere commissarissen hem hebben doen examineren ende interrogueren up zyn geloef vanden twaelf articulen des heyligen kersten gelove ende oeck up zyn gevoele ende gheloove vanden waerden heyligen Sacrament des outaers, heeft verclaert, dat hy gelofde inden xij articulen des Kersten geloofs, sulcx als die bey den apostelen ingezet ende bescreven waeren, ende angaende theylige Sacramente en hadde hy oeck nyet getwyfelt, mair hiel daer off gelyck de heylige Kerck dat gebiedt, ende was die materie hem te hooch ende te swaer of te disputeren. Ende gevraecht zynde, wanneer hy lestwerve theilige Sacrament onfinck ende of hy oeck te biechte gheweest hadde, heeft daer up gheandwoerd, dat hy theylige Sacrament lestwerve ontfangen heeft tot Breemen, te Paeschen lestleden was één jaer; mair vanden tyt of, dat hy eerst begonst heeft te verstaen die heylige Schrift, twelck geleden mach wesen bet dan twee jaeren, soe heeft hy geen heymelicke biechte gesproicken tegens den priester, maer heeft alleen tegens God ghebiecht.

Hier nae heeft de voerscreven Cornelis in handen vanden voerscreven deken ende commissarys ghelevert in geschrifte, by zyn handt gescreven ende gheteyckent, een vel papiers, daer inne hy gescreven heeft ende wil sustineren veel erreuren, bysonder vier : eerst, angaende de insettinge vande menschen, daer hy niet off en houdt; de tweede, vande biechte, sulcx als die by de heylige Kerck in geset is; tderde, vande gelofte van reynicheit; ende tvierde, vande

vagevier; van welck vel pampiers wy uwer E., mitgaders vande confessie vanden selven Cornelis, copie mits desen oversenden. Ende wes vermaningen men den voirscreven Cornelis heeft connen doen, is tot nu toe vast inden selven erreuren gebleven, verclarende, dat hy bereidt is daer voeren te sterven ende int vier te gaen; ende laten ons duncken, dat deselve Cornelis alsoe verherdt is in dese erreuren, dat hy, daer voeren stervende, meenen soude Goid sacranctie te doene ende al die van zynder secte zyn tot een glorie.

Wy hebben dese saicke mit malcanderen overgeleyt, ende al ist soe, dat ons dunct, ter correctie, dat die voirscreven Cornelis relaps is ende datmen mits dien behoert mit hem te procederen als nae rechte, dat nochtans, nade ghelegen theyt vander tyt, geen oirboir en waeren, bysonder indien hy in pertinacie persevereerde, sulcx als wy oeck van heere Jan van Woerden hebben, daer deur die van gelycke ghevoelen zyn, gheanimeert ende tasteret worden. Waer omme wy wel van de advyse souden wesen, datmen voirscreven Cornelis brochte upt een slot oft optander, ende hem aldaer en voerscreve dat hy de voirscreven erreuren nyemant voert en leerde, ende sulcx namaels tot beter kennisse quame, soe waer emmers zyn ziele datmen alsdan, indien de K. M. hem nyet en beliefde langer te wonen, als datmen vuyte memorie vande menschen soude wesen, hem heymelicken moge doen corrigieren ende straffen als nae rechte; versouckende, dat E. believen wille dese saicke te doen communicieren mitte voirscreven van Loeven ende die vanden Rade neffens onse Ghenadige Vrouwe ende ons adverteren vande goede gheliefte van Hare Genadichste, welke te volbrengen wy ons vougen sullen nae ons vermoegen.

Is oeck gevangen een vrou van Monickendam, genoempt Wilhelme, die gheexamineert is geweest by eenige commissaryssen ter presentie voirscreve gesubdelegeerden, ende is bevonden qualicken te voelen waerden heyligen Sacrament, van alle insettinge van menschen ende qualicken van als, dat inde heylige Kercke vuytwendelicken gedaen ende acht wordt, twelck zy al tsamen veracht, allegerende veel auctoriteiten heyligen Scrifte, ende presenteert ende is bereyt voor heur dwalinge te doen; sulcx dat wy seer luttel hoeps hebben de selve vrouwe te mogen verhoeren; nyetmin wy hebben ontboden meester Roeloff van Monickendam, maect in teologie, vicecureyt ter Goude, die, zoe wy verstaen, oick maecht voirscreve vrouwe, omme te sien wat wy mit haer sullen mogen doen; dunct ons oick, ter correctie van uwer E., dat, indien zy blyft in haer pertinacie, datmen haer mede sal mogen leggen up een vande slooten, ter tyt datzy tot andere verstande gecommen sal wesen; ende sullen nyetemin verhoeren up oeck verwachten die goede geliefte van onse Genadige Vrouwe ende voerscreven E.

Wy hebben alhier noch andere gevangen, die besmet zyn ende beruft vande voirscreve secte Lutheriane, die welke by commissaryssen, in praesentie vande gesubdelegeerden voirscreven, behoert zyn; mair zy ontkennen tfeyt, soe dat die procureur generael zyn articulen gemaect heeft ende sal daer up wyghen beleyden; twelck gedaen zynde, wy sullen tegens den selven gevangens procederen, alst behoert.

De commissaryssen, die geweest zyn upte dachvaert tot Amsterdam gehou-

den tegens den Vuytrechtsen, hebben ons overgebracht een boucxken in Duytsch, twelck schynt gemaict te wesen tegens die Lutheranen ende articulen van Luther by Johanne Ecquirt (Eckio?), ende es geprent tot Delft ende tot Amsterdam vercocht, sonder dattet by ons eerst gesien ende ghevisiteerd is geweest, contrarie die placcaten gepubliceert in Septembre anno xxv; in welck boucxken gheresumeert ende verhaelt worden meest alle de erreuren van Luther ende zyn adherenten mitsgaders die auctoriteiten, daer zy hem mede behelpen, ende is vernyeuynghe vande selve erreuren, hoe wel daer solucien by staen, waer deur die gemeent hem heeft laten duncken, dat men se wel heeft mogen coopen ende lesen. Wy zyn wel genegen geweest om tselve boucxken in Duytsch te doen verbieden, mair alsoe dit selfde boucxken zeer gerecommandeert is geweest up de stoel by eenige religieusen tot Amsterdam, die lichtelicken malineren souden, soe en hebben wy daer niet in willen doen, sonder daer up te hebben expres bevel van onse G. V. ende van uwer E., ende seynden de selve overmits desen tvoorscreven boucxken, ten eynde dat Huer Genaede tselve inden Raedt of by andere mach doen visiteren.

Myne heeren, wes onse G. V. ende uwer E. belieft van ons gedaen te hebben, wy sullen ons gaern employeren omme tselve te volbrengen na onse vermogen. Dat kenne God, die de selve uwer E. bewaere in lange salige blyschap ende welvaeren.

Ghescreven inden Hage, den xij^{en} dach in Meye anno xve ende xxvij.

A. SANDELIN.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*,
liasse n^o I.

604.

1527, Maart 24-Mei 13, Haarlem, Amsterdam en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van twee raadsleden en eenen secretaris naar Haarlem, waar een onderzoek gedaan werd aangaande verscheiden van ketterij verdachte personen, o. a. nopens Vranck van der Hove, en over eene dergelijke reis naar Amsterdam, waar Jan Severtsz. den crepel en Brechte, de vrouw van Baernt in den Gulden Burch, van ketterij verdacht, gehoord werden, en de heer van Assendelft zijn advies gaf in de zaak van Pouwels de Cuyper, die zich onbetamelijk over het heilig Sacrament had uitgedrukt.

Heren Gerijt van Assendelft, Frederick van Renesse, heer tot Malle, etc., raeden ordunarijs, ende Jan Heinricxz., secretaris van den voers. Hove, die deur bevel van den selven Hove gereyst zijn, up ten xxiii^{en} Martij xxvi, stilo curie, tot binnen der stede van Haerlem, omme te doen seckere informacie precedente jegen den genen, die aldaer suspect waeren van de secte

Lutheriane, ende oec up versceyden voerleden voirgaende conventiclen ende vergaderinge, int welcke doende de voers. heere van Assendelft ende Jan Hendricxz. gevaceert hebben elcx ses ende twintich daigen ende de voerscr. heere van Malle thien daigen;

Noch heeft die voers. heere van Assendelft mit meester Reynier Brandt, oec raedt ende procureur generael, ende meester Pieter de Sancto, secretaris, binnen der stede van Amsterdam, up ten xxx^e April anno xxvij, gehoert Jan Severtsz., crepel, gevangen tAmsterdam, ende Brechte, huysvrouwe van Baernt in den Gulden Burch; de voerscr. heere van Assendelft heeft noch, mit tgerechte van Amsterdam, helpen advyseren up die correctie van Pouwels de Cuyper, die irreverentelic ende lelycken gesproicken hadde van theylige waerdige Sacramente; ende die voers. heere van Assendelft, wederomme commende tot Haerlem, heeft mit Mr. Pieter de Sancto, tot versoucke van de procureur generael, gedaen seckere informacie jegens Vranck van der Hove; int welcke te doene zij elcx gevaceert hebben ses geheele daigen;

Coempt tsamen: voer de voerscr. heere van Assendelft xxxij dagen tot xxxij stuyvers sdaichs, belopende vyftich ponden vier scellingen; voer de voerscr. heere van Mal die voerscr. thien dagen, sdaigs als voeren, facit xvi fl ; voer de procureur generael die voerscr. ses dagen, sdags als voeren, negen ponden xij st.; Meester Pieter de Sancto oec ses dagen, ses ponden xij st.; Jan Heindricx voerscr., xxvij fl xij st.; belopende tsamen ter somme toe van c ende xij fl van xl grooten, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xij^{en} Mey anno xv^e xxvij; waeromme hier cxij fl .

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

605.

1527, Mei 14, Den Briel. Vonnis uitgesproken door den baljuw en het gerecht van Den Briel tegen Cornelis Maertsze de messemaecker, omdat hij eene vrouw beschuldigd had gezegd te hebben, dat zij vrouwen kende, die de Maagd Maria gelasterd hadden. — Daar hij voor zijne beschuldiging geen bewijzen kan bijbrengen, wordt hij veroordeeld tot eene boete en eene openbare boetedoening.

Alzoe Cornelis Maertsze de messemaecker hem zeluen ontgaen heeft van ouergeseyt ende angeseyt te hebben Trijn, Pieter Harentvaers huysvrouwe, hoe dat zij geweest is, den derden Paeschdach lestleden, tzijnen huijsse, aldaer dezelve Trijn geseyt zoude hebben, dat zij vrouwen weet, die geseyt hadden, dat Maria, de moeder Goids, nijet beter en zoude wesen dan ander

vrouwen, twelck is geblasphemeert ende blasphemye gesproecken tegens de moeder Goids; ende alzoc de voors. Cornelis Maertsze tzelue nijet en heeft connen goet doen, waermaecken ende bewijsen ouer de voors. Trijn, soe is de zelue Cornelis gecondempneert in een boete van xx fl Hollants ende correctie. Ende der correctien angaende, soe is geordonneert bijden bailliu, burgemeesters ende gerechte der stede vanden Brielle, dat de voors. Cornelis Maertsze gaen zal, vp Saeterdach eerstcommende, tsmorgens, als men vp onser lieuer Vrouwe misse luyt, binnen der kercke vanden Briel vóór onser Vrouwen choer, in linnen cleederen, bloetshoofts, baruoets, hebbende een keersse van een half pont was wegende in zijn handt, ende vallen aldaer vp zijn knijen vóór tzelue choer, ende hoeren de misse van onser Vrouwe vp zijn knijen al vuljt, mitter barnende keersse inde handt; dat gedaen wesende, zal de voors. Cornelis commen, in manieren voeren verhaelt, vpder stede huijs in gebanner vierschaere ende bidden aldaer den voors. bailliu ende gērechte om verghiffenisse van zijn misdaet; dat gedaen, zal hij de selue keersse dragen ende laten vóór theilige Sacrament ten Briel; voort zal hij gheuen twaerde heijlighe Sacrament ten Briel een toortse van drie pont was wegende, onser liever Vrouwe aldaer oock een toortse van drie pont was wegende, ende tot reparacie vander stede zes duysent steens, ii sc. gr. voor duyjt, tusschen dit ende onser lieuer Vrouwe half Ougst eerstcommende: al te volbringen vp een peijne van *xxv* Karolus guldens, bliuende altyts de correctien in waerden.

Correctie-bouck der stede van Den Brielle, afgedrukt bij H. de Jager, De voormalige kerk van het Zuidendisch Gasthuis te Brielle, in 1528 een kweekplaats van de "nieuwe religie" aldaar, in den Navorscher, Nieuwe serie, 12de jaarg. (1879), blz. 455-456.

606.

1527, Mei 17, Bazel. Uittreksel uit eenen brief van Erasmus aan Johannes a Lasco, proost van Gnesen, over den onverwachten en schier gelijktijdigen dood der Nederlandsche inquisiteurs Nicolaas van Egmond, Vincentius van Haarlem, Godschalk Rosemond en Jacob van Hoochstraten.

Aliquot ex hostium numero perierunt; Lovanii Egmundanus carmelita vomitu praefocatus, quum ipse paulo ante publice vociferatus esset in Joannem Naevium, quod paralyti correptus intra sex horas efflasset animam. Perit et Vincentius dominicanus, in quem est una mea epistola titulo pertinacissimi obtrectatoris; perit et Rosemundus, vir melior quam pro vulgari sorte theologorum.... Coloniae perit Jacobus Hochstratus, coryphaeus hujus tragoediae, qui tamen in morte dicitur nonnullis verbis prodidisse parum sinceram conscientiam. His omnibus precor Domini misericordiam.

Erasmus, *Opera omnia*, deel III, pars I, kol. 979.

607.

1527, Mei 17, Amsterdam. Veroordeeling tot gevangenschap en eene openbare boetedoening van Jan Pouwelsen, kuiper, **wegens smaadwoorden tegen het heilig Sacrament.**

Gecundicht den 17^{en} May 1527, presentibus de schout, alle de burgemeesteren, Claes Jacobsz. ende Claes Loen Hendriksz.

Alsoo Jan Pouwelsen, cuper, seer vileynelijck gesproocken heeft opt waerde heylige Sacrament in de herberge genoemt *den Pot*, dat hij nochtans seyt, bij sijn wetenschap niet geseyt te hebben; niet te min tselfde mijn heeren van den gerechte genoegsaem gebleecken is, ende men sculdich is mit alder vlijte d'eere Gods voor te staen;

Seggen hem daeromme over voor correctie, dat hij te bier ende te brode sal blijven leggen op St. Oloffspoort tot Sacramenti toe in Junio naestcomende ende op den selven dach coomen in den Oude Kerck, hebbende op sijn naeckte lijf een panser behangen mit ronde briefgens mitte figuren van 't heylige Sacrament ende een bernende waskeerse in de hant, ende alsoo gaen vóór de cruyssen in de processie; ende de processie gedaen wesende ende Jan Pouwelsen weder in de Oude Kercke gecoomen sijnde, sal hij voorts in 't panser mitten bernende keerse gaen in den herberge genaemt *de Pot*, seggende op sijn knien tegen den waert ende waerdinne, dat hij seer qualijck gesproocken heeft, biddende, indien hij iemant daer inne geschandaliseert mach hebben, dat men hem dat omme Gods wille ver-geven wil.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 199 (nieuw nummer 244); afgedrukt bij J. A. Grothe, *Merkwaaardige vonnissen uit den tijd der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16^e eeuw*, in de *Kronijk van het hist. Gen. te Utrecht*, 12^e jaarg. (1856), 3^e serie, deel II, blz. 99-100.

608.

1527, Mei 18, Monnikendam en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van twee zijner dienaars naar Monnikendam, om de gevangen ketterin Wendelmoet vandaar naar den Haag te brengen en verscheiden leden der regeering van Monnikendam vóór het Hof te dagen.

Cornelis Jan Bollenz., exploitier, die tot versoucke van den procureur generael gereyst is vuyten Haige mit een bode, genoempt Govert Janssoen, tot binnen der stede van Monickendam ende aldaer gehaelt een vrou, genoempt Wendelmoet, gevangen zijnde, ende deselve gebrocht up die Voerpoerte van desen Hove; ende die selve deurwaerder heeft noch, vuyt

crachte van zijne commissie, gedachtet die burgemeesters, drie van de oudste scepenen, de schout ende secretaris, als regierders der voirs. stede, by name : Jacob Jansz. Rijsser, Garbrant Semmen ende Jan Joistenz., als burgemeesteren, Reyer Aemz., Jan Reyerssoen ende Cornelis Diriczx., als scepenen, Reyer Jansz., schoudt, ende meester Zymon, secretaris der voirs. stede, te compareren in persoene voer den voern. Hove; voer welcke reyse denselven deurwaerder ende boode toegetaxeert is sestien dagen, den deurwaerder tot acht stuvers sdaichs ende die boode tot ses stuvers sdaichs;

Noch, voir scip, wagenhuyr, montkosten van de vrouwe ende scippers, de somme van drie ponden xvij st. van xl groten;

Belopende in als ter somme toe van xiiij g vi s. ten prijse als voeren, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blijkende by dordonnancie hier overgelevert, in date den xvij^{en} May anno xxvij; waeromme hier xiiij g vi s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvan-
ger der explotten* (1527) [*Ander vuytgeven van reysen, enz.*],
fol. lxiiij.

609.

1527, Mei 18, Den Briel. Publicatie uitgaande van baljuw, mannen van leene en gerecht van Den Briel, waarbij verboden wordt de kettters, die boete gedaan hebben, lastig te vallen.

Geordonneert ende beuolen byden bailliu, mannen van leene ende gerechte der stede vanden Brielle, inden name vande Keijsserlicke Maiestetjt, dat hem nijemant en veruorderen, gheestelicken oft waerlicken, jonck ende out, te beroepen, beclappen oft te verwijten eenighe parsonen, mannen ofte vrouwen, die mogen gecorrigeert wesen van eenighe abuijsen ende dwalingen, daer eenighe parsoenen inne mogen gedwaelt hebben, tegens de ordonnancie der heijliger Kercken ofte anders, vóórden dach van huerer correctie, vp een boete van thien pont. Ende indien eenighe jonghen, wesende binnen huer jaeren, hem zelven hier inne ontgaen, dat zal wesen vp peijne van gegeesselt te wesen.

*Correctie-bouck der stede van Den Brielle, afgedrukt bij
H. de Jager, De voormalige kerk van het Zuideindsche
Gasthuis te Brielle, in 1528 een kwoeshplaats van de « nysuwe
religie » aldaar, in den Navorscher, Nieuwe serie, 12de jaarg.
(1879), blz. 456.*

610.

1527, Mei 22, 's Gravenhage en Hoorn. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald aan vier vrouwen van Hoorn, die in de zaak van Dirick van Malle zijn komen getuigen.

hte Jans dochtere, Lysbeth Gerijts, Jacoba Willems ende Nyese
ns dochtere, poerterssen van Hoeren, betaelt elcx ij Rynsche gulden,
st zy gecommen sijn van Hoern alhier in den Haege ende haer deposicie
n voer een zekere commissaris jegens Dirick van Malle, blijkende
r ordonnancie hier overgelevert, in date den xxij^e May anno xxvij;
omme hier viij §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ont-
vanger der exploiten (1527)* [*Ander vuytgeven van per-
soenen, enz.*], fol. lxxij verso.

611.

1527, *Mei 25, Mechelen*. Brief van de landvoogdes Mar-
tha aan den Raad van Holland over het vervolgen der
ers in dat gewest. — De graaf van Hoogstraten heeft haar
schrijven van den Raad over de verbreiding der Luthersche
in Holland medegedeeld. Zij zelve heeft er over beraadslaagd
de dekens van Leuven en van Naaldwijk, inquisiteurs, en met
raadsheeren. De plakkaten moeten stipt uitgevoerd en de
ige ambtenaars streng gestraft worden, onder anderen de
it van Amsterdam, die met ketterij besmet is. De Dietsche
jes over Eckius' stellingen tegen Luther, te Delft gedrukt,
n verbrand en de drukker vervolgd worden. De deken van
lwijk zal het geding van den ketterschen schoenmaker van
recht op zich nemen, waarin de Raad hem behulpzaam moet
n. Dezelfde deken zal met eenige raadsheeren van 't Hof
Holland het kettergeding leiden der vrouw van Monnikendam
idelmoot Claesdochter). Indien zij in hare dolingen volhardt,
nen ze gedurende een paar maanden op water en brood
iten; blijft zij verder hardnekkig, dan zal de Raad er de
voogdes over schrijven, die haar besluit aan den deken van
lwijk zal overmaken. Alle andere verdachten en ketters
a streng vervolgd worden.

Lutrianen.

griete, archiducesse d'Austrice, ducesse et contesse de Bourgogne,
te, etc.

s chiers et bien amez, Le conte de Hoichstraten nous a communicqué
des lettres que lui auez escriptes touchant les erreurs de Lutère, qui

encoires ne cessent, ains, que pis est, croissent de plus en plus limites. Et après auoir communiqué la matière au doyen de comme inquisiteur général et à son subdélégué le doyen de Naudauntage mis en délibération de Conseil, il semble surtout très auoir diligent regard que les placatz sur ce despeschiez et publiez estroictement; et, se vous trouuez officier ou officiers en ce négl procédez et faictes contre culx procéder de bonne rigueur selon que la matière disposée; meismes comme nous entendons le scoutette dam, pour nen auoir cy deuant fait bon deuoir, ains aucunement ceste erreur de Lutère, estre adiourné par deuant vous à lin procureur général, et persiste encoires en ladite erreur, le dé par diuers ses œuures et parolles, nous vous ordonnons vous en et se vous y trouuez matière de nouveau puis ladiournement, que appeller par deuant vous par nouvelle prouision et par le procureur procéder à lencontre de luy en telle rigueur, selon la disposicion de luy quil soit exemple aux autres; et se vous trouuez que par les plus dessus ne soit souffisamment pourueu, vous nous en pourez auertir de vostre aduis pour en estre fait commil appartiendra.

Quant aux liuretz imprimez à Delft et qui se vendent à Amsterdam ailleurs, contenant les solutions de Eckius contre les principauls de Lutère, après auoir bien pesé la conséquence de ceste matière trouuons estre plus expédient et vous ordonnons faire brusler et lesd. liuretz qui sont imprimez en thiois, et par le procureur procéder à lencontre de limprimeur comme aiant en ce transaction placatz, selon que le verrez appartenir.

Quant est du cordewanier de Dordrecht, nous en auons fait commil avec lesd. doyens de Louvain et de Naldwyck et aussi avec le Conseil, et y auons aduisé que led. doyen de Naldwyck fera sa sentence jusques à la sentence diffinitive inclusiuement; et sil auenat qu'il baillast en mains, vous le pouriez encoires retenir par aucuns jours veoir si lon le pourra réduire, afin de gagner son âme; et, ce vous y acquiterez tellement que la justice y soit administrée appartient.

Et se ledict doyen désire auoir assistance daucuns pasteurs pourverrez, en sorte que à faulte diceulx la justice nen soit retardé.

Au regard de la femme de Monickedam, le doyen de Naldwyck avecq luy aucuns du Conseil, luy feront son procès jusques à la sentence exclusiuement; et en cas quelle persiste, lon la pourra mettre en prison à pain et eau le terme de deux mois, pour veoir selle réduire et réuocquier; et synon, ledict temps passé, vous nous auertir et de vostre aduis, pour en escrire audict doyen de Naldwyck autres ce que trouuerons en Conseil, procédant en oultre contre lesd. chargiez et coupables de lad. erreur lutérienne en toute diligence inquisitions et autres manières y conuenables, si que l'Empereur auons en vous entière confiance.

Très chiers et bien amez, Nostre Seigneur vous ait en sa garde.
De Malines, le xxve de May lan xxvii.

Ainsi signé : Marguerite. *Et plus bas* : Herdinck.

Et sur le doz est escript : A noz très chiers et bien amez les président et gens du Conseil de l'Empereur en Hollande.

Rijksarchief te 's Gravenhage. *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 173 verso-174 verso; — afschrift in 't Archief der Doopsgezinde gemeente te Amsterdam, de Hoop Scheffer, *Intentaris*, deel I, blz. 1.

612.

1527, Mei, Brussel. Aanteekeningen van Alex. Pinchart en Alph. Wauters over den inhoud der processtukken betreffende de vervolging van Valentijn van Orley en zijn huisgezin, alsmede van talrijke schilders, tapijtwevers en goudsmeden, die in Van Orley's huis de preeken van Nicolaas Vander Elst, voormaligen pastoor der Sint-Jacobskerk te Antwerpen, hadden bijgewoond.

Nous sommes à même de pouvoir rectifier ces diverses erreurs [tot dan toe in omloop over de afstamming der Van Orley's] à l'aide de documents d'une authenticité irrécusable que nous avons trouvés aux Archives du royaume. Il s'agit des pièces du procès intenté, en 1527, contre Valentin Van Orley et sa femme, père et mère de Bernard et d'Evrard, tous trois peintres; et à la fois contre Agnès Segers, femme de Bernard; Jean Van Coninxloo, parent de notre artiste et peintre comme lui; Jean Tons et Jacques Tseraerts, autres peintres; Pierre de Pannemaeker, Jean Bacx, Pierre Van den Bossche, Jean van Lennicke, Guillaume Leemans, Jean Van Ophem, etc., tapissiers de haute-lisse, et bien d'autres encore, hommes et femmes, tous habitants de Bruxelles: ils furent poursuivis, pour avoir fréquenté des prêches clandestins, faits par un prêtre apostat, partisan des nouvelles opinions religieuses. Le dossier se compose des interrogatoires des prévenus, d'enquêtes et de sentences. C'est à cette procédure que fait allusion M. Wauters dans sa notice sur Bernard Van Orley publiée récemment (juin 1864). Nous lui avons parlé de notre découverte, mais il a assigné à l'événement une date trop reculée, car il semble la rapprocher de l'époque où Dürer était aux Pays-Bas. Celui-ci fut, il est vrai, un des plus fervents adeptes des principes de Luther: il consacre à les défendre plusieurs pages de son Journal, et nous y avons remarqué qu'il a consigné les dîners qui lui furent offerts au couvent des augustins d'Anvers, dont le prieur et les religieux ont été arrêtés au mois de septembre 1522, pour avoir adopté et prêché la Réforme. En 1527, Bernard Van Orley a pu également se montrer disposé à l'embrasser, mais cela ne prouve pas qu'il partageait ces idées-là six ou sept ans auparavant.

J. A. Crowe en G. B. Cavalcaselle, *Les anciens peintres flamands*, vertaald uit het Engelsch door O. Delepierre, met

aanteekeningen van Alex. Pinchart en Ch. Ruelens (Brussel 1863), deel II, blz. cclxxxvii. De bovenstaande regels zijn getrokken uit de aanteekeningen van Pinchart. Deze zijn echter verschenen, niet in 1863, maar wel na Maart 1865. De belangrijke documenten, waarop in die aanteekening gezinspeeld wordt, zijn in het Rijksarchief te Brussel niet meer kunnen teruggevonden worden. Pinchart moet ze, naar alle waarschijnlijkheid, getrokken hebben uit de *Papiers de l'office fiscal de Brabant*, die nog enkele andere processtukken over ketterij bevatten, meest alle reeds uitgegeven. De heer A. Wauters vergiste zich blijkbaar, toen hij, in 1864, aan het geding der Van Orley's eenen ouderen datum toeschreef. (Zie stuk n° 617). — De aanteekeningen van Pinchart werden insgelijks benutigd door Ph. Rombouts en Th. Van Leries, *De Liggeren en andere historische Archieven der Antwoerpsche Sint Lucas-gilde*, deel I (1872), blz. 86-87, noot 8.

Dürer et Van Orley auraient pu d'autant mieux s'entendre qu'ils pensaient de même sur un point capital: le peintre allemand songeait déjà à se séparer de l'Église romaine; quant à Van Orley (Bernard), il penchait aussi vers la réforme religieuse, et, vers ce temps, se vit impliqué, avec d'autres personnes de Bruxelles, dans un procès pour fréquentation de prêches clandestins. Il s'en tira heureusement, grâce à une protection que l'on devine sans peine.

A. Wauters, *Bernard van Orley ou de Bruxelles*, blz. 3 (Juni 1864?), bij Charles Blanc (en anderen), *Histoire des peintres de toutes les écoles, École flamande*.

En mai 1527, il [Valentijn Van Orley] est de retour de Bruxelles et ce fut alors que se produisit un incident considérable et fécond en indications importantes. Valentin, Barbe, sa seconde femme, leurs fils Bernard et Éverard, tous deux peintres comme leur père, la femme de Bernard, Anne Segers, d'autres peintres, Jean van Coninxloo, Jean Tons et Jacques T'Seraerts, des orfèvres et un grand nombre de fabricants de tapisseries furent accusés d'avoir assisté à des prêches clandestins, tenus à Bruxelles dans les maisons de Valentin et d'Éverard, sous la direction de Nicolas Van der Elst, ex-curé de l'église Saint-Jacques d'Anvers, ardent sectateur des idées religieuses de Luther. Traduits devant le conseiller de Brabant maître Jean Heenkenshoot, qui demeurait rue des Foulons (aujourd'hui rue du Lombard), ils furent interrogés sur leurs relations avec Van der Elst et obligés de déclarer, sous la foi du serment, à combien de conventicules chacun d'eux avait pris part. La cause, dont le Conseil de Brabant fut constitué juge, se termina par bonheur d'une façon peu sanglante. Les accusés en furent quittes pour des amendes. Ils durent se montrer à Sainte-Gudule, sur une estrade disposée en face de la chaire à prêcher, pour y assister à un sermon, autant de fois qu'ils avaient contrevenu à la défense d'assister aux prêches; à chaque comparution ils payaient vingt florins carolus. Ils furent astreints en outre à prendre

ient de ne pas quitter Bruxelles pendant les trois mois suivant la sous peine d'avoir la main coupée....

A. Wauters, *Bernard Van Orley, sa famille et ses œuvres*, in de *Bulletins de l'Académie de Belgique*, 3e reeks, deel I (1881), blz. 375.

613.

, *Juni 7, Mechelen*. Uittreksel uit eenen brief van de gdes Margaretha aan den kanselier van Brabant, waarin opdraagt zich met het onderzoeken en straffen der kettters wel te gelasten, met uitsluiting van den amman en den raat der stad.

rite, archiducesse d'Austrice, ducesse et contesse de Bour-etc., régente.

ier et bien-amié,....

la sollicitacion de l'amma et gens de la loy de Bruxelles prélon leurs privilèges et les placars de l'Empereur, avoir la cognoisseurs bourgeois accusez de la secte luthérane, eu sur ce l'advis du e l'Empereur, nous vous déclairons que nostre intencion est que z desdicts bourgeois accusez, prisonniers; et vous ordonnons le faire ent et y garder l'honneur, droit, auctorité et prouffit de l'Empereur, ant chastier ceulx que trouverez culpables que autres y prennent Quant aux autres bourgeois suspectez de ladicte secte ou autre, qui risonniers, si lesdicts amman et gens de loy de Bruxelles vous ent en l'appréhension ou calenge d'iceulx, ilz en cognoistreront, 'hérésie, s'ilz en feussent trouvez attains; et l'avons ainsi déclairé man, pour le reporter ausdicts de la loy. Selon quoy vous et eulx rez.

très-chier et bien-amié, Nostre-Seigneur vous ait en garde.

à Malines, le viime de juing, l'an xxvii.

LILOUL.

MARGUERITE.

tion: A nostre très-chier et bien-amié messire Jéromme Vander valier, chancelier de l'Empereur en Brabant.

Gachard, *Note sur les acquisitions faites à Londres, le 30 juin 1862, pour les Archives générales du Royaume*, in de *Bulletins de la Commission royale d'histoire*, 3e reeks, deel IV (1862), blz. 245-247.

614.

1527, Mei 2-Juni 9, 's Gravenhage. Rekening van den cipier der Voorpoort over de kosten van het gevangenhouden der ketterin Wendelmoet Arys Claeydochter.

De cypier vande Voerpoerte van desen Hove, van theercosten vande gevangen personen Lutheriane hier na verclaerdt :

.....
Noch, van Wendelmoet Arys Clacys dochter, die gelegen heeft up die Riddercamer sedert den ij^e Malj anno xxvij tot den x^e Junij anno voers. excluyz, maickende xxxix dagen tot vier stuvers sdaichs, facit vij fl xvj st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten in Holland (1527)* [*Ander vuytgheven van verteerde costen*, enz.], fol. lxxij. — Zie de rekening over de andere gevangenen voor dit jaar op de volgende datums : Januari 1-Juli 11, Februari 7-Juli 8, Maart 15-Juli 9 en April 10-Juli 1 (stukken n° 629, 625, 627 en 628). Deze rekening van den cipier sluit als volgt : - Belopende in als cxvj fl vijj st. van viertich groten, die hem by desen ontfanger betaeldt zyn, blyckende by dordonnancie, hier overgelevert, in dato den xvj^e Augusty anno xv^e xxvij; waeromme hier cxvj fl vijj st. — xii^{de} somme per se cxvi fl vijj st. »

615.

1527, Juni 9, Woerden en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den substituyt Claes van Dam naar Woerden om de ketterin Willemtgen (?) Arisdochter (Wendelmoet) uit Den Haag aldaar te brengen.

Deselve substituyt [Claes van Dam], die deur bevel als voeren gereyts vuyten Hage mit vier dienaers binnen der stede van Woerden ende aldaer gebrocht Willemtgen (?) Arisdochter van Monneckendam, Lutheriane, die qualicken gevoelde van theylige Sacrament, omme aldaer in vangenisse bewaerdt te werden, tot dat zij beter verstant vercregen soude hebben : int welke doende die voers. substituyt vuytgeweest is onder varen, marra ende keren, drie dagen, die voers. substituyt tot achtien stuvers sdaichs ende elcken dienaer tot ses stuvers sdaichs; ende noch betaelt van wagen, sciphuir ende tecrcosten van de vrouwe, in als drie ponden xv st. van xl groten; belopende tsamen ter somme toe van tien ponden eene scellinge ten prijse voerscr., die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blyckende bij

dordonnancie hier over geleidt, in date den ix^{en} Juny anno xxvij; waeromme hier x fl i st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

616.

1527, tusschen Maart 16 en Juni 11, 's Hertogenbosch. Uittreksel uit de stadsrekeningen over afschriften van mandementen tegen de Lutheranen op houten borden geplakt om vóór de kerk en het raadhuis uitgehangen te worden.

Item, voer twee copien van den mandamenten quoncernerende die Luytananen, gemaickt op bordenen (om die) te hangen voer die kerck ende raethuys, den screynmaker, tsamen 16 st.

R. A. Van Zuijlen Jr, *Inventaris der archieven van de stad 's Hertogenbosch, Stads Rekeningen 1399-1800*, deel I, blz. 425.

617.

1527, Juni 15, Brussel. Rekening van Mr Henricx de Hane, ontvanger der exploiten in Brabant, over de sommen ontvangen van een groot getal personen, van ketterij verdacht en tot zware boeten en andere straffen veroordeeld, omdat zij de preeken van Mr Claes Vander Elst bijgewoond hadden, of hun huis voor hem beschikbaar gesteld.

Van Johanna de Walsche, weduwe wylen Henrick Henrickx de Nynelere, die welcke, midts dat zy befaempt was vanden Lutheraensche secten ende dat zy hadde hoiren preken meesteren Clase Vander Elst, suspect vander herealen Lutheraene, is geduempt geweest by den Raide in Brabant, opden xv^{en} dach Junij voirs., tot behoef vanden Heere den Keyser, in de somme van vier hondert Carolus guldens tot xl groote, die maken vier hondert der voirs. ponden; soe hier die voirs. iiij^o fl .

Van Janne van Coninxloo ende Elizabeth, zyn huysvrouwe, die opden selven dach midts den voirs. redenen geduempt zyn geweest elck in twintich Carolus, maken viertich ponden ten voirs. pryse; soe hier xl fl .

Van Pieteren vanden Bossche ende Margriete, zyn huysvrouwe, die insgelycx, enz., als de vorige, elck in twintich Carolus, die welcke maken voer beyde veertich der voirs. ponden; soe hier xl fl .

Van Aerde van Honkele ende Katheryne, zyn huysvrouwe, die, enz., elck in twintich Carolus guldens, die welcke maken voer beyde viertich ponden

ten voirs. pryse, maer ontfangen noch ter tyt midts zynder armoeden viventwintich der voirs. ponden; soe hier xxv ff.

Apostille: Sy dese reste gecouvreert ende daeraf verantwoordt ter naister rekeninge als voer.

Zindert es hier gebleken van huerder armoeden, als opte partie van Willemme de Clerc.

Van Cristianen Dermoyen, die, *enz.*, in twintich Carolus guldens, die maken twintich ponden ten voirs. pryse; zoe hier xx ff.

Van Willem de Clerck ende Berbele, zyn huysvrouwe, die welcke, *enz.*, elck in twintich Carolus, maken veertich ponden ten voirs. pryse, daer af noch nyet ontfangen midts huerder armoeden; zoe hier — Nyet.

Apostille: Sy gecouvreert ende daeraf verantwoordt als voer.

Zindert es hier gebleken van huerder armoeden by copie vander relacien vanden duerweerder, getekent van Mechelen, hieronder gegeven.

Van Janne de Vogelaere, die welcke met Johannen, zijnder huysvrouwe, *enz.*, in twintich Carolus gulden elck, maken veertich der voirs. ponden, daeraf noch nyet ontfangen midts huerder armoeden; soe hier — Nyet.

Van Henricke Rosteyt ende Margriete, zynder huysvrouwen, *enz.*, als de vorige, — Nyet.

Apostille: Sy, navolgende zekere atterminatie gedaen inden Rade van Brabant, hier mit caucie daerop dienende over gegheven, ontfanc gemaect opten termyn van Kerssmisse xv^e xxix, van partijen, alsoe voorts van halven jaer te halven jaer toter voller betalingen toe.

Hier af wordt ontfanc gemaect inde rekeninge eyndende xv^e xxx ende xxxj.

Van Janne de Buelere, die, *enz.*, als de vorige, xl ff.

Apostille: Van zynder armoede ende absencien es gebleken als voer.

Van Willem Leemans, die insgelycx opden voirs. dach mits den voirs. redenen is geduempt geweest in twintich Carolus gulden, maken twintich der voirs. ponden; zoe hier xx ff.

Van Everaerde Van Orley ende Elizabeth, zynder huysvrouwen, die, *enz.*, zyn geduempt geweest elck in twintich Carolus, maken veertich der voirs. ponden; zoe hier die voirs. xl ff.

Van Janne Screybach, die, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, daeraf oyck noch nyet ontfangen mits zynder armoeden, — Nyet.

Apostille: Sy gecouvreert als voer.

Zindert es hier gebleken van huerder armoeden, als opte partie van Willemme de Clerc.

Van Janne Back ende Gertruydt, zynder huysvrouwen, die, *enz.*, elck in twintich Carolus gulden, maken veertich der voirs. ponden.

Nyetmin, want die voirs. Jan met zynder huysvrouwe zyn gecompareert inden voirs. Raide ende aldaer te kennen gegeven haer armoede ende staet, ende dat hen nyet mogelycx en was die voirs. somme te betalene, maer begheerden daer voer te doene penitentie salutaire, soe was, den iij^{en} dach Aprilis daer na, by den voirs. Rade, geïnformeert zynde vander voirs. armoc-

den, die voirs. pene pecuniare gecommiteert in penitentie salutare, te wetene: dat elck van hen soude sitten te Dryenborren gevangen te watere ende te broode, een geheel maent; dwelck die voirs. twee persoonen hebben gedaen, blykende by certificaten van den procureur general, die de selve aldaer heeft gevangen gestelt; zoe hier vander voirs. sommen — Nyet.

Van Janne Ghielens, *alias* Cateels, die welcke oick, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, xx fl .

Van Johanne de Mascerna, *alias* de Vette Johanne, die, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, xx fl .

Van Janne Van Ophem, die, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, xx fl .

Van Janne Dons doude ende Anne, zyn huysvrouwe, *enz.*, elck in twintich Carolus, *enz.*, xl fl .

Van Gielyse Ymbrechts, die, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, xx fl .

Van Marie Vander Steehaigen, die oock, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, xx fl .

Van Pieteren de Pannemakere de jonge, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, noch niet ontfangen midts zynder armoeden dan x fl .

Apostille: Sy gerecouvreert ende daer af verantwoordt als voer.

Vanden anderen x Karolus gulden voer die volle betalinge is ontfanck gemaect inde naistnavolgende rekeninge, fol. iij^{to}.

Van Joose de Puttere, die, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, maer noch niet ontfangen midts zynder armoeden, — Nyet.

Apostille: Hier af es gebleken als hier voer.

Van Jeronimo Soliot, die, *enz.*, in twintich Carolus gulden, *enz.*, xx fl .

Van meesteren Janne der Kinderen, advocaet, postulerende in den Hove van Camerycke, ende Jouffrouwe Marie van Neerighen, zyn huysvrouwe, die, mits den selven redenen ende om dat zy in hun huys hadden laten preken den voirs. meesteren Clase Vander Elst, gebannen zyn binnen deser stad van Bruessele, die voirs. meester Jan zyn leefdaige lanck, ende vercleert onabel om officie te dragen ende die helicht van zynen goeden verbuert tot behoef van onsen Heere den Keyser, ende die voirs. zyn huysvrouwe vier jairen lanck ende die helicht van hueren goeden verbuert tot behoef als voere; maer, want men bevonden heeft, uuyten inventaris van hueren goeden daer af gemaect hyden amptman vander stad ende die informatie daer op genomen, dat die voirs. meester Jan ende zyn huysvrouwe egeene erfgoeden oft erfrenten en hadden ende zeer zober meuble goeden, ende meer sculdich waren dan zy hadden, boven dien hadden zeven cleyn kinderen te onderhouden, ende dat, soe verre onse Heer die Keyser hadde die helicht vanden voirs. goeden aenveert, hy die lasten ende schulden hadde oock moeten hulpen dragen, daer aen Zyn Maiesteit meer verlies dan proufyt gehadt zoude hebben, soe zyn meesteren Franchoise vander Hulst, Lodewyck van Heylwigen, raiden, ende meester Jan Vander Eyken, meester vander Rekenamer in Brabant, by advise vanden Raide ende Rekenamer ende wete van onsen Genadiger Vrouwen overcomen ende veraccordeert metten voirs. meesteren Janne, als dat hy ende zyn huysvrouwe tsamen voer die redemptie vander helicht der voirs. goeden zouden betalen vyftich ponden eens ten

voirs. pryse, gelyck dat blyckt byden voirs. apointemente hiermede overgegeven; zoe hier l §.

Apostille : Navolgende de apointemente, gemaict byden commissarisse tot desen saken gecommiteert, hier overgegeven.

Van Willem Vander Cammen, *alias* Reymbouts, ende Anna, zyn huysvrouwe, die welcke midts den voirs. redenen opden selven dach zyn geduempt geweest, te wetene : die voirs. Willem drye jaeren gebannen binnen deser stadt ende tderdendeel van zynen goeden geconfisqueert, ende die voirs. Anna twee jairen gebannen ende tvierendeel van hueren goeden verbuert tot behoef van onsen Heere den Keyser; nyet min is metten selven overcomen byden voirs. commissarisen voir die voirs. confiscatie, midts den selven redenen dat zy bevonden meer scults dan goets, voer die somme van vyftich ponden ten voirs. pryse; zoe hier l §.

Van Hubrechte Steymaert, *alias* in Sint Annen, die welcke insgelycx opden voirs. dach ende midts den voirs. redenen is geduempt geweest tot behoef van onsen Heer den Keyser in de helicht van zynen goeden ende vier jairen gebannen binnen deser stadt; nyetmin zyn die voirs. commissarysen overcomen, aengaende de confiscatie vander voirs. helicht van zynen goeden, midts dat zy oyck bevonden meer scults dan goedts, als dat die voirs. Hubrecht daer voer sal geven ende betalen die somme van tzeestich Carolus guldens, makende tzeestich der voirs. ponden, navolgende zynder presentation ende op condicie dat hy daer mede gestaen soude, al waert oyck dat die heer van Berghen, pretenderende die voirs. confiscatie selve te hebbene, die selve confiscatie in al oft in deele aengewesen waere, ende dat hem syne goeden ende commenscapen inder stadt van Berghen hem volgen mochten; dwelck den voirs. Willemme ende den voirs. Hubrechte is toegeseyt ende tot dien eynde proces by den procureur general tegen den voirs. heere van Berghen inden voirs. Raidt geintenteert; zoe hier die voirs. somme van lx §.

Apostille : Navolgende den apointemente vanden commissarisen, hier overgegeven.

Van Pieteren de Pannemaker doude ende Margriete, zyn huysvrouwe, die oyck opden selven dach ende midts den voirs. redenen zyn gecondempneert geweest ende gebannen vier jairen binnen deser stadt, ende thys, daer inne zy woenden ende dwelck hen toebehoirdt, midts dat zy den voirs. meesteren Clase daer inne hadden laten preken ende sermoenen doen, vercleert verbuert ende het derdendeel van allen hueren goeden, tot behoef van onsen Heere den Keyser; van welcker condempnatie die voirs. Pieter heeft gracie vercregen ende pardoen van onsen Heere den Keyser, midts betalene daer voer jaerlycx, voer eenen eeuwelyken cheins uuyten voirs. huuse, een pont was, in handen van zynen rentmeester int quartier van Bruessele, telken Kersmisse, ende tot dien hondert Carolus gulden eens, elcken tot xl groote Vlems, *qui valent* hondert ponden ten voirs. pryse, gelyck dit al blyckt by der copie vanden openen briefven daer of synde vander daten xvij. dage Decembre anno xv° xxvij; soe hier die voirs. c §.

Apostille : ... copie vanden selven brieven.

Zyndert hier overgegeven copie vanden voirs. oepenen brieven, die geteekent zyn Boudewyns, inhoudende mede dat die voirs.

Pieter de Pannemaker soude besetten op zyn huys een pont was, erfelic te betalen tallen Kerssmisse in handen des rentmeesters van Brabant tot ons heeren des Keyzers behoef ende daer af behoirlicke scepenen brieven te verlyden ende over te bringen; soe zy toegesien, dat dat alsoo gedaen worde ende by den voirs. rentmeester verantwoordt vanden voirs. ponde was verschreven van Kerssmisse xv^e xxvij, xxix, xxx ende soe voirtaene.

Van Henrick Homborch, die welcke opden voirs. dach ende midts den voirs. redenen is gebannen geweest zesse jairen binnen deser stadt ende tderdendeel van zynen goeden verbuert tot behoefs als voere; nyet min, midts zynder armoede ende dat hy geenen voet erven en heeft ende zeer luttel ende sober meuble, nyet anders hebbende dan hy daigelick winnen mach, ende alle zyn goedt, getaxeert zynde, maer getaxeert en was vijftich Rinsgulden eens, ende binaes zoe vele sculdich was, zoe is die condempnatie aengaende deen derdendeel vanden voirs. goeden gemodereert byden voirs. commissarisen up tweelif ponden ten voirs. pryse; zoe hier xij ffl.

Apostille: Het es aldus navolgende den appointemente overgegeven opte partie van meesteren Janne der Kinderen.

Van Valentynen van Orley ende Berbele zyn huysvrouwe, die welcke opden selven dach ende midts den voirs. redenen zyn gebannen geweest zesse jairen ende het derdendeel van huere goeden verbuert, want alle tgoedt, dwelck die voirs. Valentyn ende zyn huysvrouwe hebben, nyet weerd en is zesse ende dertich Rinsgulden eens, dat zy die helicht meer sculdich zyn, soe daer af noch nyet ontfangen — Nyet.

Apostille: Sy gerecouvreert ende daer af verantwoordt ter naister rekeninge.

Zindert es hier gebleken van huere armoeden, als opte partie van Willemme de Clerc.

Rijksarchief te Brussel, *Comptes du receveur des exploits du Conseil de Brabant* (n° 21719), fol. iij-ix (1).

(1) Over diezelfde zaak vinden wij in latere rekeningen nog het volgende :

Van Pieteren de Pannemakere de jonge, die inde naestvoergaende rekeninge opt vj^e blat is gestelt geduempt te zyne in twintich ponden Artois ter causen vander Lutheriaensche saken, ende daer af inder selver rekeninge maer thien ponden in ontfanck gebrocht en wordt, zoe hier die reste voirseit: x ffl.

Rijksarchief te Brussel, *Comptes du receveur des exploits du Conseil de Brabant* (n° 21719), 1527-1528, fol. iij verso.

Van Henrick Rosteyt, die welcke met zynder huysvrouwe mits der Lutheriaensche secten in den jaire van zevenentwintich zyn geduempt geweest in viertich Carolus gulden ende daer af hy heeft atterminatie gegregen te betalen, Kersmisse xxix, thien Carolus gulden, ende alsoe van halven jaire tot halven jaire, gelyck dat blyct byder rekeninge beginnende Bamisse xxvj; zoe hier van Keramisse xxix ontfangen x ffl.

618.

1527, Juni 12-18, 's Gravenhage en Gorcum. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den substituyt Claes van Dam naar Gorcum, waar hij den Brugschen ketter Jasper den Coninck bracht, opdat hij daar zijne leerstelsels zou herroepen, gelijk hij in Den Haag gedaan had.

De selve substituyt [Claes van Dam], is (die?) deur bevel van den Hove, up ten xij^e Julij (Junij?) anno xxvij, gereyst is vuyt den Hage mit drie dienaers tot binnen der stede van Gorcum ende aldaer gebrocht Jasper den Coninck van Brugge, befaemt mit de Luters leeringhe, omme tselve aldaer mede te wederropen, als hij hier gedaan hadde; int welke doende die selve substituyt gevaceert heeft onder nacht ende dach varen, marren ende keren, vier dagen tot achtien stuyvers sdaigs ende elcken dienaer tot ses stuyvers sdaigs; ende daer en boven heeft die voerscr. substituyt betaeldt van oncosten, scip ende wagen huyre, ende voer de montcosten van den voerscr. Jasper, in als die somme van vier ponden thien scellingen; belopende tsamen ter somme toe van elf ponden xix s. van xl groten, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xvij^e Juny anno xxvij; waeromme, etc., xi fl xix s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien*, enz.], fol. liij verso.

Apostille links: Zoo hier by gebreke van ontfange van thien gelycke ponden vanden termynen van St. Janssmisse xv^e xxx.

Gesien de naistvolgende rekeninge, aldaer vanden voirs. termynen van St. Janssmisse xv^e xxx ende alle den anderen navolgende termynen ontfanck gemaect wordt fol. vj^e.

Rechts: Iersten iij^{den} termyn.

Rijksarchief te Brussel, *Comptes du receveur des exploits du Conseil de Brabant* (n° 21719), 1520-1530, fol. v verso.

Van Henricke Rosteyt, tappischier, die welke mit zynder huysvrouwen mits der Lutheriaensche secten inden jaire van xxvij zyn geduempt geweest in veertich Karolus guldens, daer af hy, by atterminatie, van halven jaere tot halven jaere betaelt heeft Kersmisse xv^e xxix, voire dierste half jair thien Karolus guldens, gelyck dat blyckt by der rekeninge van Bamisse anno xv^e xxix, soe hier voire die volle betalinge noch ontfangen van drye halve jairen, te wetene: van Sint Jansmisse ende Kersmisse anno xv^e dertich ende van Sint Jansmisse anno xv^e xxxi, die somme van xxx fl .

Apostille: ij^{sten}, iij^{den}, iij^{den} leste termynen.

Rijksarchief te Brussel, *Comptes du receveur des exploits du Conseil de Brabant* (n° 21719), 1530-1531, fol. vj verso.

619.

1527, Juni 25, Leuven. Vonnis uitgesproken door den inquisiteur Nicolaas Coppin tegen Lodewijk Roelants, broeder der Augustijnenorde, die in wereldlijk gewaad gevangengenomen werd en van ketterij verdacht was. — De inquisiteur verklaart, dat hij bevonden heeft, dat de betichte dwaalt, o. a. aangaande de geloften, de goede werken, de mis en het H. Sacrament. Daar Roelants zich wil bekeeren en zijne dwalingen herroepen, veroordeelt de inquisiteur hem slechts tot onmiddellijke herroeping, ontheft hem van den ban, gebiedt hem het geestelijk gewaad terug aan te nemen en in het klooster van den Troon — of in een ander op kosten van bovengemeld klooster — gevangen te blijven naar goeddunken van den inquisiteur. Er wordt den gevangene verboden zich nog met geloofszaken bezig te houden. De kosten van het veding en van de gevangenschap vallen te zijnen laste, voor zoover hij iets bezit; anders moet het klooster van den Troon daarvoor asschenkomen. Eindelijk wordt nog vermeld, dat de herroeping onmiddellijk geschiedde.

Sentencia contra fratrem Ludovicum Roelants.

Nos, Nicolaus Coppyn, decanus Lovaniensis, sacre theologie professor, inquisitor generalis heretice pravitatis in Germania Inferiori, Burgundia, Flandria, etc., ac alijs dominijs et provincijs inferioribus Cesareae Maiestati subditis, a sancta sede apostolica deputatus, considerantes quod tu, frater Ludovico Roelants, diacone ordinis canonicorum Regularium sancti Augustini, in veste layca apprehense, de heretica pravitate et precipue Lutherana delatus et diffamatus fueris, ex officio libera facultate et omnimoda potestate tuis obis traditis, volentes omnem heresim extirpare, ac predictas provincias, quantum nobis possibile fuerit, ab huiusmodi damnata secta purgare, confessione tua propria informationeque contra te capta attentis, invenimus te de predicta secta Lutherana fuisse et esse diffamatum et vehementer suspectum ac male sensisse inter cetera: ex voto neminem amplius obligari quam fuerit constrictus in baptisterio; nullum obligari, ut deferat alteri neque obediat magis quam divina lege; omne vite institutum, quo non crebatur panis labore manuum, damnabile; quod fides tantum salvat et non opera; item, opera bona non fieri a nobis, sed solum peccata; item, sacrificium misse nullum esse; item, nos non esse obligatos ad communicandum panem et calicem Domini nisi spiritualiter; preterea institutum illud, quod vovisti (nescius religionis, prout asseruisti), non posse servari nisi in preceptis Dei; et ideo merito te de predictis juxta juris dispositionem corrigere deberemus. Quia tamen obtulisti te velle emendare erroresque

tuos revocare, ac omnem heresim Lutheranam et quancumque aliam abiurare, attendentes quod ecclesia Romana nemini claudit gremium sponte redeuntj, de providorum virorum in theologia et jure peritorum nobis assistentium consilio ac matura super cunctis habita deliberatione, te ad revocationem et abiurationem errorum tuorum recepimus; Christi nomine invocato, pro tribunali sedentes ac solum Deum et justiciam pre oculis habentes, condemnamus te ad revocandum et abiurandum publice ad statim coram nobis et in presentia [dominorum consiliariorum Cesarcae Majestatis et aliorum] hic astantium, omnem heresim Lutheranam et quancumque aliam et precipue dictos tuos errores; et insuper te ab omni sententia excommunicationis et quibuscumque censuris absolventes, pro speciali penitentia per eandem nostram sententiam condemnamus te ad reassumentum habitum religionis tue consuetum; et ut de tua penitentia constet et alijs appareat, volumus, quod tu in monasterio de Throno, cuius religiosus et in quo professus existis, seu alio monasterio eiusdem ordinis, expensis tamen monasterij de Throno, tenearis et bene custodiaris in carceribus ibidem, pro commissis delictis poenitentiam peracturus, donec te relaxandum duxerimus; mandantes propterea apostolica autoritate dominis priori et conventui dicti monasterij de Throno, quatenus te fideli sub custodia in dictis carceribus servari faciant, ad finem quod desuper respondere et te nobis exhibere valeant quotiens requisiti erunt; interdicentes tibi, ne de articulis fidei, sacramentis vel ritu seu ceremoniis ecclesie te intromittas aut immisceas neve de illis disputes, sub pena arbitraria graviori. Te nihilominus, si quidem peculium profecticium habeas, alioquin priorem et monasterium de Throno pretactum, in omnibus et singulis expensis tam carceris quam litis, taxatione tamen et moderatione earumdem nobis reservata, condemnantes, provido viro [magistro] Johanni Macquet, procuratori, (seu fisco nostro in negotio inquisitionis);

Et a reliquis eiusdem procuratoris petitis te absolventes.

Lecta, lata et in scriptis promulgata fuit pretacta sententia per dominum decanum et inquisitorem prefatum, [ad instantiam prefati magistri Johannis Macquet et] in presentia fratris Ludovicj pretactj, similiter presentia, et ex post agnovit suam culpam et abiuravit iuxta tenorem cedulae in presentia etiam dominj et magistrj nostrj magistrj Jacobj Lathomj, artium et sacre pagine professoris, ac magistrj Adrianj de Cluetingen, juris licentiatj, dominj Petrij Vordels, prioris monasterij de Throno, dominj Bernardj de Cruce, archidiaconj Antwerpiensis in ecclesia Cameracensi; presentibus etiam ibidem magistro Egidio Gilbeert, capellano Sanctj Petrij Lovaniensis, et Stephano Macquet, testibus.

Actum in domo prefatj dominj decanj et inquisitoris, Lovanij apud ecclesiam Sanctj Petrij Lovaniensis sita, anno xv° xx septimo, mensis Junij die vicesima quinta, hora octava ante meridiem vel circiter.

Super quibus dictus magister Johannes Macquet petiit, etc.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne*, Inventaire, deel XV, liasse n° XLVII. — De woorden tusschen [] geplaatst zijn aangevuld naar een dubbel berustend in dezelfde liasse.

620.

1527, Juni 25, Leuven. Herroeping van Lodewijk Roelants. — Hij zweert alle ketterij af en belooft in het vervolg, aangaande de sacramenten en de artikels van het geloof, zich aan de leer der Kerk te houden. Zoo hij zich anders gedraagt, mag hij volgens de regels der Kerk gestraft worden.

Revocatio errorum.

Ego, frater Ludovicus Roelants, agnosco meam culpam meosque errores diversos in sententia contra me lata insertos.

Abiuratio.

Abiuro propterea omnem et quamcumque heresim, detestorque et abhorreo omnes errores per sedem apostolicam condemnatos, promittens fide mea media de ecclesie sacramentis ac fidei articulis deinceps sentire et tenere, quod sancta Romana Ecclesia docet, predicat et observat; quod si secus fecero, penis canonicis me puniendum sentio ipsisque me ipsum subicio.

Revocatum et abiuratum die xxv Junij annj xv^o xxvij, prout in cedula sentencie.

Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienns*, Inventaire, deel XV, liasse n° XLVII.

621.

1527, Juni 28, Haarlem. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald door verscheiden personen van Haarlem, als boete hun door het gerecht opgelegd.

Van Bertout Willemsz. die twee deelen van twintich Karolus gulden;

Jan van Alphen ende Adriaen Mairtynz. elcx die twee deelen van vier Karolus guldens;

Claes Maertenz. de twee deelen van thien Karolus gulden;

Cornelis Lambrechtsz. die twee delen van twintich Karolus gulden;

Cornelis Maertens. die twee delen van twintich Karolus gulden;

Dric den Doeff, platijnmaaker, die twee delen van thien Karolus gulden;

Joest Pieter Thaeme zoons weduwe van Heinric Jansz., die twee delen van twintich Karolus gulden;

Jacob Kerstantsz. die twee delen van vijftien Karolus gulden;

Pieter Heinricz. die twee delen van twintich Karolus gulden;

Jan Laurysz., suyvelcooper in de Ghierstraet, de twee delen van ses Karolus ghulden;

Mathys Cornelisz. de twee delen van ses Karolus gulden;

Doeman Wouter, up den houck van de Visschbrugge, de twee delen van thien Karolus gulden;

Willem Ysbrantz. de twe deelen van vier Karolus guldens;

Pieter Volckertsz., voer hem ende zijn wijff, die twe deelen van twaelf Karolus guldens;

Frans de Smit, voer hem ende zijn wijff, die twe deelen van twintich Karolus ghulden;

Heinric Jacopsz. die twe delen van zes Karolus guldens;

Claes Joesten, brouwer, voor hem ende zijn wijff, die twee delen van xv Karolus gulden;

Aechte Huygen, vuytdreechster, die twee delen van vijff Karolus gulden;

Ende van Lambrecht Claesz., *alias* Blaeuwen Lambrecht, die twee delen van zess Karolus gulden :

Alle poerters ende poerterssen van Haerlem, daerinne zij, bij sentencie van den gherechte van Haerlem, gecondempneert zijn gheweest tot der K. M^t. profyt, ende die ander derde deelen tot profyte van den schoudt aldaer, Jan van Almade, achtervolgende seckere acte van renvoye van den Hove van Hollant in date den xv^e dach in Mey anno xv^e xxvij, hier overgelevert, blijckende bij de voers. sentencie van den gerechte van Haerlem, gehecht an de voers. acte van renvoye, in date den xxvijⁿ Juny anno voerscr.; waeromme hier, over de twe delen van twee hondert xxxij Karolus gulden, tstück gereckent tot . . . stuyvers clx ₧ xij s. iij d.

IX^{de} somme : clxxx ₧ xij s. iij d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van de exploitien* (1527) [*Ander ontfanck van boeten, enz.*], fol. xxv.

622.

1527, *Juni en Juli, Middelburg en Vilvoorde*. Rekening van Mr Jacob Stalpaert, procureur-generaal, enz., over zijne werkzaamheden te Middelburg en te Vilvoorde tegen de ketters. — Onder andere leidde hij een onderzoek tegen eenen zekeren Cordatus van Middelburg.

A maistre Jacques Stalpaert, conseiller, maistre des requestes et procureur général ordinaire, la somme de dix neuf livres seize solz dudit pris, pour unze jours entiers, à lordonnance de Madame la régente et gouvernante et de Messieurs du Conseil Privé, il a affermé en sa conscience avoir vacqué en la ville de Middelbourg en Zelande, en ayant fait certaine information préparatoire à lencontre de ceulx que lon disoit estre de la secte luthériane et mesmement contre ung nommé Cordatus, et ce ès mois de juing et de juillet xve vingt sept, y compris ung jour quil a esté à Vilvorde pour interroguer ledit Cordatus avec linquisiteur de la foy, qui au pris de trente six solz, monnoye que dessus, par jour, que lui a esté taxé selon les ordonnances : font ladite somme de cinquante solz dicté monnoye;

Pour vingt feuillets descripture de ladicté information au pris de deux solz six deniers le feuillet, y comprins le grosse, sont lesdicts l sc.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Me Nicolas Faurel, secrétaire ordinaire de l'Empereur des Romains, receveur de son Grant Conseil* (18 avril 1527-1528).

623.

1527, April 10-Juli 1, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan den cipier der Voorpoort voor de gevangeniskosten van de ketterin Dieuwer.

De cypier vande Voerpoerte van desen Hove, van theercosten. . . :

Noch, van Dieuwer, die gelegen heeft up die Riddercamer ende dair nae in een andere camer, aldaer zij gelegen heeft sedert den x^{den} Aprilis anno xxvj, stilo curie, tot prima July anno xxvij, beide de dagen inclus, maect den tijt van lxxxij daigen tot vier stuvers sdaigs; facit xvj ₧ xij s.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van den ontvanger der exploitien in Holland (1527)* [*Ander vuytgheven van verteerde costen, enz.*], fol. lxxij.

624.

1527, Juli 1-7, 's Gravenhage, Hoorn en Leiden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van Claes van Dam naar Hoorn met de ketterin Dieuwer, die aldaer moest herroepen. Op zijne terugreis nam hij uit Leiden den ketter Dieric Teyling mede, dien hij naar Den Haag bracht.

De selve substituyt is noch, deur bevel ende ordonnancie van den Hove, gereyst mit drie dienaers, up ten eersten July anno xxvij, binnen der stede van Hoern ende aldaer gevangen gebrocht eenen Diewer, Jan van Mallens huysvrouwe, besmedt mitte secte Luteriaene, omme aldaer voer den gerechte der selver stede te wederroepen, als zij alhier gedaen hadde, van dat zij qualic ende oneerlic gesproicken hadde van theylige, waerdige Sacrament ende oec van der biechte, achtervolgende heure sentencie; ende int wederomme coemen is die voers. substituyt gecommen deur Leyden ende gevangen gebrocht up die Voerpoerte Diric Teyling, die tot Leyden was gevangen ende by dien bailliu aldaer gecaueert ende by mannen van Rijnlant gecaueert, daervan die voerscr. procureur generael in K. M. naem hem geconstitueert heeft reformant; int alle twelcke te doene die selve substituyt gevaceert heeft onder vaeren, marren ende keren, den tyt van

ses dagen, te weten : die substituyt tot achtien stuyvers ende elcke dienscr tot ses stuyvers sdaichs; ende van scip ende wagenhuyl, montcosten van de vrou ende anders, acht ponden xv st. van xl groten; belopende tsamen die somme van xxj ₧ iiij st. ten pryse voerscr., daer inne gerekendt iij dagen tot acht stuyvers sdaigs bij den voers. substituyt betaeldt Andries Goidt-scalcz., deurwaerder, om tvoerscr. mandement van reformacie te executeren, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den vij^e July anno xxvij; waeromme hier xxj ₧ iiij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten (1527)* [*Ander vuytgeven van vacien, enz.*], fol. iiij verso.

625.

1527, *Februari 7-Juli 8, 's Gravenhage*. Rekening van den cipier der Voorpoort over de gevangeniskosten van de ketterin Aechte Jacobsdochter.

De cypier vande Voerpoerte van desen Hove, van theercosten . . . :

Noch, van Aechte Jacobs dochtere, die gelegen heeft up een camer sedert den vij^e February voern. tot den ix^e July excluytz, maickende den tyt van c en liij daegen tot vier stuyvers sdaigs, facit xxx ₧ vij st. ten pryse voers.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van den ontvanger der exploiten in Holland (1527)* [*Ander vuytgeven van verteerde costen, enz.*], fol. lxxij.

626.

1527, *Maart 21 en Juli 8, Doesburg*. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkroniek van het Fraterhuis van Doesburg over het ontvluchten van twee broeders. — De een vertrok naar Utrecht, de ander keerde naar zijn vaderlijk huis terug, tot niet geringe verontwaardiging der zijnen. Beiden hadden door hunne zonderlinge gedachten en handelwijze reeds lang onrust in het klooster verwekt.

Anno praefato [m^o ccccc^o xxvij^o] Ludolphus Lochem et Rottardus Zoer, clerici, congregationem nostram deseruerunt; quorum Ludolphus in die Benedicti Traiectum profectus est; alter, Rottardus scil., in die Kiliani in domum paternam regreditur cum suorum indignatione et execratione ac confusione non minima. Hij etenim diu sua singularitate, sua novorum et inusuetorum praesumptione ac, ut ita dicam, sua stulta sapientia domesticam pacem commoverant et ita conturbaverant, ut iisdem recedentibus et fugien-

tibus tota [domus] quiescere videretur. Nimum enim sibimet credentes et suis opinionibus inhaerentes, simplicitatem status nostri superstitionem putabant, sacerdotii gradum assumere contemnebant et radi iuxta morem etiam recusabant, et, ut breviter dicam, circa omnia, quae bonae consuetudinis et moris erant, algebant; propter quod tepidi et frigidi ad vomitum suum reversi sunt.

Handschrift door W. Moll medegeedeeld in 't *Kerhhistorisch Archief*, deel III, blz. 113.

627.

1527, Maart 15-Juli 9, 's Gravenhage. Rekening van den cipier der Voorpoort over de gevangeniskosten van den ketter Jasper Janss.

De cypier vande Voerpoerte van desen Hove, van theercosten... :

Noch, van Jasper Janss., ende werde geleydt up tie Riddercamer, aldaer hij gelegen heeft sedert den xv^e Marty, anno ut supra, tot den x^e July anno xxvij excl., maeckende den tyt van c en xvij dagen tot vier stuvers sdaigs, facit xxij fl vij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekening van den ontvanger der exploiten in Holland (1527)* [*Ander vuytgeeven van verteerde kosten*, enz.], fol. lxxij.

628.

1527, Mei 26-Juli 10, Tongrinne. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Fleurus over de kosten van het geding tegen Marie Dupont, als Waldenze en tooverheks veroordeeld en verbrand.

Item, que le dimence, xxvj^e jour du mois de may en lan xve et xxvij, fut prinse et constituée prisonnière au lieu de Tongernelle vne appellée Maroye Dupont, sacrée (?) à cause quelle estoit suspicionnée destre vaudoise et sorcière, comme elle estoit; laquelle, pendant le temps que lon a esté aux enquestes en plusieurs lieux, meisme que lon a esté vers Monsieur de Cruninghen, seigneur dudit Tongernelle, en tant que lui touchoit sa parte de la seigneurye dudit Tongernelle que pour sauoir quel son plaisir en étoit de faire, et lequel estoit lors en Hollande, et pendant le temps aussy que lon a esté au Conseil à Namur par deux fois, a esté en prison par lespace de xlv jours entiers parmy lentrée et lyssue au pris de vng vies gros par jour, a esté païs et qui monte icy la somme de iiij florins de vingt pat. chacun florin;

A Pierre Hemyet, sergent dudit Tongernelle, pour auoir gardé ladicté Maroye en la prison pour ce que lon doubtoit quelle ne se désespérast, en

tant quelle faisoit des estranges manières de faire, par l'espace de x nuicts, a esté païé pour ce xx patars;

Audit sergent, pour auoir esté aux enquestes en pluseurs lieux, meisme esté en Holande vers mondit seigneur de Cruninghen porter les imformation et confession de ladicte Maroye avec lettres de par la justice dudit lieu, esquelz voiaiges il a vacqué par l'espace de douze jours au pris de vj patars par jour, a esté pour ce païé lx patars;

A messieurs les maires et escheuins dudit Tongernelle, pour auoir esté à Namur vers messieurs de la court du foix illec, leur chief de sens, la première fois pour sauoir se, en ensiéuant sa faume et cognoissance, ladicte Maroye auoit à estre mise sur le banque, que lors leur fut ordonné quelle y seroit mise et bien estricqué, comme elle a esté; pour quoy a esté païé audit souuerain pour leurs drois, parmy le droit du sergent, pour ce xv patars, et pour leur despens desdits de Tongernelles xxvij patars;

A Liénart Philippe, au clerck de la justice de Wanneferschée, pour auoir escript les lettres missiues enuoyées à mondit seigneur, de avec pour auoir escript les enquestes faite à ceste cause jusques au nombre de xj tesmoings, emsemble pour auoir escript la confession de ladicte Maroye, en tant que le clerck de la justice dudit Tongernelle estoit homme déglise et prestre, au moyen de quoy il ne pouoit escripre lesdites affaires, et pour cause a este païé audit Liénart pour ses painnes et labeur pour ce xvj pat.;

A messieurs de la justice dudit Tongernelle, pour auoyr oyz et bien deuement examiné lesdits vnze tesmoings contre ladicte Maroye, pour chacun xij héalmes demy, a esté païé pour ce xlv patars et xv petis gros, dont les xvij vallent le patart (1);

Audits de ladicte justice, pour auoir esté à Namur la deuxeisme fois porter la confession de ladicte Maroye, que lors leur fut donné par recharge, que, en ensiéuant sa confession, quelle seroit arse et brûlée, comme elle a esté, a esté païé audit souuerain pour ce xxv patars; et pour les despens desdits de la justice dudit Tongernelle a esté païé xxx patars;

A vng messaigier, qui a esté quérir le maistre de la haulte ceuvre par deux fois à Namur, a esté païé pour ce vj patars;

A frère Pierre de Saint Franchois, frère myneur, et son compaignon, pour auoir esté deux jours audit Tongernelle pour consoler ladicte prisonnière, lui remonstrer la parolle de Dieu et le conduyer à la justice, pour leurs despens a esté païé xvij patars; et pour leurs paines et sallaire, qui ont esté grandes et difficile, nuicte et jour, a esté donné à leur couuent vng muy de blé, qui a esté apréchié à xlv patars;

A Jehan Piercquet, marchan de bois, pour auoir liuré velourdes, fagotz et estrains a esté païé pour ce dix patars;

A Micho Henry, cherpentier, pour auoir liuré vng pety billardéal, pour auoir fait lestackue pour seruir à la justice et lauoir mis à point, comme en tel cas appartient, a esté païé pour [ce] xij patars;

A Collesen Piercquet, laboureur, pour auoir menné ladite estacque, velourdes, fagotz et estrains au lieu où la justice se deuoit faire, a esté païé pour ce viij patars;

---

(1) Deze post werd door de Rekenkamer doorgehaald.

A Geruais, le mariscal de Tongrinne, pour auoir liuré chaisnes, crampons, haeuz, fourcque, ferment, claux et aggrappes pour seruire à ladicté justice, a esté païé pour ce vij patars;

A maistre Jehan, maistre de la haulte œuure de Namur, pour auoir mis ladite Maroye sur le bancq par deux fois, emsembles pour auoir fait ladite exécution par feux, et par marchié fait auec lui, a esté païé pour ce vj ob. de xvj patars pièce, qui vallent icy quatre florins xvj patars; et pour ses gans et cordes a esté païé iij patars; et pour ses despens quil a fait à la tauerne dudit lieu durant le temps quil a esté audit Tongernelle par lespace de iij jours à deux fois, lui, son varlet et son cheual, a esté païé pour ce xlij patars;

A Bastien De Pont, pour trois potz de vin qui ont esté donné à la pouure prisonnière, tant après ce quelle a eu esté mise sur le banque pour le reconforter que à la justice, au pris de ij patars demy le pot, a esté pour ce païé vij patars demy;

A messieurs de ladicté justice de Tongernelle, pour leur dianer, le jour que ladicté exécution fut faite, a esté païé pour ce xxxij (1) patars;

Qui montent toutes ces parties emsembles [xxxij florins iij patars et vng héalme desquelz (2)] desquelz l'Empereur nostre Sire en doit des vij les ij contre le seigneur dudit Tongernelle, et qui montent icy pour la parte dudit Empereur, monnoye de ce compte, la somme de x fl xiiij s. vij d. par. (3).

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jehan Salmier, bailli de Fleurus, de 1526*, fol. vj verso-vij recto (n° 15465); hiervan vier regels aangehaald bij Henne, deel IV, blz. 279, noot.

629.

1527, Januari 1-Juli 11, 's Gravenhage. Rekening van den cipier der Voorpoort over de gevangeniskosten van de ketterin Catharina Bouwen van Westerwijk.

De cypier van de Voerpoerte van desen Hove, van de theercosten van de gevangen personen Lutheriane, hier nae verclaerd :

Eerst, van Chatarina Bouwen vuyt Westerwijck, die gelegen heeft up die Riddercamer van de voerscr. Voirpoerte sedert den eersten January anno xv° xxvj, stilo curie, tot ten xij° July anno xxvj exclus, maect den tyt van cxcij dagen tot vier stuvers sdaigs, facit xxxvij fl vij st. van xl groten.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van den ontvanger der exploiten in Holland (1527)* [*Ander vuytgeheven van verteerde costen, enz.*], fol. lxxij.

(1) Er stond eerst : « xlvij ». De wijziging is van de Rekenkamer.

(2) Het tusschen haakjes geplaatste werd door de Rekenkamer doorgehaald.

(3) Er stond eerst : « xij f. ix s. j d. ob. ». De wijziging is van de Rekenkamer.

630.

1527, Juli 16, Leeuwarden. Marten Mathysz. van Bergen wordt wegens kettersche gesprekken veroordeeld tot doorboring zijner tong en tot eeuwigdurende ballingschap uit Friesland. — Hij was reeds vroeger uit Holland gebannen.

Alsoe tegenwoirdige Marten Mathysz. van Berghen jn Henegouwe, dewelcke, ouermidts sekere syne mesusen, veracht hebbende de beuelen vanden Keyser, vuyten landen van Hollant gebannen js, nu onlanx tegens God ende het weerdighe heylige Sacrament gesproicken heeft, als tselue den Houe genoechsam gebleken js, twelck een sake js, die, anderen ten exempel, nyet en behoirt ongestraefft te blyuen: Soo eyst, dat tvoirs. Hof jnden naemen ende van wegen Kon. Keys. Majesteyt, coninck van Germanica, van Spaengien, etc., ertshertoge van Oistenrycke, hertoge van Bourgoingnea, van Brabant, etc., graue van Hollant, Zeelant ende heere van Vrieslandt, condempneert denseluen Marten Mathysz., dat hy byden scerprichter alhier voer der cancelryen opt schaut geleyt ende myt eenen priem doer syn tonge gesteken sal wordden, wordt daerenbouen gebannen teuwigen daghen vuyt dese lande van Vrieslandt sonder daerjnne weder te moghen komen, by verbuerte zyns lyffs, te ruymen de stadt Leeuwarden desen dach ende bynnen sonneschyn, ende tvoirs. lant van Vrieslant bynnen derden daghe.

Actum xvja July anno xvo xxvije.

By mynen G. H. stathalder, heeren Kempo van Martena, doctor Tyært van Bourmania, ridderen, Johan Rattaller, meester Francois van Alphen ende Cornelis Cameroniver, all raden Keys. Majesteit jn Vrieslandt.

Archief van het Gerechtshof te Leeuwarden, Reg. *Criminal-Sententieboek 1510-1542*, fol. 74.

631.

1527, Juli 17, Haaltert. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Ninove over de onkosten eener reis naar Haaltert om aldaar eene vrouw, die tot de secte der Waldenzen behoorde, te onderzoeken.

Dépenses et missions soutenues pour avoir voyagé hors la jurisdiction de Nyeneve.

Le xvije jour de juillet voyagé à Haltert pour aller tenir franche vérité extraordinaire dune femme chargée de vauldroiserye, pour la vacation de se jour xxxij s[ous] p[arisis].

Apostille : Ce baillij ne rend certification ne autre enseignement pour lui passer ceste despence, cest et se ne sont telz voyaiges accoustumez, etc.

Rijksarchief te Brussel, Reg. *Bailliage de Nienove, Halter, Herlinchove, Rousselare et leurs appartenances, 1511-1557* (n° 14303), ad annum 9 November 1526-8 November 1527, fol. iij verso.

632.

1527, Juli 31, Gent. Uittreksel uit het *Memorieboek* over de straf en de geldboet opgelegd aan den goudsmid Cornelis Bauwens, die in een gezelschap Luthersche leeringen verdedigd had.

Den lesten July was Cornelis Bauwens, gautsmet, ghewesen te bidden up sinen knien de heeren ende scepenen verghewensse, ende boven dien **xx** Carolus guldene gheven, omme dat hy ghesustineert hadde in een gheselschap de leerynghe van Luther.

Memorieboek der stad Ghent, deel II, blz. 71. — Bijna in dezelfde bewoordingen vermeld in hs. 131, fol. 374, berustende ter Bibliotheek van de Hoogeschool van Gent.

633.

1527, Augustus 3, Maastricht. Raadsverdrag waarbij besloten wordt Jan Van den Bossche te doen vervolgen, omdat hij een Nederlandsch kettersch boek bezat en van ketterij verdacht was. — Het boek zal hij niet terugkrijgen.

Soe Jan Van den Bossche, spangemaker, eyn Duytsche buyck gehadt heet, daer quaede leringe ende ketzeryen in staen ende alsoe van geystelicken gelerden personen gejudicert, ende derselve Jan vander voergen. **secten** befaemt is : Dat daeromme der moember in name der Stadt denselven **daervan** beclaegen sal ende eyn claecht doen maecken, ende alsoe tegen denselven met recht volgen, als sich dat gebuert nae deser stadt rechten. **Ende** dat buyck en sal men hoem niet wederomme geven.

Raadsverdragen der stad Maastricht, afgedrukt bij Jos. Habets, *De Wederdoopers te Maastricht*, in de *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, deel XV (1878), blz. 17.

634.

1527, Augustus 14, Maastricht. Besluit van den Magistraat, waarbij een algemeen onderzoek tegen de verdachten van « Lutherie » bevolen wordt.

Soe fame is, dat sommige burgeren deser stat besmet souden syn van deser quader ende oncristelicker secten der Lutherie, die anders leren, seggen ende halden souden, dan men nae onssen heyligen cristen gelouwe ende insettonge der heyliger Kercke sculdich weir te doen, datwelck (wannen sullix woer weir) derlick te claegen is: Dat men daeromme sonder vertrack op ende tegen alsulcke befaempte personen, soe wi die sin, eyn gemeyn inquest aensetten ende verhoeren sal, om nae bevinden der inqueste vorder hyrop te letten ende te doen alst behoeren sal, allet in sterckenisse des heyligen cristen gelouwe ende der geboden der heyliger Kercke, ende ouch woey alsulcke ongelouff ende dwalinge onder den gueden cristen burgeren ende burgerssen by quaeder ongotlicker leronge ende exempel neit op en staen.

Raadsverdragen der stad Maastricht, afgedrukt bij J. Habets. De Wederdoopers te Maastricht, in de Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg, deel XV (1878), blz. 17.

635.

1527, c. Augustus 15, Valencijn. Uittreksel uit Macquériau's *Histoire de l'Europe* over de verspreiding der ketterij te Valencijn. — Een kettersch priester, Antoon Rudan, werd gevangengezet op het kasteel te Kamerijk, waar hij stierf; een minderbroeder werd er eveneens gebracht, die er ook stierf: waardoor rumoer onder het volk ontstond. Dit gaf aanleiding tot vervolgingen, die het volk vooral op rekening van de Jacobijnen schoof.

Tandis que ces choses se démenioient par la mer et par terre, entour la my-aoust, couroit une sexe de gens que on apelloit élutériens, desquelz en y avoit qui preschoient en Valenchiennes, dont le ung estoit prebste chanonne de la Salle, apellés maistre Anthonne Rudan, déservant la cure de la Chaulchie, lequel maistre Anthonne ne prescha gaire que il ne fusist menés au chastiau de Cambray que on dict de Selle, où en la fin, envers le bout de l'an, trespassa de ce siècle. Puis en y avoit ung aultre frère minneurs, gardien du couvent de Valenchiennes, lequel fut oussy menés en ce chastiau; la cause, comme maistre Anthonne, preschoit contre les traditions des hommes, alégant la Sainte Escripiture, Espistre et

e, enortant les gens à faire les commandemens de Dieu, ouvrant ité; lequel ce faisant finalement oussy morut et se ne sceult-on . Voyant ce frère Anthonne pris, biaucop du peuple murmuroit rchiennes, dissant que ce estoit sans cause de le avoir prins et issoit bien; ce voellant soustenir, en y eubt des saisis, lesquelz en rent preschiés, quy puis portèrent ung an une croix à leur poitrine, estre recongnus entre les aultres. Et courroit la voix que les estoient cause que on les prenoit ainsy, par espécial le prier de n, apellés frère Robert le Mareschal, lequel hantoit avecque les ns, lesquelz, comme on dissoit, enortoit de ainsy tribouler les de Valenchiennes.

R. Macquériaux, *Histoire générale de l'Europe durant les années MDXXVII, XXVIII, XXIX*, blz. 12-13.

636.

' , *Augustus 25, Ath*. Uittreksel uit de rekening van den n van Ath over het bannen van Marie Concludt, wegens l'rhouden van betrekkingen met tooverheksen en Wal-

* jour du mois d'aouût, ladite Marye Concludt, eaigiée de xlvij ans, qu'elle avoit heu communication et hantises à aucunes sorcières ises, dont justice n'en a peu savoir la vérité, a esté banie tant chastellenie comme des pays de Hainnau.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Charles Carondelet, seigneur de Potelles, châtelain d'Ath, de 1527* (n° 14935), fol. xvij verso; aangehaald door Henne, deel IV, blz. 270-280, noot.

637.

' , *September 4, Gent en Rijsel*. Acte door de Landvoogdes Geheimen Raad gegeven aan den procureur der stad uitleggingen bevattende over de wijze, waarop aldaar skaat tegen de Lutheranen moet toegepast worden. — De lheid van schepenen en inquisiteur in het straffen der lers wordt nauwkeurig afgebakend.

nné du Privé Conseil de l'Empereur touchant l'interprétation du mandement contre les luthériens.

que Pierre Hochart, procureur de la ville de Lille, s'est trouvé vers redoubtée Madame l'archiduchesse d'Austrice, duchesse et contesse zoingne, etc., tante de l'Empereur et pour luy régente ès pays de

par deça, et de la part de ladite ville luy a présenté certain escript, par manière d'instruction et mémoire, dont la teneur s'ensuit :

Instruction à Pierre Hochart. — Premiers, qu'il y a doubte si les prisonniers, détenus pour avoir dit et proféré plusieurs folles propositions et soustenu aucunes erreurs auparavant l'expédition du mandement, pevent estre canlangiés et pugniz par vertu du dit mandement? La doubte procède, pour ce que tous mandemens et autres constitutions de prince ont regard aux choses advenir et non aux choses passées. Pour le temps passé, que les eschevins ne avoient puissance déléghée du prince, est incertain si, par leur jurisdiction ordinaire, ilz pourroient congnoistre desdites matières, et pourroit sambler que pour le plus seur seroit sur ce avoir lettres de l'Empereur contenant purgation de ladite difficulté et que l'entente dudit seigneur est, que eschevins, ès cas advenus paravant l'expédition dudit mandement, pourroient user de l'effect d'iceluy mandement.

D'autre part, savoir, si aucuns diffamés des dites erreurs estoient par leurs propres confessions convaincus avoir tenu et creu ès dites erreurs, sans toutesvoies qu'il apparut qu'ilz eussent semez entre le peuple ou communicqués avec aucuns lesdites propositions, si eschevins pourroient user du dit mandement? La difficulté sur ce procède, pour ce qu'il samble que l'Empereur prohibe seulement à ses subjects de proférer et soustenir lesdites erroneuses propositions. Sera demandé quelle chose sera de faire de ceulx qui, estans appréhendez, diront avoir soustenu en eulx meismes lesdites propositions et erré contre la foy et contre les constitucions de l'Église, sans touteffois qu'ilz aient scandalizé autruy desdites propositions ne les proposé en publicq? Assavoir en cas qu'ilz se révocquent, si les eschevins les doibvent pugnir, laisser aller ou mettre ès mains de l'inquisiteur, pour ce que par le dit mandement le droit de l'inquisiteur en cas de hérésie est réservé, sans ce que sur ce il y ait aucune limitacion? Assavoir si, après les pugnitions faites par eschevins, est besoing renvoyer les pugniz audit inquisiteur pour abjurer leur erreur et recevoir l'absolution? Et si l'on tient que les pugniz, supposé qu'ilz ne soient partinales, soient excommuniés et tellement que on les doive fuir à péril de escheoir en excommunication, et aussi s'ilz sont à expulser de l'Église ou que l'office divin doibve cesser durant le temps qu'ilz y seroient? Aussi fault sçavoir, si aucunes estoient convaincues par deus tesmoins de avoir erré contre les commandemens de l'Église, la vénération de la Vierge Marie, des sains et autres choses couchiés audit mandement, et que néantmoins lesdis convaincus déniassent avoir proféré lesdites propositions, sçavoir en ce cas, si commé hérétiques ilz sont à mettre ès mains dudit inquisiteur ou si eschevins les pevent pugnir, attendu que on rend une sentence contre ung convaincu par tesmoins ou par confesser? Sçavoir si, ès cas dont la cognoissance est délaissée à eschevins, est requis évoquer l'inquisiteur ou son subdélégué et à quelle fin? et quant il ne seroit requis, si seroit ce mal fait ou seroit mal prins de le y évoquer, afin de tant plus autenticquer les pugnitions? Sçavoir, où les diffamés seroient seulement attains par ung seul tesmoing ou deux singulières, s'il seroit licite les torturer *maxime* ès choses non concernans *articulos fidei*? car esdits cas où le diffamé déniroit, entendent eschevins que seroit office de inquisiteur.

Peult ledit procureur enquérir, comment ès villes de Flandres et Brabant en cas samblables en a esté usé et sur ce entendre la vérité. Pourra aussi enquerre, si la justice peult, en gardant son honneur, eslargir à caucion les détenus prisonniers ou leur baillier la ville pour prison. Et se aucuns estoient convaincus par plusieurs tesmoings singuliers, se on pourroit contre iceulx asseoir jugement.

Et de la part que dessus a ledit procureur de Lille en toute humilité supplié à madite Dame de sa déclaration sur ladite instruction et les articles d'icelle.

Madite Dame, ou nom de la part de l'Empereur, à l'avis et délibération des chief et gens du Privé Conseil ordonné vers elle, a déclaré par ordonnance ce qu'il s'ensuit, assavoir :

Quant au premier point, que ceulx qui ont contrevenu aux ordonnances publiées de par l'Empereur nostre sire à Lille, Douay et Orchies, le ve jour de juillet xve xxvii, sur le fait de la secte luthériane, ne doivent estre pugniz à la paine ordinaire contenue en icelle, à cause qu'elle n'estoit point encoires imposée par sa Majesté, lorsque lesdits excez ont été commis et perpétrés. Et pareillement que ceulx qui ont contrevenu ausdites ordonnances avant la publication d'icelles pour cas lesquelz, pour aucuns bons regards, ont par icelles esté déclairez excès et délictz, (comme de réciter les opinions de Luther et de ses adhérens, d'estre présent là où on lyroit les évangilles en latin ou translitées en franchois ou flameng, de vendre ou acheter livres non visitez par Messeigneurs du Conseil de la gouvernance et samblables, sans avoir autrement erré), ne doivent estre pugniz des paines y contenues ne aussi d'autres que les juges pourroient arbitrer, pour ce que lesdits actes ne sont de leur propre nature illicites, mais ont esté deffendus pour les maulx qui journellement en procédoient; mais ceulx qui ont contrevenu au contenu desdites ordonnances, commettans cas qui de sa nature est abuz et délict, (comme de preschier ou dire choses qui pourroient refroidier ou destourber le peuple de la foy de nostre mère sainte Église ou de la révérence que chacun doit avoir des saints sacramens d'icelle, ou induire le peuple à mal sentir de Notre-Dame, des saints, des constitutions des saints concilles ou de nostre saint père le pape, ou des prières que l'on fait pour les trespassez, imprimer livres contenant erreur et hérésie et samblables actes), doivent estre pugniz de paine arbitraire ayant regart à la qualité desdits mésuz et délictz, et pour ce faire, n'est besoing avoir autre déclaration de sadite Majesté, car telles et samblables actes ont esté par tous droiz et à tousjours prohibez et deffendus. Et que, combien que avant ladite publication les officiers des villes n'avoient expresse ordonnance d'en congnoistre, toutefois, pour leur debvoir et aquit de leurs offices, ilz doivent mettre paine de empescher que telles et samblables actes ne survinissent et feussent soustenus ès mettes et termes de leur territoire et jurisdiction; mais est raisonnable, que ceulx qui ont fourfait avant la publication, feussent plus gracieusement pugniz que ceulx qui ont fourfait après la publication.

Quant à ceulx qui ont erré en eulx mesmes, sans avoir manifesté les dites erreurs au peuple ou à autrui, il peult sambler que, en cas que les

dites opinions contiennent en eulx hérésye, (comme d'avoir mal senty quelque chose contre les articles de la foy ou des sainets sacramens de l'Église et samblables actes), on les doit délivrer à l'inquisiteur ou son commis pour les pugnir s'ilz veullent persévérer, ou leur imposer aucune pénitence salutaire en caz qu'ilz veullent abjurer lesdites erreurs et dès lors en avant sentir et croire ce que par nostre mère sainte Église est ordonné et disposé de croire.

Quant à l'article faisant mention de ceulx qui sont pugniz par ceulx des loy desdites villes, se on les doit délivrer à l'inquisiteur ou à son commis, madite Dame déclare, que si le délinquant a seulement contrevenu aux ordonnances sans avoir eu mauvaises opinions des articles de la foy, sacramens de l'Église, constitutions de nostre saint père le pape, sainets consilles et samblables, il doit estre mis à plaine délivrance incontinant qu'il aura satisfait à le sentence des eschevins de la ville; mais si, avec ce qu'il aura contrevenu aux ordonnances, il a eu mauvaises opinions, erré en la foy, il doit estre délivré à l'inquisiteur pour estre pigni desdites opinions et erreurs; car les ordonnances ne pugnissent nullui pour les opinions qu'il ait tenu, car icelle opinion ne conserne point les juges séculiers, mais pugnissent seulement les transgresseurs des faiz y deffenduz et prohibez; et quant aucun chargé des cas compris ès ordonnances est eslargy, n'est besoing de les éviter comme excommuniez; car, ou il a esté eslargy par juge séculier, ce est signe que le fait de sa nature n'estoit hérétique, et ainsi n'estoit point excommuniée, et ne met l'Empereur par son ordonnance personne en excommunication, ou il estoit délivré entre les mains de l'inquisiteur ou de son commis et depuis par luy eslargy, lors fait à présumer qu'il ne l'a point trouvé coupable en qualité de hérésye ou l'a absoubz de l'excommunication en laquelle il poit estre tombé à cause de l'exès par luy commis et perpétre.

Quant à l'antipénultième article, attendu que les eschevins ne congnoissent point de crime en qualité de hérésye, Madame déclare qu'ils pevent procéder selon le contenu des ordonnances sans appeler l'inquisiteur, en ensuyvant la puissance à eulx donnée par l'Empereur pour extirper les mésuz qui journellement se commectent, et dont le povre et simple peuple tombe en pluseurs erreurs et hérésyes, en délivrant ceulx, qu'ilz trouveront estre suspectz d'avoir eu mauvaises opinions et mal senty de la foy, entre les mains de l'inquisiteur pour estre pugniz de leurs opinions seloncq leurs démerites.

Quant au pénultième article, déclare Madame que les eschevins ne doivent mettre nullui à torture, car les paines qu'ilz pevent imposer sont purement civiles, pour lesquelles nul ne doit estre mis à torture, mais doit estre convaincu par présomptions, tesmoings, confessions ou autre espèce de preuve, par le droit introduict et par la coustume observée.

Quant au derrenier article, si le prisonnier n'est point ataint du cas à luy imposé et qu'il n'y ait preuve souffissante pour le pugnir et qu'il ne soit trouvé avoir tenu mauvaises opinions, parquoy il deveroit estre délivré entre les mains de l'inquisiteur, les gens des loix le pevent eslargir soubz caution et y procéder comme ilz ont accoustumé de procéder en autres délictz, de droit ou par la coustume deffenduz et prohibez. Et quant au

sourplus dudit article, attendu que les eschevins ne peuvent procéder ne faire aucune pugnition pour les mésuz, excès et délictz déclarez èsdites ordonnances en qualité de hérésye, qu'ilz ne peuvent tenir aucune preuve pour souffissante pour la pugnition desdites mésuz, sinon que celles qu'ilz sont accoustumées tenir pour souffissantes ès autres abuz, excès et délictz non prévilégiez. Et pour clèrement entendre ce que dessus, fault présupposer que, quant aucun aroit seulement eu mauvaises opinions, dont il fust apparu par sa confession, tesmoing ou autrement, sans avoir contrevenu aux fais réprouvez par lesdites ordonnances, il doit estre délivré incontinent après sa prinse ès mains de l'inquisiteur; mais si, sans avoir aucune opinion erronnée ou hérétique, il avoit contrevenu ausdites ordonnances, comme d'avoir esté en congrégations illicites et y avoir ouy exposer les évangilles et ainsi de samblables actes, il doit estre pugny par les eschevins sans estre mis ès mains dudit inquisiteur. Et si avecq l'acte il a eu mauvaise opinion, pour l'acte réprouvé par les ordonnances il doit estre pugny par les eschevins, et pour estre pugny de la mauvaise opinion, il doit estre mis ès mains de l'inquisiteur ou son commis.

Ainsi déclaré et ordonné par madite Dame régente ou nom de la part de l'Empereur. A Gand le iiij^e jour de septembre l'an mil cinq cens vingt et sept.

Ainsi soubzscript moy présent,

(signé) L. DU BLIOUL.

Stadsarchief te Rijsel, *Registre aux Titres*, marqué ABC, fol. 96 verso-98. — Zie Houdoy, *Chapitres de l'histoire de Lille*, blz. 113-116, die den tekst gedeeltelijk, maar zeer onnauwkeurig, mededeelt.

638.

1527, September 13, Delft en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van Mr Frans Ciebel en Klaas van Dam, substituut van den procureur-generaal en secretaris, naar Delft, om aldaar een onderzoek te doen aangaande Jan Joestez., boekbinder, en zijnen dienaar Adriaan Jansz., welke laatste ketttersche boekjes verkocht had.

Meester Franchoys Ciebel ende Claes van Dam, substituyt van den procureur generael ende secretaris, die deur ordonnantie van den Hove van Hollandt ghereyst zyn geweest vuyten Haege, den xiiij^e Septembris anno xxvij, tot Delft, ende aldaer in presencie van den gerechte geinterrogeert eenen Adriaen Jansz., van Blenckvliet geboeren, dienaar van Jan Joestez., bouckebinder tot Delft, beyde gevangen op seckere articulen roerende seckere boucxgens bij den selven Adriaen vercoft, int welke doende die selve commissaris ende secretaris gevaceert hebben eenen geheelen dach, die voerscr. commissarijs tot xxxij stuyvers sdaichs ende den secretaris tot xxij stuyvers sdaichs, belopende tsamen ter somme toe

van ij ƒ xiiij st. van xl groten, die hem bij desen ontvanger betaeldt zijn, blijkende bij der ordonnancie hier overgelevert, in date den xv^o Septembris anno xv^o xxvij; waeromme hier ij ƒ xiiij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1527) [*Ander vuytgeven van vaccien, enz.*], fol. liiij verso.

639.

1527, September 25, (Brussel?). Uittreksel uit de rekeningen van den algemeenen ontvanger der finantiën over de opbrengst der verbeurdverklaarde goederen van Lutheranen en anderen in Brabant ten bate van keizer Karel, waarop aan den inquisiteur Frans Vander Hulst drie groote sommen, te zamen nagenoeg 2300 pond, voor bezoldiging en voorschotten werden betaald.

Parties extraordinaires.

De maistre Henry de Hane, secrétaire de l'Empereur et receveur des exploix de son Conseil en Brabant, la somme de six cens livres dudit pris, sur ce quil pouvoit et pourroit devoir à l'Empereur, à cause de sadicte recepte des deniers venans des confiscations, amendes et autres parties, qui estoient et seroient adjudés à l'Empereur par les chancellier et gens dudit Conseil en Brabant, tant des biens et confiscations des luthériens, brasseurs de vin, comme des autres confiscations oudit pays, et dont il avoit la charge et entremise, en deniers payés à maître Franchois Vander Hulst, conseiller de l'Empereur oudit Conseil en Brabant, en tant moins de plus grand somme a luy deue et quil avoit déboursé pour la correction desdits luthériens, par descharge faite le xxv^o jour de septembre xv^o vingt sept, ladite somme de vj^o ƒ.

De luy... , vij^o ƒ.

De luy... , ix^o iij^{xx} xiiij ƒ vj s. iij d.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jehan Micault, receveur général des finances, de 1527* (n° 1886); gedeeltelijk aangehaald door Henne, deel IV, blz. 319, noot 1. — De twee laatste sommen zijn van dezelfde melding voorafgegaan als de eerste van 600 pond. — Dit uittreksel uit het Rijksarchief komt uit een niet-gepagineerd afschrift der voorgaande eeuw (waarover zie Gachard, *Inventaire*, I, 187-188). Het afschrift dezer rekeningen bevat echter alleen de ontvangsten, de uitgaven niet. De oorspronkelijke rekening is te vinden in het archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Registre B. 2333*, fol. lx. (Zie Dehaisnes, IV, 381).

640.

1527, *September 26, (Brussel ?)*. Kwijtbrief over ontvangen bezoldiging en voorschotten, afgeleverd aan den algemeenen ontvanger der finantiën door den gewezen inquisiteur Frans Vander Hulst over den tijd loopende van November 1521 tot November 1523. — De geheele som bedraagt 2293 ₤ 6 s. 3 d., die Vander Hulst werden betaald tengevolge van een bevel des Keizers, gegeven te Mechelen den 29 Mei 1527. Om deze som te rechtvaardigen maakt Vander Hulst eene omstandige rekening op van al de gelden, die hij en zijne helpers verdiend hebben met het vervolgen van de ketterij in Brabant, Vlaanderen, Holland en Henegouwen, namelijk : te Leuven, Antwerpen, Mechelen, Vilvoorde, Nijvel, Brussel, Aarschot, Gent, Brugge, Geertruidenberg en 's Gravenhage. Als zijne helpers vermeldt hij de godgeleerden Lodewijk Cornelle, Jan Quintana, Nicolaas van Egmond, Jacob Lathomus, Jacob van Hoogstraten, Ruard Tapper, Godschalck, Jan van Valencijn, en de rechtsgeleerden Adolf Vander Noot, Lodewijk van Heylweghen, Godevaart de Mayere, Floris Oom vanden Wijngaerden, Hendrik de Hane, Adam Boudewins, Jan Mayers, Pieter Du Fief en Klaas Van Dam, benevens andere ondergeschikte gerechtsdienaars. Meestal vermeldt hij ook zeer zorgvuldig, hoeveel dagen hij en zijne helpers in iedere plaats of gewest werkzaam zijn geweest, en geeft enkele namen van vervolgte kettters op : Cornelis Grapheus (De Schrijver), de drie Antwerpsche Augustijnernonniken, de Duitscher Severin, Jan Severins van Holland, Cornelis Hoen, Jan Gillis, Jan Vigneron en Innocent Servais, de twee laatsten van Nijvel (1).

Je, Franchois Vander Hulst, conseiller ordinaire de l'Empereur nostre sire en son Conseil en Brabant et commissaire parciendant député tant par feu de très eueuse mémoire nostre saint père le pape Adrian, sixiesme de ce nom, et dud. seigneur Empereur sur le fait de la secte et hérésie luthériane par tous les pays dud. Sr Empereur, confesse auoir receu de Jehan Micault, aussi conseiller, trésorier de lordre du Thoisson dor et receueur général des finances dud. Sr Empereur, la somme de deux mil deux cens quatre vingz

---

(1) Over de meesten der vermelde godgeleerden, zie Monseur, en over de meesten der vermelde kettters, zie de Hbop Scheffer.

treize liures six solz trois deniers du pris de quarante gros monnoye de Flandres la liure, que, par le commandement et ordonnance dud. Sr Empereur et en vertu de ses lettres patentes données en sa ville de Malines le xxixe jour de may dernier passé, il ma baillié et déliuré pour samblable somme, que par aduis de Madame la régente, de Messieurs du Priué Conseil et des finances estans lez elle, icellui Sr Empereur ma ordonné, octroyé et accordé prendre et auoir de lui pour vne fois, tant pour diuerses journées et vacations, que jay vacqué et esté occupé pour l'extirpation dicelle secte luthériane et la pugnicion et correction de pluseurs personnes, hommes et femmes, infectez dicelle secte, faulteurs et deffenseurs de la doctrine dun frère Martin Luther de lordre des hérémistes de saint Augustin, qui, au grant contempt et méprisement de nostre Créateur et de la foy chrétienne, pululoit en pluseurs lieux ès pays de pardeça, comme pour les vacations de pluseurs docteurs en théologie, en loix et autres officiers, qui ont esté occupez en icellui affaire avec moy, et pour parties de despens par moy desbourssés pour l'exécution, pugnition et correction desd. délinquans, ausquelz jay payé leursd. vacations et en respondu et promis les payer; en laquelle commission je certifie et afferme en ma conscience auoir vacqué depuis le mois de novembre quinze cens vingt vng jusques au mois de novembre xve vingtrois, ainsi que sensuyt :

Et premiers, que ma esté taxé et ordonné prendre et auoir pour vne fois, par appointment fait avec moy, tant pour pluseurs journées et vacations que jay faictes en Brabant, hors la ville de Bruxelles, lieu de ma résidence, et aussi pour pluseurs parties extraordinaires par moy payées et desbourssées à cause dicellui affaire depuis le xxvij^e jour de januier quinze cens vingt vng jusques au vij^e jour de may ensuyuant xve vingt deux, la somme de iij^e xx s.;

Item, pour mes vacations de quatre vingz sept jours entiers que jay vacqué, tant en Flandres comme en Hollande, par interualle de tamps, au pris de soixante douze solz du pris de deux gros dicte monnoye le solt, que icellui Sr Empereur par instruction signé de sa main ma ordonné, octroyé et accordé prendre et auoir de lui par chacun jour hors de son pays de Brabant, outre et pardessus mes gaiges ordinaires, iij^e xiiij s.;

Item, pour quatre vingz quinze jours entiers que jay vacqué en icelle commission et affaire à Malines, par interualle de tamps, depuis le xxvj^e jour doctobre vingt deux au xe jour de novembre xve vingtrois, qui, aud. pris de soixante douze solz dud. pris, que icellui Sr Empereur ma ordonné, octroyé et accordé prendre et auoir par chacun jour, actendu mesmement que lad. ville de Malines nest tenue pour pays de Brabant, fait iij^e xliij s.;

Item, pour soixante huit jours entiers que pour icellui affaire et commission jay vacqué, tant à Louvain, Anuers, Viluorde que à Nyuelle, durant led. tamps, au pris de trente sols dicte monnoye par chacun jour, valent cij s.;

Item, pour mes gaiges, qui me sont par icellui Sr Empereur et par icelle instruction esté ordonnez pour deux années commenchant en may vingt deux et finissans en may vingt quatre et que longtamps depuis jay exercé icelle charge, à laduenant de deux cens liures par an, fait iij^e s. et pour pluseurs parties par moy desbourssées, tant en charriaiges, guides que jay prins pour la seureté de ma personne, messagiers enuoyez en diuers lieux pour icellui affaire, aux cepier, sergans et maistre des haultes œuures pour

l'exécution daulcuns luthériens, qui ont esté eschaffauldez aud. Bruxelles, sallaires daulcuns tesmoingz produiz, oyz et examinez contre les suspectez, oultre et pardessus les parties samblables cy après couchiés, dont de la déclaration est apparu souffissamment aud. Sr Empereur et à mesd. seigneurs de ses finances, cij ʒ xij s.;

Item, à maistres Loys Cornelle et Jehan Quintana, docteurs en théologie, aians vacqué par ensamble l'espace de cinquante jours, par interualle de tamps, depuis le xve de décembre vingt vng au viij^e de may de xxij, à Bruxelles, pour led. affaire, à seize solz dicte monnoye chacun deulx par jour, fait iijxx ʒ;

Item, encoires quilz ont vacqué à Anuers pour led. affaire du xxvij^e de may xxij au iij^e de juing ensuyuant, qui sont huit jours, à trente solz par chacun jour chacun, fait xxiiij ʒ;

Item, aud. maistre Loys Cornelle, qui a vacqué, tant à Gand comme à Bruges, pour led. affaire, du viij^e de may vingt deux au xxiiij^e dicellui, qui sont dix sept jours, au pris de quarante huit solz par jour, fait xl ʒ xvj s.;

Item, à maistre Nicolas de Egmonda, docteur en théologie, pour ses vaccacions de neuf vings deux jours, qui a vacqué, tant à Anuers, Bruxelles, Viluorde et Niuelle, par interualle de tamps, depuis le vj^e de nouembre vingt vng jusques au xxvij^e de septembre vingtrois, pour led. affaire, qui, au pris de trente solz par jour, valent la somme de deux cens soixante treize liures dicte monnoye, dont fait à desduire la somme de vingt liures dicte monnoye, quil a receu par les mains de Me Anthoine de Waudripont, aussi conseillicr et maistre des requestes ordinaire de l'hostel dud. seigneur Empereur, ou mois de nouembre vingt vng, rest icy ij^e liij ʒ;

A lui, pour autres treize jours que durant led. tamps il a vacqué pour led. affaire à Malines, aud. pris, fait xix ʒ x s.;

A lui, pour cent dix neuf jours entiers que durant led. tamps il a vacqué pour led. affaire en Hollande et Haynnau, au pris de quarante huit solz par jour, fait ij^e iijxxv ʒ xij s.;

Item, à maistre Jacques Lathomi, aussi docteur en théologie, pour ses vaccacions de cent neuf jours entiers que durant led. tamps il a vacqué, par interualle de tamps, pour led. affaire, à Bruxelles, Anuers, Viluorde et Niuelle, à trente solz par jour, valent viijxxij ʒ x s.;

Item, pour trois jours que durant led. tamps il a vacqué pour led. affaire à Malines, aud. pris, fait iij ʒ x s.;

Item, pour trente six jours quil a vacqué en Hollande, commenchant le ij^e daoust vingtrois et finissant le vij^e de septembre ensuyuant, à quarante huit solz par jour, fait iijxxvj ʒ vij s.;

Item, à maistre Jacques de Hoochstrate, aussi docteur en théologie et inquisiteur de la foy en la prouince de Coulongne, pour ses vaccacions de vingt six jours quil a vacqué pour led. affaire ès mois de juing et juillet vingt vng en Hollande, au pris de quarante huit solz par jour, fait lxxij ʒ vij s.;

A lui, pour dix huit jours quil a vacqué à Viluorde et Bruxelles pour led. affaire ès mois de juing et juillet xxij, au pris de trente solz par jour, fait xxvij ʒ;

Item, à maistre Rewardus Tapper de Enchusia, docteur en théologie, pour

ses vacations de vnze jours quil a vacqué pour led. affaire à Viluorde et Bruxelles du xxj^e de juing xxij au premier jour de juillet ensuyuant, à trente solz par jour, fait xvj ℥ x s.;

A lui, pour autres trente six jours que pour led. affaire il a vacqué en Hollande, assavoir du iij^e daoust ensuyuant au vij^e de septembre, au pris de quarante huit solz par jour, fait iijx^xvj ℥ viij s.;

Item, à maistre Godscalck, aussi docteur en théologie, pour deux jours quil a vacqué à Bruxelles pour led. affaire, assavoir les dernier de juing et premier de juillet vingtrois, aud. pris de trente solz, fait lx s.;

Item, à maistre Jehan de Valenchiennes, licencié en théologie, pour ses vacations de neuf jours que pour la cause dicte il a vacqué à Nyuelle du xme de may xxij au xvij^e, qui, aud. pris de trente solz par jour, fait xij ℥ x s.;

Item, à maistre Adolf Vander Noot, aussi conseiller ordinaire en Brabant, pour ses vacations de vingt six jours que, par interualle de tamps, il a vacqué à Bruxelles, depuis le mois dauril xxij jusques au mois doctobre xxij, pour led. affaire, au pris de seize solz par jour, outre et pardessus ses gaiges ordinaires, fait xx ℥ xvj s.;

A lui, pour vingt neuf jours entiers que, durant led. tamps, il a vacqué pour led. affaire ès villes dAnuers, Viluorde et Niuelle, au pris de trente solz par jour, aussi outre et pardessus ses gaiges, fait xlij ℥ x s.;

Item, à maistre Loys de Heylweghen, aussi conseiller ordinaire de l'Empereur en Brabant, pour neuf jours quil a vacqué aud. Bruxelles pour led. affaire, ès mois dauril xxij, auril, may et juing xxij, aud. pris de seize solz par jour, outre et pardessus ses gaiges, fait vij ℥ iij s.;

Item, à maistre Godeuaert de Mayere, aussi conseiller ordinaire en Brabant, pour ses vacations de deux jours que, ou mois doctobre xij, il auoit vacqué pour led. affaire à Anuers, à trente solz par jour, outre et pardessus ses gaiges, fait lx s.;

A lui, pour trois journées quil a vacqué aud. Bruxelles pour led. affaire, à seize solz par jour, aussi outre et pardessus ses gaiges, xlvij s.;

Item, à maistre Florijs Oom vanden Wijngaerden, docteur, pour quarante sept jours entiers quil a vacqué, assavoir les vingtrois en Hollande et les vingt quatre à Bruxelles et Anuers, pour led. affaire, ès mois dauril, may, juing, septembre et octobre xxij, qui, au pris de trente solz par jour, fait lxx ℥ x s.;

Item, à maistre Henry de Hane, secrétaire ordinaire dud. Sr Empereur en son Conseil en Brabant, pour ses vacations de vingt deux jours entiers que, par interualle de tamps, il a vacqué à Bruxelles pour led. affaire ès années vingt deux et vingtrois, au pris de dix huit solz par jour, outre et pardessus ses gaiges ordinaires, fait xix ℥ xvj s.;

A lui, pour autres quinze jours quil a vacqué èsd. années pour led. affaire, à vingt quatre solz par jour, aussi outre et pardessus ses gaiges ordinaires, valent xvij ℥;

Item, à maistre Adam Boudewins, secrétaire, pour ses vacations de quatre jours quil a vacqué aud. Bruxelles pour led. affaire, à dix huit solz par jour, aussi outre et pardessus ses gaiges, fait lxxij s.;

Item, à maistre Jehan Mayers, aussi secrétaire, pour ses vacations de

quinze jours que, ès mois de mars xxij et may xxij, il a vacqué à Niuelle pour led. tamps, aud. pris de vingt quatre solz par jour, oultre et pardessus ses gaiges, fait xvij ℥;

A lui, pour deux jours quil a vacqué ou mois doctobre vingtrois à Bruxelles pour led. affair, dix huit solz par jour, aussi oultre et pardessus ses gaiges ordinaires, fait xxxvj s.;

Item, à maistre Pierre Du Fief, procureur général de l'Empereur en Brabant, pour ses vaccations de vingt vng jours entiers que, par interualle de tamps, il a vacqué à Bruxelles, depuis le mois dauril xxij au mois de juing xxij, à dix huit solz par jour, oultre et pardessus ses gaiges, fait xvij ℥ xvij s.;

A lui, pour ses vaccations dautres trente jours, quil a vacqué durant led. tamps pour led. affaire tant à Anuers, à Viluorde, Aerschot, comme à Nyuelle, à vingt solz par jour, fait xxx ℥;

A lui, pour les despens par lui fais à l'appréhencion d'aucuns luthériens, iij ℥ iij s.;

Item, à Lambert de Lammen et Pieter de Groupe, messagiers à cheual dud. Conseil en Brabant, pour trente vng jours quilz ont vacqué à Nyuelle et Anuers pour led. affaire, ès mois de mars et auril xxij, auril et may xxij, à huit solz par jour, fait xij ℥ vij s.;

Item, aux frères du tierce ordre de saint Franchois à Bruxelles, pour les despens de bouche de maistre Cornille Grapheus, actaint dicelle hérésie, lequel a esté constitué prisonnier de par led. Sr Empereur en vne chambre en leur cloistre et illec détenu par l'espace de vingtrois sepmaines ou environ, ij ℥ xvij s.;

Item, à Henry Vanden Broucke, cepier des prisons dudit Bruxelles, pour les despens de bouche des trois augustins, dont les deux furent exécutez par le feu, et de leurs confesseurs, xxv s. vj d.;

A lui, pour les despens du moine augustin non exécuté et condempné à pain et eaue, du premier jour de juillet xve xxij au premier de mars ensuyuant, à laduenant dun pattart par jour, xij ℥ iij s.;

A lui, pour les despens dun hault allemant, nommé Seuerin, condempné aussi à pain et eaue, du xme de juing xxij aud. premier de mars, à laduenant dun pattart par jour, fait xij ℥ v s.;

Item, à la vefue de feu Henry Vanden Byck, huissier dud. Conseil, en tant moins des despens fais en son hostel par Jehan Seuerins de Hollande, y constitué et détenu prisonnier par long espace, xlv ℥;

Item, à Herman Hermans., huissier extraordinaire du Grant Conseil à Malines, pour ses vaccations de cinquante quatre jours quil a vacqué tant à adjourner aucuns suspectez dicelle secte, tesmoins qui ont esté produiz contre eulx, que en auoir appréhendé au corps aucuns diceulx, inuentorié leurs biens, à huit solz par jour, fait xxj ℥ xij s.;

A lui, pour aucunes parties extraordinaires par lui desboursées pour guydes et conduite quil a pris pour appréhender vng nommé Me Cornille Hoen, suspecté dicelle hérésie, à la Haye, et lamener seurement à Sainte Gheer truyberghe pour illec le liurer ès mains des commissaires, xij ℥ ij s. ix d.;

Item, à Claes Van Damme, substitut du procureur général de l'Empereur en Hollande, pour avec led. Herman Hermans. auoir vacqué par l'espace

de treize jours à inuentorier les biens desd. suspectez et actains dicelle secte, mesmement dun nommé maistre Cornille Hoen, ou mois de may xxij, à laducnant de huit solz par jour, oultre et pardessus ses gaiges [ordinaires, fait] v ff iiij s.;

A lui, quil a payé à vne femme quil mist en la maison dud. Me Cornille pour garder les meubles y estans, qui y a esté par lespace de six sepmaines, iiij ff;

Item, à Vranck Van Damme, huissier extraordinaire dud. Grant Conseil, pour, ou mois de féburier vingt deux, auoir assisté led. Herman Hermanss. à la prise dud. maistre Cornille Hoen et lamcner à Saint Gheertruydberghe, où il a vacqué quatre jours, xxxij s.;

Item, à Henry Telberson, huissier darmes oud. Conseil en Brabant, pour ses vaccacions de dix jours quil a vacqué aud. Bruxelles pour led. affaire, xl s.;

A lui, pour ses vaccacions de cinquante quatre jours entiers quil a vaqué pour icellui affaire, par interualle de tamps, à Anuers, à huit solz par jour, oultre et pardessus ses gaiges, fait xxj ff xij s.;

A lui, pour aucuns inuentoires et les doubles diceulx par lui escripts des biens des suspectez par lui mis ès mains de l'Empereur, iiij ff x s.;

Et à Zweer Clacssone, messagier du Conseil en Hollande, pour deux cens vingt cinq jours entiers qui, depuis le xxj^e dauril xve xxij jusques ou mois daoust xxiiij, il a vacqué, par interualle de tamps, pour led. affaire, à huit solz par jour, fait iiij^{xxx} ff;

A lui, pour aucunes parties extraordinaires par lui desbourssées pour led. affaire, vj ff;

Reuiennent toutes lesd. parties ensamble à la somme de trois mil soixante quinze liures six solz trois deniers dud. pris.

Dont fait à desduire :

Premiers, la somme de sept vingz dix liures que jay receu de Jehan Seuersin, en tant moins de la confiscation de tous ses biens et de sa femme, lesquelz par sentence auoient esté décléré estre confisqué;

Item, la somme de cent liures dicte monnoye, de Jehan Vigneron, demourant à Niuelle, à quoy il a esté condempné par sentence;

La somme de six vingz liures dud. pris, de Innocent Seruais, aussi de Nyuelle, à quoy il a esté condempné comme dessus;

La somme de douze liures, de Jehan Gillis, dit le *Veule Josne*, à quoy il estoit aussi condempné;

Et les autres quatre cens liures dud. receueur général par les mains du receueur de Noort-Hollande, prise en despence ou compte dud. receueur général de lannée finie en décembre vingtrois, fo^e iij^e xvj.

Reuiennent lesd. parties ensamble à la somme de sept cens quatre vingz deux liures dicte monnoye.

Ainsi mest demouré dou de reste ladicte somme de ij^m ij^e iiij^{xx} xiiij ff vj s. iij d. dud. pris; et ce oultre et pardessus tous les autres gaiges, pensions, dons et bienfais, que je puis auoir euz, et aussi les autres dessus nommez peuent auoir eu dud. seigneur Empereur, et aussi ce que ma esté payé pour mes vaccacions et parties de desbourssées pour led. affaire du xxiiij^e de nouembre xxj au xxvj de januiers ensuyuant, oultre et pardessus aussi aultres parties extraordinaires et vaccacions payées par autres, touchans les pugnicions et corrections qui se sont faites desd. luthériens.

De laquelle somme de ij^m ij^c iij^{xx} iij ff vj s. ij d. dud. pris je suis content et bien payé et en quite l'Empereur, sond. receueur général et tous autres; et promettz de jamais riens quereller ou demander pour vaccations par moy faictes ou deniers desbourssez pour icelle charge et commission et de acquicter icellui seigneur Empereur enuers les dessus nommez, chacun de sa part [et] portion.

Tesmoing mon seing manuel cy mis, le xxvj^e jour de septembre xv^e vingt sept.

F. VANDER HULST.

Rijksarchief te Brussel, *Archives de la Chambre des comptes, Acquits de Lille, ad annum 1527* (n° 1158bis).

641.

1527, *Octôber 13, Duinkerke*. Veroordeeling van Jan Corbel, die Luthersche boeken had verkocht, tot eene geldelijke boet, openbare boetedoening en drie maanden ballingschap uit het bisdom Terwaan. — Zijne boeken worden verbrand.

Jan Corbel, omme geschoyt te hebben Luttersche bouwkens, is gecondemneert syn bouwkens verbrandt te syn, hem in 20 Karolus guldens boete, ende den eersten Sondach, met blooten hooft ende voeten, in lynwaet gecleet, te gaen in de processie, ende syne erreuren te herroupen ende gebannen vor 3 maenden uyt bysdom van Therenburg. 13 Octobere 1527.

Stadsarchief te Duinkerke, *Registre aux sentences criminelles (Dit es thandbouck, enz., 1517-1565)*, fol. 41; afgedrukt bij V. Derode, *De la pénalité chez les Flamands de France*, in de *Annales du Comité flamand de France*, deel III (1856-1857), blz. 330.

642.

1527, *October 14, Muiden*. Rekening van den kastelein van Muiden over de gevangeniskosten van den ketter Geryt van Wormer.

De castelleyn van Muyden Ghijsbrecht van Wijck, betaelt de somme van v ff vij st. van xl groten, ende dat over de costen bij cenen heer Geryt van Wormer up thuyt te Muyden verteert, doende aldacr zijn penitentie, achtervolgende seckere condempnacie van den kettermeester, blyckende bij seckere ordonnancie hier overgelevert, in date den xiiij Octobris anno xxvii; waeromme hier v ff vii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten (1527) [Ander vuytgeven van officiers, enz.]*, fol. lxxij.

643.

1527, *Octobèr 21, 's Gravenhage en Leiden.* Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van een raadslid, eenen secretaris en eenen deurwaerder naar Leiden, om aldaar een onderzoek te doen aangaande eenen ketterschen predikant.

Meester Abel van Colster, raidt ordonarijs, meester Pieter de Sancto, secretarijs, ende Claes Van den Bossch, deurwaerder, die duer bevel ende ordonnancie van den selven Hove gereyst zijn vuyten Hage tot Leyden omme aldaer te doen seckere informacie, off die predicant, die in Sinte Pieterskercke tot Leyden up die karmisse dage aldaer gepredict ende gesejdt soude hebben, dat die gene die den paeus gevangen hadden ende raedt, daet ofte consent, daertoe gogeven ende gedragen hadden, soe veel mitsdaen hadden als die God cruijsteden, ende van den remoere ter selver tijden in de kercke geschiet; int welcke doende die selve commissarijs, secretaris ende deurwaerder, gevaccert hebben den tijt van drie geheele daegen, te weten: die voerscr. commissarijs tot xxxij stuvers sdaigs, den secretaris tot xxij stuvers sdaechs ende den deurwaerder tot acht stuvers sdaichs; belopende tsamen ix ₧ vi st. van xl groten, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blickende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den xxj^o Octobris anno xxvij; waeromme hier ix ₧ vi st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten (1527)* [*Ander cuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

644.

1527, *October 29, Mechelen.* Bevel van de landvoogdes Margaretha, aangaande de regeling der Inquisitie te Valencijn. — Van haren neef, den bestuurder van het bisdom Kamerijk, vernomen hebbende dat de wethouders van Valencijn de uitvoering van het vonnis, door den inquisiteur over sommige van ketterij verdachte personen geveld, verdaagd hadden, voorgevende dat enkelen van hen bij het proces hadden moeten tegenwoordig zijn, vaardigt de Landvoogdes bevel uit, dat de voorzeide remonstrant met den inquisiteur-deken van Leuven gezamenlijk tegen de verdachten zullen rechten. Daartoe beveelt zij insgelijks, dat de wethouders van Valencijn zich in geen en deele met de handelingen der inquisiteurs zullen bemoeien noch ze dwarsboomen. Zoodra men van den dag van de uitspraak van het vonnis

zal verwittigd zijn, moeten voortaan twee raadsheeren uit den Raad van Bergen naar Valenciën gezonden worden om daarbij tegenwoordig te zijn, ten einde er het verbeurdverklaringsrecht des Keizers te handhaven.

Marguerite, archiduchesse d'Austrice, duchesse et comtesse de Bourgoigne, douagière de Savoie, régente, etc.

Très-chier et bien amé, De la part de révérend père en Dieu l'administrateur de l'évesché de Cambray, notre cousin, nous a été remonstré que, jasoit ce que ledit sieur remonstrant, après information deuement faicte, ait naguaires ordonné faire procéder contre aucunes personnes laycs, manans de la ville de Valenciennes, suspectez de la secte et hérésie luthérienne, et fait requérir ceulx de la loy de ladicte ville de les faire prendre et appréhender aux corps, toutesfois ilz ont différé ce faire et veulent que aucuns d'entre eulx soient présens à faire les procès desdis suspectez, dont à eulx n'appartient la cognoissance, nous requérant y volloir pourveoir; pourquoy nous avons ordonné que ledit sieur remonstrant et le doyen de Louvain, inquisiteur de la foy, ou leurs commis, conjointement et par ensemble, feront et instruiront les procès desdis suspectez et procéderont contre eulx comme en tel cas appartient. Et à ceste fin nous escrivons par aultres noz lettres ausdis de la loy de Valenciennes, leur ordonnant qu'ilz ne se meslent, entremettent ou empeschent ledis remonstrant et inquisiteur ou leurs commis, en la congnoissance de ladicte matière. Dont vous advertissons et ordonnons bien acertes que, quand les procès desdis suspectez seront faicts et instruis, et que par iceulx remonstrant et inquisiteur, ou leurs commis, serez advertis du jour qu'ilz voudront procéder à la conclusion des sentences, vous y envoyés les deux conseillers du Conseil à Mons telz que adviserez, pour estre seulement présens quant cesdis juges voudront décider et juger ledis procès, afin de y garder le droit de confiscation de l'Empereur mon seigneur, ainsi que es autres pays et provinces de par deçà a esté ordonné et jusques ores observé et entretenu; vous ordonnant, en oultre, que, toutes et quantesfois le cas adviendra que autres personnes laycs seront suspectées et attains de la secte, et que leurs procès seront faiz, vous envoyez lors deux conseillers pour estre présens comme dessus. Et n'y veuillez faire faulte.

A tant, très-cher et bien amé, Nostre Seigneur soit garde de vous.

Esript à Malines, le xxixme jour d'octobre xve xxvii.

MARGUERITE.

Bulletins de la Commission royale d'histoire, 2e reeks, deel VIII, blz. 23-24.

645.

1527, October 30, Maastricht. Raadsverdrag waarbij besloten wordt Jan van Berne, schoenmaker, van ketterij verdacht en

reeds gevangengezet, te vervolgen. — Blijkt het, dat hij een ketter is, dan zal men de geestelijkheid of zijne rechters verwittigen en verder handelen zooals het behoort.

Soe Jan van Berne, schoenmekere, aengetast ende opten Lanscroenen gevenckelich gesat is worden aengaende der fame, dat hy anders halden ende gelouven sulde dan eyn goet cristen mynsche sculdich weir te doen, inde, want derselve Jan eyn geboeren porter deser stat is, sal men hoem van tgeen voerscreven steit beclaegen van der Stat wegen; daertegen dat he sin allegacie hebben sal, gelick ende alsoe dat behoert. Inde bevunt sich dan, dat derselve Jan hiervan wettich nae recht vertuecht weir, sal men sullcx den geystelicken heeren off sinen rechteren te kennen geven, (want dit eyn saeke is den gelouwe aengaende), inde alsdan hierinne doen inde handelen als behoeren sal ende woebly dat nymant vercort en werde.

Jos. Habets, *De Wederdoopers te Maastricht*, in de *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, deel XV (1878), blz. 18.

646.

1527, November 13, West-Voorne. Rekening van den kastelein van West-Voorne over de teerkosten van eene vrouw, door den kettermeester veroordeeld, die aldaar hare boetedoening volbracht.

Joest Van der Bronckhorst, castelleyn tot Westvoern, de somme van drie ponden van xl groten, ende dit voer de theercosten van een seckeren vroupersone aldaer verteedt opt huys van Westvoern, doende haere penitencie, achtervolgende die condempnatie van den kettermeester, blijkende bij seckere ordonnancie hier over geleverd, in date den xij^e Novembris anno xv^e xxvij; wairomme hier de voers. iij ff.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploitien* (1527) [*Ander vuytgeven van reysen, enz.*], fol. lxij.

647.

1527, November 11-15, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den substituut Klaas van Dam naar Delfshaven, om aldaar den priester Willem (Ottonis) van Utrecht te vangen.

De voorn. substituut [Claes van Dam], die deur ordonnantie van den voers. Hove gereyst is vuyt den Hage mit seven dienaers den xi^e Novembr., anno xxvij, tot Delfschaven, omme aldaer te apprehenderen eenen heer

Willem, priester, van Utrecht, seckeren tijt geleden alhier gevangen overmitz der secte Luteriane, twelcke hij gerevoceert ende daervoeren penitencie gedaen hadde, ende naderhandt tot Monnikendam eenen wijf getrouwdt, varende ten haringe oest ende west, latende der priesterlicke staet vaeren; int welck doende die voerscr. substituyt gevaceert heeft twee dagen tot achtien stuvers sdaechs, ende elcken dienacr tot ses stuvers sdaeghs; ende voer wagen ende sciphuyer ende den boode, die de tijdinge brochte van de buys ende den voorn. heer Willem, twee ponden vier scellinghen van xl groten; belopende tsamen acht ponden iiij st. ten prijse voers., die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xv^a Novembr., anno xxvij; waeromme hier vijf §§ iiij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploitien* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

648.

1527, November 18, Maastricht. Vonnis door den Raad uitgesproken tegen Jan Berne, schoenmaker, gevangen wegens Lutherij. — Hij wordt veroordeeld om den 21 November openbaar te herroepen. Indien hij hervalt, zal hij gestraft worden, evenals ieder die in 't vervolg van Lutherij zou overtuigd zijn.

Wart verdraegen in den gemeinen Raet : Soe Jan Berne, scoenmakere, doer faeme der Luterie aengetast ende gevenckelich opter Lanscroene eyn wile tyts gevangen geseeten heet, totter tyt tue dat men hier van, bij der inqueste ende getuygenschap, op die claecht des momboirs in name der Stat, hyrvan over denselven Jan gedaen ende ouch op desselven Jans allegacie verhoert heet, wes van dese saecken is, ende nae bevinden desselven getuygenschap ten beyden syden geleet ende guede deliberacie daerop gehadt :

Soe sall der voirs. Jan Berne, op onsse liever Vrouwen daech nestcomende, onder die Hoegemisse, als der priester opten sermoenstoel sin sal om dat wordt Goitz te prediken, by hoem selver off doer den priester, die opten sermoenstoel sin sal, daer Jan Berne sich bysetten off voegen sal, ende sal seggen, dat hoem hertelick leit is, dat he sich alsoe gehalden ende beweesen heet, dat hy in quaeden name ende fame koemen waes doer etselicke sin onvervaren woirden, die qualicke verstanden mochten sin; want sin meyninge ende gelouff anders nyt en is, dan dat men sculdich is ende gehalden is te biechten, ende voer die zielen te bidden, achtervolgende onssen heyligen cristen gelouwe ende insettonge onser modder der heilliger Kercken, ende daerby leven ende sterven; ende off he anders yet gesacht hedde, daerinne dat hy Got of sinen evencristen mynsschen mede verthornt off geargert moecht hebben, bidt daervan Got Almechtich ende allen sinen lieven heyligen ende allen mynsschen genaede; ende daerby oick seggende, dat he

hoept alsoe te leven, sich te halden ende te bewisen, dat nymant reden en hebben sal sich aen hoem te ergeren.

Ende bevindt sich ten naecomenden tyden, dat derselve Jan hoem deser quaeder leronge ende materien int heymelick ofte openbaer vortstestellen, off dat he eynige verboeden buycken lese off in sinen huysche behalt hedde, sal men denselven alsoe straeven, nae gelegentheyte der mesdaet ende saeken, off doen stracven, woebly dat anderen exempel nemen sullen. Want der gemeyne Raet ende wethouders geynsins tuelaeten en willen, dat dese quaede ongotlicke secte der Lutherien onder den gueden burgeren ende burgerssen deser gueder stat comen sal; ende bevindt men ymant, soe wi he sy, ten naecomenden tyde hyrvan besmet, off de sich des onderwendde, sal men, sonder vertrack, daerop tegen dieselven letten ende straevonge doen off doen doen, als dat behoeren sal nae gelegentheyte der saecken.

J. Habets, *De Wederdoopers te Maastricht*, in de *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, deel XV (1878), blz. 18-20.

649.

1527, November 20, 's Gravenhage. Doodvonnis tegen Wendelmoet Claesdochter van Monnikendam door 't Hof van Holland uitgesproken. — Door den deken van Naaldwijk, die den deken van Sint-Pieters te Leuven verving, kettersch verklaard, wordt zij door het Hof tot den brandstapel veroordeeld.

Wendelmoet Claesdochter, heretijcke, verbrant.

Alsoe Wendelmoet Claesdochter, bij sententie diffinitive van den eerwaerdighen heere den deken van Naeltwijk, als gesubdelegeert bij den eerwaerdighen heere den deken van Sinte Pieters tot Loeven, inquisituer generael geordonneert by onsen heyligen vader den Paeus in de landen vander K. Majt. herwaertsouer [Ruard Tapper], verclaert is kettere hartnackich ende heretijcke;

Soe ist, dat tvoirs. Hoff, gesien hebbende tgunde dat voer den voirs. deken beleyt is geweest in den name ende van wegen des gekoeren Keijzers vanden Romeynen, coninck van Germanien, van Castillien, etc., graue van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, nijet willende dat de voirs. sententie blyue illusoer, verclaert dat de voirs. Wendelmoet geleijt sal worden opt scault staende vptie plaetse alhier in den Hage, ende aldaer gebrant tot polueren toe, sulcs dat van haer geen memorie meer en zy, verclaerende alle haer goeden verbeurt ende geconfisqueert tegens de K. Majt.

Actum by stadth^a, Assendelft, Male, Ysselmonde, Duuenuoird, Colster, Cobel, Jaspas Zashout, Pynss.

Ende gepronuncheert vpten 20^{en} in Nouembri anno xxvii.

Rijksarchief te 's Gravenhage, Register der *Crimineele Sententien sHofs van Hollant*, 18 Januari 1504-13 September 1529, stilo curiae, fol. 169; afgedrukt in *Martyrologes*, deel I, blz. 89 en 90 of *Bibliotheca Belgica*, naar het afschrift van het Archief der Doopsgezinde gemeente te Amsterdam (de Hoop Scheffer, *Inventaris*, deel I, blz. 1).

650.

1527, November 20, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het doodvonnis en de verbeurdverklaring der goederen van Wendelmoet Claesdochter.

Wendelmoet Claesdochtere, die bij sentencie van den eerwaardigen heere den decken van Naeltwijck, als gesubdelegeert by den decken van Sinte Pieters tot Loeven, inquisitoer generael geordonneert bij onse heylige vader den Paeus in de landen van de K. M^t. van harwertsovere, verclaert was kettere hartnackich ende heretycque, heeft tvoerscr. Hoff, gesien tgrundt dat voer den voerscr. deken beleyt was, verclaert deselve Wendelmoet geleyt te worden opt scavot staende op tie plaetse hier in den Haige ende aldaer gebrant tot pulveren toe, sulcx dat van haer geen memorie en soude zijn, verclarende alle heure ghoeden verbeurt ende gheconfisceert jegens der K. M^t., blykende by tdictum van de sentencie hier overgelevert, in date den xx^{den} Novembris anno xxvij. Ende alzoo die voerscr. gecondempneerde gheen goeden ter werltd achtergelaten en heeft, dair omme hier — Nyet.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekening van de exploitien* (1527) [*Ander ontfanck van boeten*, enz.], fol. xxv.

651.

1527, November 20, 's Gravenhage. Uittreksel uit de aantekeningen van den Amsterdamschen pensionaris Andries Jacobsz. over het verbranden van Wendelmoet Claesdochter.

Den xx^o Novemb. a^o 27 fuit Wendelmonda filia Jacobi de Monikendam combusta in cineres, quod dicebat Christum non descendere in hostiam; ende was Woensdach.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocollen van alle de reysen van Andries Jacobsz.* (13 November 1522-18 Januari 1539), deel I, fol 167; aangehaald bij de Hoop Scheffer, *Geschiedenis*, blz. 586, noot 2.

652.

1527, November 15-20, 's Gravenhage. Duitsch verhaal van de gevangenschap, ondervragingen en verbranding van Wendelmoet Claesdochter, eene weduwe van Monnikendam. — Den 15^{den} November werd zij uit Woerden naar Den Haag gevoerd, waarheen ook de stadhouder graaf van Hoogstraten zich begaf. Den 18^{den} werd zij plechtig ondervraagd, maar volhardde in hare ketterijen, vooral aangaande het sacrament des altaars. Gedurende de volgende dagen werd zij door predikheeren en vrouwen bepreekt. Daarna bracht men haar vóór de rechters en de deken van Naaldwijk las, als onderinquisiteur, in het Latijn het vonnis af, waarbij zij kettersch werd verklaard en aan de wereldlijke macht overgeleverd. De Raad van Holland veroordeelde haar om tot pulver te worden verbrand. Op weg naar den brandstapel en op de plaats der terechtstelling beproefden de monniken, maar te vergeefs, haar te doen herroepen. Gewillig liet zij zich door den beul aan den paal binden en verworgen.

Ein wunderliche geschycht newlich geschehen in dem Hag in Holland in jar MDXXVII, den XX tag Nouembris, von einr frauen geheissen Wendelmut Clausen dochter, einr wiuwe, die do verprendt ist.

Appoc. 6.

Herr, du hailiger vnd warhafftiger, wie lang richtestu vnd richtest nicht vnser blut, an denen die auff der erden wonen?

Am fünffzehenden tag Nouembris, ist Wendelmut, von Münch Dam jan Holland, von dem hauss Woerden byss in des Grafen Haechen gepracht, vnd der graff von Hochstrassen, als stathalter in Holland, ist auch auff die zeyt in den Haechen erschinen.

Zum leser.

Dieweyl die passion vnd leyden der lieben mertrer vnd zeugen Christi, vor langen jaren heer, zu beschreyben yederman beflissen is gewesst, welche doch allein von den heiden, die weder den waren Got noch Christum seinen son unseren sälligmacher nie gewisst noch erkennet haben, gemertret vnd getödt sein, wie vil mer sollen wir diser (so yetz umb das wort Gotes willen, etc. von den verwenten christen, mitten im liecht des auffgegangens Evangelij) dot, marter und leyden an tag zu bringen und meniglich zu eröffnen geneigt sein, hiermite beides, der recht angefangen lauf des warhafftigen auffgegangens Evangelij vnd unüberwintlichen wort Gotes, durch sölllicher tewer mertrer tod und blutergiessung, dest besser erkennet, bezeugt und

auch die kraft vnd sterck Gotes in seinen glaubigen geoffenbarett wurden. Zuorab, so sich sollichs nicht allein in den sterckern des namens als menner, sonder auch in dem schwachen werkzeug, den weyberen, vilfeltig vnd warhafftig (weye auch in diser christenlichen heldin und witwe Wendelmut, eines Claussen dochter, jm Hag in Hollandt,) probiert, bewert vnd befunden is, welche warhafftige geschycht von einem freundt Gotes daselb ist eigencklich gesehen, vnd wie es ergangen auffs kurtzest in dise form gestelt ist, darinne dann uns zu gutem trost anzeigt wirt, das eben Got noch heut (wie David sagt) so wundersam an seinem heiligthumb ist als vor thausent jaren, will auch geben vnd gibt seinem volck sterck und kraft sollichs zu seinem höchsten lob vnd breyss anzufangen, in aller bestendigkeit zu mitelen, in niderster demut zu erdulden vnd mit unuerucktem glauben zu vollenden. Deshalben wachen auff alle menschliche horzen von dem schweren tötlichem schlaff jrer sünden und erkennen den tag der gnadenreichen heimsuchung jres himelischen Vaters durch die frölichen botschafft des Ewangeli, mit wellichem die gewissenn vor Got gesichert, die seel getröst vnd gestercket, der leib im den nidersten gehorsam vor Got vnd dem menschen gebracht wirt; wachen auch auff alle kinder der finsternus, nemen gewar des angebrochen tags, schüttelen vonn inen die werck jres fürsten dess sathans vnd hören auff zu toben wider Christum und seinen heiligthumb. Es ist genug : die agst leinet am baum, man ruret Got seinen augapfel, der Richter steet, der stab ist gepogen, unnd ist weytter euch nicht mer überraig, dann abelan dem Richter zu fuss fallen, umb gnad und verzeihung euwer sünd zu pitten, darmit ir dem billichenn zorn Gottes (mer dann zu lang auf euch geheuffet) empfliehen vnd zu seinen genaden vnd hulden kumen möget. Das verleich euch vnd uns Got allen. Amen.

Am achtzehenden tag Novembre ist Wendelmut für den stathalter mit sampt dem ganzen völligen Rat gestelt. Hat sy der N. gefragt, ob sy wol geschlaffen und sich wol bedacht het auf sollichs, so jr in der gefencknus vorgehalten war? Antwort sy : „ Ja, und was ich gesagt hab, darbey will ich noch vest beleiben. „

N. Es sey dann, dastu absteest vnd widerruffest deiner jrrung, so werdt man dir ein schweren todt anthun.

Wendelmut. Ist euch der gewalt von oben heer geben, so bin ich bereit zu leiden.

N. Darvmb fürchstu den todt nichts, so du jn nye versucht hast.

Wendelmut. Das ist war. Ich werde in auch nymmer mer versuchen, dann Christus sagt : „ Wer mein wordt behelt, der wirt den todt nymmer mer schmecken jn ewigkait; aber der reich man schmecket den todt unnd wirt in jnn der ewigkeit schmecken. „

N. Was hellst du vom Sacrament?

W[endelmut]. Ich halt es für brot und meel, vnd jndem das jr fur ewren Gott halt, sag ich, es sey ewer teufel.

N. Was haltest du von den heyligen?

Wendelmut. Ich erkenn kain anderen fürpitter und mitler dann Chris-

N. Du wirst müssen sterben, wiltu annderst nicht abesteen vnd darbey bleiben.

Wendelmut. Ich byn schon gestorben.

N. Bystu todt vnd kanst dennoch reden?

Wendelmut. Der Geist lebt jn mir, und der Herr ist jn mir und ich in jm.

N. Wiltu einen beichtvater haben oder nicht?

W[endelmut]. Ich hab Christum : dem beicht ich; doch ob yemant da were, den ich beleidiget hett, den will ich geren biten, das er mir verzeih.

N. Von wem hast du dise opinion gelernet und wie kumest du darzu?

Wendelmut. Der Herr, der alle menschen zu jm zeücht vnd der gesagt hat :
• Meine schöfflein hören meine stimm; » vnd ich von seinen schöfflin bin, so hör ich sein stymm.

N. Bistu dann allein berufft?

Wendelmut]. Nein ich : der Herr berufft alle, die so beladen seindt, zu jm. Etc.

Und nach mer anderer rede, ist sy widerumb in das gefencknuss gefürt, unnd in zweyen tagen darnach ist sye von bescheyden personen versucht und angefochtten, alls von münchen, pfaffen vnd frawen, vnd von jrem vetter einem; vnd vnter andern kam zu jr ein fraw, im schein einfeltigkilch, so versuchen und kleglich redent : « Also, liebe fraw, kanst du nicht im hertzen tragen was du wilt, vnd still dartzu schweygen, so terfftest nicht eines solichen tods sterben? »

Wen[delmut]. Ach, liebe schwester, der Herr mein Got hat mich berufft nicht zu schweygen, sonder das ich die warheit sagen solt : darumb kan ich nit verschweygen.

Frau. Ich besorg, das sy euch tötten werden.

Wen[delmut]. Got geb, sy ertrenckten oder verprennen mich : es gilt mir gleich! Wie es der Herr fürsehen hat, so muss es geschehen vnd anderst nicht : darumb will ich bey dem Herren beleyben.

Fraw. So hoff ich, wenn du anderst nicht gethon hast, das man dich nit tödten werde.

Wen[delmut]. An mir leynt nicks; aber do ich oben herab kam, weinet ich von hertzen vnd was vast betrubt, dann es jamert mich, das ich so gar vil hütscher mansperson vor mir sache und das sye gar verplendt waren; aber ich will den Herren für sye bitten.

Es seind auch schwartz münich zu ir komen, alls ir beicht veter zu sein vnd jr vndericht zu geben. Einer zeygt jr ein creütz vnd sprach : « Schawet, hie ist ewer Herr vnd Gott. »

Wen[delmut]. Das ist mein Gott nicht! Es ist ein anderes creutz, dar durch ich erlösst bin. Das ist ein hültzener Got : werffet jnen inn das fewr vnd wermet euch darbey!

Ein anderer sprach, do sy am morgen sterben solt, ob sye das Sacrament auch haben woltt : er wolte jr es selbs geben?

Wen[delmut]. Was woltest mir den Got geben, den du mir ferret zu Osteren vmb ein pfennig zukauffen gabest? — Vnnd sy sprach zu einem ratherrn, der sich berümet seines gutten wercks, so er desselben tags mess gehalten hett : er het Christum noch ainest auff ein neüwes gecreütziget; darüb der ratherr sy ein nerrinn schalt.

Wen[delmut]. Da kan jch nichts für : Got hat mich also gemacht; het aber jch mich selber gemacht, jch möcht mich wol weyser gemacht haben.

Sye ward auch gefragt, ob sy das heilig öle begeret.

Wen[delmut]. Oel is gut auff den salat oder schuh mit schmirben.

Und also auff den mitwoch zu morgens wurd sy zu Hoff gebracht.

Als sy in den saal kam, lieff jr ein münich zu, hielt jr ein creutz für das angesicht vnd sprach : « Schauwet! widerrufft noch, ee die sententie werden geben! » Sy keret sich vom creutz vnd sprach : « Ich beleib bey meinem Herren und Gott : todt noch leben wirt mich nicht von jm scheyden. » Vnd also ward sy gefüret für den richter; vnd raunet jr ein münich zu, sy sol für die herren richter auff jr knye niederfallen, vnd sy vmb genad bitten.

Wen[delmut]. Schweig du still : hab ich dir nichtt gesagt, du soltest mich von Got meinem Herren nicht ziehen?

Und alls bald lass der dechant vonn Naelwick, alls ein sub-commissarius vnd inquisitor, die sententien auffs kürzest zu Latein auss einem brieff, lauttet zu Teütsch also : Als in jr erfunden ward übel befindung dess Sacraments, und sy darauff beharren vnd beleyben wolt, darumb man sy für ein ketzerin halten solt, vnd gab dise Wendelmut also jn der weltlichen hand, mitt protestation, das er in jren todt nicht consentiren wölt; vnd gieng also auss dem Radt mit seynen zweyen assessoren, als die gaistlichen namen.

Von stund an ward jr vrteil gelesen bey dem griffieren, die weil sy verstocklich ein ketzerin ward befunden und sollichts nicht ungestraft gehört zu sein, das man sy zu pulver verbrennen solt und jre gütter wurdenn confisciert.

Wen[delmut]. Ist es jetz gar, so bitt jedermann umb verzeichung, ob jemandt da wer, den ich beleydiget het, das er mirrs vergeb.

Behend lieff ein münich zu jr vnd sprach : « Kuss doch ein mall das creutz ewern Herren Gott! »

Wen[delmut]. Das ist mein Herre Got nicht.

Unnd also, im abgang auss der radtkamer, sprach der münich zu jr : « Ruff doch unser Frauen an, das sy für euch bitt! »

Wendelmut. Maria ist jnn Gott wol zufriden.

Münich. Ruff sie doch an!

Wendelmut. Wir haben den Herren, der sitzet zur rechtten seynes Vatters, der bitt für uns.

Alz sy vonn den saal und auff dem weg gieng, sprach der münich : « Schauwet doch ann ewren Herr Got, der für euch gestorben ist! »

Wendelmut. Das ist mein Herr Gott nicht : meyn Herr Gott is inn mir vnd ich in jm.

Münich. Schauwet vmb euch : wölt jr alle dyse schöffle verurteylenn vnd soltenn die alle verdampft seyn?

Wendelmut. Nicht alle : das vrteil gehört dem Herren zu.

Münich. Fürchtest du das streng vrteil Gottes nicht?

Wendelmut. Gott ist nicht kummen zu vrteylen, sonnder vnns den frid zugeben.

Münich. Es ist doch ein artickel dess christennlichenn glaubens, das er wirt kummen vrteilen lebendig vnd todt?

Wendelmut. Das ist aber jetzt nicht.

Mönich. Vnnd sichst du nicht das vrteyl, das jnn einer stundt über dich genn wirt?

Wendelmut. Nein ich, dann ich weyss wol, das ich mit dem Herren wol stee.

Vnnd sy wurd also auff ein baum gestelt. Sprach ein münich : - Lug vmb dich, vnd bitt die leutt vmb verzeühung vonn wegen der bösen exempelen, die du jnenn fürgebildet hast. » Aber sie antwurtet gar nichts darauff. Eyn anderer stund darnebenn, der sprach : - Mein frauw, keret eüch zu dem volck, vnnd ob jr yemandt beleidiget het, das syes eüch verzeihen, es wirt vil frucht bringen. » Söllich that sie, vnd half also dem hencker das puluer in jren busen schitten. Der münich kümert vnnd tentiert sie nur vast mit dem creütz, welliches sie mit jr handt von jr weyset, vnnd keret sich vmbhin vnnd sprach : - Wie magst mich also plagen! mein Herr vnd Gott ist jm hymel. »

Vnnd gieng also frölichs gemütds, onn alle entsetzung, zu dem feür.

Mönich. Willt du vesteklich jnn Gott beleybenn?

Wendelmut. Ja ich.

Mönich. Vnd an das heilig Euangely glauben?

Wendelmut. Ja ich.

Mönich. Schaw! du must jn das feür geen : widderrüff noch!

Wendelmut. Jch bin wol, dann dess Herren willen muss geschehenn.

Mönich. Das jst Gottes will nicht : Gottes will ist die seeligmachung.

Inn dem spricht der hencker : « Fraw, beleibt bey Gott vnd lasst euch nicht daruon ziehen. » Vnd also tradt sy vnuerzagt dem stul zu vnnd sprach : « Stadt der stul auch vest, das ich nicht fall? » vnd tradt also darauff vnd schicket sich selberst fleysigklich vast an die saul. Die weyl machet der hencker die strick bereit vnd hub an oben vnd vnden jr klaiden zu binden. Wendelmut schüttelt den schleyer vom kopff vnnd füget sich fein mit dem hals, das sie der strick bald würgenn möcht. Vnd also rieß jr der münich zu : « Wendelmut, du wilt doch sterben alls ein christen mensch! »

Wendelmut jm antwurt : « Ja ich. »

Mönich. Vnd verlegnest auch alle ketzerey?

Wendelmut. Ja ich.

Mönich. Du haltest auch ein christenliche kirchen vnnd verlegnest auch alle jrrsal?

Wendelmut. Ja ich.

Mönich. Das ist gutt. Est ist dir auch leid dass du geirret hast?

Wendelmut. Vor zeyten hab ich geyrret : das ist mir leid; aber das ist keyn yrrung, sunder der rechtweg, vnd beleibt inn Gott.

Inndem rittlet vnnd würget der hencker den strick zu. Also thet sy ir augen vnd mundt zu, sam sy geschlaffen hett, vnd ruret nichts dann die finger an den henden vnd gab also jren geist auff.

Der jacobin münich lieff von stundan vnder die böm oder steydlin. Ein yegklicher vrteylet sy, nach dem er die sach verstanden hett, vrteil ein yegkliger glaubiger inn Christum, etc. vnnd bite Got vmb bestendigkeit eines rechtten christenlichen glaubens, dann zeyt ist hie, der Herr will seyn freünd heym suchenn.

Also ist die obgemelt Wendelmut gestorben. Am XX Nouembris, im M.D.XXVII. jar.

Zeer zeldzaam gelijktijdig drukje van 10 blz., waarvan slechts twee exemplaren bekend zijn; deze berusten in de Koninklijke Bibliotheek van Munchen en in de Keizerlijke Bibliotheek van Weenen. Wij gebruikten het eerste der twee. (Zie *Bibliotheca Belgica*, of *Martyrologes*, deel I, blz. 81-91). Waarschijnlijk is dit drukje de vertaling van een Nederlandsch verhaal, dat verloren is gegaan. Rabus, die het Duitsch verhaal eenigszins gewijzigd overnam (deel III, fol. 120 verso-124), laat het voorafgaan van eenen titel, waarin te lezen staat: « Ist vormals auch durch den truck aussgangen vnd hab ich sie eben mit den selbigen Worten hienach auch setzen wollen. » Dat er een Nederlandsch verhaal van Wendelmoet's terechtstelling bestaan heeft, blijkt uit eene rekening (1 October 1528-30 September 1529), voorhanden op het Rijksarchief te Brussel en sprekende van « zeker informatie te nemene in der stadt van Antwerpen op zeker geprent quayer van eender Lutheraensche vrouwe in Hollant verbrant. » (Zie de Hoop Scheffer, *Geschiedenis*, blz. 399.)

653.

1527, November 15-20, 's Gravenhage. Nederlandsch verhaal over de gevangenschap, ondervragingen en dood van Wendelmoet Claesdochter.

Een belijdinghe van een vrouwe, genaemt Weynken Claes dochter van Monicken dam, weduwe zijnde, de welcke in Den Hage gedoot ende verbrant is. An[no] 1527.

Op den 15. dach Nouembris, so is Weynken Claes dochter in Den Hage geuangen gebrocht van tslot te Woerden, ende de graef van Hoochstraten, stadthouder in Hollant, is daer gecomen den 17. dach des seluen maents.

Op den 18. dach is de voorgenoemde Weynken vóór den stadthouder ende vollen Raet van Hollant ghestelt. Daer vraechde haer een vrou: « Hebt ghy v wel beslapen ende bedacht op de dingen, die v mijn heeren voorgeleyt hebben? »

Antwoort. Wat ic ghesproken heb, daer blijf ick vast by.

Vraeg. Ist, dat ghy niet anders en spreekt ende v van die dwalinge keert, so salmen v eenen onlijdelijcken doot aendoen.

Antwoort. Is v dat ghewelt (1) van bouen gegeuen, so ben ick bereyt te lijden.

---

(1) *In margine*: Joa[nnis], 19, 11.

Vrag[e]. Vreest ghy dan de doot niet, die ghy niet gesmaect en hebt?

Ant[woort]. Dat is waer : maer ick en sal den doot nemmermeer smaken; want Christus spreekt : (1) « So yemant mijn woort hout, die en sal den doot niet smaecten inder eeuwichheit; (2) de rijke man smaect den doot ende sal hem eeuwich smaken. »

Vrag[e]. Wat hout ghy vant Sacrament?

Ant[woort]. Ic houde v Sacrament voor broot ende meel, ende waer ghy lieden dat voor eenen Godt hout, so segge ic, dattet uwen duyuel is.

Vra[ge]. Wat hout ghy van de heyligen?

Ant[woort]. Ick en ken gheen ander (3) middelaer dan Christum.

Vra[ge]. Ghy moet steruen, ist, dat ghy hier by blijft.

Ant[woort]. (4) Ick ben al gestoruen.

Vra[ge]. Bent ghy gestoruen, hoe cont ghy dan spreken?

Ant[woort]. De Gheest leeft in my, de Heer (5) is in my ende ic ben in hem.

Vra[ge]. Wilt ghy een biechtvader hebben ofte niet?

Ant[woort]. Ic heb Christum : dien biechte ic. Maer dies niet te min, waer ic yemant vertoont heb, so wil ick de selfde geern bidden, dat sy my dat vergeuen.

Vra[ge]. Wie heeft v dese meyninghe geleert ende hoe coemt ghy daer toe?

Ant[woort]. Die Heere, die alle menschen tot hem roept. (6) Oock ben ick een van zijn schapen : daeromme hoore ick zijn stemme.

Vra[ge]. Sijt ghy dan alleen beroepen?

Ant[woort]. Neen ic; (7) dan, de Heere roeptse alle tot hem, die beladen zijn.

Na veel ander diergeltjcke woorden, is Weynken wederom in den kercker geoert. Ende tusschen de twee naeuolgende dagen, is sy van menigerley persoonen versocht ende aengeuochten, namelijc van monicken ende papen ende vrouwen ende van haer naeste vrienden. Onder ander quam ooc een vrouwe tot haer, wt simpelheit, ende beclaechdese op dese wijze : « Lieue moeder, cont ghy niet dencken dat ghy wilt, ende swijgen stil, so en sout ghy niet steruen? » Doen antwoorde Weynken, seggende : « Lieue suster, het is my beuolen te spreken ende ic ben daer toe beroepen, also dat icket niet swijgen en mach. »

Vrag[e]. So sorge ick, dat sy v dooden sullen.

Antwoort. Oft sy my morgen verbranden ofte in eenen sack steecken, dat ghelt my al euen veel; (8) so het de Heere voorsien heeft, also moetet gheschien, ende niet anders. Ick wil by den Heere bliuen.

(1) *In margine* : Joa[nnis], 8, 51.

(2) *Idem* : Lu[cae], 16, 23.

(3) *Idem* : Joan[nis], 2, 1.

(4) *Idem* : [Ad] Gal[atas], 2, 20.

(5) *Idem* : Joa[nnis], 14, 20; 17, 23.

(6) *Idem* : Ioa[nnis], 10, 27.

(7) *Idem* : M[at]t[haei], 11, 28.

(8) *Idem* : M[at]t[haei], 6, 10.

Vrage. Hebt ghy niet anders gedaen, so hope ick, dat ghy niet steruen en sult.

Antwoort. Aen my en is niet ghelegen; maer als ick vanden sael bouen come, so schrey ick seer, ende het iammert my, dat ick alle die hupsche mannen sie, dat sy so verblint zijn; ende ic wil den Heere voor haer bidden.

Daer zijn oock twee swerte oft preecker monicken by haer gecomen, die eene als een biechtvader, de ander als een onderwijser, thoonende haer dat cruys, ende sprac: « Siet, hier is uwe Heer uwe God. » Sy antwoorde: « Dat en is mijn God niet; het is een ander cruys, daer door ic verlost ben; dat is een houten Godt: werpt hem int vier ende wermt v daer by. »

De ander vraechde haer, den seluen morgen als sy steruen soude, oft sy dat Sacrament niet en wilde ontfangen: hy wout haer geerne geuen? Sy seyde: « Wat God wout ghy my geuen, die verganckelijc is? diemen om een heller oft duyt vercoopt? » Ende tot den paep ofte moninc (de welcke hem verhuechde, dat hy op dien dach misse ghedaen hadde) seyde sy, dat hy God op nieu gecruyst hadde. Doen seyde hy: « My dunct, dat ghy verdoolt zijt. » Weynken antwoorde: « Dat en can ic niet beteren: mijn Heer mijn God, (1) die in eewicheyt eer, lof ende danc sy, heeft my also ghemaect. »

Vrage. Wat hout ghy vanden heyligen oly?

Antwoort. Oly is goet op een salaet oft v schoenen daer mede te smeyren.

Int midden van de weecke brachtense te Houe. Ende als sy nu in die sael quam, ginc de moninc tot haer, houdende haer dat cruys voor het aensicht, seggende: « Wederroept doch te voren, eer dattet oordeel gegeuen wort. » Maer Weynken keerde haer vant cruys, seggende: « Ick blijue by mijn Heer, by mijn Godt: (2) noch doot noch leuen en sal my daer van scheyden. »

Doen sy voor den rechter stont, luysterde de moninc int oore, seggende: « Valt op v knyen ende bidt den heeren om genade. » Sy antwoorde: « Swijcht ghy! heb ick v niet gheseyt, dat ghy my van mijn Heer niet trecken en sult? »

De deecken van Naeltwijck, subcommissarius ende inquisiteur, las dat oordeel wt eenen brief op het Latijnsche, ende wederhalende in Duytsch, sprac op het corte, dat si gheuonden was in een misghelooue vant Sacrament ende dat sy onbewegelijc daer by bleef; ende daerom besloot hy, dat sy een kettersse waer, ende ouergaf Weynken inde weerlijcke hant, met der protest, dat hy in haren doot niet en verwillichde. Daerna ginc hy wt den Raet met zijn twee bysitters, als geestelicke mannen.

Van stonden aen werdt by den cancelier ghelesen, als dat sy (nae seggen) halstarrich ware geuonden, het welcke niet ongestraft en mochte bliuen, ende dat sy tot puluer gebrant soude worden ende haer goederen al gheconfisqueert worden. Doen sprack Weynken: « Ist nu al gheschiet? Ick bidde v alle, oft ick yemandt misdaen ofte vertorent hadde, dat ghy my dat vergheuen wilt. » Doen sprac de monick tot haer: « Cusset nu uwen Heere uwen Godt eenmael. » Sy antwoorde: « Dat en is mijn Heer niet. »

(1) *In margine*: Apo[calypsis], 4, 11.

(2) *Idem*: [Ad] Rom[anos], 8, 38.

Int afgaen van de raedtcamer sprack de moninc tot haer, dat si onse lieue Vrou soude aenroepen, dat sy voor haer bidden soude. Sy antwoorde : « Onse Vrou is in Godt wel te vreden. »

Moninc. Roeptse aen!

Weynken. Wy hebben (1) Christum, die sidt ter rechterhant zijns Vaders, die bidt voor ons.

Als sy nu van de sael quam, ende ghinck ter galghen ofte gherecht, so seyde de monic : « Siet v Heer eenmael aen, die voor v gestoruen is. »

Wynken. Dat en is mijn Heer mijn Godt niet : mijn Heer God (2) is in my ende ic ben in hem.

Mon[ic]. Siet om : wildy alle die schaepkens veroordelen, ende zijn sy alle verdoemt?

[*Weynken.*] Niet al : (3) dat oordeel behoort God toe.

Mon[ic]. Vreest ghy v voor dat strenge oordeel Godts niet?

Weynken. (4) God en coemt niet de sondaers te ordeelen, dan om vrede te geuen.

Mon[ic]. Vreest ghy niet dat oordeel, dat ghy in een vyer sult lijden?

Weynken. Neen ick, want ick weet, hoe ic met mijnen Heer stae.

Op den gherust ofte schaut stont daer een by, die sprac tot Weynken, seggende : « Moeder, keert v om tot den volcke, ende bidtse, oft ghy yemandt vertoornt hadt, dat zijt v vergeuen. » Dat dede sy. Daer nae holf sy den meester dat puluer inden boesem steecken. Hier versochtse de monick wederom met dat cruys, het welcke sy metter handt van haer stiet, ende keerde haer om, seggende : « Hoe tenteerdy my ! (5) Mijn Heer mijn Godt is hier bouen ! » Daer na ginc sy vrolijk, als oft sy tot eender hoochtijt soude gaen, ende sy en ontsette haer aensicht niet eens voor dat vicr. De monic seyde : « Wildy niet steeds ende vast by God bliuen ? »

Weynken. Ja ic, voorwaer.

Monick. Nv moet ghi terstont int vier gaen ; nv, wederroep noch !

Weynken. Ic ben wel te vreden : (6) des Heeren wille moet geschien.

Monick. Dat en is des Heeren wil niet ; de wille Gods is uwe heyliginge.

De hencker sprac : « Moeder, blijft by God ende laet v van God niet trecken. »

Midler tijt ginc dese vrome heldin alleen onueruaert na de banck toe ende voechde haer selfs aen den staec, daer aen mense verbranden soude, ende seyde also : « Staet de banc ooc vast? sal ic niet vallen? » Daer na heeft de hencker de coorden bereyt, daermede dat hyse worgen soude. De vrouwe dede af haren halsdoec ofte sluyer ende voechde de strop aen haren hals. Doen riep de monic : « Wendel moey, wilt ghi ooc geern steruen als een christen mensche? »

(1) *In margine* : [Ad] Ro[manos], 8, 34.

(2) *Idem* : Joa[nnis], 14, 20; 17, 23.

(3) *Idem* : [Ad] He[braeos], 10, 30.

(4) *Idem* : Lu[cae], 9, 56; Joa[nnis], 3, 17; 12, 47.

(5) *Idem* : Act[uum], 7, 55.

(6) *Idem* : Mat[thaei], 6, 10.

Ant[woort]. Ja ic.

Vra[ge]. Ghi verloochent alle ketterie?

Ant[woort]. Ja ic.

Vra[ge]. Dat is goet. Daer en bouen, ist v ooc leet, dat ghy gedwaelt hebt?

Ant[woort]. Ic heb voormaels wel ghedwaelt, dat is my leet; maer dit en is gheen dwalen, maer de rechte wech, ende ic blijue by Godt.

Als sy nv dat gesproken hadde, doen ginc de hencker toe om haer te verworgen; ende als sy dat geuoelde, sloech sy haer oogen neder ende hupsch toe, als oft sy in eenen slaep geuallen waer, ende heeft den geest gegeuen, den twintichsten dach Nouembris, an[no] 1527.

Het Offer des Heeren (1578), fol. 12 verso-15 recto. — Het verhaal komt voor het eerst voor in de uitgaaf van 1570. Hetzelfde verhaal, in eenigszins verjongde tekst en spelling, is ook te vinden bij T. Jansz. van Braght, *Martelaers spiegel der Doops-gesinde*, 1685, deel II, blz. 11, kol. 2-blz. 13, kol. 1.

654.

1527, November 15-20, 's Gravenhage. Gelijktijdig volksliedje op de aanhouding, ondervraging en verbranding van Wendelmoet Claesdochter aldaar.

Een liedeken van Weynken Claes. Na de wijze: Het was een joden dochter.

De Heer moet zijn gepresen
Van zijn goedertierenheyt,
(1) Dat hy altijd wil wesen
By die nieu zijn verresen
En hebben tquaet afgeleyt.

Dit machmen claerlijck sporen
Aen de vrouwe Weynken Claes,
(2) Wt Godt zijnde geboren,
(3) Wiens woort sy had vercoren
Tot haerder troost en solaes.

Geuasen lietmen haer bringen
In den Haech voor dOuerheyt;
Met vragen sy haer aengingen,
Of sy bleef by de dingen,
Die sy voor heen had geseyt.

---

(1) *In margine*: [Ad] Rom[anos], 6, 4; [Ad] Collo[ssenses], 3, 1.

(2) *Idem*: Joan[nis], 3, 9.

(3) *Idem*: Psa[lmorum], 119, 103.

« tGeen dat ick heb gesproken,
 Blijf ick vast by, » heeft sy verclaert.
 Sy mochten tvier wel stoocken
 Om branden ende roocken :
 Sy was daer niet voor veruært.

Een wasser, die daer taelde,
 Vraechde noch vant Sacrament;
 Daer op Weynken verhaelde,
 Dat meel was, datmen maelde,
 En tbroot, eenen duyuel blent.

Hy seyde : « Ghy moet steruen,
 Ist saeck, dat ghy hier by blijft. »
 Maer om trijck Gods te eruen
 En de (1) croon te verweruen,
 Was sy door Gods cracht gestijft.

Dus ist ordeel gegeuen,
 Dat sy sou worden verbrant;
 Maer, door Gods geest gedreuen,
 Gaf sy willich haer leuen
 Ouer in des Heeren hant.

De monick sachmen loopen
 Om de vrouwe met zijn cruys;
 De luegenen met hoopen
 Ginck hy aldaer ontknoopen
 Om haer brengen tot confuys.

Hy haer also seer quelden,
 Dat iammer was en verdriet;
 De buel dies ooc onstelden :
 « Moeder, » (was zijn vermelden),
 « Laet v van God trecken niet. »

Sy halp den puluer steken
 Sels tot haren boesem in.
 Siet, wat daer is gebleken :
 Van sels is sy gestreken
 Totten pael, als een heldin.

Sprack : « Sal ick niet afuallen?
 En staet de bancke oock vast? »
 Daer ginck de monick rallen
 En had met zijn loos callen
 De vrouwe noch geern verrast.

---

(1) *In margins* : 2 [Ad] Tim[otheum], 4, 8; Apo[calypsis], 2, 10.

Maer sy ginck haer selfs voegen
 Seer blijdelijc aen den pael :
 Wel ginct na haer genoegen,
 Maer de sophisten wroegen
 En godloosen al te mael.

De buel trat aen om worgen;
 Doen sloot sy haer oogen fijn,
 Hebbende int hart verborgen
 Een trooster, niet om sorgen,
 (1) Verlangende thuyts te zijn.

Dus lieffelijck (2) ontslapen
 Is Wendelmoey in den Heer.
 Maer monicken en papen,
 Die naer christen bloet gapen,
 Versaet worden sy nemmermeer.

Het Offer des Heeren (1578), fol. 15 recto-16 recto. — Dit lied werd voor het eerst gedrukt in de uitgaaf van 1570. Zie Dr. F. C. Wieder, *De schriftuurlijke liedekens* (1900), blz. 106.

655.

1527, November 20, 's Gravenhage. Uittreksel uit de *Chronycke van Antwerpen* (16de eeuw) over de verbranding van Wendelmoet Claesdochter aldaar.

Anno 1527, den 20 November, werdt verbrandt in den Haghe in Hollant een weduwe geheeten Weedelmoet Claesdochter van Monickendam, om haerder opinie wille.

Chronycke van Antwerpen, blz. 29. — Schier gelijkloidend bericht in 't *Antwerpsch Chronykje*, blz. 30.

656.

1527, (einde November?), Haarlem en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den ontvanger der exploiten naar Haarlem om op bespoedi-

(1) *In margine*: 2 [Ad] Cor[inthios], 5, 8; [Ad] Phil[ippenses], 1, 23.

(2) *Idem*: Act[uum], 7, 60.

ging van het geding tegen den ketter Barthout Willemz. en zijne aanhangers aan te dringen.

Desen ontfanger van den exploitien, die deur ordonnancie van den voerscr. Hove gereyst is tot Haerlem, omme te solliciteren ende vervolgen an den burgemeesters ende gerechte aldaer dexpedicie van den processe, van der K. M^t. bij den procureur generael geintenteerd in cas van delict jegens Barthout Willemz. ende zijn adherenten, roerende de secte Lutheriane, daer voren desen ontfanger toegetaxeert is xiiij daegen tot xxij stuvers sdaichs, belopende tsamen xv fl viij st. van xl groten ; waeromme hier xv fl viij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploitien* (1527) [*Ander vuytgeven van vacacien, enz.*], fol. liij verso.

657.

1527, *November 20-December 2, Amsterdam.* Aanklacht van broeder Hendrik Haeck bij den Magistraat tegen de sermoenen van den minderbroeder Jozef.

Inagelycx by geschrifte overgeleidt van broeder Hendrick Haeck van broeder Josephs predicatie, van de delinquente van 't kerckhoff te mogen haelen, etc., also al blyct by een cedulle daer aff zynde.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolls van Andries Jacobs*, deel I, fol. 168.

658.

1527, *December 3, Holland en Friesland.* Plakkaat van keizer Karel over de rondreizende en vreemde geestelijken en leprozen. — Daar in Holland en Friesland vele onbekende en vreemde geestelijken van verschillende godsdiensten rondzwerfen en daaruit gevaar kan spruiten, beveelt de Keizer aan zijne ambtenaars van die landen, geen enkelen geestelijke, die geen bescheid van zijn klooster heeft, in steden of andere plaatsen meer toe te laten.

Placcaet roerende van de moniken, baghijnen ende leprozen.

Kaerle, bij der gracie Goids gecoeren Roomsch Keyser, alijt vermeerder srijcx, coninck van Germanien, van Castillen, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sesille, van Majorque, van Sardaine, van den eylan-

den van Indyen ende vaster aerden van der zee oceane, eertshertoge van Oistenrijcke, hertoge van Bourgoingnen, van Lothringen, van Brabant, van Lemburch, van Luxemburch ende van Geldre, grave van Vlaenderen, van Artoys, van Bourgoingnen, Palsgrave ende van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, van Farrette, van Haguenu, van Namen ende van Zuytphen, prince van Zwaven, marcgrave des Heylichs Rijcx, heere van Vrieslant, van Salins, van Mechelen, ende dominateur in Asien ende in Affricken, den eersten onser doerwaerder, sargeant van wapene oft andere officier hier up versocht, salut.

Alzoe tot onser kennisse gecommen is, dat doer onsen landen van Hollant ende Vrieslant veel religieusen van diversche religien passereren ende in den selven lande converseren ende frequenteren, sonder dat men weet of zij religieusen zijn dan nyet, oft van waer zij zijn comen of heenen willen, oeck dat veel vuytheemsche persoenen dagelijcx loopen doer die voers. onse landen gehabituert als leprosen ende melaetschen menschen tot belastinge van den andersaten der selver onsen landen :

Soe ist, dat wij willen voersien totten inconvenienten, die hier vuyt zouden mogen geboeren ende in voerleden tijden gesien zijn, U committeren ende ordonneren mits desen te reysen alom bynnen den voers. landen van Hollant ende Vrieslant daer men gewoonlick is publicatie ende vuytroupinge te doen, ende aldaer openbaerlick voer den volcke van onsen twegen gebied ende beveelt allen officiers ende regierders van onse steden ende plaetsen, daer ghij die voers. publicatie doen zult, dat zij van nu voertaen nyet en gedogen off gehenghen eenich religieus off religieusen te passereren off te comen bynnen den selven steden ofte plaetsen, sonder eerst te verthoenen brieven van hoere obediencie off anders bescheyt van den conventen, daer zij woonachtich zijn, inhoudende die namen van den selven religieus of religieusen, mitgaders van den tijt dat zij vuytgesonden ende waer zij gesonden worden; gebiedende mede, dat zij geen persoenen gehabituert als leprosen laeten comen in die voers. steden ofte plaetsen, zonder eerst goede bescheyt ende specificacie bij gescrijfte te hebben van waer zij zijn ende comen, waer zij heenen willen, waer zij sdaechs te voeren gelogeert hebben, ende oeck gelijk bescheyt van der regierders van den leprosen huysen; indien zij hem in eenighe van dien onthouden ende zoe verre zij yemant vinden, die tvoers. bescheyt nyet en hebben, dat zij die selve buyten die steden ende plaetsen laeten blyven ende niet in en laeten; gebiedende den regierders van de steden ende plaetsen voers. den portiers voor dien dese onse ordonnancie te onderhouden ende hierop goede toetsicht ende regardt te nemen, op peyne daervan selver straffelick gecorrigeert te worden : van alle twelcke te doene wij U geven volcommen macht ende speciael bevel, ontbieden daeromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen stadthouder, president ende Raide van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, mitgaders allen onsen bailliuwen, schouten ende andere officieren ende wethouders der zelve, van den inhouden van desen te onderhouden ende te doen onderhouden ende den onwilligen ende overtreders strengelicken gestraft ende gecorrigeert arbitralick naer gelegentheit der sake, den selven onsen stadthouder, president ende Raide certifierende, wes ghij hier inne gedaen sult hebben ende wedervaren sal wesen.

Gegeven onder onsen zegel, die wy in onsen Hove van Hollant gebruycken, hier onder up gedruckt, up ten derden dach in Decembri int jaer ons Heeren duysent vijfhondert zeven ende twintich, ende van onsen rycke, te wetene van den Roomschen ende Germanen t x^e, ende van Castillen ende anderen t xj^{de}.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaalboek van Sandekijn*, fol. 198 verso. — Dit plakkaat werd vernieuwd den 5 Augustus 1542.

659.

1527, December 6, Antwerpen. Verordening van den Magistraat over eene algemeene processie met het heilig Sacrament om God te bidden voor den Keizer, zijnen broeder, hunne landen en de onderdrukking der ketterij. — Eenieder moet de processie volgen en vóór zijne deur de straat reinigen.

Geboden ende vuytgeroepen by heeren Clause van Lyere, ridders, schoutak, burgemeesteren, scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen, op den sessten dach van Decembri, anno XVe ende sevenentwintich.

Alzoo de Stadt van onsen alreghenadichsten heere den Keyser ontfangen heeft zekere beslotene brieven, ordinerende ende bevelende, datmen vander grooter graciën, die hy duer syn godlycke goedertierenheyt den coninck van Hongariën ende van Boemen, synen broedere, ende Synder Genaden coninckrycken, landen ende ondersaten gedaen heeft, Godt Almachtich dancken ende loven soude met processien ende andere wercken van devotien :

Soe eest, datmen dien navolgende cundicht ende laet weten van sHeeren ende vander Stadt wegen, datmen op morgen gaen sal processie generale metten eerweerdigen heyligen Sacramente, ende gebiet men, dat een yegelic ter selver processie come ende die navolge, Godt Almachtich devotelicken biddende, dat hy duer zyn godlycke ontfermherticheyt onsen alreghenadichsten heeren den Keyser, syne bruedere, hueren coninckryken, landen ende ondersaten wille houden ende bewaren in goeden voorspoet ende voortgange ende verleenen eenen universelen pays in kerstenrycke, omme te vermeerderen theylich kersten geloove ende te nyente doen ende extirperen alle ketterien.

Voorts gebiet men, dat een yegelyck voere syn doere de straten schoon make, opte bruecken van outs daer toe staende.

Stadsarchief te Antwerpen, *Gebodboek*, vol. A, fol. 131; afgedrukt bij Génard, *Antwoerssch Archievenblad*, deel II, blz. 320.

660.

1527, December 17, Enkhuizen en 's Gravenhage. Besluit van het Hof van Holland, waarbij den schout van Enkhuizen geboden wordt den deken van West-Friesland ten allen tijde in het uitoefenen van zijn ambt behulpzaam te zijn. — Te Enkhuizen had men hem door bedreigingen verhinderd zijnen plicht te doen, waarop het Hof dit besluit uitvaardigde.

Meester Pieter Ruych, deken van Westvrieslant.

Alzoe meester Pieter Ruych, deken van Westvrieslant, clachtich gecomen es by requeste anden Houe van Hollant, roerende dat, hy commende bynnen der stede van Enchuysen omme zyn officie te exerceren, zyn eenige, die hem aldaer dreymgementen ende insolencie aendoen ende bewysen, zulcx dat hy doer vrese nyet en derf binnen der seluer stede zyn officie exerceren zonder hulp ende assistencie, soe es byden voersz. Houe geordonneert geweest zeeckere commissarys, die de voersz. deken behoert heeft mitsgaders meester Pieter van Blouweult, scoudt der voersz. stede, de welke ontkende, dat de voersz. deken yet misdaen of gevrees is geweest, ende presenteerde hem altyts hulp ende assistencie te doen; heeft oeck die selue commissarys hier op gehoert eenige vanden gerechte der stede voersz.;

tVoersz. Hof, gehoort hebbende trappoert vanden voers. commissarys, last en injungeert die voers. schoudt ende die vanden gerechte van Enchuysen, dat tot alle tyden als die voersz. deken aldaer tot Enchuysen compt ende exerceert zyn officie, zy hem tot zynen versoucke hulp ende assistencie doen tegens den genen, die hem willen misdoen off misseggen, straffende ende corrigerende den seluen nae gelegentheyte van hoere misdaet, zonder des te laeten in eeniger wys.

Gedaen inden Hage, den xvij^{en} dach in Decembri anno xv^e ende xxvij, by myn heeren die president, meesters Jan van Duenuoerde, Abel van Coulstre, Jaspas Lieuenszoen, Joest Sasbout ende Reynier Brundt, raidtslyuden van Hollant. In kennisse van my, [A. Sandelin].

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 199 verso en 200.

661.

1527, December 21, Haarlem en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan eenen bode der stad Haarlem wegens het dagvaarden van meer dan negentig poorters in de zaak der Lutheranen.

Pieter Diricz., boode der stede van Haerlem, van dat hij meer dan tnegentich persoenen, poerters tot Haerlem, in de saicke van de Luteriane voer de heere van Assendelft, ridder, raedt, etc^a., geciteert ende verdaecht heeft omme heur deposicie te doene, zes ende veertich stuvers, die hem by desen Hove toegetaxeert zijn ende bij dese ontfanger betaeldt, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxj^{en} Decembris anno xv^o xxvij; waeromme, etc^a. ij 8 vi st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (Uitgaven).

662.

1527, December 21, 's Gravenhage. Brief van den heer van Assendelft aan den graaf van Hoogstraten over den schoenmaker van Dordrecht (Cornelis Woutersz.) en over den minderbroeder Jozef van Amsterdam. — Van Assendelft zal de stukken aangaande Cornelis Woutersz. opzenden, zoodra deze zijne verdediging zal geschreven hebben. De Magistraat van Amsterdam dringt er op aan, dat men den minderbroeder Jozef, die tegen de stadsregeering gepredikt heeft, zou verwijderen.

Eedele vermoeghende welgeboeren heere, ick ghebiede my dienstelicken tot uwer E.;

Mijn heere, Achteruolghende die memorie, die uwer E. my gauen tot Antwerpen, heb ick, thuijs coemende, ter stont gesproecken mitten procureur generael roerende die schoenmaicker van Dordrecht, ten eynde datmen uwer E. zoude ouerseyn den alle die stucken vanden selue schoenmaicker, naeuolgende die conclusie hier inden Raedt ghenomen; maer nyet jegenstaende wat diligencie ick in deze saicke ghedaen hebbe, zoe en heb ick nochtans die selue stucken nijet gereet connen maicken, ouermidts dat die voirs. schoenmaicker begeert heeft zyn defencie seluer bij gesrifte te stellen, om twelcke te doen hy noch bezich is; maer hoope, dattet binnen een dach of twee ten lancxsten ghedaen sal weesen; alzo gheringe als ick mach, sal ick uwer E. die selfde stucken ouerseyn den byden heere van Warmont, die ick daer toe hebbe doen ordonneren (1).

Alle die andere punten vanden selfden memorie heb ick insgelycx volbracht; maer ouermidts dat ick die selfde memorie verleyt hebbe, zoe en kan ick uwer E. als nu gheen antwoirde vp als scrijuen (2).

---

(1) *Op den rand staat, door eene andere hand geschreven*: Touchant les lettres d'Utrecht, quil tiengne, mais quil se face selon que Madame a dernièrement escript, et que le plus tost que possible sera lon fasse responce.

(2) *Op den rand, van eene andere hand*: De faire parfaire linformation touchant les cloistres et . . . .; mais que lordonnance sur les fortificacions soit bien exécutée.

als uwer E. laestwerff hier inden Haege waere, zoe claechden
 sterdam oucr een minrebroeder, ghenoept broeder Joseph,
 t hy dagelycx seer indiscretelicken predicten ende byzondere
 gierders der seluer stede; daer vp dat geordonneert worde,
 seluen broeder Joseph met zyn gardiaen hier zoude bescryuen
 den vertrecken buyten die voirs. stede van Amsterdam, tot
 anderen; ende is die voirs. broeder Joseph naeuolghende dien
 weest; maer, alzoe ick agent was inden affairen vanden beede
 wer E. geeycht, zoe en is hem die voirs. stede nyet geinter-
 myn heeren present zynde daer off nyet en wisten te spreken;
 voirs. van Amsterdam hem seer beclaechgen ende bysonder
 ebben int consenteren vanden voirs. beede; daer van ick
 xterre, ten eynde dat die selfden moegen doen scrijuen by mijn
 rouwe anden voirs. gardiaen, als dat hy den voirs. broeder
 aicken Haer Ghenaden daer toe porrende, ter stont verzeynde
 conuent, tzy in desen landen ofte elders, gemerckt dat die
 x Joseph daer in zulcke recommendacie is, dat gescapen is,
 n vrucht en zal moegen doen. Ende indien uwer E. anders
 en te hebben, daer zullen die selfde my off moegen aduerten.
 , mach ick uwer E. in eenige saicken dienst doen, die selfde
 ny ghebieden ende goetwillichlijcken bereyt vinden. Kenne
 selfde uwer E. sparen ende behoeden wil zalich ende gesondt.
 inden Haege, desen xx^{en} Decembris, anno xve xxvij.

Uwer E. goetwillige dienaar,

G. VAN ASSENDELFFT.

staat: An mijnen heere, myn heere die graue van Hoichstraeten.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*,
Cartons, jaar 1527. (Ancienne liasse.)

663.

december 23, 's Gravenhage. Uittreksel uit de reken-
 het Hof van Holland over de kosten van een onderzoek
 zekere nieuwe boekjes.

Cornelisz., van tdubbelere van zekere informatie precedente,
 . Jasper Lievenz. van Hogelande, raidt, etc., roerende seckere
 xgens, daer voeren hem by den Hove toegetaxeert ende bij
 er betaelt zijn de somme van xxxvi st., blijkende bij dordon-
 overgelevert, in date den xxij^e Decembris anno xv^e xxvij;
 vi st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ont-
 vanger der exploiten (1527)* [*Ander vuytgeven van persoe-
 nen, enz.*], fol. lxxii verso.

664.

1527, December 25, Antwerpen. Open brief van Gerardus Geldenhauer Noviomagus aan keizer Karel, hem vragende aan de geloofsvervolgingen een einde te stellen. — Na den toestand kort beschreven te hebben, tracht hij te bewijzen, dat de geloofsvervolgingen noch door de evangelische noch door de keizerlijke wetten toegelaten zijn, en spreekt de hoop uit, dat de Keizer niet langer zal gedoogen.

Ad Carolum Quintum, imperatorem Caesarem Augustum, pium, felicem, victorem Galli, pontificis, patrem patriae, epistola Gerardi Noviomagi, in qua tractatur, utrum haeretici iure supplicii adfici possint nec n. Anno MDXXVIII.

Clementissimo Caesari, maximo felicissimoque Augusto, Carolo Quinto, pio, felici, patri patriae, Gerardus Noviomagus s[alutem] d[icit] p[urissimam]. Etsi omnibus, Carole Auguste, tibi, Dei ordinatione, principum electione, populi consensu, subjectis, magnopere cordi curaeque esse debeat, sacrae Imperatoriae Majestatis tuae salus, decus, victoria ac triumphus, mihi tamen prae caeteris id oneris incumbit, ut quae ad excellentissimam s[acrae] I[mperatoriae] M[ajestatis] tuae dignitatem pertinent, pro viribus promoveam : quae contra, sedulus amoveam. Ante decennium enim in M[ajestatis] tuae familiam ascitus honoratiorique s[acrae] M[ajestatis] tuae officio adscriptus, nisi M[ajestatis] tuae honorem et gloriam meis omnibus preposuero, non video quo modo turpissimam ingratitude notam effugero. Hinc est, clementissime Caesar, quod non verear, imo cogor, M[ajestatem] tuam de quibusdam, quae M[ajestatis] tuae honorem reipublicae commodum, animarum salutem concernunt, admonere, idque vere et amanter. Quare etiam non dubito, quin s[acra] I[mperatoria] M[ajestas] tua haec diligenter leget, boni consulat, ac meam curam diligentiamque in re tua necessaria comprobabit. Male audit (ut quod verum est, libere verere dicam) s[acra] M[ajestas] tua non vulgo solum, verum etiam apud meliorem populi tui in utraque Germania partem, quod s[acrae] M[ajestatis] tuae veluti imp[er]io authorityateque ita in eos, quos haereticos vocant, deservitur, ut ethnicorum tyrannidis et veterum Christi martyrum constantiae pariter et patientiae exempla audire videreque non uno in loco rursus liceat. Quidam enim in vinculis detinentur, uxoribus interea parvisque liberis fame pereuntibus. Aliqui rebus, sudore et sanguine partis, spoliantur. Nonnulli in externas regiones, egei ingrati hospites, proscribuntur propellunturque. Hic, tetro perpetuoque carcere condemnatus, squalore et inedia contabescit; ille aquis praefocatur; iste flammis exurit. Non aetati, non sexui parcitur. Nihil amicitiae, nihil beneficii, nihil officii tribuitur. Ut gravissimi pestilentissimique criminis reus (haec est quaerela publica) peragitur, quisquis alioqui innocentissimus, desertis hominum doctrinis,

orumque praesertim, qui s[acrae] M[ajestatis] tuae imperio, salutis, vitae
 et noctes atque dies insidiantur, ad Christi Evangelium sacrasque
 literas advolarit. Haereseos crimen facile cuiquam intentari poterit, at
 haereseos quenquam convincere, difficile admodum fuerit. Quos pontifex
 Romanus et ipsius coniurati haeresis nota inurere nituntur, hi vicissim
 a[nt]h[et]icem Romanum atque praetoriam ipsius cohortem, non haereticos
 esse, sed proditores, veneficos, homicidas, blasphemos esse, fama publica,
 et testium honorum virorum testimoniis, sacris item literis, convincunt. Interea
 maiora pars vincit meliorem, et hoc, clementissime Caesar, te vivo,
 victore, te triumphatore. Praeterea, clementissime Caesar, sunt in
 urbe sapientesque viros, aliquot non infimi nominis, non extremae
 auctoritatis, qui haereticum hominem, etiam convictum, pertinaciterque
 ad sententiam inhaerentem, nulla neque sacra neque prophana lege
 applicatio affici posse doceant. Quibus si lex Mosaica de blasphemo, de falso
 propheta et seductore, lex evangelica de peccantibus in fratres et haereticis,
 leges Caesareae de haereticis objiciantur, ad singulas in hunc fere modum
 respondunt. Ad Mosi legem sic dicunt: Omnem blasphemum haereticum
 esse posse, sed non omnem haereticum blasphemum. Blasphemum enim,
 in contemptu Deo, in quodvis crimen prorvare praecipitem; hos
 vero, qui hac nostra aetate haereticorum nomine ab inimicis traduntur,
 si Deo adhaerere, solius Dei verbis, testimoniis et legibus inniti, quidquid
 illis vel pilum latum abducat, longe fugere atque detestari. Quare nullo
 modo legem Mosi de blasphemis in hos torqueri posse, constanter affirmant.
 Sed vero de falso seductoreque propheta dicitur, longe minus in hos
 iudicare hac ratiocinatione colligunt: Jubet Moses, inquit, prophetam,
 et uxorem, qui, deserto vero et uno Deo, alienos deos colendos
 asserint, exterminari et deleri. At hi nostri haeretici, non solum alienos
 deos non colendos, non audiendos, non sequendos docent, verum etiam
 in laetitia, detractis personis, contemptis phaleris, externis omnibus
 suis locum redactis, solum Deum colendum, illum solum et unicum
 prophetam audiendum praedicant, quem qui non audierit, non quemvis
 minimum aut angelorum, sed ipsum coelestem patrem, iustissimum illum
 Patrem, tandem suo malo ultorem experietur. Hunc prophetam unicum
 licet Dei filium Jesum, qui est via, veritas, vita, lux, ostium sequendum
 fuerunt. In huius solius nomine patrem invocandum, qui datus est nobis a
 Patre unicus mediator, sacerdos et sacrificium, redemptor, propitiatio, inter-
 cessor, advocatus, pastor, doctor et magister, cum quo et in quo Pater nobis
 se et omnia sua liberalissime donavit. Proinde quidquid caelestis magister
 jubet, discendum: quidquid jubet, faciendum; quidquid prohibet, vitandum.
 Minus doctrinas, nisi quantum ab huius prophetae doctrina fulciantur
 lucas esse, perversas, impias. Tanto etiam longius ab omni impostura,
 errore, haeresi, quemquam abscedere, quanto propius ad huius caelestem
 doctrinam accesserit. Hoc modo, clementissime Caesar, et pluribus aliis,
 quos pontifex Romanus haereticos vocat, a Mosaicae legis poenis
 defendunt, addentes etiam Judaeos legis Mosaicae (ut videri volunt) studio-
 sissimos atque observantissimos, Pharisaeos et Saducaeos vere haereticos,
 quos solum tolerasse, sed etiam rebus suis crebro praefectos honorasse. Hinc
 evangelicam legem laeti convolant, et Christum docuisse, quomodo

peccantes in fratres corripiendi sunt, ostendunt. Ita, ut si quis, obturata aure, fratris congregationisque monita contempserit, sit illis veluti Ethnicus et Publicanus, Paulum quoque haereticum vitandum tantum, admonuisse. Haec est clara simplex et pura, inquit, Christi doctrina, adversus quam, si pontifex Romanus, imo si Petrus et Paulus, imo si Angelus, non impostor ille, sed e coelo aliud docuerit, anathema sit. Mandat insuper caelestis pater, ut vocem filii sui dilecti audiamus. Ipse bonus pastor Christus Jesus oves suas vocem suam audire dicit, ad se veniendum, se sequendum, bonus dux, lux et semita hortatur : et tam reprobi erimus, ut alienos a Mose legislatore mitissimo, alienos a Christo vero servatore, audire velimus?

Quod vero nonnulli in potentium quorundam hominum gratiam et favorem, magis quam in veritatis laudem dicunt. Praepositi sunt, presbiteri sunt, episcopi sunt, obediendum ergo est eis, honorandi ergo sunt, audiendi ergo sunt. Verum, inquit, dicis, quisquis haec dicis : modo Mosi cathedram non deserant, et in sua sedeant; modo ea, quaecunque Christus observanda praecipit, docuerint, et suas doctrinas his non aequaverint; modo imitatores Pauli, ut ille Christi, non hominis alicuius quantumvis sancti, fuerint; modo bene praesint, ut gregem Christi verbo Christi pascant, et non dominantur neque tyrannidem in consertos exercent. Vides, clementissime Caesar, quomodo lex evangelica (ud adserunt) haereticos etiam obstinatos (ut dicitur) inter Ethnicos et Publicanos tantum rejiciat. Modo constat (ut aiunt) quomodo cum Publicanis et Samaritanis ipse Dominus Jesus, vitae nostrae morumque magister, versatus sit : quomodo neminem eorum neque judicaverit neque condemnaverit. Et christianus imperator communis Domini servos, imo confratres, et caelestis patriae cohaeredes, tot, tam variis saevisque suppliciis affici patietur, ne dicamus iubebit? Legimus etiam, inquit, christianissimos imperatores Valentinianum et Theodosium, Ethnicos quosdam, rebus, provinciis, exercitibus suis praefecisse, imo multis christianis, in civilibus militaribusque rebus praetulisse; et haeretici, qui doceri rectiora cupiunt, sub tam pio Caesare rebus et vita privabuntur? Hi enim, clementissime Caesar, si audire legereve Majestati tuae per augustales occupationes liceret, spei fideique suae rationem libentissime redderent, et innocentem conversationem suam in republica Christi et tua declarare pariti essent. Quod quo minus fiat, partim (ut dixi) occupationibus Majestatis tuae adscribunt; partim purpuratis illis et albatis, quos innocentem sanguinem sitire, nihilque aliud Majestati tuae suggerere, quam ut impune tyrannidem suam exercent et confirment.

Hactenus de lege evangelica, quantum ad haereticos pertinet, sapientium virorum sententiam paucis s[acrae] Maiestati tuae indicavimus potius quam explicuimus. Reliquum est, ut de Caesaris quoque legibus contra haereticos, quid sentiant, perstringamus. Fatentur iidem, extare quasdam imperatorias leges, quibus extremo supplicio haeretici subijciantur. Verum eas non tam justa imperatorum voluntate, quam improba quorundam episcoporum violentia clementissimis Caesaribus exortas. Quod hinc potissimum eliciunt. Quod Constantini Magni, Theodosii et aliorum Augustorum leges contra haereticos, nunquam executioni, quod sciatur, mandatae sint, et Theodosianae legi in historiis addatur : Eam magis ad terrendum, quam exequendum a piissimo Augusto esse latam. Adjiciunt praeterea : Augustos Constantini filios,

hunc pro Arrianis, illum contra Arrianos haereticos edicta legesque promulgasse.

Episcopos quoque non uni Augustorum molestos gravesque fuisse; adeo ut etiam per regios cubicularios, qui privatim apud principes tam magna autoritate erant, perque alios, quos gratos in aula noverant, huiusmodi leges pro sua quique factione, bonis frustra ingemiscentibus obtinuerint. Addunt etiam piissimorum fidelissimorumque Augustorum leges extare, quibus liberum permittitur, quam quis velit religionem amplecti, quae ad christianam fidem pietatemque vi armisque aliquem cogere, non evangelicum, non regium, sed plane tyrannicum esse iudicabant. His accedere dicunt: Verissimum apertissimumque esse, posteriorum Augustorum leges contra haereticos, intollerabili Romani pontificis, meliorem imperii partem occupantis, tyrannide conceptas, expressas atque aeditas. Quibus si quovis modo imperatores, qui praeter haereditarias ditiones vix titulum Romani gerebant imperii, contradixissent, jam Italia excluderentur, corona negabatur, excommunicabantur, subjecta nobilitas plebsque a praestito iuramento absoluta, in principem suum concitabatur, ita ut etiam filios in patres, patres vicissim in filios, contra naturae iura, impia bella gerere commoverint. Haec cum ita sint, iniquum putant, huiusmodi leges inter Caesareas numerare, ne dicant, executioni mandare.

Postremo concludunt: Omnium legum amussim et adamantinam quandam regulam esse, aequum et bonum, ad quem ubi examinatae directaeque fuerint, quam malae et iniquae sint, facile deprehendi posse, maxime vero apud christianum imperatorem, qui magis vult, omnes omnium Caesarum leges aboleri, quam Christi Dei sui doctrinam, vel in minimo prudens transgredi. Ad Christi enim doctrinam, omnium christianorum vita, mores, leges (ipsius gratia) dirigenda sunt, et per hanc solam, non solum vanorum hominum statuta et commenta, sed et Mosi et omnium prophetarum et apostolorum dicta, facta scriptaque dijudicanda sunt.

Habes, clementissime Caesar, quod pro haereticis etiam convictis (ut dicunt) et pertinacibus, a bonis viris dicatur. Ex quibus s[acra] Imperialis Majestas tua conijcere poterit, quantum doleant et ingemiscant, qui Majestati tuae bene volunt, atque precantur, quum improbos quosdam, Caesarea tua clementia tam crudeliter abuti, tuaeque Majestatis gloriam (quantum in ipsis est) humani innocentisque sanguinis aspergine foedare audiunt. Quae tanto libentius simplici veraeque relatione s[acrae] Imperatoriae Majestati tuae scripsi, quod non dubitem, quin ijs lectis diligenterque attentis, laetiora per utramque Germaniam suam edicta divulgari jubebit.

Christus Jesus, rex regum et Dominus dominantium, te pium, felicem, subjectis parcentem et perpetuum rebellium ac superborum victorem triumphatoremque conservet.

Datum Antwerpiae, octavo calendas Januarii, anno 1527.

E[xcellentissimae] S[acrae] M[ajestatis] tuae
humillimus servulus,
GERARDUS NOVIOMAGUS.

Zeldzaam drukje, zonder plaats of naam van drukker, berustende in de Koninklijke Bibliotheek van Den Haag. —

Dezelfde brief komt ook voor in een drukje van 1529, waarvan zich een exemplaar in de Universiteitsbibliotheek te Göttingen bevindt. De volledige titel van dit drukje luidt : « D. Erasmi Roterodami annotationes in leges pontificias et caesareas de haereticis. Epistolae aliquot Gerardi Noviomagi de re evangelica et haeticorum poenis : Ad Carolum Quintum, Imp. Caes. Aug.; Ad Germanorum principes, in conventu Spirensi; Ad Carolum, Gelrionum ducem; Ad Philippum, Hessorum principem. Argentorati, apud Christianum Egenolphum, an. M.D. XXIX. » 8°. De *Annotationes Erasmi* staan voorop en beslaan nog geen drie bladzijden; daarop volgen de vier uitgebreide brieven van Geldenhauer, waarin hij uitweidt over het onrechtmatige van de geloofsvervolgingen. Men krijgt den indruk, dat Geldenhauer op eene niet al te kiesche wijze van Erasmus' naam gebruik maakt, als van een bliksemafleider voor de stormen, die zijne zoo verhevene als stoutmoedige taal zou kunnen uitlokken. De voorzichtige Erasmus was daar natuurlijk weinig over gesticht en in zijne « *Epistola contra quosdam, qui se falso jactant Evangelicos; Erasmus Rot. Vulturio Neocomo (waarmede Geldenhauer bedoeld wordt) S. D.; apud Friburgum Brisgoicum* » van 4 Nov. 1529 valt hij uit : « *Parum erat evulgasse Epistolam ad Spirensae concilium, non magno intervallo prosiliit nobis ridiculus ille Cometes* (een werkje in briefvorm, waarin, naast minder wetenschappelijke beschouwingen over een in Oct. 1527 verschenen comect, Geldenhauer's hervormingsgezindheid voor den dag treedt), Carolo Caesari dicatus. Cum iterum te meis scriptis admonuissem, ut a talibus jocis temperares, qui et principum animos ad saevitiam irritarent et adeo nihil juvarent causam, a cujus victoria vestra pendet incolumitas, ut etiam gravissime, placide quidem respondisti; sed perinde quasi te fuissem hortatus, ut simile quiddam iterum designares, ita rursus ad concilium Spirensae, cui tum rex Ferdinandus praesidebat, missus est libellus, nomen Erasmi litteris bene magnis praeferens. Titulus erat *Epistolae Erasmi*, cum esset fragmentum alicunde e libris meis decerptum, ut lector parum attentus existimaret meam esse sententiam, non esse fas quenquam haeticum poena capitis animadvertere, eaque res Caesarem, Ferdinandum aliosque principes atque etiam Romanum pontificem in meum caput irritaret. Post hoc fragmentum sequebantur quaedam tuo nomine simpliciter, ut ab omnibus audio, seditiosa. Nam mihi nondum vacavit legere. Hoc factum, tam abhorrens ab humanitatis amicitiaeque natura, ego vehementer admiratus sum, alii magnopere detestati sunt. Caeterum quo minus tecum expostularim.

migrationis negotia fuerunt in causa. Concoctum est hoc aut potius dissimulatum, et ecce nundinis autumnalibus prorupit similis libellus candem canens cantilenam, qui in frontispicio praegrandibus litteris profitebatur *Annotationes Erasmi*, reliqua tuo nomine succedebant, magis ad excitandos seditiones quam ad pietatem conducentia. » Dr. J. Prinsen, dit schrijven van Erasmus besprekend (*Gerardus Geldenhauer Noviomagus*, 1898, blz. 88-90), maakt er uit op, « dat er in het voorjaar van 1529 een boekje is verschenen met denzelfden inhoud als (het ons bekende), maar met het opschrift *Epistolae Erasmi*, en dat dit boekje aan den Rijksdag is gezonden; en dat in den herfst van hetzelfde jaar een nieuwe uitgave verscheen, wier hoofdtitel *Annotationes Erasmi* luidde; overigens was ze misschien gelijk aan de *Epistolae*. » Het gewaagde dezer gevolgtrekking blijkt reeds uit Erasmus' schrijven zelf: hij heeft de *Epistolae* niet gelezen en kent ze slechts van hooren zeggen: « ut ab omnibus audio, ... nam mihi nondum vacavit legere. » Daarbij komt nog, dat in deze vier brieven Geldenhauer's persoon zóózeer op den voorgrond treedt, dat eene uitgaaf ervan, in denzelfden vorm maar op den titel aan een ander toegeschreven, gansch niet aannemelijk is: « Ante decennium enim in Majestatis tuae familiam ascitus, » enz. zegt de schrijver van zichzelf in den brief aan keizer Karel, « Ego, in antiquissima adeoque nobilissima civitate tua Noviomago natus et educatus, » enz. in dien aan hertog Karel van Gelderland. Zou het dan niet al te bevreemdend zijn, Geldenhauer, terwijl hij in deze brieven zijnen laatsten schroom heeft afgeworpen, te zien terugschrikken voor het plaatsen van zijnen naam op het titelblad? De waarheid zal dus wel zijn, dat Erasmus verkeerd was ingelicht en dat alleen de *Annotationes Erasmi* hebben bestaan. (Voor den hier afgedrukten brief aan keizer Karel zie het reeds aangehaalde werk van Dr. J. Prinsen, blz. 80-83, waar hij ontleed en besproken wordt). — Twee Duitsche vertalingen van den brief aan keizer Karel zijn bekend: zij berusten op de Universiteitsbibliotheken van Marburg en Leipzig. Eene daarvan is afgedrukt bij J. Prinsen, *Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus* (1901), blz. 181-188. Over Geldenhauer's brieven zie ook aldaar, blz. XLI-XLVI.

665.

c. 1527, (*Antwerpen?*). Open brief van Gerardus Geldenhauer Noviomagus aan hertog Karel van Gelderland, om hem aan

te sporen de nieuwe zuivere leer van Christus te doen prediken in zijn gebied. — Na het nuttelooze der geloofsvervolgingen te hebben aangetoond, maakt Geldenhauer eene vergelijking tusschen de uiterlijke ceremonieën der Roomsche Kerk, waaronder geveinsde vroomheid zich verbergt, en de ware godsvrucht van de aanhangers der nieuwe leer.

Gerardus Noviomagus illustrissimo fortissimoque principi Carolo, duci Gelriae, Juliae, comiti Zutphaniae, etc., salutem p[urimam] d[icit].

Qui tibi, illustrissime dux, quavis de re obstrepere non verentur, magnanimitatis sublimitatisque tuae rationem non habent. Qui vero Celsitudinem tuam de rebus necessarijs admonere formidant, humanitatem ac clementiam tuam ignorant. Hinc est, illustrissime princeps, quod ego in antiquissima adeoque nobilissima civitate tua Noviomago natus et educatus, eoque patre, qui clarissimis principibus, patri tuo Adolpho amitaeque Catharinae multis annis fidelissime inservivit, audeam C[elsitudinem] t[ua]m] commonefacere de ijs, quae maxime hoc christianarum rerum turbine ad tuam subjectique divina ordinatione tibi populi veram salutem spectant.

Principio itaque, illustrissime princeps, condones, quaeso, mihi, quod longius forte repetito rerum ordine, incipiam. Cum enim recogito res tuas gestas, ab illo die quo, ex Gallica captivitate, dato obside, Noviomagum omnium civium adplausu et gaudio ingressus es, admiranda et diversa Dei Opt[imi] Max[imi] iudicia erga te plebemque tuam videre licet: iram videlicet ipsius, ut humano more loquar, erga tibi subjectos, bonitatem vero et misericordiam erga tuam Celsitudinem. Si quis enim secum reputet, quoties tui fusi, fugati caesique sint, quoties agri devastati, abacta pecora, suppellex et quicquid opum erat direpta, pagi exusti, arces dejectae, oppida per dedicationem capta, viri captivi abducti, matronae stupratae, virgines vi corruptae caeteraque passae, quae hostilis furor et libido inferre solent, nonne Deum iratum illis fuisse statim iudicabit? Rursus si quis consyderet te iam trigesimum quartum annum in ducatu tuo agentem, prospera fere semper corporis valetudine, ab hostibus, tantis scilicet principibus, ducibus, regibus, imperatoribus, praelijs lacessitum, bellis pressum, nunquam captum, nunquam turpi fuga elapsum, nunquam, quod sciam, vulneratum, rebus etiam tuis aliquando fere desperatis, oppidis aliquot a te ad hostes ob potentiae metum deficientibus, hostium consilia, praeter spem, subito immutata, ditionem tuam miris consilij et stratagematis recuperatam, tot etiam incruentas fere victorias, tandem etiam uxorem tibi, ut nobilissimam eque tot Augustorum stemmate natam, ita et optimam christianissimamque, obtigisse, nonne, quisquis haec attentius revolverit, divinam erga te bonitatem iure admirabitur laudabitque? Haec cum ita se habeant, clementiss[ime] princeps, vide ne unquam Deo ingratus inveniariis, idque, quod soli Deo acceptum referre debes, cuius aut humanae prudentiae fortitudinive aut divo, quisquis etiam ille sit, adscriperis: Deus enim noster fortis zelotes est; gloriam suam alteri non dabit, neque patitur, ut quisquam in hominum cordibus cum ipso habitet, praesit et regnet.

At haec legens, dubitas fortasse haesitasque quam in re Deo maxime te gratum ostendere possis, cum unus hoc, alter illud, tertius aliud tibi faciendum suadeat. Ne audias, quaeso, illustrissime princeps, humana consilia, quae e sacris literis non proficiscuntur, sed audi ante omnia Spiritum Sanctum, per os regij prophetae David dicentem : « Nunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiae laudabo te; » et rursus : « Docebo iniquos vias tuas et impij ad te convertentur. » Si vis Deo gratus inveniri, diligenter cura, ut nomen Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi solius, praeter quod non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, in ditione tua annuncietur utque viae Domini doceantur. Quod tum rectissime flet, si singulis pagis, aut electione aut constitutione, seniores et ministri praeficiantur, qui sacras literas Christique Evangelium syncerissime simplicissimeque praedicent, qui non fastui, non quaestui, ut hactenus, sed auditorum saluti consulere, Dei gratia, et velint et possint. Duo, illustrissime dux, maxime sunt nobis ad salutem necessaria : dilectio Dei et charitas erga proximum ; quae ex sola fide proficiscuntur, in quibus etiam tota lex pendet, et prophetae. Quomodo Deus diligendus, nemo hoc mortali corpore circumdatus, rite explicaverit ; quomodo vero charitas erga proximum exercenda sit, multifariam in sacris et praecipue evangelicis literis explicatum est ; quas cum ignorantes docendas, ut diximus, curaveris, quis dubitat, clementiss[ime] princeps, quin optimum gratissimumque Deo opus perfeceris ? Abeant fallacia hominum superbiorum avarorumque commenta. Tu, illustriss[ime] princeps, solis sacris literis adhaereas, quae omnem hominem instruere possunt, ut divinus ille Paulus inquit : « Ad salutem, per fidem, quae est in Christo Jesu. » Doceatur Evangelium non litera tantum, sed multo magis amabile, spiritu, per hoc enim Paulo teste, salvamur. Sacrae literae (ut hoc etiam, forte tamen intempestivius, dicam) non solis nostri temporis et scribis et pharisaeis, sed omnibus hominibus scriptae sunt, ab omnib[us] interea legi audiri que debent. Dominus Deus mirabili et occulta sua inspiratione docebit etiam simplicissimos, quos tanto fastu rabbi nostri despiciunt et contemnunt. Neque enim abbreviata est manus Domini. Potuit ex Petro et Joanne, hominibus sine literis et idiotis, legis doctissimos subito facere.

Oremus et nos puro corde et fide non ficta, non in multiloquio, sed ut Christus docuit : procul dubio, divina bonitas et clementia illico nobis aderit, qui enim per prophetam Hieremiam dixit : « Dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas : et ero eis in Deum et ipsi erunt mihi in populum, et non docebit unusquisque proximum suum et unusquisque fratrem suum, dicens : « Cognosce Dominum, quia omnes scient me a minore usque ad maiorem eorum, » potens est praestare, imo praestat, quod pollicitus est, modo verbis eius, per fidem in Jesum Christum credamus. Interpretentur haec magistri nostri ut velint, nunquam Deum mendacem facere poterunt. Verbum enim Domini manet in aeternum. Quod, ut at id, quod caepimus, revertamur, si sine fuco, sine humanae philosophiae studio, citra sublimitatem blandiloquentiamque sermonis, praeter spem inanis gloriae commodique, quam simpliciss[ime] praedicatum fuerit, omnes quaestiones, conclusiones, pugnae verborum, contentiones statim cessabunt, haeresesque omnes, in ignorantiae hujus Verbi tenebris latitantes, in lucem deducentur et evanescent. Falluntur admodum doctores et principes nostri, qui haerese,

grandibus voluminibus, gladio et igni extirpare conantur, quas solus Deus gladio verbi sui et igni, quem misit in terram, in nihilum redigere potest. Cur homines, habentes quidem Dei zelum, ut sibi ipsis falso persuadent, sed non secundum scientiam, quod solius Dei est, sibi usurpare conantur? Dicant, si possunt, quotusquisque haereticorum, viventibus etiam electis illis apostolis, per humanas disputationes, abnegato ex animo errore, ad veritatis cognitionem redierit? Quod si non possunt, quare stulte gloriantur, quasi aut disputando aut tyrannidem exercendo, id possint, quod, virente florenteque christiana religione, vix ullus potuisse legitur? Det Dominus, ne hi, qui alios tam facile et arroganter haereticos iudicant, tandem ut omnium haereticissimi ab illo, qui nec falli nec fallere potest, iudicentur. Non sum ignarus, illustrissime dux, quid hi, quorum avaritia, superbia, tyrannis, per Dei verbum quotidie traducitur et labefactatur, inter sese garriant. Audimus, inquit, iam per totum fere orbem vulgo dici: Verbum Domini, verbum Domini; Evangelium, Evangelium; fides, fides; sed nusquam videmus bona opera. Hic eos liceat interrogare, quaenam ipsi bona opera interpretentur? Utrum iuxta Dei praecepta, quae sola ipsius gratia et non nostris viribus adimplentur, vivere, id est, ut Christus paucissimis complectitur: diligere Deum et proximum; quod qui non facit, nec fidem habet, nec Evangelium habet, nec verbum Domini habet? an sumptuosa templa, statuas, imagines extruere? auro, argento vesteque preciosa excolere? tot ociosorum et validorum hominum greges et armenta alere? tot cereos et lampades, sole lucente, frustra accendere? ad statuas procumbere? circum templa oberrare? tot rosaria, tot donaria, tot numeratas preculas obmurmurare? tot missis, tot horis canonicis, tot vigilijs ociosum interesse? hoc vel hoc modo vestiri? hoc vel illo cibo pasci? tantum dormire? tantum stertere? tantum vigilare? et quid harum rerum non facere? Si haec bona opera dicunt, foelices nos, Dei gratia, iudicamus, quod huiusmodi opera in nobis non inveniunt. Si vero illa, quae supra diximus, dolemus et ingemiscimus, quod tales non sumus, quales nos esse Christus iussit. Oramus nihilominus assidue misericordissimum Deum et patrem nostrum benignissimum, ut inter oves, quae a dextris collocandae sunt a Christo in extremo illo iudicij die, inveniamur. Verum id certo sciant adversarij nostri pusillum esse foreque semper gregem Christi, relictis hic, illustriss[ime] princeps, veritatis adversarijs.

Jam quod de sacris literis dicere coepimus, persequamur: hae sunt, quae abunde nos docent quomodo, quamdiu in hoc seculo versamur, in omni etiam, ut dicitur, statu vivere debeamus, hae sunt praedicandae, ut semel atque iterum diximus, hae audiendae, hae decantandae et spiritu et mente, ad harum praescriptum, totius vitae nostrae tenor exigendus. Neque magni quorundam tituli, magnus principatus, magna tyrannis nobis imponere debet, ut, relicto Christo, qui est via, veritas et vita, in eorum sententias eamus, latamque viam, quae ducit ad mortem, ingrediamur. Hi sunt enim, qui clamitant sese a Deo constitutos, doctores, rectores, sacerdotes, episcopos, pontifices, imo Christi in terris vicarios, suisque sententijs, decretis, consilijs tam diversis, adversis et contrarijs obediendum. Contra quos, cum a doctissimis hisque christianissimis viris, intra hos paucos annos, e sacris literis, satis superque pugnatum, imo debellatum triumphatumque sit, frustra ego in epistolari hac angustia verba fecerim. Caveat saltem sibi,

[C]elsitudo] [tua], illustriss[ime] dux, a pseudo apostolis, prophetis, episcopis, diaconis, a falsis etiam doctoribus et fratribus, quorum tyrannidem iam supra mille annos, non citra grave animarum nostrarum periculum patimur. Non adspiciamus aut ad Hierosolymitanam aut ad Antiochenam aut ad Constantinopolitanam aut ad Romanam Ecclesiam, quae olim superbe ac pertinaciter de primatu (quem in suis Christus non cognoscit) contenderunt. Sed dirigamus oculos mentis in Christianam illam Ecclesiam, quae per aeternum Evangelij verbum semper crescit et fructificat, quae in Actis Epistolisque apostolicis Christi spiritu expressa est, quae etiam habuit (ut iam habet, ubicumque terrarum existat) apostolos, prophetas, doctores, diaconos, episcopos, non dominos, principes et tyrannos. Non credo quempiam dubitare, quin illa apostolica Ecclesia proximius accedat ad Christum quam haec nostra, sive Latinam dixeris sive Romanam. Jam vigilantibus oculis, illustriss[ime] dux, dispiciamus, utrum in illa tales ordines, unctiones, raciones, talia sacramenta, talia templa, arae sacrificia, tantum opum, tantus ciborum vestiumque delectus, tot impia, stulta et impossibilia vota, coelibatus tam impurus quam est ipsa impuritas, quae vel sola in hac Romana Ecclesia cernimus, fuerint. In hac sunt mitrae phrygiae, auro gemmisque onustae, in hac baculi, anuli, sandalia auro et argento radiantia, vt reliquum illum plus quam regium, inter pauperes Christi (quales videri volunt) ornatum taceam; in hac tot regna, tot scepra, tot gladij exerti et reconditi, tot claves scientiae et potentiae, et praeter haec omnia, non una, verum triplex corona, qualem nunquam ullus aut regum aut Caesarum gestaverit; in hac tot sacerdotum, monachorum et monacharum sectae, ut dinumerari nequeant. Ex quibus nobis prodire, humanorum actuum merita de digno condigno, de congruo, mera barbarorum sophistarum inventa, quorum (ut hoc obiter dicam) arrogantia eo provecta est, ut de occulto etiam divinae Majestatis iudicio inquirere constantissimeque adserere et docere, sacris etiam literis contemptim habitis, non erubuerint homines impijssimi; in hac sacramentorum quorundam adorationes, quas apostolica illa Ecclesia non novit; in hac sanctorum, ita loquuntur, canonizationes et invocationes: in illa etiam Stephano pro Christo lapidato, Jacobo gladio occiso, vere sanctis, per sacras literas, non per pontificem Romanum adprobatis, solus Christus invocabatur, ille erat advocatus, mediator, propiciator, per illum accessus habebatur ad Deum; in hac (nescio qui) sacerdotes, quae sacrificia, pro vivis et defunctis, quae vigiliae, memoriae, septenaria, tricenaria, anniversaria, lucrosa profecto murmura: in illa erat et est sacerdotium sanctum, sacrificium et obsequium fidei, hostiae spirituales, acceptabiles Deo per Jesum Christum, hostiae vivae, hostiae laudis, hostiae beneficentiae et communicationis obsecrationes, orationes, postulationes pro omnibus hominibus, absque spe alicuius lucri; in hac securitas, ocium, omnium rerum abundantia, deliciae, voluptates: in illa persecutio, tribulatio, angustia, fames, sitis, frigus, nuditas, mille genera mortis, quae omnia pugnant cum his, quae in Romana Ecclesia vel optima et christianissima putantur. Vides, illustrissime atque clementiss[ime] princeps, ex hac mediocri Romanae Ecclesiae ad illam, quae in sacris literis descripta est, collatione, quam longe a vero christianismo tot annis abfuerimus? Et hoc ideo, quia verbum Dei negleximus, pro quo iusto Dei iudicio, humana somnia, hominum doctrinas et mandata, iuxta elementa huius mundi, ut Paulus ait, et non secundum Christum acceptavimus, et quia

charitatem veritatis non recepimus, ut salvi fieremus, signis, prodigijs, miraculis mendacibus (quae vel propter solum quaestum eis semper adhaerentem, suspecta nobis esse debuerant) acquievimus. Tandem itaque, illustrissime princeps, iam nostra aetate, Evangelio, sola Dei erga nos misericordia, coruscante, curramus ad fontes aquarum vivarum, id est, ad sacras literas, relinquamus lacunas, cisternas rivosque turbidos, et pascamus potemusque nos solo verbo, quod procedit ab ore Dei.

Hoc unum pro meo erga C[elsitudinem] t[ua]m communemque patriam amore, oro, atque etiam (patere, quaeso, id pro tua clementia) hortor et admoneo, ut verbum Domini, quantum in te est, per ditionem tuam praedicari facias et iubeas. Quod faciendo, pro omnib[us] beneficijs, quae tibi Deus Opt[imus] Max[imus] affatim tribuit, facies ei rem (ut initio dixi) longe gratissimam. Opto Celsitudinem Clementiamque tuam feliciter in Christo valere.

Volgens den tekst van 1529 (Bibliotheek van Göttingen), afgedrukt bij J. Prinsen, *Collectanea van Geldenhauer*, blz. 192-199. — Er is verder eene uitgaaf van 1609, (Argentorati, excudebat Antonius Bertramus, *Academiae typographus*, M. DC. IX. 4°), waarvan een exemplaar berust in de Gentsche Universiteitsbibliotheek en een ander in de Hertoglijke Bibliotheek van Wolfenbüttel, welke laatste nog eene uitgaaf van 1610 bezit. Op het Britsch Museum berust eene Duitsche vertaling. (Zie Prinsen, *Collectanea*, blz. XLV en XLVI). — Steunend op de zinsnede : „ Si quis consideret te [hertog Karel van Gelderland] iam trigessimum quartum annum in ducatu agentem, „ die er in voorkomt, neemt Dr. J. Prinsen (*Gerardus Noviomagus Geldenhauer*, blz. 75) aan, dat deze niet-gedateerde brief geschreven werd in de tweede helft van 1526. Deze gissing heeft iets voor zich, alhoewel door toon en inhoud deze brief veeleer nader staat tot dien aan keizer Karel van 25 Dec. 1527. (Voor de ontleding en de bespreking, zie Prinsen, blz. 74-78).

666.

1526-1527, *Veurne en Ieperen*. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Veurne over de kosten van het kettergeding tegen twee vreemde Luthersche gezellen, die vóór de wet van Veurne en daarna vóór 't geestelijk hof van den bisschop van Terwaan te Ieperen verzonden werden.

Et premiers, envoyé vng messaigé deuers monsieur le conte de Gauere, gouverneur de Flandres, à tout lettres closes lui aduertissant comment quil auoit prins et constitué prisonniers deux compaignons estrangiers estans de

la secte luthériane, pour sauoir ce que ce baillj en debuoit faire, lequel manda quon les mist en justice deuant ceulx de la loy de Furnes, lesquelz ont estez depuis enuoyez à la court de Therreuaue à Ypre, où le messaigé a vachié neuf journées en attendant responce, à ix s. par le jour, monte iij ʒ s.

Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Anthoine de Ghistelles, bailli de Furnes, du 15 avril 1526 au 15 avril 1527*, fol. xix recto (n° 14031); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 318, noot 6.

667.

1526-1527, Ieperen. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Ieperen over het betalen van de boet, waartoe Jan Paeuwaert veroordeeld was wegens omgang met personen verdacht van het lezen van Luthersche boeken. — Hem werd ook nog andere boetedoening opgelegd.

De Jehan Paeuwaert, barbieur, le quel sestoit mésuzé de hanter et conuerseer auecq gens suspect, quilz ont lyt les livres de Nouveau Testament et aultres liures deffendues de Lutère ou ces adhérens, ainsi faisant contre lédict et mandement de l'Empereur, et fust ledit Jehan par dessus aultres amendes honnourables condempnez à payer au prouffyt de l'Empereur la somme de xx ʒ par.; déduict le tiers du chastellain, demeure xiiij ʒ vj s. viij d. par.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Nicolas de Halewin, bailli d'Ypres, du 23 août 1526 au 23 août 1527*, fol. 9 recto (n° 14553); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 339, noot 2.

668.

1527, Arnhem. Uittreksel uit de stadsrekening over de kosten der kettervolgving aldaar.

Item, doe men Philip Hoiss mytten sadelmaicker ind den priester van Deunter drye daigen soe vur soe nae int raithuis geweest waren, soe heb den dyeners gegeven v gl. x st.

Stadsrekening van Arnhem (1527), medegedeeld door I. A. Nijhoff in Kist en Moll's *Kerkhistorisch archief*, deel II, blz. 276; ook overgedrukt door C. Hille Ris Lambers, *De Kerkhervorming op de Veluwe*, Bijlagen, blz. xciv.

669.

1527, *Witmarsum*. Uittreksel uit de rekening van den rentmeester-generaal van het Hof van Friesland over eene reis van den procureur-generaal naar Witmarsum, alwaar hij in de kisten van den pastoor en den vicaris kettersche boeken vond.

Ander vuytgeuen van reysen.

Cornelis Camerhouwer, [procureur generael vanden Houe van Vrieslant], de somme van vier pondt 16 schellingen van 40 groten Vlaems tpondt, ende dat voor zyne vacatien van drie dagen tot 32 ss. fl., ende dat ter cause van een reyse by hem gedaen te Witmarsum, aldair hy de kisten van den pastoir ende vicarius upgeslagen heeft ende daer vuyt gehaelt de boecken van Mertinus Luyter ende anderen zyner adherenten; dit all breeder blyckende byder voorn. ordonnantie, die men hier ouerlevert; dair omme hier iiii § xvi ss.

By ordonnantie als voeren vanden Houe van Vrieslant, ende is gesiciet int voorleden jair [1527].

Provinciaal Archief van Friesland, *Negende rechenick Johans Rataller van den rentmeesterschappe generaal van Oestrieslant, van 1 Oct. 1527 tot 30 Sept. 1528*; in afschrift op het Archief der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam (*Inventaris*, deel I, blz. 1, n° 2.)

670.

1527, *Doornik*. Rekening van den gevangenbewaarder over de gevangenskosten van Jaspard Bernard, van ketterij verdacht, die ten slotte aan het geestelijk hof overgeleverd werd.

Quittance de Pierre le Retordeur, garde des prisons de Tournai, de la somme de 10 livres, 1 sol tournois, « pour avoir gardé et nory Jaspard Bernard, prisonnier, l'espace de 183 journées, lequel estoit chargy de tenir les oppinions et fausses doctrines de Martin Luther, et comme tel, après plusieurs procédures faictes, a esté rendu et mis ès mains des officiers de la Court espi-rituelle de Tournay ».

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *B. 244* (bundel stukken); afgedrukt bij J. Finot, *Inventaire*, deel V, blz. 7.

671.

1527, 's *Gravenhage*. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over ontvangst van de som, die de ketterin Dieuwer, huisvrouw van Jan van Matten, gehouden was te betalen als vergoeding voor de kosten zoo van hare gevangenschap als van haar geding. — Zij was veroordeeld geworden tot herroeping.

Van Dieuwer, Jan van Mattens huysvrouwe, woenende tot Moenickendam, de somme van twintich Karolus gulden, die by sentencie vanden meester Pieter vander Goude, deken van Naeltwyck ende inquisitoer vande herytke ketterye, gecondempneert is geweest te compareren voor den voerscr. Hove up een pleytdach ende aldaer openbaerlicken te bekennen ende te verclaren, dat zy qualicken ende scandelicken gesproicken hadde vanden heyligen wairdigen Sacramente des outaers ende oec vander biechte, ende dattet selve haer leet was, daer off zy niet anders en ghevoelt dan een goet kersten mensche sculdich is te gevoelen, ende dat gedaen, gelycke verclaringe te doene oopenbairlycken voor den schout ende gerechte van Hoere, ende in die costen van der vangenisse mitt datter aencleeft, ter somme toe van xx Karolus gulden, blyckende bij tdictum van der sentencie hier over geleverd, in date den... anno xv^e ende xxvij; waeromme hier dvoers. twintich Karolus gulden, tstück gerekent tot xx stuvers, *facit xx* §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen van de exploitien* (1527) [*Ander ontfanck van booten*, enz.], fol. xxv.

672..

1527, *Delftland, Amstelland en Zuid-Holland*. Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over de afkondiging van het plakkaat (van 14 Maart 1527) tegen de Lutheranen. (Zie n° 574, blz. 190.)

Adriaen van Cranenbrouck, deurwaerdere van den voerscr. Hove, die mit seckere copie auctentijcke van tvoersz. placcaet mitsgaders dattestacie dair up geexpedieert, gereyst is int quartier van Delftland, als : in den Hage, tot Delft, Rotterdam, Sciedam, Vlairdinge, Geervliet, den Bricle, Goederede ende tot sGravesande; int welke doende deselve deurwaerder gevaceert heeft thien dagen tot acht stuvers sdaigs, die hem by desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende by d'ordonnancie hier overgeleverd; waeromme hier iiij §.

Jan van Buyren, deurwaerder, die insgelicx mit die copie van tvoerscr. placcaet ende behorlicke attestacie dair up geexpedieert, gereyst is vuyt den Hage in tquaertier van Amsterlandt in den stede ende dorpe, daer men gewoenelicken is vuyteropinge te doene, te weeten : tot Amsterdam, Weesp,

Muyden, Naerden, Edam, Monickendam ende Puyermereynde; daervoern hem bij den voerscr. Hove toegetaxeert is thien dagen tot acht stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende by dordonnancie, begripende quitancie, hier overgelevert; waeromme hier iijj ƒ.

Coenraet Claesz., deurwairder van den voern. Hove, die mit copie auctentyck van tvoers. placcaet ende behoerlicke attestacie dair up geexpedieert, gereyst is vuyten Hage int quartier van Suythollandt, als : tot Dordrecht, Sinte Geertruydenberch, Heusden, Gorcum, Worcum, Heuckelom, Leerdam ende Asperen, ende aldaer nae oude coustuyme tselve placcaet vercondicht ende gepubliceert; daer voeren hem toe getaxeert is thien dagen tot acht stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier iijj ƒ.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ontvanger der exploiten (1527)* [*Ander vuytgeven van reysen, enz.*], fol. lxij. — In Rijnland werd dit plakkaat afgekondigd op 23 Maart (zie n° 577, blz. 192), in Noord-Holland op 14 April (zie n° 587, blz. 208) en in Zeeland op 29 April (zie n° 596, blz. 217).

673.

1527, Holland. Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over de afkondiging in Rijnland, Amstelland, Zuid-Holland, West-Friesland en Kennemerland, van een plakkaat, het koopen, verkoopen of bezitten van een Nederlandsch boekje van Eckius verbiedende.

Michiel Brouwe Janz., deurwairder, die mit zekere brieven van placcate, roerende dat nyemandt soude mogen copen, vercopen noch onder hem houden een seckere cleyn Duysch bouckxgen, gehieten Johannes Eckius, up tie peynen in die selve placcaten begrepen, int selve placcaet, ende heeft tselve placcaet gepubliceert int quartier van Rynlandt, te weten : tot Leyden, Woerden, Oudewater, Schoenhoven ende ter Goude; daer voeren hem bijden voerscr. Hove toegetaxeert is seven dagen tot acht stuvers sdaigs, die hem by desen ontvanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ij ƒ xvj st.

Andries Gillisz., deurwaerder, die mit den voern. placcaet gereyst is omme tselve te publiceren int quartier van Amsterlandt, als : tot Amsterdam, Weesp, Muyden, Naerden, Monickendam ende Puyrmereynde, roerende dwalinge Martini Luthery, etc., breder blyckende bij tvoern. placcaet; daer voeren hem byden voers. Hove toegetaxeert is elff dagen tot acht stuvers sdaechs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier iijj ƒ vij st.

Pieter Anthoenisz., deurwaerder, die mit tvoern. placcaet vuyten Hage gereyst is omme tselve te publiceren int quartier van Suythollandt, als : tot Dordrecht, Sinte Geertruydenberge, Heusden, Gorcum, Wornickem, Asperen,

ckelom ende Lierdam, twelcke hij sulcx gedaen heeft; dair voern hem getaxeert is elff dagen tot acht stuvers sdaichs, die hem bij desen ont-
 per betaeldt zijn, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert; waer-
 omme hier iijij ƒ viij st.

Adriaen van Cranenbrouck, deurwaerder, die vuyten Haige gereyst is om
 rscr. placcaet te publicieren int quartier van Westvrieslant ende Kermer-
 t, als : Haerlem, Beverwijck, Alcmaer, Hoeren, Eynchuysen, Meden-
 k, twelcke dieselve deurwaerder sulcx volbrocht heeft; daer voern hem
 en voers. Hove toegetaxeert is negen dagen tot viij stuvers sdaichs, die
 bij desen ontfangen betaeldt zijn, blijkende bij dordonnantie, begri-
 le quitantie, hier overgelevert; waeromme hier iij ƒ xij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8^e *Rekening van den ont-
 vanger der exploitien* (Uitgaven). — Zie over het boekje
 van Eckius: n° 603, blz. 226, en n° 611, blz. 232.

674.

527, *Holland*. Rekening van het Hof van Holland hoofd-
 lijk loopende over de reiskosten van boden, gelast met het
 orgen van brieven aangaande de Lutheranen.

*De vuytgeven van vacacien ende reysen van de boden van den Hove
 van Hollandt in saicke der Luteriaenen angaende.*

rief van het Hof van Holland aan den heer van Bouckhoven,
 saard van Gorcum, betreffende de Lutheranen.

dries Meeusz., gezworen boode, die ghereyst is geweest mit seckere
 en van den voers. Hove an den heere van Bouckhoven, drossaert van
 am, roerende die secte Lutheriane, etc.; daer voern hem by den Hove
 taxteert is vijf dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem bij desen ont-
 per betaelt zijn, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert; waeromme
 xxx st.

goedvorderende brief van het Hof van Holland aan den graaf
 Hoogstraten.

Enric Adriaenz., gezworen boode, die deur bevel van den Hove gereyst
 t seckere beslotene brieven van den selven Hove an mynen heere de
 van Hoechstrate, Montingny, etc.; voer welcke reyse hem bij den voers.
 toegetaxeert is twaelff dagen tot ses stuvers sdaichs, daer inne gere-
 voer extraordinarys oncosten ende anders, om der haesticheyt wille,
 cellinghen groten Vlaems, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn,
 ende bij dordonnantie hier overgelevert; waeromme hier iij ƒ xij st.

Brief van den procureur-generaal van het Hof van Holland aan meester Jasper Lievenz. van Hogelande, raadsheer bij hetzelfde Hof, over het verkoopen door eenen kreupele van een boek van Luther.

Jan Pieterss., boode, die gereyst is mit seckere brieven van den procureur generael an meester Jasper Lievenz. van Hogelande, raidt, etc., roerende een bouck van Luthero, dat eenen crepel vercoft soude hebben; voer welke reyse den voers. boode toegetaxeert is vijf daigen tot ses stivers sdaichs, daer inne gereckent xij stivers an oncosten, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den vicaris van den bisschop van Utrecht aangaande een in Den Haag aangehouden persoon, die beweerde priester te zijn, en antwoord op dezen brief.

Jenny Joly, boode van den voers. Hove, die geryst is mit sekere beslotene brieven van den Hove binnen Utrecht an den vicarius van den busscop aldaer, roerende zeckere gevangen by den bailliu van der Haige, die hem seyde priester te weesen, daer van deselve boode andtwoerde gebrocht heeft alhier te Hoeve; daer voern denselven boode toe getaxeert is seven dagen tot ses stivers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie overgelevert; waerom hier ij ƒ ij st.

Brief van het Hof van Holland aan zynen voorzitter, alstoen te Haarlem, om hem de aanhouding van twee priesters, die hun geestelijk gewaad gelaten hadden, aan te bevelen.

Jorijs Ottenssoen, gezworen bode, die gereyst is mit seckere besloten brieven van desen Hove tot Haerlem aen mijnen heere den president, inhoudende, dat hij aldaer soude doen apprehenderen twee priesters, die heur habite gelaten hebben, etc.; voer welke reyse denselven boode toegetaxeert is drie dagen tot ses stivers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xvij st.

Brief van het Hof van Holland aan den Magistraat van Leiden en van Gouda om het prediken elders dan in de parochiekerken te beletten.

Jenny Joly, boode, die gereyst is vuyt den Haige mit seckere beslotene brieven tot Leyden ende ter Goude, roerende dat zij voert aen nyewers onder hoere jurisdictie gedogen en souden gepredict te werden dan in de prochiekercke aldaer; voer welke reyse den selven boode toegetaxeert is vyf dagen tot ses stivers sdaichs, die hem by desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den Magistraat van Haarlem en van Amsterdam om dezelfde reden.

Jan Claesz., boode, die gereyst is mit seckere brieven van desen Hove an die stede van Haerlem ende Amsterdam, inhoudende als voern; daer voer hem by den voers. Hove toegetaxeert is vijff daigen tot zes stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den Magistraat van Amsterdam over zekere Lutheranen.

Jenny Jolijn, boode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven van den Hove an de stede van Amsterdam, roerende zekere Lutherianc, ende, overmits tquade weder, soe heeft die selve boode moeten vertoeven tot Spaerendam eenen geheelen dach, alsoe hy nyet over en conde coemen; voer welke reyse hem bij desen ontfangen betaelt is ses daigen tot ses stuvers sdaichs, achtervolgende dordonnancie van den Hove hier overgelevert; waeromme hier xxxvj st.

Brieven van het Hof van Holland aan den Magistraat van Delft en van Dordrecht om het prediken elders dan in de parochiekerken te beletten.

Andries Meeusz., gezworen boode van den voerscr. Hove, die mit seckere beslotene brieven gereyst is geweest an de steden van Delft ende Dordrecht, roerende dat men nyeuwers elders en soude laten predicken dan in de prochie kerken, etc.; daer voern hem bij den voers. Hove toegetaxeert is drie dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfangere betaeldt zijn, blijkende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xvij st.

Brief van het Hof van Holland aan den schout van Amsterdam om het vonnis, tegen den kreupele uitgesproken, te ontvangen.

Jan Joly, boode, die gereyst is mit zekere beslotene brieven van den selven Hove an den schoudt van Amsterdam, omme te hebben seckere vonnisse geweest jegen de crepel; daervoeren hem toe is getaxeert vyff dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, *facit* xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den graaf van Hoogstraten te Mechelen over de Lutheranen.

Willem Adriaensz. Peel, boode van den voers. Hove, die gereyst is mit seckere beslotene brieven an myn heere de grave van Hoichstraten, stathouder generael te Mechellen, roerende die Lutheriane; voer welke reyse den voers. boode, mitte extraordnarys costen, vertoeven ende andere, bij den voers.

Hove toegetaxeert is thien dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij der ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ij 8.

Brief van het Hof van Holland aan het gerecht van Amsterdam over de Luthersche ketterij.

Jorij's Ottenz., geswoeren boode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven van den Hove aen de gerechte van Amsterdam, roerende de saicken van Luthero; daer voeren hem bij den voers. Hove toegetaxeert is vijf dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; wairomme hier xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den drossaard van Gorcum over de Lutheranen.

Jan Pieterss., boode, die deur ordonnancie van den voers. Hove ende bij bevel van den procureur generael gereyst is mit seckere beslotene brieven van den voerscr. Hove an den drossaert der stede van Gorcum, roerende de Lutheriane; daer voern denselve boode bij den voers. Hove toegetaxeert is seven daigen tot ses stuvers sdaigs, die hem by desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ij 8 ij st.

Brief van het Hof van Holland aan den graaf van Hoogstraten over den te Dordrecht gevangen Lutheraan Cornelis Wouterz., schoenmaker, alias *tCoperen potgen*.

Jenny Joly, boode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven van den voern. Hove aen mynheere de grave van Hoichstraten, roerende een Lutheraen, gevangen te Dordrecht, genoempt Cornelis Wouterz., scoenmaicker, alias *tCoperen potgen*; daer voern hem by desen Hove toegetaxeert is thien dagen tot zes stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ij 8.

Twee brieven van het Hof van Holland aan den burgemeester van Haarlem Jacob van Montfoert en aan het gerecht van Amsterdam, de onmiddellijke aanhouding bevelende van Gregoriaan de Bascouter van Amsterdam en de overbrenging naar Den Haag van den kreupelen boekbinder.

Jan Pieterssoen, boode, die ghereyst is mit seckere beslotene brieven van den Hove aen Jacob van Montfoert, burgemeester van Haerlem, ende die van den gerechte van Amsterdam, inhoudende dat zij ter stondt souden apprehenderen eenen Gregoriaen de Bascouter van Amsterdam, ende de andere, dat zij gevangen souden brengen eenen crepel, bouckebinder; daer voeren den selven boode by den voers. Hove toegetaxeert is ses dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxxvi st.

Brief van het Hof van Holland aan de pastoors en de heiliggeestmeesters van Westenrijk en Blenckvliet om ze naar Den Haag te doen komen getuigen in de zaak van eenen gevangen Lutheraan.

Govert Jansz., boode, die deur ordonnancie van den voers. Hove gereyst is mit seckere beslotene brieven tot binnen den dorpe van Westenryc ende Bleynckvliet aen den pastoeren ende heylige geestmeesters aldaer, omme alhier te commen deposeren in de saicke van eenen gevangen, beruft mit der leringe van Martino Lutero, etc.; voer welcke reyse denselven boode by den voern. Hove toegetaxeert is vier dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem by desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxiiij st.

Brief van het Hof van Holland aan den schout van Hoorn, om eene vrouw naar Den Haag te zenden, die moet getuigen in de zaak van Aagt Balcheeus.

Jan Rutgersz., gesworen boode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven van den voers. Hove an den schout van Hoeren, roerende dat hy hier seynden soude een seckere vroupersoene omme getuychnisse der waarheyt te geven in den saicke van Aechte Balcheeus, etc.; daer voern den voerscr. boode bij den voers. Hove toegetaxeert is acht dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem by desen ontfangen betaelt zijn, blyckende by dordonnancie overgelevert; waeromme, etc. ij Ɔ viij st.

Brief van het Hof van Holland aan Mr. Roelof van Monnikendam, vicecureit te Gouda, opdat hij zonder verwijl naar Den Haag kome.

Govert Jansz., gezworen boode, die deur bevel van den procureur generael gereyst is mit seckere beslotene brieven tot binnen der stede van der Goude an eenen meester Roelff van Monickendam, vicecureyt aldaer, ten eynde dat hij hier angesiens sbrieffs coemen soude; daer voeren hem bij den voers. Hove toegetaxeert is drie dagen tot acht stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie, etc. overgelevert; waeromme hier xvij st.

Brief van het Hof van Holland aan broeder Wouter, prior van het Predikheerenklooster van Zierikzee, die zich té Delft bevond, opdat hij zonder verwijl naar Den Haag kome.

Jan van Spaengen, boode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven tot binnen der stede van Delft an eenen broeder Wouter, prior van den Predicaren tot Ziericzee, inhoudende dat hij angesiens brieffs hier soude coemen; daer voeren denselven bode toegetaxeert is enen dach tot zes stuvers sdaichs, die hem by desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; daeromme hier vj st.

Brief van het Hof van Holland aan zynen raadsheer Mr. Jan van Duivenvoorde en zynen secretaris Mr. Pieter de Sancto, te Hoorn werkzaam, om hen te doen voortreizen naar Monnikendam en aldaar een onderzoek in te stellen op zekere artikelen betreffende de Lutheranen.

Jorijs Ottez., boode, die gereyst is mit zeckeren brieven van den Hove tot biunen der stede van Hoern an mynen heer meester Jan van Duvenvoerde, raedt, ende meester Pieter de Sancto, secretarijs, die aldaer in commissie wairen, inhoudende dat zij van daen voert reysen souden tot Munneckendam, omme hen te informeren up zeckere articulen roerende die Luteriaene; daer voern hem by den voers. Hove toegetaxeert is seven dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier ij ƒ ij st.

Brief van het Hof van Holland aan Jan Sartorius, schoolmeester te Noordwijk, en aan Dirk Pieterssoen, priester, opdat beiden terstond naar Den Haag zouden komen.

Cornelis Leeuvaetaz., boode, die gereyst is mit seckere brieven van desen Hove an meester Jan Chartorius, scoelmeester tot Noertwijk, ende heer Dirck Pieterssoen, priester, inhoudende dat zy ængesiens briefs hier souden comen; voer welcke reyse den voers. boode by den Hove toegetaxeert is twee dagen tot zes stuvers sdaigs, die hem by desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xij st.

Brief van het Hof van Holland aan den graaf van Hoogstraten te Mechelen. — De graaf bevond zich echter te Gent, waar de brief hem gewerd.

Philips Claessoen, boode, die gereyst is tot Mechele mit zeckere brieven van den Hove an mynen heer de grave van Hoehstraten, etc., stathouder generael, die hij zyn brieven geleverd heeft tot binnen der stadt van Gendt in Vlaenderen; daer voeren den voern. boode bij den voers. Hove toegetaxeert is seventien dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier over geleverd; waeromme hier v ƒ ij st.

Brief van het Hof van Holland aan den kastelein van Woerden om hem te vragen hoe de aldaar gevangenliggende vrouw zich gedroeg en of zij in hare dwalingen volhardde.

Adriaen Lubberts., boode, die gereyst is mit zeckeren brieven van desen Hove aen den castelleyn tot Woerden, omme te vernemen hoe haer aldaer hield eenen vrou persoene, die aldaer gevangen was, ende te inquirerene off zij persevereerde in hoer quaet voernemen, etc.; daer voeren denselven boode bij den voers. Hove toegetaxeert is vijf dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfangen betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Eene vrouw van Westenrijk, wegens ketterij door het Hof van Holland veroordeeld, wordt naar Oost-Voorne gebracht om er hare boetedoening te volbrengen.

Govert Jansz., gezworen bode, die gereyst is mit twee dienaers van den procureur generael tot binnen den dorpe van Oestvoern, buyten de Briele, ende hebben aldaer gebrocht een vrouwe persoene, geboeren vuyt Westenrijk int landt van Voern, die bij sentencie van den Hove gecondempneert is geweest, aldair te doene heur penitencie van dat zij qualicken gevoelt hadde van de secte Lutheriane, etc.; dair voeren hem elcx toegetaxeert is twee dagen tot ses stuvers sdaigs; ende voer extraordinaris oncosten van de bode, dienaers ende der vrouwe xxiij stuvers; belopende tsamen ter somme toe van iij ƒ vi d. van xl groten, die hem luyden bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier iij ƒ x st. vi d.

Brief van het Hof van Holland aan den schout van Delft over eene non, Cornelia Cornelisz, gevangen op de Voorpoort.

Denselven boode, die gereyst is mit seckere brieven van den Hove tot Delft an den schoudt aldaer, roerende eenen Cornelia Cornelisz, nonne, gevangen op die Voerpoerte; dair voern hem toegetaxeert is ses stuvers, die hem bij desen ontfanger betaelt zijn, blyckende by der ordonnancie hier overgelevert; wairomme hier vj st.

Brief van het Hof van Holland aan den stadhouder-generaal van Friesland, met verslag over het onderzoek, ingesteld tegen Adriaan Jansz. van 's Gravenhage, te Leeuwarden gevangen.

Jorij Ottez., boode, die gereyst is mit zeckere beslotene brieven van den voern. Hove ende zeckere informacie daerinne besloten, roerende eenen Adriaen Jansz., vuyten Haige geboeren, gevangen tot Leeuwarden, an mijn heere den stadthouder generael van Vrieslandt; daer voeren den selven boode toegetaxeert is sestien dagen tot zes stuvers sdaiechs, die hem by desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende by der ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier iij ƒ xvj st.

Brief van het Hof van Holland aan het gerecht van Delft, om hetzelfde met den schout naar Den Haag te ontbieden.

Joris Pieters., boode, die gercyst is mit zeckere brieven van den voerscr. Hove an den gerechte der stede van Delft, roerende dat zij luyden hier souden sommen mit den schoudt aldaer; daer voeren den voerscr. boode bij den voerscr. Hove toegetaxeert is ses stuvers, die hem by desen ontfanger betaelt yn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier vj st.

Brief van het Hof van Holland aan het gerecht van Leiden, een voorloopig onderzoek vragende omtrent eenen predikant, die

aldaar zou gepreekt hebben, dat degenen, die den paus hadden helpen vangen, zooveel misdaan hadden als die God kruisten.

Govert Jansz., gezwoeren bode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven van den Hoeve an den gerechte der stede van Leyden, inhoudende dat zij souden doen informacie precedente op een predicant, die aldaer gepreeckt soude hebben, dat de gene, die den paeus hadden helpen vangen, soe veel mitsdaen hadden als die God cruyste; daer voeren hem bij den voerscr. Hove toegetaxeert is twee dagen tot ses stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfangher betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xij st.

Brief van den deken van Naaldwijk aan Nicolaas Coppin over *tCoperen potgen* (Cornelis Wouterz.).

Dirick Reyerssoen, boode, die onder andere mit hem genomen heeft seckere brieven, gescreven bij den decken van Naeldwijk, addresserende an den inquisitoer generale, meester Nicolaes Montibus, decken van Sinte Pieters tot Loeven, roerende eenen Coeperen potghen; dair voeren hem by den voern. Hove toegetaxeert is vijff scellinghen grote Vlaems, die hem bij desen ontfangher betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den kastelein en den Magistraat van Gouda om de verordeningen der Landvoogdes, de preeken elders dan in de parochiekerken verbiedende, aldaar te doen naleven.

Jan van Spaengnen, boode, die mit seckere beslotene brieven van den voers. Hove gereyst is binnen der stede van der Goude an de castelleyn ende die van der wedt aldair, inhoudende dat alsulcke statuyten als hier voermaels gheordonneert zijn bij onse G. Vrouwe regente ende gouvernante, etc., van dat men in desen landen nergens elders en soude preeken dan in de prochiekercken, stadthouden soude; dair voeren desen boode toegetaxeert is vier dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem by desen ontfangher betaeldt zijn, blyckende bij dordonnantie hier overgeleverdt; waeromme hier xxiiij st.

Soortgelijk schrijven van het Hof van Holland aan den Magistraat van Haarlem en van Amsterdam.

Willem Peel, boode, die gereyst is mit seckere beslotene brieven van den voern. Hove an de stede van Haerlem ende Amsterdam, roerende van nyet te laten predicken in gasthuysen of capellen, achtervolgende voirgaende ordonnancie van onse Gen. Vrouwe; dair voeren den voerscr. boode toegetaxeert is den tijt van vijff dagen tot zes stuvers sdaichs, die hem by desen ontfangher betaelt sijn blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxx st.

Soortgelijk schrijven van het Hof van Holland aan den Magistraat van Dordrecht.

Adriaen Jansz., boode, die mit der gelijke brieven roerende als voeren gereyst is an de stede van Dordrecht; daer voern hem by den voers. Hove toegetaxeert is drie dagen tot zes stuvers sdaigs, die hem bij desen ontfangher betaeldt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xvij st.

Brief van het Hof van Holland aan den kastelein van Woerden, het overbrengen naar de Voorpoort gelastende van eene Lutheraansche ketterin, aldaar gevangen.

Jortjs Ottez., boode, die gereyst is mit zekere brieven van den Hove, mit twee dienaers van den procureur generael, an de castelleyn tot Woerden, omme de vrou persoene Lutheriaene, aldaer gevangen, hier op de Voerpoorte van desen Hove te brengen; dair vorn elcx van hem bij den voers. Hove toegetaxeert is vier dagen tot ses stuvers sdaigs; ende van de wagen ende sciphuyr, montcosten van de vrou ende anders xxx st.; belopende tsamen ter somme toe van v Ɔ ij st. van xl groten, die hem by desen ontfanger betaelt syn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert; waeromme hier v Ɔ ij st.

Brief van het Hof van Holland aan den baljuw van Den Briel, die terstond naar Den Haag moet komen wegens eene vrouw van Westenrijk, in Den Haag gevangen.

Heinrick Adriaenz., boode, die gereyst is mit seckere brieven van den voers. Hove an den bailliu van den Briele, inhoudende dat hij aengesiens sbrief soude commen in den Haighe, nopende eenen vrou van Westenrijk, alhier gevangen; daer voern den voerscr. boode bij den voerscr. Hove toegetaxeert is drie dagen tot zes stuvers sdaichs, ende voer zijn ordinaris oncosten vij stuvers, die hem bij desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende bij dordonnantie hier overgelevert; waeromme hier xxv st.

Brief van het Hof van Holland aan den baljuw van Putte, verslag vragende over een door hem gedaan onderzoek betreffende Lutheranen.

Jan Claessoen, boode, die ghereyst is mit brieven vanden voers. Hove an den bailliu van Putte, roerende dat hij hier soude senden seckere informatie by hem gedaen angaende de Lutheriaene; daer voeren hem by de voerscr. Hove toegetaxeert is vier dagen tot ses stuvers sdaichs, die hem by desen ontfanger betaeldt zijn, blyckende byder ordonnancie hier overgelevert; waeromme hier xxiiij st.

ix° somme : lxiiij Ɔ ix st. vj d.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploiten*. — Dit gedeelte van de rekening is hier volledig afgedrukt.

675.

1527, *Brussel*. Aanteekening van den tijdgenoot Viglius over de drie algemeene inquisiteurs en in 't bijzonder over de handelingen van Nicolaas Coppin, die aldaar ongeveer zestig kettters straffe, de eenen met het vuur, de anderen op andere wijze.

... Tres facti sunt pontificis consensu inquisitores : praepositus Yprensis in Flandria et regionibus finitimis, praepositus ordinis Scholarium in Hannonia, decanus Lovaniensis in Brabantia et Hollandia, cujus postremi multi actus extiterunt, cum alibi tum maxime Bruxellis, ubi anno vicesimo septimo post millesimum quingentesimum sexaginta paulo plus minus haeretici capti sunt, quorum alii exusti, alii aliis suppliciis castigati.

Mémoires de Viglius et d'Hopperus, uitgegeven door Alph. Wauters (1858), blz. 130. — In de Fransche vertaling leest men deze plaats als volgt (*Ibid.*, blz. 299) : « ... Et principalement celuy [le doyen] de Louvain, qui aussy par charge de ladicté dame Marguerite feist plusieurs actes notables par tout le duché de Brabant, comté d'Hollande et spécialement à Bruxelles, où qu'en l'an xxvii furent traictez en justice, partie condemnez, partie receuz à pénitence, jusques à soixante personnes et davantage. »

676.

1527, *Brussel*. Uittreksel uit Hooft's *Neederlandsche Historien* (1642) over de werkzaamheden van den inquisiteur Nicolaas Coppin, deken van Leuven, te Brussel. — Aldaar werden in 1527 wel zestig personen tot boetedoening veroordeeld.

... Drie bijzondere inquisiteurs waaren gestelt, elk in zyn bescheiden bedrijf, naamelyk : de proost van de kanoniken Regeliers van Ypere, oover Vlaanderen en d'omleggende landdouwe; de proost van de Scholieren tot Berghen in Henegouw, oover dat gewest en daar ontrent; de deken van Looven oover Brabant, Hollandt en andere. Ende werd doorgedreeven in 't Hof van Roome, dat deeze drie persoonaadjen hun ampt behielden, waar in hun zeedert geen teeghenstandt ontmoette. Die van Looven vond, door bevel der Landtvooghdesse, het meeste te berechten : voorneemelyk tot Brussel, daar, in 't jaar vyftienhonderd zeevenentwintigh, wel t'sestig personen eensdeels verweezen, eensdeels tot boetvaardigheid ontvangen werden.

P. C. Hooft, *Neederlandsche Historien*, blz. 32-33. — Blijkbaar trok Hooft zijne aanteekening uit de gedenkschriften van Viglius en Hopperus. (Zie het voorgaande stuk.)

677.

1527, *Brussel*. Aanteekening van Alph. Wauters over den priester Nicolaas Vander Elst en de Brusselaars, die bepredikt en beboet werden om zijne sermoenen te hebben bijgewoond.

... La foule persista à se porter de préférence aux sermons des prêtres dissidents, notamment à ceux du curé d'Anvers, Nicolas Vanderelst. Pour ce seul fait, quelques Bruxellois furent condamnés par le Conseil de Brabant, en 1527, à figurer sur un échafaud élevé dans Sainte-Gudule devant la chaire à prêcher, et à payer une amende de 20 carolus ; ces peines leur furent infligées autant de fois qu'ils avaient assisté au prêche prohibé et il leur fut interdit de quitter Bruxelles dans les trois mois, sous menace d'avoir la main coupée.

Mémoires de Viglius et d'Hopperus, uitgegeven door Alph. Wauters (1858), blz. 128, noot.

678.

1527, *Waalsh-Vlaanderen en Rijsel*. Aanteekening over den predikheer Jean Frelin, die door den algemeenen kettermeester Nicolaas Coppin tot inquisiteur in die gewesten werd aangesteld.

Le R. P. Jean Frelin, ... enfin l'an 1527 dénommé pour exercer l'office d'inquisiteur dans la Flandre gallicane par Me Nicolas Coppin, doyen de S. Pierre à Louvain et inquisiteur général dans les Pais-Bas, qui étoit parfaitement informé de sa grande capacité et de son éminente vertu, dont il donna des marques éclatantes jusqu'à un âge avancé, étant mort jubilaire en 1537, le 17 de 7bre.

Stadsbibliotheek te Rijsel, HS. 678, Recueil : *Histoire chronologique du couvent des F.F. Prescheurs de Lille*, par le R.P. A.C. (Ambroise Cousin), fol. 67. — Op fol. 65 en 66 van hetzelfde handschrift leest men de volgende beschouwingen van Pater Cousin : « *Chapitre 14. — Les hommes illustres, qui se sont rendus recommandables et qui ont fleuri dans ce couvent pendant le 16e siècle par leurs vertus, leur science, leur zèle et les emplois considérables qui leur ont été confiés.*

» Un des emplois qui a toujours été considéré, depuis le glorieux patriarche S. Dominique, comme le plus utile et le plus important à l'Église, et dont il a été l'auteur, est l'inquisition de la foi, qui a été instituée pour arrêter le progrès des hérésies par la solidité de la science de ceux qui en seroient chargez et qui par leur continuelle vigilance s'efforceroient de découvrir les erreurs secrettes

qu'on y voudroit introduire, afin par ce moyen pouvoir les étouffer dans leur commencement, soit en ramenant avec douceur et par des raisons convaincantes ceux qui en seroient infectez, soit en punissant exemplairement selon les loix de l'équité et de la justice ceux qui y demeureroient opiniâtres et obstinez; emploi ou charge, par conséquent, qui demande beaucoup de prudence, de vertu, de zèle et de science et qui n'est pas moins pénible que dangereux, exposant ceux qui l'exercent à la fureur des hérétiques, qui ordinairement ne la font que trop ressentir à ceux qui s'opposent à leurs erreurs, et les obligeant à être continuellement sur leur garde, pour n'être pas surpris par les artifices et les déguisemens dont ils se servent pour surprendre les simples et les ignorans et attirer de leur parti ceux qui sous de belles apparences se laissent aisément séduire.

» C'est dans cet emploi si difficile et qui demande tant de sagesse et de vigilance, que se sont signalez les R.R. P.P. Jean Lanceau, Jean Frelin, Jean Nochart, Pierre le Clerc et Jean Watier, tous cinq religieux profès de ce couvent [de Lille]. »

679.

1527, *Rijsel*. De pater jezuiet Buzelin vermeldt, dat de algemeene inquisiteur Nicolaas Coppin in dat jaar den predikheer Jan Frelin tot zijnen vicaris voor Waalsch-Vlaanderen aanstelde.

P. Ioannes Frelin. Famam etiam obtinuit in eodem conuentu [Insulensi] P. Ioannes Frelinius, cum ei praefectus prioris munus exsequeretur. Perspecta siquidem eius virtute doctrinaque, Nicolaus Coppinus, ecclesiae S. Petri Louaniensis decanus et in Belgio generalis haereticae prauitatis inquisitor, anno 1527 vicariam ei potestatem impertijt haeticos in Gallo-Flandria persequendi.

J. Buzelinus, *Gallo-Flandria sacra et profana*, blz. 28.

680.

1527, *Rijsel en omstreken*. Uittreksel uit Buzelin's *Annales Gallo-Flandriae* over de vervolgingen der kettters door den inquisiteur Jan Frelin. — De algemeene inquisiteur Nicolaas Coppin, die Leuven niet kon verlaten vóór eenigen tijd, stelde den prior der Predikheeren Jan Frelin bij brieve aan om hem te vervangen in Waalsch-Vlaanderen. Ondertusschen vaardigde de Keizer een plakkaat tegen de onbekwame geestelijken en tegen de kettters uit. De

inquisiteur en de Magistraat van Rijsel onderdrukten ijverig in hun gewest de verbreiding der ketterij.

Haeretici Insulae deprehenduntur et puniuntur. Interim certis nuntijs Nicolaus Coppinus, ecclesiae S. Petri Louaniensis decanus ac per Belgium haereticae prauitatis inquisitor, accepit non paucos Insulae vicinisque locis haereseos erroribus imbui; ac ne serperet latius ea lues, animum extemplo intendit. Grauibus ipse tum Louanij districtus erat impedimentis, adeo vt nulla spes daretur intra breue tempus has in partes commeandi. Vt igitur quam primum tam pernicioso malo iretur obuiam, Ioannem Frelinium, Insulensis Dominicanae familiae priorem, litteris exciuit vt vices suas obiret ac strenue seuereque in id genus homines inquireret. Fecitque Ioannes accurate quod rogabatur. Eodem prope temporis ad Caesaris aures peruenit, per Gallo-Flandriam nonnullos Sacra Biblia idiomate vulgari traducta manibus terere, de fidei rebus maligne sermones miscere, occultos haeticorum conuentus agitari, quosdam etiam catholicos sacerdotes, dum e Pulpito ad populum dicunt, imprudentius haeticorum dogmata ingerere ignaris refutandi specie ac studio, eosdem in aliquos peruersae doctrinae suspectos acrius inuehi ac publice proprijs ipsos nominibus et cognominibus ciere. Igitur cum vtrumque grauiter ferret, primum, ne quid simile concionatores admitterent, mandauit, quod eiusmodi zelus ac imprudentia plurimum animis interdum officiat auditorum ipsosque reos magis exasperet quam ad mentem sanioerem incitet. Deinde seuerissimo sanxit edicto, ne quis haeticorum conuentus cogeretur, ne qui libros haeresibus aspersos legerent. Qui hanc in legem aliquid commisisse deprehenderentur, eos vel pecunia vel exilio senatus multaret, libros eorum publice flammis absumeret; qui sanctione promulgata libros occuluissent, in exilium pellerentur, proposita capitis poena et fortunarum confiscatione, si rursus simile quidquam admitterent. Cum igitur et Ioannes Frelinius et Insulensis senatus diligentem circa haeticos detegendos opprimendosque operam impenderent, perfectum sane est, quam maximo huius ditionis bono, vt nullum tunc ea pestis incrementum caperet.

J. Buzelinus, *Annales Gallo-Flandriae*, blz. 496-497. — Als bronnen geeft hij op: *Litter. Nicol. Coppini et Caroli imper.*

681.

1525-1528, Amsterdam. Uittreksel uit een handschrift der 16^e eeuw, volgens hetwelk de oude schout Mr. Jan Hubrechts, Cornelis Benninck en Mr. Pieter Colyn van ketterij werden verdacht. — Na herhaald onderzoek werd zelfs een geding tegen hen ingespannen, dat ter wille van de bede, door den Keizer aan de stad Amsterdam gevraagd, werd geschorst.

Dat ten zeluen tijde [1525], ende dair naer, bij diuersche jnformatien beuonden es geweest, dat die oude schout Mr. Jan Hubrechts ende Cornelis Benninck ende Mr. Pieter Colyn nijet sincheer en wairen, ende, als dair van

gefameert ende besmet, anno xxviii jn persoon gedachuaert zijnde, gecau-
seert zijn geweest, ende tzelue proces dair naer, mits de bede vander K. M.,
jn state gehouden, mits dat zij hem dair naer reguleren souden als goede
lujden.

In margine, van eene latere hand : Schout ende burgemeester van Aemster-
dam beschuldicht van ketterie, a° 1528.

Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, HS. der 16^e eeuw
behoorende tot de verzameling Meulman (catalogus n° 2,
blz. 5) : *Memorie vant ghundi*, enz., fol. 1, § 2; afgedrukt
bij C. A. Cornelius, *Geschiede des Münsterischen Aufbruchs*,
deel II, blz. 403-413.

682.

1528, Januari 18, Brussel. Plakkaat van keizer Karel, ge-
richt tot den stadhouder en den Raad van Holland, over de druk-
kers en de weggelooopen geestelijken. — De Keizer heeft vernomen,
dat het plakkaat tegen de drukkers in Holland niet onderhouden
wordt, en voorts, dat vele geestelijken hun klooster verlaten om
als leeken te leven. Daarom moeten het plakkaat over het drukken
opnieuw afgekondigd en andere strenge maatregels genomen
worden. Verder moet bekend gemaakt worden, dat niemand nog
eenige geestelijken, die zonder toelating hun klooster verlaten
hebben, mag huisvesten of ondersteunen.

Roerende die printers, religieusen ende appostaten in Hollant.

By den Keysere :

Onsen lieven ende getrouwen die president ende luyden van onsen Raide
in Hollant, saluyt ende dilectie.

Want tot onser kennissen gecommen is, dat onse ordonnantie ende ver-
booden, up stuck van der printe in Hollant gepubliceert, niet onderhouden en
worden, ende dat vele abusen daer inne gebueren, oeck dat vele ende
diversche religieusen appostaten, laetende hoeren habyt en religie,
dagelijcx converseren in onsen lant van Hollant, daer inne veele inconve-
nienten geboeren ende meer gebueren mochten; willende daer inne voor-
sien :

Wij ontbieden U ende scerpelick bevelen, dat ghij den voors. ordonnantien
ende verboden up stuck van der printe van nyeuws doet publiceren over
allen den plecken van Hollant, waer men gewoonlic is publicatie te doene,
ende denselven doet onderhouden up den peynen daer inne begrepen, ende
daer toe van onsen wegen scerpelick verbieden, dat nyemandt hem en ver-
voerdere eenighe boucken te printen, die mynute van dien en zij eerst gevisi-

teert, noch oock eenighe geprente boucken te vercoepen, hoe wel die mynuten gevisiteert sijn geweest, ten zij dat de selven oock gevisiteert sijn ende dat bij den deken van der cappellen in den Haghe ende den deken van Naelde-wijck, die wij daertoe geccommitteert ende geordonneert hebben; ende voorts, dat alle printers hoeren namen ende mercken voertaen in al, des zij printen sullen, stellen, up de verbuerte van den voers. printen ende van peyne arbitraire. Ende voorts doet publiceren ende van onsen weghe scerpelick verbieden, dat nyemandt hem en vervoerdere eenighe religieusen, gelaeten hebbende huere habytten ende religien off mit hoeren habytten vuyt geloopen, voertaen te logieren, te receptorere off den selven tonderhouden, of eenige gonste, faveur of adresse te geven, ten waere dat die selve van onse heylige vadere den Pauws gedispenseert waere ende dat daer of blijcke bij briefven apostolique ende van onsen brieven van placet, tselve up die verbuerte, voer deerste reyse, dat tselve gebuere soude, van hondert karulicx guldens; voor de tweede reyse, van twee hondert karolus, ende voer die derde reyse, van banne ende confiscatie van goeden; die selve bruecken tapplieren die helft tot onsen prouffyte, een vierendeel tot prouffyte van den aenbrenger, ende vierendeel tot prouffyte van den officier, onder wiens jurisdictie tselve gebuere soude ende die dexecutie dair of doen soude. Ende, tot onderhouden van onser voers. ordonnantien ende verboden, procedeert ende procederen doet tegens den overtreders van dien bij executie van de peynen voerscreven, sonder verdrach, faveur of simulacie.

Des te doene ende des daer aen cleeft, geven wij U volcommen macht, auctoreyten ende sonderling bevel by desen, ende bij denselven bevelen allen onsen rechteren, justicieren ende officieren, dat zij U, dit doende ende des daer aen cleeft, ernstelick verstaen ende obedieren: want ons alzoe gelieft.

Gegeven in onser stad van Bruessele onder onsen contresegel hierup gedruet in placate, den xvij^{en} Januario int jaer duyst vijfhondert zeven ende twintich.

Ondergeschreven: By den Keyseren in zijn Raide. *Ondergeteyckent*: L. DUBLIOL.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 204.

683.

1528, Januari 28, Leuven. Uittreksel uit Molanus, vermeldende het overlijden aldaar van den inquisiteur Dirk van Goerre, predikheer.

Commemoratio aliquot fratrum Praedicatorum conventus Lovaniensis.

.... *Theodoricus de Goerre*. Januarii 28, anno 1528, obiit venerabilis pater, frater Theodoricus de Goerre, sacrae theologiae baccalaureus, hujus conventus supprior, haereticae pravitatis inquisitor et praedicator generalis.

J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, deel I, blz. 243. (Waarschijnlijk heeft Molanus deze melding uit het *Diarium* van het Predikheerenklooster getrokken.)

684.

1528, *Februari 1, 's Gravenhage*. Brief van het Hof van Holland aan den graaf van Hoogstraten aangaande Cornelis Woutersz. — De Raad heeft van wege de godgeleerden van Leuven verscheiden nieuwe vragenlijsten ontvangen, die den deken van Naaldwijk werden medegedeeld. Uit eene nieuwe ondervraging van Cornelis Woutersz. en uit het onderzoek der andere stukken blijkt duidelijk, dat hij kettersch is en standvastig bij zijne dwalingen blijft. De Raad, evenals de deken, is van gevoelen, dat eene openbare kastijding niet doeltreffend is, terwijl integendeel door gevangenschap reeds verscheiden ketters tot inkeer werden gebracht; daarom stelt hij voor Cornelis Woutersz. in den kerker op te sluiten. De Raad zendt de processtukken terug om aan den inquisiteur-generaal en andere Leuvensche godgeleerden onderworpen te worden en wacht het advies der Regeering in deze zaak.

Aen mynen heere, mynheere de graue van Hoehstraeten, etc.

Hoeghe eedele ende mogende heere, wy gebieden ons mit alder reuerencien uwer E.;

Deselue belieue te weten, dat wy behoert hebben trappoert van onsen medebroeder den heere van Warmont ende by hem ontfangen zekere besloetene brieue van onse G. V. in date den xxj^{en} der maent January lestleden, mitgaders diuersche munimenten beroerende Cornelis Woutersz., eenen schoemaker van Dordrecht, geuangen op die Voerpoerte van desen Houe, ende onder andere mede zekere nyeuwe interrogatorien gemaect by den doctoren inder godheyt tot Loeuen residerende; ende obediende die selue haer G. brieuen, hebben wy die voirs. munimenten ende nyeuwe interrogatorien gecommuniceert den deken van Naeltwyck, gesubdeleerde van den deken van Loeuen, die in presentie van eenige van onsen medebroeders gehoirt heeft den voirs. schoemaker op de voirs. nyeuwe interrogatorien; ende is zyn antwoirde op elck point van dien in geschrifte gestelt ende by den voirs. schoemaker onderteykent, vuyten welcken men nu clierlicken mach verstaen zyn meeninghe ende verstant op de voirs. punten; al twelcke, mitgaders zyn voirgaende confessie ende twee brieuen by hem gescreuen, wy tsamen ouersien hebben in presentie vanden voirs. gesubdeleerde; ende consideratie op als genomen hebbende, dunct den voirs. gesubdeleerde ende ons, dat de voirs. schoemaker in eenige punten gevoelt geheel anders dan de heylige Kercke ouer lange jaeren geobserueert heeft ende noch obserueert ende die heylige doctoren ende vaders gescreuen ende verstaen hebben; ende in een andere articule (te weten vandie biechte) gevoelt hy anders dan die bescreuen geestelicke rechten dat gestatueert heb-

ben ende oick in de heylige Kercke geobserueert is; welcke dwalinge ende errueren ons dunct, dat nyet en behoeren getollereert noch onder dat volck gesemineert te worden.

Ende omme te comen tot des voirs. gesubdelegeerde ende onse aduys, dunct den seluen gesubdelegeerde ende ons, onder correctie, datmen behoirt te soecken ende te volgen in dese ende gelycke saken sulcke middelen, daerdeur dese dwalinge best belet ende geextirpeert mach worden. Ende alsoe wy by voirgaende experiencie beuinden, dat by de manieren van correctie in gelycke saken tot noch toe geuseert, als : op tsauolt te stellen, voer processien te doen gaen of die luyden te branden, nyet soe veel geproffiteert en is geweest als men wel gemeent hadde, maer dat beuonden is, dat by incarceration eenige gebrocht zyn tot resipiscentie, als : meester Jan Sartorius, heere Geryt van Wormer ende andere, die Uwer E., inden Hage wesende, in sKeyzers sloten dede bewaeren; ende dat wy oick verstaen vanden gesubdelegeerde ende commissaryssen, die den voirs. schoemaker gehoirt hebben, dat hy bereyt is nyet alleen eenen cortten doot te steruen, maer veel pynen ende een lange doot te lyden om zyn sterck geloeff, zoe hy zeyt, daerduer den volcke bekent te maken, soe dunct den voirs. gesubdelegeerde ende ons, onder Uwe correctie, datmen dese schoemaker sal mogen zeynden op een vanden sloten vanden Keyser in desen landen ende hem aldaer te houden in eenicheyt, mits dat hem alleenelick geadministreert sal worden broot, bier ende anders tot zynder nootturfticheyt behoeuende, op hope, dat hy daerduer sal comen totten rechten bekenne ende verstant als andere hier voirtyts gedaen hebben, die oick bereyt waeren voer haere opinie te steruen ende int vier te gaen, hadde men hem dat toe willen laten.

Waervan wy Uwer E. aduarteren ende zeynden weder onse G. V. die voirs. munimenten, omme die selue, achteruolgende haer E. scryuen voirs., gesonden te worden den inquisitoer generael ende anderen doctoren inder godheyt tot Loenen, om voordr gedaen te worden als haer G. ende Uwer E. by raide beuinden sullen, begeerende dit danckelick van ons te nemen ende ons voerder te laeten weten wat Uwer E. in desen ende allen anderen saken belieuen sal van ons gedaen te hebben; twelck wy altyt gaerne doen sullen. Kenne God almachtich, die U, hoege eedele ende mogende heere, gesparen wille langleuende, salich, vrolick ende gesont.

Gescreuen inden Hage, den eersten February anno xxvij, naer tscryuen sHoefs van Hollant.

Uwer E. goetwillige dienaren die president ende Raide des Roomschen Keyzers in Hollant, etc.

A. SANDELIN.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*, Liasse 1. Origineel stuk. — Een gansch gelykluidend stuk van denzelfden datum werd door 't Hof van Holland aan de Landvoogdes gezonden. — Een uittreksel uit dezen brief vindt men bij de Hoop Scheffer, *Cornelis Woutersz.*, in Kist en Moll's, *Kerkhistorisch Archief*, deel IV, blz. 18-19 met den verkeerden datum van 27 Februari.

685.

1528, Februari 4, 's Gravenhage. Bevel van den stadhouder: 1° tot afkondiging in de steden van Holland van het plakkaat van 18 Januari 1528; 2° verbiedende, dat rederijkers nog hunne spelen vertoonen, tenzij deze vooraf door de regeering der stad werden onderzocht en goedgekeurd; 3° den nieuwbenoemden notarissen de verplichting opleggende in hunne stukken het jaartal van de regeering des Keizers te gebruiken.

Van batementen niet te spelen zonder consent.

Copie.

Die grave van Hoochstraete, heer van Montingny, van Cuylenburch, van Borsselen, etc., stadhouder generael ende raide des Keyzers, gecommiteert ter zaecken zijner Ma^t. landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, den eersten gezworen exploitier van de camer van den Raide in Hollant hier up versocht, saluyt.

Wij ontbieden ende bevelen U dair toe, committerende mits dese, dat ghij van stonden aen treckt over al binnen die steden ende plecken van de voors. landen van Hollant, daer men gewoonlijk is publicatie te doen ende vuyt-roupinge, ende aldaer, in presentie van de officieren ende wethouders, van wegen der K. M^t. publiceert ende vercondicht dordonnantie in forme van placcaete in daete den 18 January int jaer duyst vijfhondert zeven ende twintich lestleden, dair van copie auctentique hier aen gehecht is, bevelende van wegen als boven eenen ygelijken, van wat state, nacie oft condicie hij zij, tinhouden van der zelve ordonnancie in allen zyn poincten ende articulen tonderhouden ende te achtervolgen, op te peyne ende verbeurte daer inne verclaert.

Ende alsoe tot onse kennisse gecommen is, dat binnen desen landen van Hollant ende Vrieslant dagelijckx bij de Rethorijckers binnen de steden ende plaetsen van dien in de openbare plaetsen gespeelt worden diversche spelen daer duer tgemeen volck geschandaliseert wordt, niet jegenstaende dat hier voortijts van sKeyzers wegen geboden den officiers ende regierders van voirs. stede, dat zij nyet gehengen souden eenighe spelen gespeelt te worden, ten wair zij die eerst ende al voeren gevisiteert ende toegelaeten hadden:

Soe ordonneren wij U int openbaer voor den volcken, ter gewoonlijcker plaetse, in den naem van den Keyser te gebieden, dat nyemant van nu voortaan, wij hij zij, hem en vervordere eenighe spelen int openbaer oft heymelyck te spelen, ten zij dat die eerst bij de officiers ende wethouders van de steden ende plaetsen, daermen dat begeert te spelen, gevisiteert ende toegelaeten word, op peyne van arbitraire correctie; bevelende insgelijcx den zelve officiers ende regierders nyemant toe te laten eenighe spelen, die bij hem nyet gevisiteert en zijn, te spelen ofte gehengen gespeelt te worden, op peyne om zelfs by ons arbitralyck gecorrigeert te worden.

Bevelende nu mede van wegen de K. Ma^t. te publiceren ende int openbaer, ter gewoonlijcker plaetsen, te gebieden allen den geenen, die lestmael notarijssen geadmitteert zijn, van sKeyssers wegen, dat zij voortaan in hueren instrumenten stellen die jaeren van de rijcken des Keyzers, sonder des te laeten in eeniger manieren.

Van alle twelck voorscr. es, wij U geven volcommen macht ende auctoriteyt ende sonderlinge bevel bij dese; ontbiedende daeromme ende bevelen allen officieren, justicieren, dienaeren ende ondersaten der voors. K. Ma^t., dat zij U (dit) doende alle hulp, assistentie ende bijstandt doen, up alle tgunndt, dat zij jegens der voirs. K. Ma^t. thoirn duchtende zyn ende dair jegens verbueren mogen; ons certificerende, wes ghij hierinne gedaen zult hebbeu ende U wedervaren sal wesen.

Gegeven in den Haghe, onder zegel van justicie hieraen gehangen, op ten iij dach van Februario int jaer duijst vijfhondert zeven ende twintich, naer loop sHooffs van Hollant.

Aldus ondergescreven : Bij mijnen heeren den stadthouder generael ende Raide van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

Ondergeteykent : J. DE JONGE.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin*, fol. 202 verso.

686.

1528, Februari 6, Den Briel. Veroordeeling uitgesproken door den baljuw en het gerecht van Den Briel tegen Ale Jan van Doens, Arien Lijsbeth Clapsdr., Ale Philips, Anna Splinters, Cornelis Maertsze de messemaecker en Cornelis de Decker, wegens het bijwonen in het Zuideindsche gasthuis van geheime sermoenen door den pastoor gepreekt. — Allen zullen den baljuw en het gerecht vergiffenis vragen; daarenboven moeten de vier eersten twee maanden en Cornelis Maertsze drie maanden in hun huis gevangen blijven, terwijl Cornelis de Decker op de drie eerstvolgende Zondagen eene boetedoening moet volbrengen.

Gepubliceert den VI^m in Februario 1528.

Alzoe Ale Jan van Doens, Arien Lijsbeth Claps, Ale Philips ende Anna Splinters, ende elcx bysonder, haer zeluen veruordert hebben te doen tegens de placaten vande K. M. ende contrarie zeker brieuen ende beuelen bijden Houe van Hollant gescreuen ende gesonden, als geweest te hebben tot diuersche stonden in tZuijteljtsche gasthuijs, ende vanden pastoer aldaer gehoert te hebben int heymelick zeker sermoenen, twelck geheel ende al is

tegens tgebot vande voors. K. M. ende vanden voors. Houe ende is een zaecke van grooter pugnacie; nietemin alzoë de voors. Ale Jan van Doens, Arien Lijsbeth Claps, Ale Philips ende Anna Splinters haer zeluen geheel ende al gesubmitteert hebben anden bailliu ende gerechte der stede vanden Briel, begherende gracie ende gheen recht, belouende nijmmermeer tzelue of van gelljcken meer te doen:

Dit ouergemerct bijden voors. bailliu ende gerechte ende gehoert tgroot leetwesen vande voors. parsonen, dewelcke, meer genelijcht wesende mit barmharticheijt dan tot strengycheijt van justicie, hebben geordonneert, dat de voors. Ale Jan van Doens, Arien Lijsbeth Claps dr., Ale Philips ende Anna Splinters, ende elcx bijsonder, gehouden zullen wesen ten naesten bannedaghe te commen in gebanner vierschaere, ende bidden aldaer den voors. bailliu ende gerechte verghiffenisse vande misdaet; voort zullen de voors. Ale Jan van Doens, Arien Lijsbeth Claps dr., Ale Philips ende Anna Splinters, ende elcx van hem bysonder, noch gehouden wesen te bliuen ende huerluyder vangenisse te houden binnen huere huysse een tijt van twee maenden, beginnende ende innegaende vp den dach van huijden, datum van desen, ende daer nijet vuijt te gaen geduerende denzeluen tijt dan bij consente vanden bailliu, wel verstaende zoe zullen de voors. parsonen, ende elcx bysonder, wel moghen gaen zonder verbueren vp Sondaghen ende heylighe daghen, ende gheen ander daghen, inder Brielsche kercke, ende nergens elders, om den dienst Goids te hoeren, als: de hoochmisse, vesperpreecken ende tlof; maer zullen elcx vande voors. parsonen gehouden wesen, naer dat de diensten Goids inder voors. kercke gedaen zullen wesen, wederomme elcx in zijn huijs ende vangenisse te gaen, zonder dat zijluiden oft elcx van hemluiden zullen moghen elders gaen: al te volbringhen vpde peijne van xx Karolus guldens, te verbueren naer vuijtwijzen tvoors. placcaet, bliuende altijts de correctie in waerde.

Upten zeluen dach.

Alzoë Cornelis Maertsze de messemaecker hem zeluen veruordert heeft te doen tegens de placcaten, *enz. als in het vorige vonnis, met dit verskil, dat Cornelis « zijn vangenisse houden » moet « binnen zijnen huijsse den tijt van drie maenden. »*

Eodem die.

Alzoë Cornelis de Decker hem zeluen veruordert heeft, *enz. als in de vorige vonnissen. Het slot luidt:*

.... hebben geordonneert, dat de voors. Cornelis de Decker gehouden zal wesen ten naesten bannedaghe te commen in gebanner vierschaere, blootshoofs, biddende den voors. bailliu ende gerechte verghiffenisse vander misdaet; voort zal de voors. Cornelis de Decker noch gehouden wesen tot drie Sondaghen eerstcommende ende achtereenvolgende te gaen voorde processie ten Briel, blootshoofs, hebbende een kaersse van een half pont was weghende in zijn handt, welcke keersse dezelve Cornelis den alderlesten Sondach, als hij

mitter processie omgegeweest zal hebben, draghen ende laeten zal voor twaerdighe heijlighe Sacrament ten Briel : al te volbringhen vp de peijne van **xx Karolus guldens**, te verbueren naer vuijtwijzen tvoors. placcaet, bliuende **altijts dese correctie** van waerde.

Correctie-bouch der stede van den Brielle, afgedrukt bij H. de Jager, De voormalige kerk van het Zuidetidsche Gasthuis te Brielle, in 1528 een kweekplaats van de - nyeuwe religie - aldaar, in den Navorscher, Nieuwe serie, 12de jaarg. (1870), blz. 452-453.

687.

1527, December 28-1528, Februari 8, Leuven en Middelburg. Uittreksel uit de rekeningen van den ontvanger van den Grooten Raad over het betaalde aan den onderinquisiteur Mr. Thomas Ghisberti, die met den secretaris Mr. Pieter de Brecquem te Middelburg een onderzoek controleerde door den procureur-generaal gedaan tegen Mr. Adriaan Cordatus en andere ketters. (Zie stuk n° 622, blz. 246-247.)

A maistre Thomas Ghisberti, licentié ès drois, subdélégué de maistre Nicolas Coppin, inquisiteur de la foy, la somme de soixante livres du pris de quarante gros monnaie de Flandres la livre, à lui deue à cause de semblable somme que l'Empereur par ses lettres patentes, données en sa ville de Malines le xxe jour d'avril xve vingt huyt, vérifiés de Messieurs de ses finances, commil appartient, lui a taxé et ordonné prene et avoir de lui, tant pour ses journées, sallaires et vaccations que deniers par lui desboursez en charraiges, battelaiges et aultrement, montant à la somme de trente livres dudit pris ou environ, assavoir pour depuis le xxvij^e jour de décembre xve vingt sept avoir esté de la ville de Louvain en la ville de Middelbourg en Zeelande avec Me Pierre de Brecquem, secrétaire ordinaire dudit Sr, et illecq récolé certaines informacions préparatoires auparavant faictes par le procureur général allencontre de Me Adriaen Cordatus, prisonnier, et autres entachez de la secte luthériane audict Middelbourg; en quoy faisant, allant, besoignant que retournant audict Louvain, il a affermé avoir vacqué jusques au vij^e jour de février ensuivant oudit an, ouquel temps sont comprins, lesdicts jours inclus, quarante trois jours entiers; dont pour tout ce que dessus lui avoit, comme dit est, esté taxé la somme de lx fl dudit pris, comme par lesdictes lettres patentes de ce faisant mencion, avec quittance servant cy rendu, appert; pour ce icy celle somme de lx fl .

Rijksarchief te Brussel, *Rekening van den ontvanger vanden Grooten Raad (1527-1528).*

688.

1528, Februari 28, Antwerpen. Veroordeeling tot « inscalatie », gevangenschap binnen de stad en eene boetedoening, uitgesproken door den Magistraat tegen Christiaan Boeye, oude klerkcooper, met ketterij besmet.

Gecorrigeert by heeren Clause van Lyere, riddere, schoutet, burgermeesteren, scepenen ende Rade vander stadt van Antwerpen, opten lesten dach van Februario anno xxvii (xxviii n. s.).

Kerstiaen Boeye, outcleercooper, overmits zekere ketterie, by hem geperpetreert ende daer af hy besmet bevonden is geweest, daer dat de heere ende de stadt te vollen af geïnformeert zyn, sal, boven de correctie van inscalatie, die hy ontfangen heeft, moeten bliven continuelic bynnen deser stadt mueren, ende dat tot Beloken Paesschen toe naestcomende incluyt, ende daer en boven op alle Sondagen ende oic op Onser Liever Vrouwen dach van Annunciatie, comende bynnen den voers. tyt, moeten hoiren, op syne knyen, de prochie-misse ende tsermoen, van beginsel totten eynde, de welke men in Onser Liever Vrouwen kercke alhier alsdan doen sal, ende dat ter plaetssen die hem daertoe geordineert sal worden, hebbende daer en boven, geduerende den tyt vander voers. missen, een bernende wasschen keerse van eenen ponde; ende dit al opte pene van zynder handt.

Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboek*, 1513-1568, fol. 35; afgedrukt bij Génard, *Antwerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 163-164. (Zie verder ons stuk van 4 Dec. 1529.)

689.

1528, Maart 18, Amsterdam. Veroordeeling van Peter Janszoen tot eene bedevaart naar O. L. V. te Amersfoort wegens storing der mis en het bedreigen van eenen priester.

Gecundicht den xviii^o Marcii anno m^o c^o xxvij, presentibus die schout, Hilbrant Janszoen ende Albert Boelensz, burgermeesteren, ende alle die schepenen.

Tusschen meester Jan Hubertszoen, als schout van myne genadige heeren weggen der stede van Aemstelredamme eysscher, ter eenre, ende Peter Janszoen, verweerder, ter andere zyden, deysscher den verweerder anseggende, dat hy hem voortyts zeer irreverentlicken in den Oude Kerck gedragen heeft, sittende op eene banck bezyden an een outaer, daer op misse gedaen worde, ende zeer overluyd callende, dat die preester in zyne misse geperturbeert werde, ende dat hy daerenboven den preester na die misse gevollicht is in de sacristie, hem bekyvende ende zyne messe weyssende omme den priester alsoe te invaderen, ende concluderende mits dien deysscher, dat die verweerder hier off gestrafft zal werden nae goetduncken ende discretie van den

gerechte nae gelegentheyf der saken; die verweerder antwoordende, seyde ontkennende hem qualicke gedraghen te hebben, maer is wel waer, dat hy bezyden toutaer, daer die preester misse op dede, heeft geseten, sachtelicken mit eenen anderen sprekende, daer by die preester in zyne misse nyet geperturbeert en mochte werden, nemaer mits die preester, vuyt den misse comende, hem, verweerder, zeer schandelicke straffe ende bekeeff, seggende onder andere confuselicke woorden : « Men behoort u an den gallich te hangen »; ende alsoe dat hem grotelicke an zyn eer ghinck, is hy den priester in de sacristie naegegaen ende gevolcht, vragende hem ende begherende te weten die sake waeromme men hem hanghen soude, zonder zyne messe te weyssen ofte eenichsins te ontgaen, contenderende mits desen tot absolutie. Gehoert alt gheen perthyen hebben willen seggen ende geexamineert zekere getughen : Schepenen condemnieren den voersz. Peter Jans zoen, dat hy sculdich sal wesen voer zyne misbruyck eene bedevaert te doen tot Onse Lieve Vrouwen tAmersfoort.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 118 verso.

690.

1528, Maart 18, Amsterdam. Veroordeeling van Brecht, de vrouw van Baernt die Guldenberch, tot eene boet, wegens het houden in haar huis van conventiculen, waar verboden boeken gelezen werden.

Om des willen dat Brecht, Baernt die Guldenberchs wyff, onlancx geleden in haeren huse ende in hoeren presentie vergaderinghe van volck gehouden ende toegelaten heeft, aldaer zekere boeke gelesen worden, twelck is tegens die placaten ende geboden van den Key. M^t. onsen aldergenadichsten heer, ende oick tegens tgebott van myne heeren van den gerechte, soe seggen die selve myne heeren den voergen. Brecht over voer correctie, dat zy betaalen zal in handen van de secretarissen deser stede vier Karolusgulden binnen achte daghen; publicatie ut [supra].

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 119.

691.

1528, Maart 18, Amsterdam. Veroordeeling van Trijn, de weduwe van Hendrik Lambertszoen tot eene bedevaert naar O. L. V. te Amersfoort, wegens « quade manieren » op St. Lebuinusdag.

Gecundicht den xviii^e Marcij anno xv^c xvii, presentibus de schout, Hilbrant Janszoen ende Allert Boelensz, burgemeesteren ende alle die schepenen.

Alsoe Tryn, Henrick Lambertszoen weduwe, op Sinte Lebuynsdach in den zoomer lestleden, dat eene ofgesetten heylighdach is, hoer vervordert heeft voor Neel Jacobs dochters huys, ende eensdeels binnen hoeren huys, veel

quader manieren thonende, waer duer een grote commotie ende vergaderinghe van volck op der strate geschiede, daer off enighe mit dreck int huys ende in den glazen worpen, dat alle quade saken zyn, daer vuyt veel quaets spruyten mochte, dat myne heeren gaerne beletten souden, soe overseggen myne heeren denselven Tryn, dat zy eene bedevaert doen zal tot Onser Lieve Vrouwe tAmersfoort, uytgaende voer eene Sondache eerstcomende ende nyet weder incomende, voer ende eer sy betooch gebrocht zal hebben van de bedevaert gedaen te hebben, ende noch te betalen in handen van den secretarissen deser stede vier Karolus guldens voer midtveste naestcomende.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 119.

692.

1528, Maart 18, Amsterdam. Veroordeeling van Clap op Grietje, medeplichtige der vorige, tot acht dagen opsluiting op St. Olofspoort.

Ende omdat Clap op Grietgen oick in den voirsz. commotie is geweest, veel quaets bedryvende ende in hoeren hande slaende, soe wert heur overgeseit voor correctie, dat zy achte daghen leggen zal op Sint Olofs poort te bier ende te broode, daer op gaende by dacch, sonne schynende.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 119.

693.

1528, Maart 23, Antwerpen. Voorloopige veroordeeling tot gevangenschap binnen de stad, uitgesproken tegen Jacob Rodes, zadelmaker, verdacht van ketterij, in afwachting dat een definitief vonnis over hem worde geveld.

Gecorrigeert by heeren Clause van Lyere, riddere, schouteth, burgermeesters, scepenen ende Raide vander stad van Antwerpen, in besloten raedcamers vergadert wesende, des Maendaechs xxiii daghen in Meerte, anno m^o ende sevenentwintich voer Paesschen (cxviii n. s.).

Jacob Rodes, sadelmakere, overmidts dien dat hy van sekere ketteryen befaemt is besmet te zyne, daeroppe de heere ende de stad sekere informatie genomen hebben ende bovendien hen noch naerdere informeren selen, sal alhier inder stad gehouden zyn te blivene sonder hem daervuyt te transfereren, ten ware by expressen consente ende oirlove vanden heere ende der stad, tot aender tyt toe, dat hy vander voirs. ketterye, daerof hy befaemt is, by condempnatie oft absolutie geabsolveert sal wesen; ende dat opte pene van synder handt.

Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboek*, 1513-1568, fol. 35; afgedrukt bij Génard, *Antwoerpach Archivenblad*, deel VII, blz. 164.

694.

1528, Maart 20-27, Amsterdam. Aanteekening uit de protocolle van Andries Jacobsz., vermeldende dat de heer van Hoogstraten de regeering en de poorters van Amsterdam beschuldigde als besmet met ketterij.

Als wy mit mynheere van Hoochstrate in communicatie waeren, roerende dat andere artikel van onse last van 't hooft van de wapeninge, soe gaff hy ons veele quaede woerden, (overmits dat wy myn heere van Castro wraeckten deur zyne impotentie ende dat de luyden geen affectie tot hem en hadden deur t'ongevale van den Hage en dat zyne tyt overstrecken ende verlopen is), seggende dat wy quaede luyden waeren, willende alle dinck nae onse sinne stellen, ende dat hy wel ii ofte iii saecken wiste, waer mede men de stede van Aemstelredamme lichtelycken soude verderven, en datter geen stede alsoe lichtelick te verderven is in Hollant als Amsterdamme, dat hyt ons verleeren en betalen soude, nominerende dat wy ofte der stede poirteren besmet waeren met de secte Lutherane, met meer diergelycke woorden.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel II, fol. 1.

695.

1527, April-1528, April 1, Luik. Uittreksel uit Chapeaville over het afkondigen eener wetgeving door de Staten tegen de Lutheranen overeenkomstig het Edict van Worms, en over het verbranden van eenen ketterschen priester op den oever der Maas aldaar. — Uit Kuringen schreef de prins-bisschop Erardus aan het kapittel en aan de wereldlijke overheid om dit alles te bespoedigen.

1528. *Sacerdos haereticus Leodij exuritur.* Fuerat, nuperis comitijs Aprili mense [1527] habitis, conclusum de haereticis, iuxta Caesaris edictum non ita pridem Leodij et vicinis locis publicatum, coercendis, de arcibus patriae instaurandis et nonnullis alijs foelici patriae et ciuitatis regimini oportunis.

Caeterum, cum lentius executioni demandarentur, e Curingia hoc anno 1528, calend. Aprilis, praesul capitulo Leodiensi concilio ciuitatis et scabinis scribit simulque mandat, vt decreta sua quantocius exequantur, et N. sacerdotem aduenam Gallum, ob sparsa nuper noua dogmata comprehensum et brachio saeculari traditum, vel proscribant, si respiscat, vel pertinacem flammis tradant; quod non multo post non procul a Scholarium monasterio ad ripam Mosae factum fuit.

Chapeaville, *Gesta pontificum Leodiensium*, deel III, blz. 295.

696.

1528, April 2, Amsterdam. Veroordeeling van Albert Dirck van Gelderland tot eene geeseling en eene bedevaert naar Napels wegens het openlijk eten van vleesch tijdens de vasten.

Albert Dirck de Geldersman hem vervordert heeft in deze vasten in presentie van veel luyden openbaerlic vleesch te eeten, in contempt ende cleynachticheyt der ordonnancie der heyliger Kercke, etc.; seggen daeromme de selven over voor correctie, dat hy in beteringhe van zyn misbruyck openbaerlyck gegeselt sal werdden ende daer nae terstont gaen buyten der stede ende huere vryheyt, doende een bedevaert te Napels, ende nyet weder in coomend, voer dat hy certificacie ende bescheyt gethoint sal hebben de voirsz. bedevaert gedaen te hebben, op de correctie van myne heeren van den gerechte.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 197.

697.

1528, April 4, Amsterdam. Veroordeeling van Hans Schroeder van Bremen tot eene tentoonstelling aan de kaak en het bidden om vergiffenis wegens het uitschelden van twee observanten.

Gecundicht den iiii^e Aprilis anno dⁿⁱ m^{cc}xxviii, presentibus die schout, alle die burgermeesteren en alle die schepenen, demtis Cornelis Banninck, Symon Louw, schepenen.

Alzoe Hans Schroeder van Bremen hem op ghistern na die noene zeer qualicke gedragen heeft tegens twee observanten op den vryen heerstraat, die daer ghinghen omme op Sinte Peters kerckhoff enen dode te begraven, seggende: « Ghy graeuwe wolven », ende diergelycke vyleinighe woorden, dat myne heeren nyet en behoeren te laten ongestraft, seggende hem daeromme over voer correctie, dat hy voer zyne misbruyck een uer lanck staen zal openbaerlicke op die kake ende daer nae den twee observanten bidden omme verghiffenisse.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 198 en verso.

698.

1528, Maart (?) 10-April 16, 's Gravenhage en Gorcum. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de

reis van eenen deurwaerder naar Gorcum om er twee personen te dagvaarden, die moeten getuigen vóór den deken van Naaldwijk.

Andries Goidtschalixz, deurwaerder van den voers. Hove, die up ten x^{en} dach in Maio (Marte?) anno xxvij tot versoucke van den procureur generael gereyst is tot Gorcum ende aldaer gedachvaert Lambrecht Aertsz. de Snyer ende Willem Hulst, die daer te voeren bij missive van den voers. Hove bescreven was, omme getuychnisse der waerheyt te geven voer den decken van Naeldtwijck, commissarijs, etc.; daer voern hem bij den Hove toegetaxeert is vijf daigen tot acht stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfangen betaelt zijn, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den xvi^{en} Aprilis anno xv^o xxvij; waeromme hier ii fl ii st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 8° *Rekening van den ontvanger der exploitien (1527)* [*Ander vuytgeven van reysen, enz.*], fol. lxij.

699.

1528, Mei 15, Amsterdam. Veroordeeling van Jan Jansz. van Monnikendam en Herman Gheritsz. tot eene boet wegens het herbergen van « zekere gasten », zonder die te laten inschrijven.

Alsoe Jan Janszoen van Monickedam zekere gasten gelogeert heeft gehad ende die nyet laten inscryven ter plaetsen daer toe geordineert, contrarie die kuere daer off gemaect, ter saken van de welcken hy tweemaal voer die wet geroepen is geweest ende nyet gecompereert, sendende alleen synen wyff, ende van gelycken om dat Harman Gheritszoen, waert *Int boot*, oick zyne gasten nyet en heeft laten inscryven, soe seggen myne heeren van den gerechte henluden over, ende elcx besondert, voer correctie te zullen betalen den heeren elcx drie ponden Hollants binnen acht daghen tyts.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 204 verso (nieuw nummer 249 verso).

700.

1528, Juni 27, Gent. Veroordeeling van Jacob van Keymeulen tot vijftigjarige ballingschap en andere straf wegens het voeren van kettische gesprekken.

Actum den xxvij^{en} Junij av^o xxvij.

Jacop van Keymeulen, hoe hy anders genaemt oft gebynaemt es, vijftich jaeren vuten lande ende graefscope van Vlaenderen, bouen der openbarer pungnicie, emende ende den wederrupene bij hem gedaen, ommadat hij hem

veruordert heeft te sustinerene diuerssche scandeleuse woorden ende ketterlycke pointen ende artyclen contrarie onsen helegghen kerstenen gheloue ende in versmadenessen vanden helegghen Sacramente, ooc vander reynder maghet Marie ende Gods helegghen, angaende ooc den vagheuiere ende der heleggher Kercken, diuersche personen ende insetenen deser stede, zijne euen kersten meynschen, daermede ontstichdende, in dolinghen bringhende ende in grooten erruere stellende; ende datte vp den brant.

Stadsarchief te Gent, *Bouc ende registre vanden ballinghen* (1 Oct. 1472-13 Juni 1537), fol. 209 recto. — De naam werd later doorgeschrapt, waaruit blijkt, dat de banneling of begenadigd werd of na het uitdoen van zijnen ban weer in de stad werd toegelaten. (Zie ook n° 713.)

701.

1528, Juli 1, Delft. Vonnis door 't Hof van Holland uitgesproken tegen Jan Dirksz. van Amsterdam. — Wegens zijn kwalijk spreken van het H. Sacrament en het bezitten van zeker liedeken wordt hij veroordeeld tot eene geeseling, doorboring zijner tong met tentoonstelling en eene geldboet.

Jan Dirksz. van Amstelredam, gegeesselt ende doer zyn tonge gesteken.

Alsoe by goede informatie ende confessie deuchdelick gebleken is, dat Jan Dirksz., geboeren van Amstelredam, zeer qualicken gesproken heeft vanden waerdigen heyligen Sacramente ende oeck zeker liedeken famoes ouer hem gedragen heeft, twelck saken zyn smakende blasphemie, die nyet en behoeren ongecorrigeert te blyuen, maer gestraft ten exemple van anderen:

Soe jst, dat tvoirsz. Hoff, mit rype deliberatie van raede al gesien, ouergermerct ende geconsidereert aldat ter materie dienende is, inden name ende van wegen des gekoeren Keyzers vanden Romeynen, coninck van Germanien, van Castillien, etc., graue van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, gecondempneert heeft ende condempneert mits desen den voirsz. Jan Dirksz. geleyt te worden alhier opt marctvelt ende wel strengelicken gegeesselt, sulcs dat thloet vuyt zyn lichaem compt; ende, dat gedaen zynde, met een yser doer zyn tonge gesteken ende daer mede te blyuen staen eenen meerckelicken tyt geduerende; ende bouen desen condempneert tselue Hoff den voirsz. Jan Dirksz. te betaelen, tot proffyte vander K. M., in handen vanden rentemeester vanden exploiten van desen Houe, alleer hy vuyte vangenisse scheyden sal, de somme van vyff ende twintich Karolus guldens.

Gedaen tot Delft, by Assendelft, Warmont, Jaspas, Zesbout, Pynass., Zegers; ende gepronunchieert opten eersten dach van Julio anno xv^o acht ende twintich.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminele Sentencien* (18 Januari 1504 tot 13 September 1529), fol. 176 en verso.

702.

1528, Juli 1, Delft en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over ontvangst van de boet, waartoe de Lutheraan Jan Dircxz. van Amsterdam te Delft veroordeeld geworden was. — Het vonnis had hem ook verwezen tot eene geeseling en het doorboren zijner tong.

Van Jan Dircxz. van Amsterdam, die, in 't proces bij hem gesustineert tegens die procureur generael, bij sentencie van der voirs. Hove gecondempneert is geweest geleyt te worden opt mercktvelt tot Delft ende aldaer gegeesselt te worden, dat tbloet wt zijn lichaem comen soude, ende daer nae mit een yser deur zijn tonghe gesteken te worden; ende daer en boven te betaelen tot proffyte van de K. Ma^{t.}, al eer hij vuytte vangenisse gaen soude vijf en twintich Karolus gulden, blyckende by tdictum van der sentencie hier overgelevert, in date den eersten July, anno voirs.; waeromme hier xxv §.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 9^e *Rekening van den ontvanger der exploitien* (1528) [*Ander ontfanck*], fol. xix. — Zie het voorgaande stuk.

703.

1528, Juli 6 en volgende dagen, Doesburg. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkroniek van het Fraterhuis te Doesburg over broeder Mathias Kempis, die het klooster ontvluchtte. — Kort daarna vroeg hij vergiffenis, doch hij verkreeg die niet en werd niet meer in het klooster toegelaten.

Bodem anno [m^o ccccc^o xxvij^o] Mathias Kempis, clericus, nova doctrina infectus, a nobis recessit in octava Petri et Pauli; sed post paucos dies rediens, gratiam quaesivit, sed non invenit. Videbatur enim agi insipientia et inconstantia magis quam poenitudine aut bonae vitae desiderio; propter quod et repulsus est.

Handschrift door W. Moll medegedeeld in 't *Kerkhistorisch Archief*, deel III, blz. 113.

704.

1528, Juli 7, Mechelen. Uittreksel uit eenen brief van de landvoogdes Margaretha aan keizer Karel over het aanslaan der goederen van Jacob van Grovenberg, in Spanje wegens ketterij gevat. — Bij het vernemen zijner invrijheidstelling heeft de Landvoogdes, tegen waarborg, het beslag opgeheven.

Je vous auoye escript, comme, sur la nouvelle que jeuz que messire Jaques de Grouenberg feust constitué prisonnier de pardelà (1) pour crime dhérésie, jeusse fait mettre vostre main à ses biens. Et sur ce que iay entendu, qu'il seroit eslargy, ay leué vostre dicte main de ses biens, soubz bonne caucion.

Lanz, *Correspondenz*, deel I, blz. 283; besproken bij Henne, deel IV, blz. 332.

705.

1528, Juli 7, Mechelen. Uittreksel uit eenen brief van de landvoogdes Margaretha aan keizer Karel over zes Lutheraansche dienaars van den koning van Denemarken, door dezen te Lier achtergelaten. — De Landvoogdes heeft, na een voorafgaandelijk onderzoek, deze ketters doen aanhouden en naar Vilvoorde overbrengen, alwaar zij zullen onderzocht worden en, zoo noodig, gestraft.

Monseigneur, Si le roy de Dennemarke vint de pardecà, je ne sçay que ien debueroye faire. Jay eu tant dauertissemens dela malheureuse conduite de v ou vi de ses seruiteurs quil a délaissé à Lyère, y viuans en la mauldite secte luthérane, et des conuersacions quilz auoyent auec autres, que, après informacion précédente, je les ay fait prendre et mener à Viluorde. Je les feray brief examiner et traitter selon leurs démerites, dont vraysemblablement je viendray ou groz regret dudict roy...

Escripte à Malines, le vii de juillet lan xxviii.

Vostre trèshumble tante
MARGUERITE.

Koninklijke bibliotheek van Brussel, n° 16070, fol. 109; afgedrukt bij Altmeyer, *Histoire des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe pendant le XVIe siècle*, blz. 178, en bij Lanz, *Correspondenz des Kaisers Karl V*, deel I, blz. 283. — Deze dienaars van koning Christiern van Denemarken waren Hendrik van Zwolle, zijn foerier, die op 20 October 1529 te Mechelen als ketter verbrand werd; Hans Michelsen, burgemeester van Malmö en kassier des konings, die het drukken der Deensche vertaling van het Nieuwe Testament door Christiaan Pedersen, kanunnik van Lund, te Antwerpen had gadegeslagen; Hendrik Smit, knecht van Michelsen; en Pieter van Keulen, dienaar des konings. (Zie *Bibliotheca Belgica*, Z. 19, of *Martyrologes*, deel I, blz. 634-635.)

(1) In Spanje.

706.

1528, Juli 11, Doornik. Verordening van den Magistraat over de openbare ontwijding van den ketterschen augustijn Hendrik van Westfalen, die den volgenden Maandag op de Markt zal plaats hebben. — De ambtenaars van den bisschop en de pauselijke inquisiteurs zullen op dien dag, tusschen 6 en 7 uren 's morgens, in het geestelijk hof het vonnis tegen dien ketter uitspreken, en daarna zal men op de Markt tot zijne ontwijding en tot een openbaar sermoen overgaan. In den voormiddag zal in de stad de arbeid gestaakt worden om iedereen in de gelegenheid te stellen deze plechtigheid bij te wonen. Degenen, die zich op het schavot of op de voorbehoudene zitplaatsen zouden posteeren, zullen streng gestraft worden.

Du samedi, six^e jour de juillet, l'an mil cinq^q et xviij. On vous fait assavoir que les officiers de révérend père en Dieu monseigneur l'Évesque de ceste ville et cité et les inquisiteurs de nostre foy catholique déléghés par nostre saint père le Pape ont intention de lundi prochainement venant, entre six et sept heures du matin, en la court espirituelle de mondit seigneur l'Évesque en ceste dicte ville, pronunchier leur sentence à l'encontre de frère Henry de Westphalia, alias Henrycy, natif de Clèues, prisonnier détenu en laditte court espirituelle pour hérésie et pluseurs points et articles contre nostre foy catholique et chrétienne; et prestement, ladite sentence pronunchié, faire amener frère Henry ou Grant Marchié dicelle ville, et illecq, en ensuyant le contenu de ladicte sentence, faire faire la dégradation de la personne frère Henry dessus dict, et, à ce propos, faire la prédication et aultres debuoires et solempnitez à ce appartenans.

Sy exhortent et enjoignent messeigneurs préuostz et jurez de ceste dicte ville à tous leurs manans et subjectz, de eulx abstenir, ledit jour de lundy deuant disner, de toute œuvre manuelle; et oussy eulx et aultres, quj venir vouldront, quilz viennent ledit jour oyr et veoir ladite sentence, prédication, dégradation et aultres deuoirs et solempnitez, qui y seront faictes, qui y seront exemple de tous aultres.

Si commandent et enjoignent mesdis seigneurs préuostz et jurez à tous leurs manans et subjectz, résérué les sergans bastonniers et aultres, qui y seront commis, quj approchent, ne viennent près du hourt, qui y sera mis, ne les bans et aultres parties, qui y seront mises, sur paine [d'estre pugniz] comme rebelles et désobéissans à justice, à l'exemple d'aultres.

Stadsarchief te Doornik, *Reg. aux Publicacions 1519-1529.*

707.

1528, Juli 13, Doornik. Aanteekening uit een stadsregister over het kettergeding en de verbranding van den augustijn Hendrik van Westfalen (of Henricy), geboortig van Kleef. — Hij was gehuwd. Lang lag hij in het geestelijk hof gevangen. Op dezen dag hadden de ambtenaars van den bisschop en de pauselijke inquisiteurs hem bij hun vonnis kettersch verklaard. Daarna werd hij op de Markt op een schavot bepreekt, ontwijd en aan de wereldlijke macht uitgeleverd. De keizerlijke en stedelijke overheden kwamen overeen, dat zij den ketter gezamenlijk zouden rechten. Het vonnis, dat hem tot den brandstapel verwees, met verbeurdverklaring zijner goederen, werd aanstonds uitgesproken, vóór het stadhuis afgekondigd en 's namiddags te 2 uren in eene weide buiten de stad ten uitvoer gebracht. De kettersche augustijn weigerde te biechten of eene mis te vragen. Zijne asch werd in de Schelde geworpen.

De frère Henry de Westphalia, alias Henricy, prebste, natif de Clèues.

Veu le teneur et contenu de la sentence, le jour d'huy pronunchié à la court spirituelle de ceste ville et cité de Tournay par les officiers de réuérend père en Dieu monseigneur l'Éuesque de ceste dicte ville et cité et les inquisiteurs de nostre foy catholicque déléghiez par nostre saint père le Pape, à l'encontre de frère Henry de Westphalia, alias Henricy, prebste, natif de Clèues, par cy deuant de l'ordre de monseigneur saint Augustin et de la religion de sainte Croix, et depuis maryé, de longtemps détenu prisonnier en icelle court spirituelle, et comment, par ladicte sentence il est déclaré hérétique, scimaticque et apostat et, comme tel, il a esté mis sur ung hout, ou Grant Marchié de ceste ville, deuant le halle des draps, où il a esté preschié et dégradé de son honneur sacerdotal et de toute ordre ecclésiastique et clérical, comme il appartient, et le délaissé ès mains de la justice laye pour en faire ce qu'il appartiendra.

Et, ce fait, nous, bailly, lieutenant-général, conseillers et officiers de l'Empereur nostre sire ès bailliaiges de Tournay et Tournésiz, et nous, prévostz, jurez et Conseil de la dicte ville, par traittié et accord entre nous fait ensemble, pour le cas présent seulement et sans préiudice d'aucunes des dictes parties ne de leurs jurisdictions, auons, par main commune, fait saisir ledit frère Henry de Westphalia, le fait amener pardeuant nous et lui déclaré, que, veu qu'il est pronunchié hérétique et comme tel il a esté eschasfauldé, preschié et dégradé, qu'il est encourru en la peine de mort. Parquoy auons ordonné qu'il sera mis sur une carrette, mené aux Prez Porchins au dehors de le porte Sainte Fontaine de ceste dicte ville,

où il sera loyé à une estacque et illecq ars et brûlé, tant qu'il soit mort, et consummé en cendres, et tous ses biens auoit esté confisquiez. Et sera la dicte sentence mise à exécution le jour d'huy, à deux heures de l'après disner, au lieu dessus dit.

Laquelle sentence fut passée par lesdits officiers de l'Empereur nostre sire et lesdits préuostz et jurez, en assens, le lundy xij^e jour de juillet, l'an mil cinq cens vingt huit. Et prestement, par leur ordonnance, la dicte sentence fut publyé aux bretesques de ladicte ville, en le dénunchant au peuple dicelle ville.

Et, ce fait, ledit jour del après disner, lesdits préuostz et jurez, ès présences desdis officiers de l'Empereur, firent mener ledit frère Henry en leurs présences, audit lieu des Prez Porchins, où la dicte ordonnance et sentence fut mise à exécution selon sa forme et teneur.

Lequel frère Henry, pour aduertissemens, pryères et requestes, qui lui furent faictes jusques à son derrenier supplice par pluseurs seigneurs d'église, tant de l'ordre mendiant que autres, ne se volt confesser ne messes requérir, mais demoura en son erreur, sy qu'il pooit apparroir par ses parolles et maintieng. Et, ce fait, toutes les cendres venans de tout son corps furent portez et jetez en la riuière d'Escault.

Stadsarchief te Doornik, *Registre de la Loij 1510-1539*, chapitre : *Les personnes condempnées et exécutées à mort pour leurs démerites*; afgedrukt bij G. de Nédonchel, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournai*, blz. 366 en 367.

708.

1528, (Juli 13), *Doornik*. Aanteekeningen over de verbranding van den ketter Vestale (?), het kettergeding en de verbranding van den augustijn Hendrik en de boete opgelegd aan eenen herder, die zijne deelneming in zijn lot had te kennen gegeven. — In dat jaar werd de ketter Vestale (?) verbrand. In Maart werd te Kortrijk broeder Hendrik, als koopman vermoemd, aangehouden en naar Doornik gevoerd, waar hij gedurende 27 maanden in de bisschoppelijke gevangenis lag. De officiaal beloofde hem het leven te sparen, indien hij bekennen wilde, dat zijne gehuwde vrouw niets anders dan zijne bijzit was geweest. Hij weigerde en volhardde in zijne Luthersche ketterij. Daarop werd hij als ketter veroordeeld, op de Markt ontwijd en aan de wereldlijke macht uitgeleverd. Denzelfden dag werd hij buiten de stad verbrand en men wierp zijne asch in de rivier. Toen men hem ter Markt leidde om ontwijd te worden, omhelsde hem een

herder en zeide met hem te willen sterven. Deze werd eenigen tijd gevangen gehouden en later tot eene boetedoening en het dragen eener waskaars veroordeeld.

Brûlé vif. 1528. L'on trouve que la personne de Vestale fut brûlé vif en cette ville pour crime d'hérésie.

Autre exécution d'un augustin. Pendant le mois de mars, un nommé frère Henri, religieux augustin, fut appréhendé en la ville de Courtray, en habit de marchand, et puis ramené en cette ville, après avoir été détenu en cul de fosse l'espace de 27 mois; il lui fut présenté par Mre Balthasar de Cordes, official, que s'il vouloit confesser que celle qu'il avoit prise pour femme, étoit sa concubine, la vie lui seroit sauve; ce qu'il ne voulut faire, mais persista dans l'hérésie de Luther; ledit official le condamna, par sentence, aposte hérétique, et ordonna qu'il fut dégradé sur une échafauld, près du corps de garde, sur la place, et, en après, mis entre les mains des seigneurs prévôts et jurés de cette ville, qu'il le conduisirent en la halle.

L'on démena son procès, et, par sentence, fut condamné d'être brûlé vif; le même jour, il fut conduit hors de la porte de Sainte Fontaines, où il fut brûlé, et les cendres jetté dans la rivière.

Et, ainsi qu'on le conduisit sur la place pour être dégradé, un paysan ou bergé, voyant sa constance, courut à lui, et, l'embrassant, l'appellant son frère, dit qu'il vouloit mourir avec lui; il fut appréhendé et conduit dans les prisons de la cour spirituelle, où il fut détenu quelque tems, et, son procès fait, il fut condamné de porter un cierge et faire réparation honorable.

Stadsbibliotheek te Doornik, Handschrift gezegd MS. du Fief, dragende als titel: *Mémoire de toutes les exécutions qui se sont faites depuis divers siècles dans cette ville.* — In een ander handschrift (MS. Givaire) komt hetzelfde met dezelfde woorden voor. (Zelfde Bibliotheek.) — Zie ook Chotin, *Histoire de Tournai*, deel II, blz. 121-123.

709.

1528, Juli 13, Doornik. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de sommen betaald ter gelegenheid van de verbranding van den ketterschen augustijn Hendrik van Westfalen. — Die sommen worden betaald aan den beul, die hem verbrandde; aan den poortier van het stadhuis, die eenen maaltijd voor de geestelijke en wereldlijke rechters opdiende; aan de twee augustijnen, die den veroordeelde bijstonden; aan den stadstimmerman, die het houtwerk leverde; aan den plaveier, die op de Markt de gaten weer dichtmaakte, waar het schavot was opgericht geworden.

Audit maistre Pière Frapemin, [exécuteur des jugemens criminelz de laditte ville de Tournay], pour auoir mis au derrain suplice frère Henry de Westphalia, alias Henricj, natif de Clèues, par sentence déclaré hérétique, simastique et apostat, et comme tel bruslé et consummé en cendres aux Prez Porchins, a esté payé, en la part de la ville, contre les officiers de l'Empereur nostre sire, deux karolus d'or vallant iiij ₶.

Audict Pières Tinchans, conchierge de laditte halle du Conseil, pour la despence de bouche faicte au disner, en laditte halle, le lundj, xij^e jour de juillet, auquel disner furent aucuns religieux et officiers de laditte ville, tenans compaignie audict frère Henry, montant laditte despence, par compte sur ce fait, vij ₶ iiij gros;

A deux religieux augustins pour auoir tenu compaignie audit frère Henry jusques au derrain supplice, viij gros et demy;

Sont ensamble : vij ₶ xij s. vj d.

Audit Pières [Tinchans, conchierge de laditte halle du Conseil], pour aultre despence faite ledit jour au disner par messeigneurs les préuost et jurez et aultres offleyers, qui, par tous le jour, tant du matin que de l'après disner, furent empeschiés à l'exécution dudit frère Henry, a esté payé, aussy par compte sur ce fait, viij ₶.

Jehan de Lescluse, dit Vato, maisrenier et carpentier de laditte ville, pour les parties de bos par lui liurées et les journées deseruies par ses ourriers, des sortes, pour les lieux et aux pris quil sensieuent .

Premiers....

Et pour la moictié des ouraiges fais et la frainte et partie de bos, liuré pour le rempars et clôtüre aux Prez à Nonnains, pour brusler ung augustin hérétique, dont ceulx du Conseil de l'Empereur ès bailliage de ceste ville ont fait faire et payé de leur part laultre moictié, icij, en mise, pour la moictié de ceste ville, v ₶.

Au dessus dit Jehan Petit Pas, cauchieur, pour un quart de jour par lui deseruy à restoupper les traux, causez par la construction du hourt fait au marchié de ceste ville pour eschaffauder l'augustin hérétique, payé ij s. iij d.

Stadsarchief te Doornik, Reg. *Comptes d'ouvrages*, 1 April 1527-30 September 1528, 4e *Somme des mises*, en Reg. *Compte général*, 1 October 1527-30 September 1528, 12e *Somme des mises*; de eerste post ook in de rekeningen te Rijssel (Archief van het Noorderdepartement, Reg. B. 2346; aangehaald bij J. Finot, *Inventaire*, deel V, blz. 13).

710.

1528, Juli 13, Doornik. Uittreksel uit de stadsrekeningen over het betaalde aan twee minderbroeders, die bij de kettters Hendrik van Westfalen en Jacob Trenquelier vóór hunne verbranding het ambt van biechtvaders hebben vervuld.

A deux religieulx cordeliers, pour auoir administré confession à frère Henry de Westphalia et Haquinot Trenquelier et leur tenir compaignie jusques au darrain supplice, payé xvij s.

Stadsarchief te Doornik, Reg. *Compte général*, 1 October 1527-30 September 1528, 12e *Somme des mises*.

711.

1528, Juli 13, Doornik. Uittreksel uit de *Histoire générale* van den tijdgenoot Macquériau over de beprediking en verbranding van den ketterschen augustijn Hendrik. — Terwijl hij tentoongesteld werd, sprong een herder op het schavot, zeggende dat hij met den veroordeelde wilde sterven en dat hij hetzelfde geloofde. Hij werd gevangengezet voor verder onderzoek.

Ce tempz pendant (1528) y avoit ung augustin prisonnier à la court le évêque en la cité de Tournay, lequel avoit preschiés contre les institutions des hommes, lequel avoit estés pluseurs foix amonestés de ses folles opinions; néatmoins tousjours s'y arestoit, lequel en la fin fut tellement démenés que, en ung lundy xij^{me} jour du moix de juillet, fut faict un hourt sur le marchiet de Tournay, où il fut preschiés de biau cop de gens de biens remonstrant que ce que il maintenoit que ce estoit contre Dieu. Yceluy frère Henry augustin disoit tousjours que non et que sur ce que il avoit mis avant, voloit bien morir. Conclusion, frère Henry, soustenant vint-deulx articles contre les prebstres, fut dégradés et desvestus des abitx ecclésiastiques et revestus de une ganne scouve (1), en estat que pour le livrer à la justice de la ville. Un bregiet (2), estant sur le marchiet, voiant faire les sérimonnies à cest augustin, fist faire voye aux gens et vint jusques au hourt, lequel monta dessupz, quy vint à le augustin, lequel y baissa, dissant que il avoit bien dict et que avoecque luy voloit bien morir. Lors le maistre du bregier, lequel estoit sur le hourt revestus en abit pontyficel et des plus advanchiés, en tant que il estoit le abet de Saint-Nicolay-à-Prés, luy vint à remonstrer la folie que il faisoit, dissant que on luy feroit sentir le feu, se il ne se déportoit de dire et de faire ce que il faisoit et que il maintenoit; lors le bregiet luy respondict, que aultrement n'en seroit faict de par luy et que il creoit ce que le augustin disoit. Conclusion, le augustin fut mis jus du hourt, la justice le saisit, laquelle le fist mener en la halle pour le jugier à brûler, quy cantoit en allant: *Benedictus Deus Ysraël*, et le bregier fut menés en la court le évêque par la requeste de monsieu de Saint-Nicolay-des-Prés, afin de le plus avoir interrogués, et

(1) Een geel kleed.

(2) Een herder.

le augustin fut jugiés à brûler à Prés à Nonnains, hors de la ville, lequel y fut menés comme hérétique, ainsy que sa calenge le avoit portés, quy en morant cria *Jésus!* par chinc foix; néatmoins fut brûlés en cendre, où les aucuns disoient de ung et de aultre.

R. Macquériaux, *Histoire générale de l'Europe*, blz. 96-97.

712.

1528, (Juli 13), *Doornik en Kortrijk*. Aanteekening van Schoockius over de verbranding van Henricus Flander, augustijn, die na eene langdurige gevangenschap te Doornik verbrand werd, nadat hij vroeger te Kortrijk de Hervorming gepredikt had.

Cortraci, ad quod deinceps nos convertimus, pariter reformata religio cultores plurimos habuit. Primitus ibidem eam annuñciavit Henricus Flander, augustinianus monachus, qui, abjecto eo vitae genere, libere Dei verbum praedicare hic instituit; sed captus mox Tornacum deductus est, ubi post diuturni carceris squalores anno 1528 mense Majo (*sic*) vivus combustus fuit.

Schoockius, *De bonis vulgo ecclesiasticis dictis*, blz. 468-469.

713.

1528, Juli 15, *Gent*. Uittreksel uit de *Histoire générale de l'Europe* van den tijdgenoot Macquériaux over de terechtstelling van eenen ridder van Rhodes, wiens tong doorboord en wiens haar afgebrand werd wegens kettersche gesprekken, door hem gehouden. Eenen anderen ketter werd alleen het haar afgebrand.

A Gand la poissante ville, pareillement au my-jullet, à ung cevallier de Rhode fut perchié la langhue et sy brûlant les ceveux dessus sa teste, pource que il avoit parlés du Saint-Sacrement, tenant les faulses opinions élutériennes. A ung aultre encore, en la ville de Gand ousy, pource que il parloit contre aucunes status des prebstres, eubt ses ceveux brûlés sur sa teste seulement.

R. Macquériaux, *Histoire générale de l'Europe*, blz. 103-104. — Bedoeld zijn Joos de Backer (zie n° 741) en Jacob van Keymeulen (zie n°s 700 en 716).

714.

1528, Juli 18, *Amsterdam*. Uittreksel uit de *Resolutien* der Staten van Holland over het regelen der vervolging tegen de Lutheranen, met behoud van de stedelijke privilegiën, in Holland.

Myn voirs. Here heeft hier op geseyt, dat hy altyt begeert heeft ende noch begeert, dat de voirs. secte mach worden geextirpeert, ende daeromme nyet en behoiren te beletten justicie, die zoewel by den Raedt als den scepenen vander wetten gedaen sal worden, ende zoeveel meer, omdat die schout van Amsterdam nyet justiciabel en es aldaer, ende dat die gecauseert zyn by den procureur, *socii criminis* zyn.

Nyet min dunct hemlieden, dat zy by den interlocutoire *super privilegio fori* gegreucert zyn mogen, heur grieuen overleggende, ende tHof sal recht doen. Ende alsoe de clachte vanden anderen al particulier ende diuersch es, sal oick elck zyn gebreck stellen by geschrifte, ende myn Heere sal doen als van rechtsweegen behoirt, dat elck reden hebben sal te vreedten te syne.

Stadsarchief te Amsterdam, *Resolutien der Staten van Holland*, fol. 88.

715.

1528, Juli 18-21, Amsterdam. Uittreksel uit de *Protocolen* van Andries Jacobsz., vermeldende dat de Staten van Holland besluiten tot het eerbiedigen der stadsprivilegiën in zake van ketterij.

Alsoe de procureur generael van Hollant, Mr. Reynier Brunt, hadde doen verdachverden in persone sekere personen van Aemsteldamme voordien Hove van Hollant ter saecken vande secte Lutherane, soe hebben die voirs. personen doen proponeren exceptie declinatoire, dewelcke sommige ontseyt is; waer duer de stede heeft tselve den Staeten van Hollant tot Schoenhoven geopent, versouckende assistentie, daer inne de Staten eendrachtelycken geconsenteert hebben tot conservatie vande privilegie van tlant *et propter consequentiam*. Die van Delff seyden daer soe veele meer by, datmen in alle privilegien malcanderen behoorte te assisteren, al soudt men daeromme in Spangen saken.

Stadsarchief te Amsterdam, *Protocolle van Andries Jacobsz.*, deel II, fol. 27.

716.

1528, Juli 25, Gent. Uittreksel uit het *Memorieboek* over het tentoonstellen, afbranden van zijn haar, brandmerken en bannen voor vijftig jaren van Jacob Keymuelen, die ketttersche leeringen verkondigd had.

Den xxv^{en} July was Jacob Keymuelen, rietmakere, ghewesen te knielese voor scepenen ende bidden vergheffenesse ende commen blootshooff, barvoets, in zijn lywaet, met eender tortse in zijn handt, totten palleryen, aldaer

hem afgeberrent was al zijn haer ende een gloyende cruce up zijn cake ghebrandt ende ghebannen vijftich jaer uut Vlaenderen, ende dat op den stake, omme dieswille dat hy gheseyt hadde, dat in 't Sacrament van den altare niet meer macht en was dan in het brood van zijnder schaprade, dat men Onze Vrouwe niet en behoort te aubiddene ende dat de messe, die de priesters doen over die doot zijn, hemlieden niet en proufficteren, maer alleenlick proffycteren den priester.

Memorieboek der stad Ghent, deel II, blz. 74 en 75. — Bijna in dezelfde bewoordingen vermeld in HS. 131 (blz. 374-375) van de Universiteitsbibliotheek van Gent. — Cannaert (*Oud Strafrecht*, blz. 51,) zegt, dat Keymuelen riemmaker was. — Zie n° 700 en 713.

717.

1528, Juli 28, Amsterdam. Vonnis door 't Hof van Holland uitgesproken tegen Lijsbeth in den Spiegel wegens het breken van eene vroegere veroordeeling voor ketterij. — Zij wordt veroordeeld tot eene geldboet en het dragen van een kruis op haar kleed, zóó dat men het bescheidenlijk moge zien.

De procureur generael contra Lysbeth jnden Spiegel tot Amstelredamme.

Alsoe Lysbeth jnden Spiegel tot Amsterdam voerden Houe van Hollant bekend heeft ende beuonden js, dat zy ontrent drie jaeren geleden, omme dat zy qualick beuoelt ende haer gedragen hadde tegens sommige artikelen des heyligen kersten gelooue, by sentencie vanden jnquisituer optie tyt gecondempneert js geweest te doen openbaer reuocacie ende abjuracie, ende voer penitencie te gaen jnde processie generael jnden Hage ende oick tot Amsterdam, mit een wassen barnende kaersse jn hoer handt, zonder heuycke, ende daernaech noch drie Sondagen jn hoer prochie, ende jn teycken van warachtige penitencie dragen een roet cruys op haer opperste cleet alle haer leefdagen, ende dat zy, jn contempte van dien, jn gebreke js geweest tvoirsz. cruys te dragen bysonder openbaerlick, mair meest altyts bedect, datmen tselue nyet zien en mochte;

Soe jst, dat tvoirsz. Hoff, jnden name ende van wegen des gekoeren Keyzers vanden Romeynen, coninck van Germanien, van Castillien, etc., graue van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, der voirsz. Lysbeth, ter cause dat zy dat cruys nyet openbairlick gedragen en heeft achteruolgende de teneur vander voirsz. sentencie, gecondempneert heeft ende condempneert mits desen jnde somme van hondert Karolus guldens te betaelen jn handen vanden rentemeester vanden exploiten van desen Houe tot proffyte vander K. M.; ende jniungeert hoer tHoff tvoirsz. cruys te dragen op haer opperste cleet, sulcs datmen dat bescheydelick sal mogen zien, jn zulcke groote als haer dat eerst opgeset was, al achteruolgende de voirsz. sentencie.

Gedaen tot Delft, by Ysselmonde, Warmont, Colster, Cobel, Jaspas, Pynsz., Zegers; ende gepronunchieert opten xxvij^{en} jn Julio anno xxvij.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminels Sentencien* (18 Januari 1504-13 September 1529), fol. 176 verso en 177. — Lijsbeth in den Spiegel was reeds in 1523 wegens ketterij vervolgd. (Zie hierboven ons stuk n° 164, deel IV, blz. 232-233.)

718.

1528, Juli 28, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betalen van eene boet van 100 Karolusgulden door Lijsbeth in den Spiegel van Amsterdam, waartoe zij veroordeeld werd wegens het niet openlijk dragen van een kruis, zooals zij moest doen volgens een vonnis, wegens ketterij tegen haar uitgesproken.

Van Lysbet in de Spiegel tot Amsterdam, die bij sentencie van den voirs. Houe, int proces bij haer gesustineert tegens die procureur generael, impetrant, overmits van dat zij tcruys niet openbairlick gedraegen en heeft achtervolgende die teneur van zekere andere sentencie, gecondempneert is geweest te betaelen, tot profijte van de K. M^{t.}, de somme van hondert Karolus gulden, iniungerende hair tvoirs. cruys te draegen op hair overste cleet, sulix dat men dat bescheidenlick sal moegen zien, in zulcke groete als dat haer eerst opgeset was achtervolgende die voirs. sentencie; blykende bij tdictum van de voirs. condempnatie hier overgelevert, in date den xxvij^{en} dach in Julio, anno xv^o xxvij; waeromme hier c. 8.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 9^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1528) [*Ander ontfanck van condempnatten roerende die Lutheriane*], fol. xix. — Zie het voorgaande stuk.

719.

1528, Juli 30, ter Heyde-aan-Zee en Delft. Vonnis door het Hof van Holland uitgesproken tegen Dieuwer Reyersdochter wegens het houden van kettische gesprekken over de heilige sacramenten. — Alhoewel zij alles ontkent, wordt zij, na onderzoek, veroordeeld tot eene tentoonstelling, het doorboren harer tong en drie jaren ballingschap, benevens tot eene boet, bij hare terugkomst te betalen.

De procureur generael contra Dyeuwer Reyersdochter vander Heyde.

Gesien byden Houe van Hollant tproces voordien seluen Houe hangende tusschen den procureur generael van Hollant, eyscher, an deen zyde, ende Dyeuwer Reyersdochter vander Heyde, verwerster, an dander, die voors. eyscher zeggende, dat de verweirster hair veruoidert heeft gehad in presencie van veel luyden, dair gesproken was vanden heyligen sacrament des outaers : « Ment ghy, dat onder die ostie inder misse of inde siborie inder kercke tlichaem Godts is? Neen, ten is dair niet; » ende dat zy zoewel mochte mis doen als die priester, sprekende qualick ende blaesfemerende van theylige wairdige Sacrament ende andere sacramenten der heyliger Kercke ende oic van Marie, die moeder Gods, ende vanden heyligen, jn groete verachtlinge van dien, twelck zy tot diuersche stonden gepleecht hadde, niet houdende vanden heyligen dagen of geboden vastendagen, spottende mit die luyden, die ter kercke gingen, mittet gewyde water ende anders, al tot groote scandelisacj van veel menschen, onderhoudende ende tot haren huysse ontfangende verlopen moncken ende dissolute personen, die haer religie laeten;

Waeromme ende hierof by jnformacie precedente gebleken zynde, de voors. verweirster geapprehendeert is geweest ende geuangen gebrocht alhier; ende gehoort zynde by monde, is de voors. eyscher geordonneert zynen eysch op hair te doen ende de verweirster hair deffensie daer tegens; ende mits dien heeft de zelue eyscher geconclueert ten fyne, dat die verweirster gecondempneert zoude zyn geleyt te worden opt scaut ende mit een gebrandyser doer haer tonge gesteken of anders an hair lichaem gecorrigeert ende gepugniet nae exigencie van hair delict, als nae rechte ende jnhouden der placaten vander K. M^t. behoerde, tot arbitrage vanden Houe;

Waerteghen die voors. verweirster de contrarie gesustineert heeft ende geconclueert ten fyne van niet ontfanckelick ende by oorde tot absolucj, allegerende diuersche middelen, ontkonnende die feyten vanden eyscher;

Eyntlicken, die voors. partijen int lange gehoert, is van hoirl. dinctale acte gemaict ende zyn geaduerteert geweest op tfeyt of feyten dairjnne begrepen productie te doen; in welke sake is an beyde zyde enqueste gedaen ende diuersche munimenten geproduceert, gerenunchieert van nyet te produceren, gedient van reprochen byder verweirster, ende den eyscher heeft geemployeert reprochen van rechte dienende van saluacj ende van usancj, de zelue verweirster is geemployeert saluacj van rechte, ende an beyden zyden in rechte geconclueert ende recht begheert;

tVoers. Hof, met rype deliberacj van rade, doergesien ende ouergewegen hebbende al tguent, dat tot materie dienende is, jnden name ende van wegen des gekoeren Keyzers vanden Romeynen, coninck van Germanien, van Castillien, etc., graue van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, condempneert de voors. verweirster, geuangen, gestelt te worden op een schaut op tmarctvelt alhier te Delft, hebbende op hair lyf eenen brief, jnhoudende dat zy dair staet ende die pugnacie lyt, omme dat zy scandelicken van die heilige sacramenten vander kersten Kercke gesproken heeft, ende sal aldaer mit een yser doer hair tonge gesteken worden ende blyuen alsoe staen

op tselfde schaut een quartier van een ure; ende dair nae bant hair tHof vuyten dorpen vander Heyde, Monster ende Monsterambocht den tyt van drie jaeren naestcommende, bynnen den zeluen tyt dair jnne niet te commen op peyne van een groet stuck van hare tonge afgesneden te worden, ende teynden dien tyde noch daer vuyt te blyuen, tot dat zy betaelt sal hebben, tot proffyte vander K. Ma^{t.}, jn handen vanden rentmeester vanden exploiten, die somme van twintich Karolus guldens.

Gedaen by Ysselmonde, Warmont, Colster, Cobel, Jaspas, Pynsz., Zegers; ende gepronunchieert den xxx^{en} jn Julio anno xxviiij.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminele Sentencien* (18 Januari 1504-13 September 1529), fol. 78 en verso.

720.

1528, Juli 30, ter Heyde-aan-Zee en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de veroordeeling van Dieuwer Reyersdochter, van ter Heyde, die, wegens hare ketter-sche gesprekken over de heilige sacramenten, behalve tot eene tentoonstelling, het doorboren harer tong en drie jaren ballingschap, ook tot eene boet verwezen was.

Dieuwer Reyersdochter van der Heyde, die by sentencie van den voirs. Hove int proces by haer gesustineert tegen die procureur generael, eysscher, gecondempneert is geweest gestelt te worden opt scavot opt merckvelt te Dolt, hebbende op hair lijff eenen brief, inhoudende dat zij daer staet ende die pugnacie lyt, om dat zij scandelicken van die heilige sacramenten van den kersten Kercke gesproken heeft, ende daer mit een yser deur heur tonge gesteken te worden ende blyven alzo staen op tselve schavolt een quartier van een ure; ende is daer nae gebannen wtten dorpe van der Heyde, Monster ende Monster ambocht een tyt van drie jaeren, ende binnen die selve tijt dair inne niet weder te commen up peyne van een groet stuck van haer tonghe aff gesneden te worden, ende teynden dien tyt noch daer vuyt te blyven, tot dat zij betaelt sal hebben, tot proffyt van de K. Ma^{t.}, die somme van twintich Karolus gulden; blyckende bij tdictum van de sentencie hier over geleverd, in date den xxx^{en} July anno xv^o xxviiij; ende alzo als noch alhier die voors. pecuniele emende niet vervallen en is te ontfangen; wairomme hier — Niet.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 9° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1528) [*Ander ontfanck*, enz.], fol. xix.
— Zie het voorgaande stuk.

721.

1528, Juli 30, 's Gravenhage en Delft. Vonnis van het Hof van Holland, datgene verbrekende door de schepenbank van

Delft tegen David Jorisz., glazenmaker, uitgesproken en dat hem, wegens het schrijven en verspreiden van kettersche boeken en het houden van kettersche aanspraken, enkel tot boetedoening en gevangenblijven in zijn huis en in de stad veroordeeld had. — Het Hof veroordeelt David Jorisz. tot eene geeseling, doorboring zijner tong, eene tentoonstelling, drie jaren ballingschap uit Delft en het betalen eener geldboet, zoo hij terug wil komen; bovendien vallen de kosten van het geding te zijnen laste.

Jan de Heuter, schout van Delft, contra Davidt Jorysz.

In der sake hangende voor den Houe van Hollant tusschen Jan de Heuter, wylen schout der stede van Delft, jmpetrant in cas van reformacie, ende de procureur generael van Hollant mit hem geuoucht, an deen zyde, ende Davidt Jorysz., glaesemaker van Delft, gedaechde, an dander;

Allegerende de voorsz. jmpetrant, dat hy int doende naersticheyt omme te mogen beuinden dengheenen, die hem veruorderden zekere scandaleuse ende fameuse libellen vol van dwalingen ende erreuren te diuulgheren ende voir de kerckdeuren te stellen tot groete scandalisatie ende verleidinge van den gemeen volck, hadde onder anderen beuonden den gedaechde, die hem veruordert hadde te doen stellen ende offgeren diuersche libellen fameus, tenderende tot diffamie vande geestelicke ende wairlicken staten ende oic inhoudende diuersche dwalingen, blasphemien, quade opinien van den wairdigen heylige sacrament des outaers, voir de kerckdeuren ende andere plecken bynnen dese stadt, daer de meeste confluencie vanden volcke plach te wesen; twelck de voorsz. gedaechde niet genouch synde, hadde hem veruordert, upten dach van Ons Lieuen Heeren Hemeluaert lestleden, omme thien uren voir de middage, ten tyde als tgemeen volck metter processie van Onse Lieue Vrouwe in de Nyeuwe Kercke alhier gaende was solempnelicken nae oude gewoente, openbaerlicken, alsof hy een predikant geweest hadde, tegen tgemeen volck te roupen, datse waren upten dwaelwech, mit meer andere scandeleuse woerden, tenderende tegen die goide usancien ende loeffelicken onderhoudenisse, dair uuyt seducie ende beroerte gestegen was te commen onder den gemeenen volcke; heeft oic in dezuelen libellen fameus gescreuen grouelicken tot misprynging der beelden in den tempel, alsof tselue onbehoorlick ende occasie van misleydinge van den volcke waren, scryuende tot streckenisse van dien dese woorden : « Dese valsche ypocryten, monicken ende papen, hebben ons diets gemaect, dattet die ongeleerden haer boucken waren; mair de Gheest des Heeren zeyt, dattet stricken sijn tot vallen van die ongeleerden ende bekoirders van de menschen hair zielen; » daerinne hy groytelicken gedwaelt heeft tegena die gewoonte ende approbatie der heylige Kercken, zoodat, int scryuen ende diuulgerende diezelve libellen ende sentencien daerinne begrepen, blyckt, dat hy gepoocht heeft te violeren *sacros canones* ende sulcs geblasphemeert te hebben; want hy hadde behoort hem te wachten te scryuen tegen tguent, dat by de heylige Kercke toegelasten, gestatueert ende wyens contrarie expresselick geargueert ende gestrafft werdt.

Ten ijde, heeft de gedaechde gedwaelt, misbruyckt ende den geestelicken state grouelicken geinjurieert int scryuen der voorsz. libellen, scryuende : die geestelicken, gepredikt hebbende die beelden te zyn der ongeleerden hair boucke, denseluen te wesen valsche ypocryten ; niet tegenstaende dat zy, sulcs predickende, geuolcht hadden die heylige Scryften ; want die menschen, ansiende die beelden der heyligen, worden gemoueert om gelycken leuen te leyden.

Ten ijde, mochte blycken de groite injurien ende scandelisacie van zyn euenmenschē, die mogelicken doir tselue scryuen geworden waren van zyn dwalende ende quade opinie; bouen desen en hadde den gedaechde niet geureest openbaerlickē in zyn libellen te scryuen scandale ende denigracie vanden priesterlickē staet : dat die ghenen, die de scapen Cristi angenommen hebben te weyen, zouden die gheenē zyn, diese verworgen ende veruolgen, zeggende ende intitulerende den paeus te wesen Antecrist, tegens de leringe Pauli, die hy nogtans allegeerde gelesen te hebben, hadde die gestelt in een vanden voorsz. libellen, negerende twaerdige heylige Sacrament, twelck hy aldair groitelick blasphemeerde, irreuerentelicken ende te schimpe intituleerende te wesen *den voitten God, dair die Zeelanders by zwoeren*, alsof dair twarachtige lichaem ende bloet Cristi onder dexel van de geconsacreerde hostie niet en ware; uuyt welke scryuen veel menschen gescandaliseert zyn geweest, ende is smakende blasphemie tegen God, nae rechte zeer pugnibel, als niet wel geuolende van theylige Sacrament ende of zyn God niet en ware; twelck ymmers te zeer gedwaelt zoude wesen in 't guent, dair nyemant en behoort an te twyfelen, met meer andere scandeleuse woorden ende blasphemien; scryuende oic, dat die simpelen verboden zoude zyn te lesen of te spreken van de heylige Scryfte, op lyf en goet, twelck scheen gescreuen te zyn tegen de K. M. of die van zyn Raet, denseluen denoterende tegen de warheit, want sulcs niet verboden en was, mair zekere tyt geleden by placcaet ende edict gejenterdiceert ende gejnhibeert die vergaderinge ende disputacie vanden heylegen Scryfte, omme derreuren dair uuyt comende te scuwen; al twelck es smakende groite delicten, waerdich van groite pugnacie.

Wairomme de voorsz. jmpetrant den gedaechde geapprehendeert ende geuangen gemaict heeft gehadt, ende gecauseert voordē gerechte van Delft, praetendeerende, dat hy verclaert zoude wesen verbeurt te hebben zyn lyf ende goet ende gerecht te worden mitten zwairde of anders criminelicke of ciuilicken gecorrigeert na den placcaten van de K. M., dair op de gedaechde zyn diffensie dede.

Eyntlickē, die voorsz. van het rechte, hem abuserende, hadden de gedaechde by vonnisse gecomdempneert voir die processie in zyn linden clederen te gaen mit een brandende kairsse in zyn handen, deselfde te offeren voir theylige Sacrament, hebbende die voorsz. libellen fameuse an zyn lyf ofte hals gebonden; ende tselue gedaen zynde, alsdan te blyuen zes weken bynnen zynen huse ende dair en teyndē een jare bynnen die voorsz. stede, upte verbeurtenisse van een stick van zyn tonge afgesneden te worden.

Ende alsoe den procureur dochte die correctie veel te cleyn te wesen, zoe heeft hy tvonnisse betrocken voir desen Houe in reformacie; ende is

de gerechte voirsz. geinterdiceert te procederen tot executie van tselue vonnisse, tot anders geappointeert zoude zyn ende de gedaechde gedachueert tot zekeren dage; tot welken dage concludeerden de voirsz. jmpetrant tot nullité ofte reformacie van tvoirsz. vonnisse, ende dat by nyeuwe sententie van desen Houe, doende dat die van Delft behoirden gedaen te hebben, verclaert zoude zyn de gedaechde verbeurt te hebben zyn lyf ende gerecht te wesen mitten zwaarde ende veruallen in de boete van tsestich ponden of anders strengelyken gecorrigeert nae gelegentheyt van der sake, makende eytsch van justicij.

Ende de voirsz. geuouchde concludeerde, dat de gedaechde an zyn lichaem gepugneert zoude zyn naer disposicie van gemeen recht ende alle zyn goederen verclaert geconfiskeert tot proffyte van de K. M. of tot andere sulke fynen als tHof beuinden zoude den impetrant ende geuouchde oorberlicst te wesen.

Wairtegen de gedaechde dede antwoorden ende zeggen tot sulker meening niet gescreuen te hebben als by den jmpetrant ende geuouchde geinterpreteert wordt, begerende niettemin, wes hy dair an misdaen ende misbruct mochte hebben, hem gejmploreert te zyn barmherticheyt ende genaede voor rigeur van rechte, presenteerende te buyten te gaen alle erreuren, dair hy anders geuoelt hadde dan een goet kerstenmensch schuldich was te geoelen, mitsgaders hem in toecomende tyden te submitteren tot strenger ende rigoureuser correctie dan hem by scepenen van Delft geinjungeert was, zoo verre tselue sulcs beuonden werde te behoeven, mit meer redenen concluderende tot fyne van niet ontfanckelyck, ende by oordene ter approbacie vant voirsz. vonnisse of tot andere sulke fynen als tHof beuinden zoude hem tnutst ende oorberlickst te wesen.

In welke sake, de voirsz. procureur int lange gehoord, is geappointeert ende verclairt geweest van hoerl. dinxtalen acte te maken ende dairby te voughen alsulken brieuen ende munimenten als heml. belieuen zal te exhiberen ende dairvan te dienen tot zekeren dage dairtoe geproponeert; achteruolgende welk appointment hebben die voirschr. partyen onder den Houe gedient brieuen, acten ende munimenten, ende recht begheert;

tVoirsz. Hof doet te niet tvoirsz. vonnisse by die van Delft gewesen, ende doende dat sy behoorden gedaen te hebben, condempneert den voirsz. geuangen geleyt te worden op tsautt gemaect op dat marctvelt alhier binnen Delft ende aldaer wel strenghelyck gegeselt te worden, ende daerna met een yser door syn tonge gestoken ende mit tselue te blyuen staen een half ure; ende bandt voirts den voirsz. geuangen uuyt die stede van Delft ende iurisdictione van dien den tyt van drie jaeren naestcommende, binnen denseluen tyt dair nyet inne te commen opte verbeurte van zyn rechterhandt, ende dairnae oick nyet weder in te commen, sonder eerst te betaelen den voirsz. Jan de Heuter die somme van viertich Karolus guldens; condempneert hem voirts in de costen van dese processe, soe verre de officier roert, tot taxatie ende moderatie van den voirschr. Houe.

Actum den xxx^{ma} July Anno xxviiij. Ysselmonde, Duenuoirde, Colster, Cobel, Jaspers, Zegers.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminels Sentencien* (18 Januari 1504-13 September 1529), fol. 179-181; ook in afschrift

op het Archief der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam (*Inventaris*, deel I, blz. 2, n° 3); reeds afgedrukt door F. Nippold, *David Joris von Delft* in de *Zeitschrift für die historische Theologie* (1864), blz. 598-601. Het stuk was den schrijver medegedeeld door den rijksarchivaris Bakhuizen van den Brink.

722.

1528, Juli 30, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het vernietigen van het vonnis te Delft tegen David Jorisz. uitgesproken en het vervangen door een strenger.

Up ten xxxⁿ dach in Julio anno xv^o xxvij, zoe is in die saicke . . . . in cas van reformatie voor den Hove van Holland, by Jan de Heuter, schout tot Delft, ende die procureur generael mit hem gevoucht, tegens Davidt Jorijz., glaesmaicker tot Delft, gedaechde, bij sentencie van de voirs. Hove te nyete gedaen tvonnisse van Delft, dair questie om was, ende die voirs. gedaechde gevangen gecondempneert geleyt te worden opt schavolt gemaict opt merckvelt binnen Delft ende aldaer wel strengelicken gegeeselt te worden, ende dair nae mit een yser deur zijn tonghe gesteken ende mit tselve te bliven staen een ur lanck, ende is voirt gebannen vut die stede ende jurisdictie van Delft den tijt van drie jaeren, ende binnen die voirsr. tijt dair inne niet weder te commen op tie verbeurte van zijn rechter hant; ende daerna oick niet weder inne te commen, sonder eerst te betaelen die voirs. Jan de Heuter die somme van veertich Karolus gulden; ende voirt in de costen van den processe, zoe verre den officier roert; blijckende by tdictum van der sentencie hier overgelevert, in date den xxx July anno xv^o xxvij; ende alzoe hier geen condempnatie en is tot K. Mat. proffyt; waeromme hier — Niet.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 9° *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1528) [*Ander ontfanck*, enz.], fol. xix.
— Zie het voorgaande stuk.

723.

1528, Juli 31, Leiden. Vonnis door schepenen van Leiden uitgesproken tegen Gijsbrecht Aelbrechtsz., kleermaker van Delft, waarbij deze veroordeeld wordt tot eene geeseling, boetedoening, gevangenisstraf en tien jaren ballingschap wegens het verspreiden van kettersche geschriften.

Ofgelesen den lesten dach in Julio aº 1528.

; voir nachte vandes heyligen eerwairdigen Sacramentsdach
 en Ghysbrecht Aelbrechtsz., snyder van Delft, upgeslegen
 oere van Sinte Pieters kercke zekere diffamoese libelle, inhou-
 ende zwaere ketterye ende blasphemye van theylige eerwairdige
 nde oick op des voirsz. heyligen eerwairdigen Sacramentsdach,
 s omtrent twalef vren, zekere gelycke brieuen vande voirgaende
 rpen inde preeckstoete vande voirsz. kercke, aldair veel goeden
 om des nae middaechs Goids dienste ende tsermoen te hoeren,
 dien inde zelue kercke groot rumoer was, wairdoer die voirsz.
 oy sheeren dienaeren gevangen worde, aldair hy een zekere
 legen heeft; ende inder vangenisse wesende, heeft die voirsz.
 verclaert, alsdat hy gedwaelt heeft ende dat hem tselue harte-
 is, ende gebeden om gracie ende belooft tselue niet meer te
 want dit een sonderlinge groote zwaere zake is, die nyet
 t noch gestraft en behoert te blyuen, ende tgerecht meer
 de tot gracie dan tot strengheyt van justicie ;
 sbrecht Aelbrechtsz. voirsz. eerst by tsheeren dienaeren voer der
 ebrocht ende up een wagen geset worden ende van de meester
 pen zwaerde aldaer wel scarpelicken ghegeesselt wesen, ende
 ynde, zullen hem des heeren dienaeren ter stont brengen upter
 isse, genaemt Euersteyn; ende up Zonnendach naestcomende
 oirsz. Ghysbrecht by des sheeren dienaeren gebrocht worden
 rs kercke ende gaen voir de cruycen in een paer linde clederen,
 de bloots hoofts, mit een papieren miter daer up hebbende ende
 ende kaers in de handt, gelyck als die processie generael gaen
 processie ghedaen zynde, zoe zel die voirsz. Ghysbrecht by des
 eren alsdan weder gebrocht worden upte voirsz. vangenisse
 blyuen te water ende te brode den tyt van twee weeken lang
 des zel die voirsz. Ghysbrecht gehouden wesen noch twee
 daer an volgende te gaen voirde cruycen inder manieren
 x als die processie van Sinte Pieters kercke alsdan gaen zel, ende
 en Sonnendach, als die processie gedaen is, gaen upt choer ende
 elue kaersse voer theylige eerwairdige Sacrament; ende als die
 : Sonnendach omme gecomen zel wesen, soe zel die voirsz.
 Aelbrechtsz., zyn penitencie gedaen hebbende gelyck voirsz.
 : heeren dienaeren ter stont geleyt worden wter stede van
 der weder binnen der zeluer stede te comen, ende zel voert,
 dages dair an volgende, gaen wt Rynlant, wten Hage ende wt
 it, ende daer wt blyuen den tyt van thien jaeren lang gedue-
 order correctie vander stede.

Stadsarchief te Leiden, *Correctieboek H, in dato*; grooten-
 deels afgedrukt bij P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen
 uit de middeleeuwen*, blz. 83-84, doch met verkeerden
 datum (1 Juli).

724.

1528, Juli 31, Leiden. Vonnis door schepenen van Leiden uitgesproken tegen Quirijn Gerijtsz., kaardenmaker, waarbij deze veroordeeld wordt tot eene boetedoening en gevangenisstraf, wegens het voeren van kettersche gesprekken.

Alzoe up Dijnsdach l.l. eenen Quyrijn Gerijtsz., kaardemaker, mit Gerijt Foeyns ende meer ander geseten heeft drincken ten huysen van Frans Jansz. *In de Hulcke*, aldair die voirsz. Quyrijn Gerijtsz. qualicken bevoelende ende onbehoirlicke woerden gesproken heeft tot oneere van theylige eerw. Sacrament. . . , hiervoor zel Quyrijn Gerijtsz. drie Sonnedagen naest comende gaen voir de cruycen, gelijk die processie van Sinte Pieters kercke gaen zel, in een paer linde clederen, hebbende een barnende kaerse in de handt, ende zel, telcken als die processie gedaen is, by des heeren dienaeren weder gebrocht worden upter stede vangenisse ende zel voirt upten lesten Sonnedage, als die processie gedaen is, gaen upt choer ende offeren die zelve kaerse voir theylige eerw. Sacrament, up meerder correxie van der stede.

Stadsarchief te Leiden, *Correctieboek H, in dato*; afgedrukt bij P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen*, blz. 84-85, doch met verkeerden datum (1 Juli).

725.

1528, Augustus 7, Amsterdam. Verbod te drukken zonder voorafgaande toelating van den Magistraat.

Myne heeren van den gerechte gebieden allen printers ende druckers, dat zy voert an ghenen materie drukken off printen zullen, ten zy die selve materie eerst gevisiteert ende geadmitteert zy by myne heeren die schouten ende burgemeesteren.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 134.

726.

1527-1528, vóór Augustus 12, Brugge. Uittreksel uit de rekening van den baljuw over de onkosten van het tentoonstellen van de Lutheranen Jacob van Schoenhove, Adriaan Vandervenne, Lanchelot en Adriaan Peels, en het verbranden van hunne Luthersche boeken.

Audit pour avoir eschavoté ung nommé Jaques van Schoenhove, pour ce qu'il se mesloit de luuterye, payé xx sols p.

Audit pour avoir eschavoté ung nommé Adrien Vandervenne, de luuterye, payé xx sols p.

Audit pour semblablement avoir eschavoté ung nommé Lanchelot, aussy de luuterye, payé xx sols p.

Audit pour semblablement avoir eschavoté ung nommé Adrien Peels, aussy de luuterye, payé xx sols p.

Audit pour auoir bruslé sur ung eschaut au bourg de Bruges grande quantité de liures appartenans aux auantdictz personnes, de luuterye, payé ij s p.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Halewin, de 1527-12 août 1528*, fol. vij (n° 13784); gedeeltelijk aangehaald door Henne, deel IV, blz. 319, noot 2.

727.

1527-1528, vóór Augustus 12, Brugge. Rekening van den baljuw over de kosten der verbranding van den ketterschen hoedenmaker Hector Van Dommenne en van zijne 36 verdachte boeken.

Audict pour son salaire d'avoir fait l'exécution par le feu, au bourg de la ville de Bruges, de ung nommé Ector Van Dommenne, bonnetier, et consommé le corps dudit Ector en cendre et à néant que riens ne y demoura, lequel Ector estoit hérétique et abstract de la franche foy catholicque; payé pour icelle justice lx s. par.

Payé pour le stacque, schaines et cramphons seruans à ladicte justice, ij s p.

Payé pour les cordes seruans à icelle justice, xx s. p.

Payé pour groz bois et fagotz pour brusler et consumer ledict Ector, dont il en avoit beaucoup de gros bois et fagotz, pour le tout, vj livres p.

Item, pour ung cent de grandes bottes destrain, la somme de xxxvj s. p.

Item aux brouteurs, de leurs services pour avoir porté grant quantité de gros bois hors du cellier de la ville, pour y consumer ledit corps, qui brusloit jusques au soir, pour eulx tous, xx sols p.

Audit pour son salaire d'avoir bruslé xxxvj livres appartenans audit Ector Vandommenne, la somme de ij livres p.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Halewin, de 1527-1528*, fol. vij en viij (n° 13784); gedeeltelijk aangehaald door Henne, deel IV, blz. 318, noot 3.

728.

1528, September 9, 's Gravenhage. Aanteekening uit het register van den procureur-generaal over de aanvraag om een

tegenonderzoek, door Wolfert, den gevangen slotenmaker, gedaan. — De procureur-generaal stelt zich tevreden met een certificaat, den gevangene vroeger afgeleverd; maar, zoo deze op verder onderzoek aandringt, staat hij toe, dat het raadslid Jan Benninck en een secretaris zich daarmede gelasten.

Aan Wolfert « die sloetemaker, gevangen, » die door zijn procureur Mr. Frans van Amsterdam verzocht « een maent naestcomende, omme bynnen dien tyt syn enqueste ende productie te doene tegens den procureur generael, » geantwoord: « hem te subleveren van syn enqueste; dat hy tevreden was, dat die certificatie, die de gevangen exhibeerde van date den dertendach van Julio a° 1528, strecken zoude als gerecolleert; ende indien de gevangen vorder enqueste doen wil, dat hy consenteert, dat Jan Benninck, raedt, mit een secretarijs dieselver enqueste doen zal. »

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Register van den procureur generael, beginnende den viij^{ten} dach van Septembri avo acht ende twintich ende eyndende den 14 December 1528.*

729.

1528, September 9, 's Gravenhage. Acte van het Hof van Holland over het geding tegen Stans Claesz. van Waal-en-Burg op Tessel. — De procureur-generaal beschuldigt Stans Claesz. gedurende twee jaren eenen weggelooopen monnik als brouwersknecht gehuisvest te hebben, hem in zijne woning te hebben laten huwen en ketterijen verspreiden. De betichte beweert, bij monde van zijnen procureur, dat niet hij, maar zijn zoon, het bestuur over de brouwerij heeft, en deze dien knecht heeft aangeworven — daarenboven, dat noch hij noch zijn zoon ooit geweten hebben — dat die knecht een weggelooopen monnik was. Na de repliek en dupliek der partijen neemt het Hof acte van de zaak.

Ghedinghe ghehouden den vij. dach van Septembri avo acht ende twintich.

Die procureur generael contra Stans Claesz.

Upten dach van huyden compareerde voer den Hove van Holland die procureur generael van den voersz. Hove, die hadde doen dachvaerden Stans Claesz., ende dede proponeren ende zeggen, hoe dat die gedaechde tot sijnen huuse op Waelenburch in Tessel tot een brouwersknecht angenommen heeft eenen Willem Bruynnessesz., geboeren van Alcmaer, geprofesside religieus in den convente van de Pouwelsbroeders tot Aemsterdam, die welcke, verlaetende zijn habyt, daer vuytet cloester geloepen es ende bij den gedaechde

aerlijcke habyt binnen zyne huysse omtrent twee jaeren onthouden
 eweest, doende twerck van de brouwerie aldaer binnen den huysse.
 dat quader ende arger es, heeft die zelve verloepen monick getrouwt
 ten huysse een huysvrou, die aldaer onder joncwijff es ende mit den
 open monick in de voersz. brouwerie dient, resideert ende woent, bij
 veten ende consent van die gedaechde, in alle schijn of zij geechte ende
 oude luyden waeren ende van rechts wegen malcander hadden moegen
 wen, waer deur die ingesetene van Tessel zeer geschandelseert sijn
 eensdeels geinificeert ende qualijcken geleert worden van die dwalinghe
 Luyter bij den zelve verloepen monick, sustinerende, dat hem wel
 rloeft es een wijf te nemen ende zijn religie te verlaeten; ende is alles
 e contrarie die inhibicie ende placcaten der K. Ma^t., inhoudende, dat
 ient eenige verloepen religieus sal moegen logieren ende onderhouden,
 roete peyne in de zelve placcaten begrepen; soe dat die gedaechde
 : voers. peynen van die placcaten vervallen es, mits twelck die voers.
 ireur generael concludeert, dat die voersz. gedaechde gecondempneert
 gecorrigiert sal zijn naer inhoudt die placcaten van der K. M^t. ofte
 rs arbitralijck nae gelegentheyte van der saecke.

gens welcke eysch Cornelis Sael, als procureur van den voers.
 echde, dede antwoerden ende zeggen, dat men nyet bevinden en
 lat die gedaechde eenen Willem Bruyns zoen, die dimpetrant zeyt te
 n eenen religieusen geprofessyt monick, angenomen ofte gehuyert heeft
 en brouwersknecht; maer es waer, dat die zoon van den gedaechde,
 sten Claes, die woenende ende residerende es binnen Waelburch int
 van den gedaechde, hebbende aldaer tbewint van de brouwerie ende
 wneringhe, bij aventure bevonden hebbende den voersz. Willem Bruynsz.
 nde in waerlijck abyt, die hy nyet en kende, die hem vuytgaff voer een
 wersknecht, heeft den zelve angenomen ende zulcx den zelve bij hem
 een diender onthouden. Ende want die gedaechde denzelve Willem
 rlycke nyet en kende ende zijnen zoen over hem nyet en clacchde van
 ient, soe en heeft die gedaechde nyet geoccasioneert geweest hem te
 tieeren, dan heeft eerst doccasie van dien gecregen ten tijde, dat hij
 zijne qualiteyt geadverteert es geweest; twelck geschiet es deur die
 ie in dese saecke an zyns persoons gedaen, ende zulcx heeft die
 echde hem, naer date van dien ende dat tot zijnre kennisse gecomen was
 te wesen een religieus, van stonden aen gelicentieert; hieromme en
 i men tot laste van den gedaechde nyet leggen, dat hij gehenget soude
 en denzelve Willem Bruyns zoen binnen zijnen huysse te contraheeren,
 imonneren met tjoncwijff aldaer; want, indien die gedaechde die
 zentheyte van der saecke geweeten hadde, hij en soude tselve nyet
 echt hebben. Desgelijcx en mach tot laste van den gedaechde nyet
 t worden, dat die van Tessel deur tonderhouden van den voersz. Willem
 ns zoen souden geschandelseert geweest hebben; want, indien die van
 el wisten hem te wesen religieus, soe behoerden zij luyden den gedaechde
 of geadverteert te hebben, ende soe verre als hij, geadverteert zijnde,
 teen vuytie weghe nyet geleyt en hadde, soude alsdan eenige apparencie
 ren wesen, omme den gedaechde te moegen culperen. Ende alsoe [de]
 sicie van tplaccaet der K. M^t., daer vuyt dimpetrant sijne frivole

intentie schijnt te willen funderen, nyet en comprehendeert den ghenen, die onwetende eenige religieusen onderhouden, ende dat die gedaechde, ingevalle die voers. Willem Bruinsz. professie gedaen heeft ofte onder den getal van dien begrepen es, tselve nyet geweeten en heeft, soe ontkende die voersz. Cornelis Sael, in den naem als boven, generalyken alle die feyten, by den impetrant voertgesteld, de gedaechde des preiudiciabel wesende, ende concludeert, dat die voers. impetrant verclaert sal worden niet ontfanckelycken tot sijnen eysch ende conclusie ende dat die gedaechde daer of geabsolveert, vry ende quyt gewesen sal zyn.

Tegens welcke antwoerde de voersz. impetrant dede replicere, houdende oververhaelt zijnen eysch, seggende voerts, dat nyet te presumeren en is, dat die gedaechde binnen zijn huys, omme zyn werck te doen, daer hem veel an hangt, soude willen annemen ende onderhouden een vreempt knecht, daer hij gheen kennisse of en heeft, noch en soude hebben geweeten van waer dat hij gecomen soude wesen, immers, ter contrarie, sal wel bevonden worden, dat die gedaechde dagelijcx verkeert heeft int convent, daer die voersz. verloopen monick vuytgelooepen es, ende hem zeer wel kende ende mit hem, wesende noch in religie, dagelijcx gecommuniceert ende geconverseert heeft. Ende als hij vuyten convente gelooepen was ende hem onthight ten huys van den gedaechde, is die gedaechde daerof wel geadverteert geweest, ten eynde dat hy hem die verloopen monick soude quyt maecken, maer en heeft daeral up nyet geacht ende, in contempte van de K. M^e. placcate, die verloopen monick langer dan twee ofte drie jaeren tot sijnen huys onderhouden ende bijnnen zijn huys an zijn joncwijf gehuweliet, daermede, in huwelijcke state, diezelve monick domicilie gehouden heeft in des gedaechdes brouwerie ende dat brouwerck gedaen, in alle schijn of hij gheen verloopen monick geweest en hadde; twelck te zeer schandeloos es geweest ende in 't eynde geworden es soe seer openbaer, dattet gecommen es tot kennisse van den voersz. Hove. tEn excuseert den voersz. gedaechde nyet, dat zyn soon den verloopen monick aengenomen soude hebben, want daer of nyet blycken en sal; ende al hadde hij dat al gedaen, soe en heeft hij dat nyet gedaen sonder advys, believen, weeten ende consent van synen vader, die gedaechde alhier, onder wyen hy staet; want indien die gedaechde nyet belieft en hadde, soude wel haest hem die verloopen monick quyt gemaect hebben, als hij daer in Tessel gecommen hadde gehad; twelck die gedaechde nyet gedaen en heeft, ende blijvende daer lange tijden in Tessel, tot meer stonden, heeft te vreden geweest ende geadmitteert, dat die verloopen monick daer soude blyven, noch en soude hem oeck hier namaels nyet gaerne verlaeten, ende, alsoe men zeyt, heeft die verloopen monick, hangende dit proces, aldaer ten huys van den gedaechde in persoon dagelijcx gefrequentteert ende is daer alsnoch. Ende alsoe de voersz. gedaechde anders nyet sonderlings en zeyt, soe persisteert die voersz. impetrant bij zynen voersz. eysch ende conclusie, aldaer genomen.

Tegens welcke replijcke die voersz. Cornelis Sael, in den naem als boven, dede dupliceren, houdende oververhaelt tinhouden van zijne antwoerde, zeggende voerts, dat die voersz. gedaechde noyt geadverteert en is geweest, dat die dienaer, woenende in zijn huys, monick was ofte professie van religie gedaen hadde, immers en heeft denzelven dienaer, geheeten

Willem, diewelcke d'impetrant zeyt een professide monick te wesen, nyet gehuyert noch gekent, noch en heeft oeck nyet gehadt eenige conversatie ofte communicatie mit hem ofte mit eenige andere monicken, want die gedaechde es een coepman ende heeft sijn conversatie ende communicatie mit sijn coepluyden, scippers ende sijn knechten, ende becommert hem mit sijn familie tot Aemsterdam ende sijne goeden, daer ende daer omtrent wesende. Ende want hij cen oudt cranck man es, heeft hy bevolen ende gecommiteert Claes Stansz., sijn soon, dat regiment van de brouwerye in Tessel, sonder dat hij hem daer of sonderlinxcs yet onderwindende es. Ende daeromme en is die voersz. gedaechde nyet te culperen, al waert, dat die voersz. Willem een monick waere ende professie gedaen hadde, omme dat hij int huys van den gedaechde gewoent heeft; immers, hadde die gedaechde geweeten van tmonachaetscap, en soude hem in 't voers. huys in Tessel nyet hebben laeten blyven; twelck wel gebleken es, want die voersz. gedaechde, daer of noch nyet geadverteert zijnde ten tijde van zijne verdachvaerdinge, ende nae dat den eysch gedaen was en tselve verstaen hebbende, twelck hij noyt te voern geweten hadde, heeft hem gelicentieert ende hem quyt gemaect, ende hem nyet weder ontfangen, gelogiert, gehuyt noch hoeft en heeft, immers en weet nyet, waer dat hij es. tEn heeft oeck gheen apparencie, dat die voersz. procureur generael zeyt, dattet kenlijck ende notoer was den voersz. Willem verloepen monick geweest te hebben; want die voersz. Willem, wesende in waerlijck habyt, is mit een vrouwe in Tessel openbaerlijcken voere kercke ende mit gewoonlycke solempniteyten gecopuleert, twelck verisimiliter nyet geschiet en soude hebben, soe verre zijne professie ende religie openbaer ende notoer geweest hadde; immers mach men vuyt dien contrarie presumpcie nemen, dattet nyet notoer noch openbaer en was, alsoe die voersejde openbaer trouwinge soude ontwijffelijcken, in gevalle van notoireteyt, belet geweest hebben; maer was die voersz. Willem gehouden ende gereputeert voer een waerlijck man, ende daeromme en was oeck tgemeen volck daerdeur nyet geschandaliseert, dat hij onthouden was int huys van den gedaechde. Oeck mede was die voern. Willem een vreemt man ende es nyet geboeren noch van Tessel noch van Aemsterdam; waeromme ist te presumeren, alst oeck in der waerheyte es, dat die gedaechde daer of nyet geweeten en heeft ende daeromme nyet gedaen en heeft tegens die placcaeten van der K. M^t. Ontkennende voerts die voers. Cornelis Sael, in den naem als boven, generalijcke alle die feyten, bij den impetrant voertgesteld, den gedaechde prejudicerende; ende persisteerde bij de conclusie, in der antwoerde van den voersz. gedaechde genomen.

Al gehoert, is bij den voersz. Hove geappointiert ende verclaert, dat van der dinctale van partyen acten gemaect sullen worden ende upt feyt ofte feyten daerinne begrepen productie gedaen, naevolgende dinstructie van den voersz. Hove.

Actum ix Septembris anno xxvij. Present : Coulster, Jasper.

730.

1528, September 13, Antwerpen. Uittreksel uit de rekening van den markgraaf over de geldboet opgelegd aan Jan van Henxsthoven voor onvrijwilligen manslag, gepleegd vóór eene herberg op den weg van Contich, in een gevecht ten gevolge van eenen twist over godsdienstzaken met eenen priester, die hem en zijn gezelschap voor Lutheranen gescholden had.

Van Janne van Henxsthoven, die, opten xiii^{en} Septembris anno xxviii lestleden, zyn bieren heeft zitten drincken in eene herberge onder wegen Conticke by tLynken, ende achter tselve huys inden hof sat en dranck Geert Segers met zynen geselscape, onder welcken was een priester, die welcke geroepen weert vanden geselscape des voers. Jans; ende aldaer int gelach zynde, geresen vele woerdde van diverse redenen; ende die priester, weechgaende in zyn geselschap, seyde: "*Per Deum sanctum*, het zyn al Lutheriaenen!"

Ende daernaes is een van Jans geselscape gaen sitten drincken in des voers. Geerts geselschap, mits welcken Geert ende die priester groote woerden cregen; ende Gheert ginck wt den gelage ende ginck wten huuse, dair hem dese priester gevolght is, ende werden tegen malcanderen vechtende.

Jan van Henxshoven, dit geruchte hoorende, is ter dueren wtgeloopen, dair deselve vant tegen malcanderen slaende; ende nemende deselve Jan een pycke ende heeft se tegens deerde geslagen, ende heeft den voers. Geerden onwetens dair met in de borste geraict, dairaff hy gestorven is.

Ende partyen gesoent zynde, gecomposeert voere xxii Karolus guldens, *valent* v ff x s. groten.

Rijksarchief te Brussel, Rekeningen van den markgraaf van Antwerpen (1529-1530); afgedrukt bij Génard, *Niederwäpertsch Archivenblad*, deel VII, blz. 180-181.

731.

1528, September 15, Brussel. Uittreksel uit de rekening van den amman over het delven onder de galg van den augustijn Lambrecht, die in zijne Luthersche ketterij volhardde en zonder biecht stierf.

Item, xv Septembris, [betaelt den scerp rechter van Brussel] om onder de galghe op Flotzenbergh te gravene Lambrechte den augustyn, die in syn quaet ongelouoich proposeet ende luteriaenscap sterf, sonder hem te willen bichten, iij s. ix d. gro.

tem, betaelt eenen kerreman om den dooden lichaem op een sledge op tzenberch ter galgen weerts te sleypene, xij d.

Rijksarchief te Brussel, *Rekening van Hendrik van Witthem, amman van Brussel*, van St-Jansdag tot Kerstdag 1528, fol. 16 verso (Chambre des Comptes, n° 12707); gedeeltelijk afgedrukt bij Henne, deel IV, blz. 307, noot 2, doch aldaar verkeerdelijk opgegeven als een uittreksel uit de rekening van Willem van Merode, amman van Brussel. — Henne meende in dezen « Lambrechte den augustyn » den Lambert Thoren te herkennen, die *niet*, zooals zijne twee Antwerpsche medebroeders, te Brussel op 1 Juli 1523 verbrand werd. Zulks betwijfelen de geleerde schrijvers der *bibliotheca Belgica* (A, 140): « Lambert Thoren ne fut pas exécuté trois jours plus tard [4 Juli 1523], comme il est dit dans le *Actus vnd hendlung*... , mais probablement vers le 1er mars de l'année suivante. » En verder: « Il est... peu admissible qu'à cette époque on ait gardé en prison un moine apostat pendant cinq années, uniquement dans l'espoir d'obtenir sa rétractation. L'augustin Lambrecht, enterré sous le gibet à Flotzenbergh, le 15 sept. 1528, est donc apparemment un autre personnage que Lambert Thoren. Toutefois il est certain que ce dernier était encore en prison le 1er mars 1524, car jusqu'à cette date sa pension fut payée au geôlier. (Voir: J.-G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der herkhervorming in Nederland, van haar ontstaan tot 1531*, Amsterdam, 1873, p. 239.) Faut-il augurer de là que ce jour il fut exécuté secrètement? Telle est du moins l'opinion d'Érasme, qui écrivait le 5 juillet 1529 à Charles Utenhove, de Gand: « Nam quum Bruxellae primitias immolassent exustis duobus monachis Augustinensibus, tertio in carcerem reducto, et clam interfecto. » — De eigene woorden van Prof. de Hoop Scheffer luiden overigens aldus: « Het kostgeld voor zijn cipier te Brussel werd, volgens rekening van den inquisiteur (nog voorhanden op 't archief te Brussel) tot 1 Maart 1524 betaald, waarom ik vermoed, dat hij op dien dag, zooals Erasmus later (5 Juli 1529) aan Karel Utenhove schreef (*Opera*, p. 1207) *clam interfectus est*. » — De brief van Erasmus, den 5 Juli 1529 geschreven (1), schijnt ons voor den datum van 1 Maart 1524 als sterfdag van Lambert Thoren *volstrekt niets* te bewijzen. Wat nu de rekening van den inquisiteur betreft, waar Prof. de Hoop Scheffer op zinspeelt, zij is die van Frans Vander Hulst over zijne uitgaven en voorschotten, gedurende den tijd verlopen van

---

) Wij hebben er hierboven (n° 146, *Corpus IV*, blz. 206) een uittreksel van even.

November 1521 tot Mei 1524 (het is ons n° 640, blz. 265). Daarin lezen wij : « Item, à Henri Vanden Broucke, cepier des prisons dudit Bruxelles, pour les despens de bouche des trois augustins, dont les deux furent exécutez par le feu, et de leurs confesseurs, xxv s. vj d.; A lui, pour les despens du moine augustin non exécuté et condempné à pain et eaue, du premier jour de juillet xve xxij au premier de mars ensuyuant à laduenant dun pattart par jour, xij ℔ iiij s. » Hieruit volgt alleen, dat de inquisiteur Vander Hulst slechts tot den 1 Maart 1524 de kosten van Lambert Thoren's onderhoud aan den cipier verschoten had, niet dat die kosten hem later door eenen anderen bevoegden ambtenaar niet voort betaald werden (Vander Hulst was inmiddels als inquisiteur afgesteld geworden), en tevens, dat de derde augustijn wel degelijk tot de straf der gevangenschap op water en brood was veroordeeld geworden, met of zonder hoop op zijne bekeering. Geen enkel bewijs werd aldus tegen de gissing van Henne ingebracht. — Het kan ook wel zijn, dat Erasmus in de laatste maanden van 1528 den dood van Lambrecht Thoren door eenen of anderen brief uit de Nederlanden zal vernomen hebben en dat men aldaar het vermoeden voedde, dat de derde augustijn in zijnen kerker zou vermoord zijn. Hoe aannemelijk ook de gissing van Henne ons toeschijne, toch blijft bij ons een twijfel bestaan, daar het ons zeer moeilijk valt aan te nemen, dat Erasmus, die door zijne talrijke briefwisselaars in de Nederlanden goed op de hoogte der gebeurtenissen werd gehouden, niet zou geweten hebben, wat er werkelijk met Lambert Thoren geschied was. — Zie hierboven onze stukken n° 141, 142, 145, 146, 148 en 192. Zie ook Otto Clemen, *Beiträge zur Reformationsgeschichte*, deel I (1900), blz. 40-52.

732.

1528, September 25, Brabant. Rekeningen van Jan Micault, algemeenen ontvanger van de financiën des Keizers, over sommen ontvangen door verbeurdverklaring van goederen van Lutheranen, van welke sommen hij een gedeelte aan den inquisiteur Vander Hulst betaald heeft.

Heere Janne Micault, raede, tresorier vander ordene vanden Gulden Vliese ende ontfangere generael vander financiën onssen heeren des Keyzers, die somme van zeven hondert ponden ten prise van xl gr. Vlaems tponst, optgene des dese ontfangere onsen heere den Keyser sculdich was oft hadde mogen worden ter causen van zynen ontfange vanden penningen comende

vander confiscatien, amenden ende andere partyen, die onsen voirs. heer den Keysere aengewesen zyn oft sullen worden by myne heeren die cancellier ende luden vanden Raide in Brabant, soewel vanden goeden ende confiscatien vanden Lutheranen, brouwers van wynen als andere confiscatien inden selven lande, ende daeraf hy den last ende onderwindt heeft, in penningen betaelt meesteren Franchoise Vander Hulst, raed onses voirs. heeren des Keyzers in Brabant, in mindernisse van meerder somme, die men hem sculdich is ende die welcke hy gedeboursseert heeft om die correctie vanden voirsz. Lutheranen, alst blyct by deschargen des voirsz. ontfangers generael, gescreven onder zyn handteeken metten signette geordineert opt stuck vande financien ende den handteeken vanden hooft ende tresorier generael vanden selve, in daten des xxv^{en} daeghs van Septembri anno xv^o xxviii, hier overgegeven; alsoe hier, vuyt crachte vanden selven, die voirsz. somme van vijc £.

Den selve die somme van negen hondert drye ende negentich ponden, zesse scellingen drye penningen ten voirsz. prise van xl gro. Vlaems tpoint, op tgene des die voirsz. ontfangers onsen heere den Keysere sculdich was oft hadde moegen worden by redenen van zynen ontfange vanden penningen comende vande confiscatien, amenden ende andere partyen, die den selven onsen heere den Keyser aengewesen zyn oft sullen mogen worden by mynen heeren die cancellier ende andere vanden Raide van Brabant, soewel vanden goeden ende confiscatien vanden Lutheranen, brouwers oft brassers van wynen als van anderen confiscatien vanden selve lande, ende daeraf dieselve ontfangere die last ende onderwindt heeft, in penningen betaelt meesteren Franchoise Vander Hulst, raedt onses voirsz. heeren des Keyzers in zynen Raede geordineert in Brabant, in mindernisse van meerder sommen, die men hem sculdich was ende die welcke hy verlegt hadde om die correctie vanden Lutheranen, alst blyct by deschargen des voirsz. ontfangers, gescreven onder zyn handteeken, den xxv^{en} dach van Septembri anno xv^o xxviii, met signette geordineert opt stuck vanden voirscreven financien, hier overgegeven; daerom hier, vuyt crachte vanden selven, die voirsz., somme van ix^c xcij £ vj sc. ij d. g.

Rijksarchief te Brussel, *Rekening van Mr. Hendrik de Hane, ontvanger van de exploiten in Brabant* (1 October 1528-30 September 1529). — Zie n° 639, blz. 260.

733.

1528, September 25, Delft. Vonnis door het Hof van Holland uitgesproken tegen Wolfert de slootemaker, die door den procureur-generaal beschuldigd werd kettersche woorden tegen het H. Sacrament uitgesproken te hebben. — De betichte ontkent zulks. Het Hof veroordeelt hem tot tentoonstelling en doorboring zijner tong, en verbiedt hem nog in Amsterdam te komen, vooraleer hij eene geldboet van twintig Karolusguldens betaald hebbe.

Wolfert de slootemaker.

Alzoe den Houe van Hollandt, by jnformatie precedente, gebleken js geweest, dat Wolfert de slootemaker qualick gevoelt ende gesproken heeft van dat waerdige heylige sacrament, blasphemerende tegens God, zeggende tot een priester: « Het mach wel een sot God wesen, die tusschen uwen priesters handen soude commen; » daer de priester op zeyde, dat God almachtich dat alzoe jngeset hadde ende geordonneert; dairop de voorsz. Wolfert antwoerde, dat hy tselfde nyet en geloefde, lochenende mits dien twoert Goids, wairomme die selue Wolfert ter versoucke vanden procureur generael van desen Houe gedachuaert js geweest jn persoene ende geuangen gemaict alhier, ende nae hy gehoert was by zeeckeren commissarys dair toe geordonneert, ende zyn confessie gesien zynde, soe heeft de voorsz. procureur generael zynen eysch gedaen, concluderende, dat die voorn. Wolfert, gedaechde, als een blasphemator gecorrigeert zoude zyn aan zyn lichaem, hem stellende op een scauot, ende, wel strengelick gegeesselt zynde, mit een yser doer zyn tonge gesteken soude worden, ende voorts gebannen, ende alle zyn goeden verclaert geconfisqueert, off anders ciuilick off criminelick gecorrigeert als tHoff beuinden soude te behoeren;

Dair tegens die voorsz. Wolfert zyn deffensie gedaen heeft, ontkende zulcx gesproken ende geuoelt te hebben als hem byden eyscher angeseyt worde, concluderde ten fyne, dat die voorsz. eyscher verclaert zoude wesen nyet ontfanckelick ende tot absolucie van zynen eysch;

Ende js de sake voldinckt by replycke ende duplycke, elcx vanden voorsz. partijen allegerende diuersche middelen, dairvan acte gemaict js ende geordonneert op tfeyt off feyten daerjnne begrepen productie te doen, jn welke saicke js, tot versouck vanden voorsz. eyscher, enqueste ordinarys gedaen ende hinc inde geproduceert zeeckere munimenten, gerenunchieert van meer te produceeren, gereproceert byden voorsz. Wolfert, gedaechde, ende de voorsz. eyscher heeft gecmployeert reprochen van rechte ende gedient van saluacien, ende die gedaechde heeft gecmployeert saluacien van rechte; ende js by beyde partijen geconcludeert in rechte ende recht begeert;

tVoorsz. Hoff, midt rype deliberacie van raide, doergesien ende ouergewegen hebbende altgundt, datter materie dienende js, jnden name ende van wegen des gekoeren Keyzers vanden Romeynen, coninck van Germanien, van Castillien, etc., graue van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, condempneert den gedaichden mit eenen brieff voor zyn borst, dair jnne gescreuen sal staen: *Hier stae jck, omdat jck qualick gesproken hebben vandat heylige Sacrament*, gestelt te worden op een schauot aen tmertvelt, ende aldair met een yser doer zyn tonge gesteken te worden, ende met tselue yser doer zyn tonge stekende te blyuen staen den tyt van een halfure; ende dair nae jnterdiceert hem tselue Hoff te commen binnen der stede van Amsterdam, ten zy dat hy eerst ende aluoeren betailt sal hebben jn handen vanden rentmeester vanden exploiten van desen Houe, tot prouffyte vander K. M^l, die somme van twintich Karolus guldens.

Gedaen tot Delft by Ysselmonde, Warmont, Colster, Coebel, Jaspas,

Pynssz. ende Geleyn Zegers, raidtslyuden van Hollant; ende gepronuchieert den xxv^{en} jn September anno xv^e acht ende twintich.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminele Sentencien* (18 Januari 1504-13 September 1520), fol. 181 verso-182 verso. — Zie hierboven ons stuk n° 728, blz. 355-356.

734.

1528, vóór September 30, Doornik. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de boeten opgelegd aan Damiaan de le Motte, koopman, en Jan de le Frelie, tapijtwerker, die kettersche leeringen verkondigd hadden.

A Jehan Sohier, sergent bastonnier de laditte ville, pour le raport aussy par luy fait de Damien de le Motte, marchand, et de Jehan de le Frelie, haultelicheur, lesquels ont esté condempnez chascun en une amende, est assauoir : ledit Damyen de dix carolus, et ledit Frelie de huit karolus, pour auoir proposé et déclaré aucuns poins et articles faulx et erronnez contre la foy chrestienne, sentans les erreurs de faulse doctrine de Martin Luther, qui par sentence a esté déclaré hérétique, a esté payé, en ensiéuuant l'ordonnance de l'Empereur nostre sire, le tierch desdictes amendes montant six karolus dor, vallant xij ff.

Stadsarchief te Doornik, Reg. *Compte général*, 1 October 1527-30 September 1528, 11e *Somme des mises*.

735.

1528, October 5, Antwerpen. Veroordeeling tot één jaar verbanning, uitgesproken door den Magistraat tegen Cornelis vander Plassen, die kettersche boekjes, zonder titel of aanduiding waar ze gedrukt waren, had verkocht.

Op heden, vyf daghe in Octobri anno xxviii, soe werdt bynnen der Raedtcameren opter stadhuys gheordincert ende bevolen Cornelise vander Plassen, van hier bynnen geboren, dat, mids hy alhier inder stadt sekere boecxkens, wesende famose libellen ende inhoudende herezye, sonder ennigen titule noch oock nyet vuytwysende waer die geprint syn geweest, vercocht heeft gehadt, te porren, bynnen zonneshyne, vuter stadt ende vryheyte, ende bynnen den derden dage, vuyten mercgraefscapen van Antwerpen, ende buyten der selver vryheyte ende mercgreefscapen moeten bliuen continuellycken, sonder weder inne te comene, den tyt van eenen jare lanck geduerende, op zyn vorste leth.

Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboeck*, 1513-1568, fol. 36 verso; afgedrukt bij Génard, *Antwoerpsch Archievenblad*, deel VII, blz. 164-165.

736.

1528, November 28, Amsterdam. Veroordeeling van Hillebrant van Zwolle tot de kaak en herroeping, daarna tongpriem en eindelijk levenslange verbanning op verbeurte van zijn leven, om gezegd te hebben, dat het H. Sacrament slechts gemeen brood is.

Gecundicht op den xxviii Novembri anno av^c xxviii.

Alzoe Hillebrant van Zwoll blasfemerende geseyt heeft ten anhoere van diverssche personen, datten waerde heyliche sacrament des outaers anders nyet en is dan ander gemeen broot, 't welcke zeer qualicken gedaen is ende men hem daeromme wel behoert te straffen om zyn hals, ten waere hy soedanige vileynige woorden gerenonceert hadde, bevoelende anders nyet van den heyligen sacramente des outaers dan een goet cristen menschen sculdich is oft behoort te gevoelen;

Soe seggen myne heeren van den gerechte hem over voer correctie, dat hy een half ure lanck staen zal op die caeck, wederomme roepende sulcken blasfemie, ende dat gedaen zynde, zal men hem een priem duer zyn tonge steken, ende voorts zal hy ten eewige daghen gebannen blyvende vuyt dese stede ende die vryheyte van dien, daer vuyt gaende tusschen dit ende morgen avondt, ende tot gheen tyd weder incomende, op die verbuerte van zynen hals.

Ende achtervolgende de voorsz. sententie, heeft de voorn. Hillebrant op staende voet op de kaecke in presentie van myne heeren van den gerechte ende der gemeente deser stede openbaerlycken zyn revocatie gedaen ende es by den scarpreechter mit een priem deur zyn tonge gesteken.

Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*, fol. 207 verso (nieuw nummer 252 verso).

737.

1528, December 2, Arnhem. Brief van hertog Karel van Gelderland aan zynen rentmeester te Groningen over een geschenk van zeven el roode stof voor eenen tabbaard ten gunste van zijne twee kapelanen Lubbert Boemhouwer en Gerrit Schapschoen, die te Groningen de Lutheranen dapper bevechten, en daarom door hem tot zijne huiskapelanen worden bevorderd.

Kairle, hertouch van Gelre ind van Guylich, greve van Zutphen, heere van Groningen, der Omlanden, Coverden ind Drent.

Lieve Getrouwe! Wy hebben beyde die capellanen aldaer, meyster Lubbert Boemhouwer ind Mr. Gerrit Schapschoen, vur onsen dienaren ind huys-

capellanen aengenamen, aengesien zy sich froemelick ind eerlicken teghen den Lutheriaenschen aldaer halden ind mit predicken ind leronge bewysen.

Bevelen u daeromme mit ernste, ghy hon elcken soeven gueder ellen roit doyckx tot eynen tabbert van ons wegghen terstont affspreken ind bestellen, zij des noch dese hoichteit bruecken muchten, ind ons die weder rekenen, mitz desen ind oer behoirlycken quitancie. Des versien ind verlaiten wy ons alsoe tot u gensselicken. Ind dat ghy onsen beveel onse vurschriften nae mitter pensien intobehalden bynnen landtz alsoe naegaet.

Gegeven in ons stat Arnhem, op ten 2 dach Decembris anno, etc. 28.

CHARLES.

STOIR.

Unsen lieven getrouwen Evert van Doempeler, rentmeyster tot Groeningen.

Oorspronkelijk stuk; afgedrukt bij G. Van Hasselt, *Geldersch Maandwerk*, deel I, blz. 10-11.

738.

1528, December 6, Kampen. Uittreksel uit de besluiten des Raads, waarbij, op bijzonder bevel des Keizers, de weggelooopen geestelijken uit de stad gebannen worden. — Het wordt op boete den inwoners der stad verboden na verloop van drie dagen die weggelooopen geestelijken nog te herbergen. Geheime vergaderingen en preeken worden eveneens verboden. Alle vroegere geboden tegen de ketterij blijven van waarde.

Des anderden Sonnendach inden Aduent anno m^oc xxviiiij.

Wth sunderlinge beuell van Keyserlicker Majesteyt ons alreghenedichte heeren, gebieden scepenen ende Raedt der stadt Campen, dat alle verlopen monicken, nonnen, baghijnen ende weerlicke priesteren, die tot onere Godes almechtich ende versmadenisse van hairre religien, professien ende beloefften, hare conuente, habyte ende duechdelick leuen verlaten hebben, dat zij bynnen drie dagen naestcomende vertrecken hier wth der stadt Campen ende hem van stonden an weder fuegen in haren conuenten ende gewoentlike woensteden ende weder annemen hare behoirlicke obedientie, religie, habijte ende leuen, op pene van gestrafft te werden na wthwysinge des bescreuen rechts.

Voirt gebiedt men, van wegen als vorseyt, allen borgeren ende inwoenen der stadt Campen, geestlicken ende weerlicken, van wat conditien die zijn, soedanige verlopen monicken, nonnen, begghijnen off priesters als vorseyt, na de vorseyde drie dagen nyet meer en herbergen, huysen noch ondert-houden, op de pene van vijftich Karolus gulden tot elcker reysen, dat beuonden sall worden by yemant contrarie gedaen te sijn.

Item, noch gebietmen, dat nyemanden heymelicke vergaderinge, preken,

sermonen oft leringe doen sall, dan openbaer inden hilligen kercken ende goedthuysen, die dairtoe toegelaten ende bequeem gekant werdden, ende opten predicatien gheen hoensprake te doene, allet byden penen vors.

Ende hierenbouen sullen alle publicatien ende geboden bijder stadt Campen voirhen geschiet aengaende Luters ketterie ende sijne discipulen, van werdden gehouden, ende die dairtegens dede, gestrafft worden byden penen inden seluen publicatien begrepen.

Stadsarchief te Kampen, *Digestum novum 1450-1567*, fol. 113 en verso; ontleed in het *Register van charters en bescheiden van Kampen*, deel III, blz. 3; gedeeltelijk afgedrukt door Velthuisen in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, deel XVII, blz. 109.

739.

1528, December 7, Mechelen. Nieuw plakkaat van keizer Karel tot den Raad van Holland gericht over de weggelooopen geestelijken. — Na het plakkaat van 12 April 1526, met eenige kleine wijzigingen, herhaald te hebben, beveelt de Keizer onmiddellijk alle weggelooopen geestelijken aan te houden en naar hunne kloosters terug te sturen. Verder geeft hij nog eenige bevelen over het onderzoeken en geven van dispensaties aan geestelijken, die hun klooster mogen verlaten.

Roerende vuytgelooopen religieuse personen.

Bij den Keyser :

Onsen lieven getruwen president ende luyden onser camere van den Raide in Hollant, saluyt ende delictie.

Alsoe tot onser kennisse gecommen es, dat diversche religieusen, mans ende vrouwe persoen, in onsen lande van Hollant geprofessyt, eenige van hemluyden sonder dispensatie ende andere alleen heure dispensatie up huer te kennen gheven vercregen geinterineert, sij dagelicx vuyt heure cloesteren trecken sonder verloff van heuren oversten, sommige van hemluyden andoende weerlijcke habytten, metten weerlycken luyden openbaerlick in de werlt verkerende, die andere houdende hem secretelijck, ende soe wel deene als dandren dissolutelick levende, al in schandale ende confusie van der religie ende van der heiliger Kercke, twelcke dan keeren mochte tot quader exemple, indien daer nyet inne voorsien en worde;

Soe yst, dat wij, desen overgemerct, U ontbieden ende scerpelicken bevelen, dat ghij van stonden aen over al onsen landen van Hollant ende tot allen plecken, daer men publicatien gewoentlijcken is te doen, van onsen wegen doet publiceren, vercuindigen ende scerpelijcke bevelen, dat nyemant, wie ende van wat conditie hij sij, mans ofte vrouwe persoen, voertaen hem en

vervorderē eenige geprofesside religieuse persoon, mans ofte vrouwen, vuyt heuren cloesteren geloopt oft sonder oerloff vertrocken, te ontfangen, te logeren ofte die bij te staen oft eenichsins behulpelyck ende gonstich te wesen, in wat manieren dattet zij. Ende dat die gheene, die de voors. verlooopen religieuse persoon gelogeert oft behulpelick geweest hebben, inagelijcx die gheene, die weeten off kennisse hebben of hebben sullen, waer die selve vuytgeloopten religieusen persoon geweest oft geconverseert hebben oft converseeren sullen, tselve van stonden aen denunceren ende overbrengen den oversten officieren van der plecke, daer sulcke religieuse persoonen bevonden sullen worden; den welcken onsen officieren wij ordonneren ende bevelen, die voors. religieuse persoonen hem gedenunceert ende andere, die zij bevinden off vernemen sullen, binnen den bedrijve van hoerluyder officien wesende, geen dispensatie hebbende, terstont te apprehenderen oft doen apprehenderen en die leveren off doen leveren in de cloesteren, daer se vuytgeloopten sullen wesen, al tot redelycken coste van die voors. cloestere. Ende als angaende die voors. religieuse persoon, die up huer te kennen heven bij dispensatie versien sijn om heure conventen ende habyt te mogen laeten, dat die richter, gedelegeert by der voors. dispensatie, sulcke religieuse persoon, binnen acht daegen nae dat hem die voors. dispensatie gepresenteert sal wesen, versien van een eerlijcke plaetse, daer se hem, hangende tproces op tinterinment van der selver dispensatie, onthouden sullen, al tot redelycke coste van den voors. cloestere, blivende oick mede middelertijt draegende heure geestelycke habyt, tot dat by den richter op tinterinment ofte rejectie van der voors. dispensatie bij sententie diffinitive gedetermineert zij, op peyne, die voors. acht daegen ommegecomen wesende, indien tselve nyet gedaen en waere, van verzuimnisse van den voors. richter gedelegeert; ende dat die voors. van onsen Raide in Hollandt die voors. religieuse gedispenseerde personen selver sullen mogen versien van een bequame plaetse, daer se hem schuldich sullen sijn te houden hangende den processe. Ende van gelycke sal oick gedaen werdden van den religieuse mans off vrouwe persoonen, die, voor die publicatie van desen, ter causen voorscreven tegens huere conventen in processe staen, die welke oic, binnen acht daegen nae de voors. publicatie, versien sullen werdden bij den richteren, daervoor die voors. processen hangende sijn off anders, ende, bij huere gebreke, bij de voors. van onsen Raide als voeren, op tie peyne van twee hondert Karolus guldens te verbeuren bij den gheenen, die, contrarie ende in prejudicie van desen, die voors. geestelijcke persoonen, gedispenseert off vergedispenseert ende oick die noch in processe syn, contrarie van desen, verbergen, onderhouden, nyet aen en brengen ende in eenich point van tgeene, des voors. is, gebrekelijck gevonden sullen werdden; die voors. peine ende amende te distribuere, te weten : deen helft tot onsen proffyte, tvierendeel van de andere helft tot proffyte van den denunciateur ofte anbrenger, ende tander vierendeel van den officier, die dexecutie daer aff doen sal.

Ende op dat onse ondersaeten van Hollandt, geestelijck ende weerlijck, van nu voertaen nyet meer bezwaert en werdden met grote moeyenisse ende onnutte costen, soe willen wij, dat die impetranten van sulcke dispensation gehouden sullen werden die saicken, soe wel in deerste als in de

tweede ende derde instantie, te doen committeren voor richters hem houdende ende residerende bijnnen onsen voors. lande van Hollandt, op te pene voorscr. ende anders arbitralick gecorrigeert te werden.

Ordonnerende U, tot onderhoudinge deser onser voorscr. ordonnantie, te procederen ende doen procederen tegens den overtreders der selver by executie van den voorscr. peinen ende oick tegens den officier, die in desen negligent ende versuimich bevonden sal werden, sonder eenige dissimulatie ofte verdrach.

Des te doene gheven wij U volcomen macht, auctoriteyt ende sonderlinge bevel, ende ontbieden allen anderen onsen richteren, justicieren, officieren ende ondersaeten, dat zij U in dit doende obedieren ende gehoorsaem sijn, want ons alsoe gelieft.

Gegeven in onser stadt van Mechelen, de vijen dach Decembri int jaer onsen Heeren duysent vijf hondert acht ende twintich.

Ondergescreven : Bij den Keyser.

Get. HERDINCK.

Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek van Sandelin* (24 April 1523-14 Dec. 1529), fol. 232 verso.

740.

1528, Januari 1-December 31, 's Gravenhage. Rekening van den ontvanger der exploiten van 't Hof van Holland, over de sommen betaald aan raadsleden, secretarissen, procureur-generaal en substituut, inquisiteurs en andere ambtenaars van het Hof wegens hunne werkzaamheden in zake van ketterij.

Ander vtgeven van vacatien ende reysen, gedaen bij mijn heeren van den Raede, procureur generael, zijnen substituut ende secretaryssen inde saiche van de Lutheranen, bij ordonnancie van den voirs. Hove.

Het Hof van Holland gelast zijnen raadsheer Mr. Jaspar van Hoogeland en den secretaris Otto van Malsen, naar 's Gravenhage, Delft en Leiden te reizen, om er een onderzoek te doen aangaande het drukken en verkoopen van een « schandeloos quoyer » over de kort te voren te 's Gravenhage verbrande ketterin (Wendelmoet Claesdochter).

Meester Jaspar van Hogelande, raidt ordinarys van den voirs. Hove, ende Ott van Malsen, secretarys, als een adjonct, die deur bevel ende ordonnancie van den voirs. Hove gereijst zyn geweest an den prenters ende librariers deser landen, omme hem te informeren wie geprent mochte hebben een zeker schandeloos quoyer, beroerende die vrouwe onlanx in den Haghe

gebrant om huere dwalinge ende quaet geloeff (1); ende is, achtervolgende dien, de voirs. meester Jaspar van Hogelande, nae dat hij zekere getuygen in den Haghe geexamineert hadde, gereyst is geweest, mit den voirs. secretarys ende eenen deurwaerder, eerst binnen der stede van Delft ende nae tot Leyden, aldaer sij in elcke stede oick veel ende diversche persoenen als getuygen gehoirt hebben gehad ende hoere informacie daer off gestelt bij geschrifte ende den Hove, mitsgaders zijn rapport, overgebracht; voer welke reyse die voirs. commissarijs, secretarijs ende deurwaerder by den Hove toegetaxeert zijn drie daghen, die voirs. commissarys tot xxxij stuyvers, facit iij § xvi st., de secretarys tot xxij stuyvers, facit iij § vi st., ende den deurwaerder tot vij stuyvers sdaichs, facit xxiiij st.; belopende tsamen ter somme toe van negen ponden ses scellynghen van xl groten tpont, die hemlyuden bij desen ontvanger betailt zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xvij^{en} dach in January anno xv^o xxvij; waeromme, etc. ix § vj st.

Het Hof van Holland gelast zijnen secretaris Philips van Uytwijck naar Amsterdam te reizen, om er een onderzoek in te stellen naar het schandelijk gedrag van eenen priester in de Oude Kerk op St-Stevensdag 1527 en over andere vergripen tegen de kerkelijke instellingen, die aldaar dagelijks worden gepleegd.

Philips van Uytwijck, secretarys van den Hove van Hollant, die deur bevel ende ordonnancie van den zelve Hove gereyst is geweest binnen der stede van Amsterdam, ende hem aldaer geïnformeert gehad opt gunt, dat daer geschiet was op Sinte Stevens dach anno xxvij, in de Oudekerck, van een priester, die onder die vesper quam roupen om biecht ende seyde, dat hem by sommige persoenen tselve belet hadde geweest, noch oick tontfangen theylige Sacrament; ende voirts op zekere andere abuysen, die dagelick binnen der stede van Amsterdam by sommige persoenen gepleecht worden jegens ende contrarie dinsettinge van de heylige Kerck, al navolgende zekere memorie den voirn. Philips daeroff mede gegeven, ende zyn informatie den Hove overgebracht; voer welke reyse hem toegetaxeert is bij den voirs. Hove den tijt van vyftien daghen tot xxij stuyvers sdaichs, facit zestien ponden thien scellinghen van xl groten tpont;

Noch is by den zelve Hove getaxeert is Willem Peel, gezwoeren bode, die deur bevel van den voirs. Hove mitten voirn. Philips tot Amsterdam geweest es ende angeleyt heeft die persoenen, an de welke die voirs. Philips zyn informacie genomen heeft, oeck vijftien daghen tot vj stuyvers sdaichs, facit vier ponden thien scellinghen ten prise voirs.;

---

(1) Wendelmoet Claesdochter van Monnikendam, op 20 November 1527 te 's Gravenhage verbrand. — Zie over het « schandeloos quoyer » de aantekening op n° 652, blz. 279, en de rekening (verder in *Corpus VI*) medegedeeld onder datum van 30 September 1529.

Beloepende tsamen die voirs. voyage een ende twintich ponden, die hemlieden bij desen ontfangen betaalt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xij^{en} dach in Februario anno voirs.; waeromme hier xxj ₧.

Het Hof van Holland gelast Klaas van Dam, substituut van den procureur-generaal, van Delft naar Den Haag te reizen om aldaar de moeder en de zuster van Mr. Willem Voldersgraft (Gnapheus) in hechtenis te nemen (28 Maart 1528). Dezelfde substituut doet ook een onderzoek aangaende de zaak van Frans Croesinck en die van twee andere personen, te Delft gevangen.

Claes van Dam, substituut van de procureur generail, die deur bevel van den voirs. Hove gereyst is vuytter stede van Delft, mit twee dienaers, den xxvij^{en} dach in Maerte anno xxvij, stilo curie, in den Haghe, omme aldair tapprehenderen die moeder ende suster van meester Willem Voldersgraft (1), ende hem voirts geïnformceert aengaende de saicke ende insolencien van Frans Croesinck, oick mede van twee gevangens leggende tot Delft, al twelck hij gedaen heeft, daeroff hij zijn informacie overgebracht heeft ende den Hove zijn rapport gedaen; voer welcke reyse hem toegetaxeert is bij den voirs. Hove eenen dach, de voirs. substituut tot xvij stivers, ende elcken dienaar tot zes stivers sdaichs, facit xij st.;

Ende voor wagenhuyer gins ende weder ende eenen dach gelt voor een Maritgen Jansdochter van den Haghe, omme te confronteren tegens die voirs. gevangens, de somme van thien stivers;

Beloepende tsamen die voirs. reyse twee pont van xl groten tpoint, die hemlyden bij desen ontfangen betaalt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxix^{en} dach in Maerte anno voirs.; waeromme hier ij ₧.

Het Hof van Holland gelast den substituut Klaas van Dam, van Delft naar ter Heide te reizen, om er Dieuwer Slocken aan te houden en naar Delft over te brengen. Dezelfde substituut reist daarop naar Wateringen om er Jan de Snier in hechtenis te nemen, en doet een volledig onderzoek betreffende dezen persoon en zijnen broeder Ewout Jacobszoon, mede te Delft gevangen (2-4 April 1528).

Claes van Dam, substituut van de procureur generail, die deur bevel ende ordonnancie van den voirs. Hove gereyst is vuytter stede van Delft, den ij^{en} dach in April anno xxvij, mit zeven dienaers, eerst in de dorpe van Heyde omtrent sGravensande, omme aldaer te apprehenderen Dieuwer

---

(1) Gnapheus. — Zie verder in *Corpus VI* ons stuk onder datum van 1523-1529.

Slocken (1), die hij gevangen gebrocht heeft binnen de voirs. stede, ende is wedergereyst tot in den dorpe van Wateringe, omme aldaer te apprehenderen eenen Jan de Snier; ende heeft hem te vollen geïnformceert aengaende deselve Jan ende Euwout Jacobszoon van Wateringe, tot Delft gevangen, ende zyn informacie bij gescrifte gestelt ende den Hove overgebracht, ende zijn rapport van als gedaen, alzo die voirs. bovengenoemde persoenen zeer befaemt waeren van der secte Lutheraene, als hem qualick gevoelende ende sprekende van den heylige sacramenten; voer welcke reyse hem toegetaxeert is by den Hove drie daghen, den voirn. substituyt tot xvij stivers, facit ii fl xiiij st., ende elcken dienaer tot zes stivers sdaichs, facit vi fl vj st.;

Ende voor wagenhuyer ende anders, xxvj st.;

Beloopende tsamen ter somme toe van thien ponden van xl groten tpoint, die hem luyden bij desen ontfanger betaillt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den zesten dach in April anno voirs., stilo curie; waeromme hier x fl vi st.

Het Hof van Holland gelast den raadsheer Gerijt van Assendelft, den procureur-generaal Reynier Brundt en den secretaris Otto van Malsen van Delft naar Leiden te reizen, om er Mr. Nikolaas van der Elst, gewezen vicecureit der St-Jacobskerk te Antwerpen en thans te Leiden gevangen, te verhooren (9-10 April 1528). Het Hof gelast de twee laatstgenoemde commissarissen andermaal naar Leiden te gaan, om er Dignum Gerijtsdr. van Aarlanderveen en Neeltje Symon Claesdr. van Utrecht te verhooren, die zich ten huize van Van der Elst bevonden, toen deze werd gevangen genomen, en die toen eveneens waren gevat (14-15 April 1528).

Heere Gerijt van Assendelft, ridder, raidt ordinarijs, ende meester Reynier Brundt, oick raedt ende procureur generael, als commissarijsen, mit Ott van Malsen, secretarijs van den zelven Hove, heuren adjoint, die deur bevel ende ordonnancie van den zelven Hove gereyst zijn geweest vuyter stede van Delft, up ten ix^e dach van April anno xxvij, tot binnen der stede van Leyden, ende aldaer gehoert ende geexamineert eenen meester Claes Jansz. van der Elst (2), priester, bacalarius in theologia, wijlen vicecureyt van Sinte Jacopskerke tot Antwerpen, gefameert van de secte Lutheraene, by den schout der selver stede gevangen, ende hebben die confessie van den zelven meester Claes gestelt bij gescrifte; noch sijn de voirs. procureur generall ende Ott van Malsen, adjoint, deur ordonnancie andermael gereyst vuyt Delft tot binnen der voirs. stede van Leyden, op ten xiiij^e der maent

(1) Zie hierboven, n° 719-720, blz. 346-348.

(2) Over Nikolaas van der Elst zie hierboven onze stukken n° 612, blz. 233-235, n° 617, blz. 237-242, n° 677, blz. 317, en verder nog andere posten in dit stuk.

Aprillis anno voirs., ende hebben aldaer gehoirt twee vrouwe persoenen, metten voirs. meester Claes tziñen huise gevangen, deen genaempt Dignum Gerijts dochter, van Arlendeveen, ende dander Neltgen Symon Claes dochter, geboeren van Vuytrecht, beyde insgelicx gefameert van der secte Lutheraene, ende hebben hairlyuden confessie oeck gestelt bij geschrifte, ende den Hove van als rapport gedaen; voor welke reyse die voirs. commissarijs ende secretarys toegetaxeert zijn, te weten : de voirs. heere Geryt van Assendelft twee daghen, facit iij ₧ iij st., ende de voirs. procureur ende secretarys vier daghen, de commissarijssen elcx tot xxxij stivers ende de secretarys tot xxij stivers sdaichs, facit x ₧ xvj st.; beloepende tsamen die selve voyage ter somme toe van vierthien ponden van xl groten tpont, die hemlyuden bij desen ontfanger betaillt zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xvij^{en} dach in April anno voirs.; wairomme hier xiiij ₧.

Het Hof van Holland gelast, op twee verschillende tijden, den raadsheer Mr. Jaspas Lievensz. van Hoogeland en den procureur-generaal, van Delft naar Den Haag te reizen, de eerste maal om er de zuster van Mr. Willem Voldersgraft (Gnapheus) te verhooren, in wier huis men tijdens de vasten vleesch gevonden had, en de tweede maal, om een onderzoek te doen betreffende zekere inwoners wegens hun wangedrag in de kloosters en het aanwerven van krijgsvolk ter verdediging van de stad. De procureur-generaal doet verder nog een onderzoek aangaande Klaas Coebel, in wiens huis vleesch gevonden werd op verboden dagen.

Meester Jaspas Lievinsz. van Hoeghelande, raidt ordinarijs, ende de procureur generael, die deur bevel ende ordonnancie van den zelve Hove tot twee diversche stonden gereyst zijn geweest van Delft tot in den Haghe, eerst omme texamineren de suster van meester Willem Voldersgraft (1), gevangen, ende tegens haer ende den voirs. meester Willem gedaen informacie van een worst, daer ten huise in een pot gevonden in de vasten; ende daer nae noch gedaen informacie tegens eenighe gebueren van de Haghe, die in den cloesters quaeden manieren gehouden hadden ende oick zekere knechten gesocht ende aengenoemen tot deffensie van den Haghe; mitsgaders oick noch, dat die voirs. procureur alleen gedaen heeft dinformacie van Claes Coebel, van een gebraeden cappon, tot zijnen huise gevonden, als die Gheldersche knechten in den Haghe quamen; voer welke reyse die voirs. meester Jaspas Lievinsz. toegetaxeert is twee daghen ende de procureur generail drie daghen, elcx tot xxxij stivers sdaichs, die

---

(1) Zie hierboven, blz. 372.

hemluyden betaalt zijn by desen ontfanger, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxv^e dach in April anno xv^e xxviiij; waeromme hier viij §.

Het Hof van Holland gelast Mr. Jan de Jonghe, substituut van den griffier van het Hof, naar Dordrecht te reizen, om er een onderzoek in te stellen aangaande eenen ketterschen augustijn, die aldaar zijne leerstelsels verspreidt (11-14 Mei 1528).

Meester Jan de Jonghe, substituyt van de grieffier van den voirs. Hove, die deur bevel ende ordonnancie gereyst is, op ten xj^e dach in Mey anno xv^e xxviiij, tot binnen der stede van Dordrecht, omme hem tinformereren van een augustin, die zeer gediffameert is te wesen in die zecte Lutheriaene ende dagelicx zijn zaet ende quade opinien onder den gemeen volck verspreyt, deselve zijn informacie ende tgunst, dat hij daer van bevinden soude, te stellen bij geschrifte ende den Hove over te brengen, twelck hij gedaen heeft; voor welcke reyse hem toegetaxeert is vier daghen tot xxij stuvers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betaalt zijn, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xx^e dach in Mey anno voirs.; waeromme hier iiij § viij st.

Het Hof van Holland gelast den raadsheer Mr. Jaspas van Hoogeland, den procureur-generaal Reynier Brundt en den secretaris Otto van Malsen van Delft naar Leiden te reizen, om er den priester Klaas Jansz. (Van der Elst), Dignum Geerytsdr. van Aarlanderveen en Neeltje Symon Claesdr. van Utrecht, alle drie te Leiden gevangen, andermaal te verhooren, alsmede een getuige in de zaak van Jan van Haestrecht van Schoonhoven, te Delft gevangen (22-24 Mei 1528).

Meester Jaspas van Hoghelande, raidt ordinarijs, ende meester Reynier Brundt, oick raedt ende procureur generail, als commissarijs, by hem hebbende tot een adjunct Ott van Malsen, secretarys van den zelve Hove, die deur ordonnancie van den Hove gereyst zijn geweest vuyter stede van Delft, up ten xxij^e dach in Mey anno xxviiij, tot binnen der stede van Leyden, omme aldaer te hoeren Mr. Claes Jansz. (1), priester, gefameert van de secte Lutheriane, binnen der zelve stede gevangen, ende zijn voirn. confessie te recoleren; insgelicx te hoeren andermael twee vrouwe persoenen, aldaer mede gevangen om gelijcke zaecke wille, deene genaempt Dignum Geeryts dochter, van Arlenveen, ende dander, Neeltgen Symon Claes dochter, van Vuytrecht (2); hebben noch gehoert binnen der voirs. stede van Leyden zekere

---

(1) Zie hierboven, blz. 373-374.

(2) *Ibidem*.

getuige in der zaecke van Jan van Haestrecht van Schoonhoven, gevangen binnen Delft voirs.; voer welcke reyse hem toegetaxeert zijn bij den voirs. Hove den tijd van drie daghen, die voirs. commissarijs elcx tot xxxij stuvers, facit ix § xij st., ende den secretarijs tot xxij stuvers sdaichs, facit iii § vi st.; béloepende in als die zelve voyage ter somme toe van twaelf ponden achthien scellynghen van xl groten tpont, die hemluyden bij desen ontfanger betaillt zijn, blyckende by dordonnancie hier overgelevert, in date den xxix dach in Mey anno voirs.; wairomme hier xii § xvij st.

Het Hof van Holland gelast den substituut Nikolaas van Dam van Delft naar Monster, ter Heide en Den Haag te reizen, om aldaar een onderzoek te doen en getuigenissen in te winnen voor het geding tegen Dieuwer Reyersdochter ingesteld (3-6 Juli 1528).

Claes van Dam, substituut van de procureur generael, die deur ordonnancie van den voirs. Hove gereyst is vuyter stede van Delft, den ij^e dach in Julio anno xxvij, tot binnen den dorpe van Monster, ter Heyde ende in den Haghe, ende heeft aldaer beleyt ende gedaen zekere informacie ordinarys ende doen hoeren zekere getugen voor meester Jaspas Lievinsz., raidt ordinarijs, als commissarijs, tot versoucke van de procureur generail, als eysscher, jegens Dieuwer Reyers dochter (1), ter verweester, gevangen, befaemt van de secte Lutheriane; voer welcke reyse hem toegetaxeert is den tijd van vier daghen tot xvij scell. sdaichs, facit ij § xij st.;

Ende voer wagenhuyter gins ende weder, xij st.;

Die hem bij desen ontfanger betaillt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den vij^e dach in Julio anno voirs.; wairomme hier iij § iij st.

Op last van het Hof van Holland reist de raadsheer Mr. Jaspas Lievensz. van Hoogeland naar Monster, en verhoort er, bijgestaan door den secretaris Philips van Uytwijck, al de personen, die de procureur-generaal wil doen getuigen in het geding van Dieuwer Reyersdochter.

Meester Jaspas Lievinsz. Hoghelande, raedt ordinarijs van den voirs. Hove, die, vuyt crachte van zekere brieven van commissie van den zelve Hove, geexpedieert ten versoucke van de procureur generail, gereyst is binnen den dorpe van Monster, ende heeft aldaer mit Philips van Wtwijck, secretarijs, dien hij genomen heeft tot zijn adjoinct, gehoert ende bij eede geexamineert alle alsulcke getuygen, als die voirn. procureur generail voor hem heeft willen beleyden in den processe, dat hij hangende hadde voor den voirs. Hove, als eysscher, op ende jegens Dieuwer Reyers dochter (2), ver-

---

(1) Zie hierboven, blz. 372-373.

(2) *Ibidem.*

weerster, roerende die Lutersche leeringe; voer welcke reyse hemlyuden elcx toegetaxeert is bij den voirs. Hove den tijt van vier daghen, die voirs. commissarijs tot xxxij stuvers tsdaichs, facit vi fl viij st., ende die voirn. secretarijs tot xxij stuvers sdaichs, facit iij fl viij st.; beloepende tsamen ter somme toe van thien ponden zestien scellinghen van xl groten tpont.

Noch is bij den voirs. Hove toegetaxeert Jacob van Spierincxshouck, exploitier, ter cause dat hij binnen den dorpe van Monster, der Heyde, den Haghe ende Voorburch, die getuygen in de voirn. saicke beleyt ende gedachvaert heeft, zes daghen tot viij scell. sdaichs, facit twee pont acht scellinghen, die hemlyuden by desen ontfanger betaillt zijn, blijckende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den xij^e dach in Julio anno xv^e xxvij; wairomme hier xij fl iij st.

Het Hof van Holland zendt den procureur-generaal Reynier Brundt naar Leiden, om bevestiging te hebben van het overlijden van den priester Nikolaas van (der) Elst, aldaar gevangen (25-26 Juli 1528).

Meester Reynier Brundt, raidt ende procureur generael, die deur bevel van den voirs. Hove gesonnen is geweest, up ten xxv^e dach van Julio anno xxvij, binnen der stede van Leyden, by heer Claes van Elst (1), gevangen, die, gelijk die gedeputeerde van Leyden overbrochte, overleden was, aldaer die voirs. procureur geweest is ende van zijn wedervaeren den Hove rapport gedaen; voer welcke reyse hem toegetaxeert is twee daghen tot xxxij scellinghen sdaichs, facit drie pont vier scellinghen van xl groten tpont, die hem by desen ontfanger betaillt zijn, blijckende bij dordonnantie hier overgelevert, in date de xxx^e dach in July anno voirs.; wairomme hier iij fl iij st.

Het Hof van Holland gelast den raadsheer Jan van Duivenvoorde, den procureur-generaal Reynier Brundt en den secretaris Berthout van Assendelft naar Amsterdam te reizen en er een dubbel onderzoek in te stellen met verhoor van getuigen : het eerste voor het geding tegen Mr. Jan Hubrechtsz., schout van Amsterdam, die zekere gewelddaden zou gepleegd hebben in het klooster van S^m-Lucia te Amsterdam, en het tweede voor het geding tegen den slotenmaker Wolfaart, van Amsterdam, thans te Delft gevangen.

Heere Jan van Duvenvoirde, ridder, heer tot Warmont, raidt, ende meester Reynier Brundt, procureur generael, mit Bertout van Assendelft, secretarijs van den voirs. Hove, ende Hobijn Huberch, exploitier, die deur bevel van den

---

(1) Zie hierboven, blz. 373-375.

voirs. Hove gereyst zijn geweest tot binnen der stede van Amsterdam ende hebben aldaer gedaen twee informacien ordinarijs tot versoucke van de voirn. procureur generael, ende dat in twee processen bij den zelven procureur voor den voirs. Hove geintenteert : deen jegens Mr. Jan Hubrechtsz. (1), schout van Amsterdam, gedaichde in persoon, dewelcke mit onbehoirlicke manieren geassisteerd soude hebben Gillis de Proost, exploitier, bedrijvende zekere fortsen in tconvent van Sinte Lucien binnen Amsterdam; ende dander jegens Wolffaert (2), sloetmaicker, van Amsterdam, gevangen tot Delft, befaemt wesende van die Lutheriaensche ketterie; voer welke reyse die voirs. heere van Warmont, procureur generael ende secretarijs, toegetaxeert zijn den tijt van twaelf daghen ende dexploitier vierthien daghen, als voor gereyst zijnde, die tuygen te dachvaerden, te weten : den selven heere van Warmont ende procureur generail elcx tot xxxij stivers tsdaichs, facit tsamen xxxvij ₧ vij st., den secretarijs tot xxij stivers tsdaichs, facit xij ₧ iij st., ende dexploitier tot acht stivers sdaichs, facit v ₧ xj st.; beloopende in als ter somme toe van zeven en vijftich ponden iij st. van xl groten tpoint, die hemluyden by desen ontvanger betaillt zijn, blyckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xiiij^{en} dach in Septembri anno voirs.; wairomme, etc. lvij ₧ iij st.

Het Hof van Holland gelast den raadsheer Jan van Duivenvoorde van Den Haag naar Mechelen en vandaar naar Leuven te reizen met het onderzoek ingesteld tegen Cornelis Woutersz. alias *Koepere potken*, te 's Gravenhage gevangen, ten einde van den inquisiteur-generaal, den stadhouder van Holland en anderen, verdere instructies te bekomen (1-27 Jan. 1528).

Die voirn. heere Jan van Duvenvoorde, heere tot Warmont, raidt, die deur bevel ende ordonnancie van den voirs. Hove gereyst is geweest op ten eersten dach in Januario anno xxvij, stilo curie, vuyten Haghe tot binnen der stede van Mechelen, ende van daen tot Loeven by den inquisiteur generail metten confessie ende informacie gedaen ende genomen tegens Cornelis Woutersz. alias *Koepere potken* (3), op die tyt gevangen alhier ende besmet mette secte Lutheriane, omme te weeten hoe men tegens de voirs. Cornelis procederen soude; wairvan de voirs. heere van Warmond den Hove bescheyt gebrocht heeft, zoe wel van den voirs. inquisiteur als anderen, ende oick van myn heere den stadhouder van Hollant; voer welke reyse den voirs. heere van Warmond toegetaxeert is den tyt van zeven en twintich daghen tot xxxij stivers sdaichs; beloopende ter somme toe van drie en viertich ponden van xl groten tpoint, die hem bij desen ontfanger betaillt is, blyckende bij dordonnancie overgelevert, in date den xvij^{en} dach in Octobry anno xv^o xxvij; waeromme hier xliij ₧ iij st.

(1) Over Jan Hubrechtsz. zie n° 681, blz. 319-320.

(2) Zie hierboven, n° 728, blz. 355-356 en n° 733, blz. 363-365.

(3) Zie hierboven, n° 684, blz. 322-323.

Het Hof van Holland gelast Mr. Willem Pynssen, buitengewoon raadsheer, met een onderzoek te Antwerpen, aangaande eenen ketterschen priester van Lillo, die een tijdlang te Amsterdam verbleef.

Meester Willem Pynssen, raidt extraordinair, die, deur ordonnancie van den voirs. Hove ende tot versoucke van den procureur generail, heeft zoekere informacie tot Antwerpen [gedaen] tegens een priester van Lillo, besmet mette secte Lutheriane, die hem tanderen tijden tot Amsterdam gehouden heeft, welcke informacie hy den Hove overgebracht heeft; voor welke reyse hem toegetaxeert is bij den selven Hove den tijt van vijff daghen tot xxxij stivers sdaichs, die hem bij desen ontfanger betailt zijn, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den xvij dach in Octobri anno xv^e xxvij; waeromme, etc. vijj fl.

Vergoeding van 40 pond aan Mr. Pieter van der Goude, deken van Naaldwijk, hem als gesubdelegeerde van den inquisiteur-generaal toegekend wegens zijne werkzaamheden tegen de Lutheranen tijdens de jaren 1526 en 1527.

Meester Pieter Van der Goude, deken van Naeldwyck ende kanonick in den Haghe, die tot versoucke ende deur scriven van den Hove geaccepteert heeft die subdelegacie in de saicke Lutheriane van den eerwaardighen heere die deken van Loeven, principael inquisiteur, die in de selve saicke ende affairen ontrent twee geheel jaeren gebesoigneert ende geoccupeert hadde geweest, die gevangens hoerende, examinerende, mit eenige van de voirs. Raede tot diverschen stonden consulterende, ende boven thien off twaelf sentencien, in publico sittende, pronunchieerde, dicwils zijn eygen saecke versuymende ende daer inne veel ende diversche moyten gehadt ende arbeyt gedaen, omme die Lutherianen te doen veranderen van heurluyden verkeerde arreuren ende opijnyen tot warachtich verstandt der heyliger Schriftueren; voer alle welcke moeyte, arbeyt, occupacie, versuymenisse ende anders hier inne gedaen ende gehadt, hem by den voirs. Hove toegevoucht ende getaxeert es de somme van viertich ponden van xl groten tpont, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xⁿ dach in Januario anno xv^e xxvij, stilo curie, mitsgaders quitancie daer an gehecht; waeromme hier xl fl.

Het Hof van Holland gelast Mr. Pieter van der Goude, met eenen notaris naar Leiden te reizen, om er de bekentenissen van den priester Nikolaas van (der) Elst en van Neeltje Symon Claesz-dochter te onderzoeken.

Deselve deken van Naeldwyck, als inquisiteur, ende meester Cornelis van der Cappelle, notarys, die deur ordonnancie van den voirs. Hove gereyst

zijn binnen der stede van Leyden ende aldaer gerecoleert zeeke confessie, gedaen by meester Claes van Elst(1) van Bruessel, ende Neltgen Symon Claesz. dochter(2) van Utrecht, gevangen; voer welcke vacacien hem by den voirs. Hove toegetaxeert zijn elcx twee daghen, te weten : die voirs. inquisitoir tot xxxij stuyvers, ende die voirs. notarys tot xx stuyvers sdaichs, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xv^{en} Juny anno xxvij; wairomme hier v ƒ iij st.

Ander wtgeven van deurwaerders ende exploitiers, die in de voirs. saecke van de Lutheriane gevaceert hebben.

Het Hof van Holland geeft last, tal van personen van Amsterdam en Leiden, die heer Claes van der Eyck (Nikolaas van der Elst?) onderhouden hebben, naar Delft te dagvaarden.

Dirck Mathysz., deurwaerder van den voirs. Hove, die tot versoucke van den procureur generael gereyst is geweest binnen der stede van Amsterdam ende Leyden, ende aldaer, vuyt crachte van zeeke mandement, gedachvaerdt veele ende diversche persoenen te commen binnen Delft, om aen te hoeren sulcken eyssch ende conclusie als die voirs. procureur op hemlyuden doen ende nemen soude willen, ter cause dat zij luyden onderhouden hadden eenen heer Claes van der Eyck (3), etc.; voer welcke reyse hem toegetaxeert zijn thien daghen tot vij stuyvers sdaichs, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den xx^{en} July anno xxvij; wairomme, etc. iij ƒ.

Het Hof van Holland geeft last te Amsterdam te dagvaarden : Lijsbet in de Spiegel, Tijtegaele, Cornelis Bennick, Stans Claesz., Willem Willemsz., Sonderdanck en meer anderen.

Deselve deurwaerder, die tot versoucke van den voirs. procureur generael gereyst is geweest, mit een mandement, binnen der stede van Amsterdam, ende aldaer gedachvaert Lijsbet in de Spiegel (4), Tijtegaele, Cornelis Bennick (5), Stans Claesz. (6), Willem Willemsz., Sonderdanck ende meer andere, om an te hoeren sulcken eysch ende conclusie, etc^a.; voer welcke reyse hem by den voirs. Hove toegetaxeert is thien daghen tot acht stuyvers sdaichs, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xv^{en} Septembris anno xxvij; waeromme hier iij ƒ.

(1) Zie hierboven, blz. 373-375, 377.

(2) Zie hierboven, blz. 373-375.

(3) Nikolaas van der Elst? — Zie hierboven, blz. 373-375, 377 en 379.

(4) Zie hierboven, n°s 717-718, blz. 345-346.

(5) Id. n° 681, blz. 319-320.

(6) Id. n° 729, blz. 356-350.

Ander wtgeven van boeden van den voirs. Hove, die in de saiche van de voirs. Lutheriane gevaceert hebben.

Brief van het Hof van Holland aan het gerecht van Leiden om onderzoek te doen en te procedeeeren tegen degenen, die kwaad gevoelen hebben van het H. Sacrament.

Jan Rutgersz., gezwoeren bode van den voirs. Hove, van dat hij deur ordonnancie van den voirs. Hove mit zEEKERE besloetene brieven van den zELVEN Hove gereyst is geweest aen die van den gerechte der stede van Leyden, inhoudende, dat zij hem informeren souden opten geenen, die qualicken gevoelen van dat waerde heylige Sacrament, ende tegens den culpablen procederen; voer welcke reyse hem toegetaxeert is xij stuyvers, blijkende bij dordonnantie hier overgelevert, in date den ix January anno xxvij; wairomme hier xij st.

Brief van het Hof van Holland aan het gerecht van Delft, met verzoek 't spel (?) over te zenden.

Jan Jacobsz., alias *Mijn joncker*, gezwoeren boode, zes stuyvers, van dat hij mit zEEKERE besloeten brieven van den voirs. Hove gereist is geweest an de gerechte der stede van Delft, roerende dat zij tspel alhier senden souden; blijkende by dordonnantie hier overgelevert, in date den xv January anno utsupra; wairomme hier vi st.

Brief van het Hof van Holland aan den stadhouder-generaal den graaf van Hogstraten te Brussel, betreffende de « geprente quoyeren » over Wendelmoet Claesdochter.

Heynrick Adriaensz., bode, die mit zEEKERE besloeten brieven van den voirs. Hove gereyst is geweest an mijn heere die grave van Hoehstraeten, etc., stadhouder generail tot Bruessel, roerende die geprente quoyeren van wijlen Wendelmoet Claes dochter (1), in den Haghe geexecuteert mitten brande; voer welcke reyse hem toegetaxeert is zestien daghen tot vj stuyvers sdachs, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxij January anno utsupra; wairomme, etc. iiij ff xvj st.

Brief van het Hof van Holland aan den schout van Amsterdam, hem gelastende een onderzoek en een geding te beginnen tegen « zEEKERE quoyerkens », te Amsterdam gedrukt en verkocht.

Jorijs Ottez., gezwoeren bode, xxx stuyvers, van dat hij mit zEEKERE besloeten brieven van den voirs. Hove geweest is an den schout van

(1) Zie hierboven, blz. 370-371.

Amsterdam, inhoudende, dat hij vernemen soude nae seekere quoyerkens, die binnen Amsterdam vercoft ende geprent waeren, ende tegens dien procederen achtervolgende die placcaeten, etc.; blyckende by dordonnancie hier overgelevert, in date den vij dach in Februario anno utsupra; wairomme, etc. xxx st.

Brief van het Hof van Holland aan den schout van Geervliet om hem waakzaamheid aan te bevelen over het voorgenomen schoolhouden van Mr. Willem Voldersgraff (Gnapheus).

Daniel Claesz., bode, achtien stuvers, van dat hij mit seekere besloeten brieven van den Hove gereist is an den schout van Geervliet... ende regaert te hebben op Mr. Willem Voldersgraff (1), die aldaer poechde schoele te houden, ten eynde datter geen ongeregeltheyt en quaem deur zyn toedoen ende leeringe; blyckende by dordonnancie hier overgelevert, in date den xxx^{en} Marty anno utsupra; wairomme hier xvij st.

Brief van het Hof van Holland aan den baljuw van Geervliet, de aanhouding bevelende van Mr. Willem Voldersgraff.

Jan Rutgersz., gezwoeren boode, achtien stuvers, van dat hij mit seekere besloeten brieven van den voirs. Hove gereist is an den bailliu van Geervliet, roerende dat hij apprehenderen soude die voirs. meester Willem Voldersgraff, etc.; blyckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den vij Aprillis anno xxvij voor Paesschen; wairomme, etc. xvij st.

Brief van het Hof van Holland aan den schout van Leiden, om hem te vragen zekere boeken van den priester (Nikolaas van der Elst), die onder hem berusten, aan het Hof te zenden.

Jan Claesz., gezwoeren bode, twaelf stuvers, van dat hij mit seekere besloeten brieven van den voirs. Hove gereyst is an den schout van Leyden, inhoudende, dat hij zekere boucken onder hem wesende, toebehoerende een priester (2), aldaer gevangen, van de secte Lutheriane, onder den Hove zenden soude; blyckende by dordonnantie hier overgelevert, in date den ix^{en} Aprillis anno utsupra; waeromme hier xij st.

Brief van het Hof van Holland aan den stadhouder-generaal den graaf van Hoogstraten te Mechelen en brief van dezen aan Mr. Nikolaas de Montibus, inquisiteur-generaal, te Leuven, met

(1) Zie verder in *Corpus VI* ons nummer onder datum van 1523-1529, 's Graenhage.

(2) Nikolaas van der Elst. — Zie hierboven, blz. 373-375, 377, 379-380.

antwoord van dezen laatste aan het Hof, dit alles betreffende den priester Klaas Jansz. (Van der Elst).

Loys Wielant, clercq van de greffe, die mit zekere besloeten brieven van den voirs. Hove gereyst is geweest tot Mechelen aen mijn heere die grave van Hoechstraeten, stadhouder generael, ende meester Nicolaes de Montibus, inquisiteur generael, roerende een meester Claes Jans. (1), gevangen tot Leyden, ende heeft mijn voirs. heere die stadhouder hem mit brieven gesonden tot Loven om den voirs. inquisiteur generael, die hem wederomme brieven van antwoirde geleverd heeft an den voirs. Hove; voer welcke reyse hem togetaxeert is zesthien daghen tot vj stuvers sdaichs, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in dato den xⁿ in Mey anno xxvij; waeromme hier iij § xvj st.

Brief van het Hof van Holland uit Delft gezonden aan den prior van het klooster der Jacobijnen te 's Gravenhage, om hem te doen afzien van zijne reis naar Utrecht, ten einde verdere moeilijkheden te vermijden.

Adriaen Jansz., bode, zes stuvers, die mit zekere besloeten brieven van den voirs. Hove gereyst is van Delft tot in den Haghe an de prior ende convente van de Jacoppijne, inhoudende, dat die prior niet reysen en soude tot Utrecht, omme meeder inconveniente te schouwen; blijkende bij dordonnancie hier overgeleidt, in date den xiiijⁿ dach in Mey anno xxvij; waeromme hier vj st.

Brief van het Hof van Holland aan Jacob Adriaens te Geervliet, opdat deze terstond naar Den Haag kome.

Gerbrant Jansz., die mit zekere besloten brieven van den voirs. Hove gereyst is geweest tot Geervliet an Jacob Adriaens, inhoudende, dat hij terstont alhier commen soude; voer welcke reyse hem togetaxeert is twaelf stuvers, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxvⁿ dach in Mey anno voirs.; wairomme hier xij st.

Brief van het Hof van Holland aan den kanunnik Daniel te Geervliet, opdat deze terstond naar Den Haag kome.

Jan Pietersz., bode, die mit zekere besloeten brieven van den voirs. Hove gereyst is geweest tot Geervliet an meester Daniel, canonick aldaer, inhoudende, dat hij terstont alhier commen soude; voer welcke reyse hem togetaxeert is xvij stuvers, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den vjⁿ dach in Junio anno voirs.; wairomme hier xvij st.

---

(1) Nikolaas van der Elst. — Zie hierboven, blz. 373-375, 377, 379-380, 382.

Brief van den procureur-generaal aan den graaf van Hoogstraten te Mechelen, betreffende den priester Nikolaas van (der) Elst, te Leiden gevangen.

Adriaen Jansz., gezwoeren bode, die mit zekere besloetenen brieven van de procureur generael gereyst is an mijn heere die grave van Hoehstraeten tot Mechelen roerende meester Claes van Elst (1), gevangen tot Leyden; voer welke reyse hem toegetaxeert is xxiiij stivers, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxix^{da} in Junio anno voirs.; wairomme hier xxiiij st.

Brief van het Hof van Holland aan Adriaan van Dorp, hem gelastende een onderzoek in te stellen aangaande de personen, die zekere briefjes gelegd hebben in den stoel van de kapelannen, en zijn verslag aan het Hof te zenden.

Juenis Pietersz., bode, die mit zekere besloeten brieven van den voirs. Hove gereyst is an Adriaen van Dorp, roerende dat hij informatie nemen soude up die geene, die zekere briefkens geleyt hebben in den stoel van de cappellaens, ende de zelve den voirs. Hove over zeynden; voer welke reyse hem toegetaxeert is twaelf stivers, blijkende by dordonnancie hier overgelevert, in date den ij^{da} July anno voirs.; wairomme hier xij st.

Brief van het Hof van Holland aan den prior van de Predikheeren te Rotterdam, hem en zijnen conventuaal broeder Goessen terstond naar Den Haag ontbiedende.

Jonij's Pietersz., gezwoeren bode, die mit zekere besloetenen brieven van den voirs. Hove gereyst is aen den prior van de Predicaeren oerde tot Rotterdam, inhoudende, dat hij, aengesiens brieffs, alhier commen soude, mit hem brengende eenen broeder Goessen, zijnen conventuale, om mit hem te spreken van zekere saicke, etc.; voer welke reyse hem toegetaxeert is xij stivers, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xij^{da} Augusty anno voirs.; wairomme, etc. xij st.

Brief van het Hof van Holland aan Jan Bree, burgemeester van Monnikendam, hem en den oudsten burgemeester der stad en eenigen van de naaste bloedverwanten van wijlen Dirk Pieterss. terstond naar Den Haag ontbiedende.

Dirck Aelbrechtsz., gezwoeren bode, die mit zekere besloetenen brieven van den voirs. Hove gereyst is an Jan Bree, burgemeester der stede van

---

(1) Zie hierboven, blz. 373-375, 377, 379-380, 382-383.

Monickendam, roerende dat hy van stonden an hier commen soude, mit hem brengende den oudsten burgmeester der voirs. stede ende oick eenige van de naeste vrunden van wylen Dirck Pieterss., die aldaer upt tkerckhoff begraven was, omme mit hemluyden te spreken, etc.; voer welcke reyse hem togetaxeert is zes daghen tot vj stuvers sdaichs, blijkende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xv^a Septembris anno voirs.; wairomme hier xxxvj st.

Het Hof van Holland zendt eenen dienaar naar Rotterdam, Delfshaven en omliggende, ten einde er eenen man van Monnikendam om zijne kettersche woorden en dwalingen te doen aanhouden (28 en 29 September 1528).

Jan Claesz., dienaar van Mr. Bartout van Assendelft, die deur bevel van den Hove den ix^a dach in Septembri anno xxvij gereyst is tot Rotterdam, Delfschehaven ende dair ontrent, omme te doen apprehenderen een manspersoon van Monickedamme, die openbair geseyt hadde, dat hy mit twijff van Monickedam, die in den Haghe gebrant was (1), wel hadde willen sterven, ende meer andere Lutersche dwalingen; voer welcke reyse hem togetaxeert is twee daghen tot vj stuvers sdaichs, blijkende by dordonnancie hier overgelevert, in date den xix^e Decembris anno voors.; waeromme hier xij st.

Brief aan den heer van Asperen, hem opdragende geene monniken te laten converseeren, maar toch alle moeilijkheden daarbij te vermijden.

Dirck Albrechtsz., bode, xxx stuvers, van dat hij mit zekere besloeten brieven gereyst is an die heeren van Asperen, roerende dat hij geen monicken soude laeten converseren, achtervolgende die placcaete van den Keyser, ende voorsien datter geen inconvenienten en vielen, mits dat die pater van de Cellebroeders een Geldersman was; blijkende bij dordonnancie overgelevert, den ij^a Marty anno xxvij, stilo curie; wairomme hier xxx st.

vij^e Somme : ij^e lxxxvj ₧ xij st.

Ander vuytgeven van officiers van Hollant, roerende die Lutherians.

Gevangeniskosten van Wendelmoet Claesdochter, betaald aan den kastelein van het slot te Woerden, waar zij in Juni 1527 kwam en 157 dagen gevangen lag.

Aelbrecht van Egmond, castellein van Woerden, die deur ordonnancie ende bevel van den voirs. Hove ontfangen ende in de maent van Junio anno xxvij Wendelmoet Claesdochter (2) van Monickendam, besmet mitter

(1) Wendelmoet Claesdochter. — Zie hierboven, blz. 370-371.

(2) *Ibidem.*

secte Lutheriane ende sulcx naderhant verbrant ende geexecuteert, ende deselve vrouwe onderhouden van eeten ende drincken, als hem belast was, den tijt van hondert zevenen vijftich daghen tot drie stuvers sdaichs, beloepende tsamen drie ende dertich ponden elf scellijngen van xl groten tpoint, die hem by den voirs. Hove toegetaxeert zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den lesten in Junio xv^e xxvij, begrijpende quytancie; wairomme hier xxij fl xi st.

vij^e Somme : xxij fl xi st.

Ander vuytgeven van verteerde cousten, gedaen op tie Voorpoerte van den voirs. Hove bij diversche persoenen Lutherianen.

Gevangeniskosten van den priester Ulco Dirixz., die 327 dagen op de Ridderkamer van de Voorpoort te 's Gravenhage gevangen bleef, van 9 Maart 1526 tot 30 Januari 1527, toen hij door den substituut Nikolaas van Dam naar 't huis van Rupelmonde werd overgebracht.

Den cypiers van de Voorpoorte van den voirs. Hove, van dat zij, op te voirs. Voirpoorte, gevangen onderhouden hebben heer Ulco Dirixz. (1), priester, van den ixⁿ dach van Maerte anno xv^e xxv, stilo curie Hollandie, op te Ridderkamer, totten xxxⁿ dach in Januario anno xxvj, stilo curie voirs., tot dat hij vervoert is geweest by Claes van Dam, substituyt van den procureur generael, ende gebrocht op thuys van Repelmonde, maickende ij^e xxvij daghen tot iij stuvers sdaichs, beloepende vijf en tzeestich ponden acht scellijngen van xl groten tpoint, die hemluyden by den voirs. Hove toegetaxeert zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxix^{en} dach in April anno xxvij; wairomme hier lxx fl vij st.

Gevangeniskosten van Dieuwer van ter Heyde, die door den substituut Nikolaas van Dam op 23 April 1528 op de Voorpoort te 's Gravenhage werd gevangen gebracht en er 97 dagen bleef, tot op den dag van de voltrekking van het vonnis tegen haar uitgesproken (30 Juli 1528).

Die voirs. cypiers, van dat hem by den voirs. substituyt van de procureur generael gevangen gebrocht is den xxiiijⁿ in April anno xv^e xxvij een vroupersoen genaempt Dieuwer van der Heyde (2), dewelcke befaemt ende besmet was mitter secte van Luyter, ende worde op een scavot binnen der stede van Delft gestelt ende mit een yser deur die tonge gesteken den xxx^{en} July anno voirs., maict den tijt van xcvij daghen tot drie groet sdaichs, beloepende zeven pont vijf scellijngen zes penningen van xl groten tpoint.

(1) Zie nr 522, blz. 185.

(2) Zie hierboven, blz. 372-373 en 376-377.

die hemluyden bij den voirs Hove toegetaxeert zijn, blijkende by ordonnance hier overgelevert, in date den xxj^{en} in Augusto anno voirs.; waeromme, etc. vij § v st. vj d.

Gevangeniskosten van Wolfaert Vrancken. die sloetmaicker, van Amsterdam, die op 21 Juli 1528 door den substituut Nikolaas van Dam op de Zuidpoort te Delft gevangen geleverd werd, waar hij 66 dagen bleef, tot op 25 September 1528, den dag van de voltrekking van het tegen hem uitgesproken vonnis.

Die voirs. cypiers, die, op ten xxjⁿ dach in Julio anno xxvij, by den voirs. substituut van den procureur generael gevangen geleverd is tot Delft Wolfaert Vrancken. (1) van Amsterdam, sloetmaicker, besmet mitte secte Luthere, ende lach op te Zuytpoorte totten xxv^{en} Septembris daer aen volgende, ende worde deur zijn tonge gesteken, maict den tijt van lxxvj daghen tot vier stuyvers sdachs, beloepende derthien pont vier scellingen van xl groten tpont, blijkende bij dordonnance hier overgelevert, in date den xiiij^{en} Octobris anno voirs.; wairomme, etc. xij § iij st.

Gevangeniskosten van Cornelis Woutersz., alias Coperen potken, die op 3 April 1527 door den substituut Nikolaas van Dam op de Voorpoort te 's Gravenhage werd gevangen gebracht, alwaar hij 329 dagen in de giol lag, tot op den dag, dat hij door de Gelderschen werd verlost (11 Maart 1528).

Die voirs. cypiers, die bij den voirn. substituut van den procureur generael op te Voorpoorte van den voirs. Hove geleverd is geweest, den xij^{en} dach in April anno xv^e xxvij, stilo curie Hollandie, Cornelis Woutersz., alias *Coperen potken* (2), in de gayole, aldaer hij lach totten xj^{en} dach in Maerte daer an volgende, dat hij bij den Gheldersschen vianden verlost worde, maickende den tijt van iij^e xxix dagen, een dach van scrickeljaer daerin gerekent, tot drie grooten sdaichs, beloepende vier en twintich ponden derthien scellyngen van xl groeten tpont, blijkende bij dordonnance hier overgelevert, in date den vij dach in Mey anno xxvij; wairomme hier xxiiij § xij st. vi d.

Gevangeniskosten van Wendelmoet Arys (Claes) dochter, die, op 15 November 1528, door den substituut Nikolaas van Dam van Woerden naar de Voorpoort in Den Haag werd overgebracht, waar zij vijf dagen bleef, tot op den dag harer verbranding (20 November 1528).

---

(1) Zie hierboven, blz. 377-378.

(2) Zie hierboven, blz. 378.

Die voirs. cypiers, die bij den voors. substituyt van den procureur generael, den xv^{en} Novembris anno xxvij, op te Voorpoirte van den voirs. Hove gevangen geleverd is Wendelmoet Arysdochter (1), die hij brochte van Woirden, die den xx^{en} dach der selver maent geexecuteert is geweest mitten brande tot pulver, maict den tijt van vijf daghen tot vier stovers sdaichs, die hemluyden bij den voirs. Hove toegetaxeert zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgeleverd, in date den xiiij^{en} dach in Januario anno voirs., stilo curie; wairomme hier xx st.

ix^o Somme : cxj ₧ xij st.

Ander vuytgeven van justicien ende den dienaers van den procureur generael roerende de Lutheriaene.

Kosten van het bewaken gedurende vier nachten van Dirck Houtstapellaer, die moest gescheiden worden van den van katerij verdachten Thielman Cruyenier, welke te gelijk met hem op de Voorpoort in Den Haag gevangen lag.

Jacob Meeusz., Dirckgen Brecht, Cleyn Jan ende Adriaen, dienaers van den procureur generael, elcx drie stovers, facit twaelf scellingen, van dat zij tsamen in der Voorpoirte bewaert hebben een Dirck Houtstapellaer, die beneden in der Voorpoirte leggende was, alsoe hij gesepareert moste wesen van een Thielman Cruyenier, dewelcke befaemt was van Luters leeringe, zoe dat zij aldaer elcx geweest zijn een nacht, die hemluyden bij desen ontfangen betaillt zijn, blijckende bij dordonnancie hier overgeleverd, in date den xxiij^{en} in Septembri anno xv^o xxvj; wairomme hier xij st.

Kosten van de voltrekking van het vonnis uitgesproken tegen Wolfaert die sloetemaicker van Amsterdam, waarbij hij tot doorboring zijner tong veroordeeld was.

Meester Hans, meester van den scarpe swaerde, anderhalve gouden gulden, facit ij ₧ ij st., van dat hij Wolfaert die sloetemaicker (2) van Amsterdam, tot Delft deur zijn tonge gesteken heeft;

Den dienaers van den procureur generael voor hoer recht, een halve justicie : thien scellingen;

Noch deselve meester Hans vier dachgelden, gaen, commen ende marrende, tot viij stovers sdaechs, facit xxxij st.;

Van karrehuyer, gaende ende comende, twee pont thien scellingen;

Den dienaers, die hem haelen ende weder thuis brochte, telcken xvij stovers, facit xxxvj st.;

(1) Zie hierboven, blz. 370-371 en 385-386.

(2) Zie hierboven, blz. 377-378 en 387.

De barbier, die op tscavot quam ende den zelven Wolfaert zekere water ende anders in die mont gaff, zes scellingen;

Belopende in als die voers. partyen ter somme toe van acht pont zestien scellingen van xl groten tpont, die hemluyden bij desen ontfanger betait sijn, blijckende bij dordonnancie hier overgelevert, in date den xxv^a Septembris anno xxvij; wairomme hier vij ƒ xv st.

x^{de} Somme: ix ƒ vij st.

Rijksarchief te 's Gravenhage, 9^e *Rekening van den ontvanger der exploiten* (1528), fol. 45 en volgende. — Hier volledig afgedrukt.

741.

1528, *Gent*. Uittreksel uit het *Memorieboek* over de tentoonstelling en de boetedoening van Joost de Backere, ridder, wegens ketterij.

Joos de Backere, ruddere, was t'Sente Pieters ghepellerijnt ende zyne tonghe duersteken, ende moeste draghen, een jaer lanck gheduerende, op zijn rechte mauwe een roode cruuse, ende drie Sondaghen in de processie t'Sente Pieters draghen t'elcken eene tortse.

Memorieboek der stad Ghent, deel II, blz. 75. — Zie hierboven ons n° 713, blz. 343.

742.

1528, *Ieperen*. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw over het betalen eener geldboet door Joachim Uutendale, daartoe veroordeeld wegens zijnen omgang met verdachte lieden en het lezen van kettersche boeken.

De Joachim Uutendale, barbieur, lequel fust condempneez en la somme de xv ƒ par. au prouffyt de l'Empereur, par dessus aultres amendes honnourables, à cause quil auoit mésusé de hanter et conuerseer avecq gens suspect, quilz ont lyt les liures suspect de herrisie de Lutère ou ses adhérens, ainsi faisant contre lédict et mandement de l'Empereur; de ce prent le chastellain le tiers, demeure icy x ƒ xij s. iij d. par.

Rijksarchief te Brussel, *Compte de Nicolas de Halewin, bailli d'Ypres, 23 août 1527-27 décembre 1528*, fol. 7 verso (n° 14553); aangehaald bij Honne, deel IV, blz. 339, noot 2.

743.

1528, *Veurne*. Uittreksel uit de rekening van den baljuw over de kosten van het geschil met het geestelijk hof van Terwaan, opgerezen aangaande den Lutherschen klerk Adriaan Cluyse.

Item, envoyé à Gand devers ledit Henry Pieters, [procureur à Gandt.] atout une instruction et la copie d'une citation de la court spirituelle [de Terrewanc], à cause qu'ilz vouloient avoir la cognoissance d'un Adrien Cluyse, prisonnier à Furnes, chergié et rataint estant de la secte luthérienne, et ce à cause qu'il estoit clerq ayant seulement simple tonsure.

Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Antoine de Ghistelles, bailli de Furnes, de 1528*, fol. xxj (n° 14032); aangehaald door Henne, deel IV, blz. 318-319, noot 6. — In de rekening van den baljuw van Veurne komt daarna eene reeks uitgaven, gedaan voor het hangende geding tusschen het geestelijk hof van Terwaan en den magistraat van Veurne.

744.

1528, *Vilvoorde*. Uittreksel uit de rekening van Jan Micault, algemeen ontvanger, over het uitnoodigen van den inquisiteur te Leuven, om te Vilvoorde het geding van eenige gevangenen Lutheranen te beginnen.

Somme payée en juillet 1528 pour frais de voyage, afin d'informer l'inquisiteur à Louvain de venir à Vilvoorde pour y faire le procès « d'aucuns luthériens y estans prisonniers ».

Archief van het Noorderdepartement, Reg. B. 2345; bij J. Finot, *Inventaire*, deel V, blz. 9, kol. 2.

745.

1528, *Leuven*. Kwijtschrift van eenen bode, die eenen brief der Landvoogdes aangaande de Luthersche secte gedragen heeft aan den deken van Leuven.

Quittance de Nicolas Berthout, messenger, de la somme de 6 livres pour avoir porté des lettres de l'archiduchesse au doyen de Louvain touchant la secte luthérienne.

Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, B. 2350 (bundel losse stukken); bij J. Finot, *Inventaire*, deel V, blz. 14, kol. 2.

746.

c. 1528, 's Gravenhage? Aanteekening over den inquisiteur Petrus Scheveling, predikheer.

P. Petrus Scheveling, anno 1528, quo et diffiniit in capitulo provinciali Antverpiae celebrato, fuit hic s. theol. baccalaureus et inquisitor haereticae pravitatis.

Archief van het Predikheerenklooster te Gent, HS. *Chronicon conventus Buscoducensis*, vervolg bevattende de *Historia conventus Hagensis*, fol. 138.

AANHANGSEL.

NAGEKOMEN STUKKEN IN TE LASSCHEN IN CORPUS IV EN V.

747 (34bis).

1520, December 15? Worms. Uittreksel uit eenen brief van den pauselijken legaat Hieronymus Aleander aan den vice-kanselier Julius van Medici, waarin hij hem herinnert, dat hij vroeger te Leuven van keizer Karel V een plakkaat tegen de boeken van Luther en zijne aanhangers bekomen heeft, welk plakkaat hij altijd bij zich houdt.

Havea impetrato (ut scripseram) a Lovanio da Cesare un mandato per tutti suoi domini, terre e regni contra li libri di fra Martin Luther et di tutti altri, che havessero scritto male di N. S. o della Sancta Sede; qual mandato ho sempre appresso di me.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. Germ. L, fol. 137; afgedrukt bij P. Balan, *Monumenta Reformationis Lutheranae*, blz. 25, en bij Th. Brieger, *Aleander und Luther 1521*, blz. 19. Voor dit en de volgende stukken, die te gelijk bij Brieger en Balan te vinden zijn, diene de opmerking, dat de tekst van Balan zeker het dichtst bij den oorspronkelijken tekst staat; want Balan heeft het afschrift benuttigd, dat in het Vatikaan berust en waarschijnlijk rechtstreeks van de origineelen genomen is, terwijl Brieger's tekst afgedrukt is naar het afschrift van de Bibliotheek van Trente, dat een afschrift is — met leemten, en misschien nog wel een niet onmiddellijk afschrift — van den codex van het Vatikaan, die Balan ten dienste stond. Alleen schijnt Brieger nauwkeuriger te werk te zijn gegaan dan Balan. Aangezien dus noch de eene noch de andere tekst volkomen betrouwbaar is, hebben wij bij afwijkende lezingen eene keus moeten doen. — Wat het door Aleander bedoeld plakkaat betreft, dat op zijn aandringen te Leuven van keizer Karel werd

bekomen, het is tot hiertoe nergens teruggevonden. Het eerste ons bekende plakkaat tegen Luther's boeken is van lateren datum (20 Maart 1521; *Corpus IV*, blz. 43-45). Zie daarover H. Baumgarten, *Geschichte Karls V* (deel I, blz. 343, en deel II, blz. 110), die meent, dat het hier bedoelde eerste plakkaat nooit uitgevaardigd werd, en J. Paquier, *Jérôme Aleandre de sa naissance à la fin de son séjour à Brindes* (blz. 152, noot 2), die het bestaan van het plakkaat verdedigt en het terugbrengt tot September of October 1520. In een schrijven aan Johannes Eckius (16 Februari 1521) zinspeelt Aleander nogmaals heel duidelijk op het door hem bekomen plakkaat tegen Luther's boeken: « Plectendi sunt haeretici virga ferrea et igni, ubi obstinate pergunt et peccare ipsi et alios miseros in profundam ruinam secum habere, et tradendi in interitum carnis, quo spiritus salvus fiat, ut in Vigilantium recte cognominis meus divus consuluit Hieronymus. Quapropter maius ego nescio quid ab initio statim sum aggressus quam aut pontifex mihi iniunxerit quod fidei hostes sibi quispiam persuaderem. *Nam decretum Caesaris in primis procuravi*, cuius maximo ad exequendam pontificis sententiam adminiculo, id quod superius de Martini libris audisti, factum est, non facile quidem alicubi propter importunam Lutheranorum vim, sed pie tamen ubique et sancte, non ad odium et vindictam, quod Lutherani faciunt, sed (ita me iuvet Deus) ad fidei nostrae et pietatis defensionem, quamvis Lutherani hanc mentem nostram male interpretantes dolore quodam huius rei disrumpantur, (qui utinam tandem respiscant et in antiquam rectamque redeant viam). Nunc ut *novum mandatum Caesaris* consilio et assensu principum prodeat, procuratur. » (Balan, blz. 59-60.) — De legaat Aleander, die te Worms het beroemd edict tegen Luther van den Keizer verkreeg, zou aldus ook het eerste Nederlandsch plakkaat tegen Luther hebben uitgelokt. — Wellicht werd dit eerste Nederlandsch plakkaat door den Keizer op aandringen van Aleander reeds einde 1520 met zijne handteekening voorzien, doch slechts in Maart 1521 openbaar gemaakt? — Een vroegere brief van Aleander uit Aken (23 Oct. 1520) is te vinden in *Corpus IV*, blz. 33-34.

748 (38bis).

1521, Februari 8, Worms. Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den pauselijken vice-kanselier bevattende klachten en terugblik op zijn krachtdadig optreden in de Nederlanden.

Ancor che pari el cielo et la terra et presertim tutta questa Germania in la causa a me commessa esser contrarii et che per farmi o retirar dalla impresa o almeno intepidirmi, tuttavolta il diavolo mai harà tanto potere, che io lassi l'impresa, almeno di quanto in me è; ben mi dole assai, che alhora forse se mi mandarano le cose requisite da me et necessarie, quando non si potrà più remediari; et certo cognosco, che la mia troppo diligentia et astutia, che io usai poi l'aggiunger mio in Fiandra, chè 'l terzo di obtenni il mandato di Cesar et statim fece abbrusciar li libri di Luther ed altri scritti famosi, ha nociuto assai a questa cosa et a me, perchè li mei signori di Roma son fatti tanto securi della cosa Lutherana, pensando che per tal atto la fusse prorsus extincta, et che questi populi fussero christianissimi et devoti alla sede apostolica, che mai ci hanno dopo più pensato; alioquin non credo, che tanto tempo havessero fatto così pocca stima non dico di me, ma di se stessi et dil honor et commodo loro, anc di la summa de la christianità et sede apostolica....

Wormatiae.

Archief van het Vatikan te Rome, Nuntiat. German. L, 198; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 97-98 en 105, en bij Brieger, *Aleander und Luther 1521*, blz. 47-48 en 57. — Balan heeft als datum van dezen brief 1 Maart gegist.

749 (39bis).

1521, *Februari 28, Worms*. Uittreksels uit eenen brief van Aleander aan den pauselijke vice-kanselier over aangekomen nieuws aangaande de verbreiding der Luthersche ketterij te Rijsel, Antwerpen, Gent, in Artois, Vlaanderen, Utrecht en Holland en over het nemen van maatregels daartegen.

.... Alli di passati vennero nuove a Cesare, che nel suo paese del contado de Artoys et l'Isola (1) in Flandria sono stati descoperti et presi molti heretici, che teneno il vero corpo di Christo non esser in sacramento altaris, sed tantum in signum fieri, secundo l'opinione di Vichleff et di Berengario, qual quodammodo Martino par che approbi, involute tamen, in questa ultima opera qual mando per questo corrieri.

Ancora el castellano di una fortezza di Monsignor di Chievres (ut ipse mihi retulit) è così impaccito nelle cose di Luther, chel facea publica professione et però è stato detenuto.

In Antuverpia se imprimea Luther in hispanico, credo per solitudine di Marani, che sono in Fiandra; et se devea mandar in Hispania; Cesare ci ha detto haverci remediato.

A Gand se predica per li Eremitani publice la dottrina di Luther come di san Paulo imo di Christo.

Traiectensis, Monasteriensis et reliquae dioceses Inferioris Germaniae tutte sono putride di questo morbo, et Cesar ne ha adviso.

---

(1) *Insulae*, Latijnsche naam van Rijsel (Lille).

In Hollandia si predica publice la dottrina di Luther. Il tutto vien da Erasmo hollandino, et questi di Cesar tutti ben lo conoscono, et quasi aperte lo confessano....

.... Item [Cesar] ha concluso mandar uno suo secretario in Fiandra a pigliar libri Lutherani et fautori, et piacemi, perchè è uno mio grande amico, huomo da bene, al quale ho date tutte le istruzioni et modi debiti, et se farà l'officio, sarà cosa sanctissima, perchè tutto quello paese è infetto per seddution di Erasmo et complici più che tutti li luochi di Germania....

El confessor (1) mi ha detto, che si trovò hoggi dove Cesar concluse in el conselio secreto et commandò, che si mandasse subito uno in Antwerpia et ad altri luoghi di Fiandra, per far del tutto extirpar li libri de Luther, et pillar li fautori et far ogni assoluta provisione, il che sarà cosa sanctissima, purchè si facci il debito per li executori, perchè tutto quello paese per Erasmo et suoi fautori è sedotto et perso in questa heresia....

Vormatie, ultima Februarii m^oxxi.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nunt. Germ. L, 116;
afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 79 en 81, en bij Brieger,
blz. 80-81 en 83-84.

750 (41bis).

1521, Maart 13, Worms. Brief van Aleander aan den Luik-schen bisschop Erardus vander Mark en aan zijne andere ambtgenooten, hun bevelende de pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers in hunne bisdommen ten uitvoer te brengen.

Reverendissime pater et illuster domine commend.

Quum propter imperialem diaetam non possim nunc presentialiter me ad ista vestra loca conferre, eapropter mitto latorem praesentium, qui sanctissimi domini nostri bullam contra Martinum Lutherum et eius sequaces publicatam reverendissimae dominationi vestrae vel eius officiali seu vicario offerat et presentet, petatque et requirat, ut praedicta bulla una cum mandato impressione sigilli mei parvi munito in civitate et dioecesi vestra executioni debitae demandetur.

Quod ut reverendissima dominatio vestra faciat sanctissimi domini nostri iussu peto, requiro et sub censuris in bulla apostolica contentis iniungo; meo vero nomine oro et supplico, ut possim eidem sanctissimo domino et sedi apostolicae observantiae et debitae executionis vestrae fidem facere. Bene valeat reverendissima dominatio vestra, cui me offero et commendo.

Wormatiae, ex diaeta imperiali xiii Martii m^oxxi.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. Germ. L, 100;
afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 123, en bij Brieger,
blz. 96.

---

(1) Keizer Karel's biechtvader Glapion.

751 (43bis).

1521, April 5, Utrecht. Afkondiging der pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers door den Utrechtschen bisschop, op verzoek van den legaat Aleander.

Reinardus, etc. Universis et singulis ecclesiarum, saecularium, regularium ac monasteriorum prelatibus, abbatibus, praepositis, decanis, prioribus, guardianis, custodibus et ministris quorumcumque ordinum etiam mendicantium, necnon decanis nostris ruralibus ac parochialibus, ecclesiarum rectoribus, plebanis, viceplebanis, canonicis, capellanis, altaristis, presbyteris ac clericis quibuscumque beneficiatis et non beneficiatis per diocesim nostram ubilibet constitutis, omnibusque aliis ac singulis, ad quos presentes nostrae litterae pervenerint, quosque infrascriptum tangit negocium seu tangere poterit quomodolibet in futurum, salutem in Domino et nostris huiusmodi imo verius apostolicis firmiter obedire mandatis.

Quum sanctissimus in Christo pater et dominus noster dominus Leo, divina providentia papa decimus, per specialem nuncium et oratorem nos monuerit et requisierit, quatenus vobis et cuilibet vestrum publicationem quarundam litterarum apostolicarum a praefato sanctissimo domino nostro papa Romae apud Sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo vigesimo, decimoseptimo calendas Julii, pontificatus sui anno octavo, emanatarum, erroneam, piarum mentium et simplicium seductivam et damnatarum haeresum plenam doctrinam cuiusdam fratris Martini Luther, ordinis fratrum haeremitarum sancti Augustini, concernentium committeremus;

Nos, cupientes ex pastoralis officii nostri debito ad salutem subditorum nostrorum, fidem quoque, unionem, pacem et tranquillitatem sanctae matris Ecclesiae mentem nostram dirigere et apostolicis, ut tenemur, parere mandatis; idcirco vobis omnibus et singulis supradictis et vestrum cuilibet in solidum committimus atque in virtute sanctae obedientiae sub censuris [et] paenis in dictis litteris apostolicis contentis districte praecipientes mandamus, quatenus litteras apostolicas huiusmodi, postquam illae sive earundem copiae authenticae, sigillo praelati et notarii subscriptione munitae per nostrumque in spiritualibus vicarium subsignatae vobis praesentatae, ac omnia et singula in eis contenta in ecclesiis vestris coram populi multitudinis fidei interpretatione praevia publicetis et intimetis, omnesque utriusque sexus christifideles, ut litteris ipsis apostolicis memoratis sive bullae in omnibus et singulis articulis ipsos et eorum quemlibet respective concernentibus sub censuris et paenis in eisdem expressis pareant et obediant realiter cum effectu moneatis et requiratis, quos nos etiam et eorum quemlibet tenore praesentium requirimus et monemus, in quantum ipsi, sic moniti et requisiti, ultionem divinam et sanctae apostolicae sedis indignationem, paenas quoque et censuras in dicta bulla contentas evitare voluerint; certificantes eosdem, sic monitos et requisitos, quod nos nihilominus contra rebelles et inobedientes, si nobis denunciati fuerint, iuxta et secundum dictae bullae vim,

formam, continentiam et tenorem ac alias, prout de iure poterimus, procedere curabimus, ipsorum inobedientia seu rebellione in aliquo non obstante.

Datum, etc. sub nostri vicariatus sigilli impressione.

Archief van het Vatikaan te Rome, *Acta Wormatiensia*, fol. 57; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 148-149.

752 (43ter).

1521, April 8, Luik. Afkondiging der pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers, alsmede der bul op de boekencensuur, door den Luikschen bisschop Erardus vander Mark. — De wereldlijke en geestelijke overheden zullen den legaat Aleander helpen in het verbranden der Luthersche geschriften. Gedurende één jaar zullen in alle kerken van het bisdom de sermoenen der hoogmis des Zondags tegen die ketterijen gericht zijn.

Universis et singulis per dominia, terras et universam diocesim nostram constitutis, salutem in Domino sempiternam.

Quum sanctissimus dominus noster dominus Leo, divina providentia papa decimus, apostolicum breve ad nos miserit et per reverendum patrem dominum Hieronymum Aleandrum, suum et sedis apostolicae in universa Germania nuncium et oratorem, exponi fecerit, quatenus sanctitas sua, habita matura deliberatione, de consensu reverendorum dominorum cardinalium ad hoc saepenumero congregatorum et multorum in litteris excellentium virorum consilio, scripta et libros cuiusdam fratris Martini Luther, ordinis eremitarum divi Augustini, diversos articulos respective hereticos, erroneos, scandalosos in se continentes, tanquam inutiles, perniciosos et minime in ecclesia Dei tolerandos ac propterea condemnandos censuerit, ac de facto condemnaverit; et huius sententiae, decreti et ordinationis originalem bullam videndam et legendam et ipsius multas authenticas copias habendas, necnon aliam bullam super librorum impressione in moderno Lateranensi concilio editam per eundem dominum nuncium ad nos miserit, et paterna charitate hortatus fuerit ac in virtute sanctae obedientiae requisiverit, ut quae in praedictis bullis continentur, nostra diligentia et studio in diocesi et dominiis nostris exequenda curaremus;

Nos, qui sanctissimo domino nostro sanctaeque sedi apostolicae iuramentum fidelitatis prestitimus et pro cuius defensione omnia nostra bona exponere sanguinemque proprium effundere, more predecessorum nostrorum Leodiensium episcoporum, semper fuimus et sumus parati, vobis universis et vestrum singulis auctoritate apostolica et nostra in virtute sanctae obedientiae et sub gravissimis poenis et censuris in eisdem bullis apostolicis contentis, praecipimus; subditis vero nostris praeter censurarum praedictarum innodationem etiam sub gravissimae indignationis nostrae et aliis arbitrariis poenis, quarum tertia pars camerae apostolicae, tertia fisco nostro et tertia denun-

ciatori debeatur, mandamus et inhihemus, ne quis vestrum supradictorum omnium vel singulos libros aut scripta qualiacumque fratris Martini Lutheri aut ejus sequacium latino aut alemanico aut alio quovis idiomate composita, et nihilominus alios libellos famosos in dedecus et vilipendium sanctissimi domini nostri papae sanctaeque sedis apostolicae, universitatum, facultatum honestarumque personarum editos, cujuscumque auctoris sint et censeantur, legere, tenere, imprimere, vendere, emere aut illis quoquo modo favere presumat, quinimo ea omnia ad manus supradicti domini nuncii vel eius commissarii intra terminum trium dierum, postquam presentis mandati nostri notitia ad vos et vestrum singulos pervenerit, ferat aut mittat et resignet publico igni comburenda et penitus adnihilanda.

Mandamus praeterea eadem auctoritate apostolica in hac parte nobis concessa ac sub iisdem poenis et censuris omnibus et singulis divini verbi praedicatoribus cuiuscumque ordinis etiam mendicantium, ut in suis praedicationibus et sermonibus ad populum predicti Martini Lutheri doctrinam et eius libros nec non libellos famosos predictos damnatos etiam et propterea ab omnibus evitandos denuncient; nec non decanis conciliorum, ut in suis quisque conciliis haec eadem publicent, et curatarum ecclesiasticarum in suis conciliis constitutarum rectoribus eadem auctoritate et sub predictis poenis et censuris praecipiant, quatenus singulis diebus dominicis per unum annum proxime futurum hora summae missae in frequenti populi presentia haec omnia supradicta denuncient et talia scripta a christifidelibus ut perniciosissimam animarum pestem evitanda proclament et ad supradictum dominum nuncium vel eius commissarium deferenda praecipiant.

Et nihilominus, ut decretum hoc nostrum facilius et citius executioni demandetur, praecipimus sub iisdem censuris et poenis omnibus magistratibus, loca tenentibus, villicis, scabinis, burgomagistris et aliis quibuscumque officiatis nostris, ut, praedicto domino nuncio aut ejus commissario in hac parte adsistentes, omnes et singulos supradictos damnatos libros, ubicumque et apud quemcumque reperiantur, auferant, diripiant et pro arbitrato praedicti domini nuncii publico igni comburant, implorando ad hoc subditorum nostrorum auxilio, qui ad hunc effectum praedictis officiatis ut nobismet ipsis pareant et obediant, donec pernicioosa istorum supradictorum librorum seges e nostra diocesi et dominiis radicitus omnino extirpetur, gravissimam indignationis nostrae et alias supradictas poenas et censuras, si contra fecerint, incursum.

Et, quia difficile nimis foret praesentes has litteras seu decretum ad singula quaeque loca diocesis et dominiorum nostrorum deferri, volumus et decernimus, quod earum transsumptis manu fidelis secretarii nostri subscriptis et parvo sigillo predicti domini nuncii munitis ubique stetur et plena fides adhibeatur, prout ipsas originalibus litteris staretur et adhereretur, si exhibitae forent et ostensae.

Datum, etc.

Archief van het Vatikan te Rome, *Acta Wormatiensia*, fol. 58; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 150-152. — De hier bedoelde bul op de boekencensuur is blijkbaar die van 4 Mei 1515. (Zie *Corpus I*, blz. 507, en *Corpus IV*, blz. 2).

753 (47bis).

1521, *begin Juni, Mainz?* Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over de diensten bewezen tegen Luther door den bisschop van Luik, dien men niet tot eenen vijand maken mag door hem zekere verlangde kerkelijke gunsten (o. a. den kardinaalshoed) te weigeren.

.... Quod si quid meae preces valent, Vostra Signoria Reverendissima sapii, che lo episcopo di Lege in la cosa di Martino se ha portato egregiamente, come devea, et è grande episcopo de chi si vol far qualche stima per lo advenir, perchè essendo lui meglio impazzito per la cosa del capello, questa giunta lo farà arrabiato, et non havemo de bisogno al presente se non che tutto 'l mundo sii per noi presertim qui in Germania. Non dico già perchè io vedi in effetto alcun male di lui, ma ben sento alcuni sospiri et fuochi più di una volta....

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 154; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 265, en bij Brieger, blz. 233.

754 (47ter).

1521, *Juni 19, Leuven.* Brief van Aleander aan den vice-kanselier over zijne bemoeiingen te Luik en te Leuven tegen Luther.

A' di xii partite Cesar da Maastricht ad Curinghen, luoco del episcopo di Liege, per andar alle exequie di Chievres in Arescot. Io, non havendo a far in tal cosa, andai a Liege per veder, come le cose Lutherane si portavano in quella città, dove trovai per la Dio gratia ogni cosa andar benissimo, quanto appartiene alli del paese; vero è, che aliqua tamen suberant veteris vestigia fraudis in alcuni forestieri, li quali erano in la coniaratione di questi ribaldi impii, non però tanto potenti, che subvertessero quel populo del tutto catholico; pur faceano apportar et vender alli librari di libri di Luther, al che del tutto ho dato ordine, che ancor questo ulcere del tutto in quel paese sarà extinto.

Hoggi arrivato a Lovanio, ho receputo lettere da un de' miei di Bruxelle essere aggiunte lettere per me di V. S. R^{ma}, et che perhò son expectato. Ho expedito uno di miei al Sr Carazolo, et, se è cosa de importanza, io subito me trasferirò la, altramente restarò qui fino che sii impresso el mandato dell' Imperio in latino, acciò che 'l si divulgari per il mundo, et poi andarò alla corte di Cesar per fare il resto di quello parerà si habii ad far, et darò avviso a V. S. R^{ma}, alla qual baso le mani, significandole che le cose de Luther de di in di più vanno in ruina, come è il dever, et di questo non fingo alcuna cosa.

Bene et felix valeat Illma Dominatio V., cui me iterum atque iterum humillime commendo et dedo.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 129; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 250, en bij Brieger, blz. 238-239.

755 (48^{blz}).

1521, Juni 24, Gent. Uittreksel uit de rekeningen van den Raad van Vlaanderen over het openbaar verbranden der boeken van Luther.

A Jacques vande Weghe, trompette,.... pour à deux diuers foiz auoir sonné vng trompette en bruslant les liures de Martin Luthère, xl s. par.

Audit maistre Nicolas Bertram, [maistre des haultes euures de la ville de Gand,].... pour à deux diuers foiz auoir bruslé les liures dudict Luthère, vj s par., et pour bois pour brusler lesdiz liures, xij s. p.

Rijksarchief te Brussel, *Compte du receveur des exploits du Conseil de Flandre, 1 août 1521-31 juillet 1522* (n° 21893), fol. 50.

756 (49^{blz}).

1521, Juni 27, Leuven. Uittreksels uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over het opmaken en drukken van het edict van Worms te Leuven en over den toestand aldaar.

Mando a V. S. R^{ma} l'edicto di Caesar et del Imperio contra Martino Luther, libri et sequaci suoi, et per prohibir questi mali, li quali procedono in gran parte per le impressioni, ancor è dentro l'editto contra li impressori; io harrei volentieri facto detto editto de impressori separato, ma invero non haressemo fatto nè ottenuto lo intento, perchè essendo stata conclusa la cosa de Martino nel fine de la dieta, se poi havesse proposta la cosa di impressori, in tre mesi non si harebe hauto el fine, però io ho aggiunto detto decreto al fine di la causa Lutherana et cossi ambedoi insieme furno udite in presentia de l'Imperio et concluse. Haveva etiam facto l'editto de detti impressori fondato sopra la bulla del concilio Laterano in tal materia, ma il consilio di Cesar reseco dovunque io faceva mention di essa bulla et dicono, che melio se obedirà solo l'Imperio, maxime in questi principii, tanto che dura il sdegno di questoro contra la sede apostolica; quomodocumque nihil refert, perchè in ogni modo ho fatto imprimir detta bulla Lateranese et divulgar qui in Germania et Fiandra.

Homi sforzato più che è stato possibile mantener l'honor et authorità di N. S. et di la sede apostolica in questo editto, maxime acciochè in futuro non

se tirasse in consequentia che dopoi la sententia di Sua Santità fusse stato udito uno heretico ab Imperio et principibus laicis; però occurendum erat morbo venienti, il che V. S. R^{ma} vederà esser fatto. Più ancora eraci messo, ma il conselio ha rescato pur qualche cosetta, non però d'importanza, ma de stilo, et mi maravillio che ancor ci habii lassato tanto, il che in vero non è poco a chi ben considera, perchè soleno li laici sempre quanto più poteno derogar al clero et attribuirsi a se, il che perhò mai ho visto in questo ottimo Cesare, praesertim quando el fa le cose de suo capo solo; benchè anche nel conselio ha de' buoni per noi certo, ma non molti, et li buoni da se, hanno poi rispetto ad altri non buoni....

A Lovanio sono stato nove di; ogni cosa se porta bene. Questa orthodoxa universitade se ricomanda alli piedi di Sua Santità; ho dato li ordeni debiti et sarei expedito più presto, se non fosse stata la colpa dell' impressor, el qual per mancar de caratteri non potea far se non una forma al di, et me bisognava esser corrector per bella forza per defecto de correctori. A detto impressor io feci altre volte pigliar per via de la iustitia assai grande numero de' libri de Luther, forse che perhò me ha stangheggiato, et possendo far il mandato in tre folii, hallo fatto in cinque per più suo guadagno; altramente è homo assai buono et certo horamai ben ridotto alla bona via, della qual per avanti era sedotto da chi V. S. R^{ma} pote ben pensar, chi volio dire, che è collui che ha putrefatto tutta questa Fiandra. Et basti, perchè spero parlarne più a longo....

Lovanii.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 134; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 260 en 262, en bij Brieger, blz. 240-241 en 242-243.

757 (50bis).

1521, Juli 6, Brussel? Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over moeilijkheden aangaande het edict van Worms en zijne Fransche en Nederlandsche vertalingen. — De Fransche bezorgde hij zelf. Verder spreekt hij over den verdachten koning Christiern van Denemarken, diens Lutheraanschen gezant te Worms en den bisschop van Luik.

Io arrivai in questa terra di Bruxelles hoggi nove giorni, dove non si ha possuto fare ancor execution alcuna de publicar li mandati imperiali contra Luther, perchè voleno che se faccino in flamengo et francese et con certa altra forma di stile ancorche di una medesima substantia, altramente questo paese, che se tien exempto da lo Imperio, non obedi- rebbe; perhò bisogna metter le clausule secundo loro forma.

El francese io lo ho tradotto et già finito hoggi de far descriver al netto, perchè per la pressa o per evitar fatiga questi secretarii non lo hanno voluto far, benchè in vero pochi sono de loro bene exercitati in questa lengua, et quelli sono impeditissimi.

Io spero Lunedì andar in Antwersa et far imprimer detto mandato in

francese, et, si potrò, ancora in flamengo, se si recuperarà; questo fatto, si attenderà a l'execution in questi paesi, in tre o quattro lochi più celebri, che ben assai basterà, perchè si vede ben, che molti sono corretti per se stessi; solent enim subditi vitam principis aemulari....

El re de Dannemarck è qui, el qual perchè fece mazzar li episcopi et si dice che volea haver Luther et li soi compagni, et re vera el suo ambasciator a Wormes portò seco una capsia de libri Lutherani, di quali spero farli sentir de breve il fumo al naso de bona sorte, et già habiamo parlato cum Cesar, che, secundo ci promesse a Wormes, lo redurrà a bon esser. Se si tratterà costi de la sua absolutione, supplico che, servata quadam summi iuris remissione, se chiudi un pocco li ochi, perchè, oltra che è re et cognato di Cesar et grato a Sua Maestà et è homo terribile, etiam ha paese pericoloso ad deficiendum ab obedientia Ecclesiae et a fide, che non sarebbe la prima volta.

Lo episcopo di Liege fa cose grande per Cesar de genti et de danari, perhò S. M. lo raccomanda de sorte si cerca il capello como la causa Valentina (1); che se io scrivesse per il vero, sarrei sospetto per esser stato mio olim patron; perhò me reporto a lo che scriverà el R^{do} Signor Carazzolo.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 165; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 273-274 en 275-276, en bij Brieger, blz. 244 en 246-247. — Bij Balan wordt als datum 19 Juli opgegeven; maar reeds den 10 Juli verliet Aleander Brussel om naar Antwerpen te gaan, alwaar op 13 Juli het *Nederlandsch* edict afgekondigd werd. Wij lezen dus met Brieger (blz. 300-301) 6 Juli.

758 (51bis).

1521, Juli 13 en 14, Antwerpen. Uittreksel uit Geldenhauer's *Annotationes historicae* over het gebeurde te Antwerpen tijdens het verbranden van Luther's boeken aldaar. — In tegenwoordigheid des Keizers leidden Aleander en Nikolaas van Egmond de geheele zaak tot misnoegen en verontwaardiging van enkelen.

Domini Martini Lutheri victoria et triumphus, Aleandri et theologorum et imprimis Egmondani impotentia.

Decima tertia mensis Julii anno 1521, Antverpiae, praesente Carolo Augusto, reverendissimus pater Hieronymus Aleander Mottensis, etc., peregit sua prudentia et immodico amore erga Ecclesiam Romanam, ut ante praetorium libri Lutheri, illius heretici pessimi (qui in perniciem Romanensium natus videtur) comburerentur a carnifice, lecto prius mandato Majestatis Caesaris

---

(1) De Luiksche bisschop Everard vander Mark vraagde alstoen, als belooning voor zijne waakzaamheid en verdere diensten den kardinaalshoed en het bisdom Valencia in Spanje.

et teda cerata accensa (adstante magistro Nicolao Egmondano, furioso sophista et theologo). Sed id adnotandum est, quod, cum in templo divae Mariae reverendissimus pater Hieronymus Aleander una cum Egmondano, theologorum principe et acerrimo Romanae fidei defensore, loqueretur, propretor Antverpianus praeteriens subridensque dixerit : « Consilium impiorum ne adjuves. » Et cum libri comburerentur, quidam plebeius interrogavit adstantem, quare teda accensa circa libros Lutheri carnifex uteretur, cum alius adesset ignis; respondit : propter honorem verborum Dei, qui ibi comburerentur, id fieri. Alius quispiam exclamans : « Melius fuisset, » inquit, « libros hos vendere et pecuniam Romam mittere ad emenda ligna in combustionem pediconum urbis Romae, » etc. Varii erant clamores, sed omnium fere indignatio, quod res tam seria tam ridicule transigeretur. Libri combusti empti sunt, etc.

Postridie (ejusdem) erat Dominica. Egmondanus concionatus est in templo divae Virginis Antverpiensis suo more et rationem reddidit (?), quare Imperator Lutheri libros exuri mandarit; ubi multa dixit ore suo digna promisitque postera die se uberius declaraturum bullam illam vanissimam, quod jam gnavigator fecit, multa mentiens contra Lutherum mandatumque Caesariana Majestatis, rursus in templo... (?) theologus et sacerdos insultans (?).

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. n° 53 van de 2de serie, fol. 3 verso; afgedrukt in Geldenhauer's *Collectanea*, uitgegeven door Dr. J. Prinsen (Amst. 1901), blz. 12-13. — Zie *Corpus IV*, blz. 78, n° 51.

759 (51ter).

1521, Juli 16, Antwerpen. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over de plechtige afkondiging van het edict van Worms aldaar op Zaterdag 13 Juli en over de verbranding van ongeveer 400 Luthersche boeken, met meer ander klein nieuws.

Mercordi passato, che fu a di x. di questo, veni qui in Anversa da Bruxelle.

Jovedi et Venerdi fui impedito in far expedir il mandato di Cesar in lengua et stilo Barbantino, perchè altramenti questi del ducato di Barbantia non obbedirebbero. Cesar et ordinò al suo locotenente, che assistesse a far la debita executione.

Sabbato, all' hora della iustitia ante pranso, essendo giorno di mercato, fu fatta la publication dell' editto et lettolo ad verbum, che durò quasi un' hora, in presentia delli magistrati e del locotenente di Cesar, che erano, con la verga della iustitia in mano, avanti la casa della comunità, con concorso non solo quasi di tutta questa terra, ma ancora de' vicini paesani et altri, che erano venuti al mercato, che tutta la piazza et strate vicine et case et fenestre erano piene, con grande et tacita attentione. Poi, letto l'editto, el luocotenente dato el segno di iustitia, commandò chel boia facesse l'ufficio, et ivi in uno suggiesto alto furono brusciati forsi quattrocento libri de Luther, delli quali da trecento Cesar havea fatto pigliar dalle botteghe; el resto fu

apportato da più persone sponte sua, mentre che li altri si abbrusciano, et insieme diversi libelli famosi et criminosi. Et certo fu ben proficua cosa, perchè questa terra era stata molto infetta et erano stampati qui molti miliara di libri de questi maledetti. Cesar havea animo di esser presente, ma la brevità del tempo et le occupationi del detto principe lo impedirno, che in vero mai è una hora del di fuor di conselii.

Se in Gandavo haremo qualche tempicello, se farà ancor meglio, favente Deo, benchè non sciò che meglio, che certamente fu fatto un plauso et un concorso più grande che ancor mai, del che Dio sii laudato, che de ben in meglio la cosa succede contra questi heretici. Sono tuttavolta ancora qui de male spine, presertim de quelli, che voleno mostrare esser professor di buone lettere sotto questo nome et tutti della schola di quello amico, che qui ha tanto nome; ma besognerà che abbassino l'orgoglio et retornino ad cor velint nolint, prima per la iustitia della causa nostra, deinde per le censure apostolice et buono ordine dato dal S^{mo}, postremo per esser el voler di Cesar conforme et obediente alla sententia et decreto di Sua Santità.

Perchè Sabbato non fu ordine nè opportuno, che se predicasse in causa di Luther, fu remessa la cosa al di sequente, fatta però la intimation al popolo, el qual Dominica comparese alla grande chiesa in grandissimo numero et fece el sermon un dottor di Lovanio dell' ordine di Carmeliti, huomo di credito et gran nemico di questa secta; similmente el di sequente, che fu la dedication di questa chiesa, el predetto fece un' altro sermone ancor contra Luther con buona edification di tutti, et similmente fecero li pastori delle chiese parrochiale et li mendicanti, alli quali io havea fatto admonition di questa cosa auctoritate apostolica, et l' hanno fatto certo volentieri et bene. Del tutto Dio laudato.

Io spero che, fatta la execution in Gandavo et in Hollandia, sarà fine alla mia commissione, la qual el Spirito Sancto per summa bontà ha condotta a bon porto . . .

Hoggi ad una hora poi meggio di, quando Cesar era per partirsi verso Gand, arrivò mess. Hieronimo Soverino senese. . . De mattino partirò de qui per Gand et farasi tutto il meglio si potrà et parerà opportuno auxilio Dei, qui R^{mam} et Ill^{mam} D. V. diu servet incolumem; cuius humillime manus deosculor.

Ex Antverpia, die xvi Julii MDXXI.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 161; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 271-272 en 273, en bij Brieger, blz. 248-250 en 251. — Over het ontvangen van dezen belangrijken brief schreef de vice-kanselier uit Florence op 30 Juli 1521 aan Aleander: « Per l'ultima vostra de xvi del mese havemo intesa la execution fatta in Anversa contra i libri et opere del maledetto, et con che honore di N. S^{re} et favore del buono Imperatore et concorso et plauso de tutti è stata fatta, che rengratiato sii sempre Iddio. » (Balan, blz. 278.) — Aan het slot van eenen brief, dien Aleander aan zijnen vroegeren gastheer, den vicaris Joannes Vigilius, te Worms zond, en die gedagteekend is: « Ex Antverpia, XIII. Julii 1521 », wordt bericht: « Heri hic pulchre conflagrarunt magno numero τῶν αἰρετικῶν volumina. » (Brieger, blz. 248.)

760 (51⁴).

1521, Juli 25, Gent. Uittreksel uit Geldenhauer's *Annotaciones* over het verbranden van Luther's boeken aldaar.

Lutheri victoria.

Gandavi libri Lutheri, festo die divi Jacobi, exusti sunt non minori triumpho quam Antverpiae, opera potissimum bonorum virorum Aleandri, Egmondani, Joannis Glapionis, Caesarianae Majestatis a confessionibus, quos proprio loco nominare debui, etc.

Lutheri victoria.
Theologorum impotentia.
Romani episcopi defectio
Anno 1521, 25 Julii. (1)

Mendicantium monachorum avaricia claruerunt (?) Gandavi anno 1521 die 25 mensis Julii, Hieronymo Aleandro, judaeo, Egmondano, theologo furioso, Joanne Glapione franciscano, adulatore fucatissimo, evangelicam veritatem turbantibus.

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. n° 53 van de 2de serie, fol. 3; afgedrukt in Geldenhauer's *Collectanea*, uitgegeven door J. Prinsen, blz. 11-12. — De verbranding der boeken van Luther te Gent moet wel op 25 Juli (St-Jacobsdag) geplaatst worden, en niet op 24 Juni, zooals verkeerdelijk te lezen staat in *Corpus* IV, blz. 76, n° 48 en 49.

761 (51⁵).

1521, Juli 27, Gent. Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over het gebeurde aldaar bij het openbaar verbranden van Luther's boeken. — Dit gebeurde op de groote markt (Vrijdagmarkt) in tegenwoordigheid van eene ontzaglijke volksmenigte, terwijl de Keizer, de koning van Denemarken en de leden der Staten-Generaal alsdan te Gent vertoefden. De Keizer glimlachte zelfs, wanneer hij met zijnen stoet voorbij ging.

Questa scrivo solo per significar come el di di S. Jacobo qui in Gand nella piazza della chiesa del detto santo, che è un luoco capace di assai

---

(1) Geldenhauer maakte hier deze randversiering in zijn handschrift.

decene di miliaia di persone, fu fatto un sermone solenne al populo, che era stato congregato in detto luoco per uno heraldo et trombette di Cesare, et pubblicata da nuovo la bulla original apostolica et lo edicto de Cesar; et infine del sermon in uno alto tavolato furono abbrusciati più di ccc^{to} libri di Luther, parte impressi qui et parte in Alta Alemagna, et questo per dar exemplo a tutti populi qui et circumvicini, et furono apportati al focco assai da diverse persone, tra li quali libri molti erano ligati eccellentemente et uno presertim coperto di veluto, in la presentia non solum de tutta la corte, la qual havea compagnato Cesare et el re di Datia alla messa in detta chiesa, ma etiam de innumerabil populo fiammengo et brabantino, per essere al presente qui la diaeta general di tutti questi principati et paesi, et del populo de Gand senza numero o fine, che per iudicio di assai di questa terra si extima, che fussero ad tal sermon et incendio più di cinquanta millia persone, et Caesar passovi appresso et fece un bel riso et festa di tal cosa. Erano attorno il luoco del pulpito li quattro ordini mendicanti con le croci in forma di processioni, li quali io haveva el di avanti per auctorità apostolica ordinato, che venissero a tal atto.

De qui partito, andrò fino in Hollandia, dove quel populo et presertim el conselio di Cesar è molto infetto de questa impietà, et spero mettervi buon ordine con l'adiuto di Dio....

Archief van het Vatikaan te Rome, Nunt. Germ. L, 162; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 276, en bij Brieger, blz. 252-253. — Uit Florence (13 Aug. 1521) schreef de vice-kanselier aan Aleander: « Havemo la vostra di xxvii con l'advise de la exequution facta in Gant el di di S. Jacobo contro li libri del maledecto, che Idio sia sempre ringratiato. Nostro Signor di tutto ha preso consolatione grande, maxime cognoscendo l'animo di quello christianissimo Imperatore, sempre più ardente a questa cosa per conservatione della fede. » (Balan, blz. 280.)

762 (51⁶).

1521, Juli, Rome. Breve van paus Leo X gericht tot den markgraaf van Antwerpen, om hem geluk te wenschen over zijne werkzaamheid in het vervolgen der Luthersche ketterij en het verbranden der Luthersche boeken.

Dilecte fili, etc.

Ex litteris nunciorum nostrorum accepimus quanta fide et diligentia in extirpanda Lutherana haeresi te verum christianum et optimum Ecclesiae Dei filium hactenus gesseris, quanta item alacritate et animi ardore magnum Lutheranorum librorum numerum publico igni in medio Antwerpiensi foro comburendum nuper procuraveris, et isti executioni Caesareae Maiestatis nomine et iussu ipsemet et praefueris et ad finem usque conflagrationis interfueris, optimo et maxime salutari simplicibus animabus exemplo.

Quapropter non possumus non tibi plurimas gratias agere teque et tuum istud sanctissimum propositum commendare et mille benedictionibus prosequi. Hortamur etiam te in Domino et rogamus, ut, quemadmodum cepisti, ita facere perseveres, tibi que persuadeas praeter praemium, quod tibi vel ob hanc causam maximum in caelis paratur, nos sanctamque hanc sedem, si quando usu eveniat, tuo tuaeque familiae honori, commodo et dignitati nequaquam defuturos.

Dat. Romae, etc.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. Germ. L, 178; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 278-279.

763 (53bis).

1521, Augustus 23, Brugge. Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier, waarin hij betuigt, dat de Luthersche ketterij in Vlaanderen nog niet uitgeroeid is, maar het weldra zijn zal.

.... In queste bande di Fiandra sono ancor de molte male radici de questi Lutherani, le quali in occulto cercano regerminar, benchè frustra, perchè sempre le vo resecando, et spero che tutto anderà ogni di più de ben in meglio cum lo adiuto de Dio.

Io non me partirò se non vedo le cose in securissimo essere, ancorchè certo non sii più pericolo in universali....

· E Brugis, 23 Augusti MDXXI.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. Germ. L, 195; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 283, en bij Brieger, blz. 257 en 258.

764 (53ter).

1521, Augustus 26, Brugge. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over zijne bemoeiingen tegen de Luthersche ketterij, de gewillige houding van den Brugschen magistraat en de verdachte gevoelens der Kartuizers en Benedictijnen aldaar.

Ho receputo le di V. S. R^{ma} di XIII di questo, risposta delle mie di Gand, et della executione fatta in quello loco; per questa aviso non esser fatta in questa terra executione de incendio, perche in vero non era bisogno per essere el luoco molto netto, et più perchè non haveamo, nè si sono trovati libri. Non è però che non si siino per ogni loco qualche di questi scioli per monstrar che sono da più delli altri, intra li quali sono di questi scabini et secretarii di queste terre, et che peggio è di questi

canonici per il paese di Brabantia et Fiandra, li quali spero che cessaranno poi che ne habbi particolarmente fatto castigar alcuno procedendo contra loro (sel sarà de bisogno) ad privationem beneficiorum; in reliquis generalmente tutto si porta bene, et li populi già abominano questa maledetta heresia ogni di più. Io non ho lassato però far il debito in presentar lo editto di Cesar alli consiglieri di Bruges, li quali benignamente hanno promesso obedir a tal editto et hanno retenuto copia authentica. Etiam se hanno offerto obedir alla bulla del Sanctissimo, et pregatomi volia raccomandarli alli piedi di Sua Santità, et in segno di carità et obedientia, me mandorono il vino, come è loro costume, et fecero a publica voce et crido publicar l'editto cesareo et offerirnose ancor far bruscian li libri, se se fussero trovati, il che certo è molto da lodar, et da regratiar Dio, che si ha trovato questo bellissima terra cosi netta di tal errore. Ho fatto etiam predicar a tutti li ordini et publicar al populo nel sermone la bulla apostolica, et lo editto cesareo, et de questo sono stati fatti già più di XX sermoni, qui in Bruges in diversi luoghi et ho dato a chi me ha parso la copia impressa del editto Fiammingo et altri remedii oportuni.

Io pensava partirmi hoggi nel seguito di Cesar, ma perchè ho inteso nunc primum, che li Cartusini et li Benedictini di questa terra (homini, che per troppo ocio et solitudine sempre soleno esser melancholici) sono molto infetti di questa ribaldaria, et hanno gran numero di tal libri, et che peggio è le Monache de San Benedetto, et Bernardo in questi contorni ancora elle sono cascate in tal errore, per esser questi libri tradotti in fiammengo, perhò io ho deliberato deman far una visita per detti luoghi di Cartusini et Benedettini, et far loro una buona et humana admonitione in pleno eorum capitulo, apprehendoli la via a cognoscer la ribaldaria de questo Arrio, et in fine dirli, che, oltre il pericolo della anima, sapiinochel Sanctissimo sarà constretto dar in preda li loro beni, se perseverarano in tal errore, perchè io trovo questo terrore, che io ho già messo al alcuni altri, haver molto giovato, et dico molto, et cosi spero che giovarà qui. Poi partiro mi per far il resto con la adiuto di Dio....

Brugis, xxvi Augusti m^oxxi.

Archief van het Vatikan te Rome, Nuntiat. German. L, 196; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 283-284, en bij Brigger, blz. 258-260.

765 (53⁴).

1521, begin September, Brugge. Uittreksel uit Geldenhauer's *Annotationes* over het voorleggen door Hieronymus Aleander aan den Raad van Brugge, van eene bul van Leo X en het plakkaat van Karel V tegen Luther.

Reverendissimus pater Hieronymus Aleander, etc. senatui Brugiano bullam Leonis decimi pontificis maximi et mandatum caesareanae majestatis exhibit; cumque mandato augusti nomen dedisset et unus senatorum inquireret,

quare nomen praescriptum non esset, respondit, id aureis literis adscribendum, et inter caetera adjecit, se moriturum in illa fide, in qua natus esset, id est, in nulla fide, quia in nulla natus est, etc. Hic bonus pater etiam dicitur fuisse sacerdos, antequam baptisatus, etc.

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. n° 53 van de 2de serie, fol. 4; afgedrukt in Geldenhauer's *Collectanea*, uitgegeven door J. Prinsen, blz. 14-15.

766 (53^b).

1521, *September 2, Brussel*. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over den toestand te Brugge, te Gent en te Antwerpen. — Te Brugge is alles rustig en vond men geene Luthersche boeken om ze te verbranden. Te Gent is de godsvrucht groot, zooals bleek uit eenen buitengewonen toeloop om aflaten te verdienen. Te Antwerpen is Praepositus terug; dientengevolge is er opnieuw eenige beroering in de gemoederen, die echter spoedig zal gedempt worden. De uitroeijing der ketterij zal slechts volledig mogen heeten, wanneer de Keizer een half dozijn Lutheranen zal verbrand en hunne goederen verbeurdverklaard hebben.

Insequendo la forma del mio proceder cosi scrivo a Vostra Signoria Reverendissima et primo, che alli di passati a Bruges, fatta buona inquisitione per tutti li ordini et molti laici, trovai quella bellissima terra per la gratia di Dio molto netta da questa infettione Lutherana, excetti alcuni ribaldi soli della secta di questo satrapa, che sta qui, li quali, ut videantur egregii, regnano monstrar esser Lutherani, et che peggio è del clero proprio sono alcuni, dalli quali se se demandasse quello, che ha scritto Luther, non lo sano, solum per curiosità et ribaldaria sono Lutherani; ma questi in detto loco sono pochissimi. El resto del populo di Bruges è tanto netto, che io non ho possuto trovar pur un libro; però non fu fatto incendio, el qual però per molte buone cause ho determinato lassar, excetta Hollandia, dove bisogna usar buona cura in ogni modo.

Non lassai perhò far publicar a Bruges il mandato cesareo per tutta la terra, et datane una copia al baillivo et l'altra al senato, li quali accettorno con bonissimo animo, et me promisero, si per reverentia del suo principe come del S^{mo}, voler far ogni buona executione, pregandomi io li raccomandassi alli piedi di Sua Santità; et erano in detto senato assai honesta gente et molti-dotti, intra li quali però doi o tre non Lutherani, ma per causa di quell' altro amico fautori di Luther, over che volentieri harebbero veduto non si publicasse altramente l'edicto di Cesar. Tuttavolta et ipsi senserunt cum bonis, et io dopoi a parte li feci tal demonstration de le cose di Luther, che me pareno molto conversi alla buona via.

Ho fatto etiam far li sermoni per li ordini mendicanti di detto Bruges,

facta la visita alli Cartusini, perchè gran fama è per questi paesi, che questi melancholici Cartusini et ociosi Benedettini sono del tutto Lutherani; tutta volta trovai nelli Cartusini di Bruges era ben stata qualche macula, ma già corretta per un bon prior, che ivi è. Io donaili la bulla apostolica et lo editto di Cesare, et fu messo buon ordine al tutto; feceli ancor admonitione, che sel suo ordine o qualche convento fusse infetto di ciò, N. S. harebbe buona causa a proceder et dar in preda li loro beni alli vicini, che molti se troverebbeno mordenti, tanto più perchè Cesar condescenderà volentieri ad tal cosa per vigor del suo editto.

Questo arecordo et a detti Cartusini et ad altri religiosi ricchi ha messo in orecchia tal pulice, del che loro non pensavano, che prometto a V. S. R^{ma}, che ne vederemo buon frutto.

Visitai ancora li Augustiniani di detto Bruges, gli quali non sono già così infetti come tutti li Augustini di Anversa et una parte di quelli di Gand, et questo me dicono, perchè li Augustini di Bruges sono della antiqua institutione, et li de Anversa del Vicariato, come è Martino, et quelli di Gand sono divisi in queste due fattioni, donde li Vicariani cercano sempre scacciar li altri, però intra loro è grande odio.

Questa mi ha parso più gran causa, che li Augustini di Bruges mai hanno favoreggiato Luther, imo nè mai lo nominano. Io li feci le demonstrationi debite et intimai la bulla et editto, et receveronla cum debita reverenza et promisero far el dever; supplicavano però, che 'l S^{mo} non li lassasse expeller dalli altri Augustini Vicariani. Io li dissi, che Sua Santità non li mancherebbe, maxime se fussero constanti contra questa heresia; bisognava però che oltra questo vivessero ben et religiosamente senza scandalisar el populo, il che è causa spesse volte della mutation di conventi et ordini.

Per venir da Bruges a Bruxelles feci un' altra visita a Gand, et me dicono li mendicanti essersi ogni di più corretta quella terra, et lo cognosceno dalla confessione; imo, quod optimum est, me dicono detti mendicanti, che alla festa della Assumption sono certe indulgentie ad una chiesa, dove fatto fu più concorso dei confitenti et de quelli, che offerivano l'elemosina per haver le indulgentie una volta et meggia più, che già molti anni passati non s'è fatto.

In Antversa è tornato quello prior de Augustini, el qual sempre predicava la dottrina di Luther, ad tanto che el populo, essendo noi a Vormes qu' si messe in arme; et de questui Erasmo in una sua epistola impressa scrive, che: « Prior Augustinensium Antwerpiae solus pene Christum predicat. » Hor questo prior era ito a trovar Martino dopoi il decreto di Wormes et al presente è retornato, et ben che pubblicamente in suoi sermoni mai nomina Luther nè parla di lui, tutta volta intendo, che sotto man concita molta sedition per esser lui in questa lengua flammenga facundissimo homo; di sorte che Antversa è alquanto recascata, maxime per el favor di mercatanti Alti Alemani et alcuni Marani; donde sono stato costretto me retirar qui ad Caesarem, per far, che si metta ordine, come già si è cominciato; poi andarò a detta Antversa et spero, che ogni cosa andarà bene. Ne se meravigli V. S. R^{ma}, de qualche pocca de recidiva di Anvers, che non sarà niente; anzi tutto el mundo si meraviglia, che a tanto incendio de tutto 'l mundo così presto s'è stata fatta tanta extinctione, la qual sarà totalmente

perfecta, quando Cesar harà facto bruggiar una mezza dozzena di vivi Lutherani et li beni confiscati. Al che, se non se corregono, certo sforzeromi impetrar che se proceda con lo adiuto di Dio et buon voler di questo vere christianissimo principe, al quale ho fatto le raccomandationi di V. S. Rma, che per sue lettere me commanda. Cuius sacratissimas manus humillime osculor.

Bruxellis, 11 Sept. MDXXI.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 197; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 285-287, en bij Brieger, blz. 260-263.

767 (53⁶).

1521, September 5, Zoibven (*Zabern? Elzas*). Uittreksel uit eenen vertrouwelijken brief van Willem, bisschop van Straatsburg, aan Erardus vander Mark, bisschop van Luik, waarbij hij hem een kettersch boekje zendt en hem nieuws vraagt over de houding des Keizers tegenover de ketterij.

Rev. in Christo patri domino Erardo, episcopo Leodiensi, duci in Bulion et comiti de Arnburg, domino et amico meo charissimo. Ad manus proprias.

Reverende in Christo pater, domine et amice precipue et singularis.

Hortatur me mirabilis familiaritas, qua paternitas vestra mihi preterito imperiali conventu Wormacie humanissime admodum conversata est, vestre humanitati hisce scriptis documentum prestare eorum rerum me minime oblitum, sed potius ex eo ad interioris cuiusvis amicitie officia nedum provocandum utrum indes proclivorem vobisque ad vestra vota fieri addictiorem, summe desiderando rerum vestrarum successum, quem vobis prosperum exopto, vicissim ediscere.

Emanavit paulo ante libellus incerto autore in lucem editus, quem presentibus vobis transmittio; quanti periculi sit eius contenta et materiam in vulgus prodi, vestre censure et iudicio duxi relinquendum. Verendum est, nisi Cesaree Maiestatis auctoritate, censuris et penis huiusmodi dampnate et pessimi exempli libellorum editiones et illa imprimendi licentia et effrene bibliopolarum libertates adhibeantur, pessima queque tractu temporis inde eventura.

Quamvis de prospero successu res nostre contra Gallos expeditionis michi quotidie secundum rumores afferuntur, desidero tamen quoque ex prestantia vestra intelligere, quo in statu res curie imperialis versentur, que illic nova feratur de horrenda irruptione infidelissimi hostis christiane fidei et de aliis seitu dignis, que licite scribi possunt. . . .

Ex oppido nostro Zoibven (?), nonis Septembris anno MDXXI.

WILLELMUS,

Dei gratia episcopus Argentinus
Alsatieque lantgravius.

Archief van het Vatikaan te Rome, *Acta Wormat.*, fol. 184; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 287-288.

768 (53^r).

1521, September 8? Brussel. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over de goddienstzaken in de Nederlanden. — Te Antwerpen en in de zuidelijke gewesten staat alles betrekkelijk goed, maar niet in Holland. Alleen de goede vriend (Erasmus) en de Antwerpsche prior der Augustijnen dienen in 't oog gehouden te worden.

Dopo le mie altre scritte à di doi del presente, io ho fatto buona inquisitione di intender come si porta Antwera nel fatto de Luther; et trovo, che invero l'universal tutto se porta benissimo, eccetto alcuni mercatanti Alti Alamani et alcuni Marani, li quali dicono et fanno pur qualche pazzia in favor di Luther, del che Cesar è ben advertito et ha forte animo farne grande dimostratione, ma per consilio di questi suoi temporeggia per qualche giorno per buon rispetto di queste cose di guerra, et io credo, che, se loro havessero più risguardo a Dio che al discorso dil mundo, et lassassero far a Cesar secundo el bon suo proposito, che sempre ha havuto, molto meglio se portarebbero le cose della fede in causa Lutherana, et ancor più prosperarebbero le facende de Sua Maestà.

Non restamo però far noi altri ogni instantia, et di breve si darà buona expeditione, et insieme alle cose di Hollandia, la qual certo è molto infetta, et non attendo ad altro, se non ad haver mia expeditione, per andarmene la, dato che io habbii ordine qui in Bruxella et nel paese di Hannonia, le quali però non hanno molto de bisogno per non esser infetti. El peggio che io vedo in questi paesi è di quello amico, che Vostra Signoria Reverendissima mi scrive, che io debii con ogni dextrezza tirar alla diretta via, il che certo sempre mi son forzato fare.

L'altro è il prior di Augustini in Antwera, el qual non già in publicis sermonibus (ut prius) sed clam multos inficit, ma questo secundo est ex eo genere demonum, che ha de bisogno di baston. Però mi dubito me sarà bisogno, che io procedi rigorosamente, et forza sarà naschi qualche tumulto, perchè ho tentato la via pacifica per meglio di buone persone, et frustra laboramus, et de lassarlo a questo modo per niente consultum videtur, perchè de breve harressimo renovellata questa setta, la qual in questi luoghi hora per la gratia di Dio è quasi del tutto extinta, et sarebbe omnino anichilata, se si potesse dar ordine alle due soprascritte persone, al che certo usarò ogni diligentia con lo adiuto di Dio, qui Reverendissimam et Illustrissimam Dominationem Vestram diu felicem servet, cuius manus humillime deoscolor.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 136; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 288-289, en bij Brieger, blz. 264-265.

769 (53⁸).

1521, September 15, Brussel. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over broeder Jo. Borchardi, die tegen Luther in Deutschland gepredikt heeft en nu uit Vlaanderen naar Italië reist. — Geruststellende berichten.

A li di passati partite de Fiandra per Italia quello frate Jo. Borchardi de Predicatori, el qual, como altre volte scripsi, per haver predicato contra li Lutherani ne lo incendio di loro libri fatto a Maguntia, et de poi multo melio et, quando haveamo molto più de bisogno de tal officio, predicò similmente a Vormes in presentia di Cesar, non solum è perseguitato da Lutherani cum periculo de la vita, ma ancora è refutato da suoi proprii frati de Maguntia sotto pretexto, che se lo retenisseno in casa, non solum mancarebbero loro le elemosine, ma sarebbero oltraggiati da li de Hutten et altri Lutherani; donde lui è stato constretto refuger alla clementia del Sanctissimo per haver qualche gratia, et máxime voler esser restituito in pristinum del convento de Argentina, dove lui è professo, et per iniuria de quelli frati già alquanti anni fu constretto, con grande danno de suoi studii et quiete, partirsi. Io, cognoscendo li meriti del preditto padre et sperando, che nel advenir serà sempre al proposito contra questa secta, son tenuto raccomandarlo, supplicando a V. S. R^{ma} se degni interceder per lui appresso el S^{mo}, si perchè, quando havessemo de bisogno de lui in quel tempo de importantia, protestandomi lui del suo periculo, fui constretto prometterli che, si predicasse de bono animo, non se li mancarebbe a' suoi pericoli, si etiam per dar exemplo ad altri, (de li quali ne è gran caterva de questi dotti in Germania), i quali per desperatione se fanno Lutherani, acciò cognoscano, che chi va per la dretta via, nè Dio nè lo suo vicario lo abandona. El detto frate Joanni narrarà la cosa sua al S^r archiepiscopo et expedito de là, promette venir a far bono officio si nel predicar como nel confessar in alcune parte di Germania meno a lui periculose.

De la secta, como ho scripto più volte, in universali tuto se porta de ben in melio, cosi in queste bande, como ctiam intendo, che in Germania Alta, benchè sempre in particular qualche desperato si trova, che ne parla et favoreggia, et sarà alcuno che mai vide li libri de Luther, al che perhò ogni di et per ogni loco vo dando bon ordine, finchè faccio una cosa che io ho in animo per general remedio; nè voio perhò che il tempo, che io ho a star qui, sia inutile, cossi Dio me presti la sua grazia alla defension de sua santa fede ad honor et contentezza del S^{mo} et V. S. R^{ma}, mei soli et perpetui patroni....

Bruxelles, die 15. Sept. MDXXI.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 164; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 289-290 en 291, en bij Brieger, blz. 266-267 en 268.

770 (53°).

1521, *September 18, Florence*. Uittreksel uit eenen brief van den vice-kanselier aan Aleander, waarin aangedrongen wordt op eene strenge bestraffing van den prior der Antwerpsche Augustijnen.

.... Ex Florentia, 18. Septembris MDXXI.

Quel maladicto Lutheran priore di Augustiniani, che è tornato a predicare in Anversa, fate opera con Cesare et col reverendo padre confessor et con tutti li boni voi et il nuntio, che sii gastigato, se puncto contraviene allo edicto, altrimenti se Sua Maestà in cosa tanto sancta et importante non si fa ubbidire et in presentia sua, che se farà in l'altre?....

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 89 ;
afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 292.

771 (53¹⁰).

1521, *September 27, Florence*. Uittreksel uit eenen brief van den vice-kanselier aan Aleander over maatregels te nemen tegen den goeden vriend (Erasmus) en den Antwerpschen prior. — Tegen dezen laatste moet zeer omzichtig en zonder schandaal gehandeld worden.

.... Circa lo amico, che scrivete che tanto noce occultamente, bisogna per adesso mostrare di non vedere et accettare per buono quello se vi ha detto et promesso più volte a parole.

Quanto a quel ribaldo priore, che è tornato in Antwersa, vedete se senn scandalo si potesse gastigare, altramente dissimulate per hora et sopra tutto si usi ogni remedio per redurlo a perfetta sanità. Voi sete in fatto et conoscete quello che per hora sia expediente. Non è hora da tentar cosa alcuna, che possa far scandalo, acciò non nascesse qualche maggior inconveniente....

Florentiae, xxvii Sept. MDXXI.

Archief van het Vatikaan te Rome, Nuntiat. German. L, 91;
afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 292-293.

772 (106bis).

1522, *November 5, Nuremberg*. Uittreksel uit eenen brief van den pauselijken nuntius Francesco Chierigati aan Isabella

d'Este, markgravin van Mantua, over de aanhouding van eenen augustijn te Antwerpen en zijne bevrijding door een vrouwen-oproer, alsmede over de maatregelen, genomen door de landvoogdes Margaretha tegen de Antwerpsche Augustijnen, en hunne goede gevolgen.

Credo che V. Exc^a harà inteso, qualmente fu un certo predicatore in Anversa in Barbantia del' ordine de S. Augustino, che mese passato andava predicando la doctrina de Luthero et che la Ill^a Sig^a Margarita clanculum, per timore che il populo non si levasse, el fece prendere et condurre in presone in uno monastero de uno castello, dicto S. Michele, et come se fece uno exercito de più de doi milia donne, che armate di arme et de bastoni, per forza lo andarno a liberare. Di poi V. Ex^a saprà, perchè li frate di S. Augustino in la dicta città de Anversa andavano continuamente spargendo tal veneno sempre più, la prefata Sig^a li fece prendere tucti et li ha mandati *ad manducandum panem doloris* in una arctissima rocca, dove faranno bona penitentia de li soi peccati. Di poi S. Exc^a ha facto fare lo inventario de tutti li beni de lo monasterio et ha facto cazar fuoco dentro per dare exemplo a li altri, che non vadino seminando tanta heresia, del qual claro et generoso acto se ne è posto tanto terrore fra Lutherani, che ogni uno ne trema.

Stadsarchief te Mantua, afgedrukt door B. Morsolin in de *Atti della R. Accademia Olimpica di Vicenza*, deel III (1873), blz. 222. — Zie Corpus IV, n° 95, 97-99, 102-106, 118-121, 131, 138 en volgende.

773 (120bis).

1523, (Januari 16,) Antwerpen. Uittreksel uit de kroniek van Spalatinus over de afbraak van het klooster der Antwerpsche Augustijnen, door de landvoogdes Margaretha bevolen.

Margarita, Caes. Maximiliani filia, in odium Lutheranor. coenobium et templum Augustinianorum Antwerpiae demolitur.

Chronicon sive Annales Georgii Spalatini (1518-1526), bij Jo. Burchardus Menckenius, *Script. rer. Germanic.*, deel II, kol. 618. — Zie Corpus IV, n° 99, blz. 139; n° 103, blz. 141, en n° 120 en 121, blz. 176-177.

774 (133bis).

(1523, Mei?), Woerden en 's Gravenhage. Uittreksels uit de rekening van den vicaris van den bisschop van Utrecht over

de kosten aldaar gedaan door hem, den inquisiteur en hunnen notaris en fiscaal in het vervolgen van Lutheranen.

De expositis.

In causa visitationis. . . .

De mandato domini reverendissimi. Item, fuerunt deputati in Woirden ad instantiam castellani de Woirden super defectibus doctrine Lutheri dominus provincialis inquisitor heretice pravitatis, Adrianus Buer notarius fiscalis et ego; consumpsimus 8 scuta xx st.

Item, dedi cuidam nuntio, qui portavit litteras in Haga Comitum, quod vellent prestare auxilium ad apprehendendum certos laicos infectos doctrina Lutheriana, 1 scutum.

Dedi eidem [Adriano Bordt, procuratori fiscali], de reisa facta in Woirden contra Lutheranos, xxi stuf.

[Item,] computabit de coniectione illorum Lutheranorum in Woirden; [compens]avit expensas in ea re factas in hac computatione [exp]ositis.

Rijksarchief te Utrecht, Rekening van den *vicarius in spiritualibus* van den bisschop (over 1523?). — Ik meen deze ongedateerde rekening in verband te mogen brengen met de stukken in *Corpus IV*, n° 132 en 133, waarin « die vicarius des bisdoms van Utrecht » te Woerden optreedt tegen eene Lutheraansche vrouw « gevangen byden castleyn », in overleg met het Hof van Holland in Den Haag.

775 (146bis).

1523, Juli 1 en 3, Brussel. Uittreksel uit het *Diarium* van Georgius Spalatinus over de verbranding der drie Antwerpsche augustijnen te Brussel. — Aangaande de twee, op 1sten Juli terechtgesteld, zegt Spalatinus een schrijven van Lambertus Mulmannus, eenen ooggetuige, te hebben ontvangen.

Prima die Julii [a^o MDXXIII] Bruxellae duo Augustiniani, prius Antwerpiae ejecti, sunt eodem et crimine et nomine exusti; tertio vero Julii ibidem tertius: magna omnes constantia Christum et veritatem et doctrinam evangelicam professi, fortiter in Domino defuncti, hoc verbo: « Jhesu, fili David, miserere mei! » frementibus plebejis. Adducti instar Christi ad tria tribunalia: 1. iudicio Eccl., episcopis et sacris vere sacris; 2. iudicibus et senatui Bruxellen.; 3. consiliariis Dn. Margaritae, qui eos tradiderunt carnifici, carnifices per carnifices. Et merito. Quid enim aliud facerent carnifices? nullis non carnificibus immaniores. Juniori nomen fuit Johannes

Nesse. Successori autem Jacobi Praepositi, olim Antwerprien. prioris, Christi per carcerem confessoris, Lamberto. De duobus die 1. Julii exustis Lambertus Mulmannus, Augustalis satelles, qui incendio interfuit, ex Bruxella ad me G. Spalatinum scripsit.

Chronicon sive Annales Georgii Spalatini (1513-1526), bij Jo. Burchardus Menckenius, *Scriptores rerum Germanicarum*, deel II, kol. 628; ook bij Schelhorn, *Amoenitates literariae*, deel IV, blz. 412. — Zie Otto Clemen, *Beiträge zur Reformationsgeschichte*, Erstes Heft, blz. 45.

776 (213bis).

1524, einde April, Rome. Uittreksel uit de instructie voor de pauselijke legaten naar den Keizer gezonden. — Zij zullen o. a. den Keizer opmerkzaam maken op de verbreiding der Luthersche ketterij, niet alleen in geheel Deutschland, maar ook in zijne erfelijke Nederlanden.

In la causa Lutherana.

Se potra advertir la Cesarea Maestà, che non solamente la Saxonìa, ma tuta la Alemagna Alta et Bassa, et li soi paesi de Brabantia et Flandria, Phrysia, Zelandia, Holandia, sono peggio che mai infetti da questa peste, come verisimelmente Sua Maestà deve esser advertita da li soi...

Archief van het Vatikaan te Rome, *Acta Wormatiensia*, fol. 227; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 339.

777 (274bis).

1525, April 12, Mechelen. Uittreksel uit eenen brief van de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk aan den kanselier de Gattinara, waarbij zij hem eenen brief zendt voor den Keizer, betreffende de aanstelling van kardinaal Erardus vander Mark tot algemeenen inquisiteur in de Nederlanden.

Monsieur le chancelier, Je vous envoie avec cestes une lettre à l'Empereur, touchant ung brief que nostre saint père, de son mouvement, a envoyé à Monsr le cardinal de Liège, et par icelui l'a commis inquisiteur de la foy par ces pays. Or, suis-je bien avertye que ledict brief soit practiqué, et, s'il feust admis, tournera au grand préjudice de l'Empereur en sa jurisdiction, et à la grand charge de ses subjectz. Je vous requiers en adviser et bien

informer l'Empereur, à ce qu'il ne l'admette, pour les raisons touchées en ma lettre....

Esript à Malines, le xij^e jour d'avril, l'an xxiiij, avant Pasques.

Opschrift : A Monsr le grand chancelier.

Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État; Correspondance de Marguerite d'Autriche avec Charles Quint*, deel I, fol. 1; afgedrukt bij Edg. de Marneffe, *La principauté de Liège et les Pays-Bas au XVIe siècle*, deel I (1887), blz. 74 en 78.

778 (274ter).

1525, April 21, Rome. Breve van paus Clemens VII gericht tot kardinaal Erardus vander Mark, prins-bisschop van Luik, waarin hij hem aanspoort den ijver van de Landvoogdes der Nederlanden tegen de kettters wakker te houden.

Ex regione Hollandiae et circum adiacentibus locis, in quibus dilectae in Christo filiae nobilis mulieris Margaritae, archiducissae Austriae et comitissae Burgundiae, potestas et auctoritas summa est, quotidie ad nos deferuntur querelae adversus complures, qui eius, quae nunc debacchatur, hereseos perfidia inquinati, vetusta Ecclesiae sacramenta et fidem sinceri cultus Christi non modo transgredi, sed palam etiam reprehendere et oppugnare audent, quorum impietas etiam aliis potest esse nocumento.

Quod nos aegreferentes, cum memores simus quid circ^a tuae super his dederimus facultatis, ac de tua virtute et prudentia et erga summum Deum religione optime sentiamus, voluimus te denuo per has litteras hortari, ut studium ac diligentiam exhibere velles, quo haec tanta labes rectae religionis in eis locis extingatur, in quibus, cum talis faemina omni virtute et pietate prestans gratam habeat potestatem, non possumus dubitare, illius instante auctoritate, tua interveniente cura et sollicitudine, quin omnia sint futura ad Dei et antiquae fidei honorem ac observantiam facilia atque prona. Non enim in nobis inesse potest ulla dubitatio illam tantis a Deo donis et dotibus ornatam mulierem, quae suis virtutibus omnium suorum maiorum virtutes representat, posthabituram tutelam et defensionem christianae religionis eius, quae a Spiritu Sancto per manus sanctorum patrum a tot iam saeculis recepta et probata est. Quare te, hac spe fidentem et ope Dei ac nostra auctoritate tuaque virtute armatum, dare omnimodam operam volumus, ut eorum, qui ministerium hoc pravum et perniciosum corrumpendi puriores animas Sathanae prebent, scelus atque perfidia, aut per penitentiam delicti ad sanitatem convertantur aut dignis suppliciis cohibeantur; in quo circumspectionis tuae studium et curam et Deo et nobis volumus inservire.

Datum Romae, die XXI Aprilis MDXXV, anno secundo.

Archief van het Vatikaan te Rome, *Epist. ad Principes per Sadolet. scr.*, fol. 126; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 436-437.

779 (274¹).

1525, April 21, Rome. Breve van paus Clemens VII gericht tot de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, haar aansporende de kettters in hare gewesten streng te vervolgen.

Ex regione Hollandiae et circum adiacentibus locis, in quibus Tuae Nobilitatis potestas et auctoritas summa est, quotidie ad nos deferuntur querelae adversus complures, qui eius, quae nunc debacchatur, hereseos perfidia inquinati, vetusta Ecclesiae sacramenta et fidem synceri cultus Christi non modo transgredi, sed palam etiam reprehendere et oppugnare audent, quorum impietas etiam aliis potest esse nocumento. Cumque nos de Nobilitatis Tuae religione et prudentia ita sentiamus, ut de catholica et in primis eccellente muliere sentiendum est, quam ipsi scimus quo ingenio et quanta polleat virtute, tecum communicare eam curam volumus, quae nos pro nostro pastorali officio vehementer premit. Habemus enim ante oculos nostros propositum, quid a nobis postulet et requirat ipse Deus, cui soli regnum animarum subiectum est, quibus nulla est preciosior nec maioris aestimanda possessio, huius regni tutandi ac defendendi. Laborem nobis huius, quem gerimus, honoris pondus infert, quo vices Christi gerentes, de salute animarum solliciti esse debemus. Nec desumus officio qua nostrae pertinent facultates; nam et consilio et hortatione et cura et monitis errantibus subvenimus; si qui vero sunt pertinaciores, aut si quorum furor salutarem medicinam pastoris sui non recipit, nobis est ad principatus et potestates confugiendum et eorum providentia ad auxilium invocanda, ut eorum auctoritate et metu qui alias negligunt ad sanitatem reducantur.

Hoc nos consilio requirimus Nobilitatem Tuam paterne atque amanter, ut adesse nobis ad iuvandam rem Dei et fidem Christi immaculatam conservandam ferre opem velit, in eis locis praesertim in quibus tu et iubendi et vetandi obtines potestatem. Ac novimus quidem haec mala ipsa tibi displicere; sed in tanta virtute et tanta potestate tua, non solum egreferenda sunt quae adversus veterem morem sanctae Ecclesiae tentantur et preferuntur, verum etiam iusta severitate vindicanda. Iccirco enim Nobilitas Tua praefecta a Deo est illis populis, ut in obedientia eos retineat et Dei et maiorum. Neque vero tu post illum diem, qui extremus paratus est omnibus, quicquam ferre poteris ex tantis opibus, quibus praedita nunc es, ante tribunal summi Dei, quod magis tibi patrocinio et adiumento esse possit ad immortalem beatam vitam consequendam, quam curam et diligentiam adhibitam inter tuos, ut animarum salus, quarum maxime Deo cura est, inviolata custodiretur. Hoc est proprium virtutis tuae, hoc pietatis et religionis, quam semper erga Deum integram praestitisti, ut et vetus tuae laudis opinio apud omnes homines confirmetur et spes beatae immortalitatis tibi apud Deum sit exploratio.

Nos hac eadem de re ad dilectum filium nostrum Erhardum tituli Sancti Crisogoni presbyterum cardinalem Leodiensem scribimus, iniungentes ut

diligentiam et sollicitudinem circa ista adhibeat, cui Tua Nobilitas omni ope et auxilio ut velit suffragari, illam in Domino hortamur.

Romae apud S. Petrum, die XXI Aprilis MDXXV, anno secundo.

Archief van het Vatikaan te Rome, *Clem. epist. ad Principes per Sadolet. scr.*, fol. 127; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 437-439. — Terwijl wij in *Corpus IV* (blz. 333-334) de pauselijke breve van 23 April aan den hertog van Gelderland uit Balan overnamen, verwaarloosden wij dit en het voorgaande stuk. — Op de tot haar gerichte pauselijke breve antwoordde de Landvoogdes bij brieven van 15 Mei 1525 uit Mechelen. (Zie *Corpus IV*, blz. 343-344.)

780 (345bis).

(1525, Juli 31,) *Antwerpen*. Aanteekening uit Geldenhauer's *Itinerarium* over het verdrinken aldaar van den Augustijnermunnik Nicolaas.

Praecedenti anno Antverpiae quidam Nicolaus Augustinianus, aquis praecatus, Christi martyr effectus est.

Laus tibi, Christe!

Gemeente-archief te Nijmegen, Copie-Nijhoff van Geldenhauer's *Collectanea*, waar de aanteekening voorkomt aan het slot van het *Itinerarium*; afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf der *Collectanea*, blz. 82. — Het laatste gedateerde bericht van het *Itinerarium* is van 13 Nov. 1525. De aanteekening is dus blijkbaar in 1526 geschreven, want nopens den bedoelden persoon kan geen twijfel bestaan. Zie *Corpus IV*, n° 341-345, blz. 377-383.

781 (423bis).

1525, tusschen September 16 en October 19, *Osnabrück en Bremen*. Aanteekeningen uit Geldenhauer's *Itinerarium*, vermeldende hoe hij in eerstgenoemde stad aan (den Westfaalschen hervormer Gerhard) Hecker den marteldood van Pistorius verhaalde en in laatstgenoemde de gast werd van Jacobus Praepositus.

Osnaburgi salutavimus doctorem Heckerum, Augustiniani instituti, cui quum Johannis Wordeni martyrium narraremus, prae gaudio flere coepit Deoque gratias egit.... Bremis excepit nos, nolentes fere, hospitio Jacobus Praepositus, concionator, et amicis fratribusque in itinere per literas commendavit.

Gemeente-archief te Nijmegen, Copie-Nijhoff van Geldenhauer's *Collectanea*; afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf, blz. 79.

782 (426bis).

1525? *October 26, Luik.* Brief van Theodor. Hezius aan den pauselijken secretaris Blossius over het vervullen zijner zending in de Nederlanden tot onderdrukking van het schandaalmakend getwist tusschen Erasmus en de Leuvensche godgeleerden Nicolaas van Egmond en Vincentius van Beverwijck. — Beide monniken zijn zeer inschikkelijk geweest en hebben op Hezius den besten indruk gemaakt, ofschoon hij tegen hen vooringenomenheid koesterde. Over Erasmus' rechtgeloovigheid en schriften oppert hij integendeel allerlei vermoedens, doch doet het met de meeste schroomvalligheid. Ten slotte geeft hij den raad, dat de Paus aan de Landvoogdes der Nederlanden en aan den Luikschens prins-bisschop brieven zou schrijven over het uitroeien der ketterij in hunne gewesten.

Superioribus diebus, pridie quam ex Urbe in patriam discederem, tradidit mihi Dominatio V. duo memorialia R^m D. mei episcopi Veronensis datarii, quorum altero R^{ma} D^{no} eius, a qua et subscriptum erat, mihi mandavit ex parte S^m D. N. ut, postquam Lovanium venissem, studerem cum dexteritate et absque tumultu duobus illis theologis Lovaniensis Academiae, Erasmi Roterodami, ut ipse queritur, traductoribus, Egmondano inquam et Vincentio, silentium et abstinentiam ab illius obtrectationibus morsibusque imponere. Altero vero, quod subscriptum non fuit, mihi proprio nomine commisit et iniunxit ut apud Lovanienses, ad quos spectaret, efficerem ut D. Juliano Baccio de Organis, familiari suo, pensionem quandam xx ducat., illi super fructibus canonicatus et praebendae collegiatae ecclesiae S. Salvatoris Harlebecensis, Tornacensis diocesis, reservatam, salvam et integram esse iuberent per illum magistrum de gremio suo, qui se in dictos canonicatum et praebendam intrusisset. Horum itaque mandatorum memor ego, illico atque Lovanium veni, de utroque negotio, quantum tum tempus ferebat et in me erat, locutus sum et mandata mea, quibus debui et potui, exposui.

Et, ut prius de priori et principaliori loquar, adii personaliter dictum Egmondanum, eique declaravi et querelas, quae ad S^m D. N. de eo delatae fuissent, et quid Sua S^{as} super iis ab eo fieri vellet, explicans et causas rationabiles, quae eandem S^m ad ita volendum et praecipendum adduxissent, ususque sum per omnia verbis, quae hominem delinire potius quam irritare possent; quibus ille auditis mox sine ulla haesitatione respondit: velle se, uti bonum et obedientem filium S^{ae} Catholicae et Romanae Ecclesiae eiusque pastoris et principis Christi vicarii deceret, per omnia parere mandatis apostolicis, quantum cum Deo et salva integritate fidei ac religionis posset; nec quicquam dubitare, quin S^{us} D. N. bono et prudenti consilio usus sibi silentium de Erasmo imponendum censuisset, velleque illud eatenus servare quatenus S. D. N. mandasse crederet, id est, ut a

maledicentia in Erasmus nominatim exercenda prorsus abstineret, prout facturum se se iam tunc pollicitus est, plane promittens se Erasmus amplius haereticum appellare nolle, prout prius aliquoties vel dixisse vel saltem innuisse se minime inficiebatur, non quidem odio personae ad id adductum, quam una cum litteris semper amasset, sed zelo fidei, cui expedire, immo necessarium esse, duxisset, fidelibus, quibus verbum Dei ex officio annunciare debuit, patefacere et insinuare quidnam de Erasmi scriptis, non paucis perniciosioribus erroribus ubique respersis, sentire deberent, ne videlicet pariter cum mellitis et ornatis hominis verbis venena sensuum sub illis latentia imbibere; « et ut videas, (inquit), quomodo Erasmus erga Lutheri diabolicum ceptum et institutum ab initio fuerit affectus, scito illum, in quadam epistola ad Lutherum, quae palam circumfertur, scripsisse haec verba : « Haec scribo non ut facias, sed ut quod facis, perpetuo facias »; quae verba, nescio (inquit) quo factò, a quoquam in bonam partem interpretari possent, aut quomodo ego reprehendi in eo, quod auditores meos admonui, ne Erasmo eiusque scriptis nimium fiderent. » Haec et his similia multa adduxit ad ostendendum se merito et ex iudicio, immo ex debito, in Erasmus dixisse quaecumque dixisset, et omnes verbi Dei praedicatores eadem dicere debuisse, hoc maxime tempore, quo homines magis nova et insana dogmata quam veras et catholicas doctrinas prurientibus auribus exciperent. Hoc tamen fine sermonem suum conclusit, ut omnino negaret se quicquam amplius acerbi in Erasmus nominatim dicturum, dummodo tamen ille vicissim abstineret a scribendo in fidei propugnatores ea, quae illos apud populum contemptibiles et auctoritate, talibus maxime necessaria, carentes reddere possent. Ad quod illum similiter per S^mum D. N. astringi supplicabat; neque enim ullo pacto adduci potuit, ut crederet esse mentis S^{is} Suae, Erasmo licere libere scribere quaecumque vellet in praedicatores catholicos eosque mille contemptis et ridiculis vocabulis appellare, non licere autem illis sese adversus illius scripta, multo latius patentia verbis mox evanescentibus et semper loquentia, defendere.

Denique in epistola quadam, quam idem Egmondanus nuper ad me dedit, postquam scilicet intellexerat me non rediturum Lovanium pro finali responso suo et dicti Vincentii, (qui, dum ego illi loquerer, Lovanio aberat), prout inter nos convenerat, haec verba in forma ad me scripsit : « Non dubito (inquit) esse de mente S^mi D. N. et sedis apostolicae omnes Deo consecratos sacerdotes et maxime theologos facere scribere et praedicare contra pestilentissimas haereses Lutheri totam Ecclesiam perturbantes. Talem me semper habebit sedes apostolica et pontifex et usque ad vitae periculum; hoc enim debemus Christo, debemus Ecclesiae, debemus sedi apostolicae. Quod si quis in erroribus his corrigendis clamaverit se lesum, protestor coram Deo non id fieri mea culpa, sed eius, qui talia scripserit, quae nequiant a Lutheranis erroribus separari. »

Hucusque verba Egmondani, de quo hoc unum dico, me invenisse eum virum (ut mihi quidem visum est) sanctum, zelosum pro fide ac religione, Christi et sedis apostolicae observantissimum, omninoque alium quam mihi illum multi etiam ex alumnis dictae Lovaniensis Academiae depinxerant, viri alioqui boni, qui magnam hominis vehementiam adversus quoscumque, qui Lutheranum quippiam sapere viderentur, ferre non potuerunt; in qua

vehementia fieri potest, ut ille non semper exacte modum temperantiamque servaverit, cum hoc in vehementibus affectibus difficillimum sit; sed meo iudicio collaudandus est hominis zelus, quo in materia fidei semper usus est statim ab exortu Lutheranae haereseos. Ipse enim primus publicavit condemnationem Lutheri perversorum dogmatum per Lovanienses theologos magistraliter factam. Ipse bullam S^{ae} memoriae papae Leonis adversus eadem dogmata eorumque auctorem emissam et edictum imperiale pro ipsius bullae executione, sollicitante D. Hieronymo Aleandro, episcopo Brundusino, tunc nuntio apostolico facto, in diversis terris ac locis evulgavit. Ipse D. Francisco Hulstio, quem tam imperator quam felix recordationis papa Hadrianus dominus meus haereticae ac Lutheranae pravitatis in his partibus Inferioribus [inquisitorem] generalem deputaverant, in commissionis suae et inquisitionis executione semper constantissime affectit, non sine magno saepe vitae suae periculo, quem Franciscum, nisi S^{mus} D. N. Clemens ad instantiam Ill^{mae} D^{nae} archiducissae, quorundam avaritia execeratorum suggestionibus circumventae, ab officio destitisset, audeo dicere cum multis prudentibus et zelosis viris harum partium, quod in his partibus iamdudum ne vestigium quidem forte extaret Lutheranae haereseos, cum iam multis in locis plus infectionis sit quam fortasse putetur, maxime in emporio Antverpiensi et per insulam comitatumque Hollandiae, ubi tamen proxime satis acris et celebris executio de mandato et cum assistentia dictae Ill^{mae} per eos, qui nunc sunt inquisitores, facta est. Sed non potuere perversi et sibi conscii tam acrem et animosum haeticorum persecutorem, qui ad moriendum pro fide, ubi res posceret, resolutissimus erat, diutius ferre, sed, magnis (ut timeo) largitionibus intervenientibus, eum destitui procurarunt. Unde ille quidem (quod ad ipsum attinebat) gavisus est; Illma vero Domina et illi ipsi, qui eius Excellentiae, ut illum destitui procuraret, dolose persuaserant, videntes in quantam flammam modicus ab initio ignis in his partibus evasisset, non semel (credo) poenitentia ducti sunt; et hactenus quidem de Egmondano.

Restat, ut de magistro Vincentio dominicano et quid cum eo egerim, dicam.

Is igitur, (ut dixi), dum ego Lovanii essem, inde aberat, profectus nescio quo, fidei causa. Quem postea, aliquanto interiecto tempore, Antverpiae non requisitum offendi, eique mandata SS^{mi} D. N. exposui; quibus ille auditis, illico respondit non esse se, qui vicarii Christi iussionibus obsistere vellet, cum quicquid in negotio fidei egisset ac dixisset, magna ex parte pro tuenda et asserenda dignitate apostolicae sedis et auctoritatis, quam nimis contemptim a Lutheranis convelli dixisset et egisset. Sed salva semper pace et bona venia S^{mi} D. N., mirari se ait, tantum apud eius Sanctitatem valuisse querelas Erasmi, quem omnes scirent, quomodo scriptis suis de sede apostolica et religione meritis esset, ut ad ei complacendum eadem Sanctitas fidei et religionis dictaeque sedis propugnatoribus silentium imponendum censuisset, nec videre quidnam animi de cetero habituri essent reliqui theologi et praedicatores verbi Dei ad exponendum se mille indignationibus et periculis pro Christi fide tutanda et ab haeticorum fermento vindicanda, si eis, qui pro praecipuis fidei ipsius defensoribus et haeticorum persecutoribus ubique reputarentur ac nominarentur, a Christi vicario silentium imponi intelligerent. Addidit tamen se diligentius, de dando mihi vel S^{mo} D^{no} nostro per

ordinis sui procuratorem finali responso, cogitaturum interea, dum ego Lovanium redirem, quo post aliquos dies rediturum me sponendi, licet postea ob certa impedimenta fuerim prohibitus sponsonem meam adimplere, rogavitque me, ne ante meum reditum et iteratam secum communicationem super hac materia SS^{mo} D^{no} N. de se suave responsione, quam tumultuarie et ex improvise reddidisset, quicquam rescriberem. Certior autem factus me non rediturum hac vice Lovanium, per litteras Egmondani mihi respondit, pridie kal. Septembris, fere sicut prius, mirari scilicet se rem; adiiciens se plenius responsum, ubi suus provincialis et quidem alter magister sui ordinis, haereticae pravitatis in ordine illo inquisitor, secum, ipseque cum illis convenissent. Quod plenius responsum cum hucusque ad me non pervenerit, fortasse quia S^{mo} D. N. per dictum procuratorem in Urbe residentem viva voce responderi curaverit, non putavi ego mihi diutius differendum rescribere R^{mo} D^{no} meo datario, quid cum dictis Egmondano et Vincentio in re mihi commissa egissem.

Qua in re non omitam etiam meam sententiam dicto domino meo per Dominationem Vestram et per eum, si videbitur, SS^{mo} D^{no} nostro explicare, idque ita mihi Deus beneficiat, summa cum fide et synceritate.

Videtur itaque mihi res haec esse quidem in se non valde magna, sed tamen propter ea, quae inde sequi possunt, non esse parva reputanda. Norunt namque omnes quam parum utiliter, ne dicam perniciose, Erasmus scripserit in magna scriptorum suorum parte, quae fidem ac religionem respiciunt, et quomodo ex scriptis eius plurimi eius admiratores (qualis etiam ego esse soleo) valde adiuti sint ad facilius amplectenda pessima dogmata Lutheranorum et male sentiendi de multis articulis fidei, maxime de primatu Petri et Romani pontificis, de virtute humanarum constitutionum, de indulgentiis, de confessione et multis aliis, de quibus ille in opusculis suis multorum iudicio non satis pie neque catholice loqui videtur; praeterea, quod supra ex verbis Egmondani scripsi, eum per epistolam hortatum fuisse Lutherum, non quidem ut faceret quod faciebat et quod pessime caeperat, sed ut id perpetuo faceret, audivi ex quodam doctissimo et fide dignissimo viro factum fuisse ab eo etiam posteaquam Lutherus inceperat manifeste venena sua effundere, ipsamque epistolam, qua hoc Erasmus scripsit, esse publice impressam. Quod si ita est, nescio quomodo ille videri possit ab hac factione fuisse vel esse prorsus immunis.

Quam ob rem multis apparet non esse nimis consultum S^{mo} D. N. vel brevibus ad hominem scriptis vel factis ostendere se admodum vel magnificare vel etiam timere illum, aut propter eum imponere silentium bonis et zelosis hominibus scripta eius merito et necessario hominibus suspecta reddentibus et, in quibus vere reprehensibilia sunt, ea reprehendentibus, ne videlicet alii theologi et praedicatores non usque adeo fervidi, hoc cernentes, tepidiores reddantur ad obiiendum se rabiei Lutheranorum et mille periculis; id quod hoc tempore maxime cavendum est, cum inde multum plus mali sequeretur, quam si Erasmus, a SS^{mo} D^{no} N. contemptus, de industria scriberet in eius Sanctitatem et universam sedem, utpote qui, etiam si pessime scribere conaretur, peiora iis, quae Lutherus scripsit, scribere non posset.

Sciunt praeterea omnes eruditi et etiam mag^a hieruditorum a bonis praedicatoribus instructi, quam parum fidei tribuendum sit Erasmo in rebus

theologicis, cum in patria utriusque linguae et grammaticae atque rhetoricae multum omnino sit tribuendum; intra quarum linguarum artiumque limites si sese continuisset, non adeo infeliciter tanquam parvo fructu sese rebus theologicis ingessisset. Neque tamen negaverim eum multa scripsisse bona atque utilia et quibus studiosi etiam theologiae non parum adiuvari possint, si caute et cum iudicio ea legant; sed propter valde multa, quae in eis insunt, vel erronea vel scandalosa vel piarum aurium offensiva, crederem ego magis profecturum fuisse christianae reipublicae, si Erasmus nihil omnino de rebus theologicis attigisset vel scripsisset. Immo non desunt, qui putent minus nociturum fuisse, si aperte pro Luthero stetit, quam utroque pede claudicando et duos (ut in adagiis eius est) parietes ex una fidelia dealbando, nunc uni nunc alteri parti videri adhaerere velle; dicuntque doctores plus nocere eos, qui tempore schismatum (quale nunc est in Ecclesia ehu nimium grave!) utriusque pariter et neutrius partis esse volunt, quam eos, qui plane unam partem, etiam deteriorem, amplectuntur.

His itaque et similibus rationibus videtur, quod SS^{mus} D. N. et rev^{mus} d^{us} meus datarius debeant mature cogitare de iis, quae ad hanc materiam pertinent, imponendi scilicet, in gratiam Erasmi, silentii illis, quorum libertas vocis in damnandis illius erroribus collaudanda et excitanda esse videretur, ne, cum satisfacere et placere volent, multos longe synceriores et magis necessarios languentes ac tepidos reddant. Neque enim putare debent latere posse totum mundum, quod hac re in gratiam Erasmi contra dictos duos theologos providerunt, cum credendum sit illum de hoc apud omnes, etiam scriptis publicis, gloriaturum, quemadmodum breve quoddam, quo S^{mus} D. N. vel rev^{us} d. datarius S^{is} eius nomine ei pollicitus fuerit dictis duobus theologis silentium imponere, eum audio a calcographis excudi ac vulgari fecisse. Quae nimirum ratio me movit, ne ipsi Erasmo quicquam scripserim de commissione et mandato mihi ad memoratos duos theologos a SS^{mo} D. N. seu r^{mo} d^{no} datario datis, quod videlicet timerem eum scriptis suis de hoc gloriaturum. Immo vero vix cuique praeter dictos duos theologos dicere ausus sum de commissione mea, quo res secretior remaneret; propter quod et illos ipsos distincte requisivi, ne rem publicarent; nam et hoc in mandatis habui, ut rem hanc secreto et sine tumultu paucissimisque consciis agerem. Quod quum video meam in hoc industriam parum profecisse, siquidem accepi D. Albertum Pighium, mense (credo) Julio, de hac eadem re scripsisse et ad rectorem et ad Facultatem theologicam dictae Academiae seu Universitatis Lovaniensis, dicendo S^{mo} D. N. expresse iubere, ut dictis Egmondano ac Vincentio silentium (ut praefertur) imponerent, alioquin futurum, ut, non sine gravi ipsius Academiae dedecore et incommodo, Sua Sanctitas illos mutos redderet: ut iam nemo fere in his partibus sit, qui rem hanc non vel sciat vel facillime sit sciturus. Unde qualem triumphum putamus Erasmus acturum, quasi qui, vel sedis apostolicae iudicio ac censura, victoriam adversus eos, qui se merito in multis reprehendebant, consecutus sit; dum illos obmutescere debere, se vero in scriptis suis libere et sine contradictione toti mundo loqui posse obtinuerit? Qualem vero e diverso dolorem et gemitum existimamus inde passos fuisse ac iugiter pati eos, qui norunt et vident quam hoc reipublicae sit damnosum? et quam multi hinc sint animandi, ut post apostolicae sedis praeiudicium Erasmi scripta libentius

legant et facilius credant in magnum animarum suarum detrimentum? Quis enim non suspiciat ac miretur scripta, quorum auctorem Summus Sacerdos reprehendi prohibuerit? Neque putet *smus dus* meus datarius vel Dominatio V. me hoc odio Erasmi dixisse, quem semper (ita me Deus amet) admiratus sum et cum quo mihi non vulgaris amicitia litteris contracta intercessit et usque hodie intercedit, sed ex zelo ac devotione, quibus religionem nostram et sedem apostolicam Christique vicarium in ea sedentem ac eius honorem prosequor. Novit Deus, qui scrutator est cordium, me (quantum in me est) summe desiderare, ut omnia Erasmica talia essent, quae sine exceptione laudare et ad sydera extollere possem; sed magis debeo diligere veritatem et fidei integritatem ac *Smi D. N.*, etiam privatim bene de me meriti, honorem, quam ullum hominem viventem eiusve honorem, etiamsi carere patre esset, nec crederem me fungi officio boni christiani, nedum boni familiaris et officialis Suae Sanctitatis, nisi illam admonerem de iis, quae tantopere sentio interesse sua, ut ea norit, maxime cum eadem Sanctitas mihi, benedictionem suam sub meum discessum poscenti, expresse iniunxerit, ut se de iis commonefacerem, quae in his partibus ad fidei integritatem et honorem suum haeresumque extirpationem pertinere censerem. Dixi itaque ego meam super negotio impositionis silentii sententiam: *Smus D. N.* providebit circa hoc, prout sibi videbitur.

Dominationem autem Vestram oro et obtestor et, quantum possum, adiuro, ut nemo praeter eam et *SSmum D. N.* ac *revmum d.* meum datarium cognoscat me haec de Erasmo scripsisse, ne pro officio fidelitatis hoc consequar, ut, ab ipso Erasmo publice traductus, toti mundo (illis, dico, qui omnia Erasmica divina esse arbitrantur) fabula fiam. Quod tamen, ubi fidei prodesse posset, minime recusarem. Sed, illo cessante, incivile esset et a *D. Blossii* ingenio alienum, ea in vulgus proferre vel proferri sinere, quae ego sub sigillo secreti tenenda scribo, alioqui digito labella mea compressurus. Et sciat *D^o V.* me propterea haec per eam, et non per *D. Albertum Pighium*, mihi alioquin singulariter amicum et secretorum meorum conscium procuratoremque isthinc meum, voluisse *dno* meo datario insinuari, quod sciam ipsum *D. Albertum* ex multo tempore non multum diligere *Egmondanum* neque admodum bene de eo sentire propter nonnulla mihi nota, quae non est huius loci explicare. Quare timui eum, in aliis mihi fidelissimum, in hoc uno non satis fidelem fore vel saltem contraria dictis meis pro virili persuasurum, quae Deus scit, non ex ulla sinistra mea erga quemquam affectione, sed ex solo fidei zelo processisse. Et si adhuc dubitetur utri nostrum in hac materia potissimum fides adhiberi debeat, peto, ut, tacito utriusque nomine, nec ostensa hac mea epistola, interrogetur dominus *Brundusinus*, quo nemo melius omnia ista novit, quid ipse de Erasmo eiusque scriptis sentiat, et puto, quod apparebit uter nostrum veriora dixerit. Dominatio itaque Vestra curet, ne me fallat et fiducia, quam de eius Nobilitate in tenenda hac epistola mea quam etiam rogo, ut, quantum in ipsa est, faciat omnia fidem et religionem et in has regiones mittenda exactissime examinari mittantur, ne scandalum pariant et potius obsint quam prosint, timeo de dicta silentii impositione futurum, nisi remedium

Deinde suggero eidem V. D., recogitet, num bonum esset scribere unum breve ad dictam D. Archiducissam, quo collaudaretur zelus suus, quem cum alias tum novissime in insigni executione in Hollandia contra haereticos facta demonstravit, animareturque ad similiter faciendum in omnibus locis suo regimini ac dominio subiectis, ubi opus esse videret, maxime Antverpiae, ubi, et ante et post meum reditum, multa enormia a Lutheranis tam in publicis praedicationibus quam in privatis conventiculis in contumeliam Dei et fidei suae perpetrata sunt; et alterum breve ad Rmum D. Leodiensem, quo ipse similiter laudaretur de eo, quod civitatem suam Leodiensem et temporalia dominia ecclesiae Leodiensi subiecta, quae profecto non modica sunt, tam incontaminatam servaverit quantum ad Lutheranam haeresim, finitimis civitatibus et locis non parum illa infectis; et insuper hortaretur, ut dictae Dominae pro prosecutione sancti operis ab ea incepti, consilio auxilioque suis pro virili assisteret. Crederem ego haec brevia non nihil boni operatura: de quibus tamen D^{no} V. pro arbitratu rmi dmi mei datarii et suo faciet. Mihi sat est admonuisse de eo, quod mihi convenire videretur....

Leodii, xxvi Octobris 1525.

Archief van het Vatikaan te Rome, *Eckii et aliorum epist.*, fol. 270; afgedrukt bij Balan, *Monumenta*, blz. 552-560. Daarop laat Balan een ander schrijven volgen van Hezius, gericht tot Jo. M. Gibertus, waarin hij over hetzelfde onderwerp spreekt zonder iets nieuws te vertellen. — Over den strijd van Erasmus tegen de Leuvensche godgelcerden en inquisiteurs Nicolaas van Egmond en Vincentius van Beverwijk, zie *Corpus IV*, blz. 20, 114, 130 en 131, 160, 183, 206, 254, 268, 284, 289, 293, 297, enz. — Men weet, dat de Nederlander Theodorus Hezius secretaris van den Nederlandschen paus Adrianus VI was geweest. — Zou ons stuk niet uit het jaar 1524 afkomstig zijn in de plaats van 1525? Alsdan zouden de breven van 21 April 1525 door dit schrijven van Hezius uitgelokt zijn geweest.

783 (426ter).

1525, October 27, Torgau. Aanteekening uit Geldenhauer's *Itinerarium* over zijn samentreffen aldaar met Nicolaas van Brussel (vroeger pastoor te Antwerpen).

Die 27 Octobris [1525] fui Torguae uno cum Nicolao Bruxellano et salutavimus Gabrielem Annemontanum, quem etiam concionantem, praesentibus principibus Joannibus et Francisco, duce Luneburgio, etc. audivimus.

Gemeente-archief te Nijmegen, Copie-Nijhoff van Geldenhauer's *Collectanea*; afgedrukt in de uitgaaf van J. Prinsen, blz. 80-81. — Zie *Corpus IV*, n° 222 en 223, blz. 280-282.

784 (473bis).

1525, *bisdom Utrecht*. Aanteekening over den inquisiteur Jan de Bonmont of *de Bono Monte*, predikheer. — In 1542 breidt paus Paulus III zijne inquisitoriale macht over 't bisdom Kamerijk uit.

F. Robertus de Bonomonte. Hanno, Valencenis adolescens ordinem professor est anno circiter MCCCCXCVII... Haereticæ pravitatis inquisitor per diocesim Atrebatensem agebat anno MDXXV, a magistro ordinis Francisco Silvestro Ferrariensi institutus; quo munere cum strenue fungeretur, ejus jurisdictio et per Cameracensem diocesim anno MDXLII Pauli III vivæ vocis oraculo extensa fuit... Obiit Valencenis anno MDLVII die x Octob., professionis LX.

Quétif en Echard, *Scriptores ordinis Praedicatorum*, deel II, blz. 164.

785 (490bis).

1526, *Januari 28, Zwijnaarde (bij Gent)*. Brief van den gebannen koning Christiern van Denemarken aan Luther, met bijgaand schrijven aan Spalatinus, hun het overlijden berichtende van zijne gemalin Isabella, op 19 Januari 1526 te Zwijnaarde gestorven in het evangelisch geloof. — Tijdens hare ziekte zond ze aan de Landvoogdes een smeekschrift, waarbij ze verzocht de vrijheid terug te schenken aan de personen te Antwerpen, Brussel en Leuven om het Evangelie gevangen; doch haar schrijven bleef onbeantwoord en te Leuven werden de gevangenen openbaar tentoongesteld en bespot. Toen had zijne gemalin aan de Landvoogdes haar schrijven herinnerd, waarop deze hen ernstig liet waarschuwen in het vervolg van dergelijke pogingen af te zien. Op haar sterfbed had Isabella de vermaningen van de door Vrouw Margaretha afgezonden personen, die haar tot het Roomsche geloof wilden terugbrengen, onbeantwoord gelaten en was onwankelbaar gebleven in haar nieuw geloof.

Schweinhardiae in coenobio quodam in Flandria Germaniae Inferioris, die XIX. Januarii obiit Elisabetha s. Isabella, D. Christierni, regis Danor., Suedor. et Norvegor. exulis, exul uxor apud liberos exules, etc. Obitum hujus reginae, ut D. M. Luthero ita mihi maritus D. Christiernus, rex

Danor., literis singulis renuntiavit die XXVIII. Januarii Schwinardiae datis et mihi die Resurrectionis Dominicae hic Aldenburgi redditus.

*Konyg Christierns von Denemarck schrift an Doctor Martinus Luther,
das jm sein eelich gemahel gestorben.*

Cristiern, von Gotts gnaden Kunig zu Denmarcken, Sweden, Norvegen, etc.

Gnad vnd frid von Gott vnsern Vatter vnd Hern Ihesu vnsern Heyland.

Lieber bruder in Christo, Wir geben dir mit betrubten Hertzen zuornehmen, wie das die durchlauchtig furstin, vnser hertzliebste gemahel, als sie aus teutschen landen nach diesen Nyderlanden gereist, von stund an mit schwachheit vmbgeben, vnd als sie sich in iren herab reyssen einmal zu Ach inns wiltpat verfuget, hat sie doselbst durch gottliche vorleihung grosse vorbesserung gespurth. Wiewol wir aber derwegen vnser muhme Fraw Margreth, ertzherzogin zu Ostereich, mit hochstenn vleiss ersucht vnd gebeten genanter vnser hertzliebsten gemahel, seliger vnd hochloblicher gedechtnus, gutlich zuorgonnen, auf das sie widerumb in die warmen wyltpat reyssen vnd doselbst erquickung und vorbesserung suchen mocht, ist aber das alles bey ir zu erlangen vnfruchtpar vnd gar vmsunst gewest, vnd hat darvber ein doctor der ertzey sehr berumbt zu vns geschickt, der bey sechs wochen verharret, aber durch sein ertzneyn nichts schaffen mogen. Darnach ist abermals ein hocherfarner medicus bey vns verordnet worden, der auch in etlicher weil nichts ausgericht. Vnd dornach, in mitler zeit als wir in trefflichen vnsern notsachen in Selant gezogen, ist vnser liebe gemahel mit zunemung irer krankheit mer dan zuorn beschwert bliben, vnd nachvolgends, als wir alhier in Flandern gekommen, hat die schwachheit dermassen grosslich bey ir vberhandt genommen, also das sie zu pett in grosser qvelung hat vorbleyben müssen, vnd ist in sulcher irer beschwerlicher zustehend nye vngeduldig, besunder mit hochsten vertrauen zu Gott vnserm Hern bestendiglich zu sein vnd zu bleyben befunden worden.

Vnd nachdem in sulcher zeit viel christlicher leut zu Antorff, Brussell, Louen vnd mer andern orten verfolgt, gefenglichen angenommen vnd enthalten werden, hierauff hat hochgedachte vnser freuntliche liebe gemahl mit hochsten bitten Fraw Margrethen schriftlich ersuchen lassen, dieselben gefangen personen des Evangeliums halben, vmb diser vnser furbitt willen, ires gefencknis gnediglich ledig lassen, vnd sagen der trostlichen zuuersicht, dieweil sie sich derselben erbarmet, sie wurden zu Gott vnserm Hern getrewlich vnd fleissig im gepet anhalten, das sich der Allmechtig vber ir person auch widerumb gnediglich vorbarmen vnd ir alsdan, nach seinn gottlichen willen, gnad vnd barmhertzigkeit, das ir an seel vnd leyb ewiglich vnd ewiglich nutzlich sein mocht, gutiglich vorleyhen vnd mittaylen wurde. Das aber alles Fraw Margrethen vorechtlich angesehen vnd vnser gemal doran vnbeantwort blyben, vnd vber das sind dieselben gefangen darnach offentlich zu Louen in eyner procession bekleyt vnd angethan mit gelben kleydern, mit rotten creutzlein darauf gemacht, mit grosser spottung vnd verkleynerung, zu vorachtung des gotlichen worts, vmbgefurth vnd geleith worden. Als aber vnser liebe gemal durch eynen vnsern rath Fraw Margrethen derwegen abermals hat ersuchen vnd erinnern lassen, ist von ir zu antwort

gegeven, wie das berurte vnser liebe gemahel sulch ersuchen nit gethan hett, vnd vns darneben anzeigen lassen, wir solten von diesen sachen absteen vns derselben eussern und dorvon gar kein meldung ferner thun; wo es aber beschee, weren wir Kay. May^l. freunt nicht, bezeigten doran auch kein gefallen, vnd wolten vns sulchs in besten getreuer meynung gewarnet haben.

Dieweil sich aber die krankheit ie lenger ie grosser gemeret, hat sich vnser liebste gemahel zu Gott vnserm Vatter vnd Christum vnsern Heylandt gantz vnd gar ergeben, ir gemut vnd hertz allein zu In mit vehsten glauben gestelt, allen menschen verzyhen vnd vmb vorgebung iederman gebetten vnd demutiglich begert von allermeniglich am gebet fur sie gegen den Allmechtigen vleissiglich anczvhalten, auf das er sein gotliche gnade ir gnediglich vorleyhen wolte, eynen wahrhaftigen starcken vesten glauben an Im zu haben vnd sich auf seine gruntlose barmhertzigkeit lautter vnd vest zuwagen vnd den todt in seynnen willen gern auffzunehmen, etc.

Vnd als aber nu die schwachheit alzu seher sich gemeret, hat Fraw Margreth ire botschafft vnd ander trefflich leuth zu ir verordent, die sie sollen auf den weg des papistischen Endchrists glauben, auch derselben religion vnd secten, bereden, so hat der allmechtig Gott nach sein mildickeit zu der zeit vnser gemahel ire sprach benomen, also das sie inen keins wegs dorauf antwort geben; vnd haben sie doch zum letzten mit dem oley bestrichen vnd von der beredung, wie angezeigt, abgelassen. Sie aber hat zuvorn mit hohen begirden, vesten glauben vnd wolbedachten muthe das heylig hochwurdig Sacrament nach rechter christl. weyse empfangen, vnd wann wir aber eyner vnser prediger sie zu dem gotlichen wort vermant, hat sie vns allewegen in eynem starcken getrauen zu Gott bestendiglich zu bleiben versprochen, vnd auf die andern aberglauben nicht inen beantworten wollen, bis so lang dass sie gantz sprachloss worden, aber mit gebung vieler zzeichen eynes wahrhaftigen glaubens am XIX. tag Januarii iren letzten abschiet von dieser welt genomen. Der Almechtig geruch irer seelen in ewickeit gnedig zusein. Wir seint aber vngezweyffelter trostlicher hoffnung, sie sey ein kind der ewigen selickeit: darzu helff uns Gott allen. Amen.

Begern hierumb an dich gnediglich, du wollest dis vnser schreiben bruderlicher gutter meynung von vns vorstheen vnd dasselbig niemants eroffnen oder in frembde hend komen lassen; wie wir vns zu dir vorsehen, wollen wir zum besten zu dir gnediglich verschulden.

Datum eylend Schwynordie, am XXVIII. tag January, anno Dom. etc. XXVI^{ten}.

... Du wollest auch beygelegten briff Spalatino zuschicken, etc.

Chronicon sive Annales Georgii Spalatini, bij J. B. Menckenius, *Script. rer. Germanic.*, deel II, kol. 652-654. — Voor het gebeurde te Leuven zie *Corpus V*, n° 486, blz. 98. — Den 17 October 1525 had Christiern aan Spalatinus geschreven over de verbreiding der Hervorming in Zeeland: "D. Christiernus, rex Danor., ex Middelburgo Zelandor. XVI. Kal. Novemb. mihi scripsit, mire illic feruere verbum Dei atque augeri sanguine martyrum." (*Chronicon sive Annales Georgii Spalatini*, deel II, kol. 647.)

786 (712bis).

(1528, Juli 13,) *Doornik*. Aanteekening uit Geldenhauer's *Collectanea* over de kloekmoedigheid, waarmede Henricus Dynslachius (Hendrik van Westfalen) aldaar voor het Evangelie den vuurdood stierf.

Diebus istis [1528] ob evangelicam libertatem Tornaci exustus est Henricus Dynslachius, qui et constanti animo carceris squalorem et tandem mortem intrepidus sustinuit. Soli Deo gloria!

Rijksarchief te Brussel, HS. n° 53 der 2de serie, fol. 25 verso; afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf van Geldenhauer's *Collectanea*, blz. 85, — Zie *Corpus V*, n° 706-712, blz. 337-343.

AANGEHAALDE

HANDSCHRIFTEN EN DRUKWERKEN.

---

1. Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*, liasses n^{rs} I en Ibis.
2. Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'État et de l'Audience*, Cartons, jaar 1527. (Ancienne liasse.)
3. Rijksarchief te Brussel, *Renvois de Vienne* (1862), Liasse XLVII. (*Inventaire*, deel XV).
4. Rijksarchief te Brussel, *Papiers de l'office fiscal de Brabant*.
5. Rijksarchief te Brussel, *Revenus et dépenses de Charles-Quint* (1520-1530).
6. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jehan Micault, receveur général des finances, de 1527* (Chambre des comptes n° 1886).
7. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Me Nicolas Faurel, secrétaire ordinaire de l'Empereur des Romains, receveur de son Grant Conseil* (18 avril 1527-1528).
8. Rijksarchief te Brussel, *Rekening van Mr. Hendrik de Hane, ontoonger van de exploitien in Brabant* (1 October 1528-30 September 1529).
9. Rijksarchief te Brussel, *Compte du receveur des exploits du Conseil de Flandre, du 1er août 1521 au 31 juillet 1522* (Chambre des comptes n° 21893).
10. Rijksarchief te Brussel, *Comptes du receveur des exploits du Conseil de Brabant* (Chambre des comptes n° 21710).
11. Rijksarchief te Brussel, *Acquits de Lille*, carton n° 1158.
12. Rijksarchief te Brussel, *Archives de la Chambre des comptes, Acquits de Lille, ad annum 1527* (n° 1158bis).
13. Rijksarchief te Brussel, *Rekening van Hendrik van Witthem, amman van Brussel*, van St-Jansdag tot Kerstdag 1528 (Chambre des comptes n° 12707).

14. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Hemptines, maître de Namur, de 1522-1527* (Chambre des comptes n° 15548).

15. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jehan Salmier, bailli de Fleurus, de 1526* (Chambre des comptes n° 15465).

16. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jehan de Nicquet dit de Langle, maître de Fleurus, de 1524-1525*; idem, *de 1527* (Chambre des comptes n° 15469).

17. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Charles Carondelet, seigneur de Potelles, châtelain d'Ath, de 1527* (Chambre des comptes n° 14935).

18. Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Antoine de la Barre, bailli de Courtrai, de 1525-1526*.

19. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Nicolas de Halewin, bailli d'Ypres, de 1526*; idem, *du 23 août 1526 au 23 août 1527*, en idem, *du 23 août 1527 au 27 décembre 1528* (Chambre des comptes n° 14553).

20. Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Antoine de Ghistelles, bailli de Furnes, de 1526* (Chambre des comptes n° 14090); idem, *du 15 avril 1526 au 15 avril 1527* (Chambre des comptes n° 14031); en idem, *de 1528* (Chambre des comptes n° 14032).

21. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jacques de Halewin, de 1527-12 août 1528* (Chambre des comptes n° 13784).

22. Rijksarchief te Brussel, *Compte d'Étienne de Liedekerke, bailli d'Alost et de Grammont, de 1526* (Chambre des comptes n° 13568).

23. Rijksarchief te Brussel, Reg. *Bailliage de Nienove, Halter, Herlinchove, Rousselare et leurs appartenances, 1511-1557* (Chambre des comptes n° 14303).

24. Rijksarchief te Brussel, *Compte de Jean vander Aa, écoutète de Malines, de 1526* (Chambre des comptes n° 15666).

25. Rijksarchief te Brussel, *Comptes de l'écoutète d'Anvers, 1525-1526* (Chambre des comptes n° 1206).

26. Rijksarchief te Brussel, *Rekeningen van den markgraaf van Antwerpen (1529-1530)*.

27. Rijksarchief te Brussel, *Rekening van den schout van 's Hertogenbosch, van Kerstmis 1525-1526* (Chambre des comptes n° 12996).

28. Rijksarchief te Brussel, *Rekening van Jan Bax, rentmeester in 't kwartier van 's Hertogenbosch, ad annum xxx*.

29. Rijksarchief te Brussel, Reg. *Évêché de Tournai, n°s 1326-1330*.

30. Rijksarchief te Brussel, Reg. *Correspondance de Charles-Quint avec Marguerite d'Autriche*. Deel I, 1522-1525; deel II, 1526-1530. — Zie *Corpus IV*, blz. 509, n° 16.

31. Rijksarchief te Brussel, Reg. *Collection de documents historiques, deel III (1525-1526)*. (*Cartulaires et Manuscrits*, n° 157.) — Afschriften der voorgaande eeuw, door den rijksarchivaris Wynants verzameld.

32. Rijksarchief te Brussel, *Archives de l'abbaye de Ste-Gertrude à Louvain*, Carton 13, stuk n° 7.

33. Rijksarchief te 's Gravenhage, *Criminele sententien s'Hofs van Holland*, Register getiteld *tBoeck vande Criminele zaecken, beginnende den xvij. Januarij anno w^o iij. stil. cur. totten xvij. Septembris anno w^o. xxix.*

34. Rijksarchief te 's Gravenhage, *Register van den procureur generael, beginnende den viij^{en} dach van Septembri w^o acht ende twintich ende eyndende den 14 December 1529.*

35. Rijksarchief te 's Gravenhage, *Rekeningen vanden exploitien vander Kamer vanden Raede in Hollant (1515-1531)*. (Een register per jaar.) — 6de, 7de, 8de en 9de Rekening (1525-1528). — Zie *Corpus* IV, blz. 509, n° 21.

36. Rijksarchief te 's Gravenhage, *Derde Memoriaelboek* gehouden bij tijden vanden griffier vanden Hove van Holland, Mr. Arnould Sandelija, beginnende den xxiiij. Aprilis xv^o. xxij en eindigende den xiiij. December xv^o. negen en twintigh.

37. Rijksarchief te 's Gravenhage, Bundel stukken getiteld: *Brieven*, enz.

38. Provinciaal Staatsarchief te Gent, *Reg. Correspondance du Conseil de Flandre*, deel VIII.

39. Provinciaal Staatsarchief te Bergen (Mons), *Reg. n° 1 du Conseil de Hainaut*: Copies de plusieurs mandemens, criées, publications et autres besognemens survenus à l'office du bailliage de Haynnau.

40. Stadsarchief te Gent, *Ballincbouc of Dit es den bouc ende registre vanden ballinghen*, die ghebannen hebben geweest by den heeren ende goeden lieden vander wet vander stede van Ghend zindert den eersten dach van Octobre int jaer ons Heeren dusentich vier hondert twee ende tseventich (1 Oct. 1472-13 Juni 1537).

41. Stadsarchief te Gent, *Reg. A, Ouden gheslunen bouc*.

42. Stadsarchief te Antwerpen, *Gebodboek*, vol. A.

43. Stadsarchief te Antwerpen, *Correctieboek 1513-1568*.

44. Stadsarchief te Doornik, *Reg. aux Publications 1519-1529*.

45. Stadsarchief te Doornik, *Registre de la Loi 1510-1539*, Chapitre: *Les personnes condempnées et exécutées à mort pour leurs démerites*.

46. Stadsarchief te Doornik, *Reg. Comptes d'ouvrages* (1 April 1527-30 September 1528), 4e *Somme des mises*.

47. Stadsarchief te Doornik, *Reg. Compte général* (1 October 1527-30 September 1528), 11e et 12e *Somme des mises*.

48. Stadsarchief te Oudenaarde, *Stadsrekeningen*, 1525.

49. Rijksarchief te Utrecht, *Raedsdagboek*.

50. Rijksarchief te Utrecht, *Rekening van den vicarius in spiritualibus van den bisschop over 1523*.

51. Archief van het Gerechtshof te Leeuwarden, Reg. *Crimineel-Sententieboek 1510-1542*.

52. Provinciaal Archief van Friesland, *Negende reecheeninck Johans Rataller van den rentmeesterschappe generael van Oestvrieslant, van 1 Oct. 1527 tot 30 Sept. 1528*.

53. Stadsarchief te Amsterdam, *Prothocolle van alle de Reyson (ts peyne waerde omme bescreven te werden) by my, Andries Jacobsz, gedaen, zedert ick de stede van Aemstelredamme gedient heb gehadt, welcke dienst began den 13 Novemb. Anno 15^e.22. — Dit handschrift, beslaande twee foliobanden, omvat het tijdvak tusschen 13 November 1522 en 18 Januari 1530. — Zie Corpus IV, blz. 511.*

54. Stadsarchief te Amsterdam, *Resolutien der Staten van Holland*.

55. Stadsarchief te Amsterdam, *Keurboek D*.

56. Stadsarchief te Leiden, *Aflesingboek A*.

57. Stadsarchief te Leiden, *Correctieboek E en H*.

58. Stadsarchief te Haarlem, *Resolutien der Vroedschap*.

59. Stadsarchief te Hoorn, *Register van resolutien, keuren, enz., alsmede de criminele vonnissen van schout en schepen (1381-1527)*.

60. Stadsarchief te Utrecht, *Besluiten des Raads*.

61. Stadsarchief te Kampen, Reg. *Digestum Novum 1450-1567*, inhoudende meestal verordeningen en openbaarmakingen van den magistraat.

62. Stadsarchief te Kampen, oorspronkelijk papieren stuk met de eigenhandige handteekening van den bisschop van Utrecht Hendrik van Beieren, ontleed in het *Register van charters en bescheiden van Kampen*, deel II, blz. 252, n° 1750.

63. Stadsarchief te 's Hertogenbosch, *Schepenregister n° 131*.

64. Archief te Arnhem, Lade B der Rekenkamer.

65. Archief te Arnhem, Lib. XII.

66. Stadsarchief te Nijmegen, HS. Copie-Nijhoff van Geldenhauer's *Annotationes*. — Hoogstwaarschijnlijk vervaardigd door H. Q. Janssen naar het HS. n° 53 van de 2de serie der Koninklijke Bibliotheek te Brussel, is zeer onvolledig en zeer dikwijls onjuist, maar behelst daarentegen Geldenhauer's *Itinerarium* (door Janssen afgedrukt in het *Archief voor kerkelijke geschiedenis*, deel IX, 500), dat thans in het Brusselsch HS. ontbreekt, en bevat ook eenige berichten over het voltrekken van straffen uitgesproken tegen ketters op verschillende plaatsen. (Zie de *Inleiding* van Prinsen's uitgave der *Collectanea*, blz. XXIII-XXIV, en zijne verhandeling *Gerardus Geldenhauer Noviomagus. Bijdrage tot de kennis van zijn leven en werken*, blz. 3.) — Het *Itinerarium* en de bedoelde berichten werden door Prinsen opgenomen in zijne uitgave der *Collectanea*, blz. 78-82.

67. Archief der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. (Zie J. G. de Hoop Scheffer, *Inventaris der Archiefstukken* berustende bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. 2 deelen, Amsterdam 1883 en 1884.) — Voor de 16de eeuw zijn het meestal afschriften uit de Rijksarchieven van Den Haag en van Brussel, van talrijke stadsarchieven, enz.

68. Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, *Compte de Jehan Micault* du 1er janvier 1524 (v. s.) au 31 décembre 1525 (Registre B. 2326), et du 1er janvier 1525 (v. s.) au 31 décembre 1526 (Registre B. 2333).

69. Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, B. 2344 (bundel stukken).

70. Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, Reg. B. 2345.

71. Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, Reg. B. 2346.

72. Archief van het Noorderdepartement te Rijsel, B. 2350 (bundel losse stukken).

73. Stadsarchief te Rijsel, *Registre aux Titres*, marqué ABC.

74. Stadsarchief te Rijsel, *Registre MNO*.

75. Stadsarchief te Duinkerke, *Dit es thandbouch der stede van Dunckerke* inhoudende alle de bannen ende criminele vonnesen metsgaders de entreen ofte incomsten van den princen ende princessen, beghinnende ende gheschiet zichtent den xxix. dach van November xve. ende xvij (Zie V. Derode, *De la pénalité chez les Flamands de France et particulièrement à Dunkerque au XVIe siècle*, in de *Annales du Comité flamand de France*, deel III (1856-1857), blz. 367).

76. Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. n° 16070-16072.

77. Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. n° 53 van de 2de serie. (Zie n° 66 dezer lijst.)

78. Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, HS. der 16de eeuw: *Memorien vant ghundi, dat vuyt diversche informatien tot Amsterdam bevonden werd gebuert te zyn aengaende de dwaalinge ende secte vande Lutherye ende Anabaptisterye met tgunnd dair aen cleeft* (afkomstig van de verzameling van Isaac Meulman; zie Vander Wulp, *Catalogus*, deel I, blz. 5, n° 23).

79. Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, HS. n° 131.

80. Stadsbibliotheek te Doornik, HS. gezegd MS. du Fief, dragende voor titel: *Mémoire de toutes les exécutions qui se sont faites depuis divers siècles dans cette ville*.

81. Stadsbibliotheek te Doornik, HS. gezegd MS. Givaire.

82. Stadsbibliotheek te Rijsel, HS. 678, Recueil: *Histoire chronologique du couvent des F.F. Prescheurs de Lille*, par le R. P. A. C. (Ambroise Cousin. † 1751.)

83. Bibliotheek te Besançon, HS. *Levini Ammonii Carthusiani Epistolae*.

84. Keizerlijke koninklijke Hofbibliotheek te Weenen, Codex 11844.

85. Archief der Predikheerenorde te Rome, *Registra magistrorum generalium* 1474-1546, voor mij onderzocht door Prof. Dr. J. Hansen, stadsarchivaris te Keulen. — Dit zijn registers, waarin al de stukken uitgaande van den *magister generalis* der orde chronologisch met hunnen verkorten inhoud in vermeld staan. De meeste inquisiteurs der orde werden, zooals men weet, door dien oppermeester aangesteld.

86. Archief van het Predikheerenklooster te Gent, HS. *Chronicon conventus Buscoducensis, sacri ordinis f.f. Praedicatorum ab ejus in civitate Buscoducensi fundatione anno 1296 usque ad annum 165., quo monasterium hoc, post civitatis Buscoducensis a Frederico Henrico, Principe Arausiaco, expugnationem anno 1629, post varia in locis stabifita et deperdita domicilia, tandem a perillustri civitate Mechliniensi acceptatum fuit. Collegit f. Jacobus Brouwer Rotterodamo Batavus, ejusdem ordinis et conventus religiosus.* — CLVII folios.

87. Archief van het Predikheerenklooster te Gent, Vervolg van het voorgaande HS. (na folio CLVII), bevattende kortere aanteekeningen met de volgende titels: *Historia conventus Ultrajectini* (fol. 1-19), *Historia monasterii Wijciani* (fol. 20-27), *Historia monasterii Asperani* (fol. 28), *Historia conventus Leoardiensis* (fol. 29-35), *Historia monasterii Leoardiensis* (fol. 36-51), *Historia monasterii Worcumiensis* (fol. 52-62), *Historia conventus Harlemiensis* (fol. 63-81), *Historia conventus Ziericseënsis* (fol. 82-86), *Historia monasterii Vallis Liliorum* (fol. 87), *Historia conventus Winsumiensis* (fol. 88-89), *Historia conventus Zutphaniensis* (fol. 90-93), *Historia monasterii Bergensis ad Zomam* (fol. 94), *Historia conventus Neomagensis* (fol. 95-101), *Historia monasterii Westroijensis* (fol. 102-112), *Historia conventus Groeningensis* (fol. 112-128), *Historia monasterii Reydensis* (fol. 129), *Historia conventus Hagensis* (fol. 130-139), *Historia monasterii Leydensis* (fol. 140-142).

88. Bibliotheek van het Brabantsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, HS. *Recueil van oude charters, privilegien, etc. van 's Bosch.*

89. *Der Actus vnd hendlung der degradation vnd verprennung der Christlichen dreien ritter vnd merterer Augustiner ordens geschehen zu Brussel. Anno M. D. XXIIJ, Prima Junij (sic).* Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool. (Zie *Martyrologes*, deel I, blz. 473 en volg.) — In zijn geheel afgedrukt in *Corpus IV*, stuk n° 192, blz. 190-201.

90. *Ein wunderliche geschycht newlich geschehen jn dem Hag in Holland im jar MDXXVII, den XX tag Nouembris, von einr frawen geheissen Wendelmut Clausen dochter, einr wüwe, die do verprenndt ist.* (Zie *Bibliotheca Belgica* of *Martyrologes*, deel I, blz. 81-91.) Koninklijke Bibliotheek te Munchen en Keizerlijke Bibliotheek te Weenen.

91. *Chronicon sive Annales Georgii Spalatini* (1513-1526) bij Jo. Burchardus Menckenius, *Scriptores rerum Germanicarum*, deel II (1728), kol. 589-664.

92. Schelhorn, *Amoenitates literarias*, deel IV (1730). — Bevat o. a. eenige uittreksels uit het *Chronicon* van Spalatinus.

93. *Ad Carolum Quintum, Imperatorem Caesarem Augustum, pium, felicem, victorem Galli, pontificis, patrem patriae, epistola Gerardi Noviomagi, in qua tractatur, utrum haeretici iure supplicii adfici possint nec ne.* Anno MDXXVIII. Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. — Twee Duitse vertalingen van dezen brief berusten op de Universiteitsbibliotheek van Marburg en van Leipzig; eene ervan is afgedrukt bij Dr. J. Prinsen, *Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus* (1901), blz. 181-188.

94. *D. Erasmi Roterodami Annotationes in leges pontificias et caesareas de haeticis. Epistolae aliquot Gerardi Noviomagi de re evangelica et haeticorum poenis: Ad Carolum Quintum, Imp. Caes. Aug.; Ad Germanorum principes, in conventu Spirensi; Ad Carolum, Gelriorum ducem; Ad Philippum, Hessorum principem.* Argentorati, apud Christianum Egenolphum, an. M.D.XXIX. 8°. Universiteitsbibliotheek te Göttingen. — Een exemplaar van de uitgaaf van 1600 (Argentorati excudebat Antonius Bertramus, Academiae typographus, M.DC.IX. 4°.) berust op de Gentsche Universiteitsbibliotheek en een ander in de Hertoglijke Bibliotheek te Wolfenbüttel, welke laatste nog eene uitgaaf van 1610 bezit. — Eene Duitse vertaling in het Britsch Museum. (Zie Dr. J. Prinsen, *Collectanea*, blz. XLV-XLVI.)

95. D. Erasmus Roterodamus, *Opera omnia*. 11 deelen, Leiden 1703-1706.

96. D. Erasmus Roterodamus, *Epistola contra quosdam, qui se falso jactant Evangelicos; Erasmus Rot. Vulturio Neocomo S. D. Apud Friburgum Brisgoicum.*

97. Huldericus Zwinglius, *Opera omnia latina et germana* cur. Melch. Schulero et Jo. Schulthessio. 8 deelen, Zurich 1828-1842.

98. Calvijn, *Instructio adversus satanicam et furiosam sectam Libertinorum, qui se spirituales vocant*, in *Opera omnia*, deel VIII (Amsterdam 1667), blz. 374-403.

99. Calvijn, *Contre la secte des libertins*, oorspronkelijke Fransche tekst van de voorgaande verhandeling.

100. J. Prinsen, *Gerardus Geldenhauer Noviomagus*. 's Gravenhage 1898.

101. J. Prinsen, *Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus*. Utrecht 1901.

102. Petrus Balan, *Monumenta Reformationis Lutheranae ex tabularii s. sedis secretis. 1521-1525* (Ratisbonae, Fascic. primus 1883; fascic. secundus et ultimus 1884).

103. Theodor Brieger, *Aleander und Luther 1521. Die vervollständigten Aleander-Depeschen nebst Untersuchung über den Wormser Reichstag*. I. Abteilung. (Deel I van de *Quellen und Forschungen zur Geschichte der Reformation von Th. Brieger*.) Gotha 1884.

104. J. Paquier, *Jérôme Aléandre de sa naissance à la fin de son séjour à Brindes. (1480-1529.)* Parijs 1900.

105. *Veelderhande Liedekens*, gemaect wt den ouden ende nieuwen Testamenten, nv derdewerf gecorrigeert, ende meer ander daer by gheset ende op den ABC by den anderen gheuoecht.... Anno 1556. Ghedruckt by Magnus vanden Merberghe van Osterhout. 8°. — Bibliotheek van ridder H. van Havre te Antwerpen.

106. *Veelderhande gheesteliche Liedekens*, ghemaect wt den ouden ende nieuwen Testamente, nv nieus anderwerf ghecorrigiert, vermeerdert ende verbeteret, met meer ander godlicke Liedekens, die noyt in druck en zijn gheweest, ende zijn op den ABC by den anderen gheuoecht.... Ghedruckt int iaer, An. 1558. — Universiteitsbibliotheek te Utrecht.

107. *Gheesteliche Liedekens*, nu neerstich gebetert ende met vele nieuwe, in druck noyt wt-ghegaen, verciert ende op Abc ghestelt.... Ghedruckt Anno 1563. — Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden.

108. *Het Offer des Heeren* (Dit Boec wort genoemt:) om het inhoud van sommige opgeofferde kinderen Gods : De welke voortgebracht hebben wt den goeden schat haers herten Belijdingen, Sentbriuen ende Testamenten, de welke sy metten monde beloden ende metten bloede bezegelt hebben.... Ghedruckt int Jaer ons Heeren M.D.LXXVJJJ. — Daaraan is toegevoegd : *Een lietboeccken tracterende vanden Offer des Heeren* int welke oude ende nieuwe Liedekens wt verscheyden copien vergadert zijn, om by het Offerboeck geuoecht te worden, want het van eender materien roert.... Ghedruckt int Jaer ons Heeren M.D.LXXVJJJ. In-16°. — Een exemplaar dezex tweede uitgave van 1578 bevindt zich op de Utrechtsche Universiteitsbibliotheek en een ander op de Gentsche Universiteitsbibliotheek.

109. *Schriftuerliche Liedekens*, met noch sommige Lofsangen ende Ghebden, van nieus vele vermeerdert, ghebeteret, ende ghestelt op A.B.C.... Tot Leyden, by Jan Paedts Jacobsz. ende Jan Bouwensz. 1595. — Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage en Gentsche Universiteitsbibliotheek.

110. F. C. Wieder, *De Schrifuurlijke Liedekens*, Inhoudsbeschrijving en bibliographie. 's Gravenhage 1900.

111. L. Rabus, *Historien der heyligen ausserwölten Gottes zeugen*. 7 deelen, Straatsburg 1554.

112. T. Jansz. van Braght, *Martelaers spiegel der Doops-gesinde*. deel II, Amsterdam 1685.

113. Ferd. Vander Haeghen, Th. J. I. Arnold en R. Vanden Berghe, *Bibliographie des martyrologes protestants neerlandais*. — I. Monographics. II. Recueils. 2 deelen, CIII-737 en 860 blz., 's Gravenhage 1890. (Uittreksel uit hunne *Bibliotheca Belgica ou Bibliographie générale des Pays-Bas*.)

114. G. Brandt, *Historie der Reformatie* en andere kerkelijke geschiedenissen in en ontrent de Nederlanden, met eenige acnteekeningen en aenmerkingen, naerder oversien, merkelyk vermeerdert en vervolgt tot het jaer 1690. 2° druk, Amsterdam 1677.

115. Flor. de Raemond, *Histoire de la naissance, progrès et décadence de l'hérésie de ce siècle*. 2 deelen, Rouen 1623.

116. J. Buzelinus, *Annales Gallo-Flandriae*. Dowaaï 1624.
117. J. Buzelinus, *Gallo-Flandria sacra et profana*. Dowaaï 1624.
118. Quétif en Échard, *Scriptores ordinis praedicatorum*. 2 deelen. Parijs 1719 en 1721.
119. B. de Jonghe, *Desolata Batavia Dominicana*. Gent 1717.
120. Antonius Matthaëus, *Fundationes et fata Ecclesiarum*. Leiden 1703.
121. Eug. Monseur, *Contribution à l'histoire des inquisiteurs des Pays-Bas au XVIe siècle*, in P. Fredericq, *Université de Liège*. Travaux du cours pratique d'histoire nationale (deel II, blz. 79-112). 2 deelen, Gent en 's Gravenhage 1883-1884.
122. J. Reitsma, *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden*. 2de uitgave, Groningen 1899.
123. J. G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming in (Noord-) Nederland van haar ontstaan tot 1531*. 2 deelen, Amsterdam 1873.
124. J. G. de Hoop Scheffer, *Cornelis Woutersz. van Dordrecht, een martelaar der Hervorming (1525-1529)*, in Kist en Moll's *Kerkhistorisch Archief*, deel IV, blz. 3-22.
125. J. G. de Hoop Scheffer, *Bijzonderheden omtrent de oudste drukken van William Tyndale's vertaling van 't Nieuwe Testament*, in Moll en de Hoop Scheffer, *Studiën en bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel II, blz. 415-424.
126. J. J. Van Toorenenbergen, *Hinne Rode (Joh. Rodius), rector van de Hiëronymusschool te Utrecht (-1522), predikant te Norden (-1530), in betrekking tot de Anabaptisten*, in het *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*, deel III, blz. 90-101.
127. F. Nippold, *David Joris von Delft* in de *Zeitschrift für die historische Theologie* (1864), blz. 598-601.
128. H. de Jager, *De voormalige kerk van het Zuideindsche Gasthuis te Brielle, in 1528 een kweekplaats van de "nyeuwe religie" aldaar*, in den *Navorscher*, Nieuwe serie, 12de jaarg. (1879), blz. 441-456. — Geeft uittreksels uit het *Correctie-bouck der stede van den Brielle*.
129. A. Wauters, *Bernard Van Orley, sa famille et ses œuvres*, in de *Bulletins de l'Académie de Belgique*, 3de reeks, deel I (1881), blz. 369-444.
130. A. Wauters, *Bernard van Orley ou de Bruxelles* (Juni 1864), bij Charles Blanc (en anderen), *Histoire des peintres de toutes les écoles, École flamande*.
131. C. Hille Ris Lambers, *De Kerkhervorming op de Veluwe (1523-1578)*. Barneveld 1890.
132. Aug. Jundt, *Histoire du panthéisme populaire au moyen âge et au XVIe siècle*. Parijs 1875.
133. P. Génard, *Ordonnantien van het Antwoerpsch Magistraat, rakende de godsdienstige geschillen der XVIe eeuw*, in het *Antwoerpsch Archievenblad*, deel II (1521-1572), blz. 308-471.

134. P. Génard, *Personen te Antwerpen in de XVIe eeuw voor het « feit van religie » gerechtelijk vervolgd. — Lijst en ambtelijke bijhorige stukken*, in het *Antwoerpsch Archievenblad*, deel VII (1521-1544), blz. 114-472.

135. Ignatius von Döllinger, *Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters*, deel II (*Dokumente vornehmlich zur Geschichte der Valdesier und Katharer*). 2 deelen, München 1890.

136. J. Frederichs, *De Secte der Loïsten of Antwoerpsche Libertijnen (1525-1540) : Eligius Pruystinck (Loy de Schaliedecker) en zijne aanhangers*. Gent 1891. (*Werken van den practischen leergang van Prof. P. Fredericq*, deel II.)

137. Jos. Habets, *De Wederdoopers te Maastricht*, in de *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, deel XV (1878), blz. 17 en volgg.

138. C. A. Cornelius, *Geschichte des Münsterischen Aufruhrs*, in drei Büchern. Zweites Buch : *Die Wiedertäufer*. Leipzig 1860. (Blz. 403-418.)

139. Otto Clemen, *Beiträge zur Reformationsgeschichte* aus Büchern und Handschriften der Zwickauer Ratsschulbibliothek. Erstes Heft. Berlin 1900.

140. D. J. M. Wüstenhoff, *De priorij van Galilea nabij Monnikendam* in het *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*, deel VII (1898), blz. 113-171 en blz. 278-326.

141. B. P. Velthuisen, *Cureiten of pastoors van Kampen vóór de Hervorming* in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, deel XVII, blz. 112.

142. J. Houdoy, *Chapitres de l'histoire de Lille*. Le livre Roisin, le Privilège de non-confiscation. les comptes de la ville. — Titres et documents inédits. Rijsel 1872.

143. A. M. C. van Asch van Wijck, *Bescheiden betreffende het eerste tijdvak van de geschiedenis der Hervorming in de stad en provincie Utrecht (1524-1566)*, in de *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht* (deel IV, 2de stuk, blz. 109-174). Utrecht 1851.

144. J. A. Grothe, *Merkwaardige vonnissen uit den tijd der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16e eeuw*, in de *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*, 12de jaargang (1856), 3de serie, deel II, blz. 98-109.

145. J. B. Cannaert, *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*. 3de uitgave, Gent 1835.

146. G. de Nédonchel, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournai* et principalement des condamnations à mort depuis l'année 1813 jusqu'au mois de juillet 1553. Doornik 1867 (in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, deel IX.)

147. V. Derode, *De la pénalité chez les Flamands de France et particulièrement à Dunkerque au XVIe siècle*, in de *Annales du Comité flamand de France*, deel III (1856-1857), blz. 304-376.

148. P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen*. 's Gravenhage 1884 (in de *Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche Recht, gevestigd te Utrecht*. Eerste reeks, n° 6.

442 AANGEHAALDE HANDSCHRIFTEN EN DRUKWERKEN.

149. *Placcaeten van Vlaendren*. 14 deelen, Gent 1630-1786.
150. G. F. thoe Schwartzenberg. *Groot placcaat- en charterboek van Vriesland*. 6 deelen, Leeuwarden 1768-1793.
151. Ch. Laurent et A. Lameere, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas*, 2e série, 1506-1700. (*Charles-Quint*.) Deel I (1505-1519), II (1519-1529) en III (1529-1535). Brussel 1893-1902.
152. Karl Lanz, *Correspondenz des Kaisers Karl V*. Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothéque de Bourgogne zu Brüssel. 3 deelen, Stuttgart 1844-1846.
153. Karl Lanz, *Staatspapiere zur Geschichte des Kaisers Karl V*. Aus dem Königlichen Archiv und der Bibliothéque de Bourgogne zu Brüssel. (*Bibliothek des Literarischen Vereins in Stuttgart*, XI.) Stuttgart 1845.
154. Gachard, *Correspondance de Marguerite d'Autriche*, duchesse de Parme, avec Philippe II (1559-1563). 3 deelen, Brussel 1867-1881.
155. Edgar de Marneffe, *La principauté de Liège et les Pays-Bas au XVIe siècle*. Correspondances et documents politiques. 4 deelen, Luik 1887-1895.
156. A. Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*. 10 deelen, Brussel 1858-1860.
157. H. Baumgarten, *Geschichte Karls V*. 3 deelen, Stuttgart 1885-1888.
158. Robert Macquereau, *Histoire générale de l'Europe, depuis la naissance de Charles-Quint jusqu'au cinq juin MDXXVII*. Leuven 1765.
159. Robert Macquériau, *Histoire générale de l'Europe durant les années MDXXVII, XXVIII, XXIX*. Parijs 1841.
160. *Mémoires de Viglius et d'Hopperus*, uitgegeven door Alph. Wauters. Brussel 1858.
161. *Chroniques de Brabant et de Flandre*, uitgegeven door Ch. Piot. Brussel 1879.
162. *Chronijcke van Nederlant* van N. De Weert (bij Ch. Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, Brussel 1879).
163. Aelbertus Cuperinus, *Kroniek*, uitgegeven door het Brabantsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. 's Hertogenbosch 1848.
164. Kronijk van het klooster *de Bircht* te Amersfoort (1395-1541) bij Antonius Matthaëus, *Fundationes et fata Ecclesiarum* (Leiden 1703), blz. 521-523.
165. J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XV*, uitgegeven door P. F. X. de Ram. 2 deelen, Brussel 1861.
166. *Memorieboek der stad Ghent*. Van 't j. 1301 tot 1793. 4 deelen, Gent 1852-1861.
167. *Antwoerpsch Chronykje* in het welk zeer veele en elders te vergeefsch gezogte geschiedenissen sedert den jare 1500 tot het jaar 1574. . . . omstandig zyn beschreven door F. G. V. (Vllens?) en thans naar deszelfs aldaar ontdekte handschrift voor de eerste maal in 't licht gebracht. Leiden 1743.

168. *Chronycke van Antwoerden sedert het jaer 1500 tot 1575*... volgens een onuitgegeven handschrift der XVIe eeuw. Antwerpen 1843.

169. *Chronijck der stad Antwoerden* toegeschreven aan den notaris Geeraard Bertrijn († 1722?), uitgegeven door ridder G. van Havre. Antwerpen 1879.

170. D. Velius, *Chroniick van Hoorn*, daer in verhaelt werden des selven stadts eerste begin, opcomen en gedenckweerdige geschiedenissen tot op den Jare 1630. 3^e uitgave, Hoorn 1648.

171. Chapeville, *Gesta pontificum Leodiensium*. 3 deelen, Luik 1612-1616.

172. P. C. Hooft, *Nederlandsche Histoorien*. Amsterdam 1642.

173. P. Bor, *Nederlandsche Historien*. 4 deelen, Amsterdam 1679-1684.

174. P. Bor, *Gelegenheit van 's Hertogen Bosch*. 's Gravenhage 1630.

175. Martini Schoockii Ultrajectensis *Liber de bonis vulgo ecclesiasticis dictis*, etc. Groningen 1651.

176. Gachard, *Inventaire des archives de la Chambre des comptes*, précédé d'une notice historique sur ces anciennes institutions. 4 deelen, Brussel 1837-1865.

177. Gachard, *Note sur les acquisitions faites à Londres, le 30 juin 1862 pour les Archives générales du royaume*, in de *Bulletins de la Commission royale d'histoire*, 3de reeks, deel IV (1862), blz. 215-248.

178. Kan. Dehaisnes, *Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790*. [Département du] Nord. Deel IV : *Archives civiles. Série B. Chambre des comptes de Lille*, nos 1842 à 2338. Rijsel 1881.

179. J. Finot, *Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790*. [Département du] Nord. Deel V : *Archives civiles. Série B. Chambre des comptes de Lille*, nos 2339 à 2787. Rijsel 1885.

180. *Register van charters en bescheiden van Kampen*. 5 deelen, Kampen 1863-1881.

181. R. A. Van Zuijlen Jr, *Inventaris der archieven van de stad 's Hertogenbosch*, chronologisch opgemaakt en de voornaamste gebeurtenissen bevatende. Stads Rekeningen van het jaar 1399-1800 [eigenlijk maar tot 1700]. 2 deelen, 's Hertogenbosch 1863 en 1866.

182. *De Stads-kameraars-rekeningen [van Utrecht], dienstbaar gemaakt aan de Geschiedenis, voornamelijk die der beschaving in hare ruimste beteekenis*, bij Dodt, *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht*, deel III (Utrecht 1843), blz. 203-327.

183. I. A. Nijhoff, *Vervolging der Hervormingsgezinden in Gelderland. Stadsrekening van Arnhem (1526)*, in Kist en Moll's *Kerkhistorisch archief*, deel II (1859), blz. 275-276.

184. *Vroegste Lutheranen*, bij G. van Hasselt, *Geldersch Maandwerk*, deel I (1807), blz. 6-20. — Behelst uittreksels uit het *Schepen Actenboek der stad Arnhem*.

185. Michaelis Denis *Codices manuscripti theologiae bibliothecae Palatinae Vindobonensis latini aliarumque Occidentis linguarum*, deel I, blz. 2008, n^o DXXII.

444 AANGEHAALDE HANDSCHRIFTEN EN DRUKWERKEN.

186. C. R. Hermans, *Bijdragen tot de geschiedenis der provincie Noord-Brabant*, I. 's Hertogenbosch 1845.

187. A. Chotin, *Histoire de Tournai et du Tournaisis*. 2 deelen, Doornik 1840.

188. J. Altmeyer, *Histoire des relations commerciales et diplomatiques des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe pendant le XVIe siècle*. Brussel 1840.

189. J. A. Crowe en G. B. Cavalcaselle, *Les anciens peintres flamands*, vertaald uit het Engelsch door O. Delepierre, met aanteekeningen van Alex. Pinchart en Ch. Ruelens. Deel II, Brussel 1863.

190. Ph. Rombouts en Th. Van Leries, *De Liggeren en andere historische Archieven der Antwoerpsche Sint Lucasgilde*, deel I (1872).

191. G. van Hasselt, *Geldersch Maandwerk voor 't jaar 1807*. Deel I, Arnhem 1807.

192. G. van Hasselt, *Stukken voor de vaderlandsche historie*. 4 deelen, Arnhem 1792-1793.

193. J. J. Dodt van Flensburg, *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht*. 7 deelen, Utrecht 1839-1848. — Vervolgd door A. M. C. van Asch van Wjck. 3 deelen, Utrecht 1850-1853.

194. *Bulletins de la Commission royale d'histoire*. Brussel 1836 en volgg.

195. *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*. Utrecht 1874 en volgg.

196. N. C. Kist en H. J. Royaards, *Archief voor kerkelijke geschiedenis*. 22 deelen, Leiden 1829-1852.

197. N. C. Kist en W. Moll, *Kerkhistorisch archief*. 4 deelen, Amsterdam 1855-1864.

198. W. Moll en J. G. de Hoop Scheffer, *Studiën en bijdragen op het gebied der historische theologie*. 4 deelen, Amsterdam 1868-1880.

199. J. G. R. Acquoy, H. C. Rogge, A. W. Wijbrands en F. Pijper, *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*. 7 deelen, 's Gravenhage 1885-1890.

200. H. C. Rogge en F. Pijper, *Nederlandsch archief voor kerkgeschiedenis*. 's Gravenhage 1900 en volgg.

201. E. Reusens, *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*. Brussel 1864 en volgg.

202. A. Cauchie en P. Ladeuze, *Revue d'histoire ecclésiastique*. Leuven 1900 en volgg.

VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN

OP CORPUS IV EN V

Deel IV, stuk nr 55, blz. 81-82.

Deze brief van Jacob Praepositus werd sedert ook afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf van Geldenhauer's *Collectanea*, blz. 32-33. De tekst is hier zuiverder dan bij K. en W. Krafft, naar wie we dit stuk gaven.

Te verbeteren :

<i>Corpus IV</i> , blz. 82, r. 2.	Antverpie	<i>in</i>	prior Augustinorum Antverpie
r. 5.	Deo	"	a Deo
r. 6.	von (?)	"	non
r. 6.	ex relatu	"	ex relatu tamen
r. 7.	hominem	"	hunc
r. 12.	persequuntur	"	persequentur
r. 14.	Christus	"	Dominus
r. 15.	Christo	"	ipso
r. 20.	amantes (?)	"	amares
r. 26.	nuncius	"	nuncium

Verder vraagt Prinsen zich af, of met Caspar S. ook Kaspar Schwenckfeld zou kunnen bedoeld zijn, daar Jacobus in den zomer van 1521 te Wittenberg had gestudeerd.

Deel IV, stuk nr 61, blz. 86.

Zie ook Wülcker-Virck, *Hans von der Planitz Berichte aus dem Reichsregiment zu Nürnberg, 1521-1523* (Leipzig 1899), blz. 60.

Deel IV, stuk nr 63, blz. 87-88.

Volgens Otto Clemen (*Beiträge zur Reformationsgeschichte aus Büchern und Handschriften der Zwickauer Ratsschulbibliothek*, Erstes Heft (Berlijn 1900), blz. 37, noot 3) heeft Vives (in zijnen brief aan Erasmus) door ὁ χυλώς; Frans vander Hulst en door ὁ κίμηλος; Nicolaas van Egmond den Karmeliet willen aanduiden.

Deel IV, stuk nr 69, blz. 99.

In de inhoudsopgave : « In *Juli* 1522 werd hij (Praepositus) opnieuw gevangen. » Lees daarvoor : « In *Mei* 1522. » (Zie Otto Clemen, *Beiträge*, blz. 38, noot 3 der voorgaande bladzijde.)

Deel IV, stuk n° 77, blz. 114.

Thans ook afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf van Geldenhauer's *Collectanea*, blz. 46-47. In den tekst van K. en W. Krafft, dien we overnamen, zijn er eenige fouten geslopen, naar Prinsen's uitgaaf aldus te verbeteren :

Corpus IV, blz. 114, r. 9. *rubia lance* in *Rubralana*

r. 12.	" ante praetorium
r. 13. Latomo	" Latomo,
r. 13. Quintano	" Quintana
r. 13. Cornelio	" Coronello
r. 14. Omio.	" Omio, etc.
r. 19. reservavit	" reservaret
r. 22. tamen	" tum

Deel IV, stuk n° 89, blz. 129.

Als datum van dezen brief van de vicarissen-generaal van Kamerijk in zake Praepositus gaven wij op : 1522, (vóór Julif), Brussel. Het stuk zal vermoedelijk in Februari of Mei zijn geschreven. (Zie Otto Clemen, *Beiträge*, blz. 38, noot 3 der vorige bladzijde.)

Deel IV, stuk n° 90, blz. 131.

In dit stuk en in andere (bij voorbeeld in n° 113, blz. 160 van hetzelfde deel IV), klaagt Erasmus bitter over de inquisiteurs, vooral als vijanden van het Humanisme. Hier volgt nog eene aanvulling op dat punt.

In eenen brief aan Herman Letmatius of Lethmaet (Goudanus), deken der Ste Mariekerk te Utrecht, (uit Bazel, 21 Februari 1522,) schrijft Erasmus :

" De negocio Lutherano quam minimum te admisceas, si licebit. Et si quid agis, semper memineris aequitatis. Linguis et bonis literis oportet fortiter patrocinari. *Nam Franciscus Hulst et Egmondanus magis has persequuntur quam Lutherum.* Ea res conciliabit tibi animos plurimorum, sed praecipue juventutis ubique subolescentis. Haec tempestas non potest quidem durare diu. " (*Collectanea van Gerardus Geldenhauer*, uitgegeven door J. Prinsen, blz. 147-148.)

Deel IV, stuk n° 99, blz. 139.

Thans ook afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf van Geldenhauer's *Collectanea*, blz. 67-68. Volgens zijnen tekst is die van K. en W. Krafft — en derhalve ook de onze — aldus te verbeteren :

Corpus IV, blz. 139, r. 8. diui Aurelii *in* diui

r. 13. Margarita	" domina Margarita
r. 14. decima	" 7 ^{ma}
r. 16. Mariae	" Virginis

Aan het stuk zijn nog de volgende citaten uit den Bijbel toe te voegen :

- Jesabel prosequatur prophetas Domini et imprimis Heliam sanctissimum prophetam, qui fugit. 3 Regum xix capite.

Jesabel depinxit oculos suos stibio, etc. 4 Regum capite nono. Herodias prosequatur Joannem Baptistam, quo major inter natos mulierum non surrexit. Athalia interfici jussit omne semen regium. 4 Regum capite 11. "

Deel IV, stuk n° 110, blz. 158.

Aan 't hoofd van dit stuk moeten de volgende woorden aangebracht worden :

Patri Jacobo Hyperensi, S. T. licentiate, Christi Jesu per carcere: confessori, patri item Reynero suo in Christo.

Zie Otto Clemen, *Beiträge*, blz. 38, noot 3.

Deel IV, stuk n° 116, blz. 163-172.

Van dit Duitsch opstel van Praepositus heeft Dr. Otto Clemen (zie zijne *Beiträge*, enz., Erstes Heft, blz. 37-38) den oorspronkelijken Latijnschen tekst ontdekt in de bekende *Ratsschulbibliothek* te Zwickau in Saksen, die zoo rijk is aan handschriften en zeldzame drukken over het ontstaan der Hervorming.

De titel van Praepositus' geschrift luidt als volgt : FRATRIS IACOBI PRAEPOSITI | Augustiniani quondā Prioris Ant- | uerpiēsis historia vtriusq3 | captiuitatis propter ver | bum Dei. | Eiusdem etiam Epistola ad Auditores | suos Antuerpienses. | ANNO M. D. | XXIj. |

Het drukje beslaat 8 quarto-folios en kwam in 1522 bij Johann Grunenberg te Wittenberg van de pers.

Dit Latijnsch origineel werd in de Deutsche vertaling (*Corpus IV*, n° 116) getrouw overgezet, evenals de *Epistola ad auditores*. Daarom achten wij het overbodig den Latijnschen tekst op te nemen.

Deel IV, stuk n° 121, blz. 176.

Aan het slot van een gebod van den Antwerpschen magistraat gericht tot de schuldenaars der Augustijnen (7 Maart 1523) de bekendmaking : « Voirt laet men weten eenen iegelycken, dat men alle der voirs. Augustynen goeden, ornamenten, tafelen ende andere beruerlycke goeden beginnen sal te vercoopen des anderen daechs na Palmsondach naestcomende. » (P. Génard, *Antwoerpsch Archievenblad*, deel II, blz. 311, en deel VII, blz. 128.)

Deel IV, n°s 138-146, 148 en 158-160, blz. 191-206, 207-214 en 223-228.

Zijne studie over *Die ersten Märtyrer des evangelischen Glaubens* (*Beiträge*, Heft I, blz. 40) vangt Otto Clemen aldus aan :

« Die Quellen für das am 1. Juli 1523 zu Brüssel abgehaltene Ketzerggericht finden sich zusammengestellt bei Josef Beck, *Die Geschichtsbücher der Wiedertäufer in Österreich-Ungarn*, Wien 1883, S. 13 Anm. 1. Neuerdings hat P. Fredericq im IV Bande seines *Corpus*... fast alle in Betracht kommenden Quellen abgedruckt. »

Afgaande op dit bericht, hebben wij ons verhaast Beck ter hand te nemen. In bedoelde noot op blz. 13 worden door hem als bronnen opgegeven : a) *Dye histori, so zwen Augustiner*, enz. (*Corpus IV*, n° 141); — b) *de Actus vnd hendlung* (*Corpus IV*, n° 142); — c) *de Historia de duobus Augustinensibus*, enz. (*Corpus IV*, n° 148); — d) *Wie Joannes vnd Hainrichus baid Augustiner Orden monache — zu Brusell verbrent sind* : in Kessler's *Sabbata*, 1866; — e) *Historische Nachrichten von dem Märtyrertode der ersten luth. Blutzegen* : Hein. Voës, Johan Esch vnd Lamp. Thorn, Halle 1755; — f) Luther's lied (*Corpus IV*, n° 160).

Hieruit blijkt, dat verscheiden door ons afgedrukte stukken (nl. *Corpus IV*,

n°s 138-140, 143-146 en 158-159) bij Beck niet vermeld staan en, onder de gelijktijdige stukken, alleen het verhaal uit Johann Kessler's *Sabbata* bij ons ontbreekt. Dit verhaal — te vinden in de uitgaaf E. Goetzingen, deel I: 1523-1525. St-Gallen 1886, blz. 239-241 — was ons inderdaad onbekend, maar het kan gevoeglijk gemist worden, aangezien Otto Clemen zelf ervan getuigt (blz. 41), dat het « aus Reckenhofer... einfach abgeschrieben » is, behalve eenen korten *Zusatz* van Kessler, van minder belang.

Deel IV, stuk n° 141, blz. 193.

De schrijver van dit Duitsch verhaal over de verbranding der twee augustijnen van Antwerpen heet Martinus Reckenhofer, en niet Heckenhofer. Hij woonde in Zuid-Beieren en van hem zijn nog twee andere vlugschriften uit het jaar 1523 bekend. (Zie Otto Clemen, *Beiträge*, blz. 41.) Van Reckenhofer's verhaal waren ons slechts zes exemplaren bekend. Een zevende berust op de Bibliotheek te Zwickau.

Zijn verhaal is overigens niets anders dan eene omwerking van den eersten brief der *Historia de duobus Augustinensibus* (ons stuk n° 148, blz. 208 en volg.), welke de voornaamste bron onder de verhalen is. Ook *Der actus und hendlung* (ons stuk n° 142, blz. 199 en volg.) is tamelijk zelfstandig. *Die artickel warumb* (ons stuk n° 143, blz. 202 en volg.) stamt er van af.

Deel IV, stuk n° 146, blz. 206 en n° 191, blz. 261-262.

Zie ook Krafft in de *Theol. Arbeiten des Rhein. wissenschaftl. Predigervereins*, deel IX. blz. 95, en Kolde, *Martin Luther*, deel II, blz. 573, Anm. zu S. 93. (Zie Otto Clemen, *Beiträge*, Heft I, blz. 48, noot 3.)

Deel IV, stuk n° 148, blz. 210.

In de afdeeling *Ex alia epistola* lees « *ludimagistrum Delfensem* » in de plaats van « *Ludungnum Delfensem*. »

Van deze *Historia de duobus Augustinensibus* kenden wij slechts zes exemplaren. Een zevende berust op de Bibliotheek van Zwickau en is waarschijnlijk te Straatsburg gedrukt. (Zie Otto Clemen, *Beiträge*, Heft I, blz. 40, noot 4.)

Deel IV, stuk n° 148, blz. 210-213.

Het exemplaar der Leipzigsche Universiteitsbibliotheek van het boekje *Revocationes duorum Lutherianorum* (deel IV, stuk n° 65) bevat, op de keerzijde van den titel, eene met de hand geschrevene lijst van 11 artikels, schier letterlijk getrokken uit de 62 van ons stuk n° 148; namelijk onze artikels 1-2, 5-6, 11, 12-13, 27, 29, 33, 34, 35, 36 en 38. Ziehier de aanvangsregels: « Hye merck was die artickell sindt, von wolcher wegenn zwen augustinermönch in der Stadt zcu Brussel anno dni 1523. — 1us articulus. Nemo obligatur ex mandato summi pontificis seu imperatoris abstinere a lectione librorum Martini lutheri, Et hoc praecipientes plus praecipiant quam spiritus dei exigit. » enz.

De slotregels luiden als volgt: « 11us articulus. Vera Christiana et catholica fides non potest separari a charitate.

Haec sunt scripta vicesimaprima Septembris 1523. » (Zie Otto Clemen, *Beiträge*, Heft I, blz. 51-52.)

Deel IV, stuk n° 186, blz. 246, noot.

Voor « Anjum in Friesland » lees « Aanjum ». Hier wordt het regulierenklooster van Aanjum bedoeld, gelegen nabij Irnsum (of Eernsum). Anjum is een ander dorp van Friesland.

Deel IV, stuk n° 191, blz. 252.

Over den datum der brieven aldaar aangehaald, zie Otto Clemen, *Beiträge*, blz. 44-45.

Deel IV, stuk n° 192, blz. 252-253.

Dit stuk is reeds afgedrukt bij J. Paquier, *Jérôme Alexandre et la Principauté de Liège* (Parijs 1900), blz. 249.

Deel IV, stuk n° 382, blz. 497.

Thans ook afgedrukt in J. Prinsen's uitgaaf van Geldenhauer's *Collectanea*, blz. 78-79. Voor *Lucherodius* leze men *Sucherodius* in den tekst van Kist en Royaards en in den onzen.

Deel V, stuk n° 418, blz. 30.

De bron, waaruit dit stuk getrokken is, wordt bij verzuim niet opgegeven. Zij is : Rijksarchief te 's Gravenhage, 6de *Rekening van den ontvanger der exploitien in Holland*.

Deel V, stuk n° 529, blz. 143-147.

Dit plakkaat van 17 Juli 1526 is (naar het *Reg. der Hallegheboden 1513-1530*, fol. 474, van het Brugsch Stadsarchief) afgedrukt bij J. Lameere, *Ordonnances de Charles-Quint*, deel II (Brussel 1898), blz. 402-405.

Deel V, stuk n° 557, blz. 177.

Henne, deel IV, blz. 317-318, zegt het volgende :

« Les nouveaux inquisiteurs [in overleg met de Landvoogdes door den pauselijken gezant aangesteld] prouvèrent bientôt qu'ils étaient à la hauteur de leur mission : Lamph Motton, décapité à Ypres (1526); Jeannette de Santhove, enterrée vive à Malines (1526); une jeune fille condamnée au même supplice à La Haye (1527); Hector van Dommene, bonnetier à Bruges (1527-1528); Jean Wouters (1528) et Guillaume de Zwoil, brûlés vifs. . . »

In de noten haalt Henne dan zijne bronnen aan.

Voor het eerste geval geeft hij — tamelijk nauwkeurig — den tekst, die ons n° 557 geworden is; zijn « *Lamph Motton* » echter dient veranderd te worden in « *Lamsz. Motton* ». Hierop laat hij dan nog volgen :

« Pour avoir fait exécuter de l'espée ledit Lamph —

Payé à maistre Moreel, exécuteur criminel, d'avoir miz à torture violente ledit Lamph — »

Maar deze twee alinea's moeten wegvallen, daar zij betrekking hebben op eenen anderen — en ook niet wegens ketterij — terechtgestelden persoon.

Voor Janneken de Santhove geeft Henne een uittreksel uit de rekening van 1526, fol. vj verso, van den schout van Mechelen Jan vander Aa :

« Au bourreau, pour avoir exécuté Janneken de Santhove, lutérienne, laquelle fut enfouye toute vive — »

Na veel zoekens hebben we de plaats gevonden, door Henne bedoeld. Zij komt echter voor op fol. vj verso van de rekening van 1514 van bovengenoemden schout (*Chambre des comptes*, n° 15666) en luidt daar letterlijk :

« Au bourreau, pour avoir exécuté Jannekin de Santhove, laquelle fut enfouye toute vive, pour ce païé lij f. iij d. par. »

Waar Henne het « *lutérienne* » vandaan gehaald heeft, is ons een raadsel. Gezien den datum (1514), kan er hier niet gedacht worden aan een geval van Luthersche ketterij.

Wat de jonge vrouw betreft, die in 1527 te 's Gravenhage levend begraven zou geworden zijn, verwijst Henne alleen naar « J. de Wesembeke ». Meer gegevens hebben we hierover niet. Bedoeld zal wel zijn Wendelmoet Claesdochter van Monnikendam, die op 20 Nov. 1527 in Den Haag werd geworgd en verbrand.

Voor Hector van Dommenne, zie ons stuk n° 727, blz. 355.

Voor Jan Wouters geeft Henne weer een uittreksel uit de rekeningen van den schout van Mechelen Jan vander Aa :

« Au bourreau de la ville de Malines, pour avoir exécuté par le feu Jan Wouters, alias Deckers, lequel fut ars et bruslé comme lutérien — » (Rekening van 1528, fol. iij verso).

De tekst is juist, behoudens de twee woordjes « *comme lutérien* », die Henne er hier — evenals voor Janneken de Santhove het « *lutérienne* » — op eigen hand bijvoegde, en zonder ons te zeggen of hij misschien elders deze melding vond.

Over Willem van Zwolle, den dienaar van koning Christiern van Denemarken, die op 20 October 1529 te Mechelen als Lutheraan werd verbrand, zal men verschillende stukken vinden in *Corpus VI*.

Deel V, stuk n° 739, blz. 368-370.

Dit plakkaat van 7 Dec. 1528 is ook afgedrukt bij J. Lameere, *Ordonnances de Charles-Quint* (deel II, blz. 524-525), naar het *Reg. du Grand Conseil de Malines*, n° 2, fol. 223, op het Algemeen Rijksarchief te Brussel berustende.

Deel V, stuk n° 777 (274bis), blz. 417-418.

De heer Edg. de Marneffe, het stuk n° 777 (274bis) afdrukkend (in zijn werk *La principauté de Liège et les Pays-Bas au XVIe siècle*, deel I (1887), blz. 74

en 78), voegt er eene noot bij, waarin hij het volgende uittreksel mededeelt uit een *Sommier recueil de ce que se trouve de l'institution de l'inquisition par les papes es pays de pardeçà et aultrement* :

« Nonobstant que nostre saint père le Pape eust commis pour inquisiteurs généraulx lesdicts prévost de St Martin d'Ypre, prieur des Escolliers à Mons et doyen de Louvain, et que iceulx se y eussent bien acquitez, Sa Sainteté, par ung sien brief, envoyé au cardinal de Liège, de propre motif de Sa Sainteté, luy donne charge plainière de l'inquisition générale, avec faculté d'y continuer ceulx qui jà y sont commis, de les déporter et mettre aultres, si souvent que bon luy semblera, lequel brief fust lors par ledict cardinal baillé à Monsr de Palerme, chef du Conseil privé, pour y estre communiqué. Ce que ayant esté fait, fut rapporté à ladicte dame Marguerite les opinions y avoir esté diverses, ayans ceulx de longue robe esté d'avis, puisque la commission de l'inquisition de pardeça avoit, à la requeste de l'Empereur, esté commise aux susdictes personnes, estans gens de bien et s'y acquictans bien, et que de les révoquer (à quoy ilz ne scavoient matière) leur seroit faire honte, que, sans expresse ordonnance et commandement de Sa Maïesté et ses lettres de placetz sur ledict brief, icelluy ne se devoit aucunement admectre.

Le conte de Buren et le s^r de Berghes, estans au Conseil, furent d'avis que l'on deust admectre ledict cardinal à ladicte commission. Aultres y adjoustoyent que l'admission se devoit faire avec condition que le cardinal ne traicteroit nulz accusez de secte, sans sceu de ladicte dame Marguerite, et à l'avis du Conseil, ne hors les lieux de leur résidence, et que les confiscations qui en pourroient venir seroient au prouffit de Sa Maïesté. Dont ledict cardinal adverty, remonstra que ne luy challoit de ladicte commission, mais, puyque le Pape la luy avoit envoyée, et luy enjoinct par icelle, en vertu de sainte obédience, l'accepter, il ne la pouvoit refuser, remectant les conditions susdictes à ce que s'en pourroit obtenir de Sa Sainteté.

Dont ladicte dame advertie, feit de recheff communiquer le tout audict Conseil privé, où l'on considéra que vraysemblablement ladicte commission estoit practiquée, et que l'admectant, ledict cardinal notoirement n'y pourroit entendre en personne, et que partant le seilleur et aultres ses officiers, ausquelz il en pourroit donner la charge, soubz prétext de ladicte commission, amplieroyent grandement la jurisdiction dudict cardinal, et en temps avenir pourroient et vouldroyent attirer et attribuer à ladicte jurisdiction plusieurs choses, qu'en vertu de ladicte commission ilz auroyent fait, et que à ce moyen, à succession de temps, ledict cardinal et ses successeurs, évesques de Liège, et, à leur exemple, les aultres évesques, ayans leur diocèse es pays de l'Empereur, usurperoyent entièrement les hauteur et jurisdiction de Sa Maïesté. Par où ledict Conseil et aussy ladicte dame furent d'avis que la commission ne devoit estre admise. Dont ladicte dame advertit Sa Maïesté, afin que nullement icelle y consente ou accorde son placez, comme se trouve tout au long, comme dict est, par ses lettres dudict mois d'avril xxiiij, avant Pasques. [Rijksarchief te Brussel.] *Audience*, liasse n° 3. »

Zoals de slotzin het uitdrukkelijk zegt, is dit verhaal opgemaakt uit den brief, dien de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk aan keizer Karel zond over de aanstelling door den Paus van kardinaal Erardus vander Mark tot

algemeenen inquisiteur in de Nederlanden. Die brief is van 12 April 1525 en werd afgedrukt in *Corpus IV*, n° 274, blz. 331-333. — Op mijne vraag tot inzage van het *Sommier recueil*, dat, te oordeelen naar bovenstaand uittreksel, uitgebreid en belangrijk schijnt te zijn, werd mij geantwoord, dat dit stuk, sedert het door den heer de Marneffe benuttigd werd, is mislegd geworden, en men opzoekingen zou doen om het terug te vinden. Het bevond zich vroeger in de *Papiers de l'Audience*, liasse n° 3.

ERRATA.

—

Te verbeteren :

blz. 7, r. 4. xv ^{en}	<i>in xxv^{en}</i>
• 11, r. 28. was heecelester	• vlas heecelester
• 17, r. 3. van hunnen termijn,	• van de week, waarin zij mogen preeken in hunnen termijn,
• 21, r. 6. xxxiii ^{en}	• xxviii ^{en}
• 22, r. 3 en 6. Lukerocde	• Sukeroede
• 23, r. 26. divertis	• diversis
• 26, r. 46. prefati	• prefati
• 33, r. 25. ontlegen	• ontslegen
• 40, r. 31. en den	• en den gesubdelegeerde van den
• 73, r. 26. xv ^e xxvi	• xv ^e xxv
• 142, r. 30. heuindt	• beuindt
• 149, r. 9. Kethelaere	• , ketelmaker,
• 156, r. 40. Paul	• Pauw
• 170, r. 44. Pauc	• Pauc
• 210, r. 30 en 32 en blz. 212, r. 3, 8, 37 en 40. B <i>in</i> s.	
• 218, r. 34. sechtdach	<i>in</i> rechtdach
• 220, r. 20. beseicken	• bescicken
• 223, r. 33. gedrag	• geding
• 224, r. 10. inde	• , indien
• 237, r. 23. Nynelere	• Nyuelere (?)
• 249, r. 28. sacrée (?)	• saciee (?) [= saisie]
• 253, r. 13. sinen	• enen
• 305, r. 4. Matten	• Mallen
• „ r. 8. Mattens	• Mallens
• 336, r. 30. Hendrik van Zwolle	• Willem van Zwolle
• 386, r. 30. 1828	• 1528
• 394, r. 14. anc	• anci
• 398, r. 2. singulos	• singulorum (?)
• 400, r. 7. Juni 24	• Juli 25
• 401, r. 16. voltre	• volte
• 403, r. 18. Caesarianea	• Caesarianac
• 405, r. 23. en 49.	• en 49, en V, blz. 400, n ^o 755.
• 428, r. 2. Utrecht	• Atrecht
• 463, r. 24. „	• „

CHRONOLOGISCHE LIJST

DER

STUKKEN.

DEEL IV.

(NAGEKOMEN STUKKEN.)

	BLADZ.
34bis. 1520, December 15? Worms. Uittreksel uit eenen brief van den pauselijken legaat Aleander aan den pauselijken vice-kanselier Julius van Medici over een plakkaat tegen de boeken van Luther en zijne aanhangers, vroeger te Leuven door hem van keizer Karel V bekomen (<i>Havea impetrato</i>)	392
38bis. 1521, Februari 8, Worms. Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier bevattende klachten en terugblik op zijn krachtdadig optreden in de Nederlanden (<i>Ancor che pari</i>)	393
39bis. 1521, Februari 28, Worms. Uittreksels uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over aangekomen nieuws aangaande de verbreiding der Luthersche ketterij in de Nederlanden en over de te nemen maatregels (<i>Alli di passati</i>)	394
41bis. 1521, Maart 13, Worms. Brief van Aleander aan den Luikschen bisschop Erardus vander Mark en aan zijne ambtgenooten, hun bevelende de pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers in hunne bisdommen ten uitvoer te brengen (<i>Quum propter</i>)	395
43bis. 1521, April 5, Utrecht. Afkondiging der pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers door den Utrechtschen bisschop, op verzoek van den legaat Aleander (<i>Universis et singulis</i>)	396
43ter. 1521, April 8, Luik. Afkondiging der pauselijke bul tegen Luther en zijne aanhangers, alsmede der bul op de boekencensuur, door den Luikschen bisschop Erardus vander Mark (<i>Universis et singulis</i>)	397

47bis.	1521, begin Juni, Mainz? Uittreksel uit éenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over de diensten door den Luikschen bisschop Erardus vander Mark bewezen bij de bestrijding der Luthersche ketterij (<i>Quod si quid</i>)	399
47ter.	1521, Juni 19, Leuven. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over zijne bemoeiingen tegen Luther te Luik en te Leuven (<i>A' di XII partite</i>)	399
48bis.	1521, Juni 24, Gent. Uittreksel uit de rekeningen van den Raad van Vlaanderen over het openbaar verbranden der boeken van Luther (<i>A Jacques</i>)	400
49bis.	1521, Juni 27, Leuven. Uittreksels uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over het opmaken en drukken van het edict van Worms te Leuven en over den toestand aldaar (<i>Manda a V. S. Rma</i>)	400
50bis.	1521, Juli 6, Brussel? Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over moeilijkheden aangaande het edict van Worms en zijne Fransche en Nederlandsche vertalingen, alsmede over den verdachten koning Christiern van Denemarken, diens Lutheraanschen gezant te Worms en den bisschop van Luik (<i>Io arriva!</i>)	401
51bis.	1521, Juli 13 en 14, Antwerpen. Uittreksel uit Geldenhauer's <i>Collectanea</i> over hetgeen te Antwerpen gebeurde tijdens het verbranden van Luther's boeken aldaar (<i>Decima tertia mensis Julii</i>)	402
51ter.	1521, Juli 16, Antwerpen. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over de plechtige afkondiging van het edict van Worms aldaar op Zaterdag 13 Juli en over de verbranding van ongeveer 400 Luthersche boeken, met meer ander klein nieuws (<i>Mercordi passato</i>)	403
51 ⁴ .	1521, Juli 25, Gent. Uittreksel uit Geldenhauer's <i>Collectanea</i> over het verbranden van Luther's boeken aldaar (<i>Gandavi libri Lutheri</i>)	405
51 ⁵ .	1521, Juli 27, Gent. Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier over hetgeen gebeurde bij het openbaar verbranden van Luther's boeken aldaar (<i>Questa scrivo solo</i>)	405
51 ⁶ .	1521, Juli, Rome. Breve van paus Leo X gericht tot den markgraaf van Antwerpen, om hem geluk te wenschen over zijne werkzaamheid in het vervolgen der Luthersche ketterij en het verbranden der Luthersche boeken (<i>Ex litteris nunciorum</i>)	406
53bis.	1521, Augustus 23, Brugge. Uittreksel uit eenen brief van Aleander aan den vice-kanselier, waarin hij betuigt, dat de Luthersche ketterij in Vlaanderen nog niet uitgeroeid is, maar het weldra zijn zal (<i>In queste bande</i>)	407
53ter.	1521, Augustus 26, Brugge. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over zijne bemoeiingen tegen de Luthersche ketterij, de gewillige houding van den Brugschen magistraat en de verdachte gevoelens der Kartuizers en Benedictijnen aldaar (<i>Ho recepto</i>)	407

	BLADZ.
53 ⁴ . 1521, begin September, Brugge. Uittreksel uit Geldenhauer's <i>Col-lectanea</i> over het voorleggen door Aleander aan den Raad van Brugge van eene bul van paus Leo X en van het plakkaat van keizer Karel V tegen Luther (<i>Reverendissimus pater</i>).	408
53 ⁵ . 1521, September 2, Brussel. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over den rustigen toestand te Brugge en te Gent, en de nieuwe beroering te Antwerpen in de gemoderen gesticht door den terugkeer van Praepositus (<i>Insequendo la forma</i>)	409
53 ⁶ . 1521, September 5, Zoibven (<i>Zabern? Elsas</i>). Uittreksel uit eenen vertrouwelijken brief van Willem, bisschop van Straatsburg, aan Erardus vander Mark, bisschop van Luik, waarbij hij hem een kettersch boekje zendt en hem nieuws vraagt over de houding des Keizers tegenover de ketterij (<i>Reverende in Christo pater</i>)	411
53 ⁷ . 1521, September 8? Brussel. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over den bevredigenden toestand in de zuidelijke Nederlanden en de uitbreiding der ketterij in Holland, alsook over den goeden vriend (Erasmus) en den Antwerpschen prior der Augustijnen (<i>Dopoi le mie altre scritte</i>)	412
53 ⁸ . 1521, September 15, Brussel. Brief van Aleander aan den vice-kanselier over broeder Jo. Borchardi, die in Duitschland tegen Luther gepredikt heeft en nu uit Vlaanderen naar Italië reist (<i>A li di passati</i>)	413
53 ⁹ . 1521, September 18, Florence. Uittreksel uit eenen brief van den vice-kanselier aan Aleander, waarin aangedrongen wordt op eene strenge bestraffing van den prior der Antwerpsche Augustijnen (<i>Ex Florentia</i>)	414
53 ¹⁰ . 1521, September 27, Florence. Uittreksel uit eenen brief van den vice-kanselier aan Aleander over maatregels te nemen tegen den goeden vriend (Erasmus) en den Antwerpschen prior (<i>Circa lo amico</i>)	414
106bis. 1522, November 5, Nuremberg. Uittreksel uit eenen brief van den pauselijken nuntius Francesco Chierigati aan Isabella d'Este, markgravin van Mantua, over de aanhouding van eenen augustijn te Antwerpen en zijne bevrijding door een vrouwenoproer, alsmede over de maatregels door de Landvoogdes tegen de Antwerpsche Augustijnen genomen (<i>Credo che</i>)	414
120bis. 1523, (Januari 16,) Antwerpen. Uittreksel uit de kroniek van Spalatinus over de afbraak van het klooster der Antwerpsche Augustijnen, door de Landvoogdes bevolen (<i>Margarita, Caes. Maximiliani filia</i>)	415
133bis. (1523, Mei?) Woerden en 's Gravenhage. Uittreksels uit de rekening van den vicaris van den bisschop van Utrecht over de kosten aldaar gedaan door hem, den inquisiteur en hunnen notaris en fiscaal in het vervolgen van Lutheranen (<i>In causa visitatonis</i>)	415

	BLADZ.
146bis. 1523, Juli 1 en 3, Brussel. Uittreksel uit de kroniek van G. Spalatinus over de verbranding van drie Antwerpsche augustijnen te Brussel (<i>Prima die Julii</i>)	416
213bis. 1524, einde April, Rome. Uittreksel uit de instructie voor de pauselijke legaten, naar den Keizer gezonden (<i>Se potra aduerttr</i>)	417
274bis. 1525, April 12, Mechelen. Uittreksel uit eenen brief van de Landvoogdes aan den kanselier de Gattinara, waarbij zij hem eenen brief zendt voor den Keizer betreffende de aanstelling van kardinaal Erardus vander Mark tot algemeenen inquisiteur in de Nederlanden (<i>Je vous envoie</i>)	417
274ter. 1525, April 21, Rome. Breve van paus Clemens VII gericht tot kardinaal Erardus vander Mark, prins-bisschop van Luik, waarin hij hem aanspoort den ijver van de Landvoogdes tegen de ketters wakker te houden (<i>Ex regione Hollandiae</i>)	418
274 ⁴ . 1525, April 21, Rome. Breve van paus Clemens VII gericht tot de Landvoogdes der Nederlanden, haar aansporende de ketters in hare gewesten streng te vervolgen (<i>Ex regione Hollandiae</i>).	419
345bis. (1525, Juli 31,) Antwerpen. Aanteekening uit Geldenhauer's <i>Itinerarium</i> over het verdrinken aldaar van den augustijnernonnik Nicolaas (<i>Praecedenti anno</i>)	420

DEEL V.

391. 1525, September 24, 's Gravenhage. Derde plakkaat van keizer Karel tegen de Lutheranen (<i>Alsoe inden</i>)	1
392. 1525, September 25, 's Gravenhage. Brief van de Landvoogdes, waardoor zij aan den stadhouder en den Raad van Holland volmacht verleent om het plakkaat van den Keizer tegen de Lutheranen te interpreteeren (<i>Alsoo onlanca</i>)	5
393. 1525, September 25, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de som betaald aan den procureur-generaal en zijne dienaars, voor hunne buitengewone werkzaamheden in zake van ketterij (<i>Meester Reynier</i>)	6
394. 1525, September 25, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het instellen van een onderzoek te Delft nopens den voor ketterij aangehouden geestelijke Arnoldus Egouy, die uit zijne gevangenis ontsnapt was (<i>Meester Reynier</i>)	6
395. 1525, September 25, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van den substituut van den procureur-generaal in de zaak der Lutheranen (<i>Claes van Dam</i>)	7
396. 1525, September 25, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van verscheiden zijner leden in de zaak der Lutheranen (<i>Die heere</i>)	7

	BLADZ.
397. 1525, September 26, 's Gravenhage, Leiden en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het onderzoek tegen de Lutheranen te Leiden en te Delft (<i>Meester Reynier</i>).	8
398. 1525, Mei 11-September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten betaald aan twee cipiers der Voorpoort in zake van verscheiden kettters, die aldaar gevangen zaten (<i>Gheryt Roeloffszoen</i>)	8
399. 1525, April 11-September 27, Leiden en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten in de gevangenis te Leiden van verscheiden kettters en over andere kosten, veroorzaakt door hun geding (<i>Huych Pietersz.</i>)	11
400. 1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten van den ketter Lambrecht die glaesmaicker van Delft (<i>Claes van Dam</i>).	12
401. 1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de onderhoudskosten van verscheiden gevangen Lutheranen (<i>Jan Pietersz.</i>)	13
402. 1525, September 27, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van verscheiden personen tegen de Lutheranen (<i>Meester Harman</i>)	13
403. 1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het optimmeren van een verhoog in de groote zaal van het Hof (<i>Joest Jansz.</i>)	15
404. 1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de levering van de wassen kaarsen, waarmede verscheiden Lutheranen hunne boetedoening volbrachten (<i>Claes Doenz.</i>)	15
405. 1525, September 27, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het leveren van verschillende benodigdheden voor de terechtstelling van kettters (<i>Jan de Pape</i>).	16
406. 1525, September 27, 's Gravenhage. Brief van de Landvoogdes aan de kloosters van Holland over de predikanten (<i>Wy zyn</i>)	16
407. 1525, September 27, Doornik. Tweede protest van Jan Corvilain, namens den bisschop van Doornik, tegen de bemoeiingen van het kapittel in zake van den kettterschen priester Jan Le Grue (<i>In nomine Domini</i>)	18
408. 1525, September 28, 's Gravenhage en andere plaatsen in Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de sommen betaald aan drie kettermeesters (<i>Meester Nycolaus</i>)	20
409. 1525, September 28, 's Gravenhage, Woerden, Muideren en Medemblik. Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reizen van verscheiden dienaars betreffende zaken van ketterij (<i>Jorys Ottenzoen</i>)	20
410. 1525, September 30, 's Gravenhage en Utrecht. Uittreksel uit de	

- rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht om den officiaal en Mr. Cornelis de Capella naar Den Haag te ontbieden (*Heynrick Adriaensz.*) 21
411. 1525, September 30, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van den officiaal van Utrecht tegen de Lutheranen (*Meester Geryt*) 22
412. 1525, Juli, Augustus en September, Doornik. Omstandig verhaal van den aanvang van het geschil tusschen het kapittel en bisschop Karel van Croy opgerezen over het kettergeding ingespannen tegen Jan Le Grue, pastoor van Orcq, die tot herroeping en levenslange gevangenzitting werd veroordeeld (*Constito legitime*) 22
413. 1525, October 1, 's Gravenhage en Heusden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland nopens de overbrenging naar Heusden van den gevangen rector van Amsterdam (*Jorys Ottens.*) 27
414. 1525, October 2, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het gevangenzetten en de terechtstelling van Jan van Woerden (Pistorius) (*Jacob Willemszoen*). 27
415. 1525, October 3, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de terechtstelling van Jan van Woerden (Pistorius) en andere Lutheranen (*Den meester*) 28
416. 1525, October 4, Geervliet. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Geervliet aangaande Mr. Jacob Noy, augustijn, en andere verdachten (*Andries vander Bronckhorst*) 29
417. 1525, October 8, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland aangaande de Lutheranen te Amsterdam (*Daniel Claesz.*) 29
418. 1525, October 9, 's Gravenhage, Den Briel en Ruge. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland aangaande het overbrengen naar Den Briel van eenen ketterschen augustijn en van Cornelis vuytten Blencvliet (*Dierick Aelbrechtsz.*) 30
419. 1525, October 9, Geervliet, Den Briel en 's Gravenhage. Tweede uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het gevangennemen en overbrengen van Geervliet naar Den Briel van Cornelis die Clerck en van eenen augustijn (*Franchoys vande Werve*) 30
420. 1525, October 9, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Delft om den gardiaan der Minderbroeders uit te noodigen naar Den Haag te komen voor de zaak der Lutheranen (*Heynrick Adriaensz.*) 31
421. 1525, October 9, 's Hertogenbosch. Uittreksel uit eenen brief der Landvoogdes aan keizer Karel over de Lutheranen in Holland (*Monseigneur, je vous ay*) 31
422. 1525, October 11, 's Gravenhage, Amsterdam en Leiden. Uittrek-

	BLADZ.
	sel uit de rekeningen van het Hof van Holland aangaande het overbrengen van Amsterdam naar Leiden van den ketter blinden Dierick (<i>Cornelis Jan Bollenz.</i>) . . . . .
423.	1525, October 18, Amsterdam. Veroordeeling van Maucke Meinouwe tot eene bedevaart en eene gevangenzitting van tien dagen wegens het uitschelden van zoogezegde kettters (<i>Alsoo Maucke</i>). 32
423bis.	1525, tusschen September 16 en October 19, Osnabrück en Bremen. Aanteekeningen uit Geldenhauer's <i>Itinerarium</i> , vermeldende hoe hij in eerstgenoemde stad aan (Gerhard) Hecker den marteldood van Pistorius verhaalde en in laatstgenoemde de gast werd van Jacobus Praepositus (<i>Osnaburgi salutavimus</i>) 420
424.	1525, October 24, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam voor de zaak der Lutheranen (<i>Adriaen Jansz.</i>) 33
425.	1525, October 24-26, Heusden en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenschap te 's Gravenhage van Jan Sartoris, rector te Amsterdam (<i>Noch worde</i>) 33
426.	1525, October 26, Heusden, 's Gravenhage en 's Hertogenbosch. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de zaak van Jan Sartoris, schoolmeester te Amsterdam (<i>Jan de Bastaert</i>) 33
426bis.	1525? October 26, Luik. Brief van Theodoricus Hezius aan den pauselijken secretaris Blossius over het vervullen zijner zending in de Nederlanden tot onderdrukking van het schandaalmakend getwist tusschen Erasmus en de Leuvensche godgeleerden Nicolaas van Egmond en Vincentius van Beverwijck (<i>Superioribus diebus</i>) 421
426ter.	1525, October 27, Torgau. Aanteekening uit Geldenhauer's <i>Itinerarium</i> over zijn samentreffen aldaar met Nicolaas van Brussel (vroeger pastoor te Brussel) (<i>Die 27 Octobris</i>). 427
427.	1525, Juli 9 en October 31, Breda en Toledo. Uittreksels uit de instructie door de Landvoogdes en haren Raad te Breda gegeven aan de twee gezanten, die naar Spanje bij keizer Karel gingen, aangaande de kettervervolging en de geestelijke zaken, met het antwoord op ieder punt door den Keizer te Toledo gegeven (<i>Luy diront</i>). 34
428.	1525, October, Amsterdam. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over een verzoekschrift der Amsterdammers aan de Landvoogdes, om de afstelling te vragen van den proost en den deken wegens hun slecht gedrag en hunne onbekwaamheid (<i>Pour ce que</i>) 36
429.	1525, October, Mechelen en Amsterdam. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over het verhandelde te Mechelen aangaande de klacht der Amsterdammers tegen hunnen pastoor Gerrit Peters (<i>Ceula d'Amsterdam</i>) 37

	BLADZ.
430. 1525, November 1, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het verbeurdverklaren der goederen van den boekbinder Jan Zevertsz. van Leiden (<i>Van Marytgen</i>)	38
431. 1525, November 3, Brussel en Rijsel. Uittreksel uit eenen brief der Landvoogdes over de proceduur tegen de ketters te Rijsel (<i>Sur la requête</i>)	38
432. 1525, November 4, Arnhem. Eerste antwoord van hertog Karel van Gelderland op de breve van Clemens VII over het geding hangende tusschen Mr. Jan Inghenwynkell, proost van Deventer, en den drossaard der Veluwe (<i>Breve s.v. scriptum</i>).	39
433. 1525, (vóór November 9,) Utrecht. Uittreksel uit de stads-kameraars-rekeningen over de gevangenschap van Jacob Rutten van Antwerpen, die verbrand werd (<i>Item, soe heeft</i>)	39
434. 1525, November 9, Utrecht. Uittreksel uit de stads-kameraars-rekeningen over het gebeurde bij gelegenheid van de verbranding van eenen Antwerpenaar (Jacob Rutten) (<i>It., alsoe 's donred.</i>)	40
435. 1525, November 10, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van twee zijner leden en den deken van St. Pieters te Leuven (Coppin) tegen de ketters te Amsterdam (<i>Meester Jaspar</i>)	40
436. 1525, Mei 6-10 en November 13 en 14, Bergen-op-Zoom en Leuven. Notarieele acte bevattende beschuldigingen, antwoorden van den betichte en getuigenissen in de zaak van Nicolaas Christi, eenen ketterschen priester van Bergen-op-Zoom (<i>Universis et singulis</i>)	41
437. 1525, November 13, Utrecht. Uittreksel uit de besluiten des Raads betreffende Willem Dirksz., die wordt gevangengezet in afwachting dat de kettermeesters hem zullen onderzoeken (<i>Die Raet</i>)	63
438. 1525, November 18, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland nopens het verbranden van kettersche boeken te Amsterdam (<i>Jorys Ottenzoen</i>)	63
439. 1525, November 18, Antwerpen. Veroordeeling van Lieven Zomere en zijne vrouw wegens hun spreken met en het begunstigen van Lutheranen (<i>Lieven Zomere, pasteybackere</i>)	63
440. 1525, November 18, Antwerpen. Veroordeeling van meester Sebastiaan Noutsenus en van zijnen knecht Judocus Lamberti, wegens het huisvesten van ketters en het houden van geheime bijeenkomsten (<i>Meester Sebastiaen</i>)	64
441. 1525, November 21, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Amsterdam aangaande de misbruiken der geestelijke jurisdictie en der kloosters (<i>Meester Abel</i>).	65

	BLADZ.
442. 1525, November 1, Arnhem. Tweede uitvoeriger antwoord van hertog Karel van Gelderland op de breve van Clemens VII over het geding hangende tusschen hem en den proost van Deventer (<i>Breve Sanctitatis Vestrae</i>).	66
443. 1525, December 1, Leuven. Notarieele acte, verklarende dat Hendrik Hamerot, plaatsvervanger van den officiaal van Luik, den vorigen dag te Leuven gekomen was voor de zaak van Nicolaas Christi (<i>Anno quo supra</i>).	68
444. 1525, December 2, Leuven. Notarieele acte bevattende het vonnis uitgesproken door den inquisiteur Nicolaas Coppin tegen den ketterschen priester Nicolaas Christi van Bergen-op-Zoom, die tot herroeping en tot eene boetedoening veroordeeld wordt (<i>Deinde, die Sabbatj</i>).	69
445. 1525, December 3, Kampen. Besluit des Raads tegen degenen, die kettersche boeken bezitten of drukken of kettersche gesprekken voeren (<i>Scopenen ende Raedt</i>).	71
446. 1525, December 4, 's Gravenhage en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht met brieven voor den officiaal aangaande Gheryt van Wormer (<i>Jan Claessoen</i>).	72
447. 1525, December 9, 's Gravenhage en Monnikendam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Monnikendam met brieven aan de burge-meesters over het onderhouden van het plakkaat tegen de Lutheranen te Monnikendam (<i>Philippus Claessoen</i>).	73
448. 1525, December 12, Medemblik en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenschap te Medemblik en het overbrengen naar Den Haag van Mr. Willem van Utrecht (<i>Den casteleyn</i>).	73
449. 1525, December 21, Utrecht en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het geding van Willem Ottonis (<i>Ghysbrecht Pietersz.</i>).	74
450. 1525, September 27 en December 22, Holland en Utrecht. Twee rekeningen over de werkzaamheden van Mr. Cornelis de Capella, notaris, in zake van verschillende ketters (<i>Meester Cornelis</i>).	74
451. 1525, December 23, Hoorn, Wormer en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de herroeping en de boetedoening van Gerijt Pietersz. en Willem Ottonis (<i>Dierick Aelbrechtsz.</i>).	76
452. 1525, December 24, Medemblik en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland nopens het overbrengen van Willem Ottonis van Medemblik naar Den Haag (<i>Govaert Jansz.</i>).	77
453. 1525, December 30, Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland nopens het verbieden der preeken van den pastoor van 't oud gasthuis te Delft (<i>Philippus Claessz.</i>).	77

	BLADZ.
454. <i>Einde 1525, 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit eene instructie voor de rechterlijke ambtenaars van Holland in zake <i>mixti fori</i> (<i>Dat zy</i>).	78
455. <i>1525, 's Gravenhage.</i> Lied op den marteldood van Jan de Backer (Pistorius) van Woerden (<i>Nv heffen wy</i>)	78
456. <i>1525, Amsterdam.</i> Uittreksel uit een gelijktijdig handschrift over kettters te Amsterdam (<i>Eerst es</i>)	80
457. <i>1525, Amsterdam en 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de werkzaamheden van den secretaris Gerijt van Loo tegen de Lutheranen te Amsterdam (<i>Gerijt van Loo</i>)	80
458. <i>1525, Amsterdam en 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam met brieven voor Jan van Duvenvoorde, Jaspas Lievijszoen en Herman van der Goude, opdat zij met Roeloff van Monnikendam zouden samenwerken tegen de Lutheranen (<i>Cornelis Lenaertszoen</i>)	81
459. <i>1525, Antwoerpen.</i> <i>Summa doctrinae</i> der ketttersche Loisten (<i>Principio vehementer</i>).	81
460. <i>1525, Monnikendam en 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek tegen de Lutheranen te Monnikendam (<i>Jan Benninck</i>).	84
461. <i>1525, 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekening van Jean Micault over de werkzaamheden van den koster van 's Gravenhage in zake van ketterij (<i>Au coustre</i>)	85
462. <i>1525, 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het bewaren der kamers, waar de commissarissen tegen de Lutheranen werkzaam waren (<i>Willem Pieterszoen</i>)	85
463. <i>1525, 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar den heer van Hoogstraten met brieven over Lutheranen (<i>Willem Adriaenszoen</i>)	85
464. <i>1525, Leiden en 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland nopens het overbrengen der gevangen kettters van Leiden naar Den Haag (<i>Dierick Aelbertszoen</i>)	86
465. <i>1525, Amsterdam en 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het zenden van brieven uit Amsterdam aan het Hof door Mr. Jaspas Lievenszoen (<i>Daniel Claeszoen</i>)	86
466. <i>1525, 's Gravenhage, Amsterdam, Leuven en Hoogstraten.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reizen van eenen bode naar Amsterdam, Leuven en Hoogstraten met brieven van het Hof (<i>Phillips Claeszoen</i>).	86
467. <i>1525, 's Gravenhage, Utrecht en Amsterdam.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reizen van eenen bode naar den deken van S ^{te} Maria te Utrecht en naar Mr. Herman van der Goude te Amsterdam, om hen uit te	

	BLADZ.
	noodigen onmiddellijk naar Den Haag te komen voor de zaak der Lutheranen (<i>Cornelis Lenaertsz.</i>) 87
468.	1525, 's Gravenhage, Mechelen, Leuven en Brussel. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over briefwisseling aangaande den ketter Gerijt van Wormer (<i>Philippus Claeszoen</i>) 87
469.	1525, 's Gravenhage en Den Briel. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de uitnoodiging gestuurd aan den pater van het Sinte-Claraklooster in Den Briel, die naar Den Haag kwam prediken tegen de Lutheranen (<i>Dierick Reyerszoen</i>). 88
470.	1525, Hoorn. Uittreksel uit Velius' <i>Chroniick</i> over het gevangen zetten van eenen begijne-pater (Willem Ottensz.) (<i>Ter selver tijdt</i>) 88
471.	1525, Doesburg. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkroniek van het Fraterhuis te Doesburg over de ketterij in de Nederlanden (<i>Item hoc tempore</i>) 89
472.	1525, Utrecht. Uittreksel uit de besluiten des Raads over het geval van Cornelis Wyman, die onschuldig bevonden werd van het spreken van kettersche woorden (<i>Want Reyer</i>) 89
473.	1525, Zierikzee. Aanteekening over den inquisiteur Vincentius Theodorici van Beverwijk (of van Haarlem) (<i>P. Mag. Vincentius</i>) 90
473bis.	1525, bisdom Utrecht. Aanteekening over den inquisiteur Jan de Bonmont of de Bono Monte, predikheer (<i>Hanno, Valencenis</i>). 428
474.	1525, Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan de commissarissen, die tegen de ketters werkzaam waren (<i>Van Willem Goudt</i>) 90
475.	1525, Holland. Ander uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over eene soortgelijke betaling (<i>Van Dierick Goidscalczsz.</i>) 91
476.	1525, Nederlanden. Uittreksel uit de kroniek van het klooster te Amersfoort over de kettervervolging in de Nederlanden gedurende dit jaar en over de zaak van Pistorius (<i>Ann. 1525. Iterum</i>) 91
477.	(c. 1525? Mechelen?) Brief der Landvoogdes aan Nicolaas de Montibus, hem bevelende onmiddellijk de godgeleerde Faculteit bijeen te roepen om over het geval van eenen ketter, die niet tot inkeer komt, te beraadslagen (<i>Pour ce que</i>) 93
478.	c. 1525? Utrecht. Aanteekening uit een handschrift van het Predikheerenklooster te Gent over den predikheer Franciscus de Beka, inquisiteur in het bisdom Utrecht (<i>P. Franciscus de Beka</i>). 94
479.	c. 1525, Rijsel en Brabant. Aanteekening van Calvijn over de vrijgeesten Coppin, die te Rijsel, en Quintin (Couturier Picart), die in Brabant hunne leerstelsels verspreiden (<i>A quindecim</i>) 94
480.	1525 of 1526, Arnhem. Acte van de schepenen over het brand-

	BLADZ.
	merken aldaar van twee Lutheranen, den zadelmaker Cornelis van den Steyn en Philips Hoefft (<i>Wy burgemeystersen</i>) 95
481.	1525-1526, 's Hertogenbosch. Rekening van den schout over zijne werkzaamheden en die zijner onderhoorigen tegen de Lutheranen (<i>Den selven</i>) 95
482.	1525-1526, Kortrijk. Uittreksel uit de rekening van den schout over de tentoonstelling en de verbanning van den Lutheran Pieter Notebaert en het verbranden zijner kettersche boeken (<i>Audit escoutéte</i>) 96
483.	1526, Januari 12, 's Gravenhage en Leiden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Leiden met brieven over de terminarissen voor het gerecht aldaar (<i>Heynrick Adriaensz.</i>) 97
484.	1526, Januari 12, Oudenaarde. Uittreksel uit de stadsrekeningen over een wijngeschenk aan eenen minderbroeder, die bij last van schepenen een boek onderzocht had (<i>Item, ghepresenteert</i>). 97
485.	1526, Januari 13, 's Gravenhage en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Utrecht met brieven voor den officiaal aangaande Willem Ottonis (<i>Severyn Jansz., gezwoeren</i>) 98
486.	1526, Januari 14, Leuven. Uittreksel uit de <i>Chronyche van Antwerpen</i> over de tentoonstelling aldaar van zes mannen en twee vrouwen, die aan de sacramenten niet geloofden (<i>Anno 1525, den</i>) 98
487.	1526, Januari 15, Luikerland. Bevel van den prins-bisschop Erardus vander Mark tegen het drukken en verkoopen van Luthersche boeken, het prediken, het lezen der mis, het hooren der biecht, het sluiten van huwelijken door verdachte personen en in verboden onderstandigheden, en het houden van bijzitten door de geestelijken (<i>Cum frequenter</i>). 98
488.	1526, Januari 18, Mechelen. Bevel van keizer Karel, gericht tot zijnen eersten deurwaarder, aangaande het geschil opgerezen tusschen den magistraat van Amsterdam en den keurbisschop van Utrecht nopens de geheime huwelijken (<i>Wij hebben ontvangen</i>) 101
489.	1526, Januari 20, Leiden. De magistraat belooft tien karolusgulden aan dengene, die de personen kan aanduiden, die kettersche schimpschriften aan de deur der St-Pieterskerk en aan de biechtstoelen aangeplakt hebben (<i>Alsoe up gister</i>) 105
490.	1526, Januari 21, Vollenhoven. Brief van Hendrik van Beieren, keurbisschop van Utrecht, aan den magistraat van Kampen over het aanstellen van twee commissarissen tegen de Lutheranen (<i>Soeals die Lutheriaensche</i>). 107
490bis.	1526, Januari 28, Zwijnaarde (bij Gent). Uittreksel uit de kroniek van Spalatinus, behelzende eenen brief van den gebannen koning Christiern van Denemarken aan Luther, met bijgaand schrijven aan Spalatinus, waarbij hij hun het overliden

BLADZ.

	bericht van zijne gemalin Isabella, op 19 Januari 1526 te Zwijnaarde gestorven in het evangelisch geloof (<i>Schweinhardiae in coenobio</i>)	428
491.	1526, Januari 29 en volgende dagen, Antwerpen. Uittreksel uit de rekening van Jean Micault over de werkzaamheden van Joost Laureins tegen de Loïsten aldaar (<i>A Messire</i>)	107
492.	1526, (Januari en Februari,) Mechelen en Antwerpen. Uittreksel uit de rekening van Jean Micault over de werkzaamheden van Nicolaas Coppin, Ruwaard Tapper en anderen tegen de Antwerpsche Loïsten (<i>A messire</i>)	108
493.	1526, Januari en Februari, Mechelen en Antwerpen. Uittreksel uit de keizerlijke rekeningen over de werkzaamheden van dezelfde nopens dezelfde zaak (<i>A messires</i>)	108
494.	1526, Februari 4, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenskosten van Gerijt van Wermer en Willem van Utrecht (<i>Gerijt Roeloffszoen</i>)	109
495.	1526, Februari 5, 's Gravenhage en Antwerpen. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Antwerpen voor de zaak van Willem Ottenzoen (<i>Jan Joly, gezworeen</i>)	110
496.	1526, Februari 14, 's Gravenhage en Delft. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan eenen bode wegens het dagvaarden en medebrengen van verscheiden personen van Delft en het omliggende, die moeten getuigen in zake van ketterij (<i>Quirijn Lourijszoen</i>)	110
497.	1526, Februari 19, 's Gravenhage. Brief van den Raad van Holland aan den stadhouder over de zaak van Willem Ottenzoen (<i>Up gisteren</i>)	110
498.	1526, Februari 19, 's Gravenhage en Monnikendam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar den schout van Monnikendam om hem uit te noodigen naar Den Haag te komen voor de zaak van Willem Ottenzoen (<i>Jennis Pietersz.</i>)	114
499.	1526, Februari 19, 's Gravenhage en Monnikendam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den substituut Klaas van Dam naar Monnikendam, om Willem Ottenzoen aldaar te vangen (<i>Claes van Dam</i>)	114
500.	1526, Februari 20, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen bode naar Amsterdam aangaande de zaak van Willem Ottenzoen (<i>Adriaen Lubbertszoen</i>)	115
501.	1526, Februari 21, 's Gravenhage, Monnikendam en Utrecht. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van boden naar Monnikendam en Utrecht wegens de zaak van Willem Ottenzoen (<i>Andries Mesusz.</i>)	115
502.	1526, Februari 26, Antwerpen. Uittreksel uit de <i>Chronycke</i> van	

	BLADZ.
	<i>Antwerpen</i> over de boetedoening van tien Loïsten (<i>Anno 1525, den</i>) 116
503.	1526, <i>Februari 26, Antwerpen</i> . Uittreksel uit de <i>Chronijke van Nederlant</i> over dezelfde zaak (<i>Den 20 Februarii</i>) 117
504.	1526, <i>Februari 26, Antwerpen</i> . Rekening van den schout over de kosten van het onderzoek tegen de Loïsten (<i>Ander wtgeven</i>) 117
505.	1526, <i>Januari 8-Maart 3, Leuven, Mechelen, Antwerpen, Brussel en Diest</i> . Nicolaas Coppin, Ruwaard Tapper en anderen erkennen verschillende sommen ontvangen te hebben voor hunne werkzaamheden in het geding der Loïsten (<i>Nous, Nicolas</i>) 118
506.	1526, <i>Maart 6, Mechelen</i> . Uittreksel uit eenen brief van de landvoogdes Margaretha aan keizer Karel, met klachten over den gevluchten koning Christiern II van Denemarken wegens zijne tusschenkomst bij den markgraaf van Antwerpen ten voordeele der Lutheranen (<i>Si faut jil</i>) 120
507.	1526, <i>Maart 9, Amsterdam</i> . Verbod, uitgevaardigd door de Staten van Holland, te preeken met open deuren, behalve in de kerken en in de kloosters der biddende orden (<i>De presidenti</i>) 120
508.	1526, <i>Maart 13, Haarlem</i> . Uittreksel uit de <i>Resolutien der Vroedschap</i> , waarbij den magistraat geboden wordt de plakكاتen tegen de Lutheranen te onderhouden (<i>Alsoe fame es</i>) 121
509.	1526, <i>Maart 19, Doornik</i> . Notarieele acte over de onderhandelingen tot vereffening van het geschil opgerezen tusschen den bisschop en het kapittel ter gelegenheid van het kettergeding tegen den priester Jan Le Grue (<i>In Dei nomine</i>) 121
510.	1526, <i>Maart 22, Sevilla</i> . Uittreksel uit eenen brief van Willem des Barres, secretaris des Keizers, aan de Landvoogdes over de Lutheranen in Holland en te Antwerpen (<i>Et pour ce</i>) 123
511.	1526, <i>Maart 24, 's Gravenhage en Muiden</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van eenen deurwaarder naar Muiden om den ketter Gerijt van Wormer, die herriep, naar Den Haag te brengen (<i>Harman Harmanszoen</i>) 123
512.	1526, <i>April 12, Mechelen</i> . Bevel van keizer Karel, gericht tot den stadhouder en den Raad van Holland, aangaande de wegge-loopen geestelijken (<i>Alsoe tot onser</i>) 124
513.	1526, <i>April 18, 's Gravenhage</i> . Vonnis door het Hof van Holland uitgesproken tegen Yde Pouwels van Monnikendam, die hare dochter aan eenen priester ten huwelijk gegeven had (<i>Alsoe Yde</i>) 125
514.	1526, <i>April 20, Hoorn</i> . Uittreksel uit een stadsregister over het straffen van vijf Lutheranen (<i>Claes van Midwooud</i>) 126
515.	1526, <i>April 30, Doornik</i> . Tweede notarieele acte over de onderhandelingen tot vereffening van het geschil opgerezen tusschen den bisschop en het kapittel ter gelegenheid van het kettergeding tegen den priester Jan Le Grue (<i>In nomine Domini</i>) 127
516.	1526, <i>April 30, 's Hertogenbosch</i> . Uittreksel uit de stadsreke-

BLADZ.

	ningen over de reis van eenen bode met brieven van de commissarissen naar den officiaal van Luik te Diest en den deken van Leuven (<i>Idem, den lesten</i>).	130
517.	1526, Mei 2 en volgende dagen, Ertvelde. Uittreksel uit de rekeningen van Jean Micault over de werkzaamheden van Mr. George d'Espelghem tegen eenen ketter (<i>A maistre</i>) . .	130
518.	1526, Mei 12, 's Hertogenbosch. Acte van de schepenen over de verklaringen van Otto Bollix Janssoen aangaande het ontvluchten zijner dochter uit het klooster van Rossem (<i>Allen ende</i>) . . .	131
519.	1526, Mei 16, Basel. Uittreksel uit eenen brief van Erasmus aan Frans Molinus over de regeling der kettervervolging in Engeland en in de Nederlanden (<i>Inquisitionis summa</i>) . . .	132
520.	1526, Mei 18, Mechelen. Brief der Landvoogdes aan den Raad van Holland over de geestelijke rechtspleging (<i>Wy hebben ontfaan</i>)	132
521.	1526, Mei 19 en volgende dagen, 's Hertogenbosch. Uittreksel uit de rekeningen van Jean Micault over een onderzoek door George d'Espelghem ingesteld aangaande personen, die oproer gemaakt hadden tegen het gerecht bij gelegenheid van het vangen van eenen Lutheraan aldaar (<i>A maistre</i>) . . .	133
522.	1526, Mei 30, 's Gravenhage. Brief van den Raad van Holland aan den stadhouder over Mr. Beuckel, die te Delft onder het kettersch sermoen van eenen augustijn nota's nam, en over de zaak van den ketterschen priester Ulco (<i>De selve believe</i>)	133
523.	1526, Juni 1, Doornik. Notarieele acte bevattende de overeenkomst gesloten tusschen den bisschop en het kapittel van Doornik, waarbij hunne wederzijdsche rechten, in zake van kettervervolging tegen de suppoosten van gemeld kapittel, worden vastgesteld (<i>Super controversia</i>).	135
524.	1526, Juni 15, Leuven. Notarieele acte, inhoudende het getuigenis van tien priesters over het onberispelijk gedrag van den priester Nicolaas Christi sedert zijne veroordeeling (<i>Anno a natiuitate</i>)	137
525.	1526, Juni 16, Doornik. Open brief van den bisschop en het kapittel van Doornik, waarbij zij de overeenkomst bekendmaken, tusschen hen gesloten betreffende hunne wederzijdsche rechten in zake van kettervervolging tegen de suppoosten van gemeld kapittel (<i>Universis presentas</i>)	137
526.	1526, Juni 23, Leiden. Veroordeeling van Jan Cornelisz. tot eene boetedoening wegens kettersche gesprekken (<i>Alzoe Jan</i>) . .	139
527.	1526, Juli 9, Straatsburg. Uittreksel uit eenen brief van Bucerus aan Zwingli over den toestand der Hervorming in de Nederlanden en de werkzaamheid van Hinne Rode in Holland en Friesland (<i>Tota Hollandia</i>)	141
528.	1526, Juli 13, Leiden. De magistraat verhoogt den prijs, beloofd aan degenen, die de verspreiders en aanplakkers van kettersche schriften aanduiden (<i>Alzoe upten</i>)	142

	BLADZ.
529. 1526, Juli 17, Mechelen. Vierde plakkaat van keizer Karel tegen de protestanten, gericht tot den Raad van Vlaanderen (<i>Alzoe, in tjaer</i>)	142
530. 1526, Augustus 12, Hoorn. Klaas Henricxz. wordt tot zes jaar ballingschap veroordeeld wegens kettersche gesprekken en het bezitten van een kettersch boek (<i>Claes Henricxz.</i>)	148
531. 1526, Augustus 13, Gent. Michiel Neetezone en Jan vanden Steene, boekbinders, worden tot vijftig jaar ballingschap veroordeeld, omdat zij boeken van Luther gekocht en behouden, en over zijne stellingen met anderen gesproken hebben (<i>Michiel Neetezone</i>)	148
532. 1526, Augustus 13, Gent. Jan de Pruet Kethelaere wordt tot vijftig jaar ballingschap veroordeeld wegens het houden van kettersche vergaderingen (<i>Jan de Pruet</i>)	149
533. 1526, September 15, Namen. Uittreksel uit de rekening van den meier over het brandmerken, de tentoonstelling en het gevangen blijven binnen de stad van Jehan Adam wegens zijn smadelijk spreken over de H. Maagd en de heiligen (<i>Audit maistre</i>).	149
534. 1526, September 17, Arnhem. Brief van hertog Karel van Gelderland aan zijnen ambtman te Tiel en Bommelerweert met bevel tot ontgraving en verbranding te Tiel van het lijk eener Luthersche vrouw (<i>Wy verstaen</i>)	150
535. 1525, October 1-1526, October 1, 's Hertogenbosch. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de onkosten van de tentoonstelling en de boetedoening van Lutheranen en het verbranden hunner boeken aldaar (<i>Item, den graftmeker</i>)	150
536. 1526, October 7, 's Hertogenbosch. Aanteekening over de kettervervolgving aldaar door den inquisiteur Jan van Baerle en den kanunnik Hendrik vander Molen (<i>Anno 1526</i>).	151
537. 1526, October 8, 's Gravenhage. Banvonniss uitgesproken door het Hof van Holland tegen Maarten van Berghen, die een kettersch boek verkocht had en een kettersch lied bezat (<i>Alzoe Martin</i>).	151
538. 1526, October 8, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de zaak van Maarten van Berghen (<i>Meerten van Bergen</i>)	152
539. 1526, October 21, 's Hertogenbosch. De inquisiteur Jan van Baerle, bijgestaan door den kanunnik Hendrik vander Molen en twee keizerlijke commissarissen, spreekt aldaar het vonnis uit tegen negen Lutheranen (<i>Anno praefato</i>)	152
540. 1526, Mei 19-October 22, Arnhem. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de kosten van de gedingen van zes kettersche personen, waarvan twee vrouwen werden verbrand (<i>Omtrent Sunt Laurens</i>)	153
541. 1526, October 29, Antwerpen. Gebod van den magistraat over het verkoopen, drukken, lezen of bewaren van kettersche boeken (<i>Men cundicht</i>).	154

	BLADZ.
542. 1526, October 30, Antwerpen. Veroordeeling door den magistraat van Hans van Remunde tot eene bedevaart wegens het drukken van Luthersche boeken (<i>Hansken van Remunde</i>)	154
543. 1526, October 30, Antwerpen. Veroordeeling door den magistraat van Hendrik Henricxsens en Tanneken Zwolfs tot eene bedevaart wegens het verkoopen en verspreiden van Luthersche boekjes (<i>Henric Henricxsens</i>)	155
544. 1526, October 30, 's Gravenhage, Monnikendam en Leiden. Brief van het Hof van Holland aan den gouverneur van het graafschap over de maatregels genomen tegen drie verdachte priesters van Monnikendam en tegen andere Lutheranen van die plaats en van Leiden (<i>De selve believe</i>)	156
545. 1526, November 14, Amsterdam. Verbod te prediken zonder toelating van den pastoor en van den Raad (<i>Alsoe men daghelycæ</i>)	158
546. 1526, November 14, Amsterdam. Veroordeeling van Peter Govertsz. tot eene bedevaart, wegens het spreken van oproerige woorden en het herbergen van personen, van ketterij verdacht (<i>Alsoe Peter Govertsz.</i>)	159
547. 1526, November 14, Amsterdam. Veroordeeling tot zes jaar ballingschap, uitgesproken tegen Jan Ysbrantsz. alias <i>Jannetgen Compt inne</i> , wegens het uitschelden van eenen priester (<i>Alsoe Jan Ysbrantsz.</i>)	159
548. 1526, November 15, 's Gravenhage en Monnikendam. Brief van het Hof van Holland aan den gouverneur van het graafschap over het geval van Gerbrand Pauw en Jan Jacobssoen, twee verdachte priesters van Monnikendam, en over de regeling van hun geding (<i>De selve believe</i>)	160
549. 1526, December 10-16, Amsterdam. Vragen door den magistraat van Amsterdam aan het Hof van Holland gesteld betreffende het geding van den ketter Jan Ysbrantsz. en anderen, met de antwoorden van het Hof (<i>Alsoe Jan Ysbrantsz.</i>)	161
550. 1526, December 20, Leeuwarden. Veroordeeling door het Hof van Friesland van Willem Tanckes tot tentoonstelling, doorboring zijner tong, boetedoening en herroeping wegens het lasteren van Maria (<i>Alzoo den Houe</i>)	163
551. 1526, December 22, Leeuwarden. Plakkaat van George Schenck, gouverneur van Friesland, gericht tot den magistraat van Leeuwarden, aangaande de kettersche boeken (<i>Alsoe tonser kennisse</i>)	164
552. 1526? December, Leuven en Breda. Notarieele acte, bevattende een vonnis van den inquisiteur Nicolaas Coppin, waarbij twee geestelijken van Breda, van ketterij verdacht, tot eene boetedoening veroordeeld werden (<i>Nos, etc., confessione</i>)	165
553. 1526, Doesburg. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkroniek van het Fraterhuis te Doesburg over de verspreiding der Luthersche gedachten in dit klooster (<i>In huius anni</i>)	166

	BLADZ.
554. 1526, <i>Doesburg</i> . Aanteekening uit dezelfde kroniek over de ketterij te Doesburg (<i>Nondum hoc anno</i>)	167
555. 1526, <i>'s Gravenhage</i> . Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan de heeren van den Raad, den procureur-generaal, enz., wegens hunne werkzaamheden in de gedingen tegen de Lutheranen (<i>Ander vuytghewen</i>) . . .	167
556. (1526,) <i>Hoorn</i> . Vonnis van den schout en het gerecht, waarbij Volkul Ellert, de vrouw van Geryt Hans, Remmet Gerbrantsz. en Jan Mourisz. tot eene boetedoening veroordeeld worden wegens kettische gesprekken (<i>Alsoe de scout</i>)	176
557. 1526, <i>Ieperen</i> . Uittreksel uit de rekening van den baljuw over de kosten van het geding van den ketter Lamsz. Motton (<i>Payet Dieryc</i>).	177
558. 1526, <i>Mechelen</i> . Uittreksel uit de rekening van den baljuw over de terechtstelling van den godslasteraar Philips Goessens (<i>Au bourreau</i>).	177
559. 1526, <i>Veurne</i> . Uittreksel uit de rekening van den baljuw over het kettergeding van Hanskin Luucx, verdacht te behooren tot de Waldenzer secte (<i>Et premiers, enuoyé</i>).	177
560. 1526, <i>Volkegem (bij Oudenaarde)</i> . Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Aalst en Geeraardsbergen over het geding van de ketterin Barbele Scietcatte, van Volkegem (<i>Lesdits rendans</i>).	178
561. c. 1526, <i>Leuven</i> . Notarieele acte over allerlei stukken, die bewijzen, dat Nicolaas Coppin de macht van algemeenen inquisiteur in de Nederlanden bezit (<i>Ecce commissio</i>)	178
562. 1522-1527, <i>Namen</i> . Uittreksel uit de rekening van den meier over de kosten van een kettergeding, dat zonder gevolg bleef (<i>A Pière Francette</i>)	182
563. 1522-1527, <i>Namen</i> . Uittreksel uit de rekening van den meier over de vervolging als Waldenzen van twee vrouwen, Jacoba en Katharina (<i>Pour les despens</i>)	182
564. 1522-1527, <i>Namen</i> . Uittreksel uit de rekening van den meier over de veroordeeling van de echtgenoot van Jacob Borghet tot tentoonstelling en verbanning, om verzaakt te hebben aan God en de H. Maagd (<i>Audit Jaspin</i>)	183
565. 1522-1527, <i>Saubraine</i> (?). Uittreksel uit de rekening van den meier van Namen over een onderzoek tegen zekere Agnes, verdacht te behooren tot de Waldenzer secte (<i>A Thonin</i>). . .	183
566. 1527, <i>Januari 7, Mechelen en Grave</i> . Brief der Landvoogdes aan Nicolaas Coppin, hem bevelende met de afgevaardigden van den bisschop van Luik een onderzoek te doen te Grave, waar de pastoor kettische leerstelsels verkondigt (<i>Pour ce que</i>) . .	184
567. 1527, <i>Januari 16, Antwerpen</i> . Verbod van den magistraat Engelsche Nieuwe Testamenten te bewaren (<i>Men cundicht</i>). . . .	184
568. 1527, <i>Februari 4, Gent</i> . Verbanning door den magistraat van Balthazar van Zeene wegens het voeren van kettische	

	BLADZ.
	gesprekken, zijn smadelijk spreken over punten van het geloof en het maken van spotprinten (<i>Baltazar van Zeene</i>) . . . 185
569.	1527, Februari 4, Gent. Verbanning door den magistraat van Monica van Upstaele, vrouw van Balthazar van Zeene, wegens hare kettersche gesprekken (<i>Monica van Vpstaele</i>). 186
570.	1527, Maart 7, Mechelen en Henegouwen. Brief der Landvoogdes aan den Groot-Baljuw van Henegouwen, om de overheden aan te sporen tot een strenger optreden tegen de ketterij aldaar (<i>Pour ce que</i>). 186
571.	1527, Maart 11, 's Gravenhage, Amsterdam en Delft. Uittreksel uit eenen brief van den Raad van Holland aan den stadhouder over de maatregelen genomen tegen de ketterij te Amsterdam en te Delft (<i>De selve believe</i>). 187
572.	1527, Maart 11, Amsterdam, Delft en Hoorn. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over het besluit van den Raad, verbiedende te prediken elders dan in de parochiekerken en de kloosters der biddende orden (<i>Den wicm dach</i>). 188
573.	1527, Maart 13, Kartuiserklooster ten Bossche te St-Maartens-Lierde. Uittreksel uit eenen brief van Levinus Ammonius aan Jan Molendinus over de dansers en de ketterijen in Artois (<i>Quaeso te</i>). 189
574.	1527, Maart 14, Holland. Herhaling van het plakkaat van 24 September 1525 tegen de Lutheranen (<i>Alsoe inden jaere</i>). 190
575.	1527, Maart 20, Bergen. Nieuwe afkondiging van het plakkaat van 22 Maart 1521 tegen Luther en zijne aanhangers (<i>On vous fait</i>). 191
576.	1527, Maart 20, Bergen. Omzendbrief van den Groot-Baljuw van Henegouwen aan de grafelijke ambtenaars en aan de steden van dat gewest, met een afschrift der voorgaande afkondiging, hun bevelende dat stuk insgelijks te laten afkondigen. 191
577.	1527, Maart 23, Rijnland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de afkondiging van het plakkaat (tegen de ketters) (<i>Andries Gillet</i>). 192
578.	1527, Maart 26, 's Gravenhage en Amsterdam. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Amsterdam betreffende kettersche boeken en aangaande twee brieven uit Duitschland aan de stad Amsterdam gezonden (<i>Meester Jasper Lievenz</i>). 192
579.	1527, Maart 28, 's Gravenhage en 's Gravenzande. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te 's Gravenzande aangaande eenen twist ontstaan ter oorzake van Lutherij (<i>De selve meester</i>). 193
580.	1527, April 4, 's Gravenhage, Amsterdam, Haarlem, Monnikendam, Hoorn, Leiden, Dordrecht en Putte. Brief van den Raad van Holland aan den stadhouder over de verspreiding der ketterij in Holland en de maatregelen daartegen genomen (<i>De selve believe</i>). 193

	BLADZ.
581. 1527, April 5-7, Dordrecht. Acte van het onderzoek te Dordrecht ingesteld door den griffier A. Sandelijn aangaande Cornelis Woutersz. (<i>Achtervolgende sekere brieven</i>).	198
582. 1527, tusschen Maart 11 en April 8, Amsterdam. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz., vermeldende dat de magistraat verlangt, dat de afgeschafte heiligdagen van den preekstoel zouden afgekondigd worden en dat er maatregelen zouden genomen worden tegen de misbruiken van den deken der stad (<i>Art. 6. Item, die van Aemstelredamme</i>).	201
583. 1527, April 9, Dordrecht en 's Gravenhage. Brief van den Raad van Holland aan den stadhouder over de zaak van Cornelis Woutersz. (<i>De selve believe</i>).	202
584. 1527, April 11, Hoorn en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het vangen te Hoorn en het overbrengen naar Den Haag van Dieuwer van Mallen, van ketterij verdacht (<i>Meester Anthoenis</i>).	203
585. 1527, April 13, 's Hertogenbosch. Acte der schepenen over het betalen van eene hooge geldboete door verscheiden personen, verdacht van Lutherij (<i>Wy, Deventer</i>).	204
586. (1527.) April 8-14, Amsterdam en Mechelen. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over de reis van eenen burgemeester en eenen schepen van Amsterdam naar Mechelen, om den magistraat, beschuldigd niet streng genoeg te zijn jegens de kettters, te verdedigen (<i>Effect van een reyse</i>).	205
587. 1527, April 14, Noord-Holland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de afkondiging van het plakkaat van 14 Maart tegen het houden van vergaderingen en het lezen van ketttersche boeken (<i>Jorys Adriaens.</i>).	208
588. 1527, April 16, Mechelen. Uittreksel uit eene instructie der Landvoogdes voor haren gezant in Spanje over hare maatregels tegen de Lutheranen (<i>Ne s'est aussit</i>).	209
589. 1527, April 16, Dordrecht en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Dordrecht betreffende Cornelis Woutersz. (<i>Meester Aernout</i>).	209
590. 1527, April 17, Delft en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van een raadslid en eenen secretaris naar Delft, ten einde zich met den magistraat te verstaan om het prediken elders dan in de parochiekerken te beletten (<i>De heere van</i>).	210
591. 1527, April 18, Amsterdam. Aanteekening uit de protocollen van Andries Jacobsz. over onderhandelingen tusschen den magistraat van Amsterdam en den voorzitter van het Hof van Holland betreffende de aanhouding van Jan Zyvertsz. (<i>Den aviii Aprilis</i>).	210
592. 1527, April (tusschen 18 en 23), 's Gravenhage. Aanteekening uit de protocollen van Andries Jacobsz., vermeldende dat het Hof van Holland de toelating weigert te verleenen tot het preeken in de St-Jacobs- en St-Olofskapellen (<i>De deken en</i>).	211

	BLADZ.
593. 1527, April 26, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betaalde aan een getuige in de zaak van twee Luthersche vrouwen (<i>Liedewij Coman</i>).	211
594. 1527, April 22-27, Dordrecht en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het overbrengen van Dordrecht naar Den Haag van den gevangene Lutheraan Cornelis Woutersz. (<i>Clas van Dam</i>)	212
595. 1524, September 2-20; 1527, Maart 25-April 28, Fleurus. Uittreksels uit de rekeningen van den meier van Fleurus over het vervolgen en verbranden van Marye de Beauvolz en Pierette Pourreau, van de Waldenzer secte (<i>Le semydy</i>)	213
596. 1527, April 29, Zeeland. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het afkondigen in Zeeland van het plakkaat (tegen de Lutheranen) (<i>Cornelis Jacobsz.</i>)	217
597. 1527, (April) na Paschen, Brabant, Henegouwen, Namen, Salins, Doornik, Lorreinen en Antwerpen. Uittreksel uit de kroniek van Robert Macquereau over het verbranden en straffen van Waldenzen en Lutheranen in die gewesten en steden (<i>Ce temps pendant</i>)	217
598. 1527, April 22-Mei 1, Amsterdam en Mechelen. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over eene reis van twee afgevaardigden der stad Amsterdam naar den stadhouder te Mechelen om de te niet verklaring te vragen van eene acte van den Raad van Holland, die een vonnis van het stedelijk gerecht tegen twee Lutheranen, Jan Zyvertsz. en Brechte, de vrouw van Barent de Guldenberch, verbroken had (<i>Articulen overgegeven</i>)	218
599. 1527, Mei 3-8, Amsterdam en 's Gravenhage. Aanteekening uit de protocollen van Andries Jacobsz. over onderhandelingen tusschen den magistraat van Amsterdam en het Hof van Holland aangaande de houding der schepenen bij het straffen van ketters (<i>Seyde oick</i>)	219
600. 1527, Mei 8, Gorcum en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het getuigen van twee personen van Gorcum tegen den Lutheraan Jasper de Coninck van Brugge en tegen eenen vagebond (<i>Lambrecht Adriaensz.</i>).	220
601. 1527, Mei 10-12, Amsterdam en 's Gravenhage. Aanteekening uit de protocollen van Andries Jacobsz. over de reis van eenen burgemeester en twee schepenen van Amsterdam naar 's Gravenhage om het advies te hooren van den Raad van Holland betreffende twee vonnissen door de schepenen van Amsterdam geveld en door den Raad verbroken (<i>Effect van een reyse</i>) . .	221
602. 1527, Mei 11-12, Den Briel. Veroordeeling van den ketter Lambrecht Lambrechtsz. tot eene boetedoening, herroeping en drie maanden gevangenis in zijn huis (<i>Alzoe Lambrecht</i>). .	221
603. 1527, Mei 12, 's Gravenhage, Dordrecht, Monnikendam en Amsterdam. Brief van den Raad van Holland aan den stadhouder	

- over de zaak van Cornelis Woutersz. en anderen (*Inden jare XXV*) 223
604. 1527, *Maart 24-Mei 13, Haarlem, Amsterdam en 's Gravenhage*. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Haarlem aangaande verscheiden van ketterij verdachte personen, waaronder Vranck van der Hove, en over het verhooren te Amsterdam van Jan Severtsz. en Brechte, de vrouw van Baernt in den Gulden Burch, alsmede over het advies van den heer van Assendelft in de zaak van Pouwels de Cuyper (*Heren Gerijt*). 226
605. 1527, *Mei 14, Den Briel*. Veroordeeling van Cornelis Maertsze tot eene boete en eene boetedoening om eene vrouw valsche-lijk beschuldigd te hebben met ketters om te gaan (*Alzoe Cornelis*). 227
606. 1527, *Mei 17, Basel*. Uittreksel uit eenen brief van Erasmus aan Johannes a Lasco, proost van Gnesen, over den dood der Nederlandsche inquisiteurs Nicolaas van Egmond, Vincentius van Haarlem, Godschalk Rosemond en Jacob van Hoogstraten (*Aliquot ex*). 228
607. 1527, *Mei 17, Amsterdam*. Veroordeeling van Jan Pouwelsen tot gevangenschap en boetedoening wegens smaadwoorden tegen het H. Sacrament (*Gecundicht*). 229
608. 1527, *Mei 18, Monnikendam en 's Gravenhage*. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van twee zijner dienaars naar Monnikendam om de gevangen ketterin Wendelmoet vandaar naar Den Haag te brengen en ver-scheiden leden der regeering van Monnikendam vóór het Hof te dagen (*Cornelis Jan Bollenz.*) 229
609. 1527, *Mei 18, Den Briel*. Verbod van baljuw, mannen van leen en gerecht van Den Briel, de ketters, die boete gedaan hebben, lastig te vallen (*Geordonneert*). 230
610. 1527, *Mei 22, 's Gravenhage en Hoorn*. Uittreksel uit de reken-ingen van het Hof van Holland over het betaalde aan ver-scheiden getuigen van Hoorn in de zaak van den ketter Dirk van Malle (*Aechte Jans doctere*). 230
611. 1527, *Mei 25, Mechelen*. Brief der Landvoogdes aan den Raad van Holland over het vervolgen der ketters in dat gewest, o. a. over Cornelis Woutersz. en Wendelmoet (*Le conte de*) 231
612. 1527, *Mei, Brussel*. Aanteekeningen van Alex. Pinchart en Alph. Wauters over den inhoud der processtukken betreffende Valentijn van Orley, zijn huisgezin en anderen, die de preeken van Nicolaas vander Elst hadden bijgewoond 233
613. 1527, *Juni 7, Mechelen*. Uittreksel uit eenen brief van de Landvoogdes aan den kanselier van Brabant, hem gelastende met het onderzoeken en straffen der ketters te Brussel (*Quant à*) 235
614. 1527, *Mei 2-Juni 9, 's Gravenhage*. Uittreksel uit de rekeningen

BLADE.

	van het Hof van Holland over de gevangenskosten van de ketterin Wendelmoet Claeysdochter (<i>De cypier</i>)	236
615.	1527, Juni 9, Woerden en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het overbrengen van 's Gravenhage naar Woerden van Willemtgen Arisdochter (Wendelmoet) (<i>Deselve substituyt</i>)	236
616.	1527, tusschen Maart 16 en Juni 11, 's Hertogenbosch. Uittreksel uit de stadsrekeningen over afschriften van mandementen tegen de Lutheranen, die op houten borden vóór de kerk en het raadhuis uitgeplakt werden (<i>Item, voer twee</i>)	237
617.	1527, Juni 15, Brussel. Rekening van den ontvanger der exploitent in Brabant over de sommen ontvangen van boeten opgelegd aan verscheiden personen, die de preeken van Nicolaas vander Elst bijgewoond hadden (<i>Van Johanna</i>)	237
618.	1527, Juni 12-18, 's Gravenhage en Gorcum. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de herroeping te Gorcum van den ketter Jasper den Coninck (<i>De selve substituyt</i>).	242
619.	1527, Juni 25, Leuven. Vonnis door den algemeenen inquisiteur Nicolaas Coppin uitgesproken tegen den Lutherschen augustijn Lodewijk Roelants (<i>Nos, Nicolaus Coppyn</i>)	243
620.	1527, Juni 25, Leuven. Tekst der herroeping van Lodewijk Roelants (<i>Ego, frater</i>)	245
621.	1527, Juni 28, Haarlem. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de boeten betaald door verscheiden personen van Haarlem, hun door het gerecht opgelegd (<i>Van Bertout</i>)	245
622.	1527, Juni en Juli, Middelburg en Vilvoorde. Rekening van den procureur-generaal Jacob Stalpaert over zijne werkzaamheden tegen de kettters aldaar, o. a. tegen Cordatus van Middelburg (<i>A maistre Jacques</i>)	246
623.	1527, April 10-Juli 1, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenskosten van de ketterin Dieuwer (<i>De cypier</i>)	247
624.	1527, Juli 1-7, 's Gravenhage, Hoorn en Leiden. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de herroeping te Hoorn van de ketterin Dieuwer en het overbrengen uit Leiden naar Den Haag van den ketter Dieric Teyling (<i>De selve substituyt</i>)	247
625.	1527, Februari 7-Juli 8, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenskosten van de ketterin Aechte Jacobsdr. (<i>De cypier</i>)	248
626.	1527, Maart 21 en Juli 8, Doesburg. Aanteekening uit de kroniek van het Fraterhuis van Doesburg over het ontvluchten van twee broeders (<i>Anno praefato</i>)	248
627.	1527, Maart 15-Juli 9, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenskosten van den ketter Jasper Janss. (<i>De cypier</i>)	249

	BLADZ.
628. 1527, Mei 26-Juli 10, Tongrinne. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Fleurus over de kosten van het geding tegen Maroye Dupont, als Waldenze en tooverheks verbrand (<i>Item, que le dimence</i>)	249
629. 1527, Januari 1-Juli 11, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenskosten van de ketterin Catharina Bouwen van Westerwijk (<i>De cypier</i>)	251
630. 1527, Juli 16, Leeuwarden. Veroordeeling van Marten Mathysz. van Bergen tot doorboring zijner tong en eeuwigdurende ballingschap wegens zijne kettische gesprekken (<i>Alsoe tegenwoirdige</i>)	252
631. 1527, Juli 17, Haallert. Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw van Ninove over het onderzoek eener Waldenze aldaar (<i>Le avij^e jour</i>)	252
632. 1527, Juli 31, Gent. Uittreksel uit het <i>Memorisboek</i> over de straf en de geldboete opgelegd aan den Lutherschen goudsmid Cornelis Bauwens (<i>Den lesten July</i>)	253
633. 1527, Augustus 3, Maastricht. Raadsverdrag waarbij besloten wordt Jan van den Bossche te doen vervolgen wegens het bezitten van een kettisch boek en als van ketterij verdacht (<i>Soe Jan</i>).	253
634. 1527, Augustus 14, Maastricht. Besluit van den magistraat, waarbij een algemeen onderzoek tegen de verdachten van « Lutherie » bevolen wordt (<i>Soe fame is</i>)	254
635. 1527, c. Augustus 15, Valencijn. Uittreksel uit Macquériau's <i>Hist. de l'Europe</i> over de verspreiding der ketterij te Valencijn (<i>Tandis que</i>)	254
636. 1527, Augustus 25, Ath. Uittreksel uit de rekening van den kastelein van Ath over het bannen van Marie Concludt wegens hare betrekkingen met tooverheksen en Waldenzen (<i>Le avij^e jour</i>)	255
637. 1527, September 4, Gent en Rijsel. Acte door de Landvoogdes en den Geheimen Raad gegeven aan den procureur van Rijsel, betreffende de interpretatie van het plakkaat tegen de Lutheranen (<i>Acte donne</i>)	255
638. 1527, September 13, Delft en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Delft aangaande den boekbinder Jan Joestesz. en zijnen dienaar Adriaan Jansz., welke laatste kettische boekjes verkocht had (<i>Meester Franchoy</i> s).	259
639. 1527, September 25, (Brussel?). Uittreksel uit de rekeningen van den algemeenen ontvanger der financiën over de opbrengst der verbeurdverklaarde goederen van Lutheranen en anderen in Brabant (<i>De maistre</i>)	260
640. 1527, September 26, (Brussel?). Kwijtbrief over ontvangen bezoldiging en voorschotten, afgeleverd door den gewezen inqui-	

	BLADZ.
	siteur Frans vander Hulst over den tijd loopende van November 1521 tot November 1523 (<i>Je, Franchois</i>). . . . .
641.	1527, October 13, <i>Duinkerke</i> . Veroordeeling tot eene boete, boetedoening en drie maanden ballingschap van Jan Corbel, die Luthersche boeken had verkocht (<i>Jan Corbel, omme</i>). . . . .
642.	1527, October 14, <i>Muiden</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de gevangenskosten van den ketter Geryt van Wormer (<i>De castelleyn</i>). . . . .
643.	1527, October 21, 's <i>Gravenhage en Leiden</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over een onderzoek te Leiden aangaande eenen ketterschen predikant (<i>Meester Abel</i>). . . . .
644.	1527, October 29, <i>Mechelen</i> . Bevel der Landvoogdes betreffende de regeling der inquisitie te Valencijn (<i>De la part de</i>). . . . .
645.	1527, October 30, <i>Maastricht</i> . Raadsverdrag waarbij besloten wordt Jan van Berne, van ketterij verdacht en reeds gevangengezet, te vervolgen (<i>Soe Jan van Berne</i>). . . . .
646.	1527, November 13, <i>West-Voorne</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de teerkosten van eene kettersche vrouw, die aldaar hare boetedoening volbracht (<i>Joest Van der Bronchhorst</i>). . . . .
647.	1527, November 11-15, 's <i>Gravenhage en Delft</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den substituut naar Delfshaven om aldaar den ketterschen priester Willem (Ottonis) te vangen (<i>De voorn. substituyt</i>). . . . .
648.	1527, November 18, <i>Maastricht</i> . Veroordeeling tot herroeping van den Lutheraan Jan van Berne (<i>Wart verdraegen</i>). . . . .
649.	1527, November 20, 's <i>Gravenhage</i> . Doodvonnis door het Hof van Holland uitgesproken tegen Wendelmoet Claesdochter (<i>Alsoe Wendelmoet</i>). . . . .
650.	1527, November 20, 's <i>Gravenhage</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het doodvonnis en de verbeurdverklaring der goederen van Wendelmoet Claesdr. (<i>Wendelmoet Claesdochtere</i>). . . . .
651.	1527, November 20, 's <i>Gravenhage</i> . Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz. over de verbranding van Wendelmoet Claesdr. (<i>Den xx^e Novemb.</i>). . . . .
652.	1527, November 15-20, 's <i>Gravenhage</i> . Duitsch verhaal van de gevangenschap, ondervragingen en verbranding van Wendelmoet Claesdr. (<i>Ein wonderliche geschycht</i>). . . . .
653.	1527, November 15-20, 's <i>Gravenhage</i> . Nederlandsch verhaal over de gevangenschap, ondervragingen en dood van Wendelmoet Claesdochter (<i>Een belijdinghe</i>). . . . .
654.	1527, November 15-20, 's <i>Gravenhage</i> . Gelijkijdig volksliedje op Wendelmoet Claesdr. (<i>De Heer moet zijn gepresen</i>). . . . .
655.	1527, November 20, 's <i>Gravenhage</i> . Uittreksel uit de <i>Chronyche van Antwerpen</i> over de verbranding van Wendelmoet Claesdr. (<i>Anno 1527</i>). . . . .

656.	1527, (einde November?), Haarlem en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de reis van den ontvanger der exploiten naar Haarlem, waar hij moest aandringen op bespoediging van het geding tegen den ketter Barthout Willemz. en zijne aanhangers (<i>Desen ontfanger</i>)	285
657.	1527, November 20-December 2, Amsterdam. Aanklacht van broeder Hendrik Haeck bij den magistraat tegen de sermoenen van den minderbroeder Jozef (<i>Insgelycx by</i>)	286
658.	1527, December 3, Holland en Friesland. Plakkaat van keizer Karel over de rondreizende en vreemde geestelijken en leprozen (<i>Alzoe tot onser kennisse</i>)	286
659.	1527, December 6, Antwerpen. Verordening van den magistraat aangaande eene algemeene processie met het H. Sacrament om God te bidden voor den Keizer, zijnen broeder, hunne landen en de onderdrukking der ketterij (<i>Alzoo de Stadt</i>)	288
660.	1527, December 17, Enkhuizen en 's Gravenhage. Besluit van het Hof van Holland, den schout van Enkhuizen bevelende den deken van West-Friesland ten allen tijde in de uitoefening van zijn ambt behulpzaam te zijn (<i>Alzoe meester</i>)	289
661.	1527, December 21, Haarlem en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het dagvaarden van meer dan negentig poorters van Haarlem in de zaak der Lutheranen (<i>Pieter Diricxz., boode</i>)	289
662.	1527, December 21, 's Gravenhage. Brief van den heer van Assendelft aan den graaf van Hoogstraten over den schoenmaker van Dordrecht (Cornelis Woutersz.) en den minderbroeder Jozef van Amsterdam (<i>Achteruolghende die memorie</i>).	290
663.	1527, December 23, 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de kosten van een onderzoek aangaande zekere nieuwe boekjes (<i>Jan Huych Cornelisz.</i>)	291
664.	1527, December 25, Antwerpen. Open brief van Gerardus Geldenhauer Noviomagus aan keizer Karel, hem vragende een einde aan de geloofsvervolgingen te stellen (<i>Etsi omnibus</i>).	292
665.	c. 1527, (Antwerpen?). Open brief van Gerardus Geldenhauer aan hertog Karel van Gelderland, om hem aan te sporen de nieuwe zuivere leer van Christus te doen prediken in zijn gebied (<i>Qui tibi</i>)	297
666.	1526-1527, Veurne en Ieperen. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Veurne over een kettergeding tegen twee vreemde Luthersche gezellen (<i>Et premiers</i>)	302
667.	1526-1527, Ieperen. Uittreksel uit de rekening van den baljuw van Ieperen over het betalen van de boete, waartoe Jan Pauwaert veroordeeld was wegens zijnen omgang met personen verdacht van het lezen van Luthersche boeken (<i>De Jehan Pauwaert</i>).	303
668.	1527, Arnhem. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de kosten der kettervervolging aldaar (<i>Item, doe men</i>)	303

BLADZ.

669.	1527, <i>Witmarsum</i> . Uittreksel uit de rekening van den rentmeester-generaal van het Hof van Friesland over eene reis van den procureur-generaal naar Witmarsum, waar hij in de kisten van den pastoor en van den vicaris kettersche boeken vond (<i>Cornelis Camerhouwer</i>)	304
670.	1527, <i>Doornik</i> . Kwijtschrift van den gevangenbewaarder over de gevangenskosten van Jaspas Bernard, van ketterij verdacht, die aan het geestelijk hof overgeleverd werd (<i>Quittance de Pierre le Retordeur</i>)	304
671.	1527, 's <i>Gravenhage</i> . Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over ontvangst van de som, die de ketterin Dieuwer, huisvrouw van Jan van Matten, gehouden was te betalen als vergoeding voor de kosten van hare gevangenschap en van haar geding (<i>Van Dieuwer</i>)	305
672.	1527, <i>Delfland, Amstelland en Zuid-Holland</i> . Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over de afkondiging van het plakkaat (van 14 Maart 1527) tegen de Lutheranen (<i>Adriaen van Cranenbrouck</i>)	305
673.	1527, <i>Holland</i> . Uittreksels uit de rekeningen van het Hof van Holland over de afkondiging van een plakkaat, het koopen, verkoopen of bezitten van een Nederlandsch boekje van Eckius verbiedende (<i>Michiel Broune Janz.</i>)	306
674.	1527, <i>Holland</i> . Rekening van het Hof van Holland hoofdzakelijk loopende over de reiskosten van boden, gelast met het bezorgen van brieven aangaande de Lutheranen (<i>Ander vuytgeven</i>)	307
675.	1527, <i>Brussel</i> . Aanteekening van Viglius over de drie algemeene inquisiteurs, in 't bijzonder over Nicolaas Coppin, die te Brussel ongeveer zestig ketters straffe (<i>Tres facti sunt</i>)	316
676.	1527, <i>Brussel</i> . Uittreksel uit Hooft's <i>Neederlandsche Histoorien</i> over de werkzaamheden van den inquisiteur Nicolaas Coppin (<i>Drie besondere inquisiteurs</i>)	316
677.	1527, <i>Brussel</i> . Aanteekening van Alph. Wauters over den priester Nicolaas vander Elst en de Brusselaars, die bepredikt werden en beboet wegens het bijwonen zijner sermoenen (<i>La foule persista</i>)	317
678.	1527, <i>Waalsch-Vlaanderen en Rijsel</i> . Aanteekening over den predikheer Jan Frelin, door den algemeenen inquisiteur Nicolaas Coppin tot inquisiteur in die gewesten aangesteld (<i>Le R. P. Jean Frelin</i>)	317
679.	1527, <i>Rijsel</i> . Uittreksel uit Buzelin's <i>Gallo-Flandria sacra et profana</i> over de aanstelling door Nicolaas Coppin van den predikheer Jan Frelin tot zijnen vicaris voor Waalsch-Vlaanderen (<i>Famam etiam obtinuit</i>)	318
680.	1527, <i>Rijsel en omstreken</i> . Uittreksel uit Buzelin's <i>Annales Gallo-Flandriae</i> over de vervolging der ketters door den inquisiteur Jan Frelin (<i>Interim certis nuntijs</i>)	318

681. 1525-1528, *Amsterdam*. Uittreksel uit een HS. der 16de eeuw, vermeldende dat de oude schout Mr. Jan Hubrechts, Cornelis Benninck en Mr. Pieter Colyn verdacht werden van ketterij (*Dat ten zeluen tijde*) 319
682. 1528, *Januari 18, Brussel*. Plakkaat van Keizer Karel, gericht tot den stadhouder en den Raad van Holland, aangaande de drukkers en de weggelooopen geestelijken (*Want tot onser kennissen*) 320
683. 1528, *Januari 28, Leuven*. Uittreksel uit Molanus over het overlijden aldaar van den inquisiteur Dirk van Goerre, predikheer (*Januari 28*) 321
684. 1528, *Februari 1, 's Gravenhage*. Brief van het Hof van Holland aan den stadhouder aangaande de zaak van Cornelis Woutersz. (*Deselue belieue*) 322
685. 1528, *Februari 4, 's Gravenhage*. Bevel van den stadhouder van Holland tot afkondiging van het plakkaat van 18 Jan. 1528 tegen de weggelooopen geestelijken en verordening betreffende de spelen der Rederijkers (*Wij ontbieden*) 324
686. 1528, *Februari 6, Den Briel*. Veroordeeling tot boetedoening en gevangenisstraf uitgesproken tegen verscheiden personen, die geheime sermoenen van den pastoor bijgewoond hadden (*Alsoe Als Jan*) 325
687. 1527, *December 28-1528, Februari 8, Leuven en Middelburg*. Uittreksel uit de rekeningen van den ontvanger van den Grooten Raad over het betaalde aan den onderinquisiteur Mr. Thomas Ghisberti wegens zijne werkzaamheden te Middelburg (*A matstre Thomas*) 327
688. 1528, *Februari 28, Antwerpen*. Veroordeeling van den ketter Christiaan Boeye tot « inscalatie », gevangenschap en eene boetedoening (*Kerstiaen Boeye*) 328
689. 1528, *Maart 18, Amsterdam*. Veroordeeling van Peter Janszoen tot eene bedevaart wegens storing der mis en het bedreigen van eenen priester (*Tusschen meester Jan*) 328
690. 1528, *Maart 18, Amsterdam*. Veroordeeling tot eene boete van Brecht, de vrouw van Baernt die Guldenberch, wegens het houden in haar huis van conventiculen, waar verboden boeken gelezen werden (*Om des willen*) 329
691. 1528, *Maart 18, Amsterdam*. Veroordeeling van Trijn, de weduwe van Hendrik Lambertszoen tot eene bedevaart wegens « quade manieren » op St. Lebuinusdag (*Alsoe Tryn*) 329
692. 1528, *Maart 18, Amsterdam*. Veroordeeling van Clap op Grietje, medeplichtige der vorige, tot acht dagen opsluiting (*Ende omdat*) 330
693. 1528, *Maart 23, Antwerpen*. Voorloopige veroordeeling tot gevangenschap binnen de stad van Jacob Rodes, van ketterij verdacht (*Jacob Rodes*) 330
694. 1528, *Maart 20-27, Amsterdam*. Aanteekening uit de protocollen

	BLADZ.
	van Andries Jacobsz., vermeldende dat de heer van Hoogstraten de regeering en de poorters van Amsterdam beschuldigde besmet te zijn met ketterij (<i>Als wy</i>). 331
695.	1527, April-1528, April 1, Luik. Uittreksel uit Chapeaville over het afkondigen door de Staten van eene wetgeving tegen de Lutheranen overeenkomstig het Edict van Worms, en over het verbranden van eenen ketterschen priester op den oever der Maas aldaar (<i>Fuerat, nuperis</i>). 331
696.	1528, April 2, Amsterdam. Veroordeeling tot eene geeseling en eene bedevaart van Albert Dirck van Gelderland, die gedurende de vasten openlijk vleesch gegeten had (<i>Albert Dirck</i>). 332
697.	1528, April 4, Amsterdam. Veroordeeling van Hans Schroeder van Bremen tot eene tentoonstelling en het bidden om vergiffenis wegens het uitschelden van twee observanten (<i>Alsoe Hans</i>). 332
698.	1528, Maart (?) 10-April 16, 's Gravenhage en Gorcum. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het dagvaarden te Gorcum van twee personen, die vóór den deken van Naaldwijk moeten komen getuigen (<i>Andries Goidtschalix</i>). 332
699.	1528, Mei 16, Amsterdam. Veroordeeling van Jan Jansz. en Herman Gheritz. tot eene boete wegens het herbergen van « zekere gasten », zonder die te laten inschrijven (<i>Alsoe Jan Janszoen</i>). 333
700.	1528, Juni 27, Gent. Veroordeeling van Jacob van Keymeulen tot vijftig jaren ballingschap en andere straf wegens het voeren van kettersche gesprekken (<i>Jacop van Keymeulen</i>). 333
701.	1528, Juli 1, Delft. Veroordeeling tot eene geeseling, doorboring zijner tong met tentoonstelling en eene geldboete, door het Hof van Holland uitgesproken tegen Jan Dircksz. van Amsterdam, wegens zijn kwalijk spreken van het H. Sacrament en het bezitten van zeker liedeken (<i>Alsoe by goede</i>). 334
702.	1528, Juli 1, Delft en 's Gravenhage. Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over ontvangst van de boete, waartoe Jan Dircksz. veroordeeld geworden was (<i>Van Jan Dircksz.</i>). 335
703.	1528, Juli 6 en volgende dagen, Doesburg. Aanteekening uit de gelijktijdige kloosterkroniek van het Fraterhuis te Doesburg over broeder Mathias Kempis, die, met de nieuwe leer besmet, het klooster ontvluchtte (<i>Eodem anno</i>). 335
704.	1528, Juli 7, Mechelen. Uittreksel uit eenen brief der Landvoogdes aan keizer Karel over het opheffen van het beslag gelegd op de goederen van Jacob van Grovenberg, eertijds in Spanje wegens ketterij gevat (<i>Je vous auoye</i>). 335
705.	1528, Juli 7, Mechelen. Uittreksel uit eenen brief der Landvoogdes aan keizer Karel over de aanhouding van zes Lutheransche dienaars van den koning van Denemarken (<i>Si le roy</i>). 336
706.	1528, Juli 11, Doornik. Verordening van den magistraat over de

	BLADZ.
openbare ontwijding van den ketterschen augustijn Hendrik van Westfalen (<i>On vous fait</i>)	337
707. 1528, Juli 13, Doornik. Aanteekening uit een stadsregister over het kettergeding en de verbranding van Hendrik van Westfalen (<i>Veu le teneur</i>)	338
708. 1528, (Juli 13,) Doornik. Aanteekeningen over de verbranding van den ketter Vestale (?), het kettergeding en de verbranding van Hendrik van Westfalen, en de boete opgelegd aan eenen herder, die deelneming in het lot van dezen laatste had laten blijken (<i>L'on trouve</i>)	339
709. 1528, Juli 13, Doornik. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de verbranding van Hendrik van Westfalen (<i>Audit maistre Pière</i>)	340
710. 1528, Juli 13, Doornik. Uittreksel uit de stadsrekeningen over het betaalde aan twee minderbroeders, die bij Hendrik van Westfalen en Jacob Trenquelier vóór hunne verbranding het ambt van biechtvaders vervulden (<i>A deus religieula</i>)	341
711. 1528, Juli 13, Doornik. Uittreksel uit de <i>Histoire générale de l'Europe</i> van R. Macquériau over de terechtstelling van den augustijn Hendrik (van Westfalen) (<i>Ce tempz pendant</i>)	342
712. 1528, (Juli 13,) Doornik en Kortrijk. Aanteekening van Schoockius over het prediken en de verbranding van den augustijn Henricus Flander (Hendrik van Westfalen) (<i>Contracti, ad quod</i>).	343
712bis. (1528, Juli 13,) Doornik. Aanteekening uit Geldenhauer's <i>Collectanea</i> over de kloekmoedigheid, waarmede Henricus Dynslachius (Hendrik van Westfalen) aldaar voor het Evangelie den vuurdood stierf (<i>Diebus istis</i>)	431
713. 1528, Juli 15, Gent. Uittreksel uit R. Macquériau's <i>Histoire générale</i> over het straffen van eenen ridder van Rhodes (Joost de Backer) wegens zijne kettersche gesprekken en van nog eenen anderen persoon (Jacob van Keymeulen) (<i>A Gand</i>)	343
714. 1528, Juli 18, Amsterdam. Uittreksel uit de <i>Resolutiën</i> der Staten van Holland over het regelen der vervolging tegen de Lutheranen, met behoud van de stedelijke privilegiën, in Holland (<i>Myn voirs. Here</i>)	343
715. 1528, Juli 18-21, Amsterdam. Uittreksel uit de protocollen van Andries Jacobsz., vermeldende dat de Staten van Holland besluiten de stadsprivilegiën in zake van ketterij te eerbiedigen (<i>Alsce de procureur</i>)	344
716. 1528, Juli 25, Gent. Uittreksel uit het <i>Memorieboek</i> over het straffen en de verbanning van Jacob (van) Keymuelen, die kettersche leeringen verkondigd had (<i>Den xxv^m July</i>)	344
717. 1528, Juli 28, Amsterdam. Veroordeeling tot eene geldboete en het dragen van een kruis op haar kleed, uitgesproken door het Hof van Holland tegen Lijsbeth in den Spiegel wegens het breken van eene vroegere veroordeeling voor ketterij (<i>Alsce Lysbeth</i>)	345

BLADZ.

718.	<i>1528, Juli 28, 's Gravenhage.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over het betalen van de boete, waartoe Lijsbeth in den Spiegel veroordeeld was (<i>Van Lysbet</i>) . . .	346
719.	<i>1528, Juli 30, ter Heyde-aan-Zee en Delft.</i> Veroordeeling tot doorboring harer tong, drie jaren verbanning en eene geldboete, uitgesproken door het Hof van Holland tegen Dieuwer Reyersdochter wegens hare kettersche gesprekken over de sacramenten (<i>Gesien byden Houe</i>)	346
720.	<i>1528, Juli 30, ter Heyde-aan-Zee en Delft.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over de boete, waartoe Dieuwer Reyersdochter veroordeeld was (<i>Dieuwer Reyersdochter</i>)	348
721.	<i>1528, Juli 30, 's Gravenhage en Delft.</i> Vonnis van het Hof van Holland, datgene verbrekende door de schepenbank van Delft uitgesproken tegen den glazenmaker David Jorisz. wegens het schrijven en verspreiden van kettersche boeken en het houden van kettersche aanspraken, en het vervangende door een strengere (<i>In der sake</i>)	348
722.	<i>1528, Juli 30, 's Gravenhage en Delft.</i> Uittreksel uit de rekeningen van het Hof van Holland over dezelfde zaak (<i>Up ten xxxⁿ dach</i>)	352
723.	<i>1528, Juli 31, Leiden.</i> Veroordeeling tot eene geeseling, boetedoening, gevangenisstraf en ballingschap, uitgesproken door schepenen van Leiden tegen Gijsbrecht Aelbrechtsz. van Delft wegens het verspreiden van kettersche geschriften (<i>Alzoe upte voir nachte</i>)	352
724.	<i>1528, Juli 31, Leiden.</i> Veroordeeling tot eene boetedoening en gevangenisstraf, uitgesproken door schepenen van Leiden tegen Quirijn Gerijtsz. wegens het voeren van kettersche gesprekken (<i>Alzoe up Dijnadach i.i.</i>)	354
725.	<i>1528, Augustus 7, Amsterdam.</i> Verbod te drukken zonder voorafgaande toelating van den magistraat (<i>Myns heeren</i>)	354
726.	<i>1527-1528, vóór Augustus 12, Brugge.</i> Uittreksel uit de rekening van den baljuw over het tentoonstellen van de Lutheranen Jacob van Schoenhove, Adriaan Vandervenne, Lanchelot en Adriaan Peels en het verbranden hunner Luthersche boeken (<i>Audit pour avoir</i>)	354
727.	<i>1527-1528, vóór Augustus 12, Brugge.</i> Uittreksel uit de rekening van den baljuw over het verbranden van den ketter Hector Van Dommenne en van zijne 36 verdachte boeken (<i>Audit pour son salaire</i>)	355
728.	<i>1528, September 9, 's Gravenhage.</i> Aanteekening uit het register van den procureur-generaal over eene aanvraag tot tegenonderzoek, door Wolfert, den gevangen slotenmaker, gedaan (<i>Aan Wolfert</i>)	355
729.	<i>1528, September 9, 's Gravenhage.</i> Acte van het Hof van Holland over het geding tegen Stans Glaesz. van Waal-en-Burg op	

- Tessel, die beschuldigd werd eenen weggeloopten monnik als brouwersknecht te hebben gehuisvest, te hebben laten huwen in zijn huis en ketterijen verspreiden (*Upten dach van huynen*). 356
730. 1528, September 13, Antwerpen. Uittreksel uit de rekening van den markgraaf over de boete opgelegd aan Jan van Henxsthoven voor onvrijwilligen manslag, gepleegd in een gevecht ontstaan door twist over godsdienstzaken (*Van Janne*) 360
731. 1528, September 15, Brussel. Uittreksel uit de rekening van den amman over het delven onder de galg van den augustijn Lambrecht, die in zijne Luthersche ketterij volhardde en zonder biecht stierf (*Item, xv Septembris*) 360
732. 1528, September 25, Brabant. Uittreksel uit de rekening van Jan Micault, algemeenen ontvanger van de financiën des Keizers, over de verbeurdverklaring der goederen van Lutheranen (*Heere Janne Micault*) 362
733. 1528, September 25, Delft. Veroordeeling tot tentoonstelling, doorboring zijner tong en eene geldboete, door het Hof van Holland uitgesproken tegen Wolfert de slootemaker wegens zijne kettische gezegden betreffende het H. Sacrament (*Alzoe den Houe*) 363
734. 1528, vóór September 30, Doornik. Uittreksel uit de stadsrekeningen over de boeten opgelegd aan Damiaan de le Motte en Jan de le Frelie, die kettische leeringen verkondigd hadden (*A Jehan Sohier*) 365
735. 1528, October 5, Antwerpen. Veroordeeling tot één jaar verbanning, uitgesproken door den magistraat tegen Cornelis vander Plassen wegens het verkoopen van kettische boekjes (*Op heden*) 365
736. 1528, November 28, Amsterdam. Veroordeeling van Hillebrant van Zwolle tot de kaak, herroeping, tongpriem en levenslange verbanning wegens zijn kwalijk spreken van het H. Sacrament (*Alzoe Hillebrant*) 366
737. 1528, December 2, Arnhem. Brief van hertog Karel van Gelderland over een geschenk aan twee zijner kapelanen, die te Groningen de Lutheranen dapper bekampen en daarom door hem tot zijne huiskapelanen worden bevorderd (*Wy hebben beyde*) 366
738. 1528, December 6, Kampen. Besluit van den Raad, waarbij, op bijzonder bevel des Keizers, de weggeloopten geestelijken uit de stad gebannen worden en het houden van geheime vergaderingen verboden wordt (*Wth sunderlinge*) 367
739. 1528, December 7, Mechelen. Nieuw plakkaat van keizer Karel V tegen de weggeloopten geestelijken, tot den Raad van Holland gericht (*Alzoe tot onser kennisse*) 368
740. 1528, Januari 1-December 31, 's Gravenhage. Rekening van den ontvanger der exploiten van het Hof van Holland, over de

	BLADZ.
sommen betaald aan raadsleden, secretarissen, procureur-generaal en substituut, inquisiteurs en andere ambtenaars van het Hof wegens hunne werkzaamheden in de zaak der Lutheranen (<i>Ander wtgeven</i>)	370
741. 1528, <i>Gent</i> . Uittreksel uit het <i>Memorieboek</i> over de tentoonstelling en de boetedoening van Joost de Backere wegens ketterij (<i>Joos de Backere</i>).	389
742. 1528, <i>Ieperen</i> . Uittreksel uit de rekeningen van den baljuw over het betalen eener geldboete door Joachim Utendale, waartoe hij veroordeeld was wegens zijnen omgang met verdachte lieden en het lezen van kettersche boeken (<i>De Joachim</i>).	389
743. 1528, <i>Veurne</i> . Uittreksel uit de rekening van den baljuw over de kosten van het geschil met het geestelijk hof van Terwaan, opgerezen aangaande den Lutherschen klerk Adriaan Cluyse (<i>Item, envoyé</i>).	390
744. 1528, <i>Vilvoorde</i> . Uittreksel uit de rekening van Jan Micault over het uitnoodigen van den inquisiteur te Leuven, om te Vilvoorde het geding van eenige gevangen Lutheranen te beginnen (<i>Somme payée</i>).	390
745. 1528, <i>Leuven</i> . Kwijtschrift van eenen bode, die eenen brief der Landvoogdes aangaande de Luthersche secte gedragen heeft aan den deken van Leuven (<i>Quittance de</i>).	390
746. c. 1528, <i>'s Gravenhage?</i> Aanteekening over den inquisiteur Petrus Scheveling, predikheer (<i>P. Petrus Scheveling</i>).	391

Boekhandel J. Vuylsteke, te Gent.

PAUL FREDERICQ. *Essai sur le rôle politique et social des ducs de Bourgogne dans les Pays-Bas*. Gand, 1875. . . . . 6 fr.

Introduction : Les quatre ducs de Bourgogne. — Ch. I. Rôle politique des quatre ducs en Europe. — Ch. II. Luxe et richesse des ducs. — Ch. III. Influence anti-nationale et corruptrice des ducs. Leur despotisme. — Ch. IV. Le clergé et la noblesse. — Ch. V. Les communes. — Ch. VI. Réformes militaires et financières. — Ch. VII. Réformes judiciaires. — Ch. VIII. Réformes politiques. — Ch. IX. Conclusion.

— *Marnix en zijne Nederlandsche geschriften*. (Uitgave van het Willems-Fonds.) Gent, 1881 . . . . . 1 fr.

Inleiding : Marnix en onze eeuw. — I. Marnix' eerste Nederl. geschrift : *Van de beelden afgheworpen in de Nederlanden* (1567). — II. *De Byenkorf der H. Roomsche Kercke* (1569). — III. *De Byenkorf* en de katholieke geestelijkheid. — IV. *De Byenkorf* en de katholieke leerstelsels. — V. De kunstwaarde van den *Byenkorf*. — VI. De duurzame invloed van den *Byenkorf*. — VII. Het *Wilhelmuslied* (1568) en de andere geuzenliederen van Marnix. — VIII. Marnix' *Advysen* (1568 en 1569) en zijne berijmde vertaling der *Psalmen Davids* (1580). — IX. Nog de *Psalmen Davids* en de *Schriftuerlike Lof-sangen* (1591). — X. *De Trouwe Vermaninge* (1589). — XI. *De Ondersoekinghe ende grondlijcke wederlegginghe der geestdrijvische leere* (1595) en de fragmenten der Bijbelvertaling. — XII. Besluit.

— *Université de Liège. — Travaux du cours pratique d'histoire nationale* de Paul Fredericq. — Dissertations sur l'histoire des Pays-Bas au XVIe siècle. Gand, J. Vuylsteke; La Haye, M. Nijhoff, 1883 et 1884.

Premier fascicule . . . . . 4 fr.

De l'enseignement supérieur de l'histoire en Belgique (P. Fredericq). — L'origine maternelle et la naissance de Marguerite de Parme (G. Crutzen). — Les édits des princes-évêques de Liège en matière d'hérésie au XVIe siècle (H. Lonchay). — L'enseignement public des Calvinistes à Gand, 1578-1584 (P. Fredericq). — Le renouvellement en 1578 du traité d'alliance conclu à l'époque de Jacques van Artevelde entre la Flandre et le Brabant (P. Fredericq).

Deuxième fascicule . . . . . 3 fr.

Avant-propos. — La politique de Gérard de Groesbeck, prince-évêque de Liège, pendant le gouvernement de Don Juan d'Autriche dans les Pays-Bas, 4 nov. 1576-1er oct. 1578 (Henri Pirenne). — Notice sur Fray Lorenzo de Villavicencio, agent secret de Philippe II (A. Journé). — Contribution à l'histoire des inquisiteurs des Pays-Bas au XVIe siècle (E. Monseur). — Table chronologique du *Registre sur le faict des hérésies et inquisition* (Eug. Hubert).

— *Het Brugsch fragment der Fransche berijmde vertaling van Maerlant's Wapene Martijn*. Leiden, 1884 (in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*) . . . . . 1 fr.

— *De Nederlanden onder keizer Karel*. — I. *De dertig eerste jaren der 16de eeuw*. (Uitgave van het Willems-Fonds). Gent, 1885 (*uitverkocht*).

Een woord vooraf. — Keizer Karel's minderjarigheid (1500-1515). — Keizer Karel's eerste regeeringsjaren (1515-1530). — Eerste beginselen der Hervorming in de Nederlanden (1517-1522). — Herinrichting der Inquisitie in de Nederlanden (1522-1525). — Eerste martelaars der Hervorming in de Nederlanden (1521-1526). — Verscherping der keizerlijke plakaten (1526-1531). — Weerklank der godsdienstige beroeringen in de letterkunde (1515-1530). — De eerste liederen der Hervormden (1520-1536). — Anna Bijns' eerste *Refereynen* (1528), een spiegel van haren tijd. — Anna Bijns als kampvechtster tegen de Hervorming. — Anna Bijns en de Roomsche Kerk. — Gevolgen der ketterjacht in de Nederlanden (1519-1531). — Letterkunde, wetenschap, schoone kunsten (1500-1531). — Algemeen overzicht.

— *De « Sportia » en de « Sportula Fragmentorum » van den Kamerijkschen deken Gillis Carlier, gedrukt te Brussel in de jaren 1478 en 1479*. 's Gravenhage, 1888 (in het *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*) . . . . . 1 fr.

— *François de la Kethulle, seigneur de Rijnove* (c. 1531-1585), en collaboration avec Herman Vander Linden. Bruxelles, 1889. (Extrait de la *Biographie nationale* publiée par l'Académie royale de Belgique.)

— *Louis de la Kethulle* (c. 1565-1631). Ibid.

— *La chanson historique en langue néerlandaise dans les Pays-Bas avant les troubles religieux du XVIe siècle*. Bruxelles, 1894. (Extrait des *Bulletins* de l'Académie royale de Belgique) . . . . . 1 fr.

— *Les Pays-Bas. Les luttes religieuses (1555-1609)*. Paris, 1894. Extrait de E. Lavissee et A. Rambaud, *Histoire générale*, tome V, ch. IV.)

— *Les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue*. Bruxelles, 1895. (Extrait des *Bulletins* de l'Académie royale de Belgique) . . . . . 4 fr.

— *Note complémentaire sur les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue*. Ibid. 1895. . . . . 1 fr.

— *Sentence prononcée contre Guillaume de Zoolle par l'inquisiteur général des Pays-Bas (1529)*. Avec fac-simile de la sentence. Ibid., 1895 . . . . . 2 fr.

— *De geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne (Zuster Hadewijch) en hare secte der « Nuwe » te Brussel in de 14de eeuw*. Amsterdam, 1895. (In de *Verslagen en mededeelingen* der Koninklijke Academie van Wetenschappen. Afdeling Letterkunde.) . . . . . 1 fr.

— *De Secten der Geeselaars en der Dansers in de Nederlanden tijdens de 14de eeuw*. Met eene gekleurde plaat. Brussel, 1897. (*Mémoires* in-quarto de l'Académie royale de Belgique) . . . . . 5 fr.

— *A propos du règlement des Béguines de St Omer (1428)*. Bruxelles, 1897. (Extraits des *Bulletins* de l'Académie royale de Belgique) . . . . . 1 fr.

272.2
C822
J.5

CORPUS

DOCUMENTORUM

INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS

NEERLANDICAE

VERZAMELING VAN STUKKEN

betreffende de

PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

uitgegeven door

Dr. PAUL FREDERICQ

GEWOON HOOGLEERAAR AAN DE FACULTEIT VAN WIJSBEGEERTE EN LETTEREN
DER HOOGESCHOOL VAN GENT

EN ZIJNE LEERLINGEN

VIJFDE DEEL

TIJDVAK DER HERVORMING IN DE ZESTIENDE EEUW

Eerste vervolg

(24 September 1525-31 December 1528)

GENT
J. VUYLSTEKE

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

GENT, DRUKKERIJ I.-S. VAN DOOSSELAERE

1903

1871

Journal of the
Society of Friends

for the Year 1871

Published by the
Yearly Meeting of the
Society of Friends, 1871

Stanford University Libraries

3 6105 010 346 083

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD AUXILIARY LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-9201
All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

280 JUN - 1 1997

MAY 2 1997

JUN 2 3 2000

APR 2 3 2000

APR 27 2000

APR 2 2000-166

